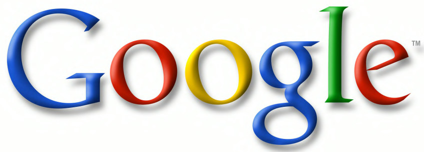
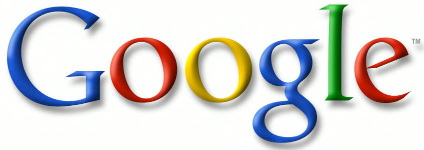
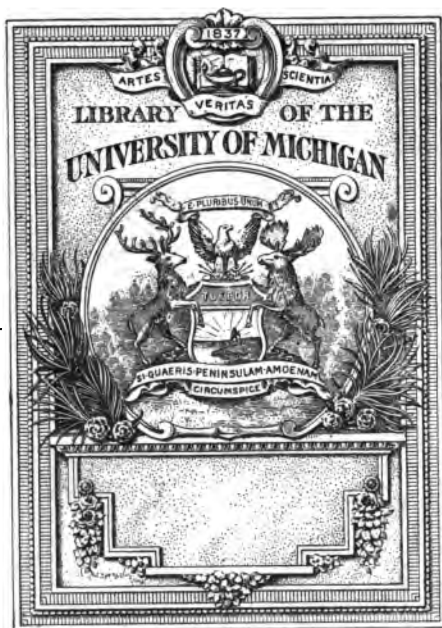
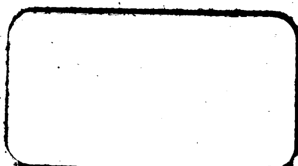

Google

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TJUGOFEMTE ÅRGÅNGEN

1905

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1905

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

Öfversikter och granskn. sid. 9 sista raden: orden *vare sig* utgå.

Är Skåne de germanska folkens urhem?[1]

AF

AXEL KOCK.

Rättelse.

Granskn. sid. 9 sista raden: orden *vare sig* utgå.

framtidslandet framför andra länder.

Vid sidan af dessa stora germanska folk stå de mindre, de nordiska folken och holländarna, som visserligen icke kunna täfla med dem i materiella resurser, men som icke torde stå dem efter i andlig odling.

[1] Denna uppsats utgör en något utvidgad omarbetning af det populära föredrag, hvarmed jag den 15 augusti 1904 öppnade sommarkurserna i Lund.

Huruvida de romanska folken verkligen spelat ut sin världshistoriska roll, därom kan först framtiden döma. Säkert är, att germanerna för närvarande göra en ofantlig insats i den andliga och materiella utvecklingen, liksom de germanska språken hafva den största utbredningen bland de den högre mänskliga kulturen uppbärande språkgrupperna. Obestridligen är det därför af stort intresse att kunna besvara frågan: hvar hafva germanerna utbildats till ett enhetligt folk? — ett spörsmål, som äfven kan så formuleras: hvar har det urgermanska språket utbildats, från hvilket de nuvarande germanska dialekterna differentierats? Vi svenskar kunna hafva så mycket större skäl att framställa denna fråga, som vetenskapsmännen under senare tid blifvit allt mera benägna att tänka sig Norden eller rent af Skåne såsom det germanska urhemmet. I själfva verket tala också goda grunder härför. Icke så, som om Skåne ensamt skulle kunna göra anspråk på att vara germanernas ursprungliga hemland, men Skåne utgör säkerligen en del af det område, där de germanska folkens vagga stått.

* * *

Med frågan om det germanska urhemmet är ett annat spörsmål nära förbundet, nämligen spörsmålet om det indoeuropeiska urhemmet.

Som bekant hafva de germanska språken åtskilliga systerspråk, som alla utvecklats ur ett för årtusenden sedan lefvande indo-europeiskt urspråk. De mera kända bland dessa systerspråk äro de lithauiskt-slaviska språken, keltiska, latin, grekiska, albanesiska, armeniska samt de i Persien och Indien alltjämt talade indo-iranska tungomålen. Hvar talades då det språk, från hvilket samtliga dessa senare indoeuropeiska språk differentierats? Eller med andra ord: hvar låg indo-europeernas urhem?

Fordom besvarade man allmänt denna fråga med *i Asien*. Det var särskildt två omständigheter, som framkallat denna åsikt. Då de europeiska folkens kultur till väsentlig del kan återföras till Asien, så menade man, att äfven själfva folken där ursprungligen haft sitt hem. Härtill kom såsom en mycket viktig faktor den då allmänt härskande åsikten,

att sanskrit, Indiens forna språk, obetingadt skulle vara det ålderdomligaste bland alla indo-europeiska tungomål, om också icke rent af den meningen längre rådde, att de öfriga språken i vår språk-ätt utvecklats därur. Snarast antog man, att indo-europeerna ursprungligen bott i det gamla Baktrien i trakterna mellan Hindukusch, Belurtagh, Oxus och Kaspiska hafvet.

Redan år 1851 opponerade sig emellertid engelsmannen Latham mot denna åsikt, äfven om hans röst till en början föga beaktades. Så småningom fick han emellertid åtskilliga meningsfränder, och numera hafva de flesta forskare blifvit allt mera böjda för det antagandet, att det indo-europeiska urhemmet legat någonstädes i Europa eller i gränstrakterna mellan Europa och Asien. De skäl, som anförts för den äldre teorien, äro icke hållbara, och särskildt föreställningen, att sanskrit obetingadt skulle vara det ålderdomligaste bland alla indo-europeiska språk, har måst uppgifvas. Vår tids lingvistik har visat, att bland fornspråken grekiskan står urspråket minst lika nära som sanskrit.

När vetenskapen numera i allmänhet vill förlägga det indo-europeiska urhemmet till Europa, så kan man säga, att den upptagit *den kortaste vägens teori.* Obestridligen bo sedan urminnes tider de allra flesta indo-europeiska folk i vår världsdel. I Europa bodde de klassiska folken greker och romare redan i den aflägsna forntid, då historien först vet att något förtälja om dem. Så långt tillbaka, som man kan spåra germanerna och slaverna, hafva äfven de bott i denna världsdel. Detsamma gäller om kelter och albaneser.

Men man äger äfven direkta bevis för att åtminstone ett bland de numera i Asien bofasta indo-europeiska folken under en tidigare period bott i vår världsdel. Detta är fallet med armenierna. Enligt de gamles uppgifter äro de nämligen afkomlingar af phrygerna, och om dessa berättar den grekiske historieskrifvaren Herodot, att de egentligen utgjorde en från Europa till Asien invandrad thrakisk stam.

Till och med inderna bodde, när historien först öfver dem sprider något ljus, visserligen icke i Europa, men dock närmare vår världsdel, än under sanskrit-språkets klassiska period. Både till språk, religion och kultur äro de nära

befryndade med de nordväst om dem boende iranerna, och under en jämförelsevis icke allt för långt tillbaka liggande period måste dessa två stammar hafva utgjort ett folk. Att det är inderna och icke iranerna, som brutit upp från deras en gång gemensamma boplatser, framgår däraf, att inderna under äldsta Veda-tiden (1500—1000 år före Kristus) ännu bodde vid Indus. Först senare trängde de vidare fram mot öster och uppnådde Ganges.

Men då således indo-europeerna sedan urminnes tider i samlad massa bott i Europa, och då åtminstone vissa i Asien numera bosatta indo-europeiska stammar i en aflägsen forntid bevisligen bott i eller närmare Europa, än nu är fallet, så talar all sannolikhet för att indo-europeerna äfven här utbildats till ett (jämförelsevis) enhetligt folk, att — med andra ord — det indo-europeiska urhemmet legat i vår världsdel. Att vissa färre indo-europeiska stammar senare utvandrat till Asien, är i själfva verket icke underligare än t. ex. att bland millioner fransmän några tusental slagit sig ner i Algier. Äfven den, som vore okunnig om, huru Algier i sen tid koloniserats från Frankrike, skulle icke gärna kunna falla på den tanken, att de i Europa boende millionerna fransmän invandrat från Afrika.

Emellertid har man icke kunnat enas om i hvilken trakt af Europa, det indo-europeiska urhemmet legat. Så har man i senare tid tänkt på syd-Ryssland, syd-Skandinavien, västra Östersjöbäckenet, östra Östersjöbäckenet (Lithauen).

Knappast hafva för någon af dessa åsikter bättre skäl anförts än för den, enligt hvilken indo-europeernas ursprungliga hemland är att söka vid Östersjöns östra bäcken, d. v. s. i det nuvarande Lithauen och i dess grannländer. Ty vi måste naturligtvis förutsätta, att det indo-europeiska urhemmet upptog ett icke obetydligt geografiskt område.

För de öst-baltiska trakterna tala bland annat språkliga förhållanden. En jämförelse af skilda indo-europeiska språks ordförråd lär oss, att den kalla årstiden (vintern) och äfven hafvet måste hafva varit kända för urfolket, och dettas ursprungliga hem måste således hafva legat i närheten af hafvet och under ett jämförelsevis kallt luftstreck. Så har man för vinter ett gemensamt namn i det

fornindiska *hímā*, det grekiska *kheimōn* och det latinska *hiems*, och ordet återfinnes äfven i den forngermanska, i den gamla saliska lagen förekommande sammansättningen *in-gimus* »ett en vinter gammalt djur». På liknande sätt visa det tyska *meer*, det fornsvenska *mar*, det latinska *mare*, alla med betydelse 'haf', och det lithauiska *mãrės* 'hafsvik' tillbaka på ett gemensamt ursprung. Då vidare namnen på träd sådana som ek, björk, ask, bok äro gemensamma för åtskilliga indo-europeiska språk, så bör urhemmet hafva legat i en trakt, där dessa träd växa.

Af särskildt intresse för denna fråga är boken. Detta träd växer nämligen blott väster om en linie, dragen från Weichsels mynning till Krim. Vid eller väster om en sådan linie har man därför att tänka sig det indo-europeiska urhemmet.

Allt detta harmonierar synnerligen väl med den förmodan, att indo-europeernas gemensamma hemland är att söka i trakterna vid östra Östersjöbäckenet (det gamla Lithauen).

Men härtill kommer såsom en icke oviktig faktor det lithauiska språket.

De äldre urkunderna för detta språk äro få, och de äldsta förskrifva sig först från 1500-talet. I jämförelse med Indiens uråldriga litteraturalster, de 1500—1000 före Kristus författade äldsta Veda-hymnerna, hafva de således ingalunda någon imponerande ålder. Men om man vill besvara frågan, hvilken trakt af det nuvarande indo-europeiska språkområdet som trognast har bevarat dragen hos det indo-europeiska urspråket, så måste man naturligtvis jämföra språk från samma tid. Det går ej för sig att t. ex. jämföra forn-Indiens språk i dess gestalt 1500 år före Kr. med Lithauens språk, sådant det var 1500 efter Kr. Men jämför man nu lefvande indo-europeiska språk, så är lithauiskan alldeles obetingadt det ålderdomligaste bland dem alla, och det öfverträffar i detta afseende vida t. ex. de ny-indiska dialekterna.

Nu är det för lingvisten väl bekant, huru ett folks vandringar eller öfver hufvud folkblandning i hög grad befordrar språkets hastiga förändring. Man behöfver exempelvis blott erinra om den hastiga utveckling, som fornengelskan undergick genom Englands eröfring af normanderna

— en förändring, som varit af afgörande betydelse för engelskans hela utveckling. Men då så är, så talar sannolikheten för att lithauerna, som bland alla trognast bevarat det en gång gemensamma indo-europeiska språket, också segast hållit fast vid de en gång gemensamma boningsplatserna, — att de så att säga sitta *i orubbadt bo.*

Om indo-europeernas urhem har vetenskapen emellertid ingalunda ännu sagt sitt sista, afgörande ord, och man vill därför gärna förhoppningsfullt erinra om det kända slagordet, att »ingen forntid sofver så djupt, att icke framtiden skall väcka den».

Dock, skall man vara ärlig, måste det tyvärr medgifvas, att det ligger en stor öfverdrift i detta slagord. Väl har vår tid sett vetenskapen lösa många hittills dunkla gåtor, och framtidens vetenskap skall lösa ännu flera. Men det finnes en gräns för det mänskliga vetandet, och att *exakt* afgöra, hvar det indo-europeiska urhemmet legat, hör måhända icke blott till de hittills olösta, utan till de äfven framdeles olösliga spörsmålen.

Att emellertid indo-europeerna haft sitt ursprungliga hem någonstädes i vår världsdel, därom kunna vi vara ganska förvissade. Alltså hafva germanerna icke haft så synnerligen långt att vandra från de indo-europeiska stammarnas urhem, innan de nådde de bygder, som de vid historiens gryning innehafva.

* * *

Men också när det gäller att söka det germanska urhemmet, har man allt skäl att tillämpa den *kortaste vägens teori.* Liksom indo-europeernas gemensamma hem bör hafva legat i Europa, där ännu alltjämt de flesta indo-europeiska folk hafva sina boplatser, så måste det germanska urhemmet hafva legat i en trakt, där germanerna under historisk tid bo i samlad massa.

På grund af historiens vittnesbörd kunna vi emellertid strax bortse från vissa, först relativt sent af germanerna befolkade länder. England eröfrades af germanska stammar först under förra hälften eller vid midten af 400-talet e. Kr., och på 500- och ännu på 400-talet före Kr. bodde kelter i åt-

minstone stora delar af västra och södra Tyskland. Då återstå af forntidens germanska land väsentligen blott Nordtyskland och Skandinavien, och utan tvifvel böra vi tänka oss dessa trakter såsom vår stams urhem. Närmare bestämdt har detta legat i de *västbaltiska landen*, d. v. s. i området mellan Oders och Elbes (eller väl snarare Wesers) nedre lopp intill trakten af Magdeburg samt i de gamla danska landen, således äfven Skåne, hvarifrån syd-Sverige dock redan mycket tidigt befolkades.[1]

Redan det centrala läge, som de väst-baltiska landen intaga inom den germanska världen t. ex. vid nyare tidens början, kan göra en benägen att här söka stammens urhem. Så är t. ex. afståndet från Skåne till Alperna ungefär detsamma som från Skåne till Umeå, och från den skånska ostkusten har man till Östersjöprovinserna en sjöresa af samma längd som färden från Danmarks västra kust till England.

Men äfven mera positiva skäl tala för en dylik åsikt.

Framförallt frågar man sig: har den nuvarande germanska stammen i de väst-baltiska landen bott där tillräckligt länge, för att man kan vara berättigad att dit förlägga det germanska urhemmet? Frågan måste besvaras jakande.

Som bekant antog den äldre arkeologien, att det var genom invandring af nya folk, som både bronsen och järnet kommit i bruk i Norden, och såsom stöd för denna åsikt anförde man särskildt, att liken under stenåldern jordades obrända, men att man under bronsåldern brände de döda.

Med skäl har man numera öfvergifvit denna åsikt. Dansken Vedel, svensken Montelius och norrmannen Undset hafva visat, att ingen klyfta finnes mellan brons- och järnåldern. Zinck och Montelius hafva ådagalagt en långsam öfvergång från sten- till brons-åldern.

---

[1] Jmf. Kossinna, Die vorgeschichtliche ausbreitung der germanen in Deutschland, (Zeitschrift des vereins für volkskunde VI, 1 ff.), Die ethnologische stellung der ostgermanen (Indogermanische forschungen VII, 276 ff.), Die indogermanische frage archäologisch beantwortet (i Zeitschrift für ethnologie XXXIV, 161 ff.); M. Much Die heimat der indogermanen (1902); Sophus Müller Flintdolkene i den nordiske stenalder (i Nordiske fortidsminder I, 125 ff.). Much antar dock, att det skulle hafva varit det indo-europeiska urhemmet, som legat i ofvannämnda geografiska område. Så äfven Kossinna i det senast anförda arbetet af honom.

Detta framgår framförallt af grafskicket. Under slutet af stenåldern lades de obrända liken i stenkistor, så lika dem från äldsta bronsåldern, att de äro svåra att skilja från dessa. Äfven under den äldre bronsåldern använde man nämligen stora stenkistor, innehållande flera skelett. Därefter minskas grafvens omfång, och blott *en* person begrafves i hvarje graf. Sedan under bronsåldern likbränning kommit i bruk, nedlägges till en början askan i grafvar, tillräckliga att innesluta ett helt lik, men grafvens dimensioner minskas småningom, tills den blir lagom för de vid likbränningen uppsamlade benen och askan. Slutligen hafva under senare bronsåldern dessa brända rester nedlagts i en liten grop i jorden utan kista eller kruka, och detta bruk fortsättes under äldre järnåldern.

Alltså hafva vi en kontinuerlig utveckling i grafskicket från yngre stenåldern ända till järnåldern. Ifall en *mass*-invandring försiggått, borde man nödvändigt någonstädes hafva funnit en klyfta i grafskickets utveckling, liksom man t. ex. i England kan iakttaga en bestämd skillnad mellan de keltiska och de germanska (angelsaxiska) grafvarna.

Häraf har Montelius med rätta dragit den viktiga slutsatsen, att ingen *mass*-invandring till Norden ägt rum efter den yngre stenålderns början, hvilken han förlägger till det femte årtusendet före Kr.[1] Enligt den danske arkeologen Sophus Müller började yngre stenåldern först omkring 2000 år före Kr., men äfven om man vill ansluta sig till denna senare uppfattning, ha våra förfäder innehaft detta land 4000 år.

Eftersom trakterna mellan Oder och Elbe (Weser) under sten- och bronsåldern i hufvudsak tillhöra samma arkeologiska provins som Skandinavien, så gäller det nyss sagda väsentligen äfven om dessa nordtyska bygder.

När man först uttalade den meningen, att våra fäder tagit den skandinaviska Norden i besittning redan under yngre stenåldern, så ansåg man, att nordborna skilt sig från de öfriga germanerna någonstädes i mellersta Tyskland, och att således den skandinaviska stammen utgjort en från

[1] Äfven om de stora danska mossfynden c. 300 e. Kr. tyda på en ny mindre invandring (såsom senast B. Salin antager), så är detta utan betydelse för frågan om germanernas ursprungliga hem.

de andra germanerna skild stam allt sedan yngre stenålderns början.

Häremot måste dock språkforskningen inlägga en bestämd gensaga.[1]

Äfven för icke-språkmän är det väl bekant, att lingvistiken i allmänhet med ganska stor bestämdhet kan afgöra, hvilken uttalsform af samma ord i skilda språk är den ursprungligare. När t. ex. presens singularis af verbet »vara» icke blott i vårt arkaiska språk heter *äst* (»Fader vår, som *äst* i himlom...»), utan samma form *est* användes af latinet, under det att ordet på fornindiska hette *asti*, så lär oss språkforskningen, att trots fornindiskans gamla anor *a*-ljudet i *asti* är en senare utveckling af det *e*- (*ä*-) ljud, som finnes i det latinska *est* och ännu lefver kvar i vårt *äst*.

Nu är det nog sant, att det för lingvistiken är vida vanskligare att afgöra, huru lång tid som fordrats för två besläktade språk att utvecklas från en gemensam källa (alltså från samma urspråk). Men inom vissa gränser har lingvistiken dock äfven här vitsord.

Vi fråga alltså: Äro de germanska språken vid sitt första framträdande så olika, eller hafva de ännu i våra dagar så differentierats, att de kunna ha skilts åt redan 4000 till 5000 år före Kr.?

Denna fråga måste säkert besvaras nekande.

Vi hafva i vårt eget språk en ungefärlig måttstock för det tempo, i hvilket ett germanskt språk förändras. Våra runinskrifter lära oss, att ännu omkring år 1000 och äfven senare endast oväsentliga dialektolikheter funnos i Sverige. Nu ha däremot de svenska bygdemålen till den grad differentierats, att en smålandsbonde icke förstår en dalkarl från en af de öfre dalsocknarna, om denne talar sitt mål.

Helt visst hafva de germanska språkens utvecklingstempo äfven fordom varit något så när detsamma.

Ett bland de äldsta och tillika intressantaste exemplen på forntida germanspråk hafva vi i inskriften på det berömda guldhorn, som år 1734 af en fattig torpare blef funnet

---

[1] Jmf. Karl Penka, Die heimat der germanen (1893). Penka menar dock, att Norden varit icke blott germanernas, utan äfven indo-europeernas urhem.

vid Gallehus i Slesvig. Inskriften, som torde hafva inristats omkring år 400, lyder *ek Hlewagastir Holtingar horna tawiðo* 'jag Hlewagastir Holtas son utstyrde hornet'. Vi kunna ganska noga afgöra, huru dessa ord obetydligt senare (omkring 500) skulle hafva lydt på den af östgoterna i Italien använda dialekten. Denna känna vi nämligen genom en till våra dagar bevarad icke obetydlig del af bibeln, särskildt af nya testamentet. På dess språk skulle inskriften haft formen *ik Hliugasts Hultings horn tawiða*. Olikheter finnas visserligen mellan dessa två språkformer, men de äro så pass ringa, att det är ytterst osannolikt, att språken skilt sig från hvarandra redan 4000 eller 5000 år f. Kr.

Och om verkligen skandinaverna lämnat de andra germanerna redan vid denna tidiga period, så skulle vi äfven i våra dagar haft betydligt större olikhet mellan tyskan och svenskan, än fallet är. Jag erinrar om att t. ex. ord sådana som *mīn*, *dīn*, *sīn*, *hūs* etc. heta på detta sätt ej blott i platt-tyskan, den oss geografiskt närmast liggande tyska munarten, utan också i Schweizer-dialekten.

Nej, förhållandet är, att våra fäder visserligen tagit syd-Skandinavien i besittning vid yngre stenålderns början, men de voro då icke germaner. De utgjorde under denna aflägsna period fastmer ännu en eller väl snarare flera mindre, hvarandra inbördes mycket närstående indo-europeiska stammar, som i språk och kroppsbyggnad obetydligt skilde sig från de öfriga indo-europeerna, från hvilka greker, romare och andra indo-europeiska folk senare utvecklats.

Sedan en del af indo-europeerna bosatt sig i de västbaltiska landen, hafva här de speciellt för germanerna karakteristiska dragen utbildats eller stadgats. Här har det urgermanska språket utvecklats till ett från de öfriga indo-europeiska systerspråken verkligen skildt tungomål. Här har äfven under en tid, då sambandet mellan stamfränderna å ömse sidor om västra Östersjöbäckenet ännu var starkt och förbindelsen dem emellan liflig, den för germanspråken särskildt utmärkande ljudskridningen försiggått. Genom denna inträdde en fullständig förskjutning af en stor del af det indo-europeiska urspråkets konsonantljud, en förskjutning, som vi spåra t. ex. i vårt *fader*, jämfördt med det latinska *pater*, i vårt räkneord *tio*, jämfördt med det latinska *decem*

(jmf. vårt låneord *decimal*-system). Urspråkets, af latinet bevarade *p*, *d* hafva här i framljud öfvergått till *f*, *t*.

Man frågar sig emellertid: voro då länderna vid västra Östersjöbäckenet ägnade att utveckla den hit inflyttade indoeuropeiska stammen? Ja, helt visst.

Vi hafva här en hafsbassäng, begränsad af två fastland, den nordtysk-jutländska kontinenten samt södra delen af den skandinaviska halfön, och dessa fastland förmedlas af åtskilliga större och mindre öar (Seland, Fyen, Rügen—Låland, Möen o. s. v.). I våra dagar kräfver en färd mellan Falsters sydspets och Meklenburg blott två timmar, och afståndet mellan Låland och Femern är ännu mindre. Med skäl har man jämfört den västbaltiska hafsbassängen med det Ægeiska hafvet, äfven det begränsadt af två kontinenter, Mindre Asien och det europeiska Grekland, mellan hvilka talrika öar bilda en naturlig bro. Liksom det grekiska folket nått sin höga kultur vid de båda stränderna af denna arkipelag, så hafva germanerna erhållit sina karakteristiska drag vid västra Östersjöbäckenets kuster.

Och dessa västbaltiska länder hafva en väsentligen likartad natur, lämplig att alstra ett enhetligt folk. I flera afseenden äro dessa bygder också rikt gynnade. Hafvet tempererar klimatet, så att detta äfven t. ex. i Skåne kan till god del karakteriseras såsom ett ö-klimat. Jordmånen är i de flesta trakter utmärkt.

Framförallt var det dock af allra största vikt för stenålderns folk, att man i de gamla danska länderna (inklusive Skåne) äfvensom i Meklenburg och Pommern hade tillgång till flinta, hvilken för dåtiden vid fabricerandet af eggverktyg spelade en roll, liknande den, som järnet har i våra dagar. Hvarken annorstädes i Europa eller i de trakter af Asien eller Afrika, hvilka ligga Europa nära, finnes så riklig tillgång på ypperlig flinta.

Från Danmark har man också en utomordentlig rikedom på fynd från yngre stenåldern, och hvad Sverige beträffar, så förskrifver sig mera än tre fjärdedelar af alla svenska fynd från denna tid från Skåne; särskildt hafva de skånska kusttrakterna varit gifvande.

Öfver hufvud kan man säga, att äfven om i andra trakter af Europa stenåldersmonument möta, som i skönhet kunna

ställas vid sidan af de nordiska, man ingenstädes har en sådan rikedom på monument som i Norden. Då nu befolkningens täthet måste hafva stått i en viss proportion till monumentens talrikhet, så kan man sluta, att de västbaltiska landen redan vid denna tid voro jämförelsevis tätt befolkade.

Om man vill bedöma den under yngre stenåldern ganska talrika befolkningens kultur, så sker detta bäst genom en jämförelse med kulturen under den omedelbart föregående arkeologiska perioden, den äldre stenåldern.

Denna senare representeras i Danmark af de redan från förra hälften af 1800-talet kända s. k. *køkkenmøddingerne* (eller, såsom man numera ofta brukar säga, *affaldsdyngerne*), hvilka dock först under de senare åren blifvit fullt systematiskt undersökta i stor skala. Dessa på Sophus Müllers initiativ anordnade och af framstående danska arkeologer och naturforskare utförda undersökningar omfatta fem *køkkenmøddinger* från den äldre stenåldern, och särskildt hafva detaljerade studier gjorts öfver den vid Ertebølle vid Limfjorden.

Framförallt karakteristiskt för denna period är som bekant, att man visserligen förstod att skaffa sig redskap af flinta och andra stenarter, men att man däremot icke lärt att slipa flinta. Äfven i öfrigt stod Nordens dåvarande befolkning obetingadt på vildens ståndpunkt. I ett klimat, som enligt de samtida djurarternas vittnesbörd måste hafva varit varmare än det nuvarande, bodde detta primitiva folk omedelbart invid den dåvarande strandlinien. Dess förnämsta föda utgjordes af ostron, hvarpå hafvet vid Jutlands och de danska öarnas kuster då hade rik tillgång, och de ofantliga högarna af ostron- och andra mussel-skal utgöra nu minnen efter dessa vildars, såsom det vill synas, mycket grundliga måltider. Här finner man äfven ben af åtskilligt villebråd, såsom vildsvin, rådjur, kronhjort, mera sällan af uroxe. Däremot var hunden det enda husdjuret. Intressant är emellertid, att han förekommer i tre olika raser, af hvilka en står schakalen nära, och dessa undersökningar lära oss således, att hunden en gång utvecklats från en tamd schakal. Af flintredskap hade man väl

flera slag (yxor, mejslar, knifvar, skrapor, borr, pilspetsar med tvär egg), men alla voro blott groft tillslagna, och man saknade ännu fullkomligt sinne för att åt redskapen gifva en prydlig form. Äfven krukmakare-arbetet är af den mest primitiva art. Man har åstadkommit sina stora tjockväggiga kärl genom att lägga den ena lerstrimlan ofvanpå den andra och sedan trycka till med fingrarna. Karakteristiskt för dessa kärl är äfven deras spetsiga botten; blott genom att ställas ned i den lösa strandsanden kunde de stå. De talrika kolen af ek visa, att eken vid denna tid var det dominerande trädet i Danmark.

Under de allra senaste åren hafva detaljerade undersökningar företagits äfven af en i Skåne belägen boplats från äldre stenåldern. Redan för åtskilliga år sedan hade Sven Söderberg hänfört de vid Limhamn stundom funna primitiva stenåldersredskapen till den äldre stenåldern, men först genom dr K. Kjellmarks undersökningar af boplatsen vid soldattorpet vid Limhamn har fullt ljus spridts öfver dessa fynd. Väsentligen tillhör denna boplats samma period som de danska *køkkenmøddingerne*, om ock dess sista tid. Här återfinner man de från Danmark bekanta stora tjockväggiga lerkrukorna af groft gods och med spetsig botten. Också här finnas tväreggade pilspetsar, knifvar, skrapor etc., allt af groft tillslagen flinta. Äfven ek-kolen finnas här. Jämte ben af vilda djur och af hund har man emellertid också funnit ben af får. Om en något senare tid vittnar bland annat äfven aftrycket af ett hvetekorn i en krukskärfva.

På flera andra ställen utmed Skånes kuster såsom vid Löddesborg, Sofiero o. s. v. har man anträffat boplatser, samtidiga eller delvis samtidiga med den vid Limhamn.

En helt annan kulturbild gifva oss fynden från den yngre stenåldern, den slipade flintans period.

Detta är fallet redan med fynden från de yngre danska *køkkenmøddingerne*, ehuru dessa tillhöra den yngre stenålderns tidigare period. Under det att naturförhållandena måste hafva varit väsentligen de samma som under de äldre *køkkenmöddingernes* tid, framträda högst karakteristiska kulturella olikheter. Hufvudmassan af djurben härrör nämligen numera från husdjur (nötkreatur, svin, får).

Vidare finner man kolade rester af hvete och korn (bjugg) och äfven aftryck af dessa sädesslag i krukskärfvorna, såsom det ådagalagts särskildt genom Sarauws undersökningar.

Äfven annars har man från den yngre stenåldern otvetydiga bevis på jordbruk. Så hafva två olika hvetearter, korn och hirs, funnits t. ex. i skånska gånggrifter. Ur en dansk torfmosse har man till och med uppgräft en skära af flinta med tillhörande träskaft, och i Västergötland har en handkvarn blifvit anträffad under förhållanden, som göra det troligt, att den varit i bruk under stenåldern.

Äfven från Nordtyskland har man säkra bevis för åkerbruk under yngre stenåldern.

Samtliga våra nu vanliga husdjur voro kända i Norden under denna period.

Till oss komna rester göra troligt, att dåtidens folk bodde i hus, uppförda väsentligen i öfverensstämmelse med de i Skåne ännu förekommande klenhusen.

Detta folk hade redan slutit sig tillsamman till större samhällen och hade redan utvecklat en högst betydlig teknisk färdighet vid utarbetandet af sina vapen och redskap. Så fordrar uppförandet af så väldiga grafmonument, som särskildt stendösarna äro, ett samarbete af ganska betydliga skaror, och på våra museer beundra vi den elegans, med hvilken dåtidens nordbo förstod att förfärdiga t. ex. sina dolkar.

Prydnader, särskildt af bernsten, visa, att man äfven börjat få sinne för lifvets estetiska sida.

Den stora skillnaden i kultur mellan äldre och yngre stenåldern visar, att här måste finnas en k l y f t a i utvecklingen. Vilden, som under den äldre *køkkenmødding*-tiden uppehöll lifvet genom förtärande af hafsmusslor, och som bland husdjuren kände blott hunden — äfven den mest primitiva människans trogne följeslagare — kan icke hafva tillhört samma folk som den relativt utvecklade nordbo, som under den yngre stenåldern plöjde sig teg och skötte sin boskap, och som till minne efter kära anförvanter med talrika kamraters hjälp uppbyggde de ansenliga grafkamrar, hvilka man i senare tid karakteristiskt nog kallat »jättestugor».

Ännu är det dunkelt, hvilken stam den äldre stenålderns folk tillhörde. Det är väl äfven ovisst, huruvida denna ursprungligare befolkning i vissa bygder af Norden under längre tid förmådde hålla sig kvar vid sidan af den senare invandrade indo-europeiska stammen — en uppfattning, som nyligen med värme framställts och med skicklighet motiverats af norrmannen Andr. M. Hansen i hans i hög grad intressanta arbete »Landnåm i Norge».

Däremot kan det på grund af arkeologiens vittnesbörd ej anses tvifvelaktigt, att det var våra förfäder, som vid den yngre stenålderns början invandrade i syd-Skandinavien, och arkeologien, delvis kontrollerad af lingvistiken, lär oss, att dessa bygder utgjorde en del af det germanska urhemmet.

Äfven antropologien vittnar i samma riktning.

Af romarna beskrifvas germanerna såsom storväxta och ljusa. Dessutom har man sedan länge ansett långskallighet (dolikocefali) såsom ett karakteristiskt drag för germanerna, under det att t. ex. lappar, finnar och slaver äro kortskallar (brakycefaler).

Under senaste åren hafva mycket viktiga och omfångsrika undersökningar af svenska folket i antropologiskt afseende blifvit företagna.

År 1899 publicerade Gustaf Retzius sitt viktiga arbete Crania suecica antiqua. Det grundar sig på 117 af honom undersökta kranier från den förhistoriska tiden, nämligen 44 från sten-, 21 från brons- och 52 från järn-åldern. Icke blott de allra flesta bland dessa kranier äro långskallar, utan skallarna från hvar och en bland de tre förhistoriska perioderna äro i allmänhet dolekocefala. Intressant är det emellertid, att bland de talrika långskallarna från yngre stenåldern finnas äfven kortskallar, således kranier af en annan typ (troligen till och med af två andra typer). Den förmodan ligger nära, att denna någon gång mötande brakycefali härrör från inflytande af den äldre stenålderns ras.

Genom de detaljerade undersökningar af svenska beväringen, hvilka under två år företagits, och som af Retzius och Carl Fürst bearbetats och publicerats i det monumentala arbetet Anthropologia suecica har det konstaterats, att den redan under stenåldern vanligaste kranie-formen allt-

jämt är den normala i Sverige. Dessutom har i detta arbete viktiga resultat beträffande befolkningens kroppslängd samt hårets och ögonens färg meddelats.

Icke mindre än 87 procent af svenska beväringsmanskapet utgjordes af långskallar, och dolikocefali var särskildt framträdande i ett bredt bälte tvärs öfver mellersta Sverige: i Dalsland (där den renaste typen finnes), Värmland, Dalarna, Hälsingland, Närke, Västmanland, Södermanland. Däremot är, underligt nog, den brakycefala typen jämförelsevis talrikt representerad i Uppland. I Sydsverige hafva dolikocefalerna bibehållit sig bättre än i sistnämnda landskap, men Sydsverige är i detta afseende underlägset de flesta medelsvenska provinserna.

Vidare framgår af dessa antropologiska studier, att svenskarna äro ett bland jordens resligaste folk (männen uppnå i medeltal nära 1 meter 71 cm.), samt att blondhet är för oss i hög grad karakteristiskt; 75 procent hafva blondt hår, nära 67 procent ljusa (blå eller blågrå) ögon.

Icke heller dessa drag återfinnas dock i samma utsträckning i alla landskap. Den minst resliga beväringen förekom i de sydligaste provinserna (i Skåne och särskildt i Blekinge), och dessutom — af lätt insedda skäl — i de nordligaste landskapen, Lappland och Västerbotten.

Äfven beträffande blondhet intar Dalsland första platsen (inemot 88 %), men äfven de öfriga provinserna i Svea- och Götaland hafva att uppvisa en mycket hög procent blonda, under det att detta mindre är fallet med de flesta Norrlands-landskapen.

I antropologiskt afseende äro Norge och Danmark mindre noggrant undersökta än Sverige.

Om Norge finnas dock värdefulla undersökningar af Arbo. Af dessa framgår, att vårt broderlands befolkning är vida mindre likartad i antropologiskt hänseende, än fallet är med svenskarna.

I större delen af Norge råder visserligen den mesocefala typen, och här och hvar finnas bygder med utpräglad långskallighet, men å andra sidan anträffas öfvervägande brakycefali i vissa trakter. Detta är fallet på den sydliga kusten från Tjödling till gränsen af Hardanger, och på Jäderen

uppgår kortskallarnas antal ända till 60 procent. Också i nordligare liggande kusttrakter finnas bygder med öfvervägande brakycefali.

Äfven norrmännen äro emellertid ett resligt folk; i mera än 77 procent af utskrifningsdistrikten har beväringen en medelhöjd af öfver 1 meter 70 cm.

I Danmark, hvarifrån dock inga noggranna detaljundersökningar föreligga, synes männens medelhöjd vara mindre än i Sverige och i Norge (1 meter 67 cm.). Äfven dolikocefali är mindre vanlig i Danmark än i Sverige, och enligt dr Søren Hansen skulle den danska befolkningen t. o. m. öfvervägande vara brakycefal.

När såsom vi sett, den dolikocefala typen i våra dagars syd-Skandinavien (Danmark och Sydsverige) är mindre vanlig eller mindre utpräglad än i mellersta Sverige, så strider detta ingalunda mot vår sats, att Sydskandinavien utgjort en del af germanernas urhem. Fastän allt sedan yngre stenåldern ingen *mass*-invandring till Norden försiggått, har dock naturligtvis under årtusendenas lopp den gamla nordiska folkstocken fått mottaga en stor mängd mindre tillskott från skilda håll. Jag erinrar särskildt om den mängd tyska borgare, som både under medeltiden och under nyare tid invandrat till de nordiska städerna. I längden utöfvade dylik så att säga insippring af främmande blod en icke obetydlig inverkan på folktypen. Men det är naturligt, att det företrädesvis är Skandinaviens sydligare trakter med den lättare förbindelsen med kontinenten, hvilka varit utsatta för detta främmande inflytande. I Sveriges mera centrala delar, hvilka ligga aflägset från icke-skandinaviska länder, och framförallt i det afsides liggande Dalsland har den ursprungliga typen bibehållit sig bäst.

Några detaljerade antropologiska undersökningar af den vuxna befolkningen i de nordtyska länderna vid västra Östersjöbäckenet (Pommern, Meklenburg, Holstein) föreligga icke. Men de nyss anförda antropologiska förhållandena visa, att den germanska typen bibehållit sig särskildt ren på den skandinaviska halfön, framförallt i Sverige. Detta talar i sin mån för att landen vid västra Östersjöbäckenet varit germanernas urhem.

Härifrån hafva de senare utbredt sig åt söder och åt väster, under det att vårt Götaland torde hafva tagits i besittning af den indo-europeiska stammen, redan innan denna utvecklats till germaner i egentlig mening.

Att flera bland de på kontinenten uppträdande germanska stammarna utvandrat från ett en gång gemensamt hem i Norden, därpå tyda äfven de vandringssagor, som vissa af dessa folk bevarat, och som kommit till oss genom medeltida författare.

Alldeles särskildt intresse hafva i detta afseende goterna, detta kraftfulla folk, som genomströfvat nästan hela Europa, och som på spillrorna af det romerska världsriket grundlade mäktiga stater i Italien och Spanien.

Tidigast under historisk tid finna vi goterna vid Weichsels mynning. Något tvifvelaktigt är det däremot, hvilken bland antikens författare, som först kände dem i denna trakt. Den gamle geografen Pytheas från Massalia (det nuvarande Marseille) åtföljde under åren 330—325 f. Kr. en handelsexpedition till Britannien; han kom äfven till Tyskland, besökte där *Gutonernas* folk och omtalar i sammanhang därmed en ö, där bernsten fanns. Då trakten vid Weichsels mynning sedan gammalt varit känd för rik tillgång på den af forntidens folk högt värderade bernstenen, och då goterna bevisligen senare bodde i dessa bygder, hafva vissa forskare förmodat, att Pytheas afser denna trakt. Detta är dock tvifvelaktigt, och de senaste forskarna öfver detta ämne mena, att Pytheas' bernstens-ö skulle vara att söka i närheten af Eiderns mynning.

Huru härmed än må förhålla sig, så är det otvifvelaktigt, att goterna omkring 100 år efter Kr. innehade landet vid nedre Weichsel. Den romerske historieskrifvaren Tacitus berättar nämligen vid sin redogörelse för det nuvarande östra Tyskland, att goterna på hans tid bodde i närheten af oceanen mellan Lygierna å ena och Rugierna och Lemovierna å andra sidan. Helt visst hade emellertid goterna då bott i dessa trakter redan i århundraden, men snart nog efter Tacitus' tid bröt största delen af dem upp från dessa sina boningsplatser. Redan omkring år 150 började skaror af dem tåga åt sydost mot Svarta hafvet, och efter en

åttio år finna vi folkets hufvudmassa bofast i det nuvarande Sydryssland.

Då alltså goterna vid sitt första uppträdande i historien förskjuta sig åt sydost, så är det troligt, att de äfven tidigare färdats i samma riktning. Men drages en linie i sydost mot Weichsels mynning, så har denna linie sin utgångspunkt i Sverige.

Att goterna utvandrat från vårt land, bekräftas af andra viktiga omständigheter.

Själfva goternas namn hänvisar på svenska bygder. Detta namn återfinna vi nämligen i *Got*-land, och nära besläktadt, fastän icke identiskt därmed, är namnet på *Götarna* (isländska *Gautar*), den i det landfasta Sverige bofasta stammen.

Vidare omtalar goternas egen, af Jordanis meddelade, vandringssaga, att de ursprungligen kommit från *Scandza*, det är Skandinavien. I sitt omkring 550 författade arbete Getica, som utgör ett sammandrag af Cassiodorus' stora, nu förlorade gotiska historia, berättar nämligen Jordanis: »I norra ishafvet ligger en stor ö vid namn Scandza... Från denna ö *Scandza* skola således goterna (*gothi*) med sin konung Berich hafva farit ut liksom från en folkens verkstad, ett nationernas modersköte. Så snart de lämnat skeppen och stigit i land, gåfvo de straxt trakten namn. Alltjämt lär den nämligen kallas *Gothiscandza*.»

Äfven själfva detta namn, som goterna gåfvo åt sitt nya hemland, tyder på deras skandinaviska ursprung. Utan tvifvel har nämligen det i våra dagar omstridda namnet *Gothiscandza* helt enkelt uppstått ur *Gothisc-Scandza*, »det gotiska Scandza», och de utflyttade goterna hafva således uppkallat sitt nya hemland efter det gamla, ungefär liksom man i senare tid bildat namnen *Nya-Sverige*, *Nya-Holland* o. s. v.[1]

[1] Då det är de från *Scandza* kommande *Gothi*, som gifva namnet *Gothiscandza* åt det nya landet, är det naturligt, att dessa två namn (*Gothi* och *Scandza*) icke blott skenbart, utan verkligen ingå i *Gothiscandza*. Den gotiska sammansättningen *Gothisc-Scandza* »det gotiska Skandza» är att jämföra t. ex. med de tyska *Schwedisch-Pommern* »det svenska Pommern», *Russisch-Polen* etc. När *gotisk* ej har någon stamvokal *a* i *Gothisc-Scandza*, öfverensstämmer detta med sådana gotiska sammansättningar som *mikil-þuhts* 'ädelmodig', *ubil-tojis* 'missdådare'. Till utvecklingen från *Gothisc-Scandza* till *Gothiscandza* med förlust af det

Äfven åtskilliga öfverensstämmelser speciellt mellan gotiskan, sådan denna ännu talades i Italien omkring år 500 efter Kr., och de skandinaviska språken vittna kraftigt för att goterna först i relativt sen tid skilt sig från sina nordiska fränder. Hit höra framför allt nya, blott för gotiskan och de nordiska språken gemensamma ljudutvecklingar. Så uppträder den urgermanska ljudförbindelsen *ww* både i de nordiska språken och i gotiskan såsom *ggw* i ord sådana som vårt *trygg* och det gotiska *triggws*, hvilket motsvaras af det tysk *treu*. I öfverensstämmelse härmed har det urgermanska *jj* både hos oss och hos goterna utvecklats till *ggj*, hvaraf gotiskan senare erhållit *ddj*, t. ex. i den gamla i *tvägge-handa* ingående genitiven *tväggia*, gotiska *twaddje*, under det att fornhögtyskan däremot har *zweio*. Dessa gemensamma ljudutvecklingar hafva inträdt eller åtminstone börjat vid en tid, då goterna ännu icke utflyttat från Skandinavien, eller då de ännu hade liflig förbindelse med sitt gamla hemland.

På grund af dessa och andra öfverensstämmelser mellan gotiskan och de skandinaviska tungomålen har man med skäl sammanfattat dessa nära besläktade språk under det gemensamma namnet *östgermanska* i motsats till de öfriga germanska språken, de s. k. *västgermanska*.

Ja, på senaste tid har man t. o. m. trott sig kunna spåra en speciell nära frändskap mellan gotiskan och den på Gotland fordom och alltjämt i våra dagar talade dialekten (gutniskan), hvilken, om denna uppfattning är riktig, skulle vara att karakterisera såsom en försvenskad gotiska. Så har man anfört, att forngutniskan använder *u*-ljud i ord sådana som *fulk*, *butn* etc. i öfverensstämmelse med de gotiska ljudlagarna, men i strid med normalformerna *folk*, *botten* etc. på svenska fastlandet. Under det att *lam* i andra germanska språk och dialekter betyder »ett ungt får», har det i goternas och gotlänningarnas (gutarnas) idiom betydelsen »får» utan någon inskränkning. Vidare använder gotländskan ordet *lukarna-staki*, motsvarande det gotiska *lukarna-stapa* »ljusstake»; båda ordens första sammansätt-

ena *sk* finnas talrika paralleller. Jag erinrar blott om huru vi i nysvenskan vanligen uttala *fast-ställa* såsom *faställa* och »den *Askska* familjen» såsom »den *Aska* familjen».

ningsled har lånats från det keltiska ord, som motsvarar det latinska *lucerna* 'lykta'.

Om det också är mycket problematiskt, huruvida verkligen dessa och liknande öfverensstämmelser tyda på att gotiska fordom talats på Gotland, så hafva vi däremot intet skäl betvifla, att de på kontinenten uppträdande goterna en gång i en aflägsen forntid haft sitt hem i Skandinavien tillsammans med gutarna och i närheten af götarna, en mening, som under senare tider oftast blifvit bestridd, men som redan 1600-talets svenska historici hyllade och med stor, man kan väl säga allt för stor, ifver och patriotism förfäktade. Så menade den gamle Olof Verelius, att om någon vågade bestrida, att goterna, som eröfrade Rom, utvandrat från Sverige, han borde drabbas af lagens straff och hans hufvud krossas med runstenar.

I detta sammanhang kunna vi erinra om att äfven andra germanska stammar, som på kontinenten spelat en historisk roll, bära namn, som direkte hänvisa på den skandinaviska Norden.

Detta är fallet med de gamla *kimbrerna*, en bland de germanstammar, som tidigast sammandrabbade med de då ännu öfvermäktiga romarna. Väl lyckades det för kimbrerna att upprepade gånger slå de mot dem utsända romerska härarna, men, sedan de öfver Brenner-passet tågat ned i Norditalien, blefvo deras tappra skaror nära Vercellæ tillintetgjorda af den romerske generalen Marius. Det finnes knappast tvifvel om att dessa kimbrer utvandrat från Jutland. Detta kallades nämligen af romarna *den cimbriska halfön*, och ännu i dag hafva vi i ett jutländskt ortnamn ett märkligt minne om att kimbrerna fordom innehaft landet. En bygd i norra Jutland heter nämligen alltjämt *Himmerland* (fordom *Himbersyssel*).

Ett oss geografiskt ännu närmre liggande exempel hafva vi i namnet *Bornholm*, denna ö, som under medeltiden hörde till Lunds erkebiskopsstol, och där man ännu i dag talar ett väsentligen skånskt bygdemål. Ön benämndes af isländingarna *Borgundarholmr*, och ordet *Borgund*, som troligen sammanhänger med vårt *borg* och hänsyftar på öns höga klippkust, återfinna vi i namnet på *Burgunderna*, som i östra Frankrike grundade rikena *Burgund*, och hvilkas

namn ännu lefver kvar i det franska landskapsnamnet *Bourgogne*. Enligt all sannolikhet hafva dessa burgunder, om hvilka medeltidshistorien har så mycket att förtälja, utvandrat från Bornholm.

Hvad de väster om Oder boende urgermanskä stammarna beträffar, så hade de enligt tyska arkeologers undersökningar ännu omkring 1000 f. Kr. ej utbredt sig längre än till Bodedalen vid Harz. Under åttonde och sjunde århundradena nådde de längs vänstra Saale-stranden Unstruts mynning. Omkring år 400 f. Kr. var trakten kring Dresden germaniserad. På 200-talet hade germanerna hunnit fram till mellersta och nedre Rhen, men syd-Tyskland var ännu på 100-talet f. Kr. ett keltiskt land.

Det är från den kontinentala delen af germanernas urhem — trakten mellan Oder och Elbe eller Weser —, som åtminstone de flesta västgermanska stammar på kontinenten utvandrat eller närmast utvandrat.

Detta är t. ex. fallet med langobarderna. Denna intressanta folkstam, hvars namn ännu bevaras i namnet på det italienska landskapet *Lombardiet*, bodde omkring Kristi födelse vid nedre Elbes vänstra strand. Ännu under medeltiden vittnade i denna trakt namnet *Bardengau* med hufvudorten *Bardenwieck* (nära Lüneburg) om deras forna boplats.

Men om dem berättar Paulus Diaconus, en samtida till Karl den store: »vinnilernas eller langobardernas folk, som senare lyckligt härskade i Italien, stammar från ett germanskt folk och har kommit från ön Scandinavia». Om denna ö *Scandinavia*, eller enligt riktigare läsart *Scadinavia*, säger han, att den ligger icke egentligen i hafvet, utan att den enligt deras utsago, som besökt den, »omspolas af hafvets vågor, hvilka omgifva de flacka stränderna».

Denna karakteristik passar utmärkt in på Skåne. Och själfva ordet *Scadinavia* lefver alltjämt kvar i namnet på vår provins *Skåne*, det isländska *Skānöy*. Senare sammansättningsleden *avia*, *öy* hafva vi i vårt *ö*, tyska *aue* 'en fuktig slätt vid vattendrag', under det att förra sammansättningsleden är dunkel. Man har sammanställt *skadin-* i *Sca(n)dinavia* t. ex. dels med ett förmodadt *skadana-* 'herde', dels med

det nynorska *skadd*, benämning på en art sik. Men hvarken dessa eller någon annan föreslagen etymologi är öfvertygande.

Äfven saxare och schwabare hafva vandringssagor, som likna langobardernas.

Det kan vara tvifvelaktigt, huru stort värde man bör tillmäta dylika sagor hos de *väst*-germanska folken. Äfven om dessa folk närmast kommit från landet mellan Oder och Weser, så synas dock dessa vandringssagor tyda på att vissa äfven bland de västgermanska stammarna i en mycket långt tillbaka liggande period utvandrat från Skandinavien.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om Uppsalahandskriften

E. 226 af Per Brahe den äldres Krönika.

I inledningen till min edition af Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika (s. VIII) uttalar jag en förmodan, att Uppsalahandskriften E. 226 tillhört Skokloster-biblioteket och möjligen varit den, ur hvilken den bekanta karakteristiken af Gustaf Vasa i Handl. rör. Skand. hist. IV, 31—37 är hämtad. Denna förmodan har bekräftats genom ett manuskript, som under ett katalogiseringsarbete på handskriftsafdelningen i Uppsala Universitetsbibliotek påträffats af e. o. biblioteksamanuensen, fil. lic. Herman Brulin, och hvarom han gjort mig benäget meddelande.

Inom samma afdelning E. finnes nämligen en liten volym i 4:o, tillhörande Stjerneldska samlingen, *E. 255*, hvilken jämte en del andra afskrifter innehåller: »Gamle Riksdrottssen Gref Per Brahes anteckning om konung Gustaf den första; Ur en gammal krönika om denna konung.» Det är samma stycke som det i Handl. rör. Skand. hist. IV tryckta jämte de få återstående raderna för året 1532 (»Emot Julen — — — — uppå galtt»). Efter afskriften står antecknadt: »Afskrifvit ur konung Gustaf I:stes handskrifna Historia på Skoklosters bibliotek. And. Wilh. Passén.» Därefter följer med Stjernelds egen handstil: »Handskriften till förutstående utdrag har till tittel: Salig och Högloflig konungh Giöstaffs Historia, är in folio; och begynner: Thå Christiernus konungh Hanses son var kommen till Cronen i Suerige etc. Lärer vara den, som tillägnas Rasmus Ludvigsson med RiksDrotsset Grefve Per Brahe den äldres förbättringar; Är köpt 1740 i Stockholm af Presidenten Gref C: G: Bjelke till Salstad. — Denna här af Magister Passén på min begäran gorde afskrift har jag yttermera sjelf collationerat — — — — Stjerneld.» I början af volymen före innehållsförteckningen finnes följande anteckning: »Stjerneld. 1802. Afskrifvit åt mig ur Skoklostershandskrifterna, enligt min önskan då jag därstädes denna sommar hos Grefve Brahes tillbringade en rolig tid. — Därefter ur andra handlingar.»

Då i E. 226 finnes följande anteckning: »Detta mscrp:t har iag tilhandlat mig d. 7 Julij 1740 i Stochholm. C. G. Bielke», och

då, såsom jag vid jämförelse funnit, den Stjerneldska afskriftens öfverensstämmelse med E. 226 är påfallande, lider det intet tvifvel, *att E. 226 är den Skokloster-handskrift, ur hvilken det Stjerneldska utdraget blifvit gjordt år 1802.* Då vidare hvarken af Stjerneld 1802 eller af Liljegren 1817 någon antydan göres, att Skokloster-biblioteket då skulle innehållit något annat exemplar af Brahe-krönikan än detta, och då öfverensstämmelsen mellan stycket i Handl. rör. Skand. hist. IV, 31—37 och texten i E. 226 är oomtvistlig (se min Per Brahe d. äldres fortsättning af Peder Svarts krönika VIII, not 2), så är det *i hög grad sannolikt, att den Skokloster-handskrift, ur hvilken nämnda stycke i Handl. rör. Skand. hist. IV är hämtadt, är E. 226.*

Egendomligt nog har Stjerneld funnit stilen i handskriften svårläst, såsom framgår af följande anteckning: »Hufvudskriften härtill var mycket oläslig och svår att afskrifva; därifrån härleda sig de här varande skriffelen.» Vid jämförelse har jag också funnit skriffelen vara både många och sådana, att deras tillkomst just med hänsyn till stilen i den för öfrigt ingalunda svårlästa E. 226 blir lätt förklarlig.

Otto Ahnfelt.

Ytterligare om ekonomisk historia.

I Historisk Tidskrift 1903, h. 3, har licentiaten Eli F. Heckscher publicerat en uppsats om »Ekonomisk historia». Uppsatsen, som hufvudsakligen rör sig kring en del utländska arbeten, tycks tendera i ett försök att fastslå vissa formler eller program för den ekonomiska historien. Den vittnar onekligen om en stor beläsenhet och enhvar, som är intresserad af ekonomisk historia, bör vara författaren tacksam för de värdefulla upplysningar och synpunkter, han ger öfver det tämligen obearbetade ämnet.

Några sidor i sin uppsats ägnar författaren åt bedömandet af s. k. historisk statistik. Då han därvid nämner mitt namn på ett sätt, som tyder på en missuppfattning, tar jag mig anledning att äfven yttra några ord i frågan, ej så mycket för att försvara mig själf som för att leda uppmärksamheten mot en del af ämnet, som författaren endast helt flyktigt berört.

Hvad anmärkningen mot mig beträffar — den står anförd sid. 190 not. 2 — vill jag endast nämna, att jag aldrig kastat en tanke på att vilja sätta något slags likhetstecken mellan ekonomisk historia och historisk statistik. Det var mig en fullkomlig öfverraskning, då jag såg att en dylik slutsats kunnat dragas ur en anspråkslös artikel, som endast velat lämna upplysningar om en del arkivmaterial,

som hufvudsakligen från ekonomisk-statistisk synpunkt kan ha sitt intresse. Min kritiker tyckes anse, att om man väljer en sida af ett ämne att tala om, har man därmed förnekat, att ämnet har andra sidor, och om man ändrar en titel på ett föredrag därför att den är något för trång, så har man därmed satt likhetstecken mellan det trängre och det vidare begreppet.[1] Det är väl djärft att våga ge offentligt uttryck åt så absurda slutsatser, och inför en historiskt bildad läsekrets kan det naturligtvis aldrig bli fråga om att söka gendrifva dylikt. Jag vill ej heller trötta med att demonstrera de af herr Heckscher citerade uttrycken, hvilka äro lösryckta ur sitt sammanhang. Om någon vill tyda mina uttryck på samma sätt som min kritiker, så tjänar försvaret af själfva orden till föga; jag måste då endast erkänna min oförmåga att skrifva läsbart för alla. I sak vill jag blott framhålla, att jag aldrig velat och aldrig kommer att vilja identifiera ekonomisk historia med historisk statistik. Jag har all anledning instämma med författaren, då han säger att en riktning, som vill göra detta, innebär stora faror. Att döma af de presterade hänvisningarna, synes dock denna extrema riktning endast existera i författarens fantasi.

Det förefaller mig, som om författaren äfven vid det följande resonnemanget om den historiska statistiken skjuter betydligt öfver målet, i det han vid sin värdesättning fattar ämnet alldeles för exklusivt. Visserligen erkänner han, att han ingalunda är i stånd att skrifva detta kapitel, och någon afgörande betydelse tillmäter han ju ej heller sina yttranden, men då hans ord framträda med pretentioner på åtminstone kritisk kompetens, så komma de förmodligen att på vissa håll verka som ett vetenskapligt vittnesbörd om den historiska statistikens värde. Vid en närmare granskning kunna de emellertid svårligen tillmätas en dylik betydelse. Å ena sidan är det tämligen allmänna omdömen han rör sig med, å andra sidan är det lösryckta exempel, som temligen löst infogats i sammanhanget. Om något allvarligt försök att intränga i ämnet vittna de icke. Och vissa slutsatser väcka hos läsaren alldeles samma förvåning som de nyss sagda.

Frågan om den historiska statistiken är onekligen af stort intresse, men den bör ses från flera sidor för att kunna bedömas. Utan att vilja eller kunna gifva någon som helst utredning af frågan, tar jag mig friheten framhålla några synpunkter, måhända

[1] Man har t. ex. lagt märke till en del krigshandlingar, som hufvudsakligen härröra från Kronobergs regemente, och håller föredrag om dem under titeln »Kronobergs regemente i våra arkiv» (statistiskt material i våra arkiv). Då föredraget skall tryckas, tycker man att det behandlar äfven andra sidor af vår krigshistoria och kallar det därför »obeaktade källor för vår krigshistoria» (obeaktade källor för vår ekonomiska historia). Läsarens slutsats: författaren identifierar vår krigshistoria med Kronobergs regementes och anser, att rådsprotokoll, ämbetsutlåtanden o. d. är oviktigt material för vår krigshistoria (författaren identifierar ekonomisk historia med historisk statistik och anser, att rådsprotokoll, ämbetsutlåtanden o. d. är oviktigt material för ekonomisk historia).

lika abstrakta som herr Heckschers och lika allmänna, men måhända också ägnade att litet närmare klargöra begreppen.

Historisk statistik kan lämpligen fattas i två bemärkelser. Å ena sidan menar man därmed en under gångna tider uppgjord statistik, hvilken redan på sin tid betraktades såsom sådan, å andra sidan de i vår tid gjorda beräkningar, som använda den statistiska metoden vid bedömande af historiska sifferuppgifter. Den senare kan nyttja den förra såsom material, men kan bygga äfven på andra källor.

Då man talar om den historiska statistikens berättigande, är det närmast det senare slaget af statistik som åsyftas. Om den förras »berättigande» kan svårligen diskuteras; den är ett historiskt faktum och måste såsom sådant ha intresse vid sidan om andra historiska företeelser, vare sig man nu endast vill studera den i dess inflytande på den gångna tidens uppfattning eller man vill analysera dess positiva innehåll från historisk källsynpunkt.

För den ekonomiska historien måste statistiken mer än för andra historiska forskningsgrenar ha betydelse. Det finnes ju knappast någon gren af mänsklig verksamhet, som så mycket rör sig med tal och sifferberäkningar som just näringslifvet. Om det också är de senaste århundradena, som kraftigast befordrat denna utveckling, måste siffrorna äfven under äldre utvecklingsperioder ha öfvat inflytande. Från den stund, då staten själf skapar sig en bokföring och en ekonomisk statistik, ingå siffrorna såsom ett oafvisligt moment i det statsekonomiska lifvet, och från denna stund måste de också på något sätt öfva inflytande på hela uppfattningen. Det torde vara svårt att tänka sig, att en stats ekonomiska utveckling kan allsidigt bedömas utan att hänsyn tages till det, som grundat statens egen uppfattning om dess ekonomiska lif. Det torde väl heller ingen förneka, att den historiskt gifna statistiken från denna synpunkt har sitt värde såsom historisk källa. Vid skildringar af vår frihetstids historia — den första tid då vi ha någon handels- och industristatistik, ehuru redan den store Axel Oxenstjerna gjorde försök med en sådan — har ju också alltid statistiskt material anlitats, vare sig som primär eller sekundär källa, för anskaffande af negativa eller positiva bevis på något ekonomiskt förhållande. Att just statistiken vid denna tid öfvade inflytande på uppfattningen har ju också herr Heckscher antydt, och naturligtvis vill han icke förneka, att statistiken från denna synpunkt är nödvändig att känna för ett riktigt bedömande af tidens ekonomiska historia.

De, som vilja förringa betydelsen af den historiska statistiken — fortfarande fattad såsom historiskt gifven statistik —, söka framförallt att från andra sidor betrakta saken. De tyckas anse, att de förhållanden, som i siffror kunna uttryckas, beröra endast oviktiga sidor af den ekonomiska utvecklingen, och att därför statistikens positiva innehåll är värdelöst. En dylik värdesättning ger knappast intryck af historisk skolning, ty i den moderna historiens begrepp ingå inga skematiska grupperingar med mer eller mindre doktrinära

tendenser. Det historiskt gifna materialet har alltid sitt relativa värde och rätten att bli bedömdt, om också ofullkomligheten nödgar oss att begränsa synpunkterna. Den ensidighet, som på detta sätt vill inrama området för ekonomisk historia, är säkerligen lika farlig som den s. k. sociologiska riktningen och den af författaren fingerade statistiska. Liksom inom andra vetenskapsgrenar är hvarje specialundersökning af betydelse, men ingen har rätt att utan vidare förklara just sitt område såsom det enda generella. Den ekonomiska historien är ett alltför rikt ämne och en allför ny vetenskap, åtminstone i vårt land, för att man redan nu skulle kunna gifva den någon begränsning eller hänvisa på några allena saliggörande synpunkter. De sidor af det ekonomiska lifvet, som få sitt uttryck i sifferuppgifter, har man icke rätt att förbise, innan man verkligen allsidigt pröfvat frågan. Våra förnämsta historici — exempelvis Odhner i sin ypperliga skildring af Kristinas förmyndarregering och Malmström i sin sakrika beskrifning af frihetstiden — ha också lämnat ganska mycken plats åt siffersammanställningar, ej endast ägnade att illustrera utan äfven att bevisa slutsatser rörande den ekonomiska utvecklingen. Det är en ensidig uppfattning, som tror att statistiken inskränker sig till varuvärderingar, beräkningar öfver handelsbalans o. d. Efter hand som statistiken utvecklats har den dragit inom sitt område allt flera grenar af det ekonomiska lifvet, och i den historiskt gifna statistiken finnes tillfälle att bedöma äfven åtskilligt, som ej direkt kan i siffror uttryckas.

Då man kallar den historiskt gifna statistiken värdelös därför att dess uppgifter äro otillförlitliga och oriktiga, ställer man sig också på en ohistorisk ståndpunkt. Det är endast den nyvaknade kritikern, som jublar öfver de hastigt påträffade felen och tror sig ha funnit tillräckligt många synpunkter för att genast kunna göra värdesättningen. I detta fall är tendensen densamma inom alla grenar af historisk forskning. Vid skildring af någon politisk del af historien kastar man i förstone öfver bord alla äldre beskrifningar, då man påträffar några felaktigheter, släktforskaren kallar de gamla uppteckningarna värdelösa och går uteslutande till bref och s. k. primäruppgifter etc. Man tror sig så lätt kunna dra upp gränsen mellan tillförlitliga och värdelösa källor, och först senare märker man, att äfven de s. k. primära källorna ofta äro resultanter af brister i den mänskliga tankegången, af medvetna eller omedvetna felräkningar och misstag. Då blir det ej den skematiska grupperingen, som får fälla utslaget vid värdesättningen, utan analysen af det individuella fallet.

Statistiken intar ingen undantagsställning härvidlag. Siffrorna fordra träning icke blott för bedömande af deras värde, utan också för bedömande af deras värdelöshet, och det är precis lika farligt att fördöma all statistik som att blindt förlita sig på den. Talet om statistikens ovederhäftighet och falhet har blifvit ett slangord, som brukas snart sagdt i hvarje mun, men historiskt bildade människor borde dra sig för att alltför lättvindigt nyttja det. Det borde

skorra i deras öron lika mycket som kritiklösa anmärkningar om det historiska studiets värdelöshet, därför att det rör sig i en evigt växlande gång med ständiga kullkastningar af forskningsresultaten. Statistiken är intet exakt vetande och gör ej heller anspråk därpå. Då man talar om att dess uppgifter äro mera farliga än andra, betänker man icke, att just därför att felen lättare märkas äro de i viss mån mindre farliga än andra uppgifter. Den personliga prägeln och den individuella förutsättningen för en hel del andra historiska uppgifter torde vara betydligt mycket svårare att pejla än den »skenbart exakta siffran». Hvad hindrar t. ex. att ett personligt omdöme, som tagit sig uttryck i ett rådsprotokoll, en riksdagsrelation e. d. källor, som anses mera osvikliga, just kan vara danadt, medvetet eller omedvetet, i exakt form eller som en sväfvande aning, af den statistiska siffra, som man anser värdelös, kanske t. o. m. af en siffra, som icke ens genomgått den statistiska metodens försök till systematisering, för att nu ej tala om att den kan vara grundad på mycket mera lösa förutsättningar och rena fiktioner. På detta sätt har säkerligen i den historiska uppfattningen influtit ofantligt många s. k. sanningar, icke blott i betydelse af personliga omdömen — behålla de endast den formen, är mindre att säga om dem — utan just såsom bevis på förhållanden likartade med dem, som i siffror kunna uttryckas.

I det dagliga lifvet se vi ännu stundligen prof därpå. Alla våra omdömen ha de mest komplicerade förutsättningar, tillfälliga uppgifter, som generaliseras och spridas, mer eller mindre omedvetna misstag och felräkningar. Och mycket af allt detta blir sedermera officiellt och historiskt, icke blott som omdömen utan som exakta uppgifter, vare sig i sifferform eller nedskrifna med bokstafstyper. Vi ha ingen anledning anse, att gångna tiders människor i sina omdömen varit mera nogräknade än vi.

Men hvar är i så fall den strikta värdeskillnaden mellan den historiska statistikens siffror och andra historiska uppgifter? Kan den öfver hufvud taget uppdragas? Jag tror det icke. Den individuella undersökningen kommer till den största grad af sannolikhet genom att taga hänsyn till det mesta möjliga — personliga omdömen, statistik och allt — men icke genom att sublimt tillbakavisa en hel grupp af vetande såsom värdelöst. Jag tror heller icke, att någon vetenskaplig historiker på allvar vill förneka detta. Det är säkerligen endast olusten att närmare betrakta saken, som gör att man här, som i så många andra fall, helt lättvindigt generaliserar och förkastar utan att betänka, att detta resonnemang minst af allt är utsprunget från en historisk tankegång.

Ej heller tror jag man med fog kan anse, att statistiken intar någon undantagsställning i så att säga historiografiskt hänseende. Om den moderna statistiken utarbetas med mera omsorg än den äldre, så är nog så äfven fallet med andra uppgifter, som få tjänstgöra som historiska källor: skrifvelser, utredningar, protokoll etc. Den rikare utvecklingen alstrar öfverallt de strängare

krafven på samma gång den invecklar möjligheten att bedöma förhållandena.

Om man nu erkänner, att den historiskt gifna statistiken, åtminstone från någon synpunkt, kan ha värde för den ekonomiska historien, har man då något skäl att tillbakavisa en metod, som under praktisk tillämpning visat sig vara den bästa för siffrors bedömande, eller med andra ord, måste då icke äfven de i vår tid uppgjorda beräkningar, som bruka den statistiska metoden, ha sitt berättigande? Allt historiskt material fordrar en behandling, som tar hänsyn till dess säregna förhållanden: politiska aktstycken, konstföremål, arkeologiska fynd etc. Så äfven sifferuppgifter. Däri ligger den hufvudsakliga skillnaden mellan statistik och historia, icke i någon fingerad olikhet mellan deras absoluta värde och tillförlitlighet. Liksom inom alla vetenskaper beröra metoderna hvarandra, men hvar och en har på grund af materialets säregenhet fått sin gifna utveckling. Det är den systematiska metoden, som gör statistiken till vetenskap. Den historiska statistiken är både statistik och historia; för dess bearbetning har man icke rätt att bortse hvarken från den statistiska eller historiska metoden. Om man i princip underkänner värdet af moderna statistiska utredningar öfver historiskt material, visar det endast, att man icke vet hvad modern statistik egentligen är. Anmärkningarna borde — att döma af de vanliga exemplen — icke rikta sig mot statistiken, utan snarast mot det ensidigt historiska bedömandet eller mot frånvaron af statistisk metod. Den metod, som numera användes för siffrors bedömande, kan visserligen icke betraktas såsom fullkomlig eller uttömmande, men den är i alla händelser ett viktigt led i den träning, som det säregna materialet fordrar.

Den statistiska metoden innebär först och främst, att en siffra aldrig tänkes fristående, utan alltid i relation till andra siffror. En enstaka uppgift t. ex. om en varas värde säger ingenting; man måste tänka sig den jämförd med andra varor, andra tider, andra lokala områden. Det är intet som hindrar, att en historiker i det särskilda fallet kan beakta de nödvändiga synpunkterna, men krafvet på en jämförande sammanställning är för statistikern mera obetingadt och ingår såsom ett nödvändigt led i hans metod. Samma kraf tvingar honom också att, då han har att göra med en gång gifna siffror, undersöka deras förutsättning och värdet i de s. k. primäruppgifterna. Han använder därvid samma individuella pröfning, som är nödvändig för hvarje kritisk historieforskning. En modernt skolad statistiker sammanställer sålunda icke utan vidare frihetstidens siffror om Sveriges handelsbalans och ännu mindre uppdrar han, utan vidtgående reservationer, några jämförelser mellan olika tidsperioders siffror. Om dylika konstruktioner blifvit gjorda, få de skrifvas på individens oförmåga, icke på systemet; huru oändligt många lättvindiga slutsatser ha icke dragits af omogna forskare och dilettanter inom andra grenar af historien utan att man

därför fäller någon dom öfver den vetenskaplige historikerns lust att »bevisa» och draga slutsatser!

Den exakta formgifning, som äfven ingår som ett led i den statistiska metoden, hindrar forskaren att taga hänsyn till sväfvande och på något sätt färgade uppgifter; därigenom vinner framställningen icke endast »på grund af sin skenbara exakthet», utan därför att den verkligen byggt en bevisning på fakta. I detta fall är den statistiska behandlingen af en alldeles särskild betydelse just för bedömande af historiska uppgifter, i det den innebär det säkraste korrektivet mot hela siffersystemets fara. Såsom redan antydts måste man anse, att en stor del af de personliga uppgifterna och omdömena i ekonomiska frågor äro mer eller mindre grundade på kalkyler, som haft med siffror att skaffa. Det måste isynnerhet vara fallet under tider, då näringsstatistiken verkligen spelat en roll i statens lif och ingått såsom en faktor i den allmänna meningen, exempelvis vår frihetstid. Från denna tid härstamma — såsom äfven författaren antydt — en mängd tendentiösa berättelser med exakta uppgifter, men äfven en mängd sväfvande relationer, som röra sig med obestämda storheter. Att dylika uppgifter, vare sig de ingå i tidens statistik eller icke, lämpligast behandlas efter en modern statistisk metod förefaller lika naturligt som att historieforskaren analyserar äldre skrifvelser och aktstycken efter moderna tankelagar. Naturligtvis kräfves äfven den historiska tankegången vid behandlingen af dylik statistik, men den utesluter icke den moderna metod, som det praktiskt statistiskà arbetet lämpligen kan uppodla.

Moderna statistiska beräkningar ha äfven anställts öfver historiskt material, som icke på sin tid varit sammanställdt i statistiskt syfte. Våra första större arbeten i denna stil äro gjorda af Hans Forssell, som hufvudsakligen användt riksräkenskaperna på 1500-talet, men efter hans tid ha äfven några förtjänstfulla afhandlingar sett dagen. Historici ha gärna en benägenhet att ställa sig skeptiska gent emot dylika arbeten, bland annat af de skäl som herr Heckscher anför.

Det förefaller emellertid som härvidlag det historiska omdömet förvillats af »den skenbart exakta formen», och därför ställt alldeles för stora kraf på dessa arbetens resultat. Lika litet som man får betrakta det statistiska materialet till värdet olikt annat historiskt material, lika litet har man rätt att bedöma de statistiska specialundersökningarna efter strängare synpunkter än andra historiska afhandlingar. Skillnaden synes mig vara den ofvan antydda, att de felaktiga slutsatserna lättare märkas i sifferberäkningarna än i de arbeten, som hufvudsakligen bygga på personligt material, och att det därför ligger närmare till hands att kritisera de förra. Men om siffrorna lättare leda till konstruktioner, ha de också ett lättare korrektiv i sig själfva, då däremot de personliga källornas värde svårligen kan fullt bedömas utan mycket invecklade analyser.

Hvad som alltid förlänar ett särskildt värde åt den statistiska undersökningen är dess förmåga att frigöra sig från de obestämda

storheterna, som möta öfverallt i det historiska materialet — dessa resultat af mänsklig kombinationsförmåga och öfverdrift, som man först efter de mest kritiska ansträngningar kan bli herre öfver. Man kan icke tala om, att denna fördel motväges af statistikens oförmåga att taga lämplig hänsyn till det tillfälliga, ty dessa tvenne synpunkter kunna svårligen koordineras. Man kommer icke längre än till den slutsatsen, att båda metoderna, om jag så får kalla dem, både den personliga och den statistiska, måste finna tillämpning för ett allsidigt bedömande af de historiska ämnen, som röra sig med siffror eller storheter. Men i så fall är det olämpligt, att a priori tillskrifva den ena undersökningsformen mindre beviskraft än den andra; sådant tal visar endast, att man icke gjort sig reda för betydelsen af ett historiskt bevis.

Lika litet har man rätt att underkänna de statistiska undersökningarnas betydelse med hänvisning till utmärkta ekonomiska arbeten, som mer eller mindre undvarit dylikt material. De flesta hittills skrifna specialarbeten i ämnet röra sig, enligt herr Heckschers uppgift, på medeltidens område. Att de icke kunnat grundas på statistisk bevisning ligger i sakens natur, då brukbart material för denna tid saknats. I någon mån är det ju alltid materialets befintlighet, som förestafvar både intresset och formen för den historiska behandlingen, och inom en tid, då siffror spelade en betydligt mindre roll, är det ju naturligt, att de också ha mindre betydelse såsom källor. Annorlunda ställer sig saken, då det blir fråga om nyare tiden, då statistiken och siffermaterialet småningom får en reell betydelse. För denna tid är ju, enligt författaren, den ekonomiska utvecklingen ännu till stor del en »terra incognita». Om statistiken vid den framtida behandlingen af exempelvis Hollands ekonomiska historia skall få spela någon roll, torde vara svårt att redan nu afgöra; att döma af landets arkiv, finnes det nästan mindre statistiskt material än hos oss.

Ett större arbete — doktor Cunninghams om England — anföres af författaren som ett exempel på »att ett lands ekonomiska historia framgångsrikt kan skildras med yttersta sparsamhet i användningen af statistiskt material». Detta omdöme är möjligen riktigt, men en tänkande historiker kan väl svårligen tillmäta det någon beviskraft i den riktning som författaren tyckes afse. Om författaren därmed vill säga, att statistiska specialundersökningar äro onödiga, så är det ungefär detsamma som att säga, att flera specialundersökningar i svensk historia, som gjorts under de sista 50 åren, äro onödiga därför att Geijer kunnat skrifva sin ypperliga skildring af vårt lands historia utan att känna deras resultat; ja det är än värre, ty Geijers arbete har betydligt längre stått profvet än doktor Cunninghams. Det lär väl icke finnas något som hindrar — åtminstone kan väl ej en svensk kritiker bedöma det — att en mängd af de slutsatser, som den engelske författaren gjort, i en framtid kunna kullkastas just af statistiken.

För min del betviflar jag icke, att den ekonomiska historien nödvändigtvis kommer att, i de fall då det låter sig göra, bygga äfven på statistiska undersökningar vid sidan om ofantligt mycket annat material, som det rika och omfattande ämnet kräfver. Och varningarna till trots kommer nog därmed att »bevisas» åtskilligt. Och det vore synd om vi därvidlag skulle bli efter, då vi verkligen ha en materialsamling, som på grund af särskilda förhållanden synes nästan rikhaltigare än andra länders. I stället för att skrämma för användningen af detta material synes det mig som om det borde ligga en intresserad historiker om hjärtat att väcka uppmärksamhet därpå — äfven från den praktiska synpunkten, att statistiken behöfver den historiska uppfattningen och därför lämpligen bör öfverlåtas åt historici, som inom detta område kunna göra sina lärdomsprof. Äfven om man underskattar värdet af den historiskt gifna statistiken, måste man alltid räkna med den sannolikheten, att den kommer att behandlas därför att materialet nu en gång finnes. I så fall synes det bättre, rent praktiskt sedt, att hänvisa på de mest vetenskapliga metoder för dess användande än att med öfverlägsenhet tillbakavisa försöken till dess bedömande.

Först då en systematisk metod användes för siffrornas behandling, tror jag att de för den ekonomiska historien kunna bli till nytta. Det var bland annat det jag ville påpeka i den uppsats, som gifvit anledning till mitt inlägg i denna fråga. Jag ville där säga, dels att historiskt statistiskt material finnes, och att den ekonomiska historien bör bygga äfven på detta, ej — såsom hittills — nästan uteslutande på politiska aktstycken och lagbestämmelser; dels att vid behandlingen af historiska siffror öfver hufvud taget den moderna statistiska metoden bör finna tillämpning, ej — såsom hittills — endast den historiska metod, som användes för annat historiskt bedömande. Lika litet nu som förut har jag med mitt understrykande af det statistiska materialets och den statistiska metodens betydelse velat förneka, att den ekonomiska historien omfattar mycket mera än statistik. Tvärtom är jag den förste att erkänna, att de sidor af utvecklingen, som af siffror kunna bedömas, endast representera en liten del af den ekonomiska historien. Men hvad jag sist af allt skulle vilja göra, det vore att dogmatiskt söka insnärja ämnet eller underkänna värdet af ett samvetsgrant arbete för dess rikare belysning i alla riktningar.

Holger Rosman.

Några upplysningar om kosackhetmanen Filip Orlik.

Filip Orlik valdes den 5 april 1710,[1] efter Mazepas död den 22 september 1709[1] i Bender, med Karl XII:s samtycke till de zaporogiske kosackernas fältherre, följde 1714 de svenska trupperna på deras marsch från Turkiet hem till Pommern, kom 1716 efter Stralsunds fall öfver till Sverige och vistades där — en längre tid i Skåne, hvarunder den äldste af hans tre söner, Gregorius, studerade i Lund — jämte sin familj samt åtskilliga biltoga kosackofficerare under bekymmersamma ekonomiska förhållanden, ehuru den svenska regeringen, så mycket i dess förmåga stod, lämnade honom underhåll. Orlik lämnade Sverige 1720 och dog i Jassy 1742.

Åtskilliga intressanta detaljer af biografisk och politisk art rörande Orlik förekomma i nedanstående, af hans son grefve (Gregorius?) Orlik uppsatta promemoria, som franske ambassadören i Stockholm markis de Lanmary den 6 oktober 1743 å grefvens vägnar tillskickade kanslipresidenten grefve Gyllenborg jämte en skrifvelse, hvari han omnämnde, att han fått sin regerings befallning att på det kraftigaste understödja den i promemorian af grefven framställda begäran. Lanmarys skrifvelse jämte promemorian är förvarad i riksarkivet (afd. Diplomatica, underafd. Gallica: Franska ministrars memorial och noter).

Le comte Orlick, colonel de dragons au service de Sa Majesté très chrétienne, a l'honneur de représenter très humblement, à Sa Majesté suèdoise, que son père, Philippe Orlik, hetman des armées des cosaques zaporoviens, décédé a Jassy l'année passée, étoit né en Pologne, et élevé dans les prérogatives et indépendances, dont ses ancêtres avoient joui depuis plusieurs siècles en qualité de libres gentilshommes polonois. Il fut le premier de sa famille, qui s'établit en 1692 en Ukraine, gouvernée alors par le hetman Mazepa, gentilhomme polonois; il y possédoit une des plus éminentes dignités après celle du hetman,[2] et y jouissoit des biens considérables attachés à sa charge ou acquis par luy-méme, quand en 1706 feu le roy de Suède Charles 12 de concert avec le roy de Pologne Stanislas formèrent le dessein d'attaquer le czar Pierre 1:er dans ses propres états et cherchèrent de se procurer une diversion par l'alliance avec la nation cosaque dont le czar vouloit opprimer la liberté en subjuguant l'Ukraine.

Le hetman Orlik ayant toute la confiance de la nation et celle du hetman Mazepa, et excité par son zèle pour la Pologne, sa patrie, favorisa non seulement le projet des deux puissances alliées en disposant la nation à entrer dans leurs veues. Il porta aussy le hetman Mazepa et les principaux de la nation de concourir de toutes leurs

[1] Enligt hofbokhållaren Swahns dagbok (i riksarkivet).
[2] Orlik var kosackhärens *pisar* (generalsekreterare eller kanslär).

forces à leur dessein, de façon qu'à l'approche du roy de Suède vers les frontières d'Ukraine le hetman Mazepa se joignit à luy avec toute son armée.

La malheureuse action du comte de Löwenhaupt[1] et le triste événement de la perte de la battaille de Pultava justifient aux yeux de toute l'Europe la fidélité de la nation cosaque envers ses alliés par la perte de sa liberté et par les sacrifices des biens considérables de ceux, qui ont suivi le sort du feu roy de Suède en Turquie, où sa retraite fut favorisée par l'armée zaporovienne, fidèle à son chef, le hetman Mazepa, sans le secours de laquelle le feu roy de Suède ni aucun des suèdois n'auroient pu échaper des mains des ennemis. Par cette malheureuse catastrophe le hetman Orlik et toute sa famille furent dépouillés de tous leurs biens confisquées peu après au profit du czar de Russie. Il cherchoit d'aller s'établir en Pologne et d'y acheter des biens au moyen des sommes d'argent qu'il avoit sauvé, quand en 1710[2] le hetman Mazepa mourut à Bender, et que le feu roy de Suède fit revenir le hetman Orlik des frontières de Pologne, en luy proposant d'accepter la dignité de hetman offerte par les principaux de la nation, qui avoient suivi le sort de Mazepa, et par l'armée zaporovienne seule en droit d'élire leur chef. Il n'accepta cette dignité que sous les auspices des conditions stipulées par le *Diploma assecuratorium*, que le roy de Suède accorda à luy et à la nation cosaque, et par lequel ce prince promit de ne point mettre les armes bas, ni d'entrer dans aucune convention de paix avec la Russie sans préalablement rétablir le hetman Orlik dans ses droits et praerogatives en Ukraine et sans dégager toute la nation cosaque du joug de la Russie. L'autenticité de cette déclaration peut-être verifiée par la pièce même en original, que le suppliant a entre ses mains et dont il présume qu'il doit être conservé un double dans les archives de la couronne.[3] En conséquence de ce traité formel le hetman Orlik pour favoriser les intérêts communs forma l'alliance entre la nation cosaque, et celle des tartares sous les auspices des négociations de M. le senateur Lagerberg, qui étoit ministre alors de la part du roy de Suède auprés du khan;[4] en vertu de cette alliance le khan des tartares joignit ses forces à l'armée des cosaques zaporoviens commandée par le hetman Orlik, et ils commencèrent leurs opérations de guerre dans l'Ukraine polonoise, usurpée alors par la Russie. Ils eurent le bonhenr de chasser les russes de cette province, et sans les fautes du palatin de Kiovie[5] le hetman Orlik auroit suscité à la faveur de la guerre des turcs une revolution dans l'Ukraine russe.

[1] Här afses grefve *Adam Ludvig Lewenhaupts* mindre lyckliga strid med ryssarna vid Ljesna 1708.

[2] Misskrifning. Mazepa dog, som ofvan nämnes, den 22 sept. 1709.

[3] I samlingen af kungliga koncept i utrikesärenden i riksarkivet finnes verkligen ett den 10 maj 1710 dateradt »Diploma assecuratorium pro duce et exercitu zaporoviensi».

[4] 1710—11 var dåvarande majoren *Sven Lagerberg* Karl XII:s sändebud hos krimska tatarernas kan.

[5] Polske kronfältherrn grefve *Potocki.*

Par les préliminaires du traité de Pruht la Porte força le czar de restituer l'Ukraine polonoise au hetman Orlik, et il y fut convenu, que la Russie ne se mêleroit point ni directement, ni indirectement des affaires des cosaques; en conséquence de ces conditions le Grandseigneur offrit au hetman Orlik et à la nation cosaque la possession de l'Ukraine et confirma cette déclaration par un hathecherif[1] solemnel, mais le hetman Orlik s'étoit à peine mis en chemin pour Constantinople afin d'y recevoir l'investiture du Grandseigneur, lorsque le roy de Suède sollicité par plusieurs seigneurs polonois attachés au roy Stanislas et réfugiés en Turquie fit partir feu Mr Soldan, Commissaire général de la guerre, pour l'engager de revenir sur ses pas. Le roy luy représenta de vive voix, qu'il n'avoit qu'à se reposer sur les déclarations autentiques de son diploma assecuratorium, et que le démembrement d'une province de Pologne alloit alliéner bien des sujets affectionés aux intérêts du roy Stanislas, et porteroit des préjudices considérables aux intérêts communs. Le hetman Orlik plus attaché au bien général et aux intérêts communs qu'à son particulier et espérant tout de la fidélité des engagemens d'un prince, dont la parole étoit la loy la plus sure, se conforma au désir de ce prince et refusa la protection de la Porte avec tous les avantages y attachés. La R. P. de Pologne profita du refus du hetman Orlik, envoya M:r Chomentowski, palatin de Mazovie, en ambassade à la Porte, et réclama en vertu du traité de Carlowitz l'Ukraine polonoise; le khan des tartares protesta à la verité contre cette cession, mais non obstant cela la Porte mit la Pologne en possession de la province, et en reconnoissance de la renonciation, que le hetman Orlik avoit fait, le roy Auguste, et la R. P. de Pologne firent une déclaration solemnelle portant qu'aussitost qu'il s'agiroit de la pacification entre le roy de Suède et la Pologne, le hetman Orlik et l'armée des cosaques zaporoviens seroient reçus sous la protection de la R. P., et qu'ils auroient des terres consignées pour leurs établissemens. Cette déclaration fut faite aux ambassadeurs du khan des tartares en 1712 à Warsovie.

Le roy de Suède en quittant la Turquie engagea le hetman Orlik de le suivre dans ses états avec les principaux des officiers cosaques, et d'y attendre le denoüement de ses affaires, et l'exécution des déclarations solemnelles, que luy et la R. P. de Pologne luy avoient faites. Il renouvella à l'armée zaporovienne avant son départ les assurances de ces mêmes déclarations, et la recommanda à la protection de la Porte et à celle du khan des tartares. Le hetman Orlik jouissoit de la considération particulière, dont ce prince l'honnoroit, tant que ce grand roy vivoit, et subsistoit honnorablement avec les siens et ceux, qui luy étoient attachés, de la pension digne de sa générosité.

Après la mort de ce prince le hetman Orlik suivant toujours ses engagemens envers la nation cosaque profita des broüilleries entre le czar Pierre 1:er, le roy d'Angleterre et celuy de Pologne, entra dans les veües, que ces 2 puissances avoient formé pour engager la Porte

[1] *Hatt-i-sjerîf* (»hög skrift»), kejserlig turkisk förordning.

Othomane dans la guerre contre la Russie, alors en guerre avec la Suède. On ne doit point ignorer icy, que le projet fut formé de concert avec le ministère de Suède et que S. Maj:té Suèdoise concourut à favoriser les desseins du hetman Orlik d'aller en Turquie, à quoy il fut requis par des lettres du comte de Fleming, premier ministre du roy Auguste, et de milord Cartret, alors ambassadeur en Suède, qui sçavoient, que le hetman Orlik avoit d'abord après la mort du roy de Suède préparé par un emmissaire secret les esprits du khan et de l'armée zaporovienne à le solliciter de se rendre en Turquie pour être à portée de profiter des conjonctures favorables des brouilleries entre le czar et la Porte au sujet des circassiens.

Le hetman Orlik partit donc de Suède en 1720. Le roy de Suède luy fit payer dix mille ecus de banque de gratification.[1] Il luy fut déclaré, qu'on luy continueroit une pension annuelle de mille ecus de Suède, il fut honnoré par Sa Majesté Suèdoise de lettres de recommandation pour le Grandseigneur, pour le khan des tartares et pour le grand visir. Ce prince luy en remit aussy une pour l'armée zaporoviene, par laquelle il renouvella les assurances de sa protection. Il fut aussy muni de lettres de Sa M:té pour l'empereur, le roy d'Angleterre et le roy Auguste pour recommander ses affaires au congrés de Brunswig, et il fut enjoint au feu comte de Weling[2] d'y veiller. Le hetman Orlik passa a Hannover pour y concerter avec les ministres du roy d'Angleterre et à Brunswig pour conférer avec le comte de Weling. Il y apprit, que M. Hertzig, son beaufrère, qu'il avoit envoyé à Varsovie avec un plan pour le communiquer au roy Auguste, fut enlevé par le prince Dolhoruki en pleine rue et que par là la cour de Russie avoit découvert le projet.

Il ne se rebuta cependant point de ce contre temps. Il alla s'établir incognito à Breslaw pour être plus à portée de la correspondance avec la cour de Dresde et la Turquie. Le czar, ayant sçu sa demeure dans les etats de l'Empereur, demanda par son ambassadeur M. Jaguzin[s]ki, qu'il luy fut délivré avec toute sa famille. M. le comte Toure Bielk[3], ambassadeur alors à Vienne, le ministre d'Angleterre M. S:t Saverino[4] et la cour de Dresde avertirent à temps le hetman Orlik de se mettre en secureté. Il se réfugia en Pologne, où

---

[1] Ständerna anslogo verkligen den 25 juni 1720 åt Orlik, om han då lämnade Sverige, 20,000 dlr s. m. (d. v. s. 10,000 plåtar, »écus»). Se »Rikets ständers bref 1720», p. 38 c (riksarkivet). Den 2 september s. å. utfärdades pass för hetmanen under namn af »polske öfversten Eperyeschy» och för hans son Gregorius under namn af »svenske fänriken Carolus a Canneberg». S. d. utfärdades rekommendationsskrifvelser för Orlik till sultanen, storvesiren, tatarkanen, kosackhären, Konung August, konung Georg I af Storbritannien och kejsar Karl VI, hvarjämte s. d. svenske ministern vid kongressen i Braunschweig befalldes att vid alla tillfällen till det bästa befordra Orliks angelägenheter. S. d. slutligen fick öfveramiralen Sparre order att hålla ett tjänligt fartyg färdigt att öfverföra honom med familj från den hamn som han själf önskade, till Lybeck.

[2] Riksrådet grefve *Mauritz Vellingk.*

[3] *Ture Bielke.*

[4] *S:t Saphorin.*

il eut une entrevue avec le feu roy Auguste, dans laquelle il fut décidé, qu'il se rendroit en Turquie pour poursuivre ses desseins. À son arrivé à Chocim, le pacha de cette ville, gagné par le czar, s'empara des dépêches pour la Porte, pour le khan des tartares et pour l'armée zaporovienne, retint le hetman Orlik et envoya les dépêches à Constantinople avec des interpretations sinistres de ses veües. La cour de Russie avoit déja joué tous les ressorts imaginables pour l'éloigner de la Porte et de l'approche de son armée, grossie alors jusqu'à 50 mille hommes par les vexations que les cosaques d'Ukraine souffroient sous la domination russe.

La Porte prevenue assigna au hetman Orlik son séjour à Seret, petit bourg en Macedoine, d'où il ne fut retiré qu'en 1723 à la réquisition de M:r de Stanian, ambassadeur d'Angleterre à la Porte, et fut transporté à Salonique, où il a resté jusqu'en 1736, que la Porte à la solicitation de la cour de France luy ordonna d'aller joindre le khan des tartares et de se mettre à la tête de l'armée zaporovienne pour aller au secours de la Pologne. La cour de Russie, attentive au moindre mouvement du hetman Orlik et ayant pénétré depuis plus d'un an, que la cour de France sollicitoit vivement pour que la Porte se mit en état d'agir pour la cause commune, chercha à gagner les principaux officiers de l'armée zaporovienne pour la débaucher, cequi luy reussit au point même que le hetman Orlik, étant en route pour aller en Bessarabie, où le khan des tartares campoit avec 100 mille hommes, et dans le temps que le suppliant concertoit avec ce prince les mesures pour faire approcher l'armée zaporovienne de Bender, le khan reçut un courrier d'Oczakow avec la nouvelle, que cette armée s'étoit mise sous la protection de la Russie; ce malheureux contretemps dérangea tous les projets, que le hetman Orlik avoit concerté avec le khan. Il a neanmoins toujours persisté à travailler à la Porte pour qu'on le mit en état d'être de quelque utilité au bien commun des affaires de Pologne, et il n'a négligé aucune occasion pour faire valoir les intérêts du royaume de Suède à la Porte. M:rs les ministres de Suède à cette cour[1] ne sçauroient luy refuser la justice, qu'il les a secondés de ses conseils. Ils ont été temoins avec quel zèle il s'intérressoit à la Porte pour procurer la diversion de sa part contre la Russie, dèsque la Suède avoit déclaré la guerre à cette puissance. Ses malheurs, les grands sacrifices de ses biens, l'abandon de sa famille dans la plus grande misère, ni l'indiférence de la Suède pour les malheurs d'une seule famille, qui s'est sacrifiée aussi généreusement pour le bien de sa cause ne l'ont point rebuté, ni alteré sa fidelité à ses engagemens. Constant dans la plus grande adversité, il supportoit avec fermeté ses infortunes et celle de sa famille jusqu'à sa mort, et il n'a laissé à sa famille pour tout heritage que ses malheurs.

Le suppliant n'entre point en détail des services particuliers, qu'il a été à portée de rendre à la Suède. Son zèle pour ses intérêts est

[1] Frih. *Karl Fredrik von Höpken* och *Edvard Carlson.*

assez démontré par plusieurs mémoires, qu'il a envoyé au ministère suèdois. Les mouvemens, qu'il s'est donné en Turquie, en Pologne et en France pour faire valoir ses intérêts sont trop connus à M. le comte de Tessin, à M. le præsident Gedda et à M. le comte d'Eckbladt[1], pour qu'ils puissent luy refuser le temoignage, qu'il a toujours agi avec fidélité dans toutes les occurences, et qu'il a taché de prouver la réalité de ses sentimens pour cette couronne, tant de service rendus par une famille au prix du sacrifice de ses biens mériteroient quelque reconnoissance de la part d'une puissance, dont la gloire y est intérressée.

Le suppliant se flatte donc, que Sa Majesté suèdoise voudra bien la luy témoigner, soit en accordant une pension pour la subsistance de sa mère et de ses deux soeurs, réduites aujourdui à une indigenee extrême, soit en s'employant à la cour de Russie pour que les terres de sa famille luy soyent rendues, ou du moins quelque équivalent en argent.

* * *

Grefve Orliks supplik, som kanslipresidenten den 6 oktober 1743 föredrog i rådet, ledde först fyra år efteråt till något resultat. Riksdagen hade nämligen redan den 12 september åtskilts, och frågan om beviljande af ett understöd kunde således ej upptagas förrän vid nästa riksdags sammanträde, hvilket inträffade i midten af september 1746. Den 15 maj 1747 upplästes grefvens supplik å nyo i rådet, som »betygade ett billigt medlidande» och tillstyrkte densamma, men öfverlämnade åt sekreta utskottet att bestämma sättet för hjälpen och summans storlek. Utskottet tog saken redan dagen därpå under behandling. »Då fältherren Orlicks hus råkat i det beklagliga tillstånd, hvaruti dess änkefru och barn sig nu befinna, igenom dess tillgifvenhet för högstsalig k. Carl den XII:te och dess tjenst», heter det i protokollet för denna dag, beslöt utskottet genom ett protokollsutdrag tillstyrka ständerna att bevilja »hvardera af dessa fruntimmer» 400 dlr s. m. årligen. Och i en underdånig skrifvelse, dat. fältlägret vid Tongre den 20 sept. s. å., tackade grefve Orlik konung Fredrik för de 600 écus (1,200 dlr s. m.), som anslagits hans mor och systrar, och förklarade sig längta efter att »på nytt få ådagalägga den trohet och nit, som jag hyser för Eders Kungl. Majestäts och Edert rikes intressen.

Th. W.

[1] Grefve *Claes Ekeblad*, vid tiden för brefvets affattande svensk envoyé i Paris. Dåvarande presidenten i kammarrevisionen frih. *Peter Niklas von Gedda* hade 1719—37 varit minister i Paris och riksrådet grefve *Karl Gustaf Tessin* 1739—42 ambassadör därstädes.

Ett svenskt studentbref från Leyden 1622.

Såsom af Evert Wrangels bekanta arbete »Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet» framgår, började med detta århundrade alltflera bildningssökande unga svenskar begifva sig till de holländska universiteten, isynnerhet den berömda högskolan i Leyden. Ett ej ringa antal bland dessa utgjordes af adelsmän stundom åtföljda af sina ofrälse handledare eller informatorer. En sonson till Klas Kristersson Horn, Karl Horn († 1639), ankom 1618 till Leyden åtföljd af den svenska studenten Jakob Hunter, som med tiden förvärfvade en viss ryktbarhet genom öfvergång till katolska kyrkan och genom den litterära fåfängan att utgifva en samling af sina egna bref för att sedermera försvinna för forskningen. Här nedan meddelade bref till Karl Horns äldre broder Klas, som förvaras i en enskild samling, lämnar några upplysningar om de svårigheter, med hvilka de unga svenska herrarne stundom hade att kämpa. Den i brefvet omnämnde Gustaf Horn, Karls yngre broder, kom någon tid efteråt själf till Leyden.

* *
*

Ådle velborne gunstige herre, her Class Horn.

Finnandes migh sielf E. H. för monga bevista velgerningar högligen förobligerat, jagh kan inthet mindre göra än såsom dem medh en flitig och ödmiuk ihogkommelse överväga och der hos önska, att jag genom nogot tilfelle kunne uthi framtiden quittera mig sielf med en plichtig tacksamhet emot E. H. Sedan, velborne herre, kan jag E. H. icke oförmelt låta nu vara halftannat åhr förledit, sedan såsom jagh reste her ifrå Leyden med min herres velborne Carl Horns vilia och samtycke öfver til Engeland, der jag i medler tidh på tvenne förnemlige universiteter, Oxfordt och Cambrigs studerat hafver. Uti decembri monadt anno 1621 fan jag en min landsman, vår aldranådigste herres och konnungs camarerare, benemd Peder Erichsson Helsing uti London i Engeland, med hvilken jagh reste der ifrå öfver land till Frankrike, der vi de förnembste steder med andra berömlige och nampnkunnige saker för våra penningar besedt hafva. Och sedan ifrå Franchrike igenom Braband och Flandern, icke utan lifsfara för de spanska soldater och deras fribytare, komme till Holland den 1 februari anno 1622. Her jag fan min herre velborne Carl Horn, sampt monsieur Banner med helsa och sundhet icke utan stor glädie och frögd. Och hafve vi nu uthi long tidh med idkelig lengtan förventat min herres Gustavi Horns tilkommelse, hvilken oss storligen bekymbrar, efter vi inthet vetta hvad förhinder honom är vederfarit, förhoppandes

lickvel genom Gudz nådhe alting till dedh besta, oansedt med hans saker dröies och longsamt tilgår. Monsieur Horn och monsieur Banner hafva et halft år öfver deras tid förvachtat sine vechsel bref och efter den godhe tiden sig förlöper icke utan stort förträt lenger till att dröija her uti Leyden, så hafver monsieur Banner varit öfver ens medh en tydsk postmäster, hvilken hans skuld her uthi Leyden betalandes varder, och resa sedan genast öfver till Engeland, der monsieur Banner vill förtöfva sin vechsel och så uthan vidare drögsmål begifva sig till Franchrike. Min herre Carl Horn giorde gerna selskap, om hans verd sampt andra, hvilke myckit hafva till at kräfvia, ville på nogon tidh hafva tålamod och sig nöija låta med min herres tillseijelse på en viss betalning, men effter dedh ingalunda ske kan för deras hals styfhet, nödgas min herre blifva her qvar allena till att strida med sin olycka och motgång. Gudh vet, att dedh är migh utaf hiertat okärt nu andra gången till at skilias ifrå min herre, allenast för trångmål uppå penningar, dedh jagh lickvel inthet hade förmodat, efter migh vore uthi Engeland bref tilhanda komne om min herres broders, monsieur Gustavi tilkommelse, hvilken oss her till fallerat hafver. Jag förnimmer min herre utaf hiertat let vara nu andra gången till att gifva mig förlof, icke fördenskull, at han min hielp uthi sina studier vidare behöfver, utan elies för ett troget umgenge och all godh correspondens vi nu uthi monga åhr tilsamman haft hafva. Gudh förlåte dem, såsom uthi Sverige orsaken äre, att min herres stipendium her till inthet hafver blifvit förökat, dedh såsom hans studier inthet litet förhindrar. Min herre vet väl hvad suæ peregrinationis finis är, inthet till att se hus och veggiar, gator och bryggior, formän och skeppare, såsom her alla dagar färdas ifrå dedh ena torpet till dedh andra, ifrå stadh till stadh, inthet heller gå till att höra på en hop medh qvacksalvare, huru de berömma deras treakelse[1] och annan bedrägelighet, uthan till at hafva kundskap medh nampkunnige män, icke allenast för lärdom uthan och för ära och dygd berömlige, utaf hvilkes umgenge min herre kunne hafva ett stor nytta och gagn, hvilket han her till inthet hafver försummat, så myckit såsom penningarna hafva medgifvit. Professores her uthi Leyden och elies uthi Engeland, Franchrike, på hvad universitet man kommer, ära vellbenägna medh stor discretion fremmande till att undfå: men sannerlig vill man ofta eller och alla dagar komma igen medh dem till att discurrera, så motte man öpna taskan, och ju gifmildare ju kierare. Elies komma en gång eller två går vell till uthan skencker, oftare tager inthet lagh, understundom knorra deras dörar, understundom ära de inthet hemma; läta de och se sigh, så biudha de en fremmande velkommen medh ett fremmande åsyn. E. H. kan detta better betänkia än såsom jagh schrifva kan. Min herre Carl Horn hafver för ett halft år sedhan her uthi academien haft en oration, hans K. M:t uthi Sverige till stor ära och beröm, hvilken nu först är tryckt och blifver her hos alla lärda myckit estimerat och skall medh förste tilfelle in-

[1] Treakelse (teriak), ett slags motgift, i allmänhet falskt läkemedel.

schikas vår nådige konnung tilhanda. Der utaf hans K. M:t sampt min herres slecht och venner förnimmandes varda, medh hvad flit, och arbete, ära och beröm, förb:de oration är tillsammansatt. Gud gifve hans K. M:t ville af nådhe föröka min herres stipendium, federneslandet uti framtiden genom Gudz milderike velsignelse till en önskadt velferd. Jagh förmodar E. H. varder utaf en vanlig gunst i beste motto uptagandes min hastiga schrifvelse, till hvilken jag är förorsakat utaf min plichtige trohet och tienstvillighet emot min herres meriter, förhoppandes E. H. ville hafva sin k. her broder monsieur Carl Horn uti en stadig ihogkommelse, hans studier till en begerlig promotion, derom och min herre sielf utan tvifvel hafver E. H. fliteligen tilschrefvidt, så vel nu, såsom tilförenne.

Velborne gunstige herre, jagh fogar E. H. ännu vidare ödmiukeligen vetta, att innan tio eller 12 dagar, vill Gudh helssan är, reser jag her ifrå till Engeland igen, uthi compani med monsieur Banner, der jag vill medh Gudz hielp förventa de velborna herrar monsieur Carolum sampt Gustavum Horn. Är dedh så, att jag medh deras umkkostnat kan vidare blifva uppehållen, så skall min trogne och redbogne tienst androm upseijas de gode herrar till behag. Min herre Carl Horn är esomoftast svåra melancholisch både för enslighet så väl som för trongmål på penningar. Gudh gifve han motte snart bekomma tiender och godh hugsvalelse ifrå Sverige, huru må tilstå medh sin k. b. Gustavo, och sedhan vechsel till att komma vel herifrå denne förträtlige orten. Befallandes her medh E. H. sampt E. H. elskelige käre husfru medh hela eders herligheters kere umvårdnat uthi Gudhz nådige beskydd och beskerm till all andelig och lekamlig velferd

Af
Leyden den 25 aprilis stylo
novo anno
1622.

E. H. ödmiuke tienare
altid

Jacobus Hunter.

Underrättelser.

— Riksgäldsfullmäktigen Johan Johansson afled efter längre tids sjuklighet den 2 februari 1905 64 år och ett par månader gammal. Han tillhörde en gammal bergsmanssläkt och föddes den 1 november 1840 i Ringshyttan, där han sedan i många år idkade jordbruk och bergsbruk. Längre fram hade han några år en liten egendom i Bergsäng. Tidigt omfattad med förtroende i sin hemtrakt blef han redan vid 29 års ålder riksdagsman och tillhörde sedermera Andra kammaren ända till och med riksdagen 1902. Historiskt intresserad utvecklade han sig med tiden till en af våra verksammaste bygdhistoriska författare och samlare. Viktigast bland hans arbeten är det i tre delar utgifna *Om Noraskog* (1875—87). Det fortsattes med *Noraskogs arkiv*, ett samlingsverk, hvaraf femte delen var under utgifning vid Johanssons död. Därjämte utgaf han (separat ur föregående) *Vikers-Ekestubbesläkten* (1897), *Bidrag till Karlskoga krönika* (1895) och hade den väsentligaste andelen i det illustrerade arbetet *Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar* (1897). I riksdagen förvärfvade hans kameralistiska insikter stort erkännande. Hans förnämsta utredning var 1880 års *Historik om grundskatterna.* Johan Johansson var gifvetvis mera samlare än historisk författare, men i den förra egenskapen var han outtröttlig, och år efter år såg man honom som en trägen gäst i riksarkivet och kammararkivet. Hans publikationer voro förenade med ekonomiska uppoffringar, han nödgades släppa af dem men tog upp dem gång efter annan. Också hördes han under senare år ej sällan klaga öfver allmänhetens, framför allt hembygdens liknöjdhet. I umgänget älskvärd och försynt förvärfvade han många vänner både inom och utom riksdagen. Hans sextiårsdag firades också med en stor anslutning, och det rättvisa erkännande, som då gafs äfven åt hans rastlösa forskningsarbete, lärer han särskildt satt värde på.

— Föreståndaren för Nordiska museets afdelning på Skansen fil. licentiaten Gunnar Hazelius afled efter en kort sjukdom den 26 februari 1905 nära 31 år gammal. Gunnar Hazelius var en bland de många begåfvade unga historici, som under professor Hjärnes ledning utdanats vid Uppsala universitet, och som med grundliga teoretiska studier förenade ett lifligt och vaket intresse för praktiska arbeten af olika slag, politiska, ekonomiska och sociala. Den författareverksamhet, som man af honom hade skäl att vänta, och de förhoppningar, som man hade anledning att vid densamma knyta, afbrötos eller uppskötos emellertid, då han efter Artur Hazelius' död 1901 måste öfvertaga det kräfvande arfvet att fullfölja dennes storartade planer i afseende på Nordiska museet och Skansen. Tills

vidare föreståndare för den senare ägnade han sig med lifligt intresse åt dess utveckling och tog initiativet till många nya anordningar, som äro välbekanta för alla besökare af Skansen. Då hans uppfattning af Nordiska museets uppgift ej lyckades göra sig gällande och då han var öfvertygad om, att de båda institutionerna borde hafva samma styresman, sökte han i början af detta år att underlätta frågans lösning genom att själf begära afsked, ehuru han var beredd att tills vidare en tid sköta sin gamla plats. De planer han kunnat hysa för en ny vetenskaplig eller praktisk verksamhet ha nu för alltid omintetgjorts.

— Fil. licentiaten Gunnar Julin, en ung lofvande historiker, afled den 18 januari 1905 vid 26 års ålder. Han hade i Historisk Tidskrift 1903 meddelat tvenne uppsatser »Gustaf III och Jakob Magnus Sprengtporten» samt »Brott mot folkrätten under 1500-talets svenska diplomati».

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har förordnats fil. licentiaten K. G. Westman, sedan han disputerat öfver en afhandling *Om svenska rådets historia till år 1306.*

— *Akademiska afhandlingar under 1904:* i Uppsala E. G. Arnell, Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning; G. F. Groth, Svenska kyrkans brudvigsel. En historisk-liturgisk framställning; G. Karlberg, Den långa historiska inskriften i Ramses III:s tempel i Medinet-Habu öfversatt och kommenterad; K. G. Westman, Om svenska rådets historia till år 1306; i Lund L. A. Cederbom, Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766; A. Rydberg, Peter Murbecks verksamhet i Lund.

— *K. Samfundet för utgifvande af handlingar rörande Skandinaviens historia* har såsom tjugonde delens första häfte publicerat *Anteckningar från det sextonde seklet,* första afdelningen. Femtonhundratalets historiska anteckningar, vanligen i årsbokens form, hafva utgjort en hufvudkälla för mera sammanfattande skildringar alltsedan Per Brahes och Tegels tider, ehuru de till det mesta förblifvit otryckta, och det är sålunda helt visst af stor betydelse att få dem utgifna. Samlingen är till större delen för åtskilliga år sedan gjord af f. d. bibliotekarien Styffe. Utgifningen och kompletteringen har anförtrotts åt amanuensen i riksarkivet d:r J. A. Almquist. Föreliggande häfte innehåller Rasmus Ludvigssons krönika om k. Gustaf I, Berättelser om k. Gustaf I:s sista stunder och död, Sten Eriksson Leijonhufvuds anteckningar från åren 1518—1566 samt Anteckningar från åren 1560—1581 ur Hogenskild Bjelkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand.

— Af den stora urkundspublikationen *Sverges traktater med främmande magter,* som numera har till utgifvare lektor C. Hallendorff, har femte delens senare hälfts första häfte utkommit. Det omfattar de traktatrika åren 1633—1635 med de bekanta Heil-

bronnfördragen såsom ett slags medelpunkt. Man finner vidare tsar Mikaels konfirmation 1634 på Stolbova-freden återgifven med gammalryska bokstäfver samt med modern tysk öfversättning af fil. d:r L. P. Becker i Berlin. Man finner slutligen stilleståndsfördraget i Stuhmsdorf med dithörande akter.

— Förre bibliotekarien Claes Annerstedt har utgifvit tredje samlingen *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet.* Den omfattar åren 1681—1685. Samlingen är som vanligt försedd med en inledning, som i sig själf är ett stycke universitetshistoria. Det är några tämligen mörka år af Rudbecks verksamhetsfyllda lif, som här skildras, fulla af tvister, obehagliga för Rudbeck och ännu mera för hans åldrade gynnare universitetets kansler M. G. De la Gardie. Det var nu som den ryktbara inkvisitionskommissionen tillsattes för att undersöka orsakerna till universitetets ekonomiska obestånd och som Rudbeck råkade i en synnerligt bitter fejd med tvenne obevekliga vedersakare, den nye räntmästaren J. Arrhenius och den nye bibliotekarien Schütz. Men hans oerhörda arbetsförmåga och hans obetvingliga själsspänstighet visade sig aldrig tydligare än under förföljelsens år, då han å ena sidan under stora svårigheter i relation efter relation redogjorde för sin föregående verksamhet i universitetets tjänst och oförskräckt försvarade sig mot de ej sällan orättfärdiga angrepp, som riktades mot honom, och å andra sidan fann tid att ägna åt sina vetenskapliga arbeten, framför allt det stora botaniska verket Campi Elysii. Utan att dölja Rudbecks svagheter, hans öfvermod, fåfänga, själfrådighet och godtycke i fråga om lagliga former gör utgifvaren fortfarande och med framgång full rättvisa åt hans oegennyttiga och storartade arbete för universitetets bästa. Inledningen slutar med De la Gardies död och med en opartisk värdesättning, framhäfvande både förtjänsterna och felen, af hans verksamhet som universitetskansler.

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har börjat utgifvas *Kulturhistorisk bilderbok 1400—1900* under ledning af Carl G. Laurin. Afsikten är att meddela reproduktioner af samtida konstverk, taflor med personer som staffage, porträtt, vignetter o. s. v., »hvilka både i kulturhistoriskt och dräkthistoriskt hänseende äro belysande eller i högre grad kunna anses äga tids- och lokalfärg». »Vill man», heter det vidare i prospekten, »vid läsningen af ett historiskt arbete lokalisera sig i motsvarande periods yttre förhållanden, bör denna bok kunna vara till nytta. Mången känner sig osäker på hur en damdräkt, ett rum, ett middagsbord tog sig ut vid en viss tidpunkt. I detta arbete skall han åtminstone ofta få svar på en sådan fråga». I andra arbeten med samma uppgift, t. ex. Racinet, Le Costume Historique, äro föremålen visserligen återgifna efter samtida källor, men de äro utplockade ur sitt sammanhang och mer eller mindre godtyckligt sammanställda. Här får man på samma gång ett helt konstverk eller en del däraf, och intresset bör därigenom gifvetvis ökas. I den förklarande texten meddelas sakliga uppgifter,

benämningar på de olika klädesplaggen o. s. v. Det hela är beräknadt på 18 häften, af hvilka två äro utkomna, och reproduktionerna synas vara mycket goda.

— Samfundet Sankt Erik har nyligen utgifvit sin årsbok, för 1904. Utom åtskilliga bidrag till Stockholms historia finner man där en längre uppsats af Th. Westrin, *Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728.* Mustafa aga skickades hit dels för att kräfva betalning för ett lån Karl XII af sultanen erhållit, dels för att föreslå ett handelsfördrag. Regeringen ansåg lämpligt att hos honom anställa en spion. Det var en äfventyrare Jean Baptiste Savary, som gjort bekantskap med Karl XII under dennes vistelse i Bender och användts i åtskilliga uppdrag, som jämte sin broder lånat honom penningar eller försträckt honom varor, som sedan i likhet med många andra fordringsägare följt konungen till Sverige och som i hopp på bättre tider och skuldens betalande här stannade kvar, lefvande i tämligen knappa omständigheter. Sina iakttagelser har han på svårläst och dålig holländska nedskrifvit i en dagbok, ur hvilken utdrag i öfversättning meddelas. Här omtalas allt hvad agan företog sig i Stockholm eller dess omgifningar, hans besök i Uppsala o. s. v. Här passera äfven revy alla, som besökte honom, svenskar eller utlänningar, och utgifvaren har i en lång rad noter med mycken framgång sökt identifiera både lokaler och människor. Han har därjämte i en mycket orienterande inledning skildrat anledningen till denna beskickning och allt det bryderi den förorsakade, agans mottagande och alla de personer, som med anledning häraf fingo något att beställa, i främsta rummet tolken Savary, som göres till föremål för en detaljerad och intressant lefnadsteckning. Mustafa aga bodde under sin vistelse i Stockholm i det sedermera ombyggda huset n:r 8 vid Södermalmstorg, som numera tillhör tandläkaren Wessler och af hvilket en beskrifning lämnas i följande uppsats af årsboken. Det har äfven nu intresse genom de många taflor och dörröfverstycken, som där förekomma och som af den nuvarande ägaren restaurerats.

— I »*Hohenzollern-Jahrbuch 1904*» har doktor Fritz Arnheim fortsatt sin förra året i samma ståtligt illustrerade praktverk påbörjade biografiska skizz öfver »*Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg*», som han nu fullföljer genom äktenskapsåren till Gustaf Adolfs död. Hufvudkällan för denna skildring är naturligen bland otryckta källor drottningens egen korrespondens, hufvudsakligen med sin svåger och svägerska, pfalzgrefven Johan Casimir och pfalzgrefvinnan Katarina, med Axel Oxenstierna o. s. v. Åtskilliga tilltalande drag hos den unga drottningen påpekas, t. ex. hennes sinne för konst, särskildt för musik, hvarvid framhålles hennes stora betydelse för denna konstarts utveckling i vårt land. Äfven de bildande konsterna funno i henne en gynnarinna. Så beskyddades David Klöcker-Ehrenstrahls första steg på konstnärsbanan af henne.

Kärleken till konsten var emellertid tyvärr nära befryndad med det sinne för prakt och slöseri, som hos Maria Eleonora är blott alltför väl kändt. Så det ena som det andra gick i arf till dottern, hvars likhet med modern i karaktärsanläggning man vid genomläsandet af denna skildring knappast kan undgå att lägga märke till.

Trots emellertid författarens konsekventa tillämpning af den vackra regeln att tyda allt till det bästa och trots hans flit att understryka Maria Eleonoras ungdom och skönhet, hennes kärlek till sin gemål (som man ju kan kalla för hennes lifs patos), hennes moderskärlek, hennes ömhet mot sina släktingar, hennes frikostighet mot fattiga o. s. v., är den bild man får af denna sentimentala, än tröstlöst klagande, än måttlöst jublande, hysteriska och ojämna kvinna knappast särdeles sympatisk. Oaktadt författaren, ovisst på hvad grund, säger att hon var »beinahe vergöttert» af sin gemål, torde hon nog för denne liksom för de öfriga svenska statsmännen varit ej sällan i hög grad besvärlig. Med den naivaste öfvertygelse ansåg hon tillfredsställandet af hennes längtan att träffa sin make böra gå framför allt annat, hvilka statsskäl som än kunde ligga i vägen. Besvärlig och tröttsam torde hon också med sin ständiga klagan öfver ouppfyllda önskningar och ängsliga farhågor för både stort och smått hafva varit för sin omgifning.

Alltför välvillig synes oss förf., då han i det faktum, att Kristian IV sände ett af sina barn att uppfostras vid det svenska hofvet, ser ett bevis, att Maria Eleonora »auch als Kindererzieherin muss sich damals allgemein eines gutes Rufes erfreut haben». Då förtroendet dock blott räckte *ett år*, kan man ju hafva lika grundad anledning att förmoda, det Kristian snart kommit underfund med sitt stora misstag. Angående emellertid de verkliga skälen till denna anordning se Schäfer, »Geschichte von Dänemark» sid. 539. (*P. S.*).

— *Svenska Litteratursällskapet i Finland* har utgifvit häftet XVIII af sina *Förhandlingar och Uppsatser*. Där förekomma ett par bidrag af historiskt innehåll. P. Nordmann behandlar under titeln *Ett blad ur Johannes Terseri historia* den orolige och frisinnade biskopens sista uppträdande mot konkordieformeln och Carl von Bonsdorff ett försök, som strax före Gustaf III:s ryska krig gjordes att i Karelen organisera ett frivilligt landtvärn.

— Den framstående norske historikern professorn Ludvig Daae fyllde den 7 december 1904 sjuttio år, och hans långa och vackra lifsgärning som lärare, som författare och som medborgare blef med anledning däraf föremål för en varm hyllning. Vid den historisk-filosofiska fakultetens sammanträde samma dag hälsades åldringen med ett tal af professor Yngvar Nielsen, och vid en enskild fest öfverlämnades af samme man till professor Daae med ett längre tal en festskrift innehållande bidrag af tolf norska historici. Pro-

fessor Nielsens båda tal finnas införda i Nordisk Universitetstidskrift första häftet för i år.

— Professor M. Cl. Gjertz i Köpenhamn har nyligen utgifvit en *Historisk Læsebok i Middelalders Latin.* Den danska förordningen om lärareexamen (»skoleembedsexamen»), föreskrifver, att studerande, som hafva historia till hufvudämne, äfven böra hafva genomgått ett visst pensum i medeltidslatin, dels af historiska författare, dels af aktstycken. Det är närmast till deras tjänst, som boken utgifvits, ehuru utgifvaren menar, att den äfven kunde hafva intresse för dem, som i allmänhet studera filologi. Boken innehåller tre afdelningar. Den första utgöres af valda prosastycken, alla berörande Danmarks historia. Man finner där utdrag ur Adam af Bremen, Rimbert, Paulus Diaconus, Einhard, Saxo, Helmold, Matthæus Westmonasteriensis m. fl. frankiska, engelska, tyska eller danska författare. Andra afdelningen innehåller aktstycken. Man finner där exempel på kungliga förordningar, förläningsbref, privilegier, påfliga provisionsbref, interdikt, bannlysningsbref, aflösning från bannlysning, dombref och stämningsbref, köpe- och skötningsbref, lego- eller städje-, skuld-, pant- och gåfvobref m. m. dylikt., testamenten, vidissen eller vidimationer, gillestadgar o. s. v. Tredje afdelningen, ett bihang, innehåller åtskilliga latinska hymner, Te deum laudamus, Hymnus angelicus (Gloria in excelsis), Benedicite, Canticum Marie (Magnificat anima mea dominum), Ave Maria, Litanian (Kyrie eleison), Botpsalmerna, Ave maris stella, Veni Sancte Spiritus, Stabat mater, Dies ire m. fl. Idén synes god och samlingen lärorik samt ägnad att vid sidan af bearbetningarna införa den studerande ungdomen i medeltidens historiska litteratur, kyrkliga och borgerliga lefnadsförhållanden och religiösa lif.

August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.

AF

C. HALLENDORFF.

Det är säkerligen ej någon öfverdrift att betrakta den nordiska krisen under åren 1697—1721 såsom ej mindre betydelsefull för det europeiska statssystemets utveckling än den samtidiga kampen om successionen i Spanien. Den senares viktigaste resultat äro ju väl kända. Den förras betydelse ligger icke allenast däri, att Sverige nödgades undan för undan utrymma sin ställning vid Östersjön till förmån för Ryssland. Viktigare än detta yttre symtom var den inre grunden därtill: att från denna tid främlingsväldet i Ryssland konsekvent riktade de ryska resurserna på inblandning i de västliga makternas konflikter. Samtidigt desorganiserades Polen så grundligt, att dess vanmakt och upplösning blefvo oundgängliga följder, därest ej räddning kom genom någon knappast sannolik nationell pånyttfödelse. Och grannarnes försvagande mer än egna förtjänster bragte Brandenburg-Preussen ett godt stycke närmare dess gamla mål att militäriskt och politiskt bli norra Tysklands hufvudmakt.

Trots sådana epokgörande följder är det stora nordiska krigets historia i dess sammanhang ytterst ofullständigt känd. Det är ingen svårighet att från hvarje dess skede framdraga viktiga punkter, som tarfva undersökning till nyes eller till revision af äldre åsikter. Mest är ju i senare tid skrifvet om perioden före 1709, och med rätta, ty dessa år lägga själfva grunden för de intresserade makternas sträfvanden. Att emellertid allt fortfarande uppfattningen äfven af de mest centrala frågorna under krigets förra hälft är mycket delad, därom kan enhvar lätt öfvertyga sig genom att lägga sida

vid sida sådana kända öfversiktliga arbeten som de af F. F. Carlson, Hjärne, Schuyler och Waliszewski för att nu ej tala om mängden af detaljundersökningar.

I det hela synas de sista årens undersökningar om det stora nordiska krigets historia allt bestämdare ådagalägga, att tsar Peters roll vid krigets anstiftande och under dess första år endast varit sekundär. Öfver hufvud framträder på goda grunder en rätt skarp reaktion mot den hittills gängse öfverskattningen af Peters civilisatoriska betydelse. Om det är sant, att Voltaire genom sin briljanta ungdomsskrift öfver Karl XII väsentligen bidragit att fixera dennes bild — dock naturligtvis mindre för svenskarne än för den utländska uppfattningen —, så gäller det än mera, att hans äldre dagars arbete »Histoire de Russie sous Pierre-le-Grand» gifvit oss det traditionella porträttet af det moderna Rysslands frejdade grundläggare. Det förtjänar observeras, att det var Europas suveräne smakdomare, de krönta filosofernas vän och rådgifvare, som efter maning af upplysta ryssar skref denna historia. Därför blef honom Peter den store en prototyp för de upplysta despoterna, en mönsterhärskare i sitt slag till samtidens uppbyggelse;[1] därför detta berömda »öppnade fönster åt Västeuropa», hvars betydelse lättare kunde konstrueras fram af upplysningsmannen än fattas af Peters fantasi, bunden som den likväl i det väsentliga var af gammal-moskovitisk åskådning. Hvarje förnyad ingående undersökning af krigets förhistoria röjer med allt säkrare visshet, att Peter kom med i den stora kampen ej af eget fritt initiativ utan kraftigt pådrifven af grannarne. Likaså att hans krig i Östersjöprovinserna för honom var ett upptagande af de traditionella gränsfejderna med Sverige från Ivan den stores och Ivan den förskräckliges dagar men på intet vis från början afsåg att bryta någon port för den västerländska kulturens triumftåg inåt Ryssland. Att Peter lyckliggjorde sitt folk med några fragment af denna kultur, det

[1] Typiska äro de ord, hvarmed Voltaire afslutar Peters historia: »Les souverains des états depuis long-temps policés se diront à eux-mêmes: si, dans les climats glacés de l'ancienne Scythie, un homme, aidé de son seul génie, a fait de si grandes choses, que devons nous faire dans des royaumes où les travaux accumulés de plusieurs siècles nous ont rendu tout facile?»

vållade krigets nödtvång, behofvet af en reformerad krigsmakt och af förvaltningsorgan, som prompt utförde självhärskarens bud. För de vackra civilisatoriska projekt, hvarmed t. ex. Leibnitz uppvaktade honom, hade han hvarken tid eller verkligt intresse.

I stället för tsar Peter träder under krigets första år konung August af Polen i förgrunden. Att han var det stora anfallsförbundets verklige anstiftare, därom tviflade aldrig Karl XII, och den nyaste forskningen ger honom i det hela rätt. Striden mellan honom och Karl fyller också nästan helt och hållet åren 1701—06, ifrigt uppmärksammad af det öfriga Europa; först mot slutet af denna tid — från 1704 — höjer sig Peters gestalt alltmera öfver synranden. Under dessa år fixeras de kämpandes ståndpunkter gentemot hvarandra och gentemot Västeuropas makter för att sedan väsentligen bli oförändrade, tills Utrechterfreden och Englands tronskifte 1714 medförde viktiga förskjutningar. Det blir därför nödvändigt att söka klargöra de motsatta tendenserna i hufvudfienderna August den starkes och Karl XII:s politik.

En sådan undersökning är förbunden med ej obetydliga svårigheter därför, att den svenske konungen och hans statsmän i det hela yttrade så litet om sina afsikter, konung August och hans saxare åter talade och skrefvo så mycket om sina. Men för August var det en politisk maxim att ej släppa någon rådgifvare helt in i statshemligheterna, hans ministrar följde därför ofta rakt motsatta direktiv och sväfvade sålunda i okunnighet om sin herres planer. Om hans verkliga syften kan man ej döma allenast efter enstaka åtgärder och antydningar utan först på grund af ett ingående studium af hela hans vidtförgrenade diplomati.[1]

* * *

Personlig fåfänga och politisk beräkning förenade hade drifvit August den starke till hans polska tronkandidatur. I de dagar, då Hannovers hertig vunnit ej blott kurhatten

[1] Vid följande öfversiktliga skildring kunna omöjligen alla de urkunder och akter, på hvilka resultaten stödja sig, citeras, utan förf. måste inskränka sig till att allenast anföra de viktigaste arkivaliesamlingar, i hvilka bevisen kunna sökas.

utan till och med förhoppning om Englands krona, då Max Emanuel af Bäjern eller åtminstone hans son hade än säkrare hopp om flera eller färre kronor ur Karl II:s blifvande kvarlåtenskap, och då brandenburgaren Fredrik III:s blyga kungadröm började bli en lika allmänt känd som djupt konfidentiell hemlighet, var Polens glorrika tron ett helt naturligt mål för den saxiske kurfurstens oroliga ambition.[1] Desto hellre som han med saxiska och polska trupper i förening och som självständig participant skulle spela en helt annan roll under det turkiska kriget än allenast i sin egenskap af kejsarens öfverbefälhafvare i Ungern. Och bortom freden med Porten, hvilka utsikter öppnade sig ej för hans djärfva fantasi? Med segrarens och den militära styrkans dubbla auktoritet borde han kunna göra Polen till en besittning åt sin ätt, liksom det nyligen tillhört den svenska Vasadynastien. Därmed blefve Wettinerna en hufvudfaktor i den europeiska politiken, öfverflyglade de missunsamma Hohenzollrarne och kunde frigöra sig från det traditionella beroendet af kejsaren.

Verkligheten motsvarade icke alldeles dessa förväntningar, August vann Polens krona, icke genom det tvifvelaktiga kungavalet den 27 juni 1697 utan genom sitt raska ingrepp med väpnad makt, under det hans medtäflare, prinsen af Conti, ännu dvaldes hemma i Frankrike. Med samma medel måste han ock skydda sin vinst, så länge det starka franska partiet under kardinalprimas Michael Radziejowski i Storpolen stod konfedereradt emot honom; äfven så länge tillståndet inom republiken i öfrigt gaf orsak till bekymmer. I Littauen rasade nämligen en häftig fejd mellan det mäktiga magnathuset Sapieha och lågadeln, och det var fara värdt, att Sapieherna, som vid valet 1697 stödt Contis parti, skulle ansluta sig till Augusts fiender. Samtidigt var den yttre situationen intet mindre än betryggad. I Wiens Hofburg hade man endast i sista stunden och för att hindra Contis val accepterat Augusts kandidatur, men prins

[1] I *Neues Archiv für Sächsische Geschichte, XXVI*, förekommer under rubrik *Zur Geschichte Augusts des Starken* en tämligen skarp polemik mellan Joh. Ziekursch, O. E. Schmidt och Paul Haake rörande bl. a. August den starkes politiska syften. Trots motsättning i öfrigt enas författarne i det hela därom, att dynastiska och militära motiv varit de afgörande vid August polska tronkandidatur.

Jakob Sobieski, kejsarens ursprunglige kandidat, hade där alltfort mäktiga vänner, särskildt sin svägerska, kejsar Leopolds egen gemål. Det låg tydligen ej i kejsarens intresse att låta en stark och oafhängig saxisk-polsk makt uppväxa vid sin norra gräns i hotande läge till de framskjutna schlesiska landen. Sålunda var det alltjämnt ej uteslutet, att prins Jakob under kejserlig protektion blef medelpunkten för ett betydande anhang missbelåtna polacker. Brandenburg måste med lika oro se ett stärkt Saxen som ett stärkt Polen, det förra en besvärlig rival inom Nordtyskland, det senare ett hot mot dess ställning och förhoppningar i Preussen. Från Wien och från Berlin kunde alltså Augusts polska motståndare påräkna ett visst mått af intresserad sympati, lagom att hålla deras opposition vid lif till ständig förtret för den nye konungens syften. Af de öfriga grannarne kom Sverige näppeligen med i räkningen, sedan Olivafreden definitivt reglerat dess mellanhafvanden med Polen; också hade den svenska regeringen förhållit sig fullkomligt passivt under kungavalet. Från Ryssland åter kunde August vänta sig välvilja, då tsar Peter hoppades på hans kraftiga understöd i kriget mot Porten.

Augusts främsta uppgift blef sålunda att med diplomatiska och militära medel konsolidera sin ställning i Polen. Hans intima kännedom om de olika kabinettens hemligheter och hans skrupelfria tilltagsenhet att begagna sig häraf gjorde arbetet tills vidare lätt nog för den saxiska diplomatien: Brandenburg kittlades listigt med sväfvande utsagor om Preussens krona; för kejsaren voro det turkiska kriget och arfvet i Spanien hämmande band; förespeglingar om hjälp i holsteinska krisen och vid tvisterna med Hannover utmyntades mot en dansk förbindelse att utestänga franska expeditioner från Östersjön. Tillika gjorde August Ludvig XIV hemliga anbud om understöd mot kejsaren och ernådde slutligen därigenom sitt formliga erkännande af hofvet i Versailles.[1] — Så kunde den nye konungen utan risk för främmande inblandning efter bästa skön träffa sina åtgärder i Polen. För att nedslå oppositionen där räknade

[1] Om dessa underhandlingar se Hallendorff, *Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria*, passim. (speciellt s. 102 f.).

han på det anseende, som segrar och landvinning borde förskaffa, men först och sist på sina militära resurser.

Den 16 maj 1698 genomdref August också under medling af en påflig nuntie en öfverenskommelse med kardinalprimas och hans anhang, hvilka nu erkände honom som konung.[1] Men härmed hade deras opposition ej upphört utan endast växlat basis: de kunde nu göra gemensamt med alla de polacker af konungens eget parti, som traktade att beröfva honom hvarje spår af verklig kungamakt. För öfrigt fortgick tumultet i Littauen med stigande häftighet; intetdera partiet där bekymrade sig om konungens maningar till fridsamhet. Det turkiska kriget syntes då gifva de bästa förhoppningar om segrar, ägnade att stärka Augusts auktoritet i Polen — allra helst om han genom listiga underhandlingar förmådde hospodarerna af Moldau och Valakiet att ställa sig under polsk öfverhöghet. Äfven vanns så förträffligt tillfälle att behålla den saxiska hären inom Polen utan att för mycket skrämma de frihetsälskande och alltid i orden fredsvänliga polska patrioterna. Som ryggstöd både mot turkarne och mot de uppstudsiga polackerna räknade han på tsar Peter, och när han i februari 1698 affärdade den yngre Bose till Danmark och Nederländerna, var det ett af hans förnämsta ögonsikten att knyta direkt förbindelse med Peter, som just då dvaldes i Nederländerna. Denna första anknytning, med energisk samverkan mot Porten såsom mål, vållade, att August på Peters förslag i slutet af juni s. å. skickade generalmajoren Carlowitz till Wien för att där hemligen träffa tsaren under hans hemresa och med honom aftala lämpliga mått och steg att binda kejsaren vid kriget. Dessa ansträngningar att påverka kejsaren blefvo emellertid fruktlösa, då hans böjelse för fred var orubblig.[2]

När tsar Peter under sin bråda hemresa från Wien sammanträffade med August i Rawa, var alltså den intima förbindelsen dem emellan redan inledd. Bägges läge hänvisade dem till hvarandra, men enhvar af dem hade sin

[1] Jfr Massuet, *Histoire des rois de Pologne*, II (Amsterd. 1734), s. 240 f.

[2] Instruktioner och reskript för Bose samt hans depescher i Acta der Campagne 1698 betr. Instruktion för Carlowitz i Den Feldzug nach denen Podolischen Gränzen gegen die Türcken und die hierzu gemachte Anstalten betr. anno 1697, 1698 — allt i Dresdenarkivet (cit. *Dr. S. A.*).

speciella privatmening om det närmast viktiga. Tsar Peters ögon voro oafvändt riktade mot söder; mer än genom streltsernas hufvudlösa revolt skulle hans hela ställning riskeras, om han med skam drefves tillbaka från Svarta hafvet. Ju bittrare hans förhoppningar om Västeuropas hjälp för ett nytt »korståg» mot turkarne svikits, desto hjärtligare blef hans glädje, att i August träffa en verklig bundsförvant. Men för Polens konung började redan det turkiska kriget mista sitt intresse. Hans intriger med hospodarerna — utförda genom öfversten Wackerbarth, en af Augusts dugligaste agenter och lång tid sändebud hos kejsaren — hade allenast väckt farhågor i Wien men ej förmått locka dessa sluga furstar från deras traditionella försiktiga balanseringspolitik mellan grannarne: »de turkiska sablarna äro längre än våra», brukade valackerna undvikande svara till de kristna grannarnes lockelser.[1]

Att föredraga ett ovisst krig med tsarens till värdet dubiösa understöd framför en dräglig fred i kejsarens gemenskap kunde för August aldrig komma i fråga. Men hvad tjänade det till att med slika dystra utsikter störa tsarens uppriktiga glädje att ändtligen ha funnit en hjärtevän och trofast allierad? För August var ju Peters vänskap i grunden ännu viktigare, då den gaf honom en säker reserv mot de upproriska i Polen. Därför lät han tsaren tro hvad han ville, och de båda såta vännerna synas under sina muntra dryckeslag ej lagt någon besvärande kappson på fantasien. Bland andra dimmiga, lockande framtidsprojekt har då äfven ett krig mot Sverige helt naturligt kommit på tal; mellan skål och vägg var det ju ingen risk att grundligt bestraffa den rofgirige grannen och återskänka Livland och Estland åt Polen, Ingermanland och Karelen åt Ryssland.[2] Fixa aftal i någon som helst riktning träffades med säkerhet icke, men generalmajor Carlo-

[1] Om dessa underhandlingar se bref från Wackerbarth i Des Bischofs zu Raab etc. Unterhandlung betr. a:o 1698—1702 samt i Briefwechsel Königs August II, vol. 199, *Dr. S. A.*

[2] Det är ganska möjligt, att Peter först af de två monarkerna bragt på tal ett anfall mot Sverige — jfr Hallendorff, anf. arb. s. 115 f. samt bil. II A, äfvensom Harbou, Tuxen och With, *Kong Fredrik IV:s første Kamp om Sønder Jylland*, s. 34. Denna fråga är emellertid af underordnad vikt, då alla samtida akter angifva, att här ej ännu var fråga om fixerade planer utan blott om lösa hugskott.

witz blef alltfort tsarens följeslagare under färden till Moskva, närmast för att erinra honom om eventuellt nödvändig hjälpsändning mot polackerna; senare — när August efter nykter öfverläggning planerade sin attack mot Livland — blef det hans uppgift att locka Peter till medverkan vid denna.

Under hösten 1698, medan man i Karlowitz underhandlade om den turkiska freden, lyckades August genom rask kupp med sina saxare sätta sig i besittning af de viktigaste punkterna i Littauen, och inför hotet af denna väpnade inblandning nödgades Sapieherna och adeln till förlikning.[1] Men pacifikationen i Polen var sådan den var. På Michael Radziejowskis lojalitet vågade August aldrig lita vidare, än att han allestädes noga spionerade efter nya stämplingar från hans sida.[2] I Littauen var freden endast skenbar; huset Sapieha och lågadeln stodo färdiga att vid första tillfälle åter bryta löst. Det var tydligt, att Augusts inflytande i Polen ej sträckte sig mycket längre, än hans svärd nådde. Men att vrida svärdet ur hans hand blef just målet för alla nyss till underkastelse tvungna, och tack vare gammal polsk åskådning om frihetens sanna natur kunde de påräkna sympatier, ja direkt understöd, från många af konungens egna anhängare: fälttåget 1698 hade ju medfört våldsamma uppträden mellan den polska hären och saxarne, och oviljan mot dessa hade skärpts genom deras ingripande i Littauen. Så blef under år 1699 spörsmålet om de saxiska truppernas aflägsnande ur Polen alltmera brännande. Den s. k. pacifikationsriksdagen i juni s. å. medförde också i denna punkt ett fullständigt nederlag för konungen.

Det var under denna situation, som August på allvar upptog den förut helt lösligt diskuterade planen att anfalla Livland, och som han, under samverkan af Patkul, Carlo-

[1] Härom se vol. Die Winter-Quartiere derer Kön. Trouppen in Litthauen und in der Oeconomie Mohilow betr. anno 1698, 1699. — *Dr. S. A.*

[2] Augusts agenter på skilda håll ha sålunda städse inberättat, hvad de sporde om kardinalens resor och företag. En gång (maj 1701), när en af hans sekreterare kom till Wien, sökte Wackerbarth fåfängt utleta hans uppdrag. Till sist bjöd han honom samman med några stadiga dryckeskämpar, och dessa lyckades »supa honom skäligen öppenhjärtig». Men hvad Wackerbarth den gången fick veta, var af så ringa vikt, att den sluge klerken snarast synes ha öfverlistat honom. W:s relation n:o 21 i Die Spanische Successionssache etc. betr. vol. V, *Dr. S. A.*

witz, Flemming och Przependowski, fullbordade de hemliga aftalen med Danmark och Ryssland, preparerade Brandenburg och jämväl åtskilliga polska magnater samt kraftigt pådref krisens utbrott. Hans hufvudsyfte var oförändradt från föregående år: att bevara sin saxiska här inom eller vid Polen och så stadga sitt inflytande där. Hans beräkningar voro sangviniska nog. Genom en lätt kupp hoppades han bli herre öfver Riga och det mesta af Livland; denna stor-artade framgång borde starkt imponera i Polen och draga polackerna in i kriget under hans ledning. Danmarks och Rysslands samtidiga angrepp, till hvilket äfven Brandenburg med det första skulle sälla sig, måste så strängt engagera Sverige, att kriget i Livland för honom själf blefve utan större risk. Så vunne han det sökta tillfället att stärka sitt inflytande inom republiken.

Augusts förhoppningar besvekos emellertid. Det stora anfallsförbundet visade sig ej vara nog väl sammanfogadt för att fungera oklanderligt från början. De saxiska statsmännen hade alldeles för lättvindigt trott sig kunna affärda en sådan faktor som sjömakternas ingripande till Sveriges favör. Gentemot den förbundsplikt, som Sverige där kunde påkalla, hade de endast mäktat sprida några lösa, af ingen trodda rykten om svenskt samförstånd med Frankrike. Därför tvangs Danmark att stanna redan vid inledningen, och Brandenburg uppsköt sin aktion till lägligare tillfälle. De i förtroendet invigda polska senatorerna följde kurfurst Fredriks exempel, sedan den livländska adelsinsurrektionen alldeles uteblifvit. Tsar Peter kom för sent i fält för att stödja operationerna mot Riga men alldeles lagom att taga emot den förkrossande tyngden af svenskarnes anstorm. Och i allt visade sig Sverige starkare, dess unge konung mera energiskt handlingskraftig än någon af deras fiender väntat sig.

* * *

Jämlikt den svenska politikens traditioner var Karl XII otvifvelaktigt mest böjd för en grundlig uppgörelse med Danmark, under det att kriget i Östersjöprovinserna tills vidare skulle föras öfvervägande defensivt. Men den

europeiska situationen — närmast hans ställning till sjömakterna — ålade honom här ett tvång, för hvilket han böjde sig, då han i gengäld fick desto friare händer i Östeuropa. Och där kunde ingen tvekan råda, att ej konung August militäriskt och politiskt var den farligaste af hans fiender.

Augusts saxiska här beräknas vid år 1699 till omkring 30,000 man öfvadt folk.[1] Häraf har vanligtvis ungefär hälften (15—16,000 man) varit ständigt disponerad för kriget i Polen, omkring 8,000 legat kvar i Saxen till landets skydd och resten än transporterats till Polen för att vid behof öka operationshären, än nyttjats för andra expeditioner i samband med kriget. Hären bestod till stor del af krigsvant folk under erfarna officerare och var därför — trots sitt mindre tal — militäriskt vida värdefullare än tsar Peters talrika men ytterst ofullständigt organiserade hopar.

För Karl XII:s värdesättning af ryssarne har nog ej Narvasegern ensam varit afgörande utan lika mycket svenskarnas gamla erfarenheter från Gustaf Adolfs och Karl Gustafs tider af moskoviternas stridssätt. Tsar Peters mödosamma operationer vid Asow och hans höstkampanj år 1700 visade, att detta stridssätt just ej undergått några väsentliga förändringar. Hur långsamt det gick med verkliga förbättringar af den ryska arméen, visa bl. a. åtskilliga af Patkuls relationer till tsaren från år 1704.[2] Han prisar där beskaffenheten af manskapet, hvilket tyckes ägt ryssarnes från senare tid kända soldategenskaper, glad offervillighet och passiv lydnad; däremot utmålar han i bjärta färger befälets odugligheten och den gränslösa oordningen inom fältkommissariatet, hvarigenom arméen rent af hotades med undergång. För öfrigt betonar han, att det verkligen stridsdugliga manskapet uppgick till föga mer än hälften af siffran på papperet.

Än mera betydelsefull än den militära var Augusts politiska öfverlägsenhet öfver Peter. Förloppet och resul-

---

[1] Schuster o. Francke, *Geschichte der sächsischen Armee*, passim. De samtida stater jag haft tillfälle att se i *Dr. S. A.* gifva ock ungefär samma siffror, stundom dock något ökade.

[2] Jfr *Patkuls Berichte an das Zaarische Cabinet*, I, spec. n:r XXXII.

taten af Peters stora västerländska resa vittnade tydligt, hur pass stort anseende han och hans folk åtnjöto hos de europeiska kabinetten. Saxens kurfurste och Polens konung ägde vida intimare förbindelser och kunde genom sin oafbrutet verksamma diplomati öfva ett ej ringa inflytande, äfven om detta ej precis motsvarade hvad han själf väntade sig. Alldeles särskildt viktiga voro naturligtvis hans relationer till Brandenburg och Danmark, Sveriges af ålder mest opålitliga grannar.

Det var sålunda på mycket goda grunder af såväl politisk som militärisk art, som Karl XII beslöt sig för att vända hufvudstyrkan af sitt anfall mot konung August. Detta hans beslut torde i det väsentliga ha stått fast, redan när han begynte 1701 års sommarkampanj. Trots Nordbergs dementi[1] synes den truppkoncentration vid Stettin, som skedde på våren detta år under Nils Gyllenstjernas befäl, mera syftat på Saxen och eventuellt Polen än på Danmark. Emellertid stodo så starka politiska betänkligheter i vägen för en slik radikal åtgärd som ett direkt anfall på Saxen, att den måste öfvergifvas, och i stället skulle senare de disponibla svenska resurserna koncentreras åt Polen till ett afgörande slag mot August. De nödvändiga förberedelserna — operationshärens stärkande och Östersjöprovinsernas skydd mot ryssarne — vållade blott, att det egentliga fälttågets början måste uppskjutas till ett halft år efter segern utanför Riga.

* * *

Redan på nyåret 1701 hade konung August klart för sig, att det svenska kriget artade sig vida allvarsammare, än han från början beräknat. Emellertid var det långt ifrån, att han vare sig då eller efter de snart hopade motgångarna röjde någon uppriktig lust att genast draga sig ur spelet genom en snar fred med Sverige. En sådan fred var i självfva verket så godt som otänkbar för honom, och detta likaväl senare efter Klissow som nu före Karl XII:s Dünaöfvergång. Nödgades han med nesa afstå från kriget, så

[1] Konung Carl XII:s historia, I, s. 155.

var han ohjälpligt komprometterad inom Polen; hans krona kunde åter råka på spel, och om den räddades, måste det ske med uppoffrande af hvarje själfständig ställning, af allt verkligt inflytande på republikens affärer. Det hade sålunda inneburit ett fullständigt nederlag för all hans sträfvan sedan 1697. Till ett sådant politiskt självmord fanns för öfrigt ingen anledning, så länge han med Saxens resurser och Rysslands subsidier samt tack vare sina försänkningar hos de tyska småfurstarne kunde hålla en stark härsmakt på benen. Dessutom betviflade han intet ögonblick, att han ej genom skickligt intrigspel inom Polen och vid utländska hof skulle förmå väsentligen förbättra sin situation.

August hade ju från början ifrigt sträfvat att engagera hela polska republiken i kriget mot Sverige. Efter erfarenheterna från år 1700 skyndade emellertid kardinalprimas och andra senatorer, som synas varit hemligen förberedda, att två sina händer och försäkra världen om sin oskuld vid konungens företag. Alltså måste August på omvägar söka nå detta mål. I Birzentraktaten med tsar Peter inflöt en hemlig artikel, att tsaren skulle förskjuta tjugo tusen rubel till att köpa en del magnaters understöd. Samtidigt sökte August genom hotelser och våld afväpna farligare motståndare: sedan på hösten 1700 den gamla rivaliteten mellan huset Sapieha och Littauens adel brutit ut i ny bitter strid,[1] underblåste August osämjan och gaf sitt stöd åt Sapiehas fiender, Oginski och Wiesnowiecki. Att han härigenom egentligen bröt sina löften från Polens pacifikation bekymrade honom föga, ty han visste väl, att polackerna själfva ej kände sig bundna af dem längre, än de funno passande. Och det syntes honom lämpligast att nu med ens krossa alla dem, som kunde bli farliga ledare för ett nytt motparti, vare sig detta samlade sig kring prins Jakob Sobieski eller någon annan tronkräfvare. Blott mot Michael Radziejowski fann han sig tills vidare nödgad till mera hänsyn, då den sluge prelaten undvek att kompromettera sig åt något håll för att spara sitt inflytande till de afgörande ögonblicken. I det hela artade sig Augusts

[1] Massuet, II, s. 308.

ansträngningar att skapa ett energiskt aktionsparti till sitt stöd ej illa, men genom dem förskyllde han själf, att den knappt nedtystade oppositionen mot hans kungadöme väcktes till nytt lif. Huruvida han verkligen skulle få något kraftigt handtag af polackerna berodde i allt fall ytterst af hans egen militära prestationsförmåga och af hans diplomatis framgångar.

För Augusts diplomati gällde det främst att åter knyta det lossnande förbundet mot Sverige kraftigare samman. Tsar Peter var ytterst generad öfver sitt misslyckande vid Narva och uppskrämdes nu grundligt genom förstulna vinkar, att han kunde bli lämnad ensam i striden:[1] så hade han gjorts mjuk nog att utan motstånd acceptera Augusts ganska besvärliga villkor vid Birzentraktaten. Med dessa förmånliga aftal som ryggstöd bearbetade August ifrigt andra välsinnade makter. Att Brandenburg-Preussen lätt skulle indragas i förbundet, därom tviflade knappast någon, och den polske konungen kände åtskilliga som han trodde rätt effektiva medel att locka det ur sin reserverade ställning. Där var erkännandet från republikens sida af den preussiska kungakronan, där var uppgörelsen om kurfursten-konungens pretensioner hos Elbing, där kunde slutligen förespeglas ett eller annat förmånligt aftal med Polen — kanske rent af i form af någon liten gränsreglering. Men lika kraftigt borde ock andra bevekelsegrunder tala hos Berlinhofvet: det gamla begäret efter Stettin och Stralsund samt fruktan för en tillökning af Sveriges makt. Det blef Flemmings sak att vid upprepade längre och kortare besök i Berlin spela ut än den ena, än den andra af dessa trumfar mot Fredrik I(III) och hans statsmän, hvilkas lust att intresseradt lyssna på honom endast öfverträffades af deras ohåga att gifva klara besked. För att betaga dem farhågorna för Sveriges krigiska styrka hade Flemming ännu något i reserv: den väl grundade förhoppningen, att Danmark med det snaraste åter skulle bryta freden och då attackera Skåne. Genom sina förbindelser med grefvarne Reventlow och med den saxiske ministern i Köpenhamn Moreau trodde

[1] Se särskildt Augusts bref till danske ministern i Moskva Heins, Warschau d. 26 dec. 1700, i Acta derer Obristen Königsegg und Arnstedt an den Czaarischen Hoff geführte Negotiationes betr. 1700—1703. — *Dr. S. A.*

Flemming sig veta, att detta vore höjdt öfver allt tvifvel. Och i Danmarks böjelse för nytt krig brast nog intet, det kom blott an på dess förmåga.[1]

Här var egentligen den kinkigaste punkten för Augusts statskonst. Danmark hölls nämligen alltfort i tygeln genom sjömakternas allians med Sverige, och samma förbund måste hindersamt inverka äfven på Brandenburg-Preussen. För att balansera denna svårighet satte August främst sin lit till de förbundsunderhandlingar, som han dref med kejsaren. Dessa voro å bane under hela år 1701 men togo större fart först efter den stora Haag-alliansen mot Frankrike af d. 7 sept. 1701. Ludvig XIV gjorde på hösten detta år åter rätt vackra anbud om subsidier och andra förmåner till August, anbud som denne endast nyttjade för att afpressa kejsaren ännu större fördelar; när grefve Stratman, Leopold I:s minister hos August, visade sig särskildt omedgörlig, kom gång efter annan en kurir från Frankrike som beställd, och hvad som med afpassad indiskretion dunstade ut om hans budskap, satte genast ny fart i den aftynande förhandlingen.[2] Så förmåddes Stratman slutligen att d. 16 jan. 1702 i Warschau underteckna ett alliansfördrag med August; denne lofvade kejsaren en hjälpkår af 8,000 man samt sitt votum i Regensburg för rikskriget mot Frankrike, erhöll i stället 200,000 rdr. i årliga subsidier samt garanti för Saxens integritet och för sin personliga ställning i Polen — ej minst viktigt, då Jakob Sobieskis befarade stämplingar så miste sitt starkaste ryggstöd. För August betydde alliansen närmast, att han utan egentlig risk kunde blotta Saxen på trupper; de 8,000 man, som annars tarfvades för dess skydd, kunde nu med god profit öfverlämnas åt kejsaren att på dennes bekostnad underhållas. Härigenom hoppades han ock indirekt sjömakternas välvilja, och han sökte än mera locka dessa genom

[1] Beträffande Flemmings underhandlingar i Berlin se särskildt volymerna V och XVI i serien Den Polnisch-Schwedischen Krieg betreffende Acten, *Dr. S. A.*

[2] Rörande de franska underhandlingarna se dels Etliche Instructionen an Herrn. Jordan, dels Des Gen. Lieut. von Jordan Verschieckung etc. betr., *Dr. S. A.* Om förhandlingarna med kejsaren se Die Spanische Successionssache etc., vol. V, och Die zwischen des Röm. Kaysers Leopoldi Majestät und I. Kön. Maj. in Pohlen errichtete Allianz betr. Ao. 1702—03, *Dr. S. A.*, samt Stratmans depescher från Polen i hof- och statsarkivet, Wien.

några skenunderhandlingar om ytterligare truppöfverlåtelser till dem och om hans eget öfverbefäl i Nederländerna efter Vilhelm III:s plötsliga död. Att han samtidigt ej brådskade med att verkligen fylla sina förbundsplikter till kejsaren, fann han vara af mindre betydelse, då alliansen i allt fall var ett faktum. Ty denna borde under alla omständigheter tillförsäkra honom en viss hänsyn från sjömakternas sida och i någon mån lindra deras tryck på Danmark och Brandenburg-Preussen. Detta desto mera, som dessa båda stater samtidigt lämnade betydligt understöd till det stora antifranska förbundet. Men särskildt förmånligt måste det då vara, om skulden för den nordiska konfliktens fortsättande och utvidgning kunde vältas från August själf och hans vänner öfver på Sveriges skuldror.

Så blefvo Augusts täta framställningar om fred med Karl XII ett led i detta diplomatiska intrigspel. När han successivt infordrade Ludvig XIV:s och kejsar Leopolds subsidieanbud i syfte att pressa den senare till det yttersta, var det ju nödvändigt, att han fingerade en uppriktig fredshåg, ty hvad värde hade hans förbund, så länge de saxiska resurserna beständigt kräfdes för Polen? Likaledes behöfdes denna affischerade fredsvänlighet för att försvaga den polska oppositionen samt att omstämma Englands och Nederländernas statsmän: om Augusts framräckta hand ej mottogs, hvem bar väl skulden för krigets olyckor och för de nya hotande förvecklingarna om ej den svenske konungen i hans oresonliga öfvermod? Röjde åter Karl XII vid en eventuell fredstraktat någon obefogad lust till polska områden, så gafs därigenom förträffligt tillfälle att vädja till alla sanna patrioter inom republiken. Samtidigt kunde fredsanbuden till äfventyrs göra sin strategiska nytta genom att till någon tid hejda svenskarnes krigsrörelser. Men det gällde att spela fredsvännens roll med sådant allvar, att ingen oinvigd anade förställningen, och samtidigt gifva sina förslag en formulering, som gjorde dem oantagliga för Sverige.[1]

I bägge dessa hänseenden lyckades August förträffligt. Det var icke allenast ett flertal främmande kabinett och

[1] Huru August sökte nyttja fredsförespeglingarna, se särskildt i vol. VI af serien Den Polnisch-Schwedischen Krieg betr., *Dr. S. A.*

sändebud, som togo hans fredliga talesätt för kontanta, utan ock åtskilliga af hans egna förtrognare statsmän; sålunda tidvis både Patkul och Bose d. y. för att ej tala om storkansleren Beichling, som trots sin framskjutna post nästan alldeles stod utanför konungens verkliga hemligheter. Själf lät August krigspartiets män gärna tro, att han vore ur stånd till självständiga beslut och läte behärska sig af den hatade Beichling och af det svenskvänliga kotteriet med Aurora von Königsmark och Karl Gustaf Lewenhaupt (jfr d. y. Reventlows ord om August till sin fader, den danske storkansleren, i december 1699: »Es ist nicht gut, dass der Mensch alleine»). Sedan Patkul vid början af år 1702 gått i rysk tjänst, betonade August mot honom rent af ostentativt sin böjelse för fred, tydligen endast för att egga hans herre tsaren till nya uppoffringar.[1] Flemming, som mestadels hade de ömtåliga förhandlingarna med Berlin och Köpenhamn om händer, var i regeln säkrare underrättad än öfriga.

För fredsförslagens formulering äro Augusts anbud från vintern 1701 karakteristiska. I sitt försvar för anfallet på Sverige hade han särskildt klagat öfver kränkning af Olivafreden, då Dünamünde uppförts på ursprungligen kurländskt område. Nu var denna fästning i hans händer, men han erbjöd sig liberalt att återlämna den liksom öfriga ockupperade platser (Kobron och Kockenhusen), allenast mot villkor att den fullständigt raserades. Detta förslag var svenskarne oacceptabelt af praktiska skäl, då deras välde öfver Dünamynningen sålunda skulle högeligen försvagats, men ännu mer på rättsliga grunder. Ty därigenom skulle de ha erkänt en rättskränkning, som icke förelåg.

Karl XII har ju blifvit skarpt tadlad, att han icke mottog de förslag till fred, som August direkt eller genom andra makter gjorde honom. För vår uppfattning i denna punkt få gifvetvis hvarken Augusts egna bravaderande för-

[1] Typisk är en resolution, som August gaf på några propositioner från ryska sidan (väl genom Patkul) d. 21 febr. 1702. Han erinrar där i ganska hög ton, hur tsarens bristfälliga understöd förnämligast vållat, att den sista kampanjen utföll så illa och att republikens deltagande uteblef; nu vore det så godt som afgjord sak, att August skulle sluta fred med Sverige och som hufvudparticipant i den stora alliansen vända sig mot Frankrike. Något vidare skydd åt tsaren mot Sverige än *bona officia* kunde han därför omöjligen gifva.

klaringar, som mest voro ämnade att vilseleda, eller den duperade Patkuls harmsna utfall mot konungens opålitlighet och fredsligans intriger vara bestämmande. Icke heller bör man fästa för mycken vikt vid de omdömen, som intresserade främmande statsmän fällde. Att både Ludvig XIV och Vilhelm III under år 1701 lifligt tillrådde fred och i starka ordalag prisade det ypperliga tillfället att nu vinna den med heder, vittnar endast om deras egna önskningar och kalkyler på den svenska krigsstyrkans bruk under konflikten i väster. Karl XII dömde riktigare än de, att Augusts försäkringar endast voro sken, och han lät hvarken lura sig till några komprometterande utlåtelser eller till strategisk försumlighet. Genom att oafvändt fullfölja sina syften beröfvade han ock sin fiende de påräknade frukterna af dessa intriger. Dock hade det tvifvelsutan varit fördelaktigt, om han med mera diplomatisk smidighet mött Augusts konstgrepp. Det hade ju icke varit någon risk att kallt upptaga de sachsiska anbuden till granskning utan att därför på något vis låta binda sina händer. Så hade August åtminstone ej kunnat anklaga Karl för oresonlig krigslust. Det är nog ganska möjligt, att det psykologiska momentet — utpräglad misstro till afsikternas ärlighet — bidragit att göra Karl XII så sträft afvisande mot Augusts framställningar, men ytterst vållades detta af hans rättframma förakt för diplomatiens krokiga vägar — ett arf från fadern, som heller aldrig kände sig riktigt hemma i den högre politiken. Och i realiteten torde man få ge honom rätt: en för Sverige betryggande uppgörelse ville och kunde August ej bjuda, och en blott tillfällig fred var sämre än ett öppet krig.

Karl XII:s polska politik var tydligen ett fullföljande af de grundsatser, som Karl XI angifvit för Sveriges yttre statskonst. Man borde undvika alla vidtutseende eröfringsäfventyr — kostsamma i sig själfva och till resultaten alltid oberäkneliga. I stället skulle med all omsorg det redan vunna väldet betryggas samt stärkas på de punkter, som speciellt voro ömtåliga; häraf den intima förbindelsen med Holstein-Gottorp för att hålla Danmark i schack. Tanken att öka Sveriges område genom nya landvinningar från Polen låg Karl XII fjärran (jfr hans ord 1707 »vi

hafva redan land nog»): därigenom vunnes ingen reell makttillväxt, utan skulle allenast förhållandet till Polen, som efter så stora mödor ordnats i Olivafreden, bli underkastadt nya vanskligheter för framtiden. Och — ej minst viktigt — då skulle nya pretentioner höjas från Brandenburg-Preussens sida, och vare sig Sverige afvisade eller understödde dem, måste däraf vållas långvariga obehag. I stället gällde det att först och främst afväpna August samt att därpå skaffa sådana garantier, att Polen ej självt anfölle Sverige, ej heller blefve utgångspunkt för andra grannars anslag mot det svenska väldet. Den polska republiken måste sålunda pacificeras under fredligt sinnad inhemsk styrelse på egna fötter, en styrelse som kunde motstå alla påtryckningar från Sveriges fiender (Danmark och Ryssland) och opålitliga vänner (Brandenburg-Preussen). Men därvid måste August undanskaffas, då hela hans ställning just hvilade på utländskt inflytande i Polen och på nära samverkan med samma makter, öppna eller förstuckna ovänner till Sverige. Augusts detronisering tedde sig alltså som oundgängligt villkor för verkligt samförstånd med Polen, desto mera som konungen själf var ett gifvet hinder för hvarje polsk partiförsoning. Och detroniseringstanken låg liksom i luften på grund af de ständiga inre förvecklingarna sedan kungavalet år 1697.

För att bevara jämvikten i Öst-Europa ostörd sträfvade alltså Karl XII att rekonstruera ett oafhängigt och starkt Polen, ungefär som Vilhelm III af liknande omtanke för Väst-Europa i det längsta bemödat sig att hålla den spanska monarkien vid självständigt lif. Naturligtvis har denna plan lika litet som i allmänhet stora projekt, politiska eller militära, varit koncipierad på långt afstånd, utan den har undan för undan vuxit fram genom de praktiska omständigheternas tryck. Äfven om Karl redan omedelbart efter Dünaslaget framkastade tanken på Augusts afsättning, kan det sålunda ifrågasättas, huruvida han då ämnade till det yttersta fullfölja ett dylikt kraf. Men ju längre fejden varade, dess mera blef det för Sverige självt en politisk nödvändighet, att August störtades. Ty från Birzenalliansen och sedan framåt blef August alltmera hänvisad till tsar Peters stöd, och sedan Patkul år

1702 gått i tsarens tjänst, arbetade sig ryskt inflytande oupphörligt allt starkare in i Polen. Liksom Karl IX och Gustaf Adolf ett sekel tidigare med alla krafter sökte förhindra, att det moskovitiska väldet blef vasalldöme under den fientliga polska Vasadynastien, måste Karl XII nu söka definitivt skilja Polen och Ryssland, ty deras varaktiga allians — hvem som sedan blef den dominerande i förbundet — var ett ständigt hot mot Sveriges Östersjöprovinser.

Nödtvånget att drifva ut det ryska inflytandet ur Polen har tydligtvis jämväl återverkat på Karl XII:s operationer 1707—08. Hans beslut att från den littauiska sidan angripa Ryssland i självfva hjärtat har utan fråga mest dikterats af militära hänsyn, men samtidigt kunde han i republikens östligaste nejder afsluta sitt rekonstruktionsarbete. Efter Altranstädtfreden hade ju tsar Peter sökt ordentligt sätta sig fast i dessa trakter, och den meningen var vida spridd, att han tänkte göra sig själf till Polens konung. Det var en dubbel förmån, om Karl på en gång tillintetgjorde den ryska invasionen och skapade sig en operationsbas för anfallet på Ryssland. Och på resultatet af denna kamp hängde det ju väsentligen, om hans nydaningsarbete inom Polen blef beståndande eller ej.

* * *

Den kamp, i hvilken August kastat sig under väl sangviniska beräkningar, blef sålunda till en strid på lif och död mellan honom och Karl XII. År 1704 är kanske mer än andra det afgörande året. August befann sig alltsedan nederlaget vid Klissow i ett ganska prekärt läge. I Polen växte oppositionen allt starkare under de svenska vapnens skydd; i Sachsen började de högadliga geheimeråden, som vanligen skötte regeringen, bli rätt svårhanterliga, missbelåtna som de voro med de växande uppoffringarna för kriget. För att få åtnjuta kejsarens subsidier och garanti för arflandet tvangs August att på hösten 1702 verkligen fylla sin förbundsplikt enligt alliansen med Österrike, men därmed vann han ingen gunstig förändring i sjömakternas tänkesätt; det var sålunda ej af hänsyn till honom, som dessa fortfarande afrådde hvarje svensk attack på Sachsen, ty sedan blott Frankrikes tyska maktställning

fallit samman vid Höchstädt, kunde snart en sådan verkställas opåtalt. Vid denna situation satte August sin diplomati i lifligare rörelse än någonsin för att utvidga kriget och själf skaffa sig luft. Medan Moreau och Flemming förnyade sina bearbetningar i Köpenhamn och Berlin, knöt August ånyo till förbundet med tsar Peter. Den 16 nov. 1703 undertecknades en ny traktat dem emellan: tsaren lofvade till Polen sända 12,000 man godt moskovitiskt infanteri, hvars underhåll skulle delas af de allierade, för en gång gifva en subsidiesumma af 300,000 rubel samt vid blifvande personlig sammankomst med August enas om eventuell ökning af detta finansiella understöd; en samverkan mellan de förbundnas hela krigsmakt sattes jämväl i utsikt, närmast för det fall, att den svenske konungen drefves ur Polen till Livland.[1]

Samtidigt lät August genom en oansvarig agent, en viss Kristian Müller, i det svenska högkvarteret och i Berlin lancera ett hemligt projekt att dela Polen mellan dess dåvarande konung, Sverige, Brandenburg-Preussen och Ryssland, tydligen mest i syfte, att Karl XII nu ändtligen skulle röja otidig lust efter landförvärf och så kunna ohjälpligen diskrediteras hos polackerna. Då Karl emellertid ej nappade på kroken, nyttjades samma projekt i något reviderad form för att locka Preussen från dess i juli 1703 slutna allians med Sverige. Beräkningen, att Fredrik I ej skulle kyligt afböja en så frestande landvinst, var alldeles riktig. Under vintern och försommaren 1704 bragtes han småningom så långt, att han började koncentrera trupper i Ostpreussen och beredde sig att bryta med Sverige, samtidigt som Danmark gaf utsikter att attackera Skåne. En storartad operationsplan för 1704 års kampanj aftalades mellan August och Patkul, som på en gång var tsarens fullmäktige i Polen samt hans och Augusts hemliga underhandlare i Berlin: från Saxen skulle alla disponibla trupper dragas till Polen;[2] samtidigt skulle Preussens här

[1] Efter originalexemplaret af traktaten i *Dr. S. A.*

[2] Stater från maj 1704 upptager de redan i Polen befintliga saxiska trupperna till 6,200 man; från Saxen skulle yttermera dragas dit 18,300 man; i arflandet kvarblefvo då 8,300, tydligen afsedda för kejsarens armé enligt alliansen. Enligt Schuster o. Francke uppgick emellertid den i Saxen befintliga hären på våren 1704 ej till mera än 23,000 man.

inrycka i detta land från norr och den ryska hufvudstyrkan under tsarens eget befäl från öster, och af denna förkrossande öfvermakt borde den svenske konungen tillintetgöras. Det var sålunda ett definitivt dråpslag, som nu planerades, och Augusts förtviflade ansträngningar att nu få penningar och bringa hären i fullgodt skick vittnade om hans förhoppningar.[1]

Det var också ganska betydande saxiska trupper, som under sommaren och hösten 1704 opererade i Polen. Under befäl af Steinau och Schulenburg marscherade i juni månad dit 11,500 man — möjligen har det öfriga folket varit för nyvärfvadt för att ännu med framgång kunna brukas. Med Augusts förut i Polen stående trupper skulle alltså summan utgöra närmare 18,000 saxare. Om denna här ökades med samma antal preussare — såsom Patkul beräknade — samt med hufvudmakten af tsarens trupper, finge de förbundna en betydande numerisk öfverlägsenhet, som yttermera kunde växa genom polskt adelsuppbåd.

Men dessa förväntningar uppfylldes icke. Anledningen synes till väsentlig del ha varit en latent brytning mellan August och Patkul. Den senare uppträdde alltsedan 1703 års ryska allians med later, som om han vore Polens verklige härskare och den ende, som nu kunde rädda Augusts krona. Hans relationer till Moskva och hans brefväxling med Reventlow d. ä. röja tydligt dessa anspråk, och han lät konungen själf känna ett ganska pockande förmynderskap. Redan tidigare (hösten 1702) hade han velat reformera kretsen af Augusts rådgifvare och i spetsen för dem placera dansken Jessen, kanske den mest svenskfientlige bland Fredrik IV:s rådgifvare. Nu (november 1703) förklarade han till Reventlow: »vi hafva så bundit konungen af Polen, och det icke allenast genom alliansens klausuler utan genom mera reella medel, att han ej vidare kan glida oss ur händerna. Ty den armé, som skall uppsättas, kommer endast att bära konungens namn, men vi skola ha hand om pengarna och sköta rådslagen, så att han icke mer kan bete sig som

[1] Delningsprojekten berörda hos E. Carlson, *Sverige och Preussen 1701—09* (Historiskt Bibliotek, VII), s. 42 (154) f. I öfrigt hänvisas till aktsamlingar i Berlins geheimestatsarkiv, Rep. IX, n:r 27 samt Rep. XI, n:r 247 II. För operationsplanerna se isynnerhet *Patkuls Berichte an das Czarische Cabinet* (speciellt relationerna n:r 28—35, passim.).

förut.» När det likväl visade sig, att August fortfarande under spelad sorglöshet dref sin vanliga dubbeltungade politik, gjorde Patkul häftiga framställningar, att för krigssakerna skulle inrättas ett »ordnadt conseil», tydligtvis för att han själf skulle få kontroll öfver rådslagen. I synnerhet bemödade han sig att taga om händer dispositionen af de subsidier, som tsaren utbetalade. Dessa anspråk på en gång retade och skrämde August, som visserligen både behöfde och önskade ett kraftigt handtag från Ryssland men ej alls ville helt och hållet falla i dess armar, icke heller lida något förmynderskap af Patkul. För den smula prestige, han ännu hade kvar i Polen, skulle detta rent af vara ytterst farligt, ty republikens misstro mot moskoviterna var gammal och inbiten. Därför har August — i den punkten måste man tvifvelsutan tro Patkul — bakom dennes rygg bedrifvit, att endast den traktatsenliga hjälphären afgick till Polen, medan tsar Peter själf med sin hufvudhär vände sig mot Östersjöprovinserna.

Under sådana omständigheter fick 1704 års kampanj ett helt annat förlopp, än Patkul beräknat. Vid underrättelsen, att tsaren dirigerade sitt hufvudanfall mot Narva och Dorpat, fylldes Patkul af en bitter harm, som han utgöt i en rad skrifvelser till öfverste Arnstedt, Augusts sändebud hos Peter: det vore oförlåtligt, skref han, att nu splittra krafterna på små detaljframgångar i Livland, ty först och främst erfordrades, att den svenska härsmakten i Polen tillintetgjordes. När han sedan spårat, att dessa operationer skedde på Augusts inrådan, vände han sin ovilja mot denne, och i åtskilliga bref till Golovin utfor han skarpt mot den polske konungens dubbelspel. Han kastar på detta all skulden, att den väl planlagda stora »concerten» mot Sverige nu åter stannade i stöpet. Ty konungen af Preussen, som blott väntat på Peters förening med August, vågade ej bryta lös, då denna uteblef. Och därför inställde äfven Danmark sin utlofvade attack på Skåne.[1]

Alldeles utan reservation kan man nog icke upptaga dessa Patkuls påståenden. Nu som alltid var han starkast i att tro det, som passade för hans önskningar. När dessa

[1] *Patkuls Berichte*, rel. n:r 40. Brefven till Arnstedt: Patkulsche Schriften, die Affairen zwischen Moscou und Pohlen betr., *Dr. S. A.*

besvekos, sökte han skulden i andras illvilja och försumlighet, men ej där den låg: i aftalens lösa karaktär och i viljornas naturliga differens. Det kan icke betviflas, att både Preussen och Danmark år 1704 hade mycken lust att sluta sig till Sveriges fiender, ej heller att de gifvit vissa försäkringar i sådan riktning. Men det återstår bland annat att klargöra, i hvilken mån de alltfort bundos genom den antifranska koalitionens tryck — en obehaglig realitet, som Patkul helst utelämnade ur sina beräkningar.[1] Däremot bedömde han alldeles riktigt, att för Karl XII:s fiender måste hufvudsaken vara hans krossande i Polen. Likaså hade Preussens goda vilja helt säkert hjälpts ett betydligt stycke framåt mot verklig handling, därest en imposant rysk här opererat vid saxarnes sida.

Nu kom endast en måttlig hjälpkår från Ryssland, och den tyngde ej mycket på krigslyckans vågskål. Augusts och Patkuls lyckliga öfverrumpling af Warschau var en episod utan verklig betydelse och efterföljdes ej af nya större framgångar. Tvärtom lyckades Karl XII med vanlig energi spränga och fördrifva sina motståndare. Patkul tvangs att häfva belägringen af Posen, och Schulenburg fick räkna sig som förtjänst, att han utan för stora förluster lyckades rädda den saxiska arméen ur Polen öfver Schlesiens gräns. Af hänsyn till sina västliga bundsförvanter öfverskred Karl XII ej ännu denna; det var honom ock för tillfället nog att ha aflägsnat Augusts krigsmakt från nedre Weichsel, ty därigenom stäcktes Preussens krigshåg betydligt. Marlboroughs Berlinbesök i november 1704 gjorde hvad som ytterligare behöfdes för att hålla Fredrik I stilla.

Efter detta snöpliga utfall af de stort planlagda operationerna stod det fast för de närmaste åren, att kriget ej mer skulle utvidgas. August förblef hänvisad till de redan disponibla resurserna, medan Karl XII fick friare fält

[1] I kon. Fredrik IV:s resolution till Flemming d. 22 april 1704 — i Brevvexling med polske Ministre etc. 1699—1717, danska riksarkivet — betecknades visserligen *quæstio an* beträffande Danmarks samverkan mot Sverige som afgjord, men vid *quæstio quomodo* erinrades, att England och Holland måste förmås skicka en sådan flotta till Östersjön, att alla svenska transporter hindrades. Utsikten att detta skulle realiseras var naturligtvis ytterst liten efter Sveriges nya allians med sjömakterna i augusti 1703.

för sina mått och steg i samma mån, som det västerländska kriget drog sig tillhopa kring Frankrikes egna gränser. Det var en självklar användning af denna ökade rörelsefrihet, när Karl år 1706 genom invasionen i Saxen satte sin motståndare knifven på strupen och med arflandets hotande ruin ändtligen tvang honom att formligen afstå från de planer och förhoppningar, han med så mycken seghet fasthållit i Polen.

* * *

Det är icke underligt, att eftervärlden ej kunnat med odelad sympati följa vare sig Karl XII eller August den starke vid deras konflikt. Omdömet om Karl har väsentligen bestämts af hans verks förgänglighet och af de olyckor, som inom kort bröto in öfver honom och öfver hans land. Var icke, har det synts, hela hans polska politik ett enda ödesdigert misstag? August åter har tett sig som den kuriösaste karikatyr af statsman och krigare: alltid rik på motsägande projekt, aldrig resolverad att fullfölja ett enda; alltid på förhand viss om framgång men aldrig segrare i verkligheten; och under detta, fastän städse slagen, dock beständigt vid obrutet mod. Gentemot båda har man säkert dömt för strängt, och detta framför allt därför, att slutsatserna mestadels grundats på en bristfällig tradition, som kan följas tillbaka till skäligen ensidiga partimän. Dessutom ha bådas politiska motgångar öfvat stark inverkan på uppfattningen. Men misslyckandet i och för sig är ju intet kriterium för en politiks reella möjligheter. Det är också en af de intressantaste uppgifterna för internationell häfdaforskning att, i den mån de viktigare arkivens skatter bli grundligt genomsökta, taga itu med de traditionella teckningarna af Karl XII och August samt pröfva, huru långt dessa öfverensstämma med urkundernas och akternas objektivare vittnesbörd.

Ett sådant arbete har ock under de sista åren begynt, dels här i Sverige, dels och i synnerhet i August den starkes hemland, Saxen. Det förefaller nog, som vore denna saxiska forskning besjälad af en viss lokalpatriotisk tendens, hvarför den ibland hotar att stegra Augusts betydelse till

väl kolossala dimensioner.[1] En sådan öfverdrift är emellertid rätt förklarlig — speciellt vid Tysklands territoriella splittring — vi sakna ju för öfrigt här i Sverige icke motstycken under den långa och tidvis en smula hetsiga diskussionen om Karl XII. Och äfven ytterligheten gör sin tjänst till forskningens fördjupande. Så banas småningom väg för en skarpare och mera korrekt syn på händelser och personer under inledningsperioden till den stora omstörtningen i Östeuropa.

Såvidt hittills är kändt, talar mycket för, att Karl XII.s polska planer väl motsvarade såväl Sveriges intressen som tidens allmänna situation. August den starke åter var ingalunda en föraktlig motståndare, hvars karakteristik kan affärdas blott genom hänvisning till hans beryktade kärlekshistorier, hans jaktbragder och hans underhandlingars opålitlighet. De resurser, öfver hvilka han förfogade, motsvarade visserligen icke alldeles den pretentiösa roll, som han sökte spela, men voro i sig ej obetydliga; det sätt, hvarpå han använde dem, och de afsikter, han fullföljde, voro allvarliga realiteter, som ej få glömmas för den skenbara lättsinnigheten i hans hållning och diskurser. August var i politiken minst lika äregirig och maktlysten som lättsinnig i lif och seder. De djärfva, brokigt växlande projekt, hvarmed han ömsom förbluffade och ömsom oroade såväl vänner som fiender, snarare maskerade än röjde hans verkliga syften. Hvad han ytterst med sin polska statskonst ville, nämligen åt sitt hus skapa en dominerande ställning i nordöstra Europa, det sträfvandet släppte han först sent och nödtvungen.

Karl XII:s möte med August den starke var den rättframme krigarens möte med den raffinerade kabinettsdiplomaten. Hvardera hade sin egentliga personliga styrka just på det område, där motståndaren var svagast. Den ene litade lika obetingadt på sin förmåga att i intrigernas lis-

[1] Detta skönjes särskildt i J. Ziekurschs och O. E. Schmidts ofvan (s. 54, noten) berörda uppsatser; äfven i Arno Günthers afhandling *Sachsen und die Gefahr einer schwedischen Invasion im Jahre 1706* (Pegau 1903). En nyktrare syn och grundligare uppfattning utmärka Paul Haakes under de sista åren publicerade uppsatser öfver flera viktiga specialpunkter till Augusts historia. Bl. a. förtjänar uppmärksamhet hans utkast till en karaktärsteckning, *König August der Starke* (München o. Berlin 1902).

tigt väfda garn kunna insnärja sin motståndare som denne på sin makt att med svärdet sönderhugga snarorna. Bägge missräknade sig: August genom öfverskattning af sin rörliga diplomatis förmåga att verka utan tillräckligt underlag af materiell makt, Karl genom att underskatta diplomatien och de tvära växlingar, som den mäktade framkalla.

Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII

AF

H. E. UDDGREN.

En af de mest bekanta och sorgligt ryktbara personerna från den stora ofredens dagar är Georg Lybecker. Han tilldrager sig vår uppmärksamhet dels genom den roll han spelar i Finland åren 1706 t. o. m. 1713 samt genom den däraf följande, mot honom riktade, långvariga rättegången dels ock genom det förhållande, hvari han står till Karl XII.

I allmänhet gäller han nämligen som dennes specielle gunstling, ett gunstlingsskap, som anses vara orsaken till att åt honom lämnas det ansvarsfulla och svåra uppdraget, att föra befälet på den finska krigsskådeplatsen, och som, då han ej är rätte mannen härför, medför de sorgligaste följder. Ofta andrages ofvanstående förhållande äfven som ett af bevisen på, att Karl XII saknade förmåga att välja sina medhjälpare, ett svårt karaktärslyte hos hvarje härförare.

Detta senare påstående har lockat mig att utarbeta nedanstående lilla uppsats och göra de härför erforderliga forskningarna. Genom att samla Lybeckers befordringsdata och söka klargöra de omständigheter, under hvilka han fått sina högre befäl, har jag trott mig göra en liten insats i klargörandet af denna såväl för Karl XII:s person som för stora nordiska kriget intressanta omständighet.[1]

---

[1] Till undvikande af talrika och till samma källor ofta hänvisande anteckningar får jag meddela att, såframt ej annorlunda särskildt påpekas,

Ett bedömande af Lybecker som människa och krigare ingår däremot icke i ramen för denna uppsats, ty ett sådant kan endast ske i samband med en noggrann skildring af de krigshändelser, i hvilka han spelade någon viktigare roll, och ehuru dessa särskildt från ryskt och finskt håll äro behandlade, gömma nog ännu arkiven många detaljer, som i synnerhet för deras bedömande från militär synpunkt äro af stor vikt.

Den slutliga domen öfver Lybecker är måhända ej fälld med den, som krigsrätten afkunnade år 1717.

Georg Lybeckers födelseår är mig ej bekant. Ungefärligt kan man kanske beräkna detsamma, om man utgår från, att han vid sitt inträde i aktiv tjänst var ungefär femton år, då han enligt nedanstående bör vara född omkring år 1659.

Hans fader var generalmajoren af kavalleriet, Georg Henrik Lybecker, under flera år chef för (norra) skånska kavalleriet, år 1679 landshöfding i Kristianstad och år 1680 i Bohuslän, död år 1683. Denne spelade en viktig roll i Karl XI:s danska krig och var en mycket betrodd man.

Sonen Georg, den andre i ordningen i första giftet, fick ock börja sin militära bana vid faderns ofvannämnda regemente. Den 12 juni år 1673 antogs han som ryttare vid regementet, men inträdde, enligt egen uppgift, först 1674 i tjänst.

Den 15 maj 1675 blef han korpral vid lifkompaniet och följande år, då danskarne inföllo i Skåne, kommenderades han med två hundra man af regementet att förstärka Malmö garnison.

Han återkom dock snart till fältarméen och deltog i slaget vid Lund samma år samt befordrades den 10 januari år 1677 till kvartermästare.

Såsom sådan deltog han i slaget vid Landskrona samt befordrades den 10 augusti 1678 till kornett. Kaptenlöjt-

---

samtliga i denna uppsats omnämnda skrifvelser från konungen, rådet och defensionskommissionen återfinnas i respektive registratur eller koncept å RA. samt till dessa myndigheter inkomna handlingar bland »Generalernas, öfverstarnes eller landshöfdingarnes skrifvelser till Kungl. Maj:t» samt »Defensionskommissionens Inkomna handlingar» äfvenledes å RA. Georg Lybeckers befordringsdata, tills han uppnår majorsgraden, äro hämtade ur hans meritförteckning i Kungl. Krigsarkivet.

nant, såsom det synes utan att förut varit löjtnant, blef han den 23 februari 1679 och redan den 9 november 1682 befordrades han till ryttmästare.

Hastigt nog hade således Georg Lybecker nått ryttmästaregraden, men man bör härvid taga i betraktande, att hans befordringar skedde under krigstider med snabb omsättning inom regementenas befälskadrar samt på det regemente, där fadern var eller varit chef.

Den 27 mars 1693 fick han transport till lifregementet till häst, som han sedan tillhörde ända till utgången af år 1705. Han placerades först på lifkompaniet, var sedan chef för östra Närkes kompani, och därefter för Kungsörs, detta sistnämnda tyckes han anfört i slaget vid Klissow.

Lybecker medföljde nämligen regementet, då detta år 1700 öfverfördes till Östersjöprovinserna, och var således med under de första polska krigsåren. Under ofvannämnda slag, den 9 juli 1702, kommenderades hans kompani jämte öfverstelöjtnantens vid samma regemente som ett slags lifvakt hos hertigen af Holstein, hvilken i slaget förde vänstra flygeln af svenska slagordningen. Då denne furste, som bekant, redan i stridens början träffades af den dödande kulan, red Lybecker vid hans sida, men för öfrigt finnes ingen anledning antaga, att han i nämnda slag särskildt utmärkt sig. Själf anför han som en merit, att hertigen under framryckningen till bataljfältet underhållit sig med honom som med en likställd.[1]

Ej heller tyckes hans uppförande vid Klissow haft någon omedelbar inverkan på hans befordran, ty först den 12 december år 1703 utnämndes han till major, då likväl en tjänsteålder på ungefär trettio år väl kunde förut motiverat en sådan befordran, om ej vid eget regemente så vid något annat. Redan den 9 januari följande år blifver Lybecker emellertid öfverstelöjtnant, nu liksom vid föregående tillfälle befordrad i tur efter Karl Gustaf Creutz, som stod närmast före honom vid regementet.

I ungefär två år tjänade han sedan som öfverstelöjtnant och hemsändes utan hvarje militär befordran den 28 december 1705 för att öfvertaga den efter Anders Lindhielm

[1] Lybeckers anklagelseskrift mot biskop Gezelius (odaterad), inlämnad (antagligen till regeringen i Stockholm) den 12 april 1715. RA.

lediga landshöfdingeposten i Viborgs län.[1] Denna utnämning tyder väl på att Karl XII för Lybecker ägde förtroende, och ingen anledning fanns, enligt allt att döma, för att han ej detta skulle hafva, men behöfver å andra sidan ej innebära annat än att åt den, enligt ofvanstående beräkningsgrund, ungefär fyratiosexårige mannen bereddes en reträttplats efter tvenne fälttågs vedermödor.

Lybeckers uppgift som landshöfding fordrade ej några fältherretalanger utan snarare goda ekonomiska insikter. Viborg var en viktig handelsstad, från hvilken östra Finlands förnämsta exportartiklar, tjära och trävaror, exporterades, och till hvilken en stor del af importen, särskildt af säd, därför drogs. Af allt att döma, besatt också Lybecker dessa egenskaper, ty under hans regim lär Viborgs handel skjutit god fart. Han uppgifver själf, att tullinkomsten vissa år oaktadt kriget varit dubbelt så stor som vanligt.

I militärt afseende ålåg honom i främsta rummet att tillhandagå vid anskaffande af proviant o. d. Hans militära uppgift förminskades än mera däraf, att öfverbefälhafvaren öfver finska arméen i regeln vistades i Viborg, samt att denna fästnings kommendant, Zacharias Aminoff, var af öfverstes grad och därför under den förres frånvaro stod närmare till befälet inom fästningen än Lybecker.

Af ofvanstående att döma synes Lybecker således under den nu skildrade delen af sin lefnadsbana ej varit särskildt gynnad af Karl XII, och ej heller i någon anmärkningsvärdare grad meriterat sig.

Själf berömmer han sig visserligen af att ofta utom sin tur blifvit kommenderad att följa konungen på dennes ströftåg, samt att han som ryttmästare fört ett detachement på sex hundra man och vid ett tillfälle opererat 40 mil från hufvudarméen.[2] Detta sistnämnda låter något otroligt, och möjligen hänsyftar han på en episod, som omtalas i Karol. krigares dagböcker del II, sid. 197, i hvilken han med 80 ryttare fyra mil från lägret omringats af tusentals kosacker och räddats därigenom, att öfverstarne Spens och Sparre utsändts till hans bistånd. Detta skulle skett i maj år 1703. Nordberg omtalar att han den fjärde

[1] Kungl. brefvet af denna datum.
[2] Ofvannämnda anklagelseskrift mot Gezelius.

januari 1705 utsändts med 800 à 900 hästar för att befria kardinalens gods i närheten af Lowitz från en påhälsning af aderton fanor kosacker och fyra kompanier af Brandtens tyska dragoner, hvilket uppdrag han ock utfört.[1]

Utom de här nämnda omtalas i mer eller mindre tillförlitliga källor äfven andra självständiga uppdrag, som under kriget i Polen anförtrotts åt Lybecker, men att så skedde behöfver icke innebära, att han var en särskildt betrodd eller gynnad officer, ty under den partigängarkrigföring, som under åren 1702—1706 fördes i detta land, fingo ofta lägre i graderna än han liknande uppdrag.

I augusti 1706 tillträdde Lybecker sin landshöfdingesyssla.[2] Under Viborgs belägring samma år i oktober synes han ej varit i tillfälle att särskildt utmärka sig, om han ock förstått att genom en del intriger åt sig förvärfva största äran af den för de belägrade lyckliga utgången. Af allt att döma är ock denna episod viktigaste orsaken till hans vidare befordran. Den 28 november år 1706 utnämnes han till generalmajor och i fullmaktsbrefvet angifves tydligt, att det var »på grund af de trogna och tappra tjänster, han jämväl nyligen vid fästningen Viborgs försvar» hade gjort, som denna befordran sker. Vidare antydes i samma fullmakt, att han genom densamma må blifva i tillfälle visa sin underdåniga plikt till landets och fästningens defension.

Lybeckers uppförande gentemot öfverbefälhafvaren för de finska trupperna, general Georg Joh. Maijdell är en riktig profbit på, huru de högre svenska officerarne under denna period intrigerade mot hvarandra, och huru dessa intriger, i synnerhet bland rådets och defensionskommissionens höge herrar, vunno gehör. Många äro de rapporter Lybecker insänder till defensionskommissionen, Maijdell rapporterar nästan uteslutande till konungen, och nästan alla den förres meddelanden synas åsyfta att störta den senare.

Så t. ex. säger Lybecker den 9 oktober i sin rapport till denna kommission, att ehuru han ej har befallning un-

---

[1] Nordberg, Konung Karl XII:s historia del I, sid. 578.
[2] Lybeckers odaterade svarsskrift på krigsfiskal Niedelbergs anklagelser, inlämnade år 1715. RA.

dersöka Maijdells tillvägagående, han dock ej kan underlåta anmärka, att han är för gammal för sitt befäl, samt att han för ringa vinnings skull gör hvad som helst. I bref daterade den 8 och 12 november anklagar han honom för försummelser under belägringen o. s. v. Att dessa och många andra tillvitelser mottogos med tacksamhet af vederbörande framgår af en skrifvelse af den 31 oktober, däri man uppmanar till fortsatt spioneri.

Äran af Viborgs försvar under belägringen i oktober 1706, tillfaller utan tvifvel i första rummet Maijdell och den 70-årige kommendanten Zacharias Aminoff. Den förre förde nämligen själf befälet under hela den tid inneslutningen varade, med undantag af en och en half dag, då han lämnade fästningen för att samla trupper och uppbådsmanskap i afsikt att med dem hota fiendens förbindelser, hvilken åtgärd efter allas uppfattning, äfven Lybeckers, i betydlig grad påskyndade ryssarnes återtåg.[1] För öfrigt tyder Maijdells uppträdande under försvaret ej på, att han var en så orkeslös gubbe, som Lybecker vill låta påskina.

Under sin frånvaro uppdrog Maijdell befälet åt Aminoff, hvilket tyckes gått Lybecker djupt till sinnes, ty han lyckas verkligen förmå defensionskommissionen att ändra detta och i bref af den 5 november anbefalles han att öfvertaga detta befäl, ett uppdrag, som kom något sent, enär fienden redan natten mellan den 27 och 28 oktober aftågat.

Lybeckers skriftväxling med defensionskommissionen och privata meddelanden till dennas medlemmar, i synnerhet sekreteraren, har till följd, att ett betänkande uppsättes, som går ut på att Maijdell borde återkallas.[2]

Genom skrifvelse af den 27 oktober fråntages också den sistnämnde förvaltningen af penningar och proviant, hvilken uppdrages åt Lybecker, och i en liknande af den 9 november tillskrifves den senare hela äran af försvaret, för hvilket han får uppbära de varmaste tacksägelser.

Lybeckers insats i fästningens försvar synes, enligt hans egen uppgift, bestått i, att han hvarje natt sof med de andra officerarne på vallen, samt att han deltagit i en

[1] Maijdells, Lybeckers och Aminoffs rapporter under tiden mellan den 12 och 28 oktober år 1706 i defensionskommissionens ink. handl. RA.
[2] Defensionskommissionens inkomna handl. för år 1706.

konferens, som Aminoff, under den tid han förde befälet, sammankallat, och till hvilken han kallats för att rådfrågas angående proviants anskaffande.[1]

I skrifvelse af den 27 oktober till defensionskommissionen generar han sig icke för att påstå, att han skulle sammankallat denna konferens och på denna lyckats sammansluta fästningens försvarare till fortsatt energiskt försvar, därigenom i väsentlig mån bidragande till det lyckliga resultatet.

Lybeckers önskan att genom Maijdells störtande själf erhålla högsta befälet är blott alltför genomskinlig. I bref af den 20 nov. till sekreteraren i defensionskommissionen söker han väl bortförklara detta, då han säger, att han ej gjort sina meddelanden i afsikt att störta Maijdell »ty hans plats bevare mig Gud ifrån. Jag är för längst mätt på krig».

Icke desto mindre emottager han fyra månader senare utan invändning uppdraget att efterträda Maijdell.

Äfven till Karl XII rapporterar Lybecker, men dessa rapporter äro i helt annan anda än de ofvannämnda. I bref af den 30 oktober till denne säger han i samband med en relation om belägringen: »Jag kan dock icke om mig själf någonting skrifva utan lämnar sådant till någon annan.»

Och »någon annan» tyckes gjort detta, ty förutnämnda utnämning till generalmajor samt en tacksamhetsskrifvelse från konungen, som kommer Lybecker till handa den 12 januari år 1707, blifver resultatet. Vid utnämningen är emellertid att märka, att han ej blifver generalmajor af kavalleriet eller infanteriet, hvilket annars alltid under denna tid tyckes skett med i tjänst varande officerare, hvarför man kan antaga, att denna befordran ungefär skulle motsvara en »i arméen» i våra dagar, med andra ord blott vara en titulärutnämning.

Lybeckers mot Maijdell riktade rapporter fortfara emellertid att rikligt inflyta till defensionskommissionen, och på samma gång han nedsvärtar honom, gifver han sig själf sken af att utveckla en liflig militär verksamhet. Följden häraf blifver ock, att han, som sagdt, får efterträda denne.

[1] Aminoffs skrifvelse till defensionskommissionen den 27 oktober 1706.

Redan genom skrifvelse af den 6 november år 1706, möjligen med anledning af defensionskommissionens ofvannämnda skrifvelse af den 27, genom hvilken förvaltningen vid arméen fråntages honom och anförtros åt Lybecker, har nämligen Maijdell hos konungen anhållit om sitt afsked, hvilken anhållan den 2 nästa januari af denne beviljas, därvid han som pension erhåller full generalslön.

Men härvid inträffar det egendomliga, att Karl XII ej samtidigt utser någon ny öfverbefälhafvare. Maijdell anmäler detta i defensionskommissionen med anhållan om att få veta, till hvem han skall öfverlämna befälet och i följd häraf förordnar nämnda kommission genom skrifvelse af den 13 mars år 1707 Lybecker, att, tills konungen utser ny befälhafvare, åtaga sig det finska defensionsverket. Denne, som får skrifvelsen i fråga den 28 mars, anmäler den 29 i samma månad saken genast för konungen, dock utan att, som det synes, få dennes bekräftelse på utnämningen. Ej heller tyckes, som i allmänhet anses, detta skett under år 1708. Det har nämligen ej lyckats mig få någon uppgift, som berättigar ett sådant antagande, och i rådets eller defensionskommissionens handlingar borde väl finnas någon antydan härom.

I en skrifvelse till konungen från rådet af den 7 mars 1712, säges visserligen att Hans Maj:t före Nieroth förordnat Lybecker till befälhafvare, men något misstag från rådets sida kan ju här möjligen föreligga.

Huru som helst, så synes dock ej Karl XII från början varit fullt bestämd för att åt honom uppdraga högsta befälet, och svårt är att förstå konungens afsikter med det dröjsmål härutinnan, som under alla förhållanden faktiskt ägde rum. — Den 13 april 1707 upphöjes Lybecker i friherrligt stånd.

Kungl. rådets, generallöjtnanten af kavalleriet, Carl Nieroth, utnämnes den 18 juli 1710 af rådet till generalguvernör och högste befälhafvare i Finland,[1] hvilket konungen senare genom kungl. bref af den 11 november samma år stadfäster. Härigenom återförvisas Lybecker utan vidare till sin landshöfdingepost.

[1] Rådets registratur af denna datum. RA.

Strax före ofvannämnda utnämning hade han emellertid befordrats till generallöjtnant af kavalleriet, nämligen den 30 augusti år 1710.

Af intresse för att förstå såväl denna befordran som högsta befälets anförtroende åt Lybecker år 1712, är att något skärskåda den uppfattning Karl XII möjligen kunde hafva angående hans bedrifter i Finland åren 1708—1710. Först genom defensionskommissionens rapport, dat. den 17 mars 1709, erhöll konungen underrättelse om hans misslyckade infall i Ingermanland i augusti år 1708. Denna rapport är hållen i en för Lybecker fördelaktig anda och fullkomligt öfverensstämmande med hans egna till kommissionen i fråga insända uppgifter. Infallets olyckliga utgång skylles på det myckna regnandet, vägarnas dåliga beskaffenhet och ryssarnes brännande. Man klandrar honom blott för att han företagit tåget utan att hafva öfverlagt »hvad framgång han kunde hafva äfven i afseende på subsistansen och underhållet i landet».

Vederbörande kunde dock hafva anledning att framställa saken i en annan dager samt redan nu draga Lybeckers lämplighet som öfverbefälhafvare i Finland i tvifvelsmål. Den 12 november år 1708 hade nämligen krigsfiskalen vid finska arméen Niedelberg i rådet inlämnat sina »notanda och observanda» mot nämnda fälttåg, i hvilka nästan alla Lybeckers uppgifter bestridas och hans åtgöranden skarpt klandras.[1]

Många anklagelser hade redan förut riktats mot honom. Så anklagade en skrift, daterad den 5 maj år 1708 och undertecknad »samtliga officerare vid finska arméen», honom för partiskhet mot officerarne[2] och en annan daterad den 5 augusti samma år för oegentligheter vid tullen i Viborg o. s. v.[2]

En rättegång hade visserligen hållits i Viborg år 1709 med anledning af krigsfiskalens anmälan, men denna, i hvilken Lybecker själf var ordförande,[3] hade ej till fullo nedtystat anklagelserna, ty ännu den 1 februari 1710 be-

[1] Koncept till 1717 års generalskrigsrätts förhandlingar, Kungl. krigsarkivet, samt Lybeckers mot Niedelberg riktade skrift af år 1715. RA.
[2] Defensionskommissionens inkomna handlingar. RA.
[3] Öfverstelöjtnant Stjernekrantz anklagelseskrift, inlämnad år 1715 (odaterad). RA.

gärde han förnyad undersökning i saken, och då denna anhållan den 13 mars samma år föredrogs i rådet, antecknades i protokollet, att man ansåg »att ej allt kunde hänga rätt till».[1]

Den 12 april samma år berättade grefve Horn i rådet, att bref anländt från Finland, hvari man begärde en ny general, enär man var mycket missnöjd med Lybecker[1], och den 18 augusti 1712 omtalade generalmajor Liewen inför samma myndighet, att han försport, att finska allmogen ej kunde höra hans namn nämnas.[1] Men ingen anledning finnes att antaga, att Karl XII åtminstone på officiell väg underrättades hvarken om anklagelserna mot Lybecker eller det ödesdigra missförhållande, som rådde mellan honom och såväl finska arméen som folket.

I rådets rapporter under år 1710 finnes nämligen ingen ting, som hos konungen kan väcka misstroende mot Lybecker. I dem af den 4 juni och 30 juli, där händelserna i Finland särskildt beröras, förekommer intet klander mot denne.

I rapporten af förstnämnda datum anses hans utsikter att kunna försvara Viborg och därmed Finland mycket små, och i den senare skrifvelsen, där Viborgs fall den 15 juni och Nieroths ofvannämnda utnämning omtalas är, ej ens Lybeckers namn nämndt. Den förres utnämning motiveras däremot med att som Finland består af fyra höfdingedömen (Österbotten inberäknadt) och den ena landshöfdingen ej ville lyda den andre, en generalguvernör, som samtidigt var högste befälhafvare, borde utses.

När Nieroth i januari år 1712 insjuknar, uppdrager han befälet åt Lybecker, som således från och med den 22 i denna månad åter leder Finlands försvar. Då straxt därpå den förre den 25 januari aflider, stadfäster defensionskommissionen den 17 februari detta förordnande och underrättar genom skrifvelse af den 7 nästföljande mars konungen därom, tilläggande, att man ej hade någon annan att föreslå.

Först sedan Lybecker emellertid genom bref af den 25. april samma år begärt befrielse från kommandot, enär det blifvit honom för tungt, föreslår rådet generallöjtnant Gustaf Adam Taube till hans efterträdare.

[1] Rådets protokoll af denna datum. RA.

Härpå svarar emellertid Karl XII den 12 september 1712, att enär Taube är beordrad sörja för sitt regementes uppsättande, så kan han icke umbäras därifrån, hvarför han uppdragit befälet åt Lybecker, »hvarmed tills vidare måste förblifva».

Redan innan sistnämnda skrifvelse ankom och antagligen med anledning af den af den 7 mars, förordnar nämligen konungen den 19 juli honom till öfverbefälhafvare.

Så kommer då Lybecker att föra befälet i Finland, måhända för första gången på grund af kungligt förordnande, under olycksåret 1713, därigenom ock att bära ansvaret för att det olyckliga landet prisgafs åt ryssarnes plundringar. Men öfverbefälhafvarens oduglighet är nog ej enda orsaken till motgångarna detta år.

Spänningen mellan honom och landets befolkning hade dag för dag ökats, och rådets tillvägagångssätt att först tillsätta en kommission med generallöjtnant Fersen som ordförande för att afdöma de finska klagomålen samt i kyrkorna kungöra detta, men sedan vid närmare eftertanke ej utan konungens tillstånd våga afsända densamma, bidrog nog ej heller till att afhjälpa detta missförhållande.[1] Lybecker omtalar själf i skrifvelse af den 31 oktober 1713 till Karl XII, hurusom borgerskapet i Björneborg samlat sig för att »flå huden af hans son», som var kapten vid lifdragonerna, samt huru bönder i Åbo län öfverfallit en annan officer, troende att denne var hans son. En präst i samma län hade sagt sig från tvenne söner och mågar vid arméen fått säkra meddelanden om att Lybecker förrådt landet o. s. v.

Arméen i Finland tyckes detta år af landets befolkning snarare behandlats som fiender än motsatsen.

Armfelt säger i rättegången mot Lybecker t. ex. »att bonden ville slå soldaten ihjäl» och att denna ovänskap mellan försvafarne och de försvarade hade ett mycket menligt inflytande på krigföringen är lätt att tänka sig, då man tager i betraktande, att arméen för sitt underhåll i regel var hänvisad till landets egna hjälpkällor, och att dennas bröd bokstafligen bakades i bondens ugn.

[1] Rådets registratur af den 2 december år 1712. RA.

Af förestående anser jag mig således kunna draga den slutsatsen, att anförtroendet af högsta befälet i Finland åt Lybecker vid de tillfällen detta skedde ej får anses orsakadt, hvarken af att denne var af Karl XII särskildt gynnad eller däraf att konungen om honom hade särskildt höga tankar. Dröjsmålet med, eller måhända uraktlåtenheten att utnämna honom år 1707, Nieroths utnämning år 1710 samt ordalydelsen af konungens skrifvelse till rådet den 12 september år 1712, däri Lybeckers afskedsansökan afslås, tyder på att detta skett af brist på annan och lämpligare befälhafvare.

Dessutom synes det först vara efter ankomsten till Finland, som han gjort sig mera bemärkt, och synes detta åstadkommits genom måhända missledande rapporter från de hemmavarande myndigheterna, hvilka ej af konungen kunde kontrolleras. Förloppet af den mot Lybecker efter olycksåret 1713 öppnade rättegången visar oss ock, att icke ens vid denna tidpunkt hans odugliget var allom klar, ja, sätter rent af i tvifvelsmål, om denna verkligen var förnämsta orsaken till motgångarna på finska krigsskådeplatsen.

I juli år 1713 tyckes, närmast med anledning af biskop Gezelii i Åbo anmälan, det blifvit klart för rådet att Lybecker måste återkallas och genom skrifvelse af den 28 i samma månad sker detta. Den 5 augusti beslutar man också att inkalla öfverstelöjtnant von Essen för att få klart för sig rätta sammanhanget med motgångarna i Finland.[1]

Den 21 augusti anländer Lybecker till Stockholm, efter att hafva öfverlämnat befälet till generalmajor Armfeldt. Han hade återkallats, som man förebar, för att öfverlägga om ett och annat viktigt ärende, och den 25 i samma månad inlämnar han till senaten sina »oförgripliga tankar om defensionsverket i Finland».

Till Karl XII rapporterar han den 5 september om sommarens krigshändelser och besvarar konungens skrifvelser af den 24 mars, 13 och 16 maj och 1 juni, hvilka samtliga först nu kommit honom till handa. Man kan af detta

[1] Rådets protokoll af denna datum. RA.

och annat se, huru föga Karl XII kunde inverka på och bedöma händelserna i hemlandet under sin turkiska vistelse. Redan från och med augusti år 1707 tyckas rapporterna från finska krigsskådeplatsen nästan uteslutande sändts till myndigheterna i Sverige, och ett år senare kan man anse att allt direkt samband mellan konungens fältkansli och öfverbefälhafvaren därstädes upphört. Rapporterna äro under denna tid adresserade till Kungl. Maj:t, Stockholm, och först den 10 april 1711 tyckes en sådan åter direkt afsändts till konungen, I bref af den 31 oktober 1713 rapporterar Lybecker om rätta orsaken till sitt hemkallande, som nu blifvit honom klar, och genomgår i detalj, hvad som händt honom i Stockholm efter hans ankomst dit.

Denna rapport föranleder Karl XII att den 13 juli år 1714 genom skrifvelse till regeringen i Sverige anbefalla rättegång i Svea hofrätt mellan honom och hans vedersakare. Anmärkningsvärdt är, att Lybecker faktiskt härvid fungerar som den kärande parten, hvilket ock den senare omnämnda generalkrigsrätten erkänner, ehuru densamma det oaktadt anser sig kunna behandla honom som svarande. Lybecker uppkallades i slutet af augusti i rådet för att undergå förhör och synes lyckats omstämma opinionen för sig, ty han anbefalldes göra sig resfärdig för att återvända till sitt befäl. Själf gör han framställning mot lämpligheten häraf samt begär åtminstone senatens öppna befrielsebref, men anbefalles i stället den 23 september att tills vidare stanna i Stockholm, enär någonting kommit emellan, samt det ansågs nödvändigt, att en man med auktoritet ledde arméen i Finland.[1]

Med anledning af ofvannämnda kungliga bref af den 13 juli 1714 utfärdar regeringen i Stockholm den 3 november samma år order till hofrätten, och den 18 november börjar rättegången, hvilken fortgår, som det vill synas, utan något egentligt resultat, ända till slutet af år 1716.

Genom skrifvelse till konungen begärde Lybecker, att den militära sidan af hans förbrytelser skulle afdömas af konungen själf eller hans generaler.

[1] Lybecker till Karl XII af den 31 oktober år 1713. RA.

Denne tillmötesgår såtillvida hans begäran, att genom kungligt bref af den 9 februari 1716 ett generalkrigsråd under Carl Gustaf Skyttes ordförandeskap sammankallas i Ystad, med uppgift att till hofrätten afgifva ett betänkande i saken. Redan den 25 i samma månad är man färdig härmed.

Genom utlåtande af denna datum fritager generalkrigsrådet Lybecker från att vara skulden till olyckorna i Finland år 1713, men uppmanar hofrätten att söka utröna, hvem som varit orsaken till att ej proviant för detta års fälttåg i tillräcklig mängd anskaffats.[1] Förhållandet var nämligen, att Lybecker redan i god tid anbefallt landshöfdingarne anskaffa sådan, hvilket dock ej ledt till något resultat.

För att emellertid ändtligen få ett slut på rättegången anbefalles genom kungl. bref af den 16 oktober 1716, att en generalkrigsrätt med samma ordförande som krigsrådet i Ystad skulle sammanträda, och den 4 februari 1717 har denna sin första sammankomst.

Denna rättegång, som först behandlar de mot Lybecker framkastade anklagelserna och sedan afdömer hans rekonventionstalan mot sina motståndare, erbjuder mycket af intresse.

Hans motparter i rättegången äro krigsfiskalen vid finska arméen Niedelberg, öfversten och chefen för Savolax regemente Joh. Stiernschantz samt biskopen i Åbo Gezelius.

Målet mellan Lybecker och den förstnämnde kom att beröra 1708 års infall i Ingermanland och mellan honom och de båda sistnämnda 1713 års krig.[2]

Redan hösten år 1708 hade Niedelberg, som ofvan nämnts, mot Lybecker framkastat sin anklagelse rörande det olyckliga fälttåget samma år. Detta mål kom också först under ompröfning. Den slutliga utgången af det-

[1] Original till generalkrigsrådets utlåtande. RA.

[2] Koncept till generalkrigsrättens förhandlingar. Kungl. krigsarkivet. Detta koncept, som, efter pagineringen att döma, är i sitt ursprungliga skick, synes på grund de talrika ändringarna och marginalanteckningarna, som delvis äro gjorda med annan stil, undergått en omfattande revidering och därför vara något så när tillförlitligt. Originalet till detsamma har jag ej kunnat finna.

samma har det emellertid ej varit mig möjligt till fullo afgöra, enär, som af nedanstående framgår, uppgifterna härom äro sväfvande och motstridiga.

Rättegångshandlingar från den 23 februari visa väl att Lybecker i stort sedt frikändes, men dels omnämnes att samtliga akterna i målet för vidare behandling öfverlämnades till generalauditören, dels beröras förhandenvarande krigshändelser under generalmajorerna Armfelt och Liewens vittnesmål den 8 mars. I protokollskonceptet för den 8. april säges sagda dom varit gällande, men i öfrigt har jag ej funnit, att målet efter den 23 februari varit före. Öfverstarne Bildstein och Ruthensköld, som sistnämnda dag voro frånvarande från generalkrigsrättens förhandlingar, säga ock i sina reservationer mot dessas resultat, att domen definitivt då fällts.[1] De uttala båda som sin åsikt, att Lybecker är orsaken äfven till 1708 års fälttågs olyckliga utgång och med förlust af lif, ära och gods bör försona detta sitt brott.

Den 18 mars faller domen öfver 1713 års krigföring. I denna äro alla krigsrättens medlemmar eniga i att döma Lybecker skyldig. Man tillvitar honom dels, att han vid proviants anskaffande för årets fälttåg ej användt de kraftåtgärder, som enligt kungl. bref af den 30 maj 1711 ålåg honom, dels är man enig om, att han under sagda år vid upprepade tillfällen uppsåtligen gjort emot Kungl. Maj:ts tjänst. Enligt 64 och 65 §§ Kungl. Maj:ts krigsartiklar och 154 § sjöartiklarna dömdes han förlustig lif, ära och gods.

Men på grund af hvad som under förhandlingarna framkommit anklagas Lybecker också för högmålsbrott. Han skulle nämligen år 1709, sedan underrättelsen om slaget vid Pultava ingått, i fleras närvaro yttrat sig nedsättande om konungens person. Detta föranleder, att han den 23 februari sättes under sträng bevakning. Ett för Karl XII belysande drag är, att han på Lybeckers bön hos generalkrigsrätten gör hemställan om hans frigifvande, hvilket dock denna afslår.[2] För högmålsbrottet dömes han dock ej, ty genom beslut af den 7 april sättes sagda brott under

[1] Original till reservationerna. Kungl. krigsarkivet.
[2] Ofvannämnda koncept af den 25 februari.

Guds och framtidens dom, enär tillräckligt antal vittnen i saken ej varit att tillgå.

Den 8 april sägas alla målen vara afdömda och generalkrigsrätten har, efter allt att döma, därefter upplösts, lämnande åt konungen att stadfästa domen. Detta skall ock hafva skett i midten af året, men på nyåret 1718 lär han benådats, mot villkor att han skulle tillbringa sina återstående dagar på sin egendom Värsta. Dessa blefvo dock icke många, ty den 4 juni sistnämnda år lämnade han detta jordiska. Hans hälsa hade redan under rättegången varit mycket vacklande, och kanske var han långt förut, hvad man skulle kalla, en försliten kraft. Att fordringarna, som denna tid ställdes på innehafvarne af högre befälsposter voro och måste vara mycket stora framgår af generalkrigsrättens förhandlingar. Utan tvifvel hade nog också högste befälhafvaren i Finland i många afseenden en svår ställning. Ännu vågar man ej göra några bestämda påståenden angående orsakerna till den olyckliga utgången af det stora nordiska kriget, men måhända skall en dag töcknet, som nu omger denna tidpunkt i vår historia skingras. Så långt böra vi dock redan härutinnan hafva kommit, att vi ej så lättvindigt som ofta skett i karaktärsdrag och känslostämningar hos Karl XII söka finna olyckornas källa. Genom detta slag af historieforskning framkonstrueras lätt en vrångbild af hans karaktär.

Den nordisk historiska kongressen i Lund.

Under innevarande års försommar, den 2—4 juni, har i Lund afhållits den första nordisk historiska kongressen. Tanken på denna hade utgått från Martin Weibull, och det var också i sin mån att betrakta som en gärd åt hans minne, då nämnden för den af honom stiftade Karl X Gustafs historiska fond i april månad detta år lät utgå ett upprop till mötet. Ett ögonblick syntes emellertid dettas tillvaro hotad, då Norges historiker, förblandande politik med vetenskap, vägrade att komma och i det neutrala Danmark ett antal af 21 följde exemplet från Kristiania. Men andra trädde i stället, och när kongressen den 2 juni öppnades, räknade den öfver 200 deltagare från Sverige, Danmark och Finland. Utan öfverdrift torde det kunna sägas, att aldrig förut en så representativ samling af den historiska vetenskapens idkare och vänner varit samlad hos oss.

Man har ofta sagt, att kongressernas behållning i första hand ligger i det utbyte den personliga samvaron lämnar. Ingen af de många, som deltogo i den första nordiska historiska kongressen, torde emellertid jäfva påståendet, att den äfven i vetenskapligt hänseende lämnat rik frukt. Icke blott så, att de föredrag och diskussioner, som höllos, med begagnande af hittills okändt stoff, satte förhållanden och personligheter i mångt och mycket i ny belysning: deltagarna mottogo äfven lefvande och säkerligen för framtiden fruktbärande intryck af de skiftande metoder både i forskning och framställningssätt, hvilka karakterisera de olika centralpunkterna för historisk vetenskap i Norden.

* * *

För den historiska kongressen hade af organisationskommittén fastställts följande program:

Torsdagen den 1 juni.

Kl. 9 e. m. Hälsningssamkväm.

Fredagen den 2 juni.

Kl. 9—½1 e. m.

Mötet öppnas i universitetets aula.

Föredrag: Professor H. Hjärne, Uppsala: *Källorna till Sveriges äldsta historia.*
Professor J. Steenstrup, Köpenhamn: *Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling.*

Diskussion: *Fordringarna på lämpliga läroböcker i allmän historia* (Nya tiden). Inledes af professor L. Stavenow, Göteborg.

Kl. 2—5 e. m.

Föredrag: Arkivsekr. G. Grove, Köpenhamn: *Meddelelse om nogle hidtil utrykte Hovedkilder til Oplysning om Söslaget ved Kronborg 1658.*
Professor N. Edén, Uppsala: *Karl X Gustafs anfall på Polen.*

Arbete på sektioner:

a) *Pedagogisk.* Diskussion: *Önskeligheden af at optage Kultur- og Samfundshistorie som ligeberettigede med politisk och Krigshistorie ved Undervisningen i Historie.* Inledes af dr. phil. H. Schwanenflügel, Köpenhamn.

b) *Arkeologisk.* Förevisning af grefvarne Reventlows samlingar af fynd från stenåldersboplatser.

Kl. 6 e. m. Gemensam middag.

Lördagen den 3 juni.

Kl. 9—12 f. m.

Föredrag: Professor M. Schybergson, Helsingfors: *Den historiska forskningens grundläggning vid universitetet i Åbo.*

Professor A. Stille, Lund: *Den turkiska politiken gentemot Karl XII (1709—1714).*

Förevisning af professor Quennerstedts samlingar till Karl XII:s historia.

Kl. 1/2 2—5 e. m.

Föredrag: Professor L. Stavenow: *Konungamakten och byråkratien under den gustavianska tiden.*

Diskussion: *Önskvärdheten af ett planmässigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar.* Inledes af professor S. Clason, Lund, och biblioteksassistenten dr. A. Björnbo, Köpenhamn.

Arbete på sektioner:

a) *Arkivalisk:* Provinsarkivarien G. Hornemann, Köpenhamn: *Nyere metoder til Udbedring af Arkivalier.*

b) *Arkeologisk:* Mag. sc. N. Hartz, Köpenhamn: *Det interglaciale (palæolitiske) Menneske i Danmark.*

Söndagen den 4 juni.

Gemensam utfärd för mötesdeltagare till *Glimmingehus* samt till *hällristningarne vid Simrishamn.* Det förra kommer att demonstreras af arkivarien L. Weibull, Lund; de senare af amanuensen K. Stjerna, Lund. På återfärden beses *Dalby kyrka* under ledning af doktor O. Rydbeck, Lund.

Måndagen den 5 juni.

För mötesdeltagare, som stanna äfven under måndag förmiddag, anordnas ett besök i *Lunds domkyrka* kl. 1/2 10 f. m. med föredrag af arkivarien Weibull samt 1/2 11 under professor Stilles ledning förevisning af *slagfältet vid Lund.*

Detta program blef i hufvudsak följdt. Endast professor Harald Hjärne hade beklagligtvis i sista stund blifvit hindrad att infinna sig. Det af honom utlofvade föredraget ersattes med en föreläsning: *Ur Ynglingatal,* af professor Henrik Schück.

Såsom kongressens ordförande fungerade den 2 juni professor Steenstrup, den 3 professor M. G. Schybergson.

Vice ordförande voro första dagen riksarkivarierna E. Hildebrand och V. Secher, den andra professorerna S. Clason och L. Stavenow.

* * *

Sedan kongressen på morgonen den 2 juni högtidligen öppnats af biskop G. Billing, Lunds universitets prokansler, hvilken, erinrande om de idéer, som besjälat upphofsmannen till detta möte, dröjde vid den ödesdigra tid, som nu uppgått för den skandinaviska Norden, beträddes talarstolen af professor H. Schück. Den rad af föredrag, som därmed inleddes, sträckte sig, såsom programmet äfven visar, öfver de mest skilda epoker af Skandinaviens historia — från en tid, ännu höljd i sagans dunkel, fram till de år, då det nya svenska statsskicket grundlades.

Den kände sagohistorikern hade valt till ämne Ynglingasagans skildring af Egil Tunnadólgr, en episod, hvilken alltid varit en stötesten vid forskningar i hithörande ämnen. Berättelsen om Egil bestode af tvenne delar utan inbördes sammanhang, den ena behandlande ett uppror af trälen Tunne, hvilken först efter det Egil erhållit utländsk hjälp besegras, den andra skildrande, huru konung Egil senare under en jaktfärd träffar en utsluppen ilsken offertjur, hvilken ihjälstångar honom. Konungen i den först omtalade delen sammanställdes af föredragaren med Ongentheov i Beovulf och Angantyr i Hervararsagan, om hvilken liknande berättas. Analogierna syntes föreläsaren talrika, men den stora skillnad förefunnes, att Ongentheov (Angantyr) faller i slag mot ett främmande folk, medan Egil stupar för en tjur. Namnet Egil och episoden med tjuren höra således tillsammans; episoden om trälstriden har tillhört en svensk konung med namnet Angantyr.

Motiv, liknande det om Egils död, finnas i Skjoldungasagan, Grottesången och hos Saxo, men här använda om den danske konungen Frode. För att fastställa motivet i dess ursprungliga form genomgick föredragaren noggrant den hithörande strofen ur Ynglingatal. Detta gaf till resultat, att i stället för tjur bör tänkas en vildgalt, hvilket både förklarar namnet Tunnadólgr och äfven i öfrigt, utan

tillgrepp af emendationer, ger mening åt verserna. Strofen skulle då berätta, hurusom Egil dödats af en vildgalt, efter det han nedbränt ett tempel, tillhörande en gudinna. Sedan föredragaren ytterligare uppvisat sammanhanget mellan olika hithörande sagovarianter, vågade han en sammanställning af den här antydda dyrkan af vildgalten med Tacitus bekanta yttrande om æstuernas vildgaltskult och framhöll sannolikheten af, att en historisk tradition om svenska härnadståg mot öster låge innesluten i Ynglingatals strof.

Professor Schücks föreläsning rörde sig, såsom af ofvanstående framgår, så godt som uteslutande på de protohistoriska traditionernas område; med professor J. Steenstrups föredrag: »Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling», var man inne på den egentliga historiens mark.

Den konservative författaren intog i sitt föredrag, som så ofta förut, en så radikal ståndpunkt, att endast få skulle haft mod därtill, och röjde kraftigt upp bland förflutna tiders meningar; ofta erinrades man om, att det var samme man, som för ett antal år sedan i sin bok »Den danske Bonde og Friheden» gifvit den historiska världen en i mycket ändrad syn på bondeståndets utveckling. »Har nogen af mine Tilhørere truffet en Fisker under Middelalderen?» — sålunda lydde Steenstrups paradoxalt formade tanke, och han ansåg sig kunna besvara spörsmålet med ett afgjordt nej. Vi träffa visserligen på menniskor, som fiska i öppna sjön, men de göra det blott under vissa bestämda tider af året, och denna näringsgren kan i hvarje fall icke betraktas såsom deras yrke. Väl att märka är det också, att det moderna ordet »Fiskerleie» i sin äldre form öfverallt betecknas såsom »Fiskeleie». Vi ha ortnamn nog, sammansatta med ordet »Fisk», såsom Fiskbäck, Fisktorp o. s. v., men de ligga vid insjöar eller åar, icke vid hafvet. Vi träffa också endast undantagsvis ordet »Fisker» tillagdt en mans namn för att beteckna hans yrke. Detta gäller såväl för Sverige som för Danmark, hvad en undersökning i Södervalls ordbok nogsamt visar. Blott i städerna träffar man enstaka, spridda fiskare, men de äro där så få till antalet, att de ingenstädes förmått att bilda ett särskildt lag.

Och likväl, kan man invända, är det bevisadt, att vi vid Dragör, vid Skanör och vid Falsterbo haft så omfat-

tande fiskerier, att de, då de redan öfverskridit kulmen, på det senare stället årligen omfattade ända till 7,500 båtar med 37,500 mans besättning. Just detta sista förhållande, svarar Steenstrup, är vittnesbörd nog, att vi här icke hafva att göra med en bofast fiskarbefolkning, icke ens med en tillströmmande skara från andra fisklägen, men med landets befolkning i allmänhet, hvilken under sommarmånaderna uppslagit sina bopålar i de vårdslöst upptimrade bodarna på stranden för att åter lämna dem framemot vintern. Sjömannen, som seglade upp genom sundet vid vintertid, såg till höger och till vänster för sig en hel stad af bodar, men icke ljus i en enda af dem.

Den tidpunkt, då en bofast fiskarbefolkning framträder, sattes af Steenstrup tämligen sent: först till midten af 1500-talet. Det är först vid denna tid, som man i mantalslängder och dylikt påträffar personer satta i skatt såsom fiskare. Dessa hafva sina boplatser i de hastigt uppväxande byarna å de gamla »Fiskeleiene», och om de ännu vacklande laglösa förhållanden, som här funnos, har man vittnesbörd i de många klagomål, som landtbefolkningen såg sig nödsakad att insända till regeringen.

Föredragaren slutade med uttalande af den förhoppning, att de närvarande, när tillfälle erbjöde sig, ville genom lokala undersökningar söka komma djupare till botten i detta ännu så outredda spörsmål. I verkligheten torde man också kunna säga, att hans klara och eggande anförande i sällsynt grad var ägnadt att väcka intresse för ett problem, som hittills så helt undgått forskare på detta område.

Åt Karl X Gustafs tid voro tvenne af de vid kongressen hållna föredragen ägnade. Arkivsekreteraren Gerhard Grove gaf på grundvalen af otryckt arkivmaterial särskildt från Haag, bland annat amiral Wassenaers journal och några bref från i händelsen deltagande, en belysande skildring af sjöslaget utanför Kronborg den 29 oktober 1658 och påvisade, huru högt man äfven på den fientliga sidan satte svenskarnes tapperhet och mod; en samling skioptikonbilder, delvis tagna efter den i slaget deltagande Willem van der Veldes hittills obeaktade målningar, illustrerade framställningen. Det andra af dessa föredrag hölls af professor Nils

Edén öfver Karl X Gustafs anfall på Polen. Efter en sammanfattande skildring af den nordeuropeiska politiken vid tiden för konungens tronbestigning häfdade föredragaren på ett öfvertygande sätt, hurusom Karl X Gustaf till en början i sin politik intog en afvaktande ställning, öfverallt sonderande terrängen, men steg för steg af omständigheternas makt drefs till krigisk aktion. Den polska statens hotande sönderfallande, kosackernas uppror och de ryska härarnas inbrott i Lithauen blef till slut det för honom afgörande. Under intrycket af dessa förhållanden är det, som det svenska rådet i december 1654 sammanträder till öfverläggning, och beslutet om den svenska krigsmaktens användande i öster fattas. Karl X Gustaf hade icke bestigit den svenska tronen med förutfattad mening att kasta sig i anfallskrig, och den så ofta anförda satsen, att Sverige för sin existens vore hänvisadt att föra krig, vore i självfva verket ytterst klent bestyrkt.

Det föredrag professor Arthur Stille på kongressens andra dag höll öfver Den turkiska politiken gentemot Karl XII (1709—1714) var hufvudsakligen grundadt på hittills okända eller föga beaktade källor i arkiven i Venedig, Paris och Dresden. Starkt betonade föredragaren, huru invecklad historien om denna politik gentemot Karl XII vore och huru täta kastningarna hit och dit. Konungen hade kommit till Turkiet med föresatsen att omedelbart vända åter till sitt land, men Lewenhaupts kapitulation, konung Augusts inryckning i Polen, kejsarens hållning och de osäkra förhållandena på Medelhafvet gjorde detta omöjligt. I detalj skildrade professor Stille den turkiska politikens växlingar och framhöll å ena sidan byråkratiens inflytelser, å den andra Karl XII:s förbindelser med seraljen, särskildt storsultaninnan. Slutligen triumferade den förra, sedan Stenbocks tåg till Polen gått om intet, och Ali pascha, sultanens svåger, kommit till makten. Föredragaren faststlog såsom sin mening, att Karl XII:s kvardröjande i Turkiet under den långa tiden efter 1709 icke vore att betrakta endast såsom en suveräns envisa nyck: hans handlingssätt vore alltigenom konsekvent och matematiskt beräknadt — intet lämnadt åt slumpen. Att han likväl misslyckades, berodde af förhållanden, öfver hvilka han var ur stånd att

göra sig till herre. Föredraget, rikt på nya synpunkter, var, om man så vill, en »Ehrenrettung», men utan den bibetydelse, som gärna ligger i detta ord.

Det i tiden senast förlagda af föredragen vid kongressen var professor Ludvig Stavenows om konungamakten och byråkratien under den gustavianska tiden. Efter att med öfverskådlighet och skärpa hafva fastslagit byråkratismens stora roll i den svenska statsförvaltningens historia alltifrån Gustaf II Adolfs dagar intill den tid, då, med glömska af plikterna mot det allmänna, genom 1756 års »tjenstebetänkande» ämbetena blifvit en rättighet i mån af ålder på tjänstemannabanan, det sterilaste af alla regeringssätt, uppdrog han bilden af den opposition, som från de yngre mössorna och konungamakten restes mot den svenska byråkratismen på höjdpunkten af dess utveckling. I korta drag tecknades den samverkan mellan ämbetsmän och konungamakt, som kännetecknar Gustaf III:s första regeringsår, tills med konungens allt starkare framträdande absolutistiska tendenser en brytning inträdde, som till sist utmynnade i statshvälfningen 1789. Professor Stavenow framhäfde, med påpekande af Förenings- och säkerhetsaktens mindre vikt ur rent konstitutionell synpunkt, dess ofantliga betydelse i förhållandet till byråkratismen, i det den gaf åt konungen en nära nog obegränsad administrativ lagstiftningsmakt. Men af detta konungamaktens vidgade inflytande har Gustaf III själf knappast mera effektivt begagnat sig: först under de närmast följande regeringarna är det, som förändringen kommer helt till synes. Riksdagen blef emellertid icke därmed undanträngd, tvärtom växte dess makt, och när slutligen 1809 års katastrof inträffar, är det icke de inre förhållandena, som drifvit därtill, utan de yttre stormar, som blifvit en svag regering öfvermäktiga.

Det föredrag om »Den historiska forskningens grundläggning vid universitetet i Åbo», som professor M. G. Schybergson höll vid kongressen, var det enda med ämnet hämtadt från historiografiens område. Föredragaren pointerade det innerliga sambandet mellan svensk och finsk häfdateckning och gaf i ett sakrikt anförande bilden af den historiska

vetenskapens första målsmän vid den finska högskolan, såväl af dem ur Rudbecks skola som af dem, hvilka utmärktes af en mera kritisk läggning. Särskildt dröjde professor Schybergson vid Algot Skarins och Johan Gabriel Porthans lif och lifsverk, och framhöll det beståndande värdet för Finlands historia särskildt af det senare.

* * *

De vid kongressen hållna diskussionerna stodo i regel knappast i jämnhöjd med de genomgående intresseväckande, på nya uppslag rika föredragen. Den af doktor H. Schwanenflügel inledda om kultur- och samfundshistoriens plats i den historiska undervisningen behandlade ett redan grundligen utdebatteradt ämne och var i öfrigt, hvad inledningsföredraget beträffar, af den beskaffenhet, att den saklöst hade kunnat vara borta från programmet. Äfven diskussionen rörande fordringarna på en vetenskaplig handbok i allmän historia verkade på ett och annat håll som en missräkning. Inledaren, professor Stavenow, häfdade med värme behofvet af en ny sammanfattande framställning försedd med talrika källhänvisningar och med den politiska historien såsom grundstomme, men han syntes mer än kanske önskvärdt vilja binda studierna vid läroboken utan att tillfullo beakta det för självständig tankeverksamhet skadliga häruti. Af en och annan af de i diskussionen deltagande framfördes synpunkter, som förverkligade skulle rycka universitetsstudierna ned till skolundervisningens nivå.

De diskussioner, som onekligen erbjödo största intresset voro de om »Önskvärdheten af ett planmässigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar» samt om »Nyere Methoder till Udbedring af Arkivalier».

Såsom inledare af den förstnämnda af dessa diskussioner uppträdde professor S. Clason och biblioteksassistenten doktor A. Björnbo, hvilka under kraftigt häfdande af den viktiga plats källforskningen intager i modern historisk vetenskap fastslogo önskvärdheten att snarast möjligt skrida till en systematisk registrering af de i utländska arkiv och bibliotek förvarade handlingarna rörande Nordens historia.

Professor Clason uttalade därjämte såsom sin åsikt, att Karl X Gustafs historiska fond möjligen skulle kunna förmås att bidraga till utgifternas täckande; han hoppades äfven, att staten skulle vara villig bevilja medel för ändamålet. I den efter de inledande föredragen följande diskussionen deltogo öfverbibliotekarien Lange, professor Steenstrup, riksarkivarien Secher samt slottsarkivarien doktor J. A. Almquist, och mötet uttalade slutligen såsom sin åsikt önskvärdheten att en förteckning af det slag inledarne häfdat snarast komme till stånd. En kommitté tillsattes att för Sveriges del förbereda ärendet, och utsågos såsom medlemmar i denna riksarkivarien Hildebrand, professorerna Hjärne, Edén, Stavenow och Clason samt fil. doktor K. H. Karlsson.

Diskussionen om konservering af handskrifter ägde rum å landsarkivet, hvars lokaler beságos. Klart och koncist framställde provinsarkivarien G. Hornemann i inledningsföredraget de åtgärder, som hitintills vidtagits för att upphjälpa och bevara af ålder och fukt förstörda arkivalier och uppehöll sig särskildt vid den numera allmänt gängse zaponeringsmetoden. Därjämte påvisade han ett nytt af honom först praktiseradt sätt att genom limning återgifva åt sönderfallande dokument deras konsistens. Detta medel torde emellertid ännu icke vara tillräckligt pröfvadt. En större samling konserverade arkivalier, härrörande dels från provinsarkivet i Köpenhamn, dels från landsarkivet i Lund, tjänte såsom illustrationsmaterial till provinsarkivarien Hornemanns föredrag.

Mag. sc. N. Hartz' inledningsföredrag till diskussionen om »Det interglaciale (palæolitiske) Menneske i Danmark» saknade, vid sidan af de ofvannämnda, icke sitt intresse, uppburet som det var af lärdom och varm hänförelse för ämnet. Efter föredraget framhölls af doktor L. Holmström, att lämningar af strandvallar efter en interglacial insjö funnos i Vombdalen vid Övedskloster.

* * *

Under hela den tid kongressen var samlad hade man, så godt sig göra lät, sökt att tillgodose dess sällskapliga

sida utan att emellertid åt densamma gifva någon dominerande plats. Med afsikt hade man sträfvat att låta gränserna mellan det lärorika och det nöjsamma flyta samman. Äfven för den utfärd, som kongressen den 4 juni företog till det sydöstra Skåne, hade denna synpunkt varit bestämmande.

Denna dags morgon förde ett extratåg 120 af kongressens deltagare öfver slätten söder om Lund, Romeleåsen och bokskogsbandet öster därom fram till Glimmingehus, Jens Holgersen Ulfstands borg från 1499, belägen midt i den urgamla kulturbygd, som det sydöstra Skåne är. Utanför borgen tecknade i korta drag landsarkivarien L. Weibull dennas historia och slutade med uttalande af en förhoppning, att Glimmingehus ännu länge måtte få stå fredadt för modern restaureringsvandalism. Det väldiga stenhuset togs därefter i intresseradt skärskådande af de närvarande, hvilka inne i borgstugan njöto gästfrihet vid samma bord som fordom Jens Holgersens husfolk. Vid middagstid gick färden vidare till Simrishamn. Fil. licentiaten K. Stjerna visade här de söder om staden befintliga hällristningarna, gaf en skildring af de i Norden befintligas ålder samt de olika uppfattningarna om deras ändamål och sammanställde till slut bronsåldersristningarna hos oss med parallella företeelser i andra delar af världen. Efter några timmars uppehåll i Simrishamn togs därefter återvägen öfver Dalby, i hvars romanska kryptkyrka doktor O. Rydbeck höll ett kortare föredrag.

I Malmö, dit medlemmar af samhället inbjudit deltagarne i dagens utfärd, upplöste sig kongressen. De få, som stannade kvar äfven följande dag, beságo domkyrkan i Lund, hvilkens byggnadshistoria skildrades af landsarkivarien Weibull och företogo därefter under ledning af professor Stille en vandring öfver slagfältet norr om staden.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Statistik och ekonomisk historia.

Då dr Holger Rosmans inlägg i sista häftet af Historisk Tidskrift tycks vara framkalladt af en not i min uppsats Ekonomisk historia (3:e h. 1904, s. 190 n. 2), åligger det mig kanske att — utan onödig polemik — säga några ord till svar; och det sker så mycket hellre, som det första yttrandet icke formulerades alldeles utan förhoppning om att framkalla en diskussion. Att orden skulle gå min värderade motståndare så djupt till sinnes som förhållandet tycks vara, hade jag dock ej befarat.

Den första tvistefrågan gäller likhetstecknet mellan ekonomisk historia och (ekonomisk-) historisk statistik; den bör affärdas så kort som det låter sig göra. Det gläder mig mycket, att jag missförstått dr R.; och för att i denna punkt konstatera den uppnådda enigheten, ber jag att med fullständigt instämmande få återgifva och kursivera hans sista yttrande, att »*de sidor af utvecklingen, som af siffror kunna bedömas, endast representera en liten del af den ekonomiska historien*». — Huruvida det var möjligt att efter studiet af dr Rosmans förut berörda uppsats (i Statsvetenskaplig Tidskr. 1902) föreställa sig en sådan ståndpunkt, öfverlämnas åter åt den skarpsinnige läsaren. Statistiska studier påyrkas däri upprepade gånger som en självklar följd af behofvet att känna den ekonomiska historien (t. ex. s. 214 f., 220); icke-statistiskt material kallas för »kompletterande källor» (s. 223); och till det citat som förut meddelats (och som ännu står oförklaradt) kan läggas ännu ett, från uppsatsens första sida: »Så skaffade han [Forssell] förtroende åt nyheten i sin metod och *intvang i allmänna uppfattningen, att den mödosamma vägen att plocka siffra efter siffra nog var den, som säkrast ledde till målet*»* (s. 213). Då dr R. säger sig tro, att missuppfattningen endast existerar i fantasien, är det nödvändigt att äfven meddela ett sammanhängande utdrag ur förordet till den andra af de i min uppsats åberopade svenska afhandlingarna: »I

* Kursiveradt af mig.

alla tider har dock den politiska historieskrifningen känt ett oafvisligt behof af att äga kontakt med och basera sig på den statistiskt-ekonomiska forskningens resultat. Endast dessa kunna gifva en klar uppfattning af de materiella förutsättningarna för folks och samhällsklassers kraftyttringar inom olika kulturens områden. De måste utgöra bakgrunden för ett bedömande af värdet hos de krafter som verkat för, de principer som leda *samhällets utveckling. I sin helhet kan* denna *öfverskådas, kontrolleras och värdesättas till sina såväl ideella som praktiska resultat endast med hjälp af statistikens lättfattliga och handgripliga schemata.»** — Göres mera vittnesbörd behof?

För att förekomma ytterligare polemik i denna öfvervägande formella fråga medges villigt att jag ej bort pressa ordalagen, utan bort inse hvilken riktig tanke som låg bakom dem. I utbyte synes mig de ärade motståndarna kunna erkänna att de uttryckt sig alltför ensidigt. Den nytta torde meningsutbytet i alla fall ha gjort, att ingen numera ens vill misstänkas för att anse den ekonomiska historien ligga uteslutande inom det statistiska området.

Nu till självfva sakfrågan, om betydelsen af den historiska statistiken. Äfven här råder tydligen en viss grad af enighet, såsom framgår af det första af de yttranden från dr Rosmans sida, som kursiverats här ofvan. Till en början kan framhållas, att min motståndare, om jag rätt fattat honom, icke riktat några invändningar mot mina försök att visa upp de nödvändiga bristerna i en statistisk behandling af historien. Tillsvidare stå alltså dessa oemotsagda — kanske vågar man t. o. m. hoppas på enighet äfven med afseende på dem?

I alla händelser kan det ej anses behöfligt att upprepa eller försvara hvad som redan sagts i detta afseende. Blott så mycket bör ånyo betonas, att jag ej förnekat möjligheten af att på statistisk väg uppnå vederhäftiga resultat, om tillräckligt arbete nedlagts på materialets allsidiga kritiska sofrande; medan det förefallit mig som om resultaten i sådant fall vanligen vore så magra och så allmänt hållna, att de ej stodo i minsta förhållande till det nedlagda arbetet. Dock var det med afseende på prisstatistiken jag tillät mig uttala de ifrigaste varningarna; i den allmänna europeiska litteraturen äro sådana undersökningar kanske de talrikaste och säkert de vidlyftigaste. Om dem har dr R., såvidt jag kan se, icke yttrat det minsta.

Det gäller nu, huru allvarliga hinder den historiska statistikens brister äro för en användning af materialet. Dr R. menar, att bristerna i detta fall ej böra vara större än beträffande de oförnekliga felen i de deskriptiva källorna. — Här är det som våra ståndpunkter gå isär; och för mig ligger hufvudvikten i siffrornas ofta berörda skenbara exakthet och likformighet — nationalekonomen skulle säga, att de förutsätta en »fungibilitet» som ej existerar. Sifferuppgifter kunna adderas och subtraheras, ur slutsiffran kan tagas ett medeltal,

* Kursiveradt af mig.

detta medeltal kan jämnställas med andra medeltal, vunna på andra vägar — och när läsaren är framme vid resultatet har han en ytterlig svårighet att bedöma dess pålitlighet, emedan de olika primäruppgifternas andel i resultatet har försvunnit ur hans åsyn. Naturligtvis kan något liknande inträffa med ensidiga eller bristfälliga uppgifter af annat slag, men då dessa ej ha siffrornas yttre likformighet, är deras individualitet långt mera synlig i resultatet. Det bör väl ej vara dr Rosman obekant, att den moderna statistikens teori erkänner hela denna argumentation. Statistikern är fullt medveten om att en mängd enskilda uppgifter kunna vara felaktiga utan att inflytandet af dessa fel kan elimineras bort ur resultatet; men han anser, att om materialet är stort och ej förfalskadt i en särskild riktning, så ta detaljfelen ut hvarandra. Detta kallas *de stora talens lag*. Men det ligger i sakens natur att denna icke, eller icke i samma utsträckning, gäller för tider med mindre och oregelbundnare material, med små, ensidiga och ojämna sifferuppgifter. Man behöfver blott se på ett arbete i teoretisk statistik — t. ex. prof. Harald Westergaards erkändt utmärkta Statistikens Theori i Grundrids (1890) — för att förstå i hur få fall äldre siffermaterial tillfredsställer statistikens elementära fordringar. Det finns alltså ej anledning att förevita en person »slangord» (=slagord?) om »statistikens ovederhäftighet och falhet», därför att han söker visa upp dess mindre värde under förhållanden då själfva förutsättningarna för en vetenskaplig statistik ej äro tillstädes i tillfyllestgörande grad.

Långt mer än detta betyder emellertid en helt annan synpunkt, som alldeles ej kom till sin rätt i den första artikeln, men som jag skulle vilja stryka under med all makt, då den, så vidt jag förstår, i *detta* sammanhang nästan är fundamentalinvändningen mot historisk statistik. Den visar också grundskillnaden i uppfattning mellan den nationalekonomiskt utbildade historikern och den för ekonomiskt tänkande främmande.

Frågan gäller: hvad är ekonomisk historia? Härpå försökte den första uppsatsen ge det skenbart självklara svaret: den är läran om det ekonomiska lifvets utveckling. Men då detta uppenbarligen ej var tillräckligt klart, skall jag försöka belysa det genom en analogi med rättshistorien. — En politisk historiker — med detta uttryck, i brist på bättre, åsyftas den historiker, som antingen skildrar händelsernas breda ström eller målar en viss tids allmänna tillstånd, — en politisk historiker uppehåller sig, då han berör rättshistorien, vid »förvirring i lagstiftningen», »brister i exekutionen», »domarnas okunnighet», »humana drag i straffrätten» o. s. v.; så gör Odhner i sin oöfverträffade Sveriges inre historia under dr. Christinas förmyndare, och alldeles likartad är behandlingen i prof. E. Holms utmärkta Danmark—Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720. För de politiska historikerna är allt detta bakgrund eller detaljer, om än aldrig så oumbärliga; historikerna äro i detta afseende epiker eller målare — annat är icke möjligt om framställ-

ningens enhet skall kunna bevaras. Rättshistorikern däremot har till uppgift att framställa rättens *utveckling;* han t. ex. analyserar de olika straffrättsuppfattningarnas genealogi, de germanska rättsbegreppens beröring med kanonisk och romersk rätt samt det rättssystem som därur utvecklade sig, rättsinstitutionernas utveckling ur hvarandra, t. ex. nämndens öfvergång från vittnesnämnd till dömande nämnd o. s. v. Om litet flera eller litet färre tjufvar kommit undan under en tid än under en annan, om domarna varit mer eller mindre okunniga eller fala, det spelar en mycket underordnad roll för honom; hans uppgift är att visa, hur ett samhälles rättsorganisation utvecklats till sin nuvarande karaktär från en helt annan.

Likaså är förhållandet med den ekonomiska historien. Som min föregående uppsats sökte visa, utgingo på visst sätt både nationalekonomer och historiker mycket länge ifrån, att alla tider haft samma ekonomiska karaktär som deras egen. De liberala nationalekonomerna anställde sina bytes- och kapitaliseringsexperiment med Robinson, medan de äldre historikerna målade taflor öfver olika tiders tillstånd utan kännedom om dessa tiders olikhet i ekonomisk struktur, och alltså plockade in statistikens (äfven den metodiskt fulländade statistikens) siffror i det schema de kände från sitt dagliga lif. Den ekonomiska historiens uppgift är, i utpräglad motsats härtill, att visa hur den ekonomiska regimen i hvarje särskildt samhälle utvecklats, hur näringslifvet under den tidiga medeltiden fungerade nästan utan byte, hur bytet förutsatte och skapade dels en marknad och dels särskilda handtverk, hvilken organisation af arbetsförhållandet dessa senare inneburo, hur handarbetaren i 18:e århundradet upphörde att producera med egna råvaror och produktionsmedel, hvilken roll det internationella bytet och växelkursen spelade i olika tider, hur krediten uppstod och förvandlade den ekonomiska strukturen — och så vidare i oändlighet. En vetenskaplig ekonomisk historia har till hufvuduppgift att framställa utvecklingen af det ekonomiska lifvets *karaktär*, ej att måla genretaflor eller upprätta inventarieförteckningar öfver en viss tids tillgångar på fast och lös egendom.

Bristerna i en behandling af den ekonomiska historien, som förbiser sådana hufvudsynpunkter, ha för ej länge sedan förträffligt framhållits i en utförlig och skarp recension öfver Levasseurs stora Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France avant 1789, af M. Georges Espinas; och hans ord om Levasseur ha giltighet långt utöfver denne specielle författare. Han säger t. ex.: »Nous connaissons le côté extérieur et accidentel, les mœurs et les coutumes, mais *nous ignorons la nature et l'essence des choses*... Peut-être l'ouvrage est il une chronique des classes ouvrières; ce n'est à aucun dégré une histoire proprement économique de l'industrie» (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte I, 1903, s. 156 f.)

Men — och nu äro vi framme vid argumentets andra led — statistiken är i detta afseende till stor del icke blott oanvändbar

utan äfven i många fall farlig, genom att *framställa utvecklingen såsom en förändring i kvantitet och därigenom undanskymma förändringen i karaktär.* Det är därför som statistiska historiker ofta kunna skrifva band på band — de största arbetena i ekonomisk historia äro alla statistiska — utan att någonsin få klart för sig den ekonomiska utvecklingens beskaffenhet, ja man kunde kanske säga tillvaro.

För att förekomma missförstånd skyndar jag att tillägga, att denna brist ej ligger i statistikens inneboende natur. Numera kan man ej sällan, särskildt i enquêter, göra ett schema som lämnar material att bedöma en förändrings omfattning och karaktär. Men i lågt räknadt nio fall af tio är en sådan möjlighet utesluten för äldre tiders statistik, både därför att man ej ägde det maskineri som nu finns, och framför allt därför att man ej anade förändringen förr än man var långt inne i en ny utveckling.

Såvidt jag förstår, måste alltid undersökningen af det ekonomiska lifvets struktur i dess utveckling vara den ekonomiska historiens kärna, lika väl som rättshistoriens kärna är att utfinna rättssystemets historia. Och inom detta, det allraheligaste, har alltså statistiken ganska litet att ge; det är, om man så vill, en *teoretisk* del af den ekonomiska historien, om ordet teoretisk tas i motsats till deskriptiv. Men den deskriptiva sidan af det ekonomiska tillståndets historia är visserligen i sin tur alldeles oumbärlig; det är naturligtvis af oerhörd betydelse att erhålla en framställning af tillståndets yttre drag, af näringsgrenarnas förekomst och lokalisering, af styrkan och omfattningen af de olika ekonomiska faktorerna, af folkmängdens storlek och fördelning o. s. v. Detta är i själfva verket hvad som i äldre tid bar namnet statistik, och vi borde väl kunna enas om att detta område äfven är det enda där statistiken i modern mening har någon större betydelse; närmast härom var det som mina anmärkningar i föregående uppsats rörde sig. Sedan återstår den ekonomiska politikens och den ekonomiska åskådningens historia, där statistiken självklart ej har den minsta uppgift, då statistik tas i betydelsen af en sifferframställning af det *faktiska* tillståndet. Däremot instämmer jag naturligtvis fullständigt med dr Rosman i att en af statistiska uppgifter framkallad *uppfattning* af en tids tillstånd varit af största betydelse för denna tids människors handlande och tänkande. Men i *denna* mening finns det ej mera anledning att tala om statistisk historia än att tala om naturrättslig eller kalvinistisk historia, därför att en viss tids människor bestämdes af naturrätten eller predestinationsläran. Ty — det borde väl åtminstone den föregående uppsatsens »lösryckta exempel» ha visat — hvad som i detta fall bestämde människornas handlande, var alldeles ej det verkliga tillståndet uttryckt i siffror, utan i minst lika många fall rena statistiska fantasier. Det kan vara nog att erinra om den vikt Frihetstiden lade på statistiken öfver handelsbalansen, ehuru dess reella grundval var nästan obefintlig.

Då äro vi emellertid framme vid dr Rosmans skarpsinniga anmärkning, att vi blott få siffrorna i andra hand om vi bygga på framställningar som påverkats af dem. Och det måste obetingadt medges. Härpå kan blott svaras, att vi måste undvika äfven sådana uppgifter. En uppgift om att t. ex. den holländska sjöfarten på Sverige var tio gånger så stor som den franska, är naturligtvis ej mera värd än uttryckliga sifferuppgifter om antalet fartyg. Det är icke påståenden af detta slag som man bör söka, utan sådana där sagesmannen kan antas ha personlig erfarenhet om det han anför, så t. ex. köpmäns, redares, inspektörers, diplomaters, konsulers och stipendiaters berättelser om sina egna begränsade affärer eller iakttagelser: totalomdömet tillkommer *historikern* efter insamlande af alla specialuppgifterna. Hvad man på detta sätt får, är visserligen endast i mindre utsträckning kommensurabla kvantitetsuppgifter, men det är ofta något värdefullare, nämligen insikt i *karaktären* af det näringslif som tiden ägde, fartygens och varornas beskaffenhet, verksamhetssätt, afsättningsförhållanden o. s. v. I de fall då kvantitetssiffror äro oumbärliga, såsom t. ex. på folkmängdens område, kan man naturligtvis under inga förhållanden undvara statistiken, såsom också uttryckligen medgafs i den första uppsatsen.

Detta resonemang är anledningen till de antydningar jag förra gången sökte gifva om begränsningarna i den historiska statistikens användbarhet. Dr Rosman gör emellertid dessa antydningar alldeles för stor ära, då han uppdrar en analogi mellan den giltighet de kunna äga och giltigheten af regeln om de primära källornas försteg framför de sekundära; ty att primära källor gälla framför sekundära och omedelbara framför medelbara, har såvidt jag vet ansetts som en hufvudprincip för historisk kritik alltsedan Niebuhrs och Rankes dagar. — Mina få ord i denna sak voro blott ett försök att framhålla hvilket slag af ekonomiskt-historiska studier som synes mest, resp. minst fruktbringande. Om framställningen af den historiska statistiken därvid blifvit alltför abstrakt eller alltför kategorisk, bör det rimligen kunna förklaras af dess stora korthet.

I uppfattningen af den politiska historiens centrala ställning i förhållande till de öfriga historiska disciplinerna står undertecknad alldeles på den ståndpunkt, som hos oss angifvits bl. a. af prof. Hjärne och prof. Stavenow. Och hvad särskildt beträffar den ekonomiska historien i ett land, hvars storhet ligger på helt andra områden än det ekonomiska, är *dess* underordnade ställning alldeles gifven; för hvarje tiotal forskare, som ägna sig åt politisk historia, kan på sin höjd *en* väntas hänge sig åt den ekonomiska. Men just därför att de tillgängliga krafterna äro så ytterligt otillräckliga, har det förefallit mig som en allvarlig fara om de ekonomisk-historiska studierna skulle få en relativt ofruktbar eller oproportionerligt tidsödande riktning.

Till sist ber jag att få frambära en tack till dr Rosman för hans inlägg, i förmodan att det skall ha bidragit att väcka intresset och öka uppmärksamheten för den ekonomiska historien. Och sam-

tidigt tillåter jag mig uttala den förhoppningen, att vårt motsatsförhållande skall komma att förbytas i det långt naturligare förhållande, som betingas af samarbete för den goda sakens befrämjande.
Stockholm i april 1905.

Eli F. Heckscher.

Ett par bref om Klas Flemings planer 1593.

Det är bekant hvilka svårigheter Klas Flemings uppträdande under våren och sommaren 1593 beredde den svenska interimsregeringen och i främsta rummet hertig Karl och huru Fleming omsider utan att beröra svensk hamn med flottan afseglade till Danzig för att hämta konung Sigismund. Att hertigen hölls underkunnig om den självrådige marskens och amiralens görande och låtande framgår af följande två bref till den sedermera bekante Anders Lennartsson, som synes hafva vistats som spejare i Finland. Det ena är från Arvid Eriksson Stålarm, som försett sin skrifvelse med ett egenhändigt skämtsamt postskriptum. Det andra, odateradt, men uppenbarligen från samma år, förskrifver sig från en fransk kapten La Blanque, som under flera år deltagit i Johan III:s ryska krig och därunder synes hafva lärt sig att skrifva en något godtycklig svenska. Båda brefven hafva utan tvifvel insändts till hertigens kansli och på så sätt omsider kommit att hamna i riksarkivet. Man förstår lätt hvilken förbittring dylika underrättelser skulle väcka hos hertig Karl och hvilken djup misstro mot Fleming som genom dem måste framkallas.

1.

Arvid Stålarm till Anders Lennartsson.

Minn broderligh helsen försendt med Gudh etc. K. Broder jagh hafver förnumit af Hindrich Leill att h. Claes Flemmingh hafver afferdiget sin oechte sånn till h. v. K. M. i Pålen och beskyller h. f. N. hertig Carl dhet h. f. N. vill komma opror och annedt sådant til vega emot h. k. M. i Pålen. Han lather sigh och höra i Finland, om han kan få fatt opå digh, så vill han lätha hugge hufvudet af digh. Om dette i sanningh är vett jagh icke, men så sant mig Gud hielpe såm Hindrich Leill hafver sagt för migh att dhet skall vare vist i sanningh. Men mig hoppes till Guddh att h. Claes store modh skall en gånga få stakkot fötter.

Lag[1] *du man ditt hallsben ferdigt, atth h. Clas latter vell huga hufutt af digh. Detth er skade atth en finsk löffell skall huge ditth hufutth aff. Ade, ade, befall digh Gudh och si up i himelen, ner du faller po kne. Ade.*

Jagh befaller digh udi Christi milde beskydd och beskärm. Datum Narfven then 2 Maji anno 1593.

Min k. hustru lather helse digh
med monge lycksalige gode dage
och netter.

Arffedh
Erixson.

2.

Kapten La Blanque till Anders Lennartsson.

Minn etc. Betacker jagh eder k. Anders Linnerson för mycke gott, hvilke jagh gerna förskyllia vill, så länger jagh lefver. Synnerlighe är jagh betackendes för the brefve I skrefve migh till, när I drogh ifrå Hapsall, theslickes för the I hafve skrifvit Jören Boy till, theraf, sosom af andre monga eders emoth migh bevisade vällgerninger jagh nogsam kann spörie eders benegenhett och godhe villie, thet jagh medh alle tiänst och godhe ihufkommelse vedergeller (!) skall, om Gudh spar mitt lif.

Videre kann jagh eder vänlighen icke förentholler(!), att Anders Larson är igiän komen ifrå Polant såsom i förgahr 20 junii, hafver inte lenger varit emelan Varsov och Revel än 14 dagh, hafver bekent för Jören Boy och Carles Hindrichson att h. Clas Fleming hafver skrifvit k. M. till att, om så är att h. k. M. icke vill kome till Finlandt, thet är icke radhtsom att han drage uthur Finlandt, ty är tillbefruchtandes, att egonom någon pratickar Finlandt blifve ifra k. M:s afspendige; förthenskull vill var af nöden, att han blifve i Finlandt och Carles Hindrichson och Arfvedh Hindrichson Tafvest draghe medh skeppe och folk emoth k. M. till Danzich, så som och seiger Anders Larson att han hafver sådent beske medh sigh till h. Clas, hafver och latte höre sigh emoth Thonis Maidell och andre flere, att h. Clas är så högh achtet hos k. M. och så hafver laghet sine saker, att han vill få furstelig N. h. C. under sigh såsom inte, hafver och sport Thonis Maydel, huru the Lifflander ville bere sigh ott, hafver Maidel svare(!) att the ville alle drage ott Stokholm och ther vente effter h. k. M. Hafver Anders Larson bedit Maidel, att han skolle radhe alle the Lifflandere ther ifrå, ty om the thet göre, så bringe sigh sielfve udi stor mistanke och onåde, uthan de skolle drage till h. Clas och fölie honom, såsom the finske hofmän göre, hvilke skolle alle medh langh hacker och stacket busser i belte drage medh

[1] Det kursiverade egenhändigt af Stålarm.

skeppet till Danzich. Beretter och att h. Clas son Godtschalk är dödh i Polant och skall hafve haft någar hemeligh instruction utaf h. Clas, udi hvilke står någer puncter, som han icke skolle openbare uthan effter legenhetten och effter såsom han kunne förnima, att h.k.M. var benegen till sådent. Men när han är blefve död, är allt komet udi k. M. hande; thet, seiger Anders, skall illa behage h. Clas, thy ther af hafver h.k.M. i otiden fått vetta thet som hr Clas icke gerne ville. Förnimer man och uthaf Anders Larsons senack(?), att i Polan vanker stor misstanken, thet h. Clas hafver alles (?) komet till irrige. In summa alle h. Clas pratickar är, att han söcker alle medel huru han kann bringe oenighett emelan k. M. och h.f.N. och ther egenom tende en eldhe i Sverige, som icke så lettelige kunne sedan blifve slecket. Sådent man är icke verdt lefva på jorden. Jagh bedder eder vänlighen I ville latte h.f.N. få thette alles vette heller och sielfve lesa thenne brefve men ingan annan. Hans Bordt skall vare på veige, var dragen 8 daghe för som Anders Larson. Han skall hafve någer brefve till Jören Boije och flera, ty Anders Larson hadde ingan bref, alena till h. Clas. Hvadh jag förnimer uthaf brefve och heliest, jagh vill gifve eder tillkenne oförsumligh. Jagh är till sinnes till att begifve migh till veiges ott Sverige innan tyo heller tolf dagher, om jagh kann få farkost.

K. Anders Linnarson, jagh kunne inte få min mehuudt ifrå Anders Svenson. Jagh var siucke, när han var i Stokholm. Jagh skref honom vänligh nok ther om och sende min tiäner Steffan, men jagh fick inte andre än sådene hoppe spotzke orde, att thet var skam höre. Seden jagh latte beddie Hans Wartman, effter Jören Boj var icke tillstedes, att han ville fordre honom för recht, men han trotzede så Wartman och migh, att han ville icke passe opå oss, och drogh så sin kuss. Men jagh skall så förfölie honom, att han skall hafve noch till göre medh migh. Inte ander på thenne tidh uthan udi hvadh motte jagh kann vare eder till villie, skolle I altidt finne migh redebon. Her medh befaller jagh eder udi Christi beskytt och beskerm. Datum Revell den 22 junii

Eder välvilligh
vänn alltidt
La Blanque.

Anders Larson seiger att Polacker hafve bevilliget gifva k. M. 7 tunner gull och alrede bekomit 5 t:ner till h. k. M. reise. Var thet halfparten, så var noch. Jagh bedder eder om elgar(!)hunden.

En rapport till Gustaf III om tillståndet i Livland 1786.

På sin väg till Brandenburg från Petersburg, där han ett par år varit resident, besökte den svenske diplomaten *Carl Ehrenfried von Carisien* på Gustaf III:s befallning Livland och afgaf om förhållandena där en rapport, daterad Mitau den 15 november 1786 och mottagen i Stockholm den 10 december, som måhända stod i något sammanhang med konungens hemliga utrikespolitik. Rapporten föreligger i dechiffrerad text på franska och har i öfversättning delgifvits redaktionen af förre arkivarien friherre B. Taube.

* * *

Regeringsrådet von Carisiens underdåniga Dépêche, daterad Mitau den 15 november 1786.

I enlighet med E. M:s befallning, som kommit mig till handa redan före min afresa från S:t Petersburg, har jag under färden genom Livland sökt skaffa mig tillförlitliga upplysningar om de klagomål, som innevånarne i nämnda provins tro sig ha orsak att framställa öfver de nya anordningarna till förfång för deras privilegier och följaktligen i strid mot Nystad-fredens innehåll. Så vidt jag kunnat inhämta, finnes det icke någon gren af styrelsen, där man ej brutit mot ståndens rättigheter. Regeringen är fast besluten att försätta Livland i samma ställning som de gamla ryska provinserna, och den ena åtgärden följer på den andra i syfte att befordra detta mål; landtrådskollegiet är afskaffadt; landtdagar förekomma ej mer; ständerna samlas visserligen ännu hvart tredje år, men blott för att man bland dem skall kunna utvälja de provinsmarskalkar och provinsdomare, som äro föreskrifna genom den ryktbara stadgan för guvernörerna, hvilken är gällande i hela Ryssland. Den gällande domstolsordningen, som är grundad på denna stadga, har gjort rättvisans handhafvande i Livland lika godtyckligt och oordnadt som i de andra ryska provinserna. Domstolarna äro fyllda af personer utan kunskaper, utan någon som helst kännedom om lagarna, en olägenhet, som framgår af själfva organisationens natur. Skatternas oerhörda ökning för tre år sedan är redan en nästan outhärdlig börda för hela landet och kommer att blifva det i än högre grad i framtiden. Adeln betalar ej blott den gamla kontributionen i proportion till egendomarnas större eller mindre utsträckning; man har äfven tvingat den att för sina underlydande betala den ryska mantalsskatten à 72 kopek per person, oaktadt detta förfaringssätt — det inses genom en enkel räkning — bör inbringa mer än 2 gånger den summa, som

förut kom kronan till del. Då bönderna i sin tur skola förse sina herrar med denna skatt, betungas de ofta af utsökningar; som ersättning härför tro de sig befriade från lifegenskap, och man har haft all möjlig möda att undertrycka olydnad och uppror, som utbrutit i provinsens alla delar. I städerna suckar man under tyngden af utskylder, som äro till hinder för handel och industri; icke nog med att köpmännen beträffande de viktiga varorna och exportartiklarna enligt gällande tullstadga äro bundna vid en taxa, som under några år varit synnerligen hög, man har dessutom ålagt dem att betala sina utskylder i Albertsdaler till 125 kopek, under det att riksdalern enligt växelkursen ej sällan gäller 40 kopek. Detta påbud åstadkommer i själfva verket en ny skatt, som ökar den gamla med 10 till 15 % af hvad Rysslands öfriga städer betala. Tilläggsumgälderna i Turins[1] hamn äro f. ö. mycket höga, och i detta afseende göres ingen skillnad mellan de största fartyg och de minsta skutor.

I mina underdåniga rapporter har jag förut haft äran tala om den stämning, som framkallats af de s. k. privilegier, som kejsarinnan för 18 månader sedan beviljade såväl adeln som borgerskapet i hela sitt rike. Adelns egendomliga klassifiering jämte flera andra paragrafer, som den första af dessa förordningar innehöll, kunde icke annat än väcka missnöje i Livland, då den ledande principen däri tydligen var att nedslå den gamla adeln, sammanblanda den med den obetydliga ämbetsadeln och göra den helt och hållet beroende af hofvets nåd och ynnestbevis. Borgarne ha ingalunda gjort mindre förluster genom förordningen, som ålägger dem att uppgifva beloppet af sin förmögenhet, inskrifva sig i vissa klasser och betala skatt i förhållande därtill. Inrättandet af den nya banken samt den oerhörda mängd sedlar, hvaraf landet öfversvämmas, kunna äfven inrangeras bland de åtgärder, hvilka man knotar ännu mera öfver i Livland än i ryska kejsarrikets öfriga delar.

De mycket grundade besvär, som jag nyss anfört, skulle utan tvifvel vara nog för att framkalla allmänt missnöje i en provins, som förut åtnjutit så många företrädesrättigheter, bekräftade genom formligt fördrag och de ryska härskarnes förnyade högtidliga försäkringar; men förutom alla de ofvannämnda förändringarna, som redan trädt i kraft, står man i begrepp att införa andra, som skola göra livländarnes ställning alltigenom eländig. Städerna skola förlora de egendomar, som tillhöra deras område, och adeln den jord, hvars afkastning till stor del användes för postväsendets underhåll, en utgift, som kronan själf skall påtaga sig. De provinser, som afträddes genom freden i Nystad, såväl som Hvita Ryssland och Ukrajna, hafva hittills lämnat ett måttligt bidrag i penningar till härens rekrytering; men nu ämnar man försätta dem i samma ställning som det öfriga Ryssland. De årliga uppbåden af en man på 500, och dessutom de extra, som ibland sträcka sig ända till en man på 150, skola följaktligen ske äfven i Livland. Adeln och städerna måste hädanefter

[1] Sannolikt feldechiffreradt för *Rigas*.

betala ett oerhördt högt pris för rekryter för att kunna lämna dem in natura. Vidare säges det vara bestämdt, att rätten att brygga och försälja öl och brännvin skall bli ett kronans regale i Livland, såsom redan är förhållandet i de flesta andra stater(!), och därigenom fråntager man den livländska adeln denna beaktansvärda fördel.

Så många orsaker till missnöje och farhågor för framtiden skulle väl kunna åstadkomma jäsning i livländarnes sinnen, och under andra omständigheter skulle de så mycket säkrare medföra öppet uppror, som klagomålen äro gemensamma för alla klasser, och vidare flera andra provinser, i all synnerhet Hvita Ryssland, befinna sig i samma läge och författning. Adelsmötet, sammankalladt för det ofvannämnda marskalksvalet, var just afslutadt vid tiden för min ankomst till Riga. Jag råkade ännu där en hel del adelsmän och deputerade, som mycket öppet ådagalade sitt missnöje och högt beklagade sig öfver den despotism, af hvilken de förtrycktes. Ehuru det i sakernas nuvarande läge ej ligger något oroväckande för ryska regeringen i dessa demonstrationer, kan det likväl tyckas mycket oklokt att under närvarande förhållanden förolämpa flera betydande provinser, som icke lätteligen skola glömma sina besvär och skola ihågkomma dem vid något tillfälle, då Ryssland befinner sig inblandadt i krig med sina grannar och fått känna på motgångar, som äfven den mest fruktansvärda makt kan bli underkastad.

E. M. har förmodligen redan från S:t Petersburg inhämtat allt, som kan ha att göra med prins Potemkins nu pågående resa. Denne mäktige man har genomrest Livland snarare som härskare än som enskild man. Hästar hade beställts för honom och hans följe, och då dessa order utfärdats 8 dagar före hans verkliga afresa, blef hvarje samfärdsel på den väg han skulle passera under tiden afbruten. På hofvets uttryckliga befallning har man öfverallt visat honom samma hedersbetygelser som man kunnat visa kejsarinnan. Borgarne i Riga, delade i tvenne kårer, som kallas blå gardena, samt guvernören och de förnämste ämbetsmännen kommo honom till mötes; det gafs offentliga fester, skådespel och maskerader under hans vistelse i nämnda stad. Emellertid stannade han där endast tvenne dagar, i det han därifrån fortsatte sin resa, först till sina egendomar i guvernementet Mohilow och sedan till Kherson och Krim.

Såvidt jag kunnat märka under det korta besök jag nyss gjort här i Mitau, är den kurländska adeln alltjämt mycket illvilligt stämd mot sin hertig och skulle säkert icke önska något hellre än att bli honom kvitt. Under tiden trakasserar den honom på allt sätt och söker göra honom otjänster vid hofvet i S:t Petersburg. Det är utom allt tvifvel, att han redan starkt misshagat kejsarinnan genom sitt märkvärdiga uppförande och i synnerhet genom sin tillgifvenhet för hofvet i Berlin, hvars beskydd han tyckes eftersträfva. Hans bref tillkännagifva nu, att han med snaraste ämnar ledsaga till Kurland sin maka, som skall stanna där för att invänta sin nedkomst; men man är icke böjd för att tro, att han under närvarande förhållanden verkligen har mod att återvända till sitt hertigdöme. Man

vet nämligen, att han, skrämd af föregående hotelser, fruktar för sin frihet, så snart han befinner sig inom räckhåll för ryska hofvets allsmäktiga befallningar. Därför tror man att han, som redan öfverflyttat penningar till utlandet, alltjämt vill åtnjuta de hertigliga inkomsterna så länge kejsarinnan finner lämpligt att tillåta det, och att han, då ställningen blir ohållbar, skall söka utverka de bästa möjliga villkor för att afsäga sig kronan, samt slutligen bosätta sig i Schlesien, där han redan äger betydliga herresäten.

Det tyckes som vore den tid ännu ej kommen, då H. M. kejsarinnan af Ryssland anser lämpligt att tillkännagifva sin mening beträffande Kurland. De underdåniga berättelser, som jag tillförne aflagt, har visat, hvad man i S:t Petersburg gissade angående denna sak. Om dessa gissningar äro grundade, är hertigdömets öde redan afgjordt i Hennes kejserliga Majestäts tanke, och det är ej att förmoda, det något skäl skulle förmå henne att ändra sitt beslut. Låt vara att man tillåtit sig ett något förhastadt omdöme i saken, så tyckes det likväl mycket troligt, att kurländska ständernas röster skola föga väga i det beslut, som hofvet i S:t Petersburg under sådana omständigheter kan komma att fatta, och som, efter allt att döma, endast kommer att dikteras af dess egna intressen. De sistnämnda synas icke kunna tillråda, att man skaffar sig åt Rigas hamn en granne, som antingen genom sin egen makt eller sina förbindelser är i stånd att förorsaka en dags oro. Den enda omständighet, som synes kunna förmå H. M. kejsarinnan af Ryssland att ej fästa afseende vid denna synpunkt vore, om oändligt mycket större fördelar kunde uppnås eller tillförsäkras genom en sådan uppoffring. Dock betviflar jag, att hon kan besluta sig därför annat än i yttersta nödfall, och då det ej funnes någon annan utväg att tillgripa.

Två privata handskriftssamlingar.

En sakförare i Petersburg, M. Iversen, erbjöd i slutet af förra året riksarkivet att inköpa en handskriftssamling, inbunden, dock ganska osystematiskt, i tio pappband men i öfrigt i det hela taget i mycket godt skick, som hans fader lyckats förvärfva — när eller hvar är oss obekant. Vid närmare granskning befanns samlingen till större delen bestå af Horn af Åminne-familjepapper från 1500- och 1600-talen, bland dem ett par s. k. medeltidsbref (d. v. s. äldre än 1521). Representerade i samlingen mer och mindre talrikt voro följande medlemmar af ätten: Krister Klasson Horn d. ä., hans son Klas Kristersson († 1566), den berömde sjöhjälten, och dennes hustru Kristina Krumme (flera i biografiskt hänseende rätt intressanta bref till henne från mannen), deras barn Anna, Krister och Jakob, Kri-

sters söner Klas († 1651) med sin hustru Sigrid Oxenstierna (bref från »Resare-Bengt»), Erik († 1635) och Karl († 1639), Klas Kristerssons söner Krister Klasson d. y. († 1692), med hustru, döttrar och sterbhus, och Bengt Klasson († 1678). Talrikast representerad var Klas Kristersson d. y. († 1651), därnäst sonen Krister († 1692) och farfadern Klas Kristersson d. ä. († 1566).

I samlingen förekommo i öfrigt strödda bref till andra medlemmar af ätten Horn, Henrik Klasson († 1595), Gustaf Karlsson († 1657), Gustaf Evertsson († 1666), Henrik Henriksson († 1693), liksom till några andra svenska adelsmän (t. ex. Pontus De la Gardie). Mera talrikt funno man representerade familjerna Nieroth (Otto, Karl, Henrik) och Yxkull. Slutligen ett rätt stort antal handlingar rörande landskapet Estland, städerna Reval, Hapsal m. fl., några livländska och ingermanländska handlingar, diverse strödda privata aktstycken m. m., hvilka ovisst huru eller genom hvem förenats med Åminnepapperen.

Tidigt nog slog sig familjen Horn af Åminne ned på gården Vikhus i Västmanland, som likaledes tillhörde densamma. Denna gård köptes längre fram af Karl Nieroth för fordringar, som han ägde hos riksrådet Krister Klasson Horns son Bengt († 1708), men blef föremål för en arfstvist mellan köparen och G. W. Yxkull, gift med Krister Klasson Horns dotter Anna, hvari Nieroth emellertid blef den vinnande. Han bosatte sig sedermera i Finland och hans söner trädde i rysk tjänst. Det synes ej vara otillåtligt att förmoda, att Karl Nieroth förde de på Vikhus förvarade Hornska papperen med sig — förekomsten af Nierothska papper i samlingen skulle däraf kunna förklaras. Hvilka öden de sedermera genomgått, därom sakna vi upplysning; lyckliga tillfälligheter synas ha räddat dem från den undergång, som eljest så lätt hotar gamla familjepapper, i synnerhet när de gång efter annan byta om ägare.

Icke få kungliga bref förekommo i samlingen, märkligast bland dem en, såsom det synes, ganska fullständig serie originalbref från Erik XIV till Klas Kristersson Horn; de allra flesta kungliga brefven återfunnos emellertid i riksregistraturet. En stor del af samlingen var uteslutande af enskildt intresse. Under sådana förhållanden ansåg sig riksarkivet ej kunna tänka på att inköpa densamma i sin helhet. Hellre än att se den splittrad vände sig riksarkivarien till den störste enskilde handskriftsägaren i Sverige öfverstekammarjunkaren frih. Carl Carlsson Bonde, som också befanns villig att inköpa densamma. Han hade därjämte godheten att låta riksarkivet behålla några offentliga akter från senare delen af 1600-talet; för riksarkivets räkning hade dessutom afskrifter gjorts af några kungabref, som saknades i riksregistraturet, m. fl handlingar. Dessa gamla Hornska familjepapper hafva sålunda efter rätt sällsamma vandringar i skäligen godt skick hamnat på Eriksberg.

* * *

På sätesgården Sjöö i Uppsala län har som bekant i senare tid förvarats rester af åtskilliga familjearkiv, i främsta rummet det Banérska. Detta blef redan tidigt splittradt. Lovisa Ulrika erhöll sålunda för sin samling på Drottningholm det mesta af Johan Banérs brefväxling, som sedermera kommit till k. biblioteket och därifrån till riksarkivet. Hvad som af Banérska papper förvarats på Sjöö har därföre ej varit allt för betydande, låt vara att handlingarna sträcka sig från 1500-talet långt fram på 1800-talet. Det intressantaste numret torde vara »Margareta Grips bok», — Margareta Grip var gift med Sten Axelsson Banér († 1600) — hvars psykologiskt intressanta innehåll vederbörligen uppskattats af Ellen Fries (i Teckningar ur svenska adelns familjelif, andra samlingen). Till Sjöö fördes vidare gårdsarkivet från den Banérska egendomen Djursholm. Från den tid Sjöö tillhörde familjen De la Gardie hade åter ett antal handlingar, särskildt räkenskaper, kvarstannat. Slutligen hade på Sjöö hamnat en icke obetydlig del af Mauritz Vellingks brefväxling. Vellingks dotter Ulrika Kristina var nämligen gift med generallöjtnanten Johan Banér. På Djursholm vistades Vellingk ganska ofta, han torde dit hafva medfört en del af sina papper, och när han 1727 störtades, undgingo dessa den konfiskation som öfvergick de papper, som förvarades på Ekenäs i Östergötland.

När Sjöö fideikommiss efter friherre Per Banérs död öfvergick till en yngre gren af ätten, ansågos familjehandlingarna ej äga fideikommissnatur. Man hyste farhågor för att de skulle föras ur Sverige och möjligen skingras på någon autografauktion. De inköptes då 1905 af änkegrefvinnan Julie Trolle-Bonde, född Banér, som i sin ordning öfverlåtit dem till grefve Carl Trolle Bonde på Trolleholm. I riksarkivet hade en ganska stor samling Vellingkska papper sedan lång tid tillbaka förvarats. Grefve Carl Trolle-Bonde erbjöd riksarkivet att inköpa den del af dessa papper, som dittills funnits på Sjöö, och detta anbud mottogs med tacksamhet. I riksarkivet är sålunda numera åtminstone till största delen Mauritz Vellingks korrespondens samlad.

Underrättelser.

— Förre kamrern vid Stockholms stads vattenledningsverk Karl Fredrik Werner afled den 8 juni vid nära 75 års ålder. Sin anspråkslösa plats skötte han med plikttrohet. Sin lediga tid använde han på ett sätt som redan för många år sedan förvärfvade åt honom en plats bland våra förnämsta bokkännare och samlare. Begåfvad med ett utomordentligt minne för detaljerna, med den rätte samlarens spårsinne och med bokkännarens granntyckthet var han en lefvande typ för bibliognosten. Sina kunskaper delade han gifmildt med sig och mången forskare har honom att tacka för viktiga upplysningar. Ehuru ej egentligen lagd för författarskap har han likväl producerat åtskilligt i litterär väg. Viktigast är väl den nya upplagan af Svenskt Biografiskt Lexikons åtta första delar som han utgaf 1874—76, hvarjämte han någon tid deltog i redigeringen af den nya följden af detta lexikon. Äfven till Historisk Tidskrift lämnade han ett eller annat bidrag. Till sitt sätt var han en smula originell men på samma gång artig och förbindlig. Ända in i det sista, från sjukbädden, fortfor han att visa sitt intresse för bibliografiska forskningar och planer. Sina rika samlingar har han som bekant donerat till Stockholms stad.

— Professor Fredrik Tamm afled den 30 mars 1905. Af hans arbeten har *Etymologisk svensk ordbok* intresse äfven för historikern. Tyvärr blef det ofullbordadt. Genom professor Adolf Noreens försorg har ett sista häfte utgifvits, det åttonde; det slutar med ordet *karsk.*

— Norske riksarkivarien Henrik Jörgen Huitfeldt-Kaas afled den 18 maj 71 år gammal. Sedan 1858 tillhörde han riksarkivet och blef 1896 dess chef. Han namn är i främsta rummet knutet vid den stora urkundspublikationen Diplomatarium Norvegicum, hvars hufvudutgifvare han blef redan 1861. För att samla material till detta verk besökte han många gånger Sverige. 1899 påbörjade han utgifningen af ett annat verk »Norske sigiller fra Middelalderen», af hvilket fyra häften utkommit. Han gällde som en af de förnämsta kännarne af den dansk-norska adelns historia. Riksarkivarien Huitfeldt var en fin och nobel personlighet, försynt och älskvärd i umgänget och förvärfvade under sina upprepade besök äfven i Sverige flera vänner.

— Stadsarkivarien i Rostock Karl Koppmann afled den 25 mars, 67 år gammal. Han var känd som en mycket framstående forskare i hanseatisk historia och har utgifvit åtskilliga urkunds-

publikationer samt redigerade under de sista åren »Hansische Geschichtsblätter.»

— Professor Hermann Hüffer i Bonn afled den 15 mars nära 76 år gammal. Ursprungligen jurist ägnade han sig mer och mer åt historiska forskningar och har särskildt utgifvit arbeten rörande revolutionskrigens och Napoleons historia. 1894 behandlade han i en broschyr »Das Zerwüfniss Gustaf III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike».

— Femte årgången af *Kyrkohistorisk årsskrift* (för 1904) har på våren utgifvits genom professor Herman Lundström. Man finner där fortsättningar på längre kyrkohistoriska afhandlingar af E. Wermcrantz om prosten Nils Grubb i Umeå och af H. Levin »Bidrag till Visby stifts historia». Docenten A. Hahr har behandlat Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka» med särskild hänsyn till De la Gardieska grafkorets byggnadshistoria. Lektor H. Huldt har meddelat ett bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi, den påflige nuntien i Polen Vincentio Laureo af den 8 augusti 1575. Bland recensionerna märkas sådana öfver pater Heinrich Denifles uppseendeväckande mot Luther riktade skrift »Luther in rationalistischer und christlicher Beleuchtung. Principielle Auseinanderzetzung mit A. Harnack och R. Seeberg» samt öfver Alexander Rydbergs betydande arbete »Peter Murbecks verksamhet i Skåne». Årgången afslutas med en varmhjärtad minnesteckning öfver den tidigt bortryckte kyrkohistorikern dr Josef Helander.

— Första häftet för 1905 af *Personhistorisk tidskrift* har nyligen utkommit och bjuder som vanligt på åtskilligt af intresse. Adam Lewenhaupt har sålunda redogjort för prinsessan Margaretas af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa genom dennes döttrar Elisabet, Katarina och Cecilia samt genom Karl IX och hans dotter Katarina. Biblioteksamanuensen K. H. Karlsson beriktigar äldre uppgifter rörande Joan Knutssons och Knut Jönssons af släkten Tre rosor giftermål. Friherrinnan Klinckowström meddelar ur arkivet på Stafsund Hans Fersens († 1736) anträd. Utgifvaren redogör för senaste adelsmötes beslut att dels höja ett äldre anslag att användas till inlösen af rättelser och tilllägg till Riddarhusets stamtaflor, dels anslå ett nytt af 2,000 kr. om året intill nästa adelsmöte för att kritiskt bearbeta riddarhusgenealogierna samt trycka lämpliga genealogiska meddelanden m. m.

— Af *Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening* har genom dess sekreterare, lektor F. J. Bæhrendtz, utgifvits ett fjärde häfte. Det innehåller till en början ett par bidrag till vår klosterhistoria af fil. dr P. G. Berggren, nämligen Kalmar domini-

kanerkloster och Kronobäcks kloster (med en bild af S:t Gertruds kapellruin vid Kronobäck). Utgifvaren har därefter meddelat några rätt utförliga anteckningar om Brömsebro, åtföljda af autotypier öfver Brömsebro från väster och norr, Kungsstenarna vid Brömsebro och Brömsehus med södra vallgrafven samt af två kartor, den ena öfver Brömsebäcks nedre lopp, den andra öfver Brömsehus. Slutligen har utgifvaren meddelat några anteckningar om »Pesten i Kalmartrakten 1710—1711».

— I senaste häfte af *Arkiv för nordisk filologi* har professor Axel Kock infört en intressant uppsats »Om ordet härad och grunden för häradsindelningen», som utmynnar i följande resultat: Ordet härad har uppstått af ett urnordiskt ord som egentligen betyder »utrustning af (skepps)här» men sedermera öfvergått till att beteckna ett distrikt som gemensamt deltager i ledungens utrustning. Till följd däraf måste enligt författaren häradsindelningen grunda sig på skyldigheten att deltaga i densamma och af språkliga skäl anser han att ordet härad och följaktligen äfven häradsindelningen förekommit redan under »urnordisk tid». Krigstjänstskyldigheten gällde ursprungligen i norden krigstjänst till sjöss och skyldigheten att anskaffa och utrusta krigsskepp tillkom häraden, erinrar författaren i anslutning till Hans Hildebrand och som stöd för denna uppfattning af häradets ursprungliga betydelse finner han i likhet med andra författare såsom C. G. Styffe kunna anföras vissa härads form, då denna stundom tydligen bestämts af »sträfvan att nå hafvet».

— Professor Evert Wrangel i Lund har i senaste häfte af *Samlaren* (för 1904) meddelat några intressanta upplysningar rörande sina forskningar om svenskars universitetsstudier i Tyskland, äfvensom rörande sin plan att en gång få utgifva i samlad följd en förteckning öfver de svenskar, som besökt utländska högskolor från äldsta tider till omkring år 1800. Han redogör för de forskningar, som hittills gjorts på detta område, i främsta rummet af bibliotekarien Styffe, och de excerpter som publicerats, hvilka lära vara ganska ofullständiga. I samma häfte har e. o. biblioteksamanuensen P. O. Wilner meddelat en förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft (1551—1600), af hvilken framgår, att frekvensen varit betydligt större än man hittills varit böjd att antaga. I medeltal framgår af förteckningen, att tio svenskar årligen kommo att studera vid tyska universitet, och professor Wrangel anser på anförda skäl att denna siffra är för låg. Under 1580-talet studera omkring 130 svenskar vid dessa, under 1590-talet »väl närmare 200». Jämte mängden af ofrälse träffar man många adelsmän, och man finner att åtskilliga af dessa redan tidigt uppträda med tillnamn, så t. ex. utom Bielke, Sparre, Gyllenstierna år 1574 Ros, 1578 Sjöblad, 1587 Stråle o. s. v.

— Förre bibliotekarien Claes Annerstedt har med fjärde häftet fullbordat den publikation af *Bref af Olof Rudbäck d. ä. rörande Uppsala universitet*, som han för tolf år sedan började utgifva i form af universitetsprogram. De inledningar, med hvilka utgifvaren försett publikationernas olika häften, äro, ehuru närmast rörande Rudbeck själf, ett stycke universitetshistora. Inledningen till sista häftet behandlar åren 1686 till 1702, tiden för Bengt Oxenstiernas kansleriat. Den är rik på intressanta detaljer, t. ex. om den Cartesianska striden, där Rudbeck uppträdde mot en trångsint ortodoxi för den naturvetenskapliga forskningens rätt och fria utvecklingsmöjlighet, om den botaniska trädgården, Rudbecks älsklingsskapelse, om det stora botaniska arbetet Campi Elysii, om Rudbecks växlande ingeniörsarbeten eller ingeniörsplaner, om den polske palatinens besök i Uppsala 1699, sist men icke minst om den fruktansvärda eldsvådan 1702. Snart sagdt från hvarje sida framträder Rudbecks mäktiga personlighet med alla sina tilltalande och mindre tilltalande drag, ehuru i denna afdelning de förra äro vida öfvervägande. Ingenting var för Rudbeck främmande, yttrar utgifvaren på ett ställe, »från det dubbla bokhålleriets och kameralistikens finesser ända upp till den dåvarande teknikens svåraste problem», konstruerandet af skeppsdockor, förfärdigande af kompasser, uppsättande af orgelverk, anläggande af modellslussar, anordnande af regelbunden sjöfart mellan Uppsala och Stockholm, kanalisering mellan Östersjön och Nordsjön m. m. Oförtrutet verkade han för anställande på universitetets stat af instrumentmakare och träsnidare och motiverade sitt yrkande en gång på följande öfverraskande men klassiska sätt, att det vore med dessa »officianter» »såsom med dyngan den alla människor stoppa näsan till före, men gifver likväl det härligaste hvetebröd och lif till alla konungar, furstar och herrar i hela riket». De sista sidorna af inledningen ägnar utgifvaren åt en förträfflig sammanfattande teckning af Rudbecks personlighet. »När man öfverskådar denna måttlösa vetenskapliga verksamhet», heter det där, »och tillika erinrar sig, att han uppenbarligen ägde alla förutsättningar för en tekniker af första rang, kan man ej annat än fråga sig: Hvad skulle ej denne man hafva skapat, om han förmått behärska sig och samla sina stora krafter kring en uppgift? Kanske det varit omöjligt för detta lekande snille, som likt en facetterad diamant uppfångade hvarje ljusblixt och kastade den tillbaka i oroligt skimmer. Huru härmed än må vara, sörjer man öfver att antingen sinnesarten eller omständigheterna, troligen bägge i förening, trängt detta snille ut af den raka kungsväg, på hvilken han annars sannolikt skulle blifvit en af vetenskapens störste banbrytare.» Brefven äro intressanta, flera mycket roliga, t. ex. när Rudbeck skrifver om professorernas behof af penningar till distingsmarknaden och klagar att dessa ligga i räntekammaren »endels döda, endels sjuka», hvilkas band och bojor kunde med två ord lösas af Kungl. Maj:t på en liten papperslapp. De två sista brefven röra den stora branden. »Herren gaf och

Herren tog», skrifver han i ett af dem efter att hafva omtalat förstöringen af Atlantican och det botaniska verket, »välsignadt vare hans namn evinnerlig. Gud den allrahögste bevare vår konung och gifve oss fred och låte intet detta vara ett omen till något värre.»

— Professor Karl Warburg har utgifvit i två delar en större monografi öfver *Johan Gabriel Richert.* Vi hoppas snart kunna mera utförligt återkomma till detta för kännedomen om den allmänna politiska utvecklingen i Sverige under 1800-talets förra hälft synnerligt intressanta arbete.

— Professor A. Stille i Lund har i Historisk tidskrift för Skåneland utgifvit en längre krigshistorisk studie »Fälttåget i Skåne och Halland 1657», till hvilken vi hoppas längre fram kunna återkomma.

— Efter offentligt uppdrag hafva genom John Stuart och Melcher Rystedt börjat utgifvas *Handbok öfver statsverkets jämte därtill hörande fonders medelsförvaltning.* Första delen, som nyss utkommit, behandlar Rikshufvudboken och däri uppförda fonder. Den börjar med en historik öfver rikshufvudbokens uppkomst och utveckling och meddelar för öfrigt upplysande historiker öfver de särskilda fonder, som efter hand uppkommit, sålunda speciellt för de 52 fonder, som stå under statskontorets förvaltning. Arbetet har sålunda intresse icke endast för riksdagsmän, statsutskott, statsrevisorer och kamerala tjänstemän, utan äfven för arkivmän och för historici, för så vidt dessa komma in på hithörande områden. Andra delen skall innehålla sammandrag af gällande föreskifter angående de allmänna verkens medelsförvaltning och räkenskaper.

— Som vetenskaplig bilaga till Västerås läroverksprogram 1904—1905 har bibliotekarien Vilhelm Molér utgifvit *Album scholæ Arosiensis 1618—1650* eller den i Västerås högre allmänna läroverks bibliotek förvarade äldsta matrikeln öfver skolans lärare och lärjungar, som enligt utgifvarens sannolika förmodan tillkommit på initiativ af den berömde biskopen i Västerås Johannes Rudbeckius, som 1618 utnämndes till biskop och 1619 tillträdde ämbetet. Man finner lärjungarna i skola och gymnasium 1635 stiga ända till 350. Ur samma handskrift äro tidigare utgifna af C. A. Brolén en stadga »De moribus Scholarium» samt »Leges gymnasii Arosiensis».

— Den lärde Johan Skytte utarbetade som Gustaf Adolfs lärare bland annat äfven en utläggning af stadslagen, som sedermera omarbetats och tillökats af borgmästaren i Linköping Hans Olufsson och i den ena eller andra redaktionen varit spridd i flera handskrifter och begagnats ännu i slutet af 1600-talet. Vice häradshöfding Emil Wolff har nu i en vacker edition utgifvit efter en handskrift i Uppsala universitetsbibliotek hvad han anser vara tex

ten till Skyttes ursprungliga kommentar (»Riksrådet Johan Skyttes kommentar till stadslagen»), som enligt honom omfattat endast sex af de civila balkarna eller konunga-, giftermåls-, ärfda-, jorda-, byggninga- och rådstufvubalkarna, däremot icke köpmåla- och skipmålabalkarna. Editionen innehåller jämförelser med andra handskrifter hvad texten angår, tillägg ur Hans Olufssons kommentar samt uppgifter om de lån Skytte gjort ur kommentarierna till den romerska rätten eller på annat håll. I en ganska vidlyftig inledning redogör utgifvaren bland annat för Skyttes juridiska studier vid universitetet i Marburg och för den juridiska undervisningen därstädes. Med undantag af Olaus Petris ur juridisk synpunkt tämligen torftiga, af professor Björling för några år sedan utgifna förklaringar till stadslagen, är Skyttes kommentar, erinrar utgifvaren, det första arbetet öfver svensk lag och måste såsom sådant betraktas som synnerligen förtjänstfullt.

— Professor J. Freisen 1904 i Paderborn har utgifvit »Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katolische Ritualbücher Schwedens und Finnland im Mittelalter» med viktiga upplysningar rörande de svenska gudstjänstformernas förhållande till andra västerländska kultformer betonande de förras självständiga ställning till andra (jfr anmälan i Kyrkohistorisk årsskrift för 1904).

— På drätselnämndens i Stockholm föranstaltande utsedde särskilda kommitterade hafva för någon tid sedan afgifvit betänkande och förslag angående ett *Stockholms stads arkiv och bibliotek.* I arkivet skulle samlas handlingar från öfverståthållareämbetet, magistraten, rådstufvurätten och förmyndarekammaren, Stockholms stads konsistorium och församlingar, stadsfullmäktige och dem underlydande nämnder, afdelningar och styrelser samt upplösta institutioner för hufvudstadens styrelse och förvaltning i judiciellt, administrativt eller ecklesiastikt hänseende, hvarjämte tillfälle skulle beredas för åtskilliga andra institutioner äfvensom enskilda personer att under vissa förutsättningar till arkivet öfverlämna handlingar. En uppgjord beräkning på hvad som skulle genast komma att aflämnas samt på tillväxten under 50 år stannar vid en siffra af nära 8,900 meter. Som byggnadsplats föreslås ett staden till större delen tillhörigt område i kvarteret Bergsfallet å Kungsholmen, där emellertid äfven en annan tomt lärer kunna påräknas. Arkivarien vid det föreslagna stadsarkivet skulle utnämnas af K. Maj:t och arkivet i öfrigt till riksarkivarien intaga ungefär samma ställning som de nuvarande landsarkiven, men då Stockholms stad skulle bekosta icke blott arkivets byggnad utan äfven dess underhåll, skulle äfven drätselnämnden i flera angifna fall komma att utöfva öfverinseende öfver detsamma. Kostnaden för arkivets uppförande beräknas till 350- à 400,000 kr., aflöningen till stadsarkivarien föreslås till 6,000 kr. med två ålderstillägg, för stadsbibliotekarien till 4,500 kr. och för en amanuens till 3,000 kr., likaledes med två ålders-

tillägg för hvardera. Tjänstgöringstiden är föreslagen till fem timmar (kl. 10—3), hvartill under fyra sommarmånader komma ytterligare två timmar efter middagen. Önskligt vore, att det väl genomtänkta förslaget äfven komme att leda till något snart resultat.

— Äfven i *Göteborg* har ett lifligt intresse börjat röra sig för ordnande af *stadens arkivväsen*. Sedan herr Axel Carlander hos stadsfullmäktige väckt motion i ämnet blef en »beredning» tillsatt år 1903, som den 20 maj innevarande år afgifvit ett vidlyftigt utlåtande, som utmynnar i två alternativ. Antingen skulle stadsfullmäktige erbjuda K. Maj:t och kronan lämplig tomt för en landsarkivbyggnad samt ett bidrag en gång för alla af 150,000 kr. mot villkor bland annat, att ett landsarkiv för Göteborgs och Bohuslän med Göteborgs stad äfvensom efter K. Maj:ts bestämmande för angränsande län inrättas i Göteborg samt att staden för all framtid befrias från skyldigheten att bidraga till byggnadens underhåll eller arkivets förvaltning. Eller också skulle stadsfullmäktige uppdraga åt beredningen att utreda huruvida lämplig lokal kan beredas antingen åt stadens egna arkivalier jämte länsstyrelsens och domkapitlets eller ock för stadens egna arkivalier ensamt, hvarjämte stadsfullmäktige ofördröjligen skulle ingå till K. Maj:t med anhållan om uppskof med förflyttandet till Vadstena af stadens arkivalier samt med anmälan att stadsfullmäktige komme att taga i öfvervägande möjligheten att i stadsarkivet äfven bereda plats åt Göteborgs länsstyrelses och domkapitels arkivalier.

— Professor Alexander Bugge och arkivarien Christopher Brinckmann komma att fortsätta utgifvandet af de delar af »Diplomatarium Norvegicum», som vid riksarkivarien Huitfeldt-Kaas' död voro under arbete.

— På bekostnad af Carlsbergsfonden har en ny stor urkundspublikation börjat utgifvas i Danmark genom arkivsekreteraren L. Laursen, redan förut känd såsom en förtjänstfull urkundsutgifvare, under titeln *Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende aktstykker.* För det angifna tidsskedet kommer publikationen sålunda att svara mot det af O. S. Rydberg påbörjade och af C. Hallendorff fortsatta urkundsverket »Sverges Traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar», med hvilken den till formatet tämligen nära öfverensstämmer. I afseende på planen synas de båda publikationerna tämligen nära öfverensstämma; dock upptagas icke i den danska militära kapitulationer. Denna senare utmärker sig därjämte genom historiska inledningar till hvarje traktat, i hvilka den historiska situationen, ur hvilken traktaten framgått, skildras. Den lämnar därjämte uppgifter om hvar traktaten tidigare blifvit tryckt, och den har i afseende på texternas återgifvande vidtagit vissa grafiska modifikationer i öfverensstämmelse med de grundsatser, som uttalats af V. A. Secher i

Danmark, E. Hildebrand i Sverige och den tyska historikerförsamlingen 1895. Det föreliggande första häftet sträcker sig från utgångsåret fram mot slutet af 1536.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har, tack vare en mecenats, handlanden K. H. Renlunds i Helsingfors, frikostighet sett sig i tillfälle att öka sina många och vackra publikationer med ännu en (LXIX) *Bidrag till Helsingfors' stads historia*, samlade och utgifna af P. Nordmann. Meningen är att i fria häften utgifva dylika bidrag. Det nu föreliggande första häftet innehåller stadens privilegier, kungl. bref och resolutioner m. m. från 1550 till 1650 samt de 17 första årgångarna af stadens domböcker. Publikationen är ett nytt bevis på det lifliga intresse, som i Finland råder för stadskommunernas äldre historia.

Uppfostringssällskapet.

AF

JOH. AX. ALMQUIST.

Det af Gjörwell stiftade »Upfostrings-sälskapet» är bekant för åtskilliga skrifter, som utgifvits i dess namn, och några af dessa äro af den betydenhet, att sällskapet blifvit berömdt i vår lärdomshistoria. För dem, som närmare sysslat med dess produktion, hafva dock spörsmål uppstått, som af hittills tillgängliga källor ej låtit sig förklara, och flera frågor, för hvilka utredning förebragts, hafva från olika håll på olika sätt besvarats. I själfva verket har också sällskapets historia, sådan den hittills förelegat, att uppvisa så många misstag och felaktigheter, att det utan öfverdrift skulle kunna sägas, att sällskapet aldrig utöfvat någon verksamhet under den tid man hittills antagit att det existerat, och att det då först antagit fastare former och gjort sin visserligen ej alltför viktiga insats, när man påstått att det redan var upplöst. Detta sammanhänger med åtskilliga rätt egendomliga förhållanden, för hvilka här nedan skall redogöras.[1]

Kronprins Gustaf Adolfs födelse den 1 november 1778 gaf bl. a. anledning till ett sammanskott för inrättandet af ett s. k. uppfostringshus i Stockholm och i den k. resolution af den 6 november s. å., som konfirmerade denna anstalt, uttalades K. Maj:ts glädje »att finna trogne undersåtare redo-

[1] Källor äro, där ej andra anföras, Upfostr.-sälsk:s tidningar 1781—87, Gjörwells brefväxling i K. bibl. och Upfostrings-sälskapets handlingar och räkenskaper 1787—95, af hvilka en volym i kvart förvaras i K. bibl:s handskriftssaml. (dit skänkt 1865 af G. E. Klemming) och två volymer i folio finnas i Norra latinläroverkets arkiv. De två sistnämnda torde hittills icke varit begagnade.

bogne att med K. Maj:t därutinnan deltaga att igenom dygdige medborgares uppfostran lägga grunden till efterkommandes sällhet». Dessa ord gaf den för konung och fädernesland alltid nitälskande Gjörwell enligt hans egen uppgift den första anledningen till bildandet af ett sällskap, som under namn af »Upfostrings-sälskapet i Stockholm» skulle verka för »dels saknade, dels förbättrade läroböckers utgifvande». Han lyckades att för planen intressera, utom några personliga vänner, om hvilka mera här nedan, äfven d. v. hofkansleren frih. Fredrik Sparre, och på dennes egendom Åkerö, »detta för svenska vetenskaperne och konsterne så älskade herre-säte», afhandlades närmare förslaget. Sparre åtog sig att vara sällskapets beskyddare och man enade sig om en stadga,[1] som antogs på Åkerö den 25 augusti 1779, enligt hvilken sällskapets ledamöter skulle bestå af »verkeligen arbetande och detsamma antingen hedrande eller tjenande män, hälst ibland lärare så i kyrka som skola», fördelade på hedersledamöter och ordinarie medlemmar.[2] En direktor skulle under Sparre leda det hela — det blef gifvetvis Gjörwell själf — men äfven en sekreterare utsågs och i öfrigt utsträcktes redan från början omsorgerna till äfven de minsta föremål, som kunde gifva sällskapet »varelse och stadga»: ett valspråk »*Aldrig orkeslöst*» antogs, som skulle lämna en föreställning om ledamöternas oförtrutna arbeten, ett sigill graverades, som utom sällskapets namn och årtalet 1778 visade »en å öppen mark utplanterad telning, som af en genius fästes vid en låg, men stadig stam»,[3] och man beslöt att årligen fira sin högtidsdag den 1 november, »som är tillika H. K. H. Kron-prinsens höga födelsedag», då tillfälle skulle gifvas att inför allmänheten redogöra för de göromål, som man hoppades skola befordra sällskapets »heliga plikt: upplysningens utbredande i det kära fäderneslandet».

[1] Stadgan trycktes 1781 i såväl 4:o som 8:o. Jfr förteckning på Gjörwells arbeten (1804; ny uppl. 1806), s. 17. Den sistnämnda uppl. förvaras bland sällskapets handl. Den förra har jag ej sett.

[2] Denna skillnad bortföll 1783 »på Hans Exc., sällskapets protectors befallning». Ordningen ledamöterna emellan skulle därefter bero på kallelsebrefvens datum. Från samma tid kallades äfven utländska ledamöter.

[3] Figuren kan ses bl. a. på titelbladen till Berchs Utkast till kon. Gustaf Adolphs och dess gemåls lefvernesbeskrifning (1788) m. fl. arbeten, utg. af Uppfostringssällskapet under dess senare skede.

Af ledamöterna sägas redan innan sällskapets bildande varit vidtalade den bekante encyklopediförfattaren Johan Jakob Ankarström, som »rörd af behofvet vid egne söners uppfostran»[1] varit den ifrigaste att påyrka förverkligandet »af en inrättning, som i längden kunde gagna alla husfäder i så väsentlig angelägenhet», den kände mecenaten, frih. Patrik Alströmer, af hvars oegennyttiga understöd »i ekonomiskt afseende institutionens upprätthållande åtminstone i visst afseende skulle blifva väsentligt beroende, samt ärkebiskopen C. F. Mennander och den ryktbare upptäcktsresanden, prof. J. J. Björnståhl, af hvilka den senare enligt Gjörwells berättelse lär oberoende af de öfriga under sina resor i bref utkastat tanken på ett liknande företag. Utom Björnståhl, som förmodligen i egenskap af ofrälse räknas till ordinarie medlemmar, stå också alla dessa, jämte C. G. Warmholtz och And. Schönberg, på den lista öfver sällskapets hedersledamöter, som upprättades 1781. Därvid är likväl att märka, att Björnståhl som afled i utlandet redan innan stadgarna hunnit utarbetas ($^{12}/_{7}$ 1779), och Ankarström, som dog den 6 april 1777, aldrig kunnat tillhöra sällskapet och näppeligen ens deltagit i planerna rörande dess bildande, om annars berättelsen om anledningen därtill är öfverensstämmande med rätta förhållandet. Däremot står det i full samklang med andra omständigheter, då Gjörwell på detta sätt genom ett posthumt medlemskap ville hedra sina bortgångna intima vänner.

Enligt stadgarna var nämligen Gjörwell så godt som enväldig i fråga om inval. Det var direktorn förbehållet att föreslå nya ledamöter. Detta skedde emellertid ej inför sällskapet, som därmed hade intet att skaffa, utan inför Sparre, som undertecknade kallelsebrefven. Afsikten var f. ö. icke att utsträcka invalen öfver en trängre krets. Ännu 1781 voro de då lefvande ordinarie ledamöterna endast tolf, direktorn inberäknad. Men bland dessa funnos män, som gjort eller skulle göra sig ett stort namn, och alla voro mer eller mindre kända vetenskapsmän och vitterhetsidkare. Nämnas må Olof Bergklint, Erl. Sam. Bring, Henr. Nicander (Vetenskapsakad:s sekreterare), C. G. Nordin,

---

[1] Han var som bekant fader till bl. a. den blifvande konungamördaren.

Gust. Regnér, And. J. Retzius, Er. Tuneld och J. H. Lidén.[1] Under de därpå följande sex åren kallades emellertid till medlemmar ytterligare sjuttio personer, af hvilka flere voro bosatta i landsorten och några voro utlänningar,[2] de flesta, ja snart sagdt alla, berömdheter.

Fäster man sig endast vid de tidt och ofta i Gjörwells publikationer förekommande uppgifterna om sällskapets fortgående verksamhet, får man ett starkt intryck af dess lifaktighet och därjämte af en mångsidighet, som dock lider af det egendomliga felet att beröra snart sagdt allt, men anmärkningsvärdt litet af det som skulle utgöra det egentliga föremålet för sällskapets åtgöranden: de läroböcker i egentlig mening, som utgåfvos, äro lätt räknade,[3] men väl utgick i sällskapets namn den brokiga samling af allehanda arbeten i original och öfversättning, som kännetecknar det Gjörwellska förlaget, och Gjörwell själf ville f. ö. uttryckligen hiträkna ej mindre de arbeten han »före 1778 hade utgifvit än dem, som i sällskapets namn sedermera utgått». Också hade redan tidigt Gjörwells gamla kärlek till fäderneslandets historia föranledt honom att med bortseende från sällskapets namn och dess offentligt tillkännagifna syfte lägga allt större vikt vid utgifvandet af historiska verk och 1781 förklarade han öppet »denna vetenskap utgöra *andra* hufvudföremålet af sällskapets arbeten».

Den skulle snart blifva det första. Detta sammanhängde med förvärfvet af den Warmholtz'ska boksamlingen och af förlagsrätten till Bibliotheca historica Suio-gothica, hvilket allt på äkta Gjörwellskt manér[4] skulle förenas med Uppfostringssällskapet, som på detta sätt skulle med sin öfriga verksamhet förbinda öppnandet af ett publikt bibliotek. Att emellertid sällskapet som sådant ingalunda såsom på-

[1] En fullständig lista är införd i Upfostrings-sälskapets tidningar 1781: N. 9.

[2] Se Upfostrings-sälskapets almänna tidn. 1787: N. 1.

[3] Regnérs Första begrep af de nödigaste vetenskaper utkom 1780, Svenska barns handbok s. å., Hofs Grunder til en latinsk grammatica 1782 och Bibliothek för den svenska ungdomen 1786—87. Möjligen bör hit räknas äfven den öfvers. af Robinson Crusœ m. m., som utgafs 1785.

[4] Jfr företalet till Collectio Gjoerwelliana (1781), som enligt sin plan i sig skulle innefatta allt det utg. »öfver 25 år samlat (äfven det förut tryckta!) och allt till sin död ärnar öka, i den ordning och agt, at samma collection äfven efter hans död kan lämna förråd till verkets fortsättning».

stätts[1] uppträdde som köpare, framgår däraf att Gjörwell i eget namn tillhandlade sig såväl boksamlingen som manuskriptet till Bibliotheca och att båda personligen öfvertogos af Patrik Alströmer, som genom ordentlig afhandling, dat. ²⁸/₁ 1784, deponerade densamma hos Gjörwell för dennes lifstid eller för tio år — uppgifterna äro olika —, men »till Uppfostringssällskapets tjenst».[2] Det var först långt senare under helt förändrade förhållanden tanken uppstod, att sällskapet skulle förvärfva biblioteket som sin egendom, men oaktadt förda underhandlingar kom en sådan affär aldrig till stånd. Under tiden stod samlingen alltjämt uppställd i Gjörwells enskilda bostad på Kaptensudden, där den inrymdas i tre af honom själf förhyrda rum, och torde väl hufvudsakligen begagnats af honom ensam.[3] Detta oaktadt benämndes det af Gjörwell själf alltid Uppfostringssällskapets bibliotek, hvilket så mycket lättare kunde förorsaka missförstånd, som detta namn gifvits redan förut åt Gjörwells enskilda samling, med hvilken den Warmholtz'ska nu förenades, och Gjörwell dessutom tidt och ofta uppmanade allmänheten att skänka böcker till detta som offentligt ansedda bibliotek och gåfvor verkligen inflöto. Ja, det gick så långt, att då Gjörwell tid efter annan offentliggjorde listor på sådana accessioner, han däribland upptog äfven de till honom personligen dedicerade böcker, som han likväl senare fortfarande ansåg som sin enskilda tillhörighet, och han förklarade enda afsikten med detta tillvägagångssätt hafva varit att härigenom uppmuntra allmänheten till *verkliga* donationer till *sällskapets* bibliotek, hvilket sålunda kunnat så småningom bildas vid sidan af de öfriga, Alströmer och honom tillhöriga samlingarna.[4]

---

[1] Se Snoilsky's biografi öfver Warmholtz i Sv. akad:s handl. ifr. år 1886, D. 17 (1903): s. 189.

[2] Det är emellertid för bibliotekets senare historia nödvändigt att fasthålla, att det nu inköpta biblioteket endast utgjorde Warmholtz' samlingar i *svensk historia*. Hans boksamling i öfrigt — 3,926 n:r i öfver 5,000 volymer utom ett antal manuskript — stod kvar på Kristineholm och tillföll slutligen genom arf W:s dotterson, sedermera öfversten P. Schönström, som på auktioner i Stockholm 1799 och 1800 afyttrade största delen däraf. En del såldes dock först efter Schönströms död 1838. Vid alla tre försäljningstillfällena upprättades tryckta kataloger.

[3] En utlåningsjournal var dock upplagd och Gjörwell säger sig »med flit och beredvillighet» tillhandagått med lån.

[4] Möjligen var det för att lättare skilja sällskapets egna böcker från de öfriga som det prydliga exlibris förfärdigades, hvilket beskrifves af Car-

Det var naturligt, att dispositionen af den Warmholtz'ska samlingen, som utom tryckta böcker innehöll värdefulla manuskript, skulle gifva Gjörwells historiska intressen ny fart. Under de följande åren utkommo också bl. a. *Anmärkningar i svenska historien* (1782—86) samt *Handlingar uti svenska historien, utgifne utur Upfostrings-sälskapets bibliotek* (1786), men det verk, som var föremålet för Gjörwells ömmaste omsorger var visserligen och helt naturligt Warmholtz' monumentala *Bibliotheca historica*, af hvilket under åren 1782—87 tre delar offentliggjordes, och naturligtvis äfven de i Uppfostringssällskapets namn,[1] ehuru förlaget till de båda första var helt och hållet Gjörwells eget samt till den tredje försträcktes af C. F. Fredenheim, och ehuru öfver hälften af sällskapets ledamöter icke ens genom subskription visade något intresse för företaget.

Hvad som emellertid måhända allra mest gjort Uppfostringssällskapets namn kändt äro dels de förtjänstfulla *minnesteckningar* öfver åtskilliga lärde (Schefferus, Rydelius, Björnståhl, Terserus[2] m. fl.), hvilka trycktes med den på titelbladet ståtande uppgiften om att de »vunnit belöningen uti Upfostrings-sälskapet», dels äfven de i sällskapets namn åren 1781—87 utgångna *tidningar*, i hvilka en mängd notiser förekomma om sällskapets göranden och låtanden.

Beträffande de förra må erinras om att Art. 10 af 1779 års stadga uttryckligen föreskref, att sällskapets högtidsdag borde utmärkas »antingen med något vedermäle af sällskapets vördnad för kungl. huset[3] eller med någon synnerligare förtjenst om vetenskaperne». Mycket riktigt anordnades också till åtlydnad häraf pristäflingar öfver förut utsatta ämnen och de belönade arbetena hugnades med medaljer i guld,[4] som sades blifvit utdelade hvarje 1 november. Att

---

lander i Sv. bibl. och exlibris I (1889): s. 110. Det bär ej sällskapets vanliga valspråk, men ordet Veritati.

[1] Jfr utg:s företal till D. 1.

[2] Den sistnämnda trycktes dock först 1795 på förf:s, Jakob Tengströms, eget föranstaltande i Åbo. Flere i texten ej omnämnda biografier lågo färdiga till tryckning, men publicerades aldrig.

[3] Detta utgjordes vanligen af ett poem, infördt i sällskapets tidningar någon af de första dagarna i november.

[4] Äfven silfverjetoner utdelades, dock ej som pris för författade skrifter, utan åt ynglingar, som gjort sig kända för utmärkta framsteg i studier vare sig vid gymnasierna eller vid universitetet. Också dessa bekostades af

märka är emellertid, att dessa premiepenningar alla år bekostades af Gjörwell personligen[1] och så mycket mindre kunde utdelas inför sällskapet, som detta intet enda år sammanträdde till firande af sin högtidsdag.

Något större samband förefanns väl skenbart mellan sällskapet och de i dess namn utgifna tidningarna, för så vidt som den person, hvilken bar titel af sällskapets sekreterare, kanslisten vid K. biblioteket Jakob Björkegren, till en början äfven nominellt var tidningarnas redaktör. Huru litet detta dock i verkligheten hade att betyda, framgår däraf, att Gjörwell äfven för dessa bar hela förlaget, liksom han tvifvelsutan hela tiden var deras spiritus rector och åtminstone fr. o. m. 1784 deras ansvarige utgifvare. När därför Gjörwell sedermera frånträdde sin befattning som sällskapets direktor, skedde icke heller med tidningarna annan förändring än att sällskapets namn bortföll: af Upfostrings-sälskapets tidningar eller som de senare kallades Upfostrings-sälskapets almänna tidningar blefvo Almänna tidningar, det var hela skillnaden; i öfrigt bibehöllos plan, utstyrsel, redaktion eller allt det, som konstituerade tidningen som sådan. En lösare förbindelse kan icke tänkas.

Det torde af det sagda vara klart, att Uppfostringssällskapet, så långt vi följt dess historia, ingalunda var ett samfund i vanlig mening, där ledamöterna samverkade till det helas bestånd eller ens utgjorde en sammanslutning af liktänkande personer till dryftande af gemensamma intressen. Det är nämligen fullkomligt säkert, att sällskapets medlemmar med detsamma hade ingen som helst förbindelse från den stund de emottagit sina kallelsebref: de sammanträdde aldrig, voro i ingenting rådfrågade och hade icke med ett runstycke bidragit till sällskapets ändamål. Uppfostringssällskapet var i själfva verket hittills ingenting annat än ett *namn*, eller om man så hellre vill, Uppfostringssällskapet var — Gjörwell.

Gjörwell. Stamparna till de för ändamålet slagna medaljer hade han erhållit, en af blekingska nationen i Lund (öfver Sv. Lagerbring), en af östgöta nation i Uppsala (öfver J. H. Lidén). Jfr B. E. Hildebrand, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor (1860), s. 222 och 231.

[1] Utom 1787, då J. H. Lidén lämnade medel till belöning af O. A. Knös' afhandling om biskop Bilberg, som förut varit tryckt på latin i förf:s Analecta, men på uppmaning omarbetats på svenska.

Detta faktum har väl ej alldeles undgått en och annan mera skarpsynt iakttagare. Beskow berättar sålunda, att Kellgren, då fråga varit att öfver Gjörwell slå en skådepenning, skulle hafva föreslagit till omskrift orden: »Karl Kristoffer Gjörwell, Uppfostringssällskapets stiftare och sällskap», och han tillägger att »i detta skämt låg fullkomlig sanning och tillika sällskapets historia». Det må dock lämnas därhän — det framgår i hvarje fall ej af hans minnesteckning i öfrigt —, om Beskow själf förstått att draga konsekvenserna häraf, och denne visar f. ö. en fullkomlig obekantskap med den utveckling sällskapet i sitt senare skede gick till mötes.

Man kan emellertid med skäl uppställa frågan, hvartill under dylika omständigheter en sådan inrättning skulle tjäna. Svaret torde kunna härledas ur dubbla motiv. Det synes mig vara höjdt öfver allt tvifvel, att Gjörwell vid planens uppkastande verkligen var besjälad af nit för det uppgifna syftet och trodde sig med dess förverkligande kunna göra gagn för det allmänna. Men å andra sidan voro svårigheterna under denna tid vid drifvandet af en större förlags- och bokhandelsrörelse så stora, att det väl behöfdes att tillvarataga de hjälpmedel, som kunde erbjuda sig, och tvifvelsutan var ett lärdt samfunds stöd, om också endast till namnet, minst då att förakta. Det kan t. o. m. diskuteras, om icke just den valda formen var den förmånligast tänkbara, då den gaf ett förstklassigt firmanamn och därjämte en »vid tronens fot varande hög förman», utan att samtidigt pålägga den enväldige direktorn någon ansvarighet, band eller kontroll. I någon mån torde väl också förlagsartiklar, utgifna af Uppfostringssällskapet, visat sig konkurrenskraftigare än de, som saknade en dylik reklam.[1]

[1] Snoilsky, a. a., kommer sålunda sanningen nära, då han säger, att Uppfostringssällskapet »var nära förbundet med Gjörwells förlags- och bokhandelsaffär, för hvilka sällskapet tillika skulle tjena som ryggstöd». Då han emellertid i sammanhang härmed säger, att sällskapet var »ett på aktier ställdt företag» har han helt säkert missuppfattat »ryggstödets» beskaffenhet. Uppgiften om aktierna är dessutom vilseledande såsom antingen anteciperad (jfr nedan) eller också beroende på missförstånd af ett af Gjörwell till främjande af afsättningen i sin boklåda (»Uppfostrings-sällskapets boklåda»!) användt rabattsystem. Hvar och en (således ej endast sällskapets ledamöter), som tillhandlade sig en »actiesedel, utgifven till understöd för Upfostrings-sälskapets förlags-arbete, och stor *sex* (en annan gång nio) R:dr specie» ägde att inom viss tid »efter behag välja och lyfta ibland dess förlags-arbeten

Gjörwell torde f. ö. med något skäl i sin rörelse ej blott sett ett affärsföretag, utan en verkligt fosterländsk uppgift. Så litet utvecklad som bokmarknaden ännu var och så betydelsefullt dess uppdrifvande var för den nationella kulturen och ej minst för möjligheten att allmängöra mera gedigen läsning, för att ej säga vetenskapliga verk, voro åtgärder, som under andra förhållanden skulle smaka ej så litet af humbug, fullt tillåtliga eller åtminstone ursäktliga. Med hänsyn tagen till Gjörwells oomtvistliga redbarhet och den naivitet, som aldrig öfvergaf honom, gör man säkerligen rättast i att antaga det han härvidlag handlat i fullständigt god tro. Huru stora förluster hade han ej ådragit sig vid de ofta jämmerligen misslyckade försöken att förlägga arbeten af otvifvelaktigt värde men med få afsättningsmöjligheter, då han dock tvifvelsutan med sin obestridliga erfarenhet haft tillfälle till större förtjänst på mindre gediget gods! Och månne han icke trodde sig verkligen tjäna ett sällskap, då han förlade de arbeten, som utarbetats af vissa dess medlemmar?[1] Att det sista gått lika väl för sig äfven utan hela sällskapet och författarnes ledamotskap däri, är en annan sak, som förmodligen undgick den hederlige Gjörwell.

Den inslagna vägen kunde emellertid i vissa, ej otänkbara fall hafva sina risker, åtminstone för de ideella intressen Gjörwell oaflåtligt ville vårda. Dennes enskilda ekonomi hade genom oräknade förluster och konjunkturer, som ställt sig ännu sämre än de vanliga, vid flere tillfällen varit alldeles undergräfd, och om detsamma ånyo inträffade, innebar sammankopplingen af hans enskilda affärer med hvad han åtminstone inom sig och för antydda fall ville

till en summa af *åtta* (tolf) R:dr specie». (En lista på sådana »aktietagare» finnes införd i Upfostr.-sälsk:s tidn. 1782: N. 3—4, s. 15.) Sedermera utsträcktes valfriheten till en mängd såväl svenska som utländska arbeten enligt tryckta förteckningar. Vinsten skulle »till större delen» användas för inköp af nya böcker till sällskapets bibliotek.

[1] Lagerbring, Bergklint, Regnér, Lindblom, Luth, A. Norberg, Retzius, Schenmark, Warmholtz, von Celse, C. V. Lüdeke, E. M. Fant, D. Boëthius, J. P. Catteau, H. V. Hachenburg, Björkegren, Tuneld, O. Espling, J. B. Wolff, J. F. Feddersen, C. P. Blomberg och J. C. Campe, hvilkas arbeten Gjörwell förlagt åren 1772—87, voro eller blefvo alla medlemmar af Uppfostringssällskapet.

hafva ansedt som sällskapets alldeles särskilda tillhörigheter[1] — dit hörde de från 1786 utgifna Handlingarne och på vissa villkor Warmholtz' bibliografi samt ej minst biblioteket, som nödvändigt måste räddas från förskingring — en gifven fara för dessa senares fortgång och bestånd.

Det antydda fallet hotade redan i slutet af 1783 att inträffa, då Gjörwells ställning vid denna tid uppgifves hafva stått på klena fötter. En antydan därom lämnar han själf i sällskapets tidningar för november samma år, då han bl. a. uppgifver, att subskriptionen på de under närmast föregående år utgifna arbeten »på långt när icke svarat emot dessa förlagers kostnad». Man undrar ej därpå, då man samtidigt erfar, att subskribenterna på Celse's Apparatus blott voro 145, på Lagerbrings Svea rikes historia 63, på Tunelds Geografi 67 och på Catteau's Bibliothèque Suédoise endast 17. Af Björnståhls Resa, som till en början gått jämförelsevis väl, hade de sista delarna mistat icke mindre än 400 prenumeranter, som undandragit sig att uppfylla sina förbindelser. Följden hade blifvit, att förlagshuset, som sedan slutet af 1778 »medelst ut- och afbetalningar i rörelsen instuckit ett kapital af cirka 35,000 riksdaler specie», kommit att »ligga uti flere tusen riksdalers förskott». Denna gång tyckas svårigheterna utjämnats och någon katastrof inträffade ej. Det ligger emellertid nära till hands att antaga, det denna eller någon liknande förlägenhet framkallat åtgärden att tillsätta en ny ämbetsman i Uppfostringssällskapet. Åtminstone finner man något senare J. F. Fredholm vara antagen till sällskapets »kamererare».

Dennes befogenhet är däremot icke lika klar. Att han helt enkelt antagits till biträde af Gjörwell och af denne utrustats med den nya titeln är det troligaste. Af sällskapet som sådant var han i alla händelser icke vald, då ju detta icke sammanträdde och således ej kunde utöfva några eventuella rättigheter. Däremot är det möjligt —

[1] Art. 12 i sällskapets stadga säger dock uttryckligen: »Såsom detta sällskap icke äger någon fond af allmänna medel, utan hela inrättningen och alla dess förlager underhållas samt drifvas af dess nuvarande director, kongl. bibliotekarien C. C. Gjörwell, och genom dess enskildta medel; så höra ock dessa förlager honom såsom dess enskilda egendom nu och framdeles till.»

ehuru blott en gissning — att Fredholms tillsättande föranledts af de tillskott till förlagsrörelsen, som faktiskt skedde i midten af 1780-talet, väl ej af sällskapet, men af enskilda mecenater, som äfven voro sällskapets ledamöter. Om Fredenheims försträckning till utgifvandet af den Warmholtz'ska bibliografiens tredje del har redan talats. Att Alströmerska huset sträckte sin offervillighet utöfver inköpet af det Warmholtz'ska biblioteket, är äfven säkert.[1] Och slutligen skänkte gardeskaptenen frih. C. J. Silfverhjelm år 1786 350 riksdaler specie »i ren gåfva», af hvilka 150 riksdaler skulle användas till förlagernas drifvande och återstoden till bibliotekets ökande.

Dessa bidrag räckte dock icke på längden och 1787 måste Gjörwell göra cession. Det skedde genom en sedermera tryckt ansökan till tingsrätten i Danderyds skeppslag, dat. den 6 oktober 1787, i hvilken han söker uppvisa orsakerna till sitt obestånd. Han uppgifver däri bl. a., att skulden, som steg till 15,000 riksdaler specie, med 4,000 riksdaler understeg tillgångarna, som utgjorde 19,000 riksdaler. Men de senare lågo delvis i svårsålda förlager och dessas brådstörtade försäljning skulle utan tvifvel göra ställningen sämre än om de efter hand kunde förvandlas i reda penningar.

Det var således här icke längre tal om någon Uppfostringssällskapets rätt. Redan flere månader förut hade dock Gjörwell vidtagit åtgärder för att åtminstone delvis skydda denna. Han inlämnade nämligen redan den 10 maj 1787 till Sparre ett memorial, hvari han framkastade »en plan till Uppfostringssällskapets bestånd och förkofran uti framtiden». Hittills hade han själf »till en god del uppehållit detta verk, men aftagande både krafter och medel förbjöde honom numera sådant. Fördenskull blefve nödigt, att en fond vunnes för sällskapets enskilda räkning, som förblefve under dess egen disposition». Gjörwell föreslog till åstadkommandet häraf årliga men frivilliga sammanskott af sällskapets ledamöter, hvilka borde användas till fortsatt

[1] Snoilsky, a. a., uppgifver att »Patrik Alströmer förskotterade med vanlig frikostighet 2,000 riksdaler årligen till sällskapets samlingar och förlager». Fredholm var åtminstone på 1790-talet kommissionär i Stockholm för den i Alingsås bosatte Alströmer och uppbar då penningmedel för den-

utdelande af premiepenningar för prisbelönta minnesskrifter; dessas tryckande ansåg han kunna bestridas af inflytande försäljningsmedel, då de hittills utgifna väl burit sig. Därjämte erbjöd sig Gjörwell att på sällskapet helt och hållet öfverlåta förlagsrätten till de handlingar i svenska historien, som utgått i dess namn, och hvilka han utan ersättning åtog sig att för framtiden redigera. Hittills hade visserligen dessa handlingar ej varit någon lysande affär — det uppgifves att så godt som hela upplagan, 500 ex., låg osåld, och att endast 29 prenumeranter inbetalat sina afgifter — men om sällskapets ledamöter endast själfva intresserade sig för företaget, skulle resultatet ofelbart blifva ett annat. För öfrigt borde tryckningen ej ske fortare, än att inkomsten för de utgifna delarna kunde användas till fortsättningen, så att sällskapet ej åsamkade sig någon skuld.

Då emellertid på detta sätt sällskapet inginge i en verklig affärsrörelse, borde de hittills varande ämbetsmännen förses med instruktioner, ordentliga böcker föras af kamreraren, revisorer tillsättas af Sparre — Gjörwell föreslog själf de tre första —, som sedan årligen skulle ombytas, och inventarium upprättas öfver biblioteket. Skulle rörelsen lämna något öfverskott, som förmodades, ansågs dessutom ej obilligt, om något arfvode kunde ämbetsmännen och vaktmästaren beredas. Hittills hade de förra tjänat utan lön och den senare hade aflönats af Gjörwell.

Sparre, som till en början rådgjorde endast med Emanuel de Geer och Jakob von Engeström, och som förmodligen var invigd i de för Gjörwell bestämmande skälen till hans framställning, tyckes närmast blifvit orolig för bibliotekets öde och önskat ett klargörande af dess äganderättsförhållanden. Det var så mycket viktigare, som detta kort förut fått utsikt till en större accession — den enda större af de »verkliga» donationer Gjörwell hoppats på — genom testamente af rådmannen C. J. Ennes i Karlskrona, som aflidit i april 1787.[1] Från Alströmer begärdes uppgift, under

[1] Ennes' bibliotek, som omfattade 1,553 band, utom 35 band manuskript, nådde aldrig sin bestämmelse. Det förstördes nämligen vid en eldsvåda i Karlskrona 17/6 1790, strax innan det skulle afsändas till Stockholm. Planer hade dessförinnan varit å bane, men öfvergifvits, att däraf göra ett lånbibliotek i Karlskrona, hvars afkastning skulle tillfalla Uppfostringssällskapet.

hvilka villkor han kunde vara villig att alldeles afstå från sin andel i boksamlingen, och denne visade genast tillmötesgående. Han lät Gjörwell lämna en summarisk förteckning med åsatta priser, enligt hvilken det helas värde skulle utgöra 3,892 riksdaler specie, men förklarade på samma gång att bibliotekets bevarande och tillväxt framför allt låg honom om hjärtat, »såsom samladt af en så stor kännare af vår historia, som framlidne hofrådet Warmholtz var, och sedan så troget både vårdadt och ökadt af herr k. bibliotekarien Gjörwell.» Han erbjöd därför sällskapet att öfvertaga samlingen mot en årlig afbetalning af endast 300 riksdaler i tio års tid, men fäste därvid uttryckligen villkoret, att den »aldrig fick från Uppfostringssällskapet skingras eller föryttras, utan beständigt såsom en dess tillhörighet förblifva».

Det bibliotek, hvarom här var fråga, var af ett utsökt slag. Det omfattade först och främst den Warmholtz'ska kollektionen af böcker, handskrifter och kopparstick rörande svenska historien, om hvilken Gjörwell med berättigad stolthet säger, att den var af »det värde och den fullständighet, att en sådan icke finnes hvarken i något offentligt, mindre enskildt bibliotek vare sig inom eller utom Sverige». Den upptages till endast 1,500 riksdaler utom Warmholtz' manuskript till Bibliotheca historica Sueogothica, som skattades till en tredjedel af samma summa. Den af Warmholtz egenhändigt upprättade katalogen omfattar 1,379 n:r tryckta böcker, 150 band manuskript, utom en mycket betydande samling handskrifna och tryckta acta publica och riksdagsskrifter från frihetstiden, öfver 100 kartor och nära 1,000 kopparstick (utsikter, historiska planscher och porträtt). Dessa siffrors rätta betydelse framgår emellertid först då, när man erfar, att ett stort antal nummer omfattade flere volymer, och att ett ej mindre antal band utgöres af samlingsband och broschyrkartonger. En närmare granskning visar också, att ensamt afdelningen af tryckta böcker innehöll öfver 5,000 band och broschyrer, alltsammans ordnadt i noggrann öfverensstämmelse med den bibliografi, till hvilken samlingen utgjort stoffet.[1] Men dessutom medföljde nu

[1] Snoilsky, a. a., s. 188, har delvis andra siffror än de ofvan meddelade, som jag erhållit efter kollationering med originalförteckningen (en volym i folio, n. m. i K. bibl., dit den kommit med den Gjörwellska brefsamlingen).

ett antal särskildt specificerade större verk, som visserligen omfattade endast ett hundratal boktitlar, men dessa representerade inemot tvåtusen band och hade tillsammans i inköp kostat Alströmer nära nog lika mycket som det pris, hvartill hela det Warmholtz'ska biblioteket hembjöds sällskapet. Man finner här alla de förnämsta utländska lärda tidskrifterna i kompletta serier, större planschverk, i utlandet tryckta arbeten om Sverige och litterära rariteter, sådana som Gustaf I:s bibelupplagor af 1526 och 1541 samt Revelationes S. Birgittæ, »editio prima et rarissima», andra att förtiga.

Den utsikt, som öppnats för dessa skatters framtid, gjorde naturligtvis Gjörwell förtjust. Han inkom med två nya memorial, och i det senare af dessa visste han uppgifva nya tillgångar, som han erbjöd sällskapet, hvarjämte han föreslog vissa ändringar i sina förut uppgjorda planer. Han afstod nu till förmån för biblioteket från all begäran om enskild ersättning och utfäste sig till att åter öfvertaga förlaget af handlingarna, för hvilket han ville betala en årlig summa af 50 riksdaler, som skulle användas till Alströmers förnöjande. Han hade vidare att omförmäla, det Sven Lagerbring skänkt sällskapet manuskriptet till femte delen af sin stora rikshistoria jämte förlagsrätten till nya upplagor af de föregående delarna, och att han själf öfverlämnade de af Sven Hof till honom förut skänkta handskrifterna till tre grammatikaliska arbeten, af hvilka ett redan var tryckt (hela upplagan medföljde gåfvan) och åtminstone ännu ett ansågs väl löna sig att utgifva. Själf ville Gjörwell emellertid draga sig tillbaka från direktionen: då han nu »uppnått den efterlängtade dagen, då sällskapet vunne ett bestånd och en activitet, som icke mera berodde på honom,» och då han kände sig alltmera af ålder och sjukdom oförmögen att fortsätta med sin förra verksamhet borde en *ordförande* i hans ställe utses, hvarjämte sällskapet för framtiden borde äga rättighet att självt för sin skyddsherre föreslå nya medlemmar. Vården och ansvaret för biblioteket ville dock Gjörwell fortfarande behålla; så länge detta ägde rum, ville han äfven liksom hittills afstå från de honom enskildt tillhöriga böcker.

Emellertid hade Sparre ändtligen funnit tiden inne att för första gången sammankalla sällskapets ledamöter. Det skedde till den 17 september 1787 och samlingen ägde rum i kanslirådet von Engeströms bostad. Endast tretton ledamöter hade infunnit sig. Själf var Sparre ej närvarande, men hade uppsatt en skriftlig framställning, i hvilken han tillstyrkte Gjörwells förslag, hvilka vid sammankomsten föredrogos.

»Sällskapet fann af dessa handlingar», heter det i det vid tillfället förda protokollet, »huruledes herr Gjörwell föreslagit åtskilligt i anseende till sällskapets framgena bestånd och förkofran samt ändtligen afsagt sig den af honom förda direktion. Ledamöterna voro förundrade att nu påkallas, sedan de ifrån första kallelse-brefvets erhållande icke varit i det minsta rådfrågade och icke ens kände, att de till något voro förbundne, anseende sig ingen del äga uti de mått och steg, som hittills uti sällskapets namn kunde vara tagna.» Under diskussionen framhöllos dock dels hänsynen för Sparre och för de personer, som ihågkommit sällskapet med gåfvor, bland hvilka den Ennes'ska donationen särskildt nämnes, dels äfven den förlust för det allmänna, som skulle blifva en följd af det till sällskapet hembjudna Warmholtz'ska bibliotekets skingrande. Man ansåg ock »att ändamålet med nyttiga böckers uppläggande vore ganska nyttigt och hedrande», och beslöt därför att tillsätta en kommitté, som skulle taga frågan om sällskapets fortsättande under ompröfning. Härtill utsågos H. Nicander, C. G. Nordin, Jak. von Engeström och Joh. Björnstjerna.

Det af v. Engeström uppsatta betänkande, som utarbetades af dessa kommitterade, är ett ganska vidlyftigt aktstycke. På allvar upptogs först däri spörsmålet, om sällskapet öfver hufvud taget kunde anses existera, men ehuru man öppet erkände »att i anseende till den förflutna tiden blott direktören varit verkelig, men icke sällskapet», ansågs dock på förut angifna grunder att verksamheten skulle fortsättas. Till samma resultat kom man äfven med afseende på själfva namnet, ehuru det erkändes, att det föga svarade mot programmet, och man äfven efter Gjörwells inträffade konkurs såg betänkligheter i att bibehålla hvad man kunde kalla dennes firmanamn. I detta fall blef dock hänsynen till gjorda donationer bestämmande, så mycket

mera som man visste, att Gjörwell till ingenting förbundit sällskapet som sådant. Så mycket grundligare nyheter infördes i förslaget till organisation, som alldeles frångick Gjörwells af Sparre och Alströmer gillade projekt.

Först och främst omformulerades sällskapets program. Dess uppgift skulle »blifva att författa, granska och utgifva böcker och skrifter, tjenliga såväl att bereda en gagnelig uppfostran af ungdomen som dess undervisning både af enskilde och offentlige lärare, samt därjämte andre nyttige verk och arbeten till rikets gagn och heder; jämväl att med inrättningen förena en boksamling, af hvilken icke allenast sällskapet, utan ock det allmänna kunde sig begagna; men i öfrigt icke befatta sig med sådana göromål, hvilka andra lärda sällskap egentligen tillhöra, och således icke heller med prisfrågors utgifvande, så framt icke något särdeles tillfälle kunde yppa sig att rörande uppfostringsverket sådant åstadkomma».

Medel till förverkligandet häraf skulle man bereda dels genom de af Gjörwell lämnade, redan färdigtryckta arbetens försäljande, dels genom frivilliga sammanskott och dels äfven genom »att på tjugo år upptaga ett lån till så stor summa, som hugade män skulle behaga insätta, men icke öfver 150,000 daler kopparmynt» (8,333 1/3 riksdaler specie). Dessa insatta penningar skulle fördelas i smärre lotter à 5 riksd. 26 skill. 8 rst. stycket, af hvilka dock endast 10 procent åt gången skulle behöfva inbetalas. Ränta skulle årligen godtgöras, och de, som på en gång toge 10 sådana lotter, skulle anses som sällskapets ledamöter jämte de förutvarande. Genom denna sista bestämmelse hade sällskapet således alldeles frångått karaktären af lärdt samfund och därmed bortsett från Alströmers uttalade »oförgripliga tanke», att det fortfarande skulle bestå endast »af sådana ledamöter, hvilka antingen själfva äro arbetande i och för vår litteratur eller af densamma sådana kännare och befordrare, att de böra i ett sådant sällskap inträda». Dock ansågs antalet af »ledamöter, som merendels vistas i Stockholm och äro kända för lärdom och insikter», ej böra understiga tjugo, och samtliga medlemmar borde hållas omkring etthundra.

I spetsen för sällskapet skulle stå åtta ombudsmän och två föreståndare och alla dessa »måste vara män, kända för kunskap i lärda saker». De skulle utses af de s. k. hufvudmännen, som återigen valdes af hvart tiotal ledamöter, och på samma sätt utsågos revisorerna, hvilka dock ägde att inom sig välja fyra, som verkställde arbetet. Som årlig samlingsdag bibehölls 1 november, då samtliga ledamöter ägde sammanträda, hvarjämte revisionsberättelsen skulle föredragas på ett nytt möte hvarje 1 december.

Skulle det Alströmerska biblioteket blifva inlöst, ansågs dessutom en bibliotekarie böra anställas, hvilken därjämte skulle hafva tillsyn med tryckningen af sällskapets arbeten och fungera som sekreterare. Härvid tänkte dock ej kommitterade på Gjörwell, som man synbarligen ville vara kvitt. Väl uppräknades hans gåfvor till sällskapet, hvarigenom han förskaffat detsamma »det första, som det kunde kalla sin egendom, hvilken, utan kostnad vunnen, borde någon inkomst i längden förskaffa. Men huru god sällskapets böjelse kunde vara, saknades dock all utväg att kunna visa annan erkänsla än tacksamhets betygande». Förhållandet blef sedermera mindre godt, men 1791 fick Gjörwell efter upprepade påminnelser uttrycklig decharge för den förflutna tiden.

På sammanträden den 14 december 1787 och 5 januari 1788 antogs kommitterades förslag och val företogos i öfverensstämmelse därmed. Till föreståndare antogos k. bibliotekarien Johan Björnstjerna och k. sekreteraren frih. Shering Rosenhane, hvilka sedermera alltjämt återvaldes. Dock fortfor Jakob von Engeström, som blef en af ombudsmännen, att vara ett slags ledare för det hela. Däremot synes Sparres roll utspelad. Han var visserligen närvarande vid de båda nyssnämnda sammankomsterna, då han äfven föreslog de ombudsmän och föreståndare, som valdes, och han deltog i aktieteckningen, men såsom »protector» synes han icke mera hafva fungerat.

Det pekuniära understöd sällskapet väntade skulle som nämndt bestå dels i lån mot räntebärande lotter, dels i tillfälliga eller årliga gåfvor. Hvad aktieteckningen beträffar, gick denna i början väl. Maximikapitalet (8,333 1/3 riks-

daler) fulltecknades[1] och första inbetalningen (10 %) inflöt i allmänhet ordentligt. Af sällskapets gamla ledamöter deltogo dock icke ens hälften (38) och af dessa endast två tredjedelar (26) med det antal lotter (10), som ansågs erforderligt för icke medlemmar att vinna verkligt ledamotskap. Däremot köpte sig på detta sätt ett förvånande stort antal utomstående personer rätten att blifva sällskapets medlemmar och insatser gjordes af andra äfven med smärre belopp, som ej medförde denna rätt. Af inalles åttiotvå främmande tecknare togo dock sjuttiotvå tio lotter och därutöfver. Antalet ledamöter blef således i ett slag fördubbladt.

Den andra inbetalning af nya tio procent, som direktionen ansåg sig böra infordra 1789, gaf icke samma goda resultat. Oaktadt en flere gånger utsträckt betalningstermin och oaktadt den risk, som härflöt af bestämmelsen, att vid försummad betalning redan insatta belopp skulle tillfalla sällskapets bolag, uraktläto 40 af sällskapets 110 aktieägare att uppfylla sina förbindelser, och när under åren 1791—92 en tredje inbetalning äskades, hade de offervilligas antal sjunkit till 59.[2] Någon vidare inbetalning sattes aldrig i fråga.

De frivilliga gåfvorna, som skulle användas till det Alströmerska bibliotekets inlösen, omfattades redan från början med mindre intresse. Väl tecknade sig ett trettiotal personer inom och utom sällskapet på de listor, som utsändts såväl i Stockholm som i landsorten, och de flesta af dessa åtogo sig en årlig afgift, men äfven dessa senare tyckas i allmänhet aldrig blifvit kräfda mera än en gång och hela det belopp, som härigenom inflöt, steg allt som allt till endast 204 riksdaler. Häri ingingo de 50 riksdaler, som konungen på kronprinsens vägnar utfäst sig att betala i

[1] Ännu på hösten 1789 voro aktierna så begärliga, att lektor Biberg måste särskildt anhålla om att få köpa en sådan. »Ehuru direktionen varit sinnad att ej mera öka antalet af aktieägare, så beviljades dock hr Bibergs åstundan».

[2] De summor, som inflöto, voro: af första inbet. (före 1/11 1789) 827 rdr 37 sk. 4 rst., af den 2:a (1789—90) 535 och af den 3:e (1791—92) 470 rdr. I allt fick således sällskapet på detta sätt in 1832: 37: 4. — Flere medlemmar (däribland Gjörwell) skänkte sina lotter till biblioteket. De summor, som detta härigenom fick till godo, blefvo dock till ingen nytta, då aktiekapitalet så småningom förtärdes och bibliotekskassan dessutom belastades med skyldigheten att ansvara för de senare inbetalningarna.

sex år, men hvilka efter den förstnämndes död icke längre utanordnades.[1]

Med dessa siffror är sällskapets senare historia i det stora hela tecknad. Till en början var synbarligen ifvern för företaget ganska liflig och man synes äfven hafva hyst förhoppning om ett godt resultat i ekonomiskt afseende. Direktionen sammanträdde de första åren flitigt, värdefulla manuskript skänktes för att genom sällskapets försorg utgifvas och ännu flera hembjödos mot lösen. Det första arbete, som trycktes, var Berch's *Utkast till kon. Gustaf Adolphs och dess gemåls lefvernes beskrifning i anledning af de öfver dem slagne skådepenningar* och inom ett år voro äfven densammes liknande arbeten öfver drottning Kristina och kon. Karl Gustaf, Karl XII och Fredrik I färdiga från trycket[2]; följande år utkom äfven Rosenhanes fortsättning om kon. Adolf Fredrik. Samtidigt lämnade den till sällskapet skänkta, omarbetade upplagan af Botins *Svenska folkets historia*, D. 1, pressen. Men ehuru andra delen efter åtskilliga vidrigheter[3] såg dagen 1792, kunde arbetet icke fullföljas, emedan författaren under tiden dött (1790) och stärbhuset fordrade en ersättning för manuskriptet till den färdiga tredje delen, som sällskapet ej ansåg sig kunna bevilja; den blef sedan aldrig utgifven. Äfven handskriften till Ax. Gabr. Leijonhufvuds *Tankeval i anledning af sön- och högtidsdags evangelier, uti vers*, som utkom 1790, var en gåfva af författaren. Däremot åtog sig sällskapet genom ordentligt kontrakt och leverans af ett visst antal exemplar att åt K. vitterhets, historie och antiqvitetsakademien förlägga den nya följd af dess handlingar, som började utgifvas 1789, och genom dess försorg trycktes också de tre första delarna (1789, 91 och 93).[4] Men det förnämsta verk, som utgick på sällskapets bekostnad, var likväl fortsättningen af Warmholtz' *Bibliotheca historica Sveo-gothica.* Vi

---

[1] »H. K. M., vår nu varande allernådigste konung behagade utfästa sig att till sällskapet gifva 50 riksd. årligen i sex påföljande år och har sällskapet *för de tre första åren fått njuta denna kongl. nåden tillgodo.*» Berättelse af Upf.-sällsk. inl. t. rikskansl. 22/10 1794.

[2] Den del, som afhandlade Karl XI, hade förut utkommit på Swederi förlag.

[3] Tryckningen måste flera gånger afbrytas af brist på papper.

[4] Äfven med Svenska akademien fördes underhandlingar om uppläggandet af dess handlingar, men ledde ej till resultat.

hafva förut sett, att tre delar dittills utgifvits af Gjörwell, och att förlagskostnaden till den sista försträckts af C. Fr. Fredenheim. Denne hade därjämte utfäst sig, att det af honom förskotterade beloppet skulle, i den mån det åter inflöte genom arbetets försäljning, få användas till fortsättningens publicerande, men dessa medel hade endast räckt till ett par ark af fjärde delen. Manuskriptet, som tillhörde Alströmer, disponerades emellertid fortfarande af Gjörwell. Denne åtog sig »curam editionis» mot en viss godtgörelse pr ark och afgaf en skriftlig förbindelse att årligen leverera minst en del i tryckfärdigt manuskript. Under åren 1788—93 utkommo också delarna 4—7, men därmed afbröts tills vidare utgifningen.[1]

Sällskapets ofvan uppräknade förlagsartiklar hade nämligen visserligen gifvit det ett »ansenligt lager af exemplar utaf upplagde arbeten», men med dessas försäljning hade det gått trögt. Bland orsakerna till detta ledsamma förhållande räknades kriget, som gjorde den billigare sjötransporten till aflägsnare orter osäker, och detta hinder var knappt aflägsnadt, förrän konungamordet 1792 gjorde ett nytt afbrott i »det lugn, som litteraturens älskare vilja hafva» för att ägna tillbörlig uppmärksamhet åt dess alster. Följden blef att ännu 1791 intet enda arbete »betalt den därå gjorda kostnad», med undantag af den första af Berchs medaljhistorier, »på hvilken den tillkommande vinsten var börjad med några riksdaler». Två år senare var sällskapets inneliggande, osålda lager uppe i ett värde (efter bokhandelspriset) af 5,000 riksdaler, men den kontanta kassan var stadd i ebb. Verksamheten kunde icke fortsättas utan nya tillskott från aktieägarnes sida, men resultatet af de sista inbetalningarna lockade ej till nya försök. Också aftog intresset märkbart. Direktionens sammanträden blefvo allt sällsyntare och de allmänna mötena allt mindre besökta. Vid det sista af dessa senare, från hvilket protokoll föreligger, den 1 november 1793, hade blott tre ledamöter infunnit

[1] Upplagan var 500 ex. Emellertid befanns att vid leveransen från boktryckaren af D. 4 en brist uppstått. Detta skulle alltså i sin mån kunna förklara, att denna del anses sällsyntare än de öfriga. Af D. 1—2 torde upplagan varit större (jfr Föret. till D. 3). Af de senare utg. delarna upplades D. 8 säkert och de öfriga troligen i 500 ex.

sig, och då dessa ej ansågo sig beslutmässiga, bestämde man sig för att utsätta ny dag till sammankomst, men komme icke flera till denna, »skulle det med annonserande tills vidare upphöra». Om således sällskapet väl ej ännu upplöstes, var det dock tydligen slut med all vidare verksamhet eller åtminstone med utgifvandet af nya arbeten.[1]

Det återstår oss då att tillse det Warmholtz-Alströmerska bibliotekets vidare öden. Underhandlingar om dettas inlösen till sällskapet hade hela tiden pågått. Till en början togs för gifvet, att sällskapet skulle tillösa sig detsamma och man hade t. o. m. planer på att under väntan på vidare uppgörelse därom afhämta samlingen ur Gjörwells bostad samtidigt med sällskapets egna böcker, som verkligen flyttades på hösten 1787. Då emellertid redan ur-

---

[1] Af arbeten, som dels antagits till tryckning, dels föreslagits eller hembjudits, må omnämnas följande: v. Celse's *Apparatus ad hist. Sveogoth.*, sectio 2 (af hvilka ett ark utg. 1782 af Gjörwell, som innehade handskriften och med hvilken nu uppgjordes om tryckandet af forts.); Messenii *Berättelse om orsakerna till oenigheten mellan kon. Sigismund och hert. Karl;* Hallenbergs *Svea rikes hist. under kon. Gustaf Adolf den stores reg.* (utkom på förf:s eget förlag 1790—94); Lagerbrings *Föreläsningar i europeiska statshist.;* Malmströms *Förteckning på arabiska mynt, som bl. funna uti Sverige;* m. fl.

Beträffande den femte delen af Lagerbrings *Svea rikes historia* var manuskriptet färdigt vid förf:s död 1787. En del hade jämte förlagsrätten öfverlämnats åt Gjörwell, som transporterat denna på sällskapet. Emellertid lärer den i stärbhuset kvarvarande återstoden, enligt uppgift, af förf:s son af misstag(!) uppbränts med åtskilliga andra papper, som troddes värdelösa. I hvarje fall kom den aldrig sällskapet tillhanda. Gjörwell, som i ett bref säger sig »hafva sin egen tanke om denna sak», började sedermera (1795) trycka det i hans ägo befintliga fragmentet, men tryckningen afstannade med 4:e arket (ex. i K. bibl.). Jfr Sv. akad. handl. ifr. år 1796, D. 36 (1863): s. 159—161. — Äfven af *Handlingar uti svenska hist. utg. utur Upf.-sällsk:s bibl.*, som af Gjörwell skänkts åt sällskapet med löfte om forts., såg ingenting mera dagen än de två stycken, som utg. redan 1786. Gjörwell ansåg sig löst från sitt löfte, då det därvid fästa villkoret om fri tillgång till och vård om sällskapets bibliotek ej längre medgafs honom (se nedan). Senare förklarade han sig hafva användt det härför afsedda materialet i andra publikationer och 1791 hemställde han att handlingarna skulle vara »i hans oqvalda ego; hvaremot direktionen hade intet att påminna».

Äfven en forts. af Berchs *Svenska herrars och fruars skådepenningar* påtänktes och 1790 inlöstes hela upplagan af de förut utg. tre flockarna, som befunno sig i K. vitt., hist. och ant.-akad:s ägo. Forts. uteblef emellertid, oaktadt sällskapet flere gånger fick emottaga dels utarbetade biografier (af Rosenhane), dels äfven kopparsticksplåtar (af Knös m. fl.). De tryckta ex. blefvo nämligen utsatta för »råttfnat och fukt», hvarigenom större delen af uppl. skadades. Återstoden såldes till bokhandlaren Runemark för 100 riksdaler riksgälds.

skiljandet af dessa senare gaf anledning till misshälligheter mellan Gjörwell och sällskapets förtroendemän, som af den förre beskylldes för oginhet och brist på takt, satte denne sig på tvären och det Warmholtz'ska biblioteket fick stanna där det var. Alströmer blef dock alltmera böjd för att sälja och påminte flere gånger om affärens uppgörande. Sällskapet å andra sidan hade haft förhoppningar på understöd för ändamålet dels af konungen, dels af Stockholms stad, i hvilken senare händelse meningen varit att inrymma samlingen på börsen för att däraf göra ett publikt bibliotek för hufvudstaden, men dessa planer slogo fel och på samma sätt gick det äfven, som vi redan sett, med försöket att af af enskildes sammanskott bilda en biblioteksfond. Förlagsmedlen åter vågade man ej draga ur rörelsen och de räckte f. ö. allt mindre till sitt egentliga föremål. Ett anbud afgafs visserligen, men befanns oantagligt för ägaren[1] och i slutet af 1791 togs till protokollet att »sällskapet ej såg sig i stånd att kunna göra denna handel, hvilket sällskapet dock högeligen hade önskat».

Saken stod således som förut, men en förändring framtvingades därigenom att Gjörwell blef uppsagd från sin lägenhet vid Kaptensudden och måste flytta till Stockholm, där han ej ansåg sig kunna skaffa utrymme för ett så stort bibliotek. Alströmer, som i sina bref från denna tid ofta klagar öfver penningeförlägenhet, började tala om att skingra samlingarna på auktion.

Det måste erkännas att Gjörwell äfven nu gjorde hvad han kunde (och kanske mera till) för att rädda åtminstone något. Till en början inlämnades en ansökan till konungen att träda emellan genom inlösen för statens räkning, men denna åtgärd blef resultatlös. Då föreslog Gjörwell en delning. Kopparsticken skulle säljas särskildt — en del inköptes sedan af Nescher och kom 1828 med dennes bok-

[1] Härom skrifver Gjörwell: »Emellertid stod biblioteket ute på Kaptensudden under min vård och till mitt bruk. Denna förargelse trodde man sig sedan kunna häfva medelst ett gjordt anbud till hr baron Alströmer att lösa biblioteket mot en allt till 2.000 riksdaler nedsatt summa och att årligen afbetala genom sällskapets aktier och förlager, som säljaren ägde i Göteborg och Västergötland debitera. Detta skriftliga anbud, uti sällskapets namn gjordt af kanslirådet von Engeström, blef såsom alldeles oantagligt icke en gång besvaradt.»

samling till K. biblioteket —, den egentliga Warmholtz'ska samlingen skulle oskingrad föryttras »till en enda person» och det öfriga gå på auktion. Detta gick äfven i verkställighet.

Den anonyme »ende personen» var som en gång förut, när det gällde samlingens inköp af Warmholtz själf, ingen annan än Gjörwell. Den skillnaden förefanns dock, att denne ej nu hade någon kapitalist bakom sig, utan var hänvisad till sina egna, mycket begränsade resurser. Villkoren voro dock lindriga nog och vittna godt om det förtroende Alströmer fortfarande hyste för köparens goda vilja. Denne skulle betala 500 riksdaler kontant, men resten — 1,000 riksdaler — skulle få innestå tre till fyra år mot ränta.[1]

Gjörwells fantasi sattes genast i rörelse för att göra det snart sagdt omöjliga möjligt. Man igenkänner därvid de gamla tagen. Det var väl ej längre fråga om ett sällskap, som skulle stödja det hela, men han vände sig nu till *hela nationen* med bevekliga uppmaningar och ställde i utsikt upprättandet af ett nationalbibliotek, hvars grundstomme den Warmholtz'ska samlingen skulle blifva. Själf anslog han vinsten af de båda tidskrifter han då utgaf dels till inrättandet och ökandet af ett sådant bibliotek, dels äfven, och detta är en karakteristisk reservation, till — vården af detsamma. Det berodde således endast på allmänheten att genom flitig prenumeration bidraga till det goda verket och han utbrister, efter att hafva redogjort för samlingens värde och omfång, i frågan: »Månne patriotismen nu då icke fordrar att bevara en så sällsynt lärdomsskatt för skingring och undergång? Jo visserligen!»[2]

Magistraten i Stockholm föregick väl med godt exempel, då den subskriberade med 27 exemplar på Gjörwells arkiver, såväl det svenska som det allmänna, men tyvärr var prenumerantlistan i öfrigt allt annat än vidlyftig: den upptog namnen på endast 145 personer, som tillsammans

[1] Dock skulle för detta pris ej medfölja manuskriptet till Bibliotheca historica Sveogothica, som Alströmer då ännu ansåg sig kunna utgifva genom Uppfostringssällskapet. Emellertid kom Gjörvell faktiskt att äga äfven detta, ehuru jag ej funnit när eller hur detta skedde (jfr nedan).

[2] Se Svenska archivum, Bd 1, St. 20 (1792): s. 337—340, och Bd 2 (1793): s. 2—4, 97—100 och 273—274.

bidragit med 130 riksdaler, med hvilka trycknings- m. fl. kostnader först måste bestridas. Det ömsesidiga ansvaret för »nationalbibliotekets» framtid hade uppenbarligen svikits af den ena parten. Sin egen insats kunde väl Gjörwell med någon rätt skatta högre och han åberopade också vid sitt »svenska archivi tilslutande» rörande dess innehålls värde kännares omdöme; »om skadan däremot af Warmholtz'ska samlingarnas dels skingrande, dels saknande lärer *en annan tid* fälla sin dom».

För att kunna fullgöra förbindelserna till Alströmer fanns numera alls ingen annan utväg öfrig än att sälja till hvem som ville köpa mera eller mindre. »Historiolan om detta skeppsbrott i vår svenska historia» skildrar Gjörwell själf utförligt i ett af sina bref till P. F. Aurivillius. Redan i maj 1794 hade d. v. riksantikvarien J. D. Flintenberg[1] för enskild räkning tillhandlat sig en särskild samling af handskrifna handlingar från tiden 1719—1766 (tolf band, innehållande 771 särskilda n:r) utom flere andra manuskript och ett ganska stort antal tryckta böcker samt alla estamperna utom porträtten. På sommaren s. å. hade han köpt ännu flera manuskript och »äger nu (i sept. 1794) af denna skingrade lärdomsskatt största, om icke halfva andelen. De andra betydligare afnämarne hafva, utom biblioteket i Uppsala, varit H. K. H. hertigen-regenten, som köpte S. Birgittæ Revelationer, editio prima eller af 1492, kansli-rådet baron Rosenhane,[2] som köpte alla acta publica, hr öfverinspektoren Nescher,[3] som köpte alla de graverade porträtten och ansenliga partier af böckerna, särdeles af topographica, hr doktor Asplund,[4] som köpte af rariteterne uti kyrkohistorien, hvaribland i synnerhet böra nämnas Novum Testamentum på svenska af 1526 och hela bibeln af

[1] Död 1819 som rektor vid Stockholms storskola. F., som i början af århundradet äfven hade lånbibliotek, sålde 1801—06 en mängd af sina böcker under hand och de W:ska manuskripten torde hafva afyttrats redan i hans lifstid.

[2] Död ogift 1812. Hans syster och svåger donerade genom afhandling den 23/3 1822 den Rosenhaneska biblioteket till dels K. vitt. hist. och antikv. akad., dels Uppsala univ.-bibl. och Strängnäs gymn.-bibl. Den del, som härstammade från den Warmholtz'ska samlingen, torde tillfallit den förstnämnda institutionen.

[3] Död 1827. Hans samlingar inköptes 1838 af K. biblioteket.

[4] Kyrkoherde i St Klara förs. i Stockholm. Död 1813. Hans bibliotek såldes på auktion s. å. efter tr. förteckning.

1541, konsistoriinotarien Lindströmer också något uti samma väg, öfverkammarherren baron Stierneld,[1] som drog af med Rudbecks Atlantica, den fjärde tomen handskrifven, k. sekreteraren Tihleman vid Museum,[2] som handlade hela den bundna disputationssamlingen o. s. v.»

Ännu återstod dock åtskilligt. Särskildt den stora biografiska samlingen ville Gjörwell ännu behålla, »helst den består af så ganska många rara och utomlands utgifna, till en del hos oss unika artiklar». Den lösa disputationssamlingen öfvertogs af C. F. Fredenheim[3] och andra delar såldes af Gjörwell på auktion i Stockholm i oktober 1794.[4] Ej så obetydligt torde äfven under hand hamnat hos Gjörwells måg, J. N. Lindahl i Norrköping.[5]

Bland namnen på alla dessa samlare är det påfallande att sakna några representanter för de offentliga biblioteken, som tvifvelsutan här haft goda skäl att hålla sig framme. Förklaringen är ej svår att finna i dåtida förhållanden. Den enda allmänna inrättning, som då kunde sätta i fråga att uppträda som köpare, var Uppsala universitetsbibliotek, men äfven dess medel voro mycket begränsade. Dock låg bibliotekarien P. F. Aurivillius redan tidigt i underhandlingar med Gjörwell om köp särskildt af manuskripten, men de ideliga svårigheter den förre gjorde rörande de begärda prisen kommo säljaren att tröttna, så mycket hellre som under tiden Flintenberg uppträdde som köpare. När denne afgått med segern och Aurivillius var satt i efterhand, blef det emellertid en annan låt och Gjörwell måste uttryckligen försvara sig gent emot de förebråelser och uttryck af harm, som han fick emottaga. Det är väl att antaga, att det passerade gjorde uppgörelsen om det som återstod lättare och under åren 1794—97 kommo åtskilliga affärer till stånd, genom hvilka universitetsbiblioteket fick hemföra åtskilliga värdefulla manuskript, däribland flere egenhändiga af Warm-

---

[1] Död 1835. I enlighet med ett af honom upprättadt testamente kommo hans samlingar 1858 till Uppsala univ.-bibliotek.

[2] Riksantikvarie 1795—1802.

[3] Se bokauktionskat. efter denne (Stockholm 1805).

[4] Den tryckta (anonyma) katalogen upptager 276 n:r.

[5] Denne skänkte vid upprepade tillfällen delar af sitt bibliotek till Svenska akademien, som på 1870-talet fördelade det mesta på flera offentliga institutioner. Af det som därvid tillföll K. biblioteket fanns åtskilligt, som otvifvelaktigt en gång tillhört Warmholtz.

holtz[1]. Af dessa var äfven den berömda Bibliotheca historica Sveo-gothica, som Gjörwell redan 1794 bjudit Aurivillius för 700 riksdaler riksgälds, men 1796 släppte för 300 riksdaler.[2]

Härmed hade handskriften säkerställts, men det dröjde ännu flere år, innan publicerandet af dess otryckta delar kunde fortsättas. Som bekant utkom dock åttonde delen 1801, sedan P. Tham till Dagsnäs vid ett besök på biblioteket skänkt en penningsumma till kostnadens bestridande, och de öfriga delarna utgåfvos sedan, dels 1803—05 hufvudsakligen på universitetets bekostnad, dels 1815—17 med understöd af d. v. kronprinsen Karl Johan.

Härigenom kom det att ligga i universitetsbibliotekets intresse att äga tillgång äfven till upplagan af de tidigare utgifna banden. Också inköptes 1802 af kanslirådet frih. Rosenhane det ännu kvarvarande lagret af de på Uppfostringssällskapets förlag utgifna delarna 4—7 för en summa af 260 riksdaler.[3] Denna notis är den sista, där jag funnit Uppfostringssällskapet omnämndt. Tyvärr lämnar den åtskilligt öfrigt att önska i fråga om klarhet. Då man erinrar sig, att Rosenhane var den ene af sällskapets två föreståndare, är det möjligt, att handeln skedde på dettas vägnar och att det sålunda ännu existerade eller åtminstone icke formligen upplösts; möjligt är dock äfven att Rosenhane personligen tidigare öfvertagit förlaget. I hvarje fall hade Uppfostringssällskapet långt före detta spelat ut sin roll.

---

[1] Jag har för flera hithörande uppgifter att tacka herr v. bibliotekarien Aks. Andersson, som för ändamålet benäget genomgått bibliotekets räkenskaper m. m. för sagda år.

[2] Dock möjligen banko(?). Biblioteket saknade medel till betalningen, men konsistorium beslöt $^{21}/_{5}$ 1796 på Aurivillii hemställan, att denne skulle »dem prænumerando utur ærarium bekomma, då de behöfva uttagas».

[3] Eller omkring 64 % af det vanliga försäljningspriset. Af det uppgifna antalet exemplar framgår, att lagret sedan 1795 minskats med omkring ett hundratal och att försäljning sålunda pågått.

Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.

AF

CARL GRIMBERG.

När Sverige under 1500-talet utvecklas till krigarstat, framväxer mellan adeln och allmogen en särskild samhällsklass, det ofrälse krigsbefälet. Dess politiska betydelse daterar sig från striderna mellan Gustaf Vasas ättlingar. Vi finna »ryttere och landzknechter» såsom deltagare i det riksmöte, Erik XIV lät hålla i augusti 1568, och såsom undertecknare af ständernas öppna bref till hertigarne Johans och Karls anhängare äfvensom af ständernas deklaration mot hertigarne med deras anhang. Under Johan III:s regering spelade krigsbefälet[1] en roll vid sidan af rådet och adeln under konungens möte med sonen i Reval, dit KB. varit Johan följaktigt.[2] En böneskrift öfverlämnades till Sigismund i rådets och adelns samt KB:s namn den 5 sept. 1589, en annan den 23 sept. från adeln utan råds och krigsfolket. När Johan följande år vädjade till ständerna, inkallade han äfven medlemmar af KB. till mötet i Stockholm.[3] Den tvist, som uppstod mellan Karl och Sigismund, gaf KB. ett mera beständigt inflytande på allmänna ärenden. Karl, som behöfde att samla så många samhällskorporationer som möjligt till försvar för Sveriges nationella och religiösa frihet, och som särskildt måste ha krigsmakten på sin sida, kallade fr. o. m. år 1594 regelbundet re-

---

[1] Förkortas i det följande till KB.

[2] I den förlikningsnämnd af olika samhällsklasser, som rådet 1585 föreslog till biläggande af tvisten mellan Johan och Karl, upptogos »ryttmestere, fenrich och fyre de förnemste ryttere under hvar fana, deslikest och höfvidtzmannen med like månge under hvar knechtefänniche».

[3] KB. afgaf svar angående ryska kriget.

presentanter för denna samhällsklass till riksmötena.[1] Sedan fortsätter KB. att deltaga i riksdagarna, åtminstone underteckna besluten vid sidan af de fyra stånden, t. o. m. 1779.[2] Dess representationsrätt stadgas först i 1617 års RO., enligt hvilken KB. skall taga plats på rikssalen närmast efter adeln. I 1634 års RF. § 45 föreskrifves, att hvarje landsregemente skall till riksdagarna sända vissa officerare.

Men beträffande KB:s *befogenhet* fanns ännu intet stadgadt. Institutionen genomgick sin pröfningstid, som skulle visa, hvad den förmådde. Under Karl IX:s regering var KB:s betydelse vid riksdagarna jämförelsevis stor.[3] Det tenderar att bli ett femte stånd. Åren 1602 och 1605 afger det särskildt svar på hertigens proposition, det åtager sig 1604 krigstjänst eller bevillning, 1609 bevillning för sina hemmavarande medbröder, 1607 och 1610 aflägger det särskild trohetsförsäkran. Vid sin kröning 1607 framlade Karl förslag till privilegier för KB., en erkänsla för dess samhälleliga betydelse, som skulle ha i visst afseende sidoordnat det med de fyra stånden.[4] Men det gick med dessa som med öfriga vid riksdagen utlofvade privilegier: de blefvo aldrig mer än förslag. De ansatser i öfrigt att förvandlas till stånd, som KB. en tid företer, blefvo ej heller mera. Efter riddarhusets inrättande sammanträdde KB. där i ett särskildt rum och blef nu ett slags bihang till adeln, af hvars deltagande i riksdagsärendena en lång tid ej märkas några spår.

År 1638 får det för ovanlighetens skull vara med adeln och underteckna dennas svar på K. M:ts första proposition; men på de följande propositionerna svarade adeln

---

[1] Ehuru riksdagsbeslutet i Stockholm 1599 icke är underskrifvet af KB., var detta dock kalladt dit. I kallelsebrefvet till 1602 års riksdag nämnes ej KB., men det har dock undertecknat beslutet. Uppsala mötes beslut underskrefs inom Upsala stift äfven af »knechtehöfvitzmen». I Småland var KB. också med bland undertecknarne.

[2] Hvad utskottsmötena angår, så deltog KB. blott i en del af dem.

[3] Ett yttrande af KB. vid 1594 års riksdag visar, att det nu kände vingarna växa. När dess medlemmar inför ärkebiskopen förklarat sig vilja blifva vid de andra ständernas beslut, heter det i riksdagsberättelsen, att de »qvidde deröfver, att the ingen kundschap derom bekome, när the andre ständerne samkede sigh tilhopa».

[4] De hufvudsakliga förmånerna voro dels tillräckligt underhåll i krig och fred, så ock för fångar, invalider samt änkor och barn efter stupade krigare, dels adelskap och förläning för mandomsprof.

ensam. Likadant var det vid 1640 års riksdag. Men i svaret på 1642 års riksdagsproposition var KB. ej med. Regeringen såg med förvåning, att man på riddarhuset alldeles lämnat KB. ur akt. Rikskansleren talade om att KB. af gammalt var »ett stånd», som utgjorde ett stöd för adeln. Därför erinrades adeln genom landtmarskalken d. 26 jan. att communicera med KB. »uthi den andra salen»; hvilket ock skedde. Regeringens andra proposition, som nu förelåg till behandling, blef genom några deputerade delgifven KB. Synbarligen angenämt öfverraskadt, uttalade detta sitt tack till ridderskapet för »att de så vida hade sig accommoderat, och deres så vida velat ansee, att de hafva velet dem sådant communicera, forobligera sig om dem att förtiena».[1] När rikskansleren tre dagar senare infann sig hos adeln, rådde han ståndet att kommunicera med KB. på det sätt, att dettas ofrälse medlemmar genom deputerade af adeln finge veta, hvad som proponerades, och hvilken resolution detta stånd fattat. »Deraf kan föllia, att I då kunne hafva twenne vota», sade han.[2] I rådet beslöts på dessa grunder, att KB. skulle utgöra en del af adeln och öfverlägga i ett särskildt rum på riddarhuset, samt att alla adliga officerare, som ej voro hufvudmän, skulle öfverlägga och rösta med »krigsståndet».[3] Förmyndarregeringen har synbarligen varit benägen att öka KB:s inflytande, ej så mycket för dess egen skull som för att stärka adeln. Ty genom sådan förflyttning af icke röstberättigade medlemmar från riddarhuset till en korporation, som man tydligtvis ansåg ha utvecklingsmöjligheter, kunde dessa adliga officerare få betydelse på riksdagen och adeln liksom dubbel vikt i »balansen» mellan

---

[1] Därpå diskuterade adelns deputerade med KB. länge den meddelade punkten — om gästning och skjuts — och fingo som svar den anhållan, att de höga officerarne måtte fritagas från pålagorna.

[2] Längre i samma riktning gick Clas Rålamb i sitt yttrande på riddarhuset d. 20 juli 1664, då han motiverade adelns fordran på att öfverrösta de andra stånden med att Gustaf Adolf tillagt adeln »itt votum af KB., [för] at han under raiçonnabel prætext kunde styrkia RA at balancera the andre stenderne.» — Nästan samma ord yttrade landtmarskalken, Per Sparre, följande dag i spetsen för en deputation af adeln. Vid samma tillfälle sade Rålamb, »at adelen för sigh sielf hafver ett votum såsom ett ståndh. När nu KB:s och riksens rådz meninger komma der till, giör det alt lika såsom trenne vota, hvilka borde icke obilligt någorlunda balancera the 3 andre stendernes vota.» Adlersparre, Historiska samlingar III: 383—391.

[3] Rådsprot. d. 22 jan. 1642.

stånden. Men på riddarhuset voro meningarna delade beträffande en sådan sammanblandning med ofrälse. Först efter diskussion blef KB:s namn intaget i svaret på propositionen. Och under 1644 års riksdag nämnes ej ens KB. i protokollen öfver adelns förhandlingar. Men vid de följande riksdagarna t. o. m. 1697[1] undertecknar det jämte adeln svar på regeringens första proposition och äfven flera af svaren på de öfriga propositionerna;[2] vid somliga riksdagar afges besvär och andra inlagor till regeringen af adeln och KB. gemensamt.[3]

Betecknande för KB:s uppfattning af sin ställning, när adeln meddelade sig med detsamma, är dess yttrande d. 30 juli 1650 vid erhållen kännedom om adelns svar på K. M:ts första proposition: »KB. betackade för then beviste heder uthi communicationen». Men 1664 gör KB. en kraftansträngning. Regeringen hade af fruktan för Adolf Johans planer vid riksdagen inkallat åtskilligt krigsfolk, och de samlade officerarne kände sig som en politisk maktfaktor. I KB:s svar d. 12 maj, när adeln delgaf det sitt beslut angående hertigens bref, kan man läsa surmulenhet öfver att först efteråt få den äran att vara med: KB.» sade, at inthet vore gott at röra ded, som en gång beslutit vore». Två dagar därefter gjorde KB. ett försök att få vara med och besluta. Vid valet af riksmarsk begärde dess ledamöter att

[1] Vid 1710 års utskottsmöte är KB. med blott som undertecknare af besluten och vid 1713—14 års riksdag endast som undertecknare af skrifvelsen till konungen.

[2] Så vid 1647 års riksdag om förslag till skogs- och jaktordning m. m., 1664 om hertigens sak och valet af riksamiral, 1672 om valet af riksskattmästare. I det nämnda förslaget till jaktordning begärde KB. (d. 23 febr.) en vidsträcktare jakträtt på sina tjänstehemman. Landtmarskalken svarade, »att dhe sådant sökia hos H. K. M:t, hvartill de i Krigs-Collegio kunna assistera dem: hvilket han ock gerna ville andraga hos H. K. M:t». — I 1649 års svar på regeringens första proposition önskade KB. få insatt en bestämmelse om frihet från utskrifning för de hemman, officerarne själfva bebodde. En sådan klausul infördes ock i svaret.

[3] Vid 1650 års riksdag hämtade adeln styrka af KB. genom att taga det med i sin supplik mot de andra ståndens svar på K. M:ts första proposition, hvilka vore »till alrehögsta förfångh af hele RA:s sampt KB:s vota(!)». Till gengäld förenade sig adeln med KB. 1652 i anhållan om befrielse från mantalspengar för KB., hvilka »för theras redeliga comportement skattas värdige att conjungera sine vota med RA på ridderhuset»; och d. 30 april 1655 vid behandlingen af reduktionsfrågan uttalade sig adeln för en undantagsförmån åt ofrälse medlemmar af KB., »som hafva gods och frälssemanna vilkor». Andra ofrälse borde mista sådana gods, »men dhe af KB. blefve der vid exciperade, mädan dhe altid föllja ridderskapets condition».

votera, riddarhussekreteraren gick in till dem med voteringssedlar och kom tillbaka med dessa färdigskrifna. Då blef frågan hos adeln, om KB. borde ha vota. Landtmarskalken, Per Sparre, afgjorde, »at emedan af förseende KB:s voterezedlar äre inkombne, inthet at dragas til consequentiam, uthan emedan vi communicative icke kunne gå them förbi, som vahnligit är, så böre the icke heller hafva sessionem eller votum decisivum». Hvilket tre deputerade fingo säga dem »och remonstrere, at inthet något nytt begynnes, uthan ded, som vahnligit är». Deputationen kom tillbaka med det besked, att KB. »sade sig inthet annat intendera än seija theres sentiment och icke med sedel votera». Men officerarne hade icke gett sig för det. De försökte sin lycka hos regeringen, som dock fastslog de af Sparre angifna gränserna för KB:s befogenhet i en resolution af d. 8 juni 1664.[1] Tillkommen för att inskränka KB:s anspråk, blef denna bestämmelse storhets- och frihetstiden igenom på samma gång grundvalen för korporationens rättigheter. Här föreskrefs, att med dem af KB., hvilka »til riksdagen efter kallelse komne äre, varder såsom dhet och för detta brukeligit varit af rikzens ridderskap och adel communicerat, så och uthi deliberation på ridderhuuset komma, på dhet efter intagne jembväl KB:s sentimenter och giorde påminnelser öfver i förslag komne erender sedan efter riddarehus ordningen resolveras». KB:s yttranderätt var alltså inskränkt till att afge *betänkanden* öfver frågor, som meddelades detsamma af adeln; men *beslutanderätten* låg hos detta stånd.

Efter den betan är KB:s ton mycket ödmjuk. Det ber att få del af de ärenden på riddarhuset, som rörde militien, och uttrycker sin tacksamhet, när så skedde;[2] snart för-

---

[1] Rådsprot. 7 och 8 juni.

[2] Då adeln en månad efter början af 1668 års riksdag förnam, att KB. var samladt, sändes ett utskott »att gå neder till dem och complimentera dem på RA:s vägnar och att bibehålla alt godt förtroende». Utskottet kom tillbaka med tack »för den äran» och begäran om »communication, när något förefaller, som dem veta tienar». — Vid 1672 års riksdag sände adeln d. 18 sept. ett utskott till KB. för att få veta, om dess medlemmar ansågo, att valet af riksskattmästare borde ske före propositionen, hvilket RA uttalat sig för. KB. conformerade sig efter RA:s mening, »betackade RA för den äran, som dhem bevistes, att ridderskapet och detta angelägne värket med dhem communicera ville», och bad att få meddelande om »hvad vidare förelöpandes varder». När sex veckor senare Sten Bjelke valdes till riksskattmästare, sände adeln meddelande till KB. om hvad som förefallit vid

stummas dess röst alldeles i riksdagsdebatterna. Regressen under storhetstiden är förklarlig, ty KB:s dugligaste medlemmar blefvo ju i regel adlade och kände sig sedan mera solidariska med sina ståndsbröder.[1] Det ständiga fältlifvet var oförenligt med intensivare politisk verksamhet. Senare verkade enväldet förkväfvande på all politisk lifaktighet. Under envåldsperioden finns i adelns protokoll icke ett spår af någon KB:s inverkan på ärendenas gång. Betecknande för hur pass mycken respekt man visade institutionen är följande passus ur adelns protokoll d. 15 dec. 1682. Ståndet hade diskuterat sitt svar till K. M:t angående dem, som »fört något præjudicerligit tal om salig K. M:t» och begärde, att landtmarskalken, Fabian Wrede, skulle underteckna skrifvelsen. Men denne fann nödigt att meddela KB. skriftens innehåll. »Ridderskapet svarade KB. mäst vara af Adelen, eij eller lära de giöra där emoth; hvarföre kan landtmarskalken säkert skrifften underskrifva så på Ridderskapets som KB:s vägnar(!).»

Frihetstidens nyvaknade politiska lifaktighet meddelar sig äfven till KB. Genast efter Karl XII:s fall är officerskåren i Norge en politisk makt, som fordrar ett nytt statsskick för Ulrika Eleonoras erkännande som drottning, och — som blir respekterad. Helt naturligt ville KB. sedan på riksdagen begagna tillfället att återupplifva den gamla goda tiden från Karl IX:s dagar. Officerarne begära att genom anslag bli sammankallade. Men riksens ständer synas ej vilja taga notis om dem. De »pretendera att vara ett stånd». Men generalmajor Hans von Fersen låter dem veta, att de voro på orätt väg, »att de, som voro af adel, tillhörde riddarhuset, och att de andra, såsom varande tjänstemän och beroende af ständerna, icke kunde vara ett särskilt stånd». Då gingo några officerare upp i sekreta utskottet, d. 6 maj, och begärde återigen, att KB. åtminstone måtte genom an-

valet. KB. tackade, »seijandes sig vara till fridz med dät, som skiedt» och förnyade sin begäran att få »veta dät, som kunde förefalla».

[1] Den 3 juli 1668 »discurrerades (på riddarhuset), att några adelsmän, som äre officerare, begifva sig neder till dem af KB. Och effter sådant befans efftertenkeligit och inthet tiena till conseqvence», befallde landtmarskalken å samtliga RA:s vägnar riddarhussekreteraren låta dem veta, att de alla — äfven extra capita — »skulle sig här ibland RA inställa och eij nedre hoos KB.». Beslutet var ett upplösande af den förening af frälse och ofrälse officerare, som regeringen föreskref 1642 (se sid. 155).

slag bli sammankalladt för att rådgöra om sina angelägenheter. Utskottet höll före »att det vore väl man kunde undgå att kalla ihop dem nu vid dessa conjuncturer». Fersen fick alltså meddela dem utskottets svar, att ständerna ej hade något att proponera dem och således ej kunde sammankalla dem. Det var svårt nog att få dem till att ge efter, men slutligen förklarade de sig nöjda med att få självmant träda tillhopa efter anmälan hos sekreteraren. När slutligen KB. efter förnyad anhållan fick sammanträda, enades det om en resolution, d. 16 maj, att det borde höras i sådana ärenden, som regementena enkannerligen anginge, med rättighet att därvid göra sina påminnelser, men att afgörandet skulle ske hos adeln, enligt 1664 års resolution. Häråt gaf sekreta utskottet sitt godkännande. KB. hade därmed »funnit sig själf». Detta blef programmet för dess riksdagsverksamhet hela frihetstiden igenom. Men i frihetstidens riksdagsordning nämnes ej KB.

KB. är nu en afsluten korporation för sig, bestående af både frälse och ofrälse medlemmar, som gemensamt behandla ärenden angående krigsmakten och afgifva såväl enskilda besvär regementsvis som ock allmänna samt memorial i särskilda frågor. De viktigaste frågor, som KB. nu sysselsätter sig med, äro först och främst indelningsverket; i nära sammanhang därmed stå andra militära löne- och underhållsförmåner och öfriga slags förmåner; befordringsfrågor bli en allt mera omtyckt sysselsättning; förhållandet till civila ämbets- och tjänstemän behandlas ofta; regementenas vidmakthållande och förbättring är ett viktigt föremål för KB:s omsorg. Sedan en pensionskassa för arméen inrättats vid 1756 års riksdag, togo dithörande ärenden allt mera af KB:s verksamhet i anspråk och blefvo till slut dess hufvudsakliga sysselsättning; efter frihetstidens slut blef behandling af sådana understödsfrågor dess enda uppgift.

Krigsbefälets sammansättning, ledamöters väljande och underhåll.

En ofta förekommande fråga var, om de *värfvade regementena* skulle få representeras i KB. 1634 års RF. tillerkände blott landsregementena sådan rätt. Men vid 1664

års riksdag hade regeringen att i sin förut anförda resolution af d. 8 juni (sid. 157) afgöra äfven om denna sak. Här inskärpes hos landtmarskalken, att han »grann acht gifver», att icke några andra officerare än de, som tillhöra »landtregimenterne och ordinarie national militien», infinna sig hos KB. på riddarhuset, »emedan dhe medh riksdagssakerna altzintet hafva att beställa».[1]

Tiden närmast efter Karl XII:s fall var gynnsam äfven för den värfvade arméens befäl att vinna inflytande. Ulrika Eleonora behöfde krigshärens stöd utan åtskillnad mellan indelta och värfvade regementen. Båda slagens officerare kommo ock en tid till riksdagarna, ehuru ej kallade; och åren 1720, 23 och 27 afgåfvo de värfvade regementena gemensamma riksdagsbesvär. Men de räknades ej till KB. såsom institution. När det indelta KB. i sina besvär vid 1720 års riksdag anhöll härom, blef detta afslaget af K. M:t under hänvisning till 1664 års resolution (Res. § 38). 1727 tänkte den värfvade arméens officerare skaffa sig en rättsgrund för sina sammankomster och vinna det anseende, som representationsrätt vid riksdagarna medförde; alltså begärde de att i riksdagskallelserna inbegripas under KB. Men det skulle de icke ha gjort. Ty på riddarhuset gaf sekretararen, Wulfwenstierna, uttryck åt allmänt delade farhågor för att KB. då skulle bli så starkt, »at man härigenom kunde få det femte ståndet, och riksens ständer så medelst löpa i framtiden fara om sin frihet». Slutet blef, att ständerna fastställde 1664 års resolution.[2] Hädanefter fingo de värfvade regementena endast hvart för sig inge sina besvär, kunde således ej uppträda med samma styrka som de indelta och hade ej lika godt tillfälle som dessa att bevaka sina intressen.

Ehuru adeln vid 1727 års riksdag beslöt, att de värfvade regementenas representation »aldrig mera borde dragas in questione», togs frågan upp på riddarhuset vid 1734 års riksdag d. 4 dec. af några officerare, i anledning af att

---

[1] På riddarhuset hade man och man emellan undrats »hvarföre dhe månge knechterne vore hit inkompne, medh sådana formalier och fråga, om the vore kompne till at votera medh på riksdagen». Rådsprot. 25 maj och 8 juni. (Jämf. sid. 156)

[2] Ad. prot. 29 mars och 25 april 1727, 21 febr. 1741.

adeln då uttalat sig för amiralitetsstatens representation i KB. Det blef en vidlyftig diskussion, hvarunder påstods, att det nu samlade adelsståndet ej var bundet af det beslut, som fattades på riddarhuset 1727. Beslutet blef, att KB. själf skulle efterse i protokoll och akter, hvad i ärendet tillförene förelupit och meddela adeln det. Resultatet måste bli af negativt värde för ansökningen, hvadan frågan ej mer hördes af under denna riksdag.

I stället gjordes i början af nästa riksdag ett försök hos det indelta KB. Cheferna för de värfvade regementena anhöllo att få tillträde till KB., »all den stund de tillförende varit äfvenledes med inneslutne, och ej kunde veta, at de på något sätt förvärkat denna rättigheten». KB. hänvisade till att K. M:ts kallelsebref icke nämnde de värfvade regementena, men lofvade öfverväga saken. Frukten däraf blef, att man tillrådde de ifrågavarande cheferna att sammanträda till öfverläggning, så ville KB. yttra sig öfver resultatet.[1] På detta sätt slapp KB. ifrån saken.

Vid riksdagen 1741 kommo ansökningar om representationsrätt från gardet och artilleriet till K. M:t. Öfverste Didron föreslog d. 29 jan. KB. att »till enighets bibehållande emellan de indelte och värfvade regementen» tillstyrka K. M:t att bifalla ansökningen. Han fick flertalet med sig, och en inlaga uppsattes, motiverad med, så väl »at the värfvade regementen äro af svensk nation och mehrendels på ständig foth satte, som den jämlikhet emellan alla vid armén tienst giörande vara bör». Men skrifvelsen blef ej inlämnad förr än 1746 efter ny anhållan från de värfvade regementena.[2] Ehuru den kungliga resolutionen, gifven d. 19 jan. 1747, återigen var afslående, dödade den ej nitet hos de värfvade regementenas officerare.

Den 15 okt. 1751 kunde KB:s preses, fältmarskalken Dyring, meddela, att en del chefer för värfvade regementen ämnade göra ny anhållan hos K. M:t, »så framt the blefve försäkrade, at the icke hade KB. emot sig». KB. yttrade sina sympatier och anmodade preses att därom försäkra de

[1] KB. prot. 7 juni, 9 dec. 1738.

[2] KB. prot. 21 okt., 3 nov. 1746. — År 1741 hade preses i KB., fältmarskalk Hamilton, dragit sig för att inlämna den med tanke på ständernas resolution 1727. KB. prot. 21 febr. 1741.

nämnda regementscheferna samt vid behof understödja deras ansökan. Men denna var naturligtvis fruktlös. Man var på högsta ort rädd för att göra KB. för betydande.

Alldeles utestängdt från samarbete med KB. var de värfvade regementenas befäl dock icke. Vid enstaka tillfällen inkallades i Stockholm varande medlemmar af detta för att yttra sig om ärenden, gemensamma för hela officerskåren, men utan rösträtt.[1] När pensionskassan inrättats, fick en elektor från hvart värfvadt regemente deltaga med rösträtt i KB:s behandling af frågor rörande kassan; efter det nya pensionsreglementets införande 1770 fingo äfven regementscheferna vara med. Vid ett sådant tillfälle — d. 5 febr. 1765, då revisorer öfver kassans räkenskaper skulle väljas — fann en elektor lämpligt att hemställa till KB., om ej de värfvade regementena alltid kunde få ha fullmäktige i KB. Två andra elektorer instämde, alldenstund »de värfvade corpser ofta äga nog ömma omständigheter, som vid en riksdag böra bevakas». Men preses, fältmarskalken Marcks von Würtenberg, var genast färdig och drap projektet genom proposition på frågan — när revisorsvalet skulle ske.

Vid 1765 års riksdag remitterade K. M:t till KB. två ansökningar från cheferna för gula och blå husarregementena, att dessa skulle få ha fullmäktige i KB. Hos detta framhölls, att de värfvade och indelta regementena »i anseende til flyttningarne corpserne emellan äga gemensamt interesse och äro ett folk»; det ansågs onödigt omständligt, att de förra skulle blott för vissa angelägenheters skull hålla fullmäktige. KB. förordade ansökningen på det villkor, att ifrågavarande regementens fullmäktige ej skulle få befatta sig med mål, som rörde endast den indelta armén.[2] Men den kungliga resolutionen, d. 25 juni, gick i samma anda som de föregående.[3]

Icke förty hände det efter resolutionens uppläsande i KB., att de värfvade regementenas officerare voro med vid behandlingen af andra frågor än pensionsärenden, därför

[1] Så vid behandling af ett pensionsförslag och expectanternas fördelning 1740, af förslag till krigsartiklar 1755 och 56. Prot. 19 jan. 1740, 8 dec. 1755, 9 mars 1756. KB. mem. till SU. 27 maj 1740.

[2] KB. prot. 4 och 12 april 1765.

[3] De andra värfvade regementena hade af alla krafter motarbetat ansökan. KB. prot. 21 okt. 1771.

att de förekommo på samma plena som dessa.[1] Häremot gjordes anmärkning af två officerare d. 26 april 1766, ehuru utan direkt påföljd. Men i den ordningsstadga för sina sammanträden, som KB. antog d. 13 aug., fastslogs, att inga andra ägde infinna sig till KB:s sammanträden än de till riksdag kallade officerarne.

På frihetstidens sista riksdag gjorde den värfvade armens befäl ett häftigt anlopp mot det indelta KB:s afslutenhet. Luften var laddad med oväder.[2] En djupt rotad animositet från de värfvades sida mot kamraterna af den indelta arméen bryter nu ut vid flera tillfällen. Dess starkaste ingrediens var afund öfver de senares bättre aflöning, som grundade sig på en gång för alla fastställda naturaförmåner, under det de värfvade, hvilkas löner visserligen äfvenledes utgingo efter 1696 års stat men i penningar, gjorde bittra erfarenheter af penningvärdets sjunkande.[3] Härtill kom, att KB. med allt större ifver kastat sig på behandling af befordringsfrågor, »prejudice», tjänstebyten o. dyl. Så länge det sysslat blott med indelningsverket, rörde det sig på mera neutral mark, men detta var frågor, som förorsakade ömma beröringspunkter mellan den indelta och den värfvade armén, och den senare kände då vida starkare behofvet att bevaka sina intressen i KB.

Första åskvädret bröt ut af följande anledning. I ceremonielet för Adolf Fredriks begrafning hade KB. blifvit ofördelaktigt placeradt, men dess preses, generallöjtnant Stierneld, hade utverkat konungens löfte att nådigt upptaga en ansökan af KB. om rättelse för framtiden. Detta beslöt då uppvakta H. M:t med tacksägelse. Nu frågade den värfvade arméens representanter, »huruvida KB. tänker utesluta densamma» ifrån uppvaktningen, och anmärkte på att de ej kallats till öfverläggningen om begrafnings-

[1] Så vid behandling af frågan om krigsförtjänsters belönande, d. 28 jan. och 7 april 1766, om öfverstelöjtnantsförslag d. 26 april, om arfvode åt regementsfullmäktige d. 24 febr.

[2] Ett förebud kom d. 27 juli 1771. KB. beslöt då att för egna medel inköpa Modées författningssamling. När en talare föreslog, att äfven den värfvade arméns officerare vid riksdagen borde taga del i kostnaden, eftersom förordningarna om pensionsverket rörde äfven dem, svarade å deras vägnar kapten Beckfriis mycket vresigt, bl. a., att »som den indelta arméen i alt annat har pluraliteten, så kan den ock nu ha ensam kostnaden».

[3] KB. prot. 30 april 1772, 7 okt. 1771.

ceremonielet. Generallöjtnant Per Scheffer, som föranstaltat om anslaget till sist åsyftade plenum, svarade, att han »efter gamla förordningar icke känner annat KB. än af indelta arméen». Men i synbar ifver att förekomma en stormig scen stodo flera officerare upp och tillstyrkte i samma andedrag, att de värfvade skulle få följa med upp till K. M:t. Detta var också allmänna meningen. Men de sistnämnda hade behof af att ladda ur sig. Det försiggick genom kapten Beckfriis vid lifgardet. Han kunde ej finna, att frågan »i någon måtto rörer indelningsvärket . . ., kan således icke», fortsatte han, »begripa, hvarifrån separationen vid detta tillfälle härledes», ty »när det kommer an på att giöra tjänst til hopa, då tåles den värfvade arméen ganska väl» af den indelta. Ville KB. icke tillåta sina värfvade kamrater att följa med till K. M:t, så hoppades talaren, »at icke något hinder kan läggas de värfvade i vägen, at under deras egen anförare särskildt gå upp till konungen och giöra deras underdånigste upvaktning».

Scheffer teg, men bidade tillfället. Det lät ej vänta på sig. Nästa fråga, som behandlades, var, om majorer skulle få vara öfverstarnes ställföreträdare i KB. (se sid. 169). Beckfriis steg upp och förordade det. Men den som nu tog ordet var Scheffer. Han hade trott, sade han, att de värfvade uppkallats blott för att höra sig föreläsas de paragrafer i allmänna besvären, som rörde pensionsverket, och höll före, »at sakerne ej böra bortblandas». Men Beckfriis var färdig med advokatyr. Han sade sig äga »fullkomlig öfvertygelse därom, att han ej talt om annat än det som rörer . . . pensionsvärket, emedan ingen kan neka, at ju hela pensionskassan skulle komma att disponeras af capitainerne ensamma, ifall öfversten och öfverstelöjtnanterne voro frånvarande . . . och majorerne voro betagne att bevaka deras och egen rätt». Han »hade således icke bortblandat någon sak». — Scheffer hänvisade till att kallelsebrefven icke nämnde de värfvade och yrkade, att saken skulle läggas till hvila. Men det var, hvad de värfvade *icke* önskade. Öfverste Gyllengranat protesterade »i det högsta» mot att det indelta KB. gjorde »nya lagar, som värkeligen röra de värfvade corpser». Här föll Beckfriis in, »att om KB. så behagar gå åt de värfvade, är han nödsakad

be sin öfverste komma tillstädes att giöra sig biträde och försvara regementets rättigheter». Gyllengranat, som nu var färdig att krevera, fortsatte, att eftersom den värfvade arméens representanter uppkallats till i dag genom anslag, hade KB. icke minsta rätt att »dem afvisa, på ett sätt, som verkeligen rör deras ambition och heder, och herr öfversten å högvederbörlig ort ser sig tvungen anmäla». Sade och gick. Det var nog klokast, ty hans och Beckfriis' position var ej hållbar. Hade så varit fallet, som de resonerade, så skulle de värfvade kunnat göra anspråk på att vara med om snart sagdt alla hos KB. förekommande frågor. — Diskussionen med de värfvade var slut, och preses blott gjorde proposition på frågan om majorernas ledamotskap af KB. Enhälligt beslöts att hänskjuta afgörandet till K. M:t.[1]

De värfvade hade dock ingifvit KB. en viss respekt. När d. 3 okt. fråga var om majorsbyten, påstods häftigt af flera ledamöter på en gång, att saken ej kunde afgöras utan efter öfverläggning med de värfvade, som visserligen ej hade att skaffa med den indelta arméens ekonomiska ärenden men väl med »alt som rörer befordran och arméens gemensamma rättigheter». När det blifvit så pass tyst, att en proposition kunde göras, bifölls den så kraftigt yttrade meningen. Alltså voro de värfvade med vid nästa plenum, d. 7 okt., för att afgöra om majorsbyten. Då ingaf kaptenen vid artilleriet, von Spången, ett memorial, hvari han vände sig mot hvad en af KB:s strängaste lagväktare, kapten Carpelan, påstått, att de värfvade ej hade att befatta sig med andra mål i KB. än pensionsärenden; nu pretenderade han att vara med om afgörande af alla frågor, som angingo arméen af olika corpser. »Som arméens bestånd för fiendens åsyn», hette det, »skall grundläggas i fredligt lugn, kan jag aldrig föreställa mig någon söndring af ledamöter i de lugna deliberationer, om enighet skall hålla där det giäller». I Pommern hade det värfvade artilleriet varit nog så välkommet hos de indelta regementena och »hade den äran bränna sitt krut tillika med de indelte, utan någon jalousie». — Men emot dennes och andras pretentio-

[1] Blott en protest gjordes, af en medlem af indelta armén. — KB. prot. 29 juli, 2 aug. 1771.

ner satte Carpelan § 38 af 1720 års resolution på K.B:s besvär. Meningsbytet upptog hela detta och nästa plenum, d. 21 okt. Det utmynnade i att 1765 års begäran förnyades, utvidgad till hela den värfvade arméens fullmäktige. Men K. M:ts svar, gifvet d. 29 nov., blef också ett förnyande af 1766 års resolution.

Genom detta afgörande kände sig det indelta KB. så styrkt, att det vågade behandla de värfvade mindre hänsynsfullt. Pensionskassans revisorer hade uppgjort ett förslag att jämka pensionerna så, att de blefvo lika stora för pensionstagare af den indelta arméen som af den värfvade. Den senares representanter sågo i förslaget en ny orättvisa af den indelta arméen, som i ett memorial af den 29 juni helt enkelt beskylldes för att vilja »jämka och dehla de värfvade corpsers välfångne egendom». Upprepade diskussioner höllos hos KB. mellan värfvade och indelta, om den af revisorerna föreslagna principen fick upptagas till behandling. När det ändtligen blef proposition, bifölls dess behandling men icke med den i pensionsreglementet föreskrifna 3/4 majoritet. Då beslöt det indelta KB., »at ett sådant KB., som lagligen är kallat till riksdagen», skulle sammanträda och sedan delge sitt beslut åt de värfvade, så att dessa kunde särskildt anföra sin klagan. Häremot protesterade de värfvade och påstodo, att de indelta icke ensamma kunde företaga sig något, som rörde pensionsinrättningen.[1]

Under de närmaste sammanträdena enades det indelta KB. i ensamhet om en jämkning enligt den af revisorerna föreslagna principen. När förslaget var utarbetadt, uppkallades de värfvade regementenas representanter, d. 16 juli. På deras fråga, hvarför de kallats, svarade preses, öfverste Lewenhaupt, att det var för att få del af det nya pensionsförslaget, »innan det till K. M:ts stadfästelse i dag(!) öfverlämnas». Det var att gjuta ny olja på elden! Protokollet berättar: »Härpå hördes under ett häftigt sorl det påstående, att de värfvade icke emottaga något document, som uti deras frånvaro, uti en dem och deras ägendom rörande fråga, ensidigt blifvit utarbetadt». — »Efter någon(!) tystnad» tog kapten Pfeiff till ordet och lät de värfvade veta, att KB.

[1] KB. prot. 16 och 17 juni 1772.

»ganska ogärna skildt sig från de värfvade corpser uti öfverläggningen . . .; men såsom laglydige undersåtare hade KB. icke annat kunnat giöra» med hänsyn till K. M:ts resolution d. 29 nov. 1771 (se föreg. sid.), samt § 26 i 1770 års pensionsreglemente, enligt hvilket pensionsfrågor borde afgöras »hos KB. sielft». (Märk den nu så hänsynslösa tolkningen af ordet KB.!) Förslaget skulle visa, att KB. icke trädt de värfvades rätt för när, tvärtom borde dessa tacka KB. — Då blef Pfeiffs tal afbrutet genom sorl af de värfvade, som ropade, »at de intet hafva här at giöra, då det ankommer på at taga emot vidlyftiga demonstrationer», som Pfeiff ej vore berättigad att ge. Så »gjorde de sig redo at taga afträde». Generalmajor von Blixen gick också genast sin väg, »sedan han låtit förmärcka sitt missnöje deröfver, at klubban behölls af herr öfversten grefve Lewenhaupt, då generals personer af värfvade arméen voro tilstädes». Öfver samma sak yttrade också generalmajor von Strussenfelt sitt missnöje. Officerarne vore nu, sade han, vid behandlingen af pensionskassans angelägenheter, samlade icke som KB. utan som bolagsmän; alltså borde man följa ett kungligt bref, som befallde, att i alla sammankomster i militären skulle den, som hade den värdigaste och äldsta fullmakten, föra ordet. Han slutade med att begära del af protokollen öfver alla sammanträden, som denna riksdag varit om pensionsverket »för at, ifall så behöfves, å sin corps vägnar vända sig till H. K. M:t». Gyllengranat instämde i hans anmärkning och utlät sig öfver »at indelte KB. tagit sig före förmyndra för värfvade arméen och disponera deras pengar». — De värfvade vägrade att taga emot något exemplar af det nya pensionsförslaget, fasthållande vid, att det »igenom votering förut var afgjordt, att någon förändring uti 1770 års pensionsreglemente icke fick företagas». Protokollet slutar sålunda: »Härpå taltes ånyo med häftighet af flere herrar värfvade på en gång, och i detsamma togo de alla afträde. KB. fant sig ganska brydt öfver detta ofrynteliga bemötande», heter det nästan torroligt. Det beslöt att i ett memorial föredraga hela saken inför konungen till bevarande af KB:s värdighet och förebyggande af ogrundade rykten hos allmänheten.

Men när KB. nästa gång sammanträdde, d. 28 aug., hade revolutionen kommit emellan. Då satt von Strussenfelt som preses och hade den fägnaden att meddela, det § 56 i den nya regeringsformen stadgade öfverenskommelse mellan KB. och den värfvade arméens fullmäktige såsom villkor för ändring af pensionsreglemente. Äfven i öfrigt skapade den nya grundlagen jämlikhet på riksdagarna mellan representanterna för den värfvade och den indelta arméen, icke på det sätt, som de förra så många gånger begärt, utan genom att minska det indelta KB:s befogenhet. § 38 begränsade nämligen ständernas rätt att rådslå till »de ärender, för hvilka K. M:t dem sammankallar». Innebörden blef klar vid nästa riksdag, då K. M:t ej gaf KB. annan sysselsättning än med pensionsfrågor. Besvären måste den indelta arméen numera, liksom den värfvade, inge regementsvis utan tillfälle till samverkan.

* * *

Var frågan om de värfvade regementenas representationsrätt segsliten, så gäller detta än mer en del spörsmål om hur det indelta KB. skulle vara sammansatt. Kallelsebrefvens föreskrifter växlade i början. Regeln var ryttmästare och knektehöfvitsmän af hvar fänika med 1—3 »af befälet». Till 1621 års riksdag kallades öfverstar, öfverstelöjtnanter, ryttmästare och kaptener med en af underbefälet i hvar fänika. Sådan var i hufvudsak sammansättningen enligt de följande riksdagskallelserna, till dess 1634 års RF. i § 45 bestämde KB:s riksdagsmän till »landsöfversterne, deres öfversteleutenampter, majorer och en ryttmästare eller capitein af hvart landsregemente». I kallelsebrefvet till 1668 års riksdag ändrades det i RF. föreskrifna antalet till alla hemmavarande öfverstar *eller* öfverstelöjtnanter med en kapten[1] från hvart regemente. Denna sammansättning föreskrefs fr. o. m. 1680 i alla kallelsebref utom dem, som gällde utskottsmötet 1710 och riksdagen 1714, till hvilka kallades två af det hemmavarande KB. från hvart län, riksdagen

[1] I den följande framställningen inbegripas ryttmästare under namnet kapten, där ej annat angifves.

1720, hvars kallelsebref föreskref blott en officer af hvart indelt regemente »och hälst den som af RA. är och caput familiæ, att den sine medbröder med herredagspenningar ej besvära må», samt riksdagen 1742, till hvilken kallades af de indelta regementen, som voro kommenderade mot fienden, endast en regementsofficer *eller* kapten. Från och med 1738 kallades representanter för flottan, med växlande antal och sammansättning.[1]

Regementscheferna eller deras ställföreträdare voro själfskrifna, kaptenerna, åtminstone under frihetstiden, valda fullmäktige. Mellan dessa båda slags ledamöter i KB. var alltså en skarp gräns.

Om *regementschefernas ställföreträdare* diskuterade KB. första gången d. 19 dec. 1755. Sedan blef saken emellertid bortglömd men kom upp igen 1760. Den gällde, huruvida majorer skulle få komma vid förfall för öfverstar och öfverstelöjtnanter, trots det kallelsebrefven nämnde blott dessa båda. Vid föregående riksdagar hade majorer oanmärkt fått vara med i nämnda egenskap. *För* dem anfördes, att de vid alla andra tillfällen, då öfverstar och öfverstelöjtnanter hade laga förfall, förrättade dessas sysslor. En slutsats till majorernas fördel drogs ock ur 1756 års reglemente för fullmäktiges väljande, hvilket uteslöt majorerna lika väl som de andra regementsofficerarne från valrätt. Däraf borde vid behof följa, att de ägde samma rättighet som de sistnämnda att närvara i KB., annars vore »deras villkor de sämsta», då de hvarken själfva eller genom fullmäktige kunde ha inflytande i KB. *Mot* majorernas likställande med de andra regementsofficerarne i hvad nu var fråga om gjordes gällande — utom kallelsebrefvens ordalydelse —, att »öfversten är konungens man för regimentet och öfverstelöjtnanten i hans frånvaro, men majoren aldrig annorledes att anse än som exekutor af deras ordres». Icke ginge det därför an för dessa att, då de kallades att infinna sig hos konung och ständer, sända en annan, som ej var kallad, i

[1] Det skedde efter anhållan genom amiralen Wachtmeister vid 1734 års riksdag. Denna heder, sade han, borde vederfaras KB. af amiralitetsstaten »icke mindre än deras medbröder til lands . . ., särdeles som en så ansenlig del af riksens styrcka och försvar uppå siömackten beror.» Ad. prot. 4 dec. 1734. — Amiralitetet hade dock redan förut på egen hand skickat ombud, åtminstone till 1726—27 års riksdag.

sitt ställe. — KB. hade redan fastslagit, att af regementsofficerarne endast öfverstar eller öfverstelöjtnanter fingo komma för framtiden, men när frågan skulle slutbehandlas, upplästes K. M:ts kallelsebref till regementscheferna i Pommern, hvaraf framgick, att vid förhinder för öfverstarne konungen kallat »andra regementsofficerare» i allmänhet. Mot K. M:t kunde KB. ej vidhålla sin uteslutning af majorer utan beslöt i stället anhålla om dennes befallning till regementscheferna att skriftligen anmäla hos KB., när de själfva och deras öfverstelöjtnanter hade förfall och alltså måste sända majorer till riksdagen.[1] — Vid nästa riksdag tog KB. steget ut och fastslog enhälligt d. 7 febr. 1765, att ifall öfversten och öfverstelöjtnanten hade laga förfall, så skulle majorerna i deras ställe få självmant infinna sig i KB. men ej förpliktas genom order. De anmärkningar, som vid 1771 års riksdag gjordes på att majorer kommit i st. f. sina regementschefer, ledde blott till att KB. begärde K. M:ts bekräftelse på 1765 års beslut[2] och erhöll sådan d. 10 dec. 1771.

Anmärkningar mot sammansättningen af *fullmäktige* i KB. är ett kapitel, hvilket återkommer i så godt som hvarje riksdags protokoll. 1738 påpekades, att i strid mot kallelsebrefvets mening, som var, att fullmäktige skulle utgöras af officerare med kaptens indelning, hade kommit sådana med majors, regementskvartermästares och löjtnants indelning.[3] Frågan dog bort — för att lefva upp vid första plenum på nästa riksdag, då fyra kaptener uppträdde mot att återigen en del regementen sändt regementsofficerare som fullmäktige[4] i strid mot en af 1734 års KB. författad s. k. riksdagsordning, som uteslöt regementsofficerare från

[1] KB. prot. 13, 24, 25, 28 nov. 1760.

[2] Diskussionen hade varit både låg och het. Den meningen gjordes gällande, att hvad 1765 års KB. beslutit mot klar lag, d. v. s. kallelsebrefven, kunde ej förbinda det nuvarande KB. Följde man ej kallelsebrefven, kunde det hända, »at den som den ena dagen går ut och såsom major ej kan få vara regements fullmägtig infinner sig den andra dagen såsom regements chef». — KB. hade nämligen utestängt majorerna från fullmäktigskap (se sid. 172), och i samband därmed får denna diskussion ses. KB. prot. 27 juli, 2 aug., 12 sept. 1771.

[3] KB. prot. 7 juni.

[4] Protokollet nämner särskild anledning för två af de fyra, nämligen att kaptenerna vid deras regementen voro hindrade af sjukdom eller kommendering.

fullmäktigskap. De opponerande kaptenerna fingo till slut KB. att fastslå, att för framtiden ingen med regementsofficers indelning skulle få tillträde till KB:s sammankomster.[1] Den föreskriften blef verkligen följd för framtiden. Men andra fall förekommo till afgörande. 1746 utestängdes regementskvartermästare, som dittills tolererats, därför att de i tjänstgöring voro likställda med kaptener.[2] Ett val af kaptenlöjtnant till 1751 års riksdag gaf anledning till samma resolution om detta slags officerare.[3] Vid 1755 års riksdag var Armfelt, samme kapten, som vaktat lagarna vid förra riksdagen, framme och påpekade, att bland fullmäktige funnos några stabskaptener, sådana alltså, som voro utan kompani och indelning, ett missbruk, som borde förekommas för framtiden. Meningarna bröto sig dock så starkt mot hvarandra, att det blef bäst låta K. M:t afgöra. Man förnyade en begäran från d. 27 jan. 1752 om ett kungligt reglemente för val af fullmäktige.[4] Den efterlängtade förordningen utkom d. 16 jan. 1756. I § 5 fanns stadgadt, att till fullmäktig »ingen annan får väljas än ryttmästare eller capitaine, som har egit compagnie». KB. var nu besjäladt af nit att icke »öppna någon dörr till reglementets ständiga öfverskridande framdeles». En stabsryttmästare, som valts till 1760 års riksdag, därför att alla hans regementes ryttmästare med kompani haft laga förfall, kände så stark stämning mot sig inom KB., att han tillkännagaf sitt beslut att stanna borta från dess sammankomster, tills han fått K. M:ts fullmakt på eget kompani, som han väntade att snart erhålla.[5]

Denna sträfvan att hålla den indelta kaptensgraden inom KB. ren och obesmittad hade dock sin afvigsida: kompaniofficerarnes valrätt — ty det var dessa, som valde — kunde bli mycket inskränkt eller rent af ingen och KB:s antal minskadt. I känslan häraf hade KB. i både 1746 års resolution om uteslutning och 1752 års begäran därom hos K. M:t gjort tillägget: utom ifall ingen kapten med kom-

[1] KB. prot. 20 dec. 1740, 20 jan. 1741.
[2] KB. prot. 6 okt.
[3] Alla regementets kaptener hade anfört förfall. Dock påstods i KB., att ej alla förfallen varit giltiga. KB. prot. 18 sept., 14 och 15 okt.
[4] KB. prot. 11 nov., 5 och 8 dec. 1755.
[5] KB. prot. 5 och 13 nov. 1760.

pani i regementet vore att tillgå. Men 1756 års reglemente upptog ej inskränkningen; det var alltså icke tillräckligt normerande. Att förfara strängt mot stabskaptenerna visade sig kunna leda till en betänklig påföljd: man fick majorer i arméen i stället! Till riksdagen 1760 sände ett regemente en sådan af samma skäl, som stabsryttmästaren då kom. Men majoren märkte snart, att han gjorde klokast i att självmant afträda ur KB., hvilket beslut han meddelade detta.[1] Vid 1765 års riksdag fick KB. ändock hålla till godo med en major i armén, som hade ryttmästares indelning, vald efter K. M:ts tillstånd, emedan blott en ryttmästare med kompani fanns att tillgå och denne undanbad sig.[2] Häremot kunde KB. ju ej opponera sig, men i § 94 af sina besvär sökte det förhindra sådana fall genom att begära, att äfven stabskaptener måtte få väljas inom regementen, där blott två eller tre kaptener med kompani vore att tillgå. K. M:ts resolution § 42 var bifallande. — Men icke voro majorerna borta för det. Trots att KB. betecknat det senaste majorsvalet som lagstridigt, ledde prejudikatet emellertid till att vid nästa riksdag kommo fyra stycken karakteriserade majorer med kaptens indelning. De hade för sig en kunglig resolution, gifven på den grund, att majorer i arméen enligt en förordning af 1722 voro att anse lika med kaptener.[3] Då anhöll KB. d. 8 jan. 1770 hos K. M:t om uttryckligt stadgande, att hädanefter inga majorer i arméen skulle få väljas till regementsfullmäktige. Men ehuru något sådant ej hördes af, var KB. på frihetstidens sista riksdag oblidkeligt strängt mot majorerna. Två regementsfullmäktige hade mellan valet och riksdagens början avancerat till majorer. KB. beslöt enhälligt att tillskrifva dessas regementschefer att ofördröjligen anställa nya val; hvilket ock efterkoms.[4]

* * *

[1] KB. prot. 5 och 13 nov. 1760.
[2] KB. prot. 8 febr.
[3] KB. prot. 5 juli och 31 aug. 1769.
[4] Prot. 13 juli, 19 aug. 1771. — Vid riksdagen 1760—62 hade KB. tillåtit tre kapteuer som *under* riksdagen befordrades till majorer, att stanna riksdagen ut. Prot. 26 sept. 1761, 9 febr. och 4 mars 1762.

Beträffande *rösträtten* vid fullmäktiges väljande hade praxis utvecklat sig olika vid olika regementen. Det klagades i KB. 1752 öfver att i en del regementen underofficerare och andra mindre betjänte deltogo, »hvarvid hvarjehanda tvister och oredor emellan öfver- och underbefälet sig yppa». KB. anhöll därför d. 27 jan. om en kunglig förordning, att endast öfverofficerare skulle få välja.

Men tiden gick, och ingen resolution hördes af. Då talades d. 9 april om förnyad anhållan. Men generalmajor Liewen »mente det vara onödigt, att påyrka någon resolution..., emedan det är ovisst, huru den kunde utfalla» (!) Den risken voro officerarne rädda för och ingingo i stället en inbördes öfverenskommelse att för framtiden endast låta officerare välja riksdagsfullmäktige. Detta blef normen för nästa val. Vid de därpå följande hade man att rätta sig efter K. M:ts förut nämnda reglemente af d. 16 jan. 1756, hvars § 3 stadgade, att kompaniofficerarne, regements-kvartermästaren och adjutanten ägde rösträtt vid dessa val, »men ingen annan». Den 14 jan. 1772 gjorde Kungl. M:t det tillägg, att sekondmajorerna skulle deltaga i valet. Det skedde på K. B:s begäran d. 12 sept. 1771; och orsaken till denna var icke någon omsorg om sekondmajorernas inflytande, utan önskan att dessa skulle taga del i betalningen af den valdes arfvode, ty denna skyldighet följde med rösträtten.

Till bestridande af kostnaderna för regementsfullmäktiges *underhåll* vid riksdagarna uppburo dessa redan tidigt en afgift, hvari äfven manskapet tog del.[1] Vid 1719 års riksdag förmådde ej krigsfolket erlägga några herredagspenningar; då begärde KB:s medlemmar att af kronan få ersatt, hvad deras riksdagsmannaskap kostat dem. Men regeringen afslog deras anhållan, därför att den stred mot bruket och kronan saknade medel. Vid denna tid blir praxis, att KB:s fullmäktige underhöllos — liksom andra riksdagsmän — af sina hemmavarande medbröder under tre månader, den i RO. föreskrifna maximitiden. Däremot förbjöd regeringen i resolutionen på allmogens besvär 1723 § 61 på det strängaste såsom ett missbruk den seden, att offi-

[1] Enligt en kungl. resolution af 1641 skulle dragonerna betala 6 öre per man.

cerare, som reste till riksdagen, af gemene man fordrade herredagspenningar, hvilka rusthållarne och rotebönderna måste betala för dem.

När riksdag efter riksdag öfverskred den bestämda maximitiden, visade sig det underhåll, som fullmäktige erhöllo af de andra officerarne, alldeles otillräckligt. Därför anhöllo de 1727, att de gemene skulle sammanskjuta »något vist til sit qvantum utnämndt» till herredagspenningar, när riksdagen räckte öfver de tre månaderna. Adeln uttalade sig för ett bidrag af 2 öre s. m. i månaden af hvar gemen »helst officerarne äfven theras angelägenheter vid riksdagarne bevaka».[1] Detta blef stadfäst i en kunglig resolution af d. 22 juni samma år. 1756 års förordning om fullmäktiges val föreskrifver i § 9, att till fullmäktigens arfvode skola alla i regementet bidraga utom regementsofficerarne; ty dessa ägde ju ej rätt att deltaga i valet.[2]

Herredagspenningarna äro ett bevis, men ingalunda det enda, på att KB. representerade äfven underofficerare och menige man. Egendomligt är, att några gånger män ur ledet fingo deltaga i riksmöten. Till riksdagen i Arboga 1597 kallades landskapsvis fyra »gemene hoffmänn och knechter», till de båda finska ständermötena 1614 och 1616 »gemene ryttare och knechter»; besluten på ständermötena 1595 och 1597 samt 1598 års riksdag i Vadstena äro undertecknade af närvarande »menige krigsfolk».

Sättet för besluts fattande hos krigsbefälet. Den inbördes sämjan.

Till år 1755 utröntes KB:s mening genom uttalanden och acklamation. Metoden synes ha fungerat utan några svårigheter. Men i början af detta års riksdag fastnade man

[1] Ad. prot. 4 maj.

[2] Vid 1761 års riksdag klagade KB. i en skrifvelse till K. M:t af d. 26 maj, att sedan nu all ting »stigit till så ovanlig dyrhet», förslogo de gemenes bidrag knappt till hyran. Som manskapet vid några regementen självmant erbjudit fullmäktige fördubbling af arfvodet, så sade sig KB. ej ha funnit betänkligt att begära K. M:ts förordning om en sådan tillökning. Regeringen afslog dock anhållan, d. 2 juni, ty afgiften skulle blifvit alltför kännbar. De flesta regementena voro ju i fält, och manskapet hade inga tillfällen att förtjäna något genom dagsverken. Efter krigets slut togs saken upp i KB., d. 28 juni 1765 och d. 24 febr. 1766 men utan att leda till någon

vid en punkt i de tilltänkta besvären, ett yrkande af kompaniofficerare på att regementscheferna ej utan sina officerares samtycke skulle få ändra uniformerna, hvarom K. M:ts förordnande borde utbedjas. Denna *maktfråga* söndrade regementscheferna och kompaniofficerarne, och från de senare yrkades upprepade gånger på sakens afgörande genom votering. Detta var d. 5 dec. Den 8 upptogs till diskussion frågan, om votering kunde äga rum i KB. Öfverste von Otter urladdade sig då en skrifven straffpredikan för dem, »från hvilka man måst förnimma huruledes de . . . påstått att votera». Man fick här veta, att roten och upphofvet voro en del kaptener, som förgäfves sökt få in i regementenas allmänna besvär dels enskilda mål, dels sådana, som voro förut afgjorda eller stridande mot grundlag och hälsosamma förordningar. — Hvad alltså von Otter fruktade var, att regementsofficerarne skulle öfverröstas af sådana obetänksamma kompaniofficerare, hvilka därför borde hållas i förmynderskap af de förståndige — d. v. s. regementscheferna. Det var hans tysta önskemål. Huru ge detta en juridisk motivering? Jo, sade öfversten, de från regementena kallade hade ingen annan rättighet vid riksdagen än att yttra sina tankar och göra påminnelser, icke att afgöra, och benämndes därför ej *krigsstånd* utan *krigsbefäl*, »som nogsamt utmärker, att thet ey kan tillräkna sig något stånds rättighet att votera, utan at det är et *befäl*» — en oförtydbar vink åt de underordnade att tiga och lyda! Till slut kom han med en erinran, att på grund af öfverstens plikt att bevaka regementets bästa borde alla underordnades ansökningar genom honom befordras till högre ort, hvaraf nödvändigt följde, att ingen af öfverstens underordnade finge »utom, mindre mot dess vilja och vetskap» hvarken under eller mellan riksdagarna andraga några mål rörande sitt regemente. — Den gode öfverstens slutsats är uppenbart felaktig. Af det faktum, att KB. icke ägde att rösta *tillsammans med de fyra stånden*, följde ju ingalunda något

åtgärd. Kanske tänkte man såsom flertalet vid 1771 års riksdag, då förslag väcktes, att Kungl. Maj:t skulle stadga skyldighet för manskapet att under minst $^1/_2$, högst 1 månad efter riksdagens slut, beroende på den väglängd, fullmäktigen hade att resa hem, betala till dennes underhåll. Då ropades af flera af KB:s ledamöter på en gång, att denna anhållan »genast bör utstrykas såsom ovärdig att komma ifrån KB.» Så blef det ock. KB. prot. 12 sept.

förbud mot att genom omröstning *inom KB. självt* konstatera dettas mening.

Efter en stunds resultatlös diskussion uppsköts frågan till nästa plenum, d. 12 dec. Nu hade de obstinata kaptenerna sina vapen redo. Först angrep kapten Üxkull det svaga resonemanget i öfverstens myndiga påståenden med följande memorial: Äger KB. rätt att öfverlägga, »så måste också en öfverläggning kunna stadna uti ett beslut, om den ej skall vara utan värkan». Om meningarna stå hårdt emot hvarandra, lärer pluralitetens(!) åsikt ej kunna utletas på annat sätt än genom votering, »enligt den princip, hvarpå vår hela regering sig grundar». Skulle kaptenerna ha endast vota deliberativa, »så tyckes regiments fullmägtigarnes närvaro ey behöfvas vid beslutens tagande». — Üxkull tillspetsar mot slutet sitt memorial till en ödmjuk anhållan om KB:s svar på den frågan, »om jag, som regiments fullmägtig, allenast äger ett votum deliberationis?» — von Otter svarade i öfverlägsen ton: fann frågan vara »af så öm beskaffenhet, att densamma uti höglofliga KB. ej närmare lärer kunna beröras» utan borde underställas H. M:ts afgörande.

Men diskussionen höll på under ännu två sammanträden, d. 16 och 19 dec. Kapten Boije och ryttmästare Rappe gingo löst på von Otters tal om »befäl» på ett sätt, som visade, att detta ord förfelat sin åsyftade disciplinerande verkan. Boije förklarade, att det namnet ingalunda betoge medlemmarne rätt att öfverlägga och såsom »lika berättigade . . . fastställa the theruppå följande beslut och decisioner». Ändå skarpare var Rappes ton: »Som generalitetet och krigsbefälet äro tvenne särskilta ord, och lika särskilta corps, så tror jag ey, thet någon med skäl lärer kunna påstå, att generalitetet och regiments cheferne allena tilkommer decidera, och at theras beslut sedermera böra få namn af KB:s beslut och mening». Lagens stadgande om kompaniofficerarnes deltagande hade ej tillkommit »för ro skull». Öfverstens betonande af att KB. ej kunde tillräkna sig ett stånds rätt att votera bemöter ryttmästaren med »at thet ey måtte vara thet ordet stånd allena, som utgör rättighet til votering, efter votering på flere ställen än hos riksens ständer är brukelig», såsom vid domstolar och i enskilda

bolag. Hvarför skulle KB. utgöra ett undantag? — Det var fåfängt att preses, fältmarskalken Ungern-Sternberg, sökte bringa de stridslystna till att besinna, att KB. nu i 35 år ej behöft annan decision än »ett inbördes förtroende för hvarandra samt ett vänskapligt öfverenskommande och begifvande», och att en förfrågan hos K. M:t skulle »gifva anledning til den tanka, som skulle misshällighet sig uti KB. inritat». — Frågan om votering var nu en gång väckt och skulle säkert, såsom Rappe framhöll, komma igen, om den ej afgjordes nu. Rätt till votering var enligt hans mening en lifsfråga för KB., ty annars skulle detta aldrig kunna komma till afgöranden utan förvandlas till »en fåfänga, som med tiden af sig sielf måste förfalla». Den ene kaptenen efter den andre hade emellertid beska saker att ge von Otter till lifs för hans »nog hårda utlåtelse» om grundlagsbrott, den hårdaste tillvitelse, som kunde göras laglydiga medborgare o. s. v. Äfven en af de högre officerarne, generalmajor Liewen, uttalade ett beklagande af de åsyftade orden, som öfversten ej haft orsak till.

von Otter hade haft det hett om öronen.[1] Den tillfredsställelsen rönte han dock att se KB. ansluta sig till hans mening, att saken borde afgöras hos K. M:t, och en underdånig anhållan därom blef afgifven.

K. M:ts resolution, af d. 16 jan. 1756, är kort men dräpande för motståndarne till votering: KB. hade så mycket mindre haft anledning till sin förfrågan, »som, efter allmän lag och Sveriges vedertagna regeringssätt, uti alla sammankomster igenom rösternas pluralitet de saker afgöras böra, om hvilka ledamöterne på annat sätt ej förmå sig förena».

Därmed hade hos KB. genomförts en förändring af liknande slag som hos adeln genom besluten af 1719 om klassindelningens upphäfvande och 1734 om sluten votering vid bänkmansval, hvilka flyttade afgörandet den lågadeln. Hos KB. fanns visserligen ej någon klassindelning, men kompaniofficerarne hade kämpat för sitt inflytande mot

[1] Han svarade i skrufvade ordalag, märkligt olika hans förra kommandoton, att de uppträdande tagit hans ord »uti en obenägnare mening», än han ämnat. Orden vore tagna ur själfva lagarna och alltså ej öfverstens egna(!); till bevis hvarpå han läste upp diverse lagar och förordningar. Sålunda styrkt i tron, förklarade han sig till sist vilja vid sina förra ordalag förblifva.

regementsofficerarne. Förut hade det gått mycket patriarkaliskt till hos KB., och man hade villigt — eller ovilligt, i medvetande om förmäns kontroll — följt preses', den högste »befälhafvarens», anvisningar. Men nu fordrade kompaniofficerarne att få betyda lika mycket som de högre och genomdrefvo pluralitetens rätt att afgöra.

* * *

Vid nästa riksdag visar sig åter inom KB. en betänklig spänning, som nu leder till riktig schism. När direktörer för pensionskassan skulle väljas, framhöll major Nordencreutz, som tillhörde den värfvade arméen, att KB. borde afgöra, hvilka af de indelta regementenas officerare, som ägde valrätt. Pensionsreglementet (af 1757) stadgade i § 18, att de värfvade regementena skulle deltaga i valet genom hvar sin elektor, »men de indelte regementernes fullmägtige vid riksdagarne anses såsom deras tilförordnade electorer». Nordencreutz ansåg, att ordet »fullmäktig», enligt vanlig terminologi, åsyftade endast kompaniofficerare, hvadan de indelta regementena borde ha blott en väljare hvar. Det vore också rättvist mot den värfvade arméen — och detta var säkerligen motionärens afgörande skäl.

Häröfver blef »vidlyftigt samtal fördt». Från de indelta regementsofficerarnes sida yrkades, att alla medlemmar af KB. borde ha lika rätt; den ene gjorde ej mera skäl för namnet fullmäktig än den andre. Då hänvisade en talare till ordet fullmäktig i kompaniofficerarnes fullmakter, som »voro underskrifna af herrar öfverstarne(!)». Ett sakligt skäl anfördes också till förmån för denna sidas ståndpunkt: öfverstar och generaler hade ensamma förmånen att kunna presidera i direktionen, och öfverstarne ägde laglig rätt att vid de vanliga sessionerna göra sig underrättade om kassans tillstånd. En del kompaniofficerare yrkade på votering, men motparten svarade, att man ej kunde låta sin lagliga rätt komma under omröstning. Slutligen upplästes valprotokollet från föregående riksdag, hvilket utvisade, att alla den indelta arméens ledamöter af KB. röstat. Då medgaf KB. valets förrättande på samma sätt

men beslöt att begära förklaring hos K. M:t öfver hur § 18 af reglementet skulle förstås.[1]

Skrifvelsen blef dock icke expedierad. Därför uppstod frågan vid nästa riksdag igen, d. 27 sept. 1765. Nu däremot talade t. o. m. en del regementsofficerare för att förordningen borde lydas bokstafligen. Men regementsofficerarnes valrätt hade också sina försvarare. Preses, Augustin Ehrensvärd, tog häftigt i: Eftersom generaler och öfverstar kallats »ej att undergå fiscaliske tiltal af de utsedde fullmägtige, utan att jemte dem bevaka regimentets och egna angelägenheter», ansåge han sig ha själfskrifven rätt att rösta i alla hos KB. förekommande mål. Nu föreslog han, att KB. utförde sitt beslut vid förra riksdagen att anhålla om K. M:ts förklaring öfver § 18 i pensionsreglementet, så framt det ej ville låta valet försiggå som vid förra riksdagen. Om en stund var han ändå hetare, sade sig »hafva fog att undra, hvarföre icke herrar ryttmästare och capitainer länge sedan utestängt regiments chefs ifrån KB:s sammanträden». Men ej tystade han ned den motsatta åsikten med det. Till och med flera regementsofficerare förklarade, att lagens ord voro klara, och att KB. ingen rätt hade att deliberera öfver lagen, blott att lyda den. När intet annat sätt fanns att komma till afgörande, beslöts votering. Ehrensvärd gjorde proposition, om KB. skulle förfråga sig hos K. M:t. Kontrapropositionen formulerade han så, att valet skulle ske följande dag på samma sätt som förra gången. Men då möttes han af yrkanden på en annan kontraproposition, nämligen att valet visserligen skulle försiggå följande dag men enligt § 18 i pensionsreglementet. Här blef nu en oförsonlig diskussion. Ehrensvärd vägrade oryggligt att göra någon annan proposition. Som tiden för middagen var förliden, förklarade han sig ej kunna göra något vidare åt saken utan — steg upp och afträdde tilllika med en stor del af KB.

De kvarvarande förklarade sig för ett fullständigt KB. Men först tycktes ingen våga taga ordförandeklubban. De tre till grad och ålder närmaste officerarne anmodades men försvunno i tur och ordning. När så turen kom till öfverste Fredrik Ribbing, den bekante mösschefen, fattade han med

[1] KB. prot. 17 och 18 febr. 1761.

nöje klubban under förklaring, att alldenstund Ehrensvärd »emot all vanlig ordning lagt klubban ifrån sig och gått bort, innan om den ventilerade propositionen blifvit deciderat», så ägde han rätt såsom den äldste närvarande att föra ordet. De 16 personer, som nu bildade KB., beslöto enhälligt en inlaga till K. M:t, hvilken i flygande fläng uppsattes, justerades och underskrefs af Ribbing å KB:s vägnar. Skrifvelsen redogjorde för förloppet och slutade med anhållan om K. M:ts »författning, som för framtiden all slik oordning hämma kan och förhjälpa KB. till den ordning, RO. § 16 m. fl. kongliga förordningar föreskrifva.»

Ehrensvärd fick nu regeringens tillsägelse att inkomma med sina förklaringar. Den 20 nov. kom resolutionen. Den afgör först, under hänvisning till 1664 års resolution, att KB. ej fick »votera öfver lagens förstånd», och ger rätt åt dem, som ansågo sig böra lyda lagens bokstaf, tills K. M:t och riksens ständer uttydt eller ändrat den. Regeringens yttrande om ordförandeskapet är likaledes en bakläxa åt den besegrade hattchefen. Det tillkomme ordföranden »att så ställa propositionerne, att samhällets utslag . . . genom pluralitet efter discourserne kan tydeligen utfalla», eftersom »tankesätten ey äro subordinerade de högres behag». Innan propositionen besvarats, kunde församlingen ej anses vara åtskild. Ordförandeskapet tillkomme den äldste och värdigaste af de närvarande. — När resolutionen upplästs hos KB. d. 17 dec., beslöt detta genast att låta valet ske enligt lagens bokstaf. Ett förslag att begära K. M:ts uttydning af § 18 ansågs nu så betänkligt, att det genast blef nedtystadt. Men vid behandlingen af ett nytt förslag till pensionsreglemente beslöt KB., d. 12 mars 1766, att hos K. M:t föreslå den ändring af § 18, att direktörsvalen skulle förrättas af samtliga vid riksdagen närvarande regementschefer och fullmäktige af både den indelta och den värfvade arméen. Det nya reglementet hade ej utfärdats, när 1769 års direktörsval skulle försiggå, men det dåvarande KB. beslöt efter en stunds diskussion, d. 23 sept., att de öfverstar, som voro i staden, skulle få rösta vid valet men inga i deras ställe. Den 22 febr. 1770 utkom det nya reglementet, hvars § 19 var i öfverensstämmelse med KB:s anhållan 1766.

En likartad anledning till olika tydningar af ordet »fullmäktig» gaf valet af revisorer för pensionskassan på 1765 års riksdag. Pensionsreglementet hade samma slags föreskrift om detta val som om direktörsvalet. Saken diskuterades den 25 febr., alltså före den stora scenen vid direktörsvalet. Den afgjordes ganska stillsamt och raskt så, att ordet »fullmäktig» uttyddes i sin vanliga, begränsade betydelse. Men vid 1769 års revisorsval blef det annat af. Då yrkade cheferna på att få vara med, d. 22 juli. Ehrensvärd, som äfven nu var preses, lät det grofva artilleriet dundra. I gamla tider, sade han, fick öfversten taga med sig till riksdagarna hvem han ville af regementet; sedan begärde regementena att själfva få välja fullmäktige. »Och när man således går till bakers, har det varit öfverstens rättighet at constituera fullmägtig, hvilcken sedan fådt namn af regements fullmägtig; men öfversten är egenteligen fullmägtig och den andra allenast honom till hielp.» Han försäkrade herrar fullmäktige, att han icke ämnade efterge »en sin rättighet, som subsisterat sedan Gustaf Adolphs tid», och fordrade sakens afgörande af regeringen, ej af herrar fullmäktige, ty han »ville ey lefva af någon grace». Till vinnande af tid medgaf han dock vid nästa sammanträde, d. 24 juli, att fullmäktige själfva finge för denna gången afgöra, om regementscheferna skulle rösta. Detta medgåfvo de fullmäktige dem utan votering. Emellertid beslöts hemställan till K. M:t om chefernas valrätt.

Det uppgjorda förslaget till sådan skrifvelse, hvari redogjordes för de olika åsikterna, visade sig dock så betänkligt likt Ehrensvärds öfverlägsna yttrande d. 22 juli, att en skarp debatt uppstod, erinrande om de heta dagar, då frågan om votering i KB. afgjordes. Slutet blef en öfverenskommelse att helt kort begära K. M:ts förklaring öfver ifrågavarande § i pensionsreglementet. Men en månad senare återtog KB. äfven detta beslut med hänsyn till att frågan förekom i förslaget till det nya pensionsreglementet.[1] Detta reglementes § 21 innehöll samma slags bestämmelse om revisorsval som § 19 om direktörsval.

[1] KB. prot. 2 okt., 7 nov.

Krigsbefälets anseende och befogenhet.

En god mätare af den betydenhet och det anseende, KB. verkligen ägde, är utgången af de konflikter, som i krigstid uppstodo mellan medlemmarnes tjänsteplikt och deras riksdagsmannarätt. Vi erinra oss, att till riksdagen 1742 kallades KB. fastän under pågående krig; dock med minskadt antal: från hvartdera af regementena i fält blott *en* officer, som fullmäktig; och K. M:t uttryckte den önskan, att denne helst måtte väljas bland de officerare, som voro i Sverige. Intressant är att se, hurusom regeringen, när den tillåter de officerare, som skulle bilda KB., att fara från armén, förbjuder capita att göra detta; dessa kunde låta sig representeras af sina hemmavarande medbröder.

Den ifver, officerarne visade att resa till riksdagen, glömska af sin plikt, är sorgligt bekant. Af de valda regementsfullmäktige voro flera regementschefer, som Lewenhaupt alltså måste tillåta att öfverge sina regementen. En sådan öfverste, som reste utan Lewenhaupts tillstånd, blef af riksens ständers kommission frikänd.[1] På våren 1743, då riket måste göra sig redo att möta anfall och K. M:t befallde de vid riksdagen varande officerarne att inställa sig vid sina regementen, togo sekreta utskottet och stånden dessa herrar under sitt hägn och bestämde, att officerare, som tillhörde KB., finge, liksom capita, icke kommenderas annat än vid högst angelägna tillfällen. Därmed hade riksens ständer uttalat, att KB:s medlemmar voro i första rummet riksdagsmän, i andra krigare!

Efter sådana föregåenden synes det ej så underligt, att regeringen under pommerska kriget snart återtager en riksdagskallelse, hvilken föreskref samma minskning af KB som 1742, och utbytte kallelsen mot den vanliga. Man fann, att den förra sammansättningen stred mot 1756 års reglemente för regementsfullmäktiges val, som uttryckligen skilde regementsofficerarnes ställning från kompaniofficerarnes. Visserligen uttalade regeringen nu samma önskan som 1742, att KB. skulle utse sina riksdagsmän bland hemma-

[1] Se härom vidare Malmström anf. arb. III: sid. 218.

varande officerare, men denna önskan aktades nu liksom då föga.[1]

Den allmänna förbittringen i landet mot de officerare, som svikit sina tjänsteplikter, riktade sig ej minst mot dem, som öfvergifvit dessa för riksdagsvärf. Det var uppenbart, att KB:s medlemsantal i krigstid måste inskränkas. Sekreta utskottet föreslog, att när armén stod i fält, skulle dess KB. också sammanträda vid armén, där reglera sina besvär och öfversända dem till riksdagen med en regementsofficer och en kapten af hvar stat, nämligen infanteriet, kavalleriet, flottan och galererna. De hemmavarande regementena däremot kunde sända riksdagsmän efter vanligheten. Men inom KB ansågs detta antal för litet att tillbörligt vårda de olika regementenas angelägenheter. En kompaniofficer menade man, att hvart regemente utan svårighet kunde sända. Svårare vore det för fältarmén att afvara flera af de högre officerarne än de föreslagna två öfverstarne.

[1] Se utförligare om denna sak Malmström anf. arb. IV: sid. 400—408. Särdeles betecknande är fallet Funck. Denne, som var öfverstelöjtnant vid Södermanlands regemente, reste till riksdagen, fastän regementschefen befann sig i Sverige. Härvid är dock att märka — hvad Malmström ej anmärkt —, att regementschefen anförde laga förfall och skriftligen anmodade Funck att resa. Den 5 nov. 1760 fick denne regeringens order genom krigskollegium att genast bege sig till sin tjänstgöring. Men han meddelade KB„ hos hvilket han hade mycket inflytande, att han ämnade hos K. M:t anmäla »den honom, både för sin person och såsom KB:s ledamot tilständiga rättighet at bivista nu påstående riksdag». Den 13 dec. fick han ny order. Genast vände han sig till KB med begäran om beskydd. Detta var mer än villigt och anhöll hos K. M:t om förordnande, »att hvad krigscollegium härutinnan trätt KB:s rättighet för nära, må varda rättat samt tillika nådigst befallning att sådant framdeles icke må ske». KB. prot. 5 nov., 13 dec. 1760.

Ett annat intressant fall är följande. Kapten Zetterström vid samma regemente blef 1762 vald till fullmäktig i st. f. en annan kapten, som fått förhinder. Men regementschefen vägrade att underskrifva fullmakten. Z. hemställde då till KB, hur han skulle förhålla sig. Detta resolverade, att regementschefen skulle genom bref å KB:s vägnar från preses anmodas att för Z. utfärda den fullmakt, hvartill han hade rätt, och skulle Z. omedelbart taga plats i KB. samt om dettas beslut skyndsamligen underrätta högste befälhafvaren i Pommern, Ehrensvärd. Dennes svar på kaptenens meddelande blef — order att inställa sig till tjänstgöring, genast kaptenens permission utgick. Då sökte KB. hjälp på högsta ort och anhöll att »vid sina stadgade rättigheter... blifva bibehållit». KB. prot. 9 febr., 15 mars.

Lika segt försvarade KB »sin rätt», när Björneborgs regementes fullmäktige, major von Knorring, fick anmodan af sin regementschef att i anseende till regementets brist på officerare inställa sig till tjänstgöring. Det tycker man borde varit en ganska vägande omständighet för arméns representanter. Men hvad betydde sådant mot den heliga riksdagsmannarätten! KB. förklarade, d. 16 mars 1762, att von Knorring, såsom varande »en verklig ledamot af KB ... vid sitt fullmäktigeskap och vistande här i Stockholm till riksdagens slut kommer att bibehållas».

Därför finge man nöja sig med att dessa och en general sändes till riksdagen, alla tre valda af samtliga regementschefer och generaler. Men anordningen borde gälla försvarskrig. Vid anfallskrig kunde ständerna själfva förordna i början af kriget. Denna mening uttalade KB. i ett memorial till RA d. 27 juni 1761.[1] Sådant blef ock riksens ständers beslut.

* * *

För att KB. skulle bevara sin betydenhet var det viktigt, att det hölls så mycket som möjligt fulltaligt riksdagen igenom. Vid slutet af 1756 års riksdag fann KB. därför nödigt råda bot på det missförhållandet, att många af dess medlemmar utan vidare rest hem, när de väl afgifvit sina regementens besvär. Det anhöll d. 13 sept. hos K. M:t om förordning, att dess medlemmar skulle stanna kvar till riksdagens slut, såframt ej laga förfall nödsakade någons hemresa. K. M:t gaf sitt bifall i en resolution af d. 20 sept.: »Aldenstund emot riksdagarnes slut de angelägnaste ärender förekomma, hvaröfver K. M:t så väl som riksens ständer ofta finner nödigt att höra KB.,» förordnades, att KB:s ledamöter skulle stanna kvar till riksdagarnas slut, så framt ej laga förfall funnes, hvaröfver K. M:t då skulle afgöra.

Icke förty saknade KB. i juli 1761 ett större antal af sina medlemmar, än dess angelägna rådplägningar kunde tillåta, och fann nödigt, att preses skriftligen anmodade de saknade att inställa sig. Sexton stycken sådana bref afgingo. KB. var angeläget att förekomma» mindre behageliga anmärkningar däröfver, at des ledamöter icke förblifva vid riksdagen».[2]

[1] En del röster höjdes dock mot all minskning af KB:s medlemsantal. Det vore farligt, yttrade öfverstelöjnant Sinklaire, den bekante ledaren af hofpartiet, för KB:s anseende och kunde bli »ett præjudicat, som i framtiden torde lända til dess fullkomliga abolicrande». Men hans innersta farhågor kröpo fram, först när KB. fattat sitt beslut. Då afgaf han sin protest, tilläggande, »at detta tvingar honom säja det, hvarmed han eljest gärna hade haft fördrag, at af ålder hafva regements cheferne varit allena de som konstituerat KB., och at de haft detta, såsom en sig tilhörande rättighet. men nu skulle de på detta sättet förlora den helt och hållit». Han anslöte sig hellre till SU:s förslag, »såsom iakttagande en billig proportion emellan regementsofficerare och kompanichefs». KB. prot. 15 juni 1761.

[2] KB. prot. 7 juli.

I den ordningsstadga för sina sammankomster, som KB. antog den 13 aug. 1766, fann det nödigt att upprepa innehållet i K. M:ts beslut af d. 20 sept. 1756.

* * *

1664 års resolution fastslog KB:s plats i representationen såsom ett bihang till RA. Dess betydelse berodde därför till stor del på hvad detta stånd unnade detsamma. Adelns farhågor för att ge för mycket, att skapa »det femte ståndet», få vi bevittna. Men detta uteslöt icke en viss solidaritetskänsla inom de gränser, RA. fann tillbörliga. Mot slutet af 1723 års riksdag steg denna känsla till en mycket hög värmegrad, då RA. hotades af de ofrälse stånden med anspråk på att alla civila ämbeten skulle till hälften besättas med ofrälse. Borgarståndets skrift med denna anhållan uppkallade KB., innan adeln ännu fattat beslut, till att stärka dennas mod genom en skriftlig försäkran, att »så i thetta som alle andre mål rörande RA:s friheter och välfångne privilegier samt then besvorne RF, ey i det ringaste mål träda villja ifrån det slut, som RA i detta högstangelägne ärendet fattandes varda, utan det samma fast mera med yttersta krafter samt lif ock blod styrkia ock försvara villja». RA. »ärkiände med tacksamhet ock högacktning KB:s utlåtelse» och sände en deputation att aflägga sin »compliment» hos KB Detta lofvade »at aldrig skilljas ifrån RA.; därjämte förklarade de den för infame, som härom skulle yttra sig för någon utom riddarhuset». — Sedan uppsattes en utförligare förbindelseskrift att försvara RA:s privilegier, hvilken undertecknades ej blott af KB:s ledamöter utan äfven af en mängd andra tillstädesvarande officerare. Dessa, med fältmarskalken, Dücker, i spetsen, förbundo sig att, likmätigt sin plikt att försvara regeringsformen, ge adeln kraftig hjälp mot borgarståndets »obetänkte förslag», »til hvad extremitet denne sak gå kan».[1] — Att märka är, dels att prästerna ansett de ofrälses begäran böra utsträckas äfven till militära ämbeten, dels att de adliga medlemmarne utgjorde KB:s ojämförliga flertal.

[1] Ad. prot. 23 sept. Bil. sid. 458—61.

Som ett tack för visad hjälpsamhet kan man betrakta, att adeln 1738 lät KB. yttra sig öfver en annan fråga om tjänsters tillsättning, nämligen stora sekreta deputationens förslag till förklaring af §§ 20 och 40 i regeringsformen. Därvid yttrades dock betänkligheter, »om KB. skulle sammanträda och ingifva memorialer; man kunde påminna sig hvad år 1719 händt, och kunde detta hafva eftertänkelige påföljder». Men landtmarskalken motiverade tillåtelsen med att det var fråga allenast om ett enda ärende, hvilket »mycket när rörer arméen», samt att större delen af KB. var adelsmän.[1]

Vid nästa riksdag visade adeln åter KB. sin benägenhet genom att uppskjuta afgörandet om expektanternas fördelning på regementena, tills KB., »som detta mäst angår», blifvit hördt. Men KB. vågade icke behandla saken, förr än det fick alla ståndens tillåtelse.[2]

Nog fanns det åtskillig samhörighetskänsla mellan adeln och dess »bihang». Men mycket återstod för detta att önska, äfven om man ej, såsom dess ledamot kapten Wrång år 1746 påyrkade — »til ansvars undvikande för sina cammerater och at desto bättre theras angelägenheter kunna bevaka» — att KB:s samtliga medlemmar skulle få bevista öfverläggningarna på riddarhuset för att, i enlighet med 1664 års resolution, ha tillfälle att afge sina påminnelser vid behandling af frågor rörande krigsmakten. Förslagsställaren fick verkligen KB. att utbedja K. M:ts utslag på denna begäran. Men svaret blef kort och afkylande: riksdagsordningen föreskrefve, hur de vid riksdagarne förekommande målen skulle behandlas och borde alltså tjäna KB. till efterrättelse.[3]

Den rätt, 1664 års resolution gaf KB. att yttra sig öfver förslag, som gjordes på riddarhuset, hvarmed naturligtvis förstods sådana rörande krigsmakten, denna rätt har aldrig blifvit regel. KB. kände sig ofta förbigånget. År 1747 klagades flera gånger i KB, öfver att, som en talare yttrade sig, »ärenderne här blifva afgiorde, som KB. likväl nära nog angå, utan att KB. ens får kundskap derom, fast mindre

[1] Ad. prot. 8 och 12 dec.
[2] Ad. prot. 7 dec. 1741. KB. prot. 9 febr.. 11 april.
[3] KB. prot. 14 och 25 nov. med bil.

tilfälle at sina påminnelser dervid afgifva».[1] Slutligen fann KB. nödigt att genom memorial till alla stånden, d. 7 febr., begära, att inga mål angående krigsmakten måtte afgöras, innan KB. fått göra sina påminnelser.[2]

På riksdagen 1760—62 ryckte KB. upp sig till kamp ej blott för sin rätt att samlas till riksdagarna utan ock för sin rätt att utlåta sig öfver militära frågor. Första försvarsanstalterna träffades d. 8 jan. 1761, närmast före det plenum på riddarhuset, då sekreta utskottets betänkande öfver en del militära ackordsummor skulle behandlas. Så mycket större rätt att yttra sig ansåg KB. sig ha, som det nu gällde arméns egen pensionskassa. Preses anmodades att, när frågan kom före på riddarhuset begära, del af betänkandet för KB:s räkning. Adeln beslöt också uppskjuta frågans behandling, tills KB. fått yttra sig. Detta skedde i en skrifvelse till RA. af d. 26 maj. KB. förklarade sig ej ha något att invända mot utskottets förslag, tackade för RA:s visade »ynnest och justice» och bad, i kraft af 1664 års resolution och K. M:ts förnyelse däraf 1720, att äfven för framtiden bli hördt öfver sådana hos RA förekommande ärenden, som anginge arméns inrättning och hushållning.

Den 8 juni förekom på riddarhuset ett ärende, som rörde KB:s sammansättning, nämligen sekreta utskottets betänkande angående officerares krigstjänst samt KB:s kallande till riksdag under krigstid i mindre antal (se sid. 183). Då hemställde Funck, att man skulle infordra KB:s tankar öfver detta mål, så att saken »mognare och mera utredd sedan kunde riksens ständer föredragas». Han tillade försiktigtvis, »at han blott för sin egen men aldeles ej för KB:s räkning detta underställande giorde». Men landtmarskalken, Fersen, förklarade remissen för onödig, enär KB:s mening vore känd af utskottet genom att det fått anföra sina besvär och påminnelser hos deputationer och annorstädes; åtgärden skulle ock vålla tidsutdräkt. Bland Fersens meningsfränder märktes Pechlin, som yttrade, att »KB:s hörande ej kunde äga rum, efter det ej vore något

[1] KB. prot. 21 jan.

[2] Närmaste anledningen var, att landt- och sjömilitiedeputationen samt allmänna besvärsdeputationen samtyckt till bondeståndets ansökan om ändring af förordningar rörande korpralerna, affattade vid indelningsverkets fastställande. KB. prot. d. 30 jan.

stånd, och att införa det femte ståndet vore at vilja förbyta regerigssättets natur och således giöra en skadelig ändring i den besvurne regeringsformen.» Dessutom vore ju större delen af KB. medlemmar af RA. och kunde i dess plena göra behöfliga påminnelser. Farhågor för att få »det femte ståndet» yttrades äfven af andra talare. Men Funck stod på sig och fick en mängd bundsförvanter, bl. a. KB:s verksamme ledamot major von Vicken, som motiverade KB:s yttranderätt med att dess »rättigheter tyktes, han viste ej på hvad anledning, vara af sekreta utskottet något afskurne och inskränkte». — Till slut, när Fersen märkte, att han hade en stark mening mot sig, sökte han komma ifrån hvad han kallade ett prejudikat, som »skulle leda till ändring i laglig och vanlig riksdagspraxis», genom det förslaget, att adelns medlemmar af KB. kunde få inkomma med upplysningar ur KB:s handlingar. Detta bifölls allmänt.[1]

Till KB:s sammanträde d. 15 juni rapporterade nu Funck, att på riddarhuset uttalats tvifvel om KB:s rättigheter, och yttrade, att nu vore rätta tillfället att ånyo insistera på att KB. måtte bibehållas vid sin urgamla yttranderätt. Men Pechlin varnade, på den grund att fundamentallagarna alldeles tege om en sådan rättighet och afrådde från att ens diskutera ämnet vidare. Sinklaire däremot talade med förtrytelse om hur KB:s ledamöter på riddarhuset under tidernas lopp »glömt at altid, såsom KB., i akt taga sin rätt, til dess det kommit så vida, som nu är, at den blifvit aldeles å sido satt» och man hade fått se flera förordningar rörande krigsmakten ändrade, förnyade eller afskaffade utan KB:s hörande. Nu borde detta begagna det tillfälle att arbeta sig upp ur sin förnedring, hvilket RA. öppnat genom att delge KB. sekreta utskottets betänkande. Men Pechlin var mycket het; menade, att »det för ingen del vore för KB. tilständigt at mot högsta makten påstå rättigheter». Trots hans varningar vågade KB. dock inleda det memorial till RA., hvari det yttrade sig öfver utskottets förslag, med att hofsamt men värdigt häfda den rätt, som det gjort gällande i sin skrifvelse till RA. af d. 26 maj. Här uttalades det hopp, att denna rätt skulle lika litet bestridas, som KB

[1] Ad. prot. 8 och 9 juni 1761.

själf tänkte »undandraga sig dess skyldighet, att i förekommande mål afgifva dess trogna och för fäderneslandet nyttiga och välmente tankar».

Memorialet, som var af d. 27 juni, blef uppläst hos adeln en månad därefter. KB:s förslag om dess medlemmars antal i krigstid bifölls, såsom förut nämndt, men hvad skrifvelsen innehöll om KB:s rättigheter var, såsom om det aldrig blifvit sagdt.[1]

Det blef sista gången KB. genom formligt memorial anmodade adeln i dessa angelägenheter. När det på nästa riksdag befarade, att bland allmogens besvär kunde finnas frågor rörande KB., hvilka kunde bli afgjorda af deputationerna till KB:s lidande, »om ej sådant blefve bemött», så enades man om ett bemötande i den mindre uppseendeväckande formen, att preses skulle anmoda landtmarskalken om medverkan till att inga mål rörande KB. afgjordes innan detta fått uttala sig.[2]

Men inför *regeringen* gjordes under riksdagen 1762 mera officiella påstötningar. KB. fick nämligen ytterligare anledningar att känna sig förbigånget. Ständerna biföllo ansökningar af åtskilliga aflidna officerares anhöriga att få ut ackordsummorna för deras beställningar och tillstyrkte K. M:t att låta dessa summor förskjutas af arméns pensionskassa, tills de ersatts af respektive efterträdare. Det var alltså fråga om en ränteförlust, som ständerna tillskyndade kassan utan KB:s hörande. Och utan att höra detta gaf också K. M:t direktionen befallning i denna anda. Det var dock för starkt, och KB. fann sig föranlåtet att i ett memorial af d. 30 april 1762 påpeka för K. M:t, att kassan var »en enskilt och ganska dyrt förverfvad armeens egendom», samt anhålla om K. M:ts föreställning till ständerna »att hädanefter vid riksdagarna öfver alla förekommande mål, som . . . röra pensionskasse-inrättningen, höra KB». Denna mera begränsade anhållan ledde verkligen till påföljd för framtiden.[3]

KB. tog synbarligen ad notam Funcks och Sinklaires uppmaningar att arbeta sig upp ur sitt förnedringstillstånd.

---

[1] Ad. prot. 27 juli 1761.
[2] KB. prot. 13 febr. 1765.
[3] KB. prot. 13 och 23 febr. 1762 med bil.

När det fick kännedom om att Ehrensvärd såsom öfverbefälhafvare i Pommern författat ett nytt reglemente för armén, en sak, hvarom KB. anhållit i sina besvär drygt ett år förut, så fann det sin rätt att lägga hand därvid trädd för när och ingaf en skrifvelse till K. M:t af d. 11 maj 1762. KB. sade sig visserligen, med kännedom om Ehrensvärds grundliga insikt, ha all anledning förmoda, att reglementet vore nyttigt; men som detta ej undergått den af KB. föreslagna utarbetningen af vissa därtill utsedda skickliga militärer, ej heller af K. M:t fastställts, så anhöll KB. i stöd af § 4 i 1720 års regeringsform, att reglementet måtte förklaras kraftlöst, tills det af lagkommissionen och deputerade af militären blifvit öfversedt och pröfvadt samt af K. M:t antaget. — KB. kom den gången något sent. Ty en månad förut hade kriget afstannat genom stillestånd, och d. 22 maj kom freden!

Vid 1765 års riksdag utverkade sig KB K. Mt:s löfte att delgifva det till utlåtande alla af krigskonseljen ingifna förslag rörande pensioner och ackord, innan de remitterades till ständerna.[1] Dessa frågor hade redan blifvit KB:s viktigaste sysselsättning. (Forts.)

---

[1] KB. prot. 13 och 23 febr. 1765 med bil. I ett memorial af d. 21 febr klagar ryttmästare De Freese bittert öfver att KB:s yttranderätt blifvit förbigången med den påföljd, att flera för armén högst skadliga beslut fattats af ständerna, beslut, »som röra militairens heder och minska dess utom detta minskade anseende».

Johan Gabriel Richert.

Johan Gabriel Richert. Hans lefnad och uttalanden af Karl Warburg. Stockholm 1905. P. A. Norstedt & söners förlag. Förra delen X + 367 s. Senare delen VI + 444 s.

I.

Richert som lagförfattare.

Af

W. SJÖGREN.

Af rättslifvets trenne mest utpräglade former, lagstiftning, doktrin och domstolspraxis, har under olika tider och hos skilda folk den ena eller andra formen omfattats med största intresse och med relativt största framgång utbildats. Så är det ju en gammal iakttagelse, att t. ex. en tid af ifrig och framgångsrik lagstiftning icke är gynnsam för framträdandet af en mera djupgående doktrin. Självfva rättsutvecklingen i ordets inskränktare bemärkelse är då så kraftig, att doktrinen icke medhinner annat än en kommentatorisk eller relativt ytlig systematisk bearbetning. Särskildt gäller, att det historiska studiet, som onekligen tjänar att fördjupa doktrinen, då ofta måste träda i bakgrunden. De historiska framställningar, som jämväl under sådana tider framläggas, verka mera såsom dekorativa anordningar än såsom faktiska grundvalar för den gällande rätten. Äfven olika kulturfolks anlag och intressen markera skilda riktningar inom rättslifvet. Den tyska rättsvetenskapen är sedan århundraden dominerande inom Tysklands lagstiftning och domstolspraxis på ett sätt, hvartill motsvarighet saknas inom andra länder. Omvändt behärskas i England

såväl lagstiftning som doktrin af domstolspraxis till den grad, att de båda förstnämnda endast undantagsvis ernå en så att säga normal själfständighet.

I Sverige torde historiskt sedt lagstiftningsarbetet hafva varit den form af »jurisprudens», som lämnat de största resultat af inre och bestående värde. Doktrinen har alltid varit relativt svagt utbildad, beroende af mångfaldiga orsaker, måhända delvis ytterst af de folkliga anlagens begränsning. Domstolspraxis har historiskt sedt lidit dels af bristande ledning från doktrinens sida, dels af hvarjehanda tillfälligheter, som tid efter annan föranledt t. ex. ett vidsträckt vikariatsystem inom underrätterna på landet, bristande begränsning af öfverrätternas arbetsbörda, brist på ett tillräckligt antal rättskunnige advokater o. s. v.

Inom lagstiftningens område har däremot det svenska folkets juridiska anlag i äldre och nyare tid framträdt på ett lysande sätt. Det är en särskild yttring af vårt folks omisskänneliga anlag för organisatorisk verksamhet, anlag, som i äldre tid bl. a. togo sig uttryck i den storslagna statsförvaltningsorganisationen, och i nutiden märkbarast framträda i det oerhördt rikt utvecklade föreningsväsendet. Den egentliga guldåldern inom den svenska allmänna lagstiftningen inföll måhända under tiden för landskapslagarnas tillkomst. Ett framåtskridande i rättsligt afseende är visserligen i regel gifvet med kulturutvecklingen själf. Men detta framåtskridande i rättsutveckling behöfver icke innebära, att de senaste lagarna äro de *relativt* bästa, d. v. s. hållit jämna steg med utvecklingen i det hela. Tvärtom kan det väl hända, att de i kraft af den allmänna utvecklingen i och för sig mera fulländade lagarna icke förmå fylla en senare tids mera komplicerade lefnadsbehof i samma grad som den tidigare, enligt sakens natur, ofullkomligare lagstiftningen. Från denna synpunkt torde det kunna sägas, att landskapslagarna varit Sveriges bästa lagar. De hafva sannolikt verkat relativt mera godt för svenska folket än någon senare lagstiftning. Men en »silfverålder» har senare inträdt vid tvenne skilda tider, första gången då »Sveriges Rikes Lag» utarbetades (1686—1736), och andra gången under 1800-talets förra hälft, då Johan Gabriel Richert verkade såsom lagförfattare.

Med ledning af den utförliga skildring, som professor Warburg i sin stora monografi lämnat, skola här endast i korthet återgifvas några drag af Richerts verksamhet såsom lagförfattare. Richerts betydelse såsom »liberalismens främste man» vid tiden för det politiska genombrottet under 1830- och 1840-talen skola vi ej här beröra. Äfven Richerts verksamhet såsom lagförfattare kan i detta sammanhang endast blifva föremål för en allmän karakteristik, då detaljgranskningen tillhör den juridiska facklitteraturen.

Richert, som föddes i Västergötland den 25 mars 1784, blef student i Lund vid sexton års ålder och aflade efter endast två terminers studier s. k. examen juridicum. Tiderna voro då andra än nu. Den juridiska fakulteten bestod af endast två lärare, af hvilka den ene, Lars Tengvall, som företrädde den egentliga lagfarenheten, var skäligen obetydlig, medan den andre, den berömde kantianen L. P. Munthe, hufvudsakligen föreläste etik. Om sålunda Richerts universitetsstudier voro knapphändiga efter nutidens måttstock, gick i stället hans teoretiska utveckling fri från den osjälfständighetens fara, som hotar nutidens unga jurister under våra detaljerade »studieplåner» och »fullständiga lärokurser». Utan tvifvel ligger det en viss sanning i de »beska» ord, med hvilka Schlyter under sin ålderdom såg ned på den juridiska bildningens splittring. »Numera», säger Schlyter (1879), »kan man icke klaga öfver brist på lärare i våra Juridiska Faculteter. Men om en mängd af examinatorer i särskilda afdelningar af lagfarenheten, hvilka alla skola vara tvångsämnen äfven i den juridiska ämbetsexamen, komma att befordra grundliga insikter i alla dessa ämnen, eller häraf endast uppkommer en rudis indigestaque moles af minnesläxor, som stöter från sig alla bättre hufvud, det skall framtiden utvisa. För min del anser jag mig emellertid lycklig, att ställningen icke var sådan i min ungdom.» I hvarje fall är Richert — likasom Schlyter — ett lysande exempel på själfstudiets betydelse äfven inom rättsvetenskapen, där eljest många förhållanden medverka att gifva de elementära studierna en skolmässig prägel. Richert hade dessutom förmånen att få »begagna praktiken såsom ledning till teorien» (Warburg I s. 9), en väg, som onekligen är »den bästa och säkraste», ehuru den endast

undantagsvis är praktikabel. Efter det Richert i maj 1805 vid 21 års ålder blifvit utnämnd till vice häradshöfding, synes han under de närmast följande åren hafva i denna egenskap utöfvat domareämbetet, hufvudsakligen såsom biträde åt sin fader lagmannen Johan Richert. Under denna sin tidigaste praktiska tjänstgöring råkade Richert i åtskilliga konflikter med landshöfdingeämbetet i Skaraborgs län. Dessa konflikter, i hvilka Richert förfäktade allmogens intressen och domaremaktens oafhängighet, föranledde långvariga rättegångar inför Kammarkollegium och K. M:t och syntes hota Richerts framtid på domarebanan, men slutade omsider jämförelsevis väl. Fullständig upprättelse vann Richert, då han den 20 maj 1813 erhöll »häradshöfdings namn och heder jämte tur och befordringsrätt» och än mera, när han följande året kallades till ledamot af den då arbetande lagkommittéen.

Inom den år 1811 tillsatta lagkommittéen hade olika meningar uppstått om karaktären och omfattningen af den påbörjade revisionen af missgärnings- och straffbalkarna. Kommittéens mest betydande ledamot, assessoren Olof Zenius, ville åvägabringa en fullständig omarbetning med ledning af den moderna straffrättsvetenskapen, medan kommittéens majoritet önskade i hufvudsak bibehålla de i 1734 års lag gifna grundsatserna. Striden mellan den rationalistiska skolan och den historiska kännetecknar sålunda redan från början det svenska lagstiftningsarbetet under 1800-talet. För den historiska skolans uppfattning var professor Rabenius den förnämste målsmannen inom kommittéen. Anmärkas må, att de reformatoriska idéerna egentligen afsågo straffarterna, icke brottstyperna. Straffrättens historia utvisar en bestämd åtskillnad med hänsyn till utvecklingsmöjligheter inom dessa båda beståndsdelar af strafflagarna. Brottstyperna representera den relativt oföränderliga delen, straffarterna den rörliga och föränderliga sidan hos strafflagarna. Grundvillkoren för mänsklig samhällslefnad äro i stort sedt alltid och öfverallt desamma. Och just dessa grundvillkor innefattas i den allmänna straffrättens »normer», hvilkas öfverträdande bilda brottstyperna. Men »normernas sanktion» eller samhällets mot brottet och brottslingen reagerande verksamhet är med nödvändighet växlande efter olika kultur

och folklynne. Hela den rörliga delen af strafflagen befinner sig ännu i det hela mera på experimentets stadium än de flesta andra delar af den allmänna lagens rättssystem.

De grundsatser, som Zenius företrädde inom lagkommittéen, betecknade för sin tid ett betydande framsteg och betraktades helt naturligt af den historiska skolans män med misstroende och afvoghet. Zenius synes emellertid efter hand hafva vunnit stöd hos dåvarande justitieministern Gyllenborg. Då kommittéens arbete i anledning af denna meningsskiljaktighet hotade att afstanna, synes Zenius hafva sökt sig om efter någon förstärkning och därvid fått sin uppmärksamhet riktad på Richert. Denne erhöll i uppdrag att med ledning af en promemoria af Zenius afgifva ett betänkande om vissa allmänna straffrättsliga frågor, om brottens klassifikation och om straffarternas anordning. I detta betänkande, som i slutet af 1813 öfversändes till Zenius, framträder Richert såsom en ifrig förespråkare för en grundlig reform af den svenska lagstiftningen. Självfva utgångspunkten för Richerts afhandling är att söka i Kants statslära, men förf. öfvergår snart till den positiva straffrätten, fastslår satsen *nulla poena sine lege*, förkastar den franska indelningen efter brottens större eller mindre grofhet och föreslår själf en indelning efter angreppsobjektet eller det genom strafflagens »norm» skyddade intresset. Denna indelning, som hvilar på historisk grund, har i hufvudsak tillämpats vid det senare lagstiftningsarbetet. Af särskildt intresse är, att Richert klart insett den blott relativa giltigheten af satsen nulla poena sine lege. Härom må anföras Warburgs referat: »Efter att hafva uppräknat de brott, som han (Richert) anser böra falla under dessa klasser, antyder han ett förslag, som han likväl fruktar skall synas paradoxt. Enär det är omöjligt att få alla olika grader af brott specificerade, frågar han, om det ej skulle låta sig göra att vid slutet af hvarje klass intaga en paragraf, hvari det stadgades, att om ett brott beginges, hvilket väl icke tydligen funnes uppräknadt bland de förut i klassen antecknade, men uppenbart vore af enahanda art, det borde straffas så eller så, alltid något under nästföregående lägsta graden. Richert medger, att detta förslag kan förkastas

såsom ovanligt och besynnerligt, men han säger sig mången gång hafva erfarit, huru förtrytsamt det är att låta ett klart brott gå undan allt ansvar i brist af lag, och han ifrågasätter, om någonsin strafflagen kan vinna fullständighet utan en sådan föreskrift.» Den nyare teorien nöjer sig här med en analogisk laganvändning, vare sig laganalogi eller rättsanalogi. Med Richerts »paradoxa» förslag kan jämföras ett likartadt i senare tid af Jhering framställdt yrkande, som väl med större skäl kan kallas paradoxt. Från samma utgångspunkt som Richert uppställer Jhering den frågan, om man skall underlåta att straffa, då ett »nytt» brott begås, som icke är upptaget i strafflagens på lång erfarenhet grundade katalog öfver förbrytelser. »Die Antwort des Juristen lautet: Ja, sein Wahlspruch ist der bekannte Satz: nulla poena sine lege. Das unbefangene Rechtsgefühl des Volks verlangt auch hier Bestrafung, und ich meinerseits schliesse mich dem vollkommen an. Jener Satz, der sich den Charakter eines absoluten Postulates der Gerechtigkeit beilegt, hat in der That nur eine bedingte Berechtigung. Er ist gemeint als Garantie gegen die Willkür, und diese Aufgabe löst er. Aber das höchste Ziel des Rechts ist nicht die Fernhaltung der formalen Willkür, sondern die Verwirklichung der materiellen Gerechtigkeit und soweit jener Satz dem in den Weg tritt, ist er unberechtigt. Die Aufgabe ist, beide Zwecke zu vereinigen, und es kommt nur darauf an, eine Form zu finden, welche die Garantie gewährt, dass die Entbindung von dem positiven Gesetz nur der Gerechtigkeit, nicht auch der Willkür zu gute komme. Zu dem Zwecke bedürfte es der Einsetzung eines höchsten Gerichtshofes *über* dem Gesetz, der durch die Art seiner Besetzung jede Besorgniss, dass er jemals ein Werkzeug in den Händen der Willkür werden könne, von vornherein ausschlösse» (»Der Zweck im Recht» s. 421). Jämför man Richerts och Jherings förslag, lär det icke kunna bestridas, att det förra är enklare och mera praktiskt. Till fullo löst är frågan icke ännu, då stundom en analogisk laganvändning anses utesluten.

Äfven i fråga om brottens bestraffning företrädde Richert en för sin tid modern och tillika egenartad ståndpunkt. en kombination af medelbar afskräcknings- och för-

bättringsteori. I samband härmed påyrkar Richert latitudsystemets användning vid strafflagens formulering. Om förbättringsteorien anmärker prof. Warburg, att den kan ledas tillbaka rätt långt i tiden. »Dessa synpunkter ..... voro ej främmande för renässanstidens humanism. (Man märke t. ex. den af humanismen inspirerade bestämmelsen i Domarereglernas 25 §, att allt straff bör vara till förbättring, och straffet bör vara sådant, att, om möjligt är, det icke förhindrar honom, som straffad varder, till att bättra sig). Förbättringstanken fann i påfven Klemens XI:s år 1703 byggda »förbättringsfängelser för unga förbrytare», som erhöllo religiös undervisning, sitt första rent praktiska utslag. Man finner hos encyklopedisterna, hos den engelske fängelsereformatorn Howard o. a. *förbättringen* framhållen såsom straffets föremål. Såsom vetenskaplig teori har den förnämligen utvecklats af Spangenberg» (s. 55). Riktigheten häraf skall icke bestridas. Dock kan anmärkas, att den kanoniska rätten allt ifrån medeltiden städse fasthållit vid de »medicinala» straffen, d. v. s. hyllat just en moralisk förbättringsteori, samt att domarereglerna i sina allmänna uttalanden äro påverkade icke blott af kanonisk process utan äfven af kanonisk straffrätt. Den kanoniska rättens inverkan på den svenska är högst betydande, ehuru ännu knappast till sina grunddrag utredd.

Denna afhandling föranledde Richerts förordnande till ledamot af lagkommittéen, hvilket skedde den 9 febr. 1814. Lagkommittéen bestod vid denna tid af Zenius, advokatfiskalen Pehr Staaf och juris adjunkten vid Uppsala universitet A. E. Afzelius. Till 1815 års riksdag utarbetade kommittéen dels ett den 31 mars 1815 dagtecknadt betänkande om nya straff- och korrektions-hus, dels ett utlåtande om domstolsorganisationen. Det förra af dessa betänkanden föranledde inrättandet af dylika anstalter i många län, hufvudsakligen genom frivilliga sammanskott inom länen. Det senare utlåtandet afsåg att göra häradsrätterna permanenta, afskaffa lagmansrätterna, sammanslå kämnärs- och rådstugurätterna samt att decentralisera hofrätterna genom vissa divisioners utflyttning till landsorten. Såsom reformsträfvandets mål betecknas, beträffande häradsrätterna, att i hvarje domsaga endast skulle finnas ett enda tings-

ställe, där domstolen skulle hålla sammanträden hvarje vecka eller åtminstone hvarje månad med 2 månaders ferier på sommaren och en månads på vintern. Richert åberopar till stöd härför äfven rättshistoriska skäl — med rätta, enär häradsrätterna under den tidigare medeltiden synas i långt högre grad än senare varit permanenta domstolar. I flere af landskapslagarna äfvensom i landslagen omtalas sammanträden i hvarje vecka under tingsterminerna. Under landslagens tid blef emellertid praxis, att alla stämningar uttogos till första tingsdagen, hvarigenom lagskipningen koncentrerades. Huru det i verkligheten förhållit sig med den ursprungliga tillämpningen af landskaps- och landslagarnas stadganden om tingssammanträden i hvarje vecka under tingsterminerna, är outredt. Det är möjligt, att här föreligger ett fall — som visserligen icke vore enstaka — af döda ord i de äldre lagarna. En frist af sju dagar var i den kanoniska rätten mycket använd, och möjligt är, att här föreligger en förhastad reception. Huru härmed än må vara, lämna lagarnas ord stöd för häradsrätternas permanens — ett stöd, som Richert skickligt begagnade. Den af lagkommittéen ifrågasatta reformen har f. ö. först i våra dagar blifvit delvis genomförd (K. förordn. den 17 maj 1872).

År 1818 förordnades Richert till ledamot af den kommitté, som året förut blifvit tillsatt för att granska universitetens konstitutioner med särskild hänsyn till frågan om den akademiska jurisdiktionens afskaffande. Konsistoriets i Uppsala utlåtande, delvis författadt af Geijer, hade i vidlyftiga historiska och juridiska deduktioner förfäktat universitetens rätt till egen jurisdiktion och bl. a. åberopat såväl den gamla svenska nämnden som den engelska juryn såsom historiska analogier (rätt att dömas af sina likar). Detta föranledde Richerts berömda skrift: »Ett och annat om korporationer» etc. I enlighet med hela sin lifsåskådning bryter Richert stafven öfver den akademiska jurisdiktionen såsom en kvarlefva af medeltidens korporationsväsende. I den hufvudfråga, hvarom striden rörde sig, måste nutiden naturligtvis gifva Richert och hans meningsfränder obetingadt rätt, hvarvid blott bör beaktas, att motsidans män utan tvifvel handlade in bona fide, då de i den akademiska jurisdiktionen sågo ett uttryck för den akademiska

friheten och självstyrelsen — hvilkas nödvändighet f. ö. äfven Richert medgaf. Striden växte emellertid till en kamp mellan »liberalism» och »ultraism». Vid sidan häraf utkämpades en rent vetenskaplig strid om den fornsvenska domstolsorganisationen, som konsistoriet åberopat. Denna strid fördes hufvudsakligen mellan Richert och Schlyter. Från nutidens synpunkt är stridens kärnpunkt — om nämnden såsom dömande — af mindre intresse. Den beror, såsom redan Schlyter anmärkt, delvis på afgörandet af en terminologisk fråga. Djupare sedt föreligger dock på samma gång en kontrovers om domarefunktionens väsen och betydelse. Genom nyare undersökningar har denna fråga erhållit en annan formulering än förut. Det kan icke gärna godkännas att med Schlyter uppställa en skarp motsats mellan rannsakande och dömande verksamhet, icke heller är domarens funktion *endast* en logisk subsumtion af ett »fall» under en »regel». Domarens uppgift är väsentligen af etisk rättslig art; domen är ett etiskt rättsligt värdeomdöme, icke en mekanisk lagtillämpning.

Richerts skrift väckte stort uppseende och gaf anledning till en mängd följdskrifter, i hvilka tidens politiska grundmotsatser afspeglas. Den akademiska jurisdiktionen, mot hvilken Richerts skrift var riktad, afskaffades först genom K. F. den 2 april 1852.

Under den närmaste tiden efter Richerts inträde i lagkommittéen blef giftermålsbalken färdig (1814), hvarpå under de följande åren de öfriga delarna af »civillagen», häri inbegripna utsökningsbalk och rättegångsbalk i tvistemål, utarbetades. Hela civillagen i denna vidsträckta bemärkelse förelåg färdig i tryck 1822. Samma år utnämndes Richert till häradshöfding i Kinne m. fl. häraders domsaga i Skaraborgs län.

Med hänsyn till lagförslagens historiska källor är man numera uteslutande hänvisad till ett studium af förslagen självfva. Af synnerligen stort intresse skulle en redogörelse för Richerts juridiska studier hafva varit. Ty härigenom skulle säkerligen månget uppslag hafva vunnits. Jfr Warburg I s. 86: »Vid sidan af det juridiska arbetet ägnade Richert sig med stort intresse åt tidens olika frågor såväl som åt studier i skilda vetenskaper, de där med hans

verksamhet ägde samband: historia, filosofi och de nordiska fornspråken. Hans efterlämnade bibliotek visar, i huru stor utsträckning han skaffat sig arbeten ej blott af alla tiders förnämsta rättslärde, statsvetenskapsmän, rättsfilosofer och rättshistorici, utan ock skilda tiders historieverk och andra lärda verk på de humanistiska vetenskapernas områden. Större delen af dessa arbeten — försåvidt de tillhöra en äldre tid — torde hafva af honom studerats under hans tidigare stockholmsvistelse.» Ett studium af självfva lagförslagen i komparativt syfte med hänsyn till äldre och samtida utländsk rätt har ännu icke ägt rum eller i hvarje fall hafva resultaten däraf icke blifvit offentliggjorda. Här må blott hvad de civilrättsliga balkarna angår påpekas, att inflytande från Code civil är i många stycken märkbart — ett inflytande, som f. ö. är helt naturligt. I sin verksamhet såsom lagförfattare har Richert på ett särskildt lyckligt sätt förenat komparativa och rättshistoriska studier och synpunkter. Å ena sidan träder han i opposition mot den historiska skolan, som i regel var förenad med politisk konservatism, å andra sidan har Richerts utpräglade liberalism och därmed förenade »rationalism» icke föranledt ett underskattande af de historiska studiernas betydelse. Själf har Richert idkat djupgående studier i svensk rättshistoria. Härom vittnar icke blott undersökningen om domare och nämnd, utan äfven många ställen i lagförslagen och deras motiv.

År 1823 lämnade Richert lagkommittéen för att öfvertaga förvaltningen af sin domsaga, men återkallades redan året därpå för att ånyo deltaga i lagkommittéens arbeten. Först granskades civillagen, som i omarbetadt skick blef färdig redan i november 1825. Därefter fortsattes arbetet med strafflagen och straffprocessen. Vid 1828—30 års riksdag blef lagreformen föremål för ständernas öfverläggningar. K. M:t hade vid riksdagens början förklarat sig hindrad att framlägga förslaget såsom proposition, men frågan om lagreformen upptogs bl. a. af frih. C. H. Ankarsvärd, som föreslog, att lagutskottet skulle ur förslaget framställa hufvudgrunderna angående giftorätt, arfsrätt, förmynderskap, testamente, bördsrätt m. m. eller eventuellt framlägga alternativa förslag. Utskottets betänkande var ganska välvilligt mot lagkommittéens arbete, men då initiativ från

K. M:t uteblifvit, kunde icke något positivt resultat vinnas. Under riksdagens lopp afled den reformvänlige justitieministern Gyllenborg och efterträddes af M. Rosenblad, som »gjorde hvad på honom ankom för att hindra och fördröja» resultaten af lagkommittéens verksamhet. Emellertid fortsattes arbetet på kriminallagen, hvartill förslag med motiv ingafs till K. M:t i juni 1832. Samtidigt lämnade Richert lagkommittéen.

Vid 1840 års riksdag väcktes lagfrågan ånyo på tal hos ständerna. Icke heller nu förelåg någon proposition, då förslaget icke hunnit granskas af högsta domstolen och af regeringen. Ständerna begärde en ytterligare granskning, hvilket föranledde den s. k. lagberedningens tillsättande genom k. br. den 28 aug. 1841. Efter Carl XIV Johans död 1844 inträdde Richert i lagberedningen den 21 juni s. å. Arbetet fortsattes med kriminalbalken under 1844 och därefter 1845—47 med civillagen och rättegångsbalken. Förslag till giftermåls-, ärfda-, jorda- och byggningabalk öfverlämnades till K. M:t i nov. 1847. I nov. 1849 aflämnades förslag till rättegångsbalk i tvistemål och brottmål. I okt. 1850 afslutades lagberedningens arbete på den allmänna lagen med förslag till handelsbalk, utsökningsbalk och præskriptionslag. Därpå behandlades växellagen, hvarefter lagberedningens verksamhet afslutades 1851 i februari.

En stor del af de lagförslag, som af Richert och hans medhjälpare utarbetats, hafva under tidernas lopp blifvit upphöjda till lag, andra beteckna fortfarande önskningsmål för den svenske lagstiftaren. Inom giftermålsbalken hade kommittéen bl. a. föreslagit upphäfvande af trolofningens bindande kraft. Ingen juridisk bundenhet skulle uppkomma förrän genom aftal inför kyrkoherden samtidigt med begäran om lysning. Frågan om fästningens ställning till vigseln var i 1734 års lag endast ofullkomligt löst. Jfr kap 3 §§ 9 och 10 giftermålsbalken, förordn. den 23 juli 1755 och den 3 april 1810. Rättsutvecklingen går otvifvelaktigt i den riktning, som lagkommittéen menat, såtillvida som trolofning icke i allmänhet anses juridiskt bindande. Men kommittéens förslag att göra trolofning till ett aftal inför präst, då lysning begäres, har icke senare upptagits. Däremot är kommittéens förslag af historiskt intresse. En

liknande bestämmelse återfinnes exempelvis i 1571 års kyrkoordning. En lösning af den svåra och ömtåliga frågan kan väl endast ske, sedan civiläktenskapet blifvit infördt. Civiläktenskapets grundsats var f. ö. icke främmande för Richerts tankegång. Jfr Lagberedningens protokoll den 16 sept. 1847 s. 5. Denna grundsats finnes ock hos den år 1686 tillsatta lagkommittéen och har i själfva verket intill 1734 års lag varit härskande inom den svenska världsliga rätten. Myndig mö skulle enligt förslaget icke stå under giftoman. Detta genomfördes genom k. förordn. den 8 nov. 1872 och den 17 mars 1882. Förslaget upphäfver förbud mot äktenskap mellan syskonbarn och i det s. k. andra svågerlaget (genomfördt den 19 maj 1845 och den 24 maj 1872). Den föga rationella kompensationsbestämmelsen i giftermålsbalken kap. 13 § 1, enligt hvilken äktenskapsskillnad för ene makens hor icke får ske, då äfven den andra maken begått horsbrott, som ej blifvit förlikt, bekämpades af R., hvilkens mening vid granskningen 1825 enhälligt antogs af lagkommittéen. I denna punkt kvarstår den gällande rätten på 1734 års lags ståndpunkt. Kommittéens förslag om lika giftorätt och arfsrätt genomfördes som bekant genom K. F. den 19 maj 1845. Lagstiftningen om boskillnad och urarfvagörelse hvilar ock på kommittéens utredningar och förslag. I fråga om oäkta barns arfsrätt hade lagkommittéen fasthållit vid 1734 års lags ståndpunkt, men lagberedningen (1847) föreslog häruti den ändring, att oäkta barn skulle ärfva moder och mödernefränder, utom då det föds under moderns äktenskap eller är afladt i förbudna led. Denna reform, för hvilken R. gjorde sig till målsman, genomfördes delvis genom K. F. den 14 april 1866. Förslaget om utvidgad testamentsfrihet genomfördes genom K. F. den 21 dec. 1857, om kvinnans myndighet successivt genom K. F. den 15 juni 1858, den 16 nov. 1863 och den 5 juli 1884.

Inom jordabalken förordades bördsrättens bibehållande af Richert och Zenius, men denna ståndpunkt uppgafs inom lagberedningen. Bördsrätten afskaffades genom K. F. den 21 dec. 1857 för stad och genom K. F. den 22 dec. 1863 för landet. Lagkommittéens förslag till lagar om inteckning och om lösen af vattenverk blefvo ock tid efter annan antagna (1818 års förordn. om inteckning och K. F. om

utrifning af vattenverk m. m. den 20 jan. 1824. På lagkommittéens förslag hvilar ock k. förordn. om expropriation den 20 nov. 1845.

Inom byggningabalken behandlade kommittéen företrädesvis grannskapsrätten samt lagstiftningen om skifte, om vägunderhållsskyldighet, om stängsel- och dikningsskyldighet m. m. Kommittéens förslag, låt vara i öfverarbetadt skick, utgöra äfven här grundvalen för den senare lagstiftningen. Jfr skiftesstadgan af 1827, K. F. om stängselskyldighet 1857, om dikning m. m. 1879. Byggningabalken, hvilken såsom särskild afdelning af lagen återfinnes redan i några af landskapslagarna, äger sin principiella enhet i de gamla byalagens anordning. Då denna genom särskilda författningar på 1700-talet och början af 1800-talet bröts till förmån för en mera individualistiskt utbildad jordäganderätt, förlorade byggningabalken sin egentliga enhet. Det naturliga sambandet mellan närbelägna fastigheter gifver dock — äfven efter byalagens upplösning — anledning till en särskild grupp af rättsregler — grannskapsrätt i vidsträcktare mening. Byggningabalkens »egentliga föremål» blir därför enligt lagkommittéens åsikt »att stadga hvad den ene grannen har att göra eller låta, för att sätta den andra i tillfälle att rätt bruka sin egendom, och hvilka band de inbördes måste tåla å bruket af den egendom, som dem i grannelaget tillhörer». Onekligen har kommittéen här trädt den historiskt gifna grupperingen så nära som möjligt — ty hvad som återstår af byggningabalken, sedan de gamla byalagen blifvit upplösta, är just reglerna om grannskapsförhållandet, men då detta är af byarna oberoende, torde ifrågavarande reglers rätta plats vara i jordabalken, låt vara att detaljföreskrifter måste hänvisas till en alltid oumbärlig speciallagstiftning, som faller utanför den allmänna lagens område. Bland grannskapsrätterna upptog lagkommittéen äfven de s. k. realservituterna. Inom handelsbalken märkes föreskrift om räntans frigifvande (delvis genomfördt 1864). Lagkommittéens förslag till konkurslag, som utgjorde en del af handelsbalken, antogs 1818.

I förslaget till allmän kriminallag är straffsystemet nytt: spöstraff, landsförvisning, ärelöshet, konfiskation, afbön, schavottering äro afskaffade, dödsstraffets användning in-

skränkt. »Jämte lifsstraff föreslås såsom straffarter: straffarbete i fem olika varaktighetsgrader (lifstid, 9—12 år, 6—9, 3—6 år, ½— 3 år), fängelse (af tre slag: enkelt, ensligt och vid vatten och bröd) och böter. Dessutom afsättning, mistning af ämbetet och förlust af medborgerligt förtroende för alltid eller på viss tid.» Därjämte infördes latitudsystemet, som åt domarens pröfning öfverlämnade straffets bestämmande inom vissa gränser. Brottstyperna bibehöllos i hufvudsak och bilda genom sina skarpt utpräglade gränser en motvikt mot latitudsystemet.

De stora lagreformerna inom privaträtten karakteriseras af en målmedveten och följdriktig utveckling af 1734 års lag till ett fullt enhetligt rättssystem. Ett enhetligt rättssystem finnes i 1734 års lag endast skenbart. Programmet för 1686 års lagkommission var »lands- och stadslagens revision och sammanfattande», men som bekant ledde detta icke till utplånande af skillnaden mellan lands- och stadsrätt. På denna punkt hafva Richert och hans medarbetare insatt hela sin kraft. Efter hand afskaffades på grundvalen af kommittéens förslag åtskillnaden mellan lands- och stadsrätt inom äktenskaps-, arfs- och testamentsrätten. Äfven det gamla jordäganderättssystemet sista återstod — bördsrätten — måste falla till förmån för en mera individualistisk jordäganderätt. På sidan om den allmänna lagstiftningen fortgick byalagens upplösning på grundvalen af enskiftesförfattningarna och 1827 års skiftesstadga. Men äfven på detta betydande lagstiftningsarbete har Richert utöfvat inflytande (jfr Warburg II s. 108). Utvecklingen kännetecknas på alla områden af nedärfd kollektivistisk rättsåskådnings ersättande med en på upplysningstidens grundsatser hvilande individualistisk. Att denna rättsutveckling var ett af historiska förhållanden betingadt framsteg af största betydelse, är höjdt öfver hvarje tvifvel, om man ock kan hysa olika meningar angående allmängiltigheten af de principer, på hvilka reformerna vid tiden för deras framläggande teoretiskt ansågos hvila.

Inom straffrättens område var ju reformen mera fullständig och i ögonen fallande. Arbetet var på detta område jämförelsevis lättare såtillvida att man kunde mera omedelbart tillgodogöra sig utlandets rika lagstiftning och

litteratur. Men äfven på detta område öfvergaf man icke den historiska grundval, på hvilken sedan urminnes tid brottstyperna fixerats. Reformen var från dåtidens ståndpunkt radikal, från nutidens synpunkt ganska moderat i följd af brottstypernas traditionella utprägling och strafflatitudernas jämförelsevis trånga begränsning. I hvarje fall var dock genom den nya strafflagen, som utfärdades den 16 februari 1864, den grundval lagd, på hvilken partiella förbättringar kunnat och kunna tid efter annan genomföras.

De politiska förhållandena hindrade civillagens antagande i dess helhet. Särskildt blef arbetet på rättegångsväsendets reform utan synbar frukt, om ock det allmänna tänkesättet i viss mån rönte inflytande af de nya grundsatser, som äfven på detta område utgingo från lagkommittéen och lagberedningen. Schlyter har klandrande anmärkt, att frågan om den nya lagen blef en partisak. Häri kan man naturligtvis från en mera idealistisk synpunkt instämma. Från den historiska erfarenhetens ståndpunkt åter måste det sägas, att stora reformer äfven på allmänna lagens område svårligen kunna genomföras utan att uppbäras af en politisk maktförskjutning. Den borgerliga rätten kan icke helt och hållet isoleras från statsförfattningen. Richert och hans medarbetare fattade ock den allmänna lagens revision såsom en naturlig följd af Sveriges nya författning. Den fasta tillförsikten till förnuftigheten eller rättvisan af ifrågasatta lagreformer är väl oumbärlig såsom den drifvande kraften hos lagförfattaren, men är icke tillräcklig för den fulla framgången. Förnuftet och rättvisan äro endast den ena — visserligen den ideala och högsta — sidan af den verkliga rätten. Till sin andra beståndsdel är den lefvande rätten en kompromiss mellan stridiga intressen och sammanhänger härigenom med bestämda politiska maktförhållanden inom samhället. Liberalismens genombrott på 1830- och 1840-talen var icke nog kraftigt att genomdrifva den liberala lagreformen såsom ett helt. Men väsentliga stycken upphöjdes till lag. Härtill kommer, att lagförslagen allt framgent hafva varit och fortfarande äro en rikt gifvande och ofta anlitad källa för att fortsätta lagarbetet. Richerts

och hans medhjälpares lifsgärning förtjänar därför väl att ställas vid sidan af det storslagna lagarbete, som utfördes under lands- och stadslagens revision och sammanfattande 1686—1736.

Och dock kan det icke nekas, att minnet af Richert såsom lagförfattare varit föga lefvande för den nuvarande generationen, om man bortser från en mycket begränsad krets af dem, som hysa intresse för lagarbetet såsom sådant. Prof. Warburgs förtjänst att hafva återkallat detta minne i en form, som är tillgänglig för vidsträcktare kretsar, bör icke skattas ringa. Ehuru icke själf »lagfaren», har prof. W. för sin framställning med stor skicklighet och omsorg ur Richerts juridiska arbeten utvalt sådana lagfrågor, som ägt och äga humanitärt och kulturellt intresse. Förf:s redogörelse för Richerts ställning till dessa lagfrågor är mycket god och lämnar värdefulla bidrag till vår nyare lagstiftnings historia. Arbetets rättshistoriska delar utgöra i det hela ett glänsande prof på den smidighet, med hvilken en nutida litteraturhistoriker förmår tillägna sig äfven relativt fjärran liggande områden. Genom prof. Warburgs arbete har den bildade allmänheten erhållit ett sällsynt tillfälle att få kasta en blick i den stilla verkstad, där en betydande del af den nutida rättsutvecklingen försiggår. Huru man än må uppskatta det relativa värdet af särskilda lagstiftningsfaktorer — den parlamentariska behandlingen, det allmänna rättsmedvetandet o. s. v. —, säkert är, att det egentliga lagarbetet — lagarnas författande eller, som man med hänsyn till våra äldsta rättskällor förr brukade säga, »lagarnas upptecknande i skrift» — självt är en rättskapande faktor af stor betydelse. Att hafva åskådliggjort detta genom ett lysande exempel är den största förtjänsten hos prof. Warburgs arbete, såvidt detta bedömes endast från rättshistorisk och juridisk synpunkt.

II.

Richerts politiska idéer.

Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet.

Af

S. J. BOËTHIUS.

Sveriges politiska historia under det gångna århundradet har mindre, än önskligt vore, uppmärksammats af forskningen. En orsak härtill är kanske, att den ej är rik på spännande storpolitiska konflikter, men undersökningar af, huru 1809 års författning verkat under tider, som äro tillräckligt aflägsna för att medgifva ett objektivt bedömande, borde kunna väcka ett särskildt intresse, då denna författning ännu är normgifvande för vårt politiska lif. I Nordamerikas Förenta stater, hvilkas unionsförfattning ej är mycket äldre än vår regeringsform, har en betydande historisk literatur uppstått om den statsmannaverksamhet, som rört sig inom denna författnings former. Hvad Tysklands historia under första hälften af 1800-talet angår, må det vara nog att hänvisa till H. v. Treitschkes verk. Och hvilken rik belysning har ej Englands offentliga lif under det 19:de århundradet erhållit genom biografiska arbeten! Tack vare prof. Warburg hafva vi nu omsider erhållit ett betydande verk af sistnämnda slag, och det försätter oss in i själfva centrum af den politiska meningskamp, som just gaf den svenska historien efter 1809 och fram öfver århundradets midt dess egendomliga karaktär — motsatsen mellan hvad man kallade liberalism och konservatism.

Och dock var J. G. Richert ej en praktisk politiker. Den rådande representationsordningen uteslöt honom från riksdagslifvet, och till följd af sitt eget skaplynne kom han ej heller att från en högre plats ingripa i politiken. Men han var den svenska liberalismens främste idébärare, dess »lärofader», och med rätta sammanställer prof. Warburg honom

med Hans Järta, hvilken — också han, utestängd, af statsskicket, från riksdagen och, likaledes till följd af sitt skaplynne, snart nog jämväl från den högre förvaltningen — inom det motsatta lägret spelade lärofaderns roll. Järta verkade dock härvid mera genom öppen publicistisk verksamhet, och tack vare hans af H. Forssell utgifna skrifter föreligger hvad han härvid åstadkom samladt för eftervärlden. Richerts publicistiska verksamhet inskränkte sig hufvudsakligen till den anonyma skriften: »Ett och annat om korporationer, privilegier, nämnd i domstolar etc.», till det 1830 af honom och C. H. Anckarsvärd gemensamt offentliggjorda ryktbara »förslaget till nationalrepresentation» och till tidningsuppsatser med anledning af mot honom riktade angrepp. Men han spelade en så mycket verksammare roll såsom *rådgifvande* politiker. Till väsentlig del skedde detta genom brefväxling, och tack vare prof. Warburgs forskarnit äro antagligen de viktigaste af Richerts politiska bref nu tillgängliga och ställda i sitt historiska sammanhang.[1] Såsom en röd tråd genomgår dem hans ifrande för ståndsrepresentationens afskaffande. Detta är hans Catonska: »*Delenda est Chartago*», såsom han själf skref i ett enskildt bref till L. J. Hierta år 1842 — det på sin tid ryktbara efter Richerts gård i Västergötland så kallade »*Trufvebrefvet*», som Crusenstolpe på outredt sätt kom öfver och 1845 med vanlig ogrannlagenhet publicerade i sin »Portefeuille». Då Richert i sammanhang med det Catonska citatet yttrat, att ståndsrepresentationens skadlighet borde »i tid och otid» framhållas, »till dess allmänheten slutligen icke vet, hvarifrån den fått en så bestämd öfvertygelse», tog sig motpartiet häraf anledning till beskyllningen, att Richert i stället för att »på förnuftsvägen söka öfvertyga allmänheten» ville »genom skrik öfverrumpla» den. Saken kan synas erbjuda någon likhet med en händelse, som i våra dagar ådragit sig en viss — mindre behaglig — uppmärksamhet, men för det första är det en viktig skillnad mellan agitation *mot en person* och *mot en institution*, och för det andra kan ej ett löst yttrande i ett förtroligt bref likställas med ett

---

[1] Några äro förut tryckta såsom bilagor i O. Alins »Carl XIV Johan och rikets ständer 1840—1841». Stockholm, 1893.

planlagdt arrangement att genom från samma håll kommande insändare till olika tidningar söka skapa skenet af en allmän opinion.

Richerts betydelse för representationsfrågans lösning blef emellertid mera negativ än positiv. Han har utan tvifvel genom sitt inflytande på sin mannaålders samtida kraftigt bidragit till »Kartagos fall», men först när han snart 80-årig stod vid grafvens brädd, fick han skymta hvad som skulle komma i stället, och han upplefde ej dettas slutliga seger. Det var också i åtskilligt olikt den lösning han en gång tänkt sig, ehuru han gaf det sitt moraliska stöd för att få slut på »fyrfotaväsendet».

Det trognaste uttrycket för Richerts politiska åsikter synes hafva varit det af honom och Anckarsvärd 1830 utgifna representationsförslaget. Ett utmärkande drag däri var, att en riksförsamling, kallad »den stora nämnden», skulle väljas af två olika slags valkollegier: för hvarje län skulle 25-årige män, som erlade minst 50 rdr i bevillning, eller, om deras antal ej uppgick till 50, de högst beskattade till ett sådant antal *omedelbart* välja riksdagsmän, tillsammans 55 för hela riket; i mindre valkretsar skulle 25-åriga män, som ej hade valrätt enligt den förra bestämmelsen, äga att utse *elektorer*, för såvidt de innehade fastighet med minst 10-årig besittningsrätt eller erlade minst 5 rdr i bevillning, och af dessa elektorer skulle den stora nämndens öfriga 120 medlemmar väljas.[1] Prof. Warburg (I, 295) sy-

[1] I någon mån påminner detta valsätt om det förslag af Adolf Göran Mörner, som låg till grund för konstitutionsutskottets af honom författade ryktbara memorial angående nationalrepresentationen den 24 mars 1810. Enligt Mörners förslag skulle de, som erlade minst 30 eller 50 rdr i bevillning, äga att utse den mindre delen af representationen, och den större delen väljas af alla, som genom förmögenhet eller arbete kunde skaffa sig underhåll. Skillnaden var, att Mörner ville lägga dessa olika valkategorier till grund för representationens fördelning i två kamrar — med anslutning till Sieyès kallade *lagstiftande kåren* och *tribunatet* — och att han — enligt en idé af Necker — ville i stället för elektorer hafva förtroendemän, som skulle uppsätta kandidatlistor, inom hvilka de väljande måste hålla sig. Huruvida Richert 1830 observerat detta förslag, känner jag ej. I den tredje af sina berömda föreläsningar 1844 »Om vår tids inre samhällsförhållanden» citerar Geijer, som då stod Richert nära, utskottets memorial med beklagande, att det alltför länge lämnats åt glömskan. Prof. Warburg, som också omnämner memorialet (I 262—3), synes förmoda, att det närmast varit ett uttryck för A. G. Silverstolpes åsikter. I bref till Karl Johan den 7 mars 1811 hänvisar Silverstolpe kronprinsen till memorialet, som han ansåg skola gifva anledning till öfverläggningar vid nästa riksdag, men uttalar sitt tvifvel, att frågan då skulle kunna lösas på ett förståndigt sätt. Han kan sålunda

nes anse, att detta ej skulle varit ett klassvalsystem, men tydligen kan det med samma rätt så betecknas som t. ex. det nu i Preussen gällande valsystemet. Ehuru Richert ej förhöll sig bestämdt afvisande till konstitutionsutskottets förslag vid 1840 års riksdag, hvilket var byggdt på *samfällda* val, kan man dock af hans bref till Anckarsvärd se, att han fortfarande föredrog sitt »klassvalsystem». I det förslag, han lät Anckarsvärd frambära vid riksdagen 1844—5, var detta i hufvudsak återupptaget, och det hade fått plats i det kungliga förslaget 1848, af hvilket Richert var en varm anhängare. Ännu 1863 skref han: »att det nya förslaget (De Geers) är bättre än det af 1848, vill och kan jag ej förstå». Med afseende på valsättet kan således Richert icke sägas hafva positivt bidragit till representationsfrågans lösning.

Lika litet gjorde han det med afseende på tvåkammaresystemet. Hans och Anckarsvärds förslag från 1830 åsyftade, såsom bekant, ett »maskeradt enkammaresystem» enligt norsk förebild, dock med viktiga modifikationer. »Den stora nämnden» skulle liksom stortinget utse en »pröfningsnämnd» (= lagtinget), men *blott* $^1/_3$ *af denna skulle förnyas vid hvarje lagtima riksdag* (hvart 3:dje år), hvadan mandatet var afsedt att blifva 9-årigt.[1] Dess medlemmar kunde tagas *äfven utom* den väljande församlingen, och den skulle hafva *absolut* veto mot den återstående afdelningen, hvilken behöll namnet »den stora nämnden». Samma frågor som nu — utom bankfrågor — skulle likväl afgöras af båda nämnderna genom gemensam votering dock på samma rum (möjligen har denna

icke anses solidarisk därmed, och hans eget yttrande till konstitutionsutskottets protokoll afviker väsentligen från de däri framställda tankarna. Rätta förhållandet med detta memorial torde vara, att, då konstitutionsutskottet fått i uppdrag att afgifva ett yttrande om en förbättrad representationsordning men ej kunde enas om något förslag, lät det Mörner, som tydligen hade benägenhet för statsrättslig spekulation, i memorialet utveckla sina teorier, hvilka voro alltför abstrakta för att blifva af praktisk betydelse. Att memorialet härledde sig från honom, framgår ej blott af dess likhet med hans särskilda yttrande utan ock af Silverstolpes uttryckliga ord i det citerade brefvet (tryckt i B. v. Schinkels »*Minnen*». Bihanget II s. 368). Möjligen har Silverstolpe åstadkommit, att de lämningar af ståndsrepresentation, som yttrandet ville bibehålla, till stor del offrats i memorialet.

[1] I denna punkt har prof. Warburg missuppfattat förslaget. I D. II s. 212 uppger han nämligen, att 1830 års förslag skilde sig från det 1845 af Anckarsvärd framburna däri, att det förras pröfningsnämnd skulle väljas vid hvarje lagtima riksdag men det andras öfre kammare för 9-åriga perioder. Det var blott den konungen 1845 medgifna rätten att utse hälften af den hvart 3:dje år afgående tredjedelen, som utgjorde skillnaden.

bestämmelse i förening med den gamla riksdagsordningens förstärkta utskott influerat på den De Geerska riksdagsordningen). I sitt ofvan omtalade, af Anckarsvärd 1845 framburna förslag ville han medgifva, att hälften af pröfningsnämnden (nu kallad »andra eller öfre kammaren») skulle få tillsättas af konungen. Han accepterade, såsom nämndt, det kungliga förslaget af 1848, som innebar ett verkligt tvåkammarsystem med en särskildt — af länsnämnder — vald första kammare, och de af prof. Warburg publicerade brefven innehålla inga uttalanden om denna punkt däri. Detta är ej heller fallet med brefven om det De Geerska förslagets första kammare, ehuru han (Warburg II sid. 25) 1840 kritiserat grefve Spens' då framställda förslag om en första kammare, utsedd af landsting — på den grund, att detta valsätt innebure en imitation af sättet för den nordamerikanska senatens bildande, hvilket endast passade, när de väljande områdena vore *stater*. På sin höjd kan sålunda sägas, att Richert icke direkt motverkat den på grundvalen af ett verkligt tvåkammarsystem slutligen åvägabragta lösningen. Jag lämnar därhän, huruvida denna hans passivitet i frågan 1848 och 1861—3 berott på en modifierad ståndpunkt eller på en opportunism, som kunde låta sig nöja, blott ett på ståndsprincipen byggdt öfverhus undginges. Af hans bref till Anckarsvärd den 13 juni 1841 (Warburg II s. 47) ser det emellertid ut, som om han då gick ännu längre i ifver för enkammarsystemet än som t. o. m. var fallet 1830. För att rättvist bedöma hans vid det sistnämnda tillfället ådagalagda förkärlek för det maskerade norska enkammarsystemet, hvilken kan förefalla en senare tid besynnerlig, bör man för öfrigt taga hänsyn till den erfarenhet, som det dåtida statslifvet hade att erbjuda med afseende på representationens fördelning.

Om man bortser från den franska direktorialförfattningens snart misslyckade experiment och den Sieyès—Napoleonska inkrånglade och blott på skenet beräknade representationsordningen, hade Europa vid början af 1800-talet ingen annan erfarenhet af öfverhusinstitutioner än den, som lordernas hus i England och magnattaffeln i Ungern erbjödo, och båda voro uttryck för den af Richert mer än allt annat hatade ståndsprincipen. I Amerika fanns visserligen en kraftig, på andra grunder hvilande senat, men, som nyss

nämndes, ansåg Richert, att den blott passade för en förbundsstat. Prof. Warburg synes mena, att Richert, »som var väl förtrogen med den amerikanska författningshistorien» fått idén till sin »pröfningsnämnd» ej blott från Norge utan ock från de amerikanska särstaterna, närmast från Massachusetts' karta af 1691 och Georgias författning af 1777. Att Richert något kände till den amerikanska *unionens* författningshistoria är mycket antagligt och synes bestyrkas af hans i brefven uttalade amerikanska sympatier, men däremot förefaller det tvifvelaktigt, att han haft tillfälle att sätta sig in i de amerikanska särstaternas författningsförhållanden, hvilka 1830 torde varit föga uppmärksammade i Europa.[1] Hade han verkligen ägt sådana insikter, synes han hafva bort taga mera hänsyn till den stora mängd amerikanska särstater, som vid denna tid hade kraftiga, på allmänna val grundade öfverhus, än på tvenne ...råldrade urkunder, den ena från kolonitiden och den andra ... norsk...ias) afskaffad 1798. Vida troligare synes därför, att (Georgnden»'...ån europeiska erfarenheter han utgick, och dessa det var ...get...de att väcka hans sympati för ett verkligt voro ej ägn...dag ... Efter Napoleons fall hade en statstvåkammarsystem...årig vind i segeln, som ifrade för ett sådant rättslig doktrin fått förs...ka (föga förstådda) författningen såsystem med den engels...enadet engelska öfverhuset hufvudsaksom mönster. Emedan ... ...eerer, ansågos äfven alla andra ligen bestod af ärftliga ...l...ant, och sin stora triumf vann stater böra hafva ett såda... sa... XVIII:s karta. De oktrojedenna doktrin genom Ludvi... som några tyska stater ej rade tvåkammareförfattningar, ...ns långt därefter erhöllo, hade s...f...mma öfverhustyp, och den enda afvikande typen före 1830 ...rbjödo de polska och nederländska författningarna af 1815... Den sistnämndas första kammare var emellertid icke den, s...om sedan tjänade De Geer till förebild, utan bestod liksom den ...polska af ledamöter, som

[1] Tocquevilles »*La démocratie en A...mérique*», som först i högre grad riktade uppmärksamheten på de amerikans...ka författningsförhållandena, utkom ej förr än 1835, och ännu 1855 klagar ... en sådan statsvetenskaplig auktoritet som R. Mohl öfver svårigheten att ...ära känna de amerikanska särstaternas statsrätt. »Von einem werke (öfver dem), welches auf d...r Grundlage ausgedehnter Studien der Geschichte, Gesetzgebung und Gewoh...nheit beruhte, ist wenigstens diesseits des Meeres nichts bekannt.» *Geschi...chte und Literatur der Staatswissenschaften I* s. 589. Naturligtvis funn...os själfva författningsurkunderna — åtminstone i Amerika.

konungen utnämnde på lifstid. Det var först 1848, som Nederländerna erhöllo en af provinsialständerna tillsatt första kammare; enligt 1815 års författning valde provinsialständerna *den andra* (lägre), och som de då själfva voro bildade enligt ståndsprincipen, var denna anordning väl ej ägnad att slå an på Richert.[1] Under sådana förhållanden blir det ganska förklarligt, att Richert kom att fästa sig vid det norska systemet, helst dettas betänkliga konsekvenser ännu ej fullt trädt i dagen. Såsom vi sett, ville han dessutom däri införa ganska betydande modifikationer, hvilka från tvåkammarsystemets synpunkt onekligen voro förbättringar. En af dessa, nämligen att pröfningsnämndens veto blef absolut, när det efter återremiss till och från stora nämnden för andra gången upprepades, torde varit hämtad från den norska författningens förebild, den Bataviska republikens författning under åren 1798—1801, hvilken innehåller en liknande bestämmelse.

En fråga af intresse är den, huruvida Richert tänkte sig, att den representationsreform, för hvilken han ifrade, skulle medföra ett parlamentariskt styrelsesätt. Med afseende härpå bör märkas, att parlamentarismens teori 1830 var ganska oklar. Det var först genom W. Bagehots 1865—7 utgifna verk: *The English Constitution* som denna teori framställdes utan all skyddande förklädnad. Därförinnan antog man under inflytandet af den *Montesquieu-Blackstonska* doktrinen, att Englands, det parlamentariska mönsterlandets, författning innebar en skarp maktfördelning mellan konungen, såsom den verkställande maktens chef, och den lagstiftande makten (parlamentet); och dock består den engelska parlamentarismen just däri, att verkställande och lagstiftande makt äro så förenade, att kabinettet, den verkliga regeringen, egentligen blott utgör en underhuskommitté, hvars beskaffenhet, under en vanligen blott formell medverkan af konungen, automatiskt rättar sig efter partiställningen i underhuset. Då det i inledningen till 1830 års förslag heter, att konungen utan att förekommas af formliga önskningar från representationen må själf afpassa tiden för ministrarnes entledigande, synes detta tyda på, att Richert tänkt sig

[1] Jmfr ofvan s. 211. I Spens' förslag 1840 var dock, i olikhet med ett hans förslag 1834, ståndsprincipen uppgifven. Jmfr Warburg I s. 341.

konungamakten såsom mer än blott formellt verksam, och Oskar I:s personliga ingripande till förmån för 1845 års nya arfslag hade hans fulla gillande, om det ej rent af var inspireradt af honom (Warburg II s. 225). Men onekligen var ett maskeradt enkammarsystem enligt 1830 års förslag ägnadt att befrämja en ren parlamentarism, och betecknande är, att den i sammanhang därmed föreslagna nya regeringsformen ej innehöll något motsvarande den rent politiska detaljgranskningsrätt, som grundar sig på § 107 i 1809 års R. F. Ett villkor för en ren parlamentarism är, att regeringens parlamentariska ansvarighet är solidarisk. De enskilda ministrarne äga ej i en parlamentarisk stat att genom reservationer undandraga sig ansvar för en regeringsåtgärd, men å andra sidan inblandar sig ej riksdagen där genom en ingående granskning i styrelsens detaljer utan lämnar med afsende på dem ministären fria händer — om den blott har det härskande partiets förtroende. Det förnämsta hindret för en genomförd parlamentarism i Sverige är därför den individuella politiska ansvarighet med afseende på speciella regeringsbeslut, som har sin grund i § 107 R. F., och det är en ödets ironi, att just de första ifrarne för en svensk parlamentarism, den Anckarsvärdska oppositionens män, voro de, som på grundvalen af nämnda paragraf inarbetade den med parlamentarismen oförenliga detaljgranskningen af styrelsens åtgärder i vårt politiska lif, under det att parlamentarismens svurne fiende Hans Järta, om han lyckats i sitt 1826 (i tidskriften »Svea») af omtanka för regeringens självständighet företagna härnadståg mot en sådan användning af § 107, skulle jämnat vägen för — parlamentarismen. Richert gick visserligen ej så långt, att han ville, att här såsom i England all protokollsföring och reservationsrätt i statsrådet skulle försvinna, men det är tydligt, att han ansåg, att protokollen och reservationsrätten endast borde hafva betydelse för den *juridiska* ansvarigheten (eng. *impeachment;* vår § 106 R. F.), som han ville bibehålla. I annat fall, d. v. s. när nationen af politiska skäl önskar en ministärförändring, har den — säger han — »med en fri yttranderätt och en lefvande representation tillräckliga utvägar att tyda dessa (tidens) tecken i drag, som långt mindre kunna missförstås än de *conduite-*

listor öfver rådgifvarepersonalen, hvilka uppgöras enligt nuvarande Regeringsforms 107 §.» Antagligen åsyftade Richert med sitt fördömande af dessa »conduite-listor» något annat än Järta med sitt.

Vill man rätt uppskatta betydelsen af den strid, hvari Richert var en af de förnämsta kämparne, är det emellertid ej nog att stanna vid detaljfrågor. Den svenska partimotsättningen var ett moment i en världshistorisk konflikt och förtjänar därför att ses i sitt världshistoriska sammanhang.

Hos de germanska folken framträdde vid medeltidens början styrelsemakten under två former. Det ena slaget hade sin grund i det — för att begagna ett modernt uttryck — privaträttsliga förhållandet mellan den germanske höfdingen och hans följe, det andra däri, att folket, verkande på tingen, betraktades såsom maktens källa. Geijer har i sin afhandling: »Feodalism och republikanism» genom en skarpsinnig historisk analys uppdagat denna motsats — motsatsen mellan hvad han kallar »den feodalistiska» och »den republikanska principen».

I enlighet med sin tids uppfattning identifierade Geijer den senare med den s. k. fördragsteorien, och i enlighet med sin dåvarande konservativa ståndpunkt[1] sökte han uppvisa, att äfven den förra principen hade en historisk rätt, dymedels bekämpande den dåvarande, med fördragsteorien besläktade liberalismens anspråk på allmängiltighet för sina statsdoktriner. Hvilket värde låg i Geijers tanke, visar emellertid det ljus, som den nutida tyske rättshistorikern O. Gierke spridt öfver samhällsutvecklingen genom undersökningar, som just utgått från samma, äfven af honom observerade motsatsförhållande, af honom kalladt motsatsen mellan »Herrschaft» och »Genossenschaft». Under medeltiden segrade sedan »Herrschaftsprincipen» öfver »Genossenschaftsprincipen», och följden var feodalismen, som bestod däruti, att all rätt och makt i samhället ansågos såsom en gåfva eller förläning af en herre, till hvilken innehafvaren af sådan rätt och utöfvaren af sådan makt stod i tjänstförhållande, d. v. s. såsom privatbesittningar. Men så djupt rotad var Genossenschaftsprincipen i de, mer eller mindre germanska, nya nationerna, att

[1] »Feodalism och republikanism» utkom 1818.

dessa innehafvare af förlänade befogenheter slöto sig tillsammans i Genossenschaften eller korporationer med uppgift att mot alla andra — äfven mot gifvaren — skydda sina (privata) rättigheter, och härigenom kom samhället att utgöra ett konglomerat af privilegierade stånd och korporationer. Att i stället för ett allmänt rättsskydd sålunda trädde ett partikularistiskt, kunde under dåvarande förhållanden hafva ett berättigande såsom ett modus vivendi, men det var oförenligt med ett nationellt samhälleligt lif, och de partikularistiska intressegrupperna måste därför underordnas en högre myndighet. Så skedde också genom den starka konungamakt, som utvecklade sig vid medeltidens slut och nya tidens början. Men härmed skapades ej ännu en verklig offentlig rätt. Den karaktär af privat härskarmakt, som från början vidlådde det germanska konungadömet, bibehöll det i någon mån efter sin seger öfver de privata rätts- och maktinnehafvare, det självt skapat, och dessutom fingo dessas privilegier bestå, för såvidt de ej voro till förfång för det kungliga enväldet utan blott riktade sig mot andra undersåtar. Så behärskades Europas samhällslif under nya tidens första århundraden väsentligen af det »patrimoniella» kungadömets idé och af privilegieväsendet.

Framträdandet af en *högsta* (suverän) myndighet inom samhället gaf emellertid småningom upphof till idéer om en öfver de enskilda intressena upphöjd *allmän* rätt.

I Frankrike, där den suveräna konungamakten först visade sin betydelse för en nationell samling, framställde Bodinus mot 1500-talets slut den suveräna statens teori, men emedan statsidén här syntes liksom personifierad i konungens person, tillade han utöfvaren af statsmakten (härskaren) suveräniteten i stället för att låta den vara en bestämning till staten själf. Hans suveränitetslära lät därför förena sig med det patrimoniella konungadömets idé; ja suveränitet fick i den statsrättsliga terminologien rent af betydelsen af enväldig konungamakt, hvarom bl. a. det karolinska enväldets historia hos oss vittnar.

Å andra sidan fick man nu omsider aning om, att staten icke är en utom folket stående härskare utan just det till politiskt lif samlade folket självt. Så gjorde sig en idéströmning gällande, som i det till politiskt lif samlade folket såg den

suveräna staten. Denna suveräna stat fattades dock ej såsom det *ständigt* politiskt fortlefvande folket utan såsom summan af folkets vid hvarje tidpunkt lefvande individer, och den rättsliga grunden till dessas politiska (statliga) enhet söktes i teorien om ett mellan dem afslutadt fördrag, det ryktbara *samhällsfördraget*, genom hvilket statens rättsordning först skulle uppkommit, och före hvars afslutande människorna tänktes såsom isolerade individer, blott lydande en *naturrätts* bud. Denna teori, den s. k. *naturrättsliga*, gjordes visserligen till en början tjänstbar åt den monarkiska suveräniteten, i det engelsmannen Hobbes — från den stora engelska revolutionens tid — lät samhällsfördraget innehålla, att individerna för att undgå ett allas krig mot alla öfverlämnade alla sina rättigheter åt en enväldig regent, men samma teori blef sedan i Rousseaus hand grundvalen för en alldeles motsatt statslära. Enligt honom bestod samhällsfördraget däri, att alla individer öfverlämnade sin under naturtillståndet oinskränkta makt åt hvarandra. Allas samlade vilja — »*la volonté générale*» — blef då den enväldige härskaren eller med andra ord: folket, fattadt i betydelsen af de vid hvarje tidpunkt lefvande individerna, var suveränen. Betydelsen af denna folksuveränitetslära var i sanning epokgörande. Den häfdade en allmän (publik) rätt gentemot all den samhällsmyndighet, som dittills utöfvats och kräfts såsom en privat rätt, dess utöfvare må nu hafva varit monarker eller privilegierade korporationer, och den återbördade omsider åt folket dess plats i staten. Och dock gjorde sig den Rousseauska folksuveränitetsteorien delvis skyldig till samma fel som den samhällslära den bekämpade: den var själf ej tillräckligt allmän. Det allmänna, hvars rätt den häfdade, det folk, åt hvilket rätten att vara staten kräfdes, var blott en del af folket: den del som lefver vid hvarje särskild tidpunkt, ej folket i dess helhet — folket såsom enheten af forntid, nutid och framtid. Konsekvent tillämpad, fritog den folket för dagen från att åt kommande generationer vårda arfvet från gångna och själf vara arflåtare; ty suveräniteten innebär att vara sig själf nog.[1] Och dess s. k. allmänna rätt var äfven den

[1] Jmfr min uppsats: *Rösträttsproblemet* i Ur vår tids lifsfrågor. N:r XXXVI. Uppsala 1904 ss. 15 o. ff.

till sin grund privat, ty den uppkom genom hopsummering af individernas rättigheter, hvilka blott kunna vara privata rättigheter; den begick — såsom Geijer yttrade i den stridsskrift mot Richert, om hvilken vi längre fram få tillfälle att tala — det »felet att, ehuru i motsatt riktning mot den falska legitimitetsläran, vilja härleda det i och för sig publika ur det i och för sig själft privata».[1] Den franska revolutionen blef den nya statslärans praktiska tillämpning, och genom dess rensningsarbete bortsopades massor af det ogräs, som växt öfver och fördunklat den verkliga statsidén, men i dess verk röjde sig ock grundfelen i denna statslära, och de blefvo orsaken till revolutionens förvillelser — till dess förakt för den historiska kontinuiteten, till att den urartade till en samhällsupplösande individualism för att sedan, genom att individernas oinskränkta privata rättigheter — alldeles såsom Hobbes förordat — öfverlätos på en envåldshärskare, sätta denne i tillfälle att för sin individuella ärelystnad offra millioners välfärd.

Så olycksdigra följder af en teori kunde ej undgå att väcka tvifvel på dess riktighet, och så uppstod en reaktion mot hvad man kallade upplysningstidens och franska revolutionens grundsatser. Olyckligtvis slog den, såsom så ofta händer med reaktioner, öfver i ytterligheter. Den förnämsta målsmannen för dessa var schweizaren L. v. Haller, hvars 1816 utkommande stora verk: »Die Restauration der Staatswissenschaften» blef reaktionens kodex. Med stor skarpsinnighet uppvisade han orimligheten af att människorna genom ett samhällsfördrag skulle öfvergått från naturtillstånd till samhällslif. Såsom en samhällsvarelse måste människan nödvändigt lefva i samhälle. Det verkliga naturtillståndet är därför samhällslifvet, som sålunda varit och blir lika gammalt som människosläktet. Han hade också gjort den riktiga observationen, att i staten alltid måste finnas myndigheter med befälsrätt, men — och häri låg det förvända — denna härskarbefogenhet uppfattade han ej såsom ett uppdrag af staten utan som en *egen* rätt grundad på den *makt*förmåga, hvarmed försynen utrustat vissa personer och släkter. All härskarmakt kan därför sägas vara »af Guds

[1] *»Nytt ett och annat i anledning af den akademiska jurisdiktionen»* Geijers samlade skrifter. Stockholm 1875. VIII s. 471.

nåde», men också: »i kraft af egen rätt». De härskande kunna emellertid också stå i afhängighetsförhållande till hvarandra och det i flera grader ända upp till en högste härskare, som icke har någon öfver sig. En sådan kallas suverän furste och hans härskarområde stat, och om hans makt gäller i högsta mening att den är blott »af Guds nåde». Personer med härskarmakt kunna dock äfven sluta sig tillsammans på likställighetens grund; då uppstår en korporation, och om en sådan är suverän, kallas den republik. Af detta slag voro forntidens och medeltidens stadsrepubliker men också de schweiziska kantonerna, innan deras självständighet förstördes genom franska revolutionen, och v. Haller själf hade tillhört den härskande aristokratien i en af dessa (Bern), hvilket nog i mycket förklarar hans teorier. Till arten var den suveräna härskarrätten ej skild från all annan härskarrätt (adliga egendomsherrars och vanliga korporationers); den var liksom denna af privat natur och skilde sig därifrån endast genom att den var *den högsta.* I allt, som ej följde af denna dess egenskap, måste suveränen därför respektera de underlydande maktinnehafvarnes rättigheter, hvilka likaväl som hans grundade sig på naturens egen ordning. En sådan rättighet var domsrätt (blott ej den högsta) öfver egna underlydande, och därmed blefvo feodal domsrätt och korporationers domsrätt upphöjda till en naturnödvändighet. Skatter kunna ej af fursten påläggas för ett allmänt statsändamål, ty ett sådant finnes ej. Talet därom beror på den oriktiga föreställningen, att en monarki vore ett samhälle (Genossenschaft), som är till för sin egen skull, men den är ju endast ett afhängighetsförhållande mellan privata maktinnehafvare, hvilket har sin grund i suveränens större men också blott privata makt. Detta afhängighetsförhållande åsyftar hans fördel, men bestämmer också gränserna för hans myndighet öfver de maktinnehafvare, som i kraft däraf äro hans undersåtar. Endast de finansiella fördelar, som bero däraf (regalier o. d.), är han sålunda berättigad att utan vidare åtnjuta. För öfrigt bör han liksom hvarje annan maktinnehafvare lefva af sitt eget domän, och om han behöfver större inkomster, kunna dessa endast blifva en frivillig gåfva af de andra privata maktinnehafvarne. Sådan gåfva beviljas på riksmöten, men i dem kunna naturligtvis inga andra

hafva del än de omedelbart under suveränen lydande makt-innehafvarne — världsliga och kyrkliga godsägare samt fria städer. Att dessas underhafvande skulle kallas till mötena, vore lika orimligt, som om en egendomsägare, som behöfde ökade arrenden, skulle underhandla därom med arrendatorernas torpare och drängar. Härmed var skattefrihet såsom ett ståndsprivilegium rättfärdigadt och likaså ständerförsamlingar, men såsom en representation icke för folket i allmänhet utan endast för stånden själfva. Af förnekandet af ett allmänt statsändamål följde naturligtvis också, att lagstiftningen ej var en allmän samhällsangelägenhet. Den var blott ett utflöde af suveränens privata härskarmakt, dock såsom sådan oinskränkt endast så långt, som den ej kom i strid med andra privata härskarbefogenheter. Den var att jämföra med en vanlig godsägares förordnanden om godsets skötsel, hvilka afse hans privata fördel och endast såtillvida hafva betydelse för godsets underhafvande, som dessas välfärd är förknippad med godsets. Ännu mindre kunde det från denna ståndpunkt vara befogadt, att folket genom författningslagar bunde fursten. Såsom suverän var han endast bunden af Guds lag. Då det i statslifvet ej var fråga om folkets bästa, kunde ej heller krig afse detta. Krig vore i själfva verket blott furstarnes privatangelägenheter, men därför borde de också föras med deras privata medel och med hjälp af deras privata tjänare eller frivilliga hjälpare. Allmän värnplikt var ett af dessa revolutionära påfund, som hade sin grund i den förvända föreställningen om en hvarje medborgare förpliktande allmän välfärd.

Emellertid insåg v. Haller, att det behöfdes en ytterligare garanti mot förtryck än den begränsning af furstarnes suveräna makt, som låg i tillvaron af andra privata rättigheter, men denna garanti sökte han utom det mänskliga statslifvet — i religionen. Just emedan de suveräna furstarne endast stodo under Gud och hade sin makt omedelbart af honom, borde de bruka denna makt i enlighet med hans vilja, rättvist och kärleksrikt, till spridande af lycka bland människorna. v. Hallers system hvilade sålunda på tvenne med hvarandra oupplösligt förenade grundprinciper: å ena sidan härskarnes fullkomliga oberoende af folk-

viljan; å andra sidan de makthafvandes religiositet. Såsom bekant, var det den s. k. *heliga alliansen*, som sökte forma hela Europas statslif efter reaktionens grundsatser. Alliansfördraget innehåller dock ej ett ord om undertryckandet af folkens rättigheter utan blott vackra religiösa maximer. Man har därför i den heliga alliansens framfärd velat se antingen en skamlig motsägelse mellan ord och handling eller, såsom V. E. Svedelius, en naturlig följd af svårigheten att i lifvet tillämpa allmänna fraser.[1] Ser man saken i belysning af v. Hallers system, så försvinner emellertid den skenbara inkonsekvensen. Proklamerandet af furstarnes religiösa plikter mot folken var den ena sidan af detta system; gilllade man det i dess helhet, så följde såsom ett självklart korollarium — rätten och plikten att hindra folken från att tillskansa sig mot Guds och naturens lag stridande rättigheter. Visserligen hade v. Haller ej vid alliansens ingående utgifvit »Restaurationen af statsvetenskaperna», men genom mindre arbeten hade han i koncentrerad form redan förut sökt göra propaganda för sina läror,[2] och furst Metternich, som gaf alliansen dess folkförtryckande tillämpning, hade till politiskt samvetsråd v. Hallers hängifne lärjunge Friedrich v. Gentz. Ett annat bevis på, huru accepterandet af den religiösa delen af det Hallerska systemet drog med sig accepterandet af den frihetsfientliga, lämnar Fredrik Vilhelm IV af Preussen. På dennes ideellt men också fantastiskt anlagda natur hade v. Hallers teorier gjort djupt intryck, och utan tvifvel var det talet om konungarne, verkande såsom »Guds ståthållare» på jorden för folkens lycka, som därvid isynnerhet fängslade *honom*, men grunden till denna konungarnes mission var enligt det Hallerska systemet folkens juridiska rättslöshet, och så byggde han trohjärtadt hela sitt regeringssätt härpå, tills revolutionens grymma verklighet slog i spillror hans ideal.

För oss, som nu lefva, framstå de Hallerska teorierna såsom något rent vidunderligt, men på en generation, som lidit så grymt af den franska revolutionens följder, hade detta med oförneklig stilistisk skicklighet utförda anlopp

[1] »Europas och Amerikas statskunskap» I s. 161. Uppsala 1876.
[2] »Handbuch der allgemeinen Staatskunde 1808» och »Politische Religion oder die biblische Lehre von dem Staate» 1811.

mot revolutionens grundläggande idéer en rent bedårande verkan. Dess seger skulle emellertid hafva för mänskligheten omintetgjort hela vinsten af det 18:e århundradets — upplysningstidens — samhällsutveckling och statsrättsliga spekulation. Att så icke skedde, därför har Europa att tacka den motrörelse, som under namn af *liberalismen* samtidigt uppstod. Äfven den var en reaktion, nämligen tillbaka till upplysningens idéer, och med rätta säger prof. Warburg om Richert, denna rörelses förnämsta representant hos oss, att han var »upplysningstidens son och arftagare». I detta liberalismens sammanhang med 1800-talets »upplysning» ligga både dess styrka och dess svaghet. Dess styrka var, att den gaf nytt lif åt sanningar, som en förgången tid födt, men som mänskligheten tycktes ämna låta ligga obegagnade; dess svaghet, att den äfven ville återupplifva åskådningar, som varit förbundna med dessa sanningar men som af världshändelserna fått sin dom.

Inom liberalismen framträdde olika nationella riktningar, och den, som mest verkade på Sverige och ej minst på Richert, var säkerligen, såsom prof. Warburg framhåller, den engelska, hvars upphofsman var Jeremia Bentham. Denne förkastade visserligen den naturrättsliga läran om samhällsfördraget, men äfven för honom var staten blott ett aggregat af samtidigt lefvande individer, från hvilka alla olikheter abstraherades bort. I öfverensstämmelse med åsikter inom 1700-talets upplysningsfilosofi antog han, att sträfvandet efter den egna nyttan, hvarmed han menade att erhålla lustförnimmelser och undvika lidande, vore enda rättesnöret för människans handlingssätt. Ett etiskt värdesättande af lustkänslorna uteslöts. Förbrytarens nöje med anledning af det lyckade brottet vore i och för sig eftersträfvansvärdt, men som upptäckten skulle medföra lidande (straff), som öfvervägde nöjen af sådant slag, borde dessa undvikas. Till följd af människornas beroende af hvarandra sammanhängde dessutom individens välfärd med hans omgifnings. För allas lycka skulle emellertid icke finnas rum, om hvar och en till det yttersta sökte realisera sitt lyckobegär. Den egna fördelen kräfde därför en inskränkning af detta, och en sådan inskränkning var det just, som statslifvet skulle åstadkomma. Äfven härvid påminner tankegången om Rousseaus.

Liksom enligt denne individen i samhällslifvet afstår, principiellt hela, faktiskt en del af sin frihet åt alla och därigenom själf blir delaktig af allas samlade frihet, så offrar individen i det Benthamska samhället en del af sina lustkvanta åt de andra samhällsmedlemmarne för att få del i deras och därigenom få sin egen lycka liksom garanterad. Ändamålet med statslifvet blef därför enligt Bentham »den största möjliga lycka åt det största möjliga antal (vid hvarje tidpunkt lefvande) människor». För vinnande af detta mål ansåg han blott behöfvas, att alla finge lika del i statsmyndigheten, ty då skulle hvar och ens egennytta helt mekaniskt och naturenligt regleras af alla andras, och sålunda ledde det Benthamska lyckopostulatet tillbaka också till den på frihetspostulatet grundade Rousseauska folksuveränitetsläran. Liksom denna nedbrutit dén samhällsordning, som låtit statsmyndigheten tjäna privata intressen i stället för allmänt väl, så ägnade sig den Benthamska »*utilitarismen*» förträffligt såsom kampmedel mot reaktionens sträfvan att bevara lämningarna af denna samhällsordning, ja att återställa den i hela dess omfattning, men den led också af samma svaghet som föregångaren, nämligen att förutsätta individernas abstraka jämlikhet och att fatta den statliga samhörigheten endast från synpunkten af samtidighet — en synpunkt som, konsekvent genomförd, utesluter kontinuitet och utveckling.

Hand i hand med den politiska gick en ekonomisk utilitarism, »*manchesterteorien*», som nu i England utvecklade sig ur den af Adam Smith grundade »klassiska nationalekonomien». Grundtanken är här, att folken vinna den största materiella lycka, d. v. s. rikedom, genom att individerna få tillgodose sina egoistiska intressen. Lämnas dessa blott fritt spel, reglera de ömsesidigt hvarandra, och sålunda åstadkommer naturen själf harmoni. Staten bör därför afhålla sig från all inblandning i det ekonomiska intressespelet (*laisser aller*), endast tillse, att individerna ej på ett brottsligt sätt störa detsamma för hvarandra; eller med andra ord: statens enda ändamål är häfdandet af den formella rätten; staten skall endast vara rättsstat ej kulturstat.[1]

[1] Ordet rättsstat användes äfven i betydelsen af, att staten är bunden af sin egen rätt. Här fattas rättsstat icke i denna betydelse utan såsom motsats till kulturstat.

Lika litet som det stora samhället, staten, ansågos samhällsbildningar *inom* staten böra få reglera individernas ekonomiska verksamhet, hvarför idealet blef, att individen ställdes isolerad gentemot den blott såsom rättsordning verkande staten eller dess blott för rättsordningen verksamma administrativa underafdelningar. Äfven »manchesterteorien» hade en uppgift att fylla, nämligen att undanskaffa det slags statsförmynderskap och föreningsväsende (t. ex. skråväsendet), som uppstått under och varit lämpadt för en annan hushållningstyp än den nu framträdande, af världshandel och storindustri karakteriserade. Men dess frukter: massrikedom sida vid sida med masspauperism, visade snart, att äfven här fanns ett principfel. Dessa frukter skulle också ådagalägga, att förbundet mellan den politiska utilitarismen och manchesterteorien ej var naturligt. Det enande bandet var fordran på fritt spelrum för de egoistiska intressena, men manchesterteoriens konsekventa tillämpning ledde till motsatsen mot hvad den förra riktningen uppställt såsom sitt mål: den största möjliga lycka för det största möjliga antalet. Benthamismen utgick från, att intressekampen skulle försiggå mellan individer, som i allt voro fullkomligt likställda, men då borde den också hafva offrat privategendom, ty de individer, som i intressekampen kunna förfoga öfver kapitalet såsom hjälpmedel, äga större förutsättningar för framgång, och följden häraf hade, när förvärfsbegäret fått verka alldeles fritt, just blifvit pauperismens masselände. Men att afskaffa privategendomen innebar lamslående af manchesterteoriens lifsprincip: förvärfsbegäret. Nu gjorde den politiska utilitarismen icke detta och ville sålunda bevara den drifkraft till mänsklighetens framåtskridande, som vinnes genom att det kvalitativt och kvantitativt kraftigare arbetet får sin lön, men detta var en afvikelse från dess egen abstrakta likhetsprincip och kunde äfven komma i strid med uppfattningen af staten såsom något i tiden isoleradt, ty det är åtminstorne *tänkbart*, att egendomens fullständiga nivellering för flertalet af de vid en viss tidpunkt lefvande samhällsmedlemmarne kan innebära en fördel. Det är då från framåtskridandets, från framtidens synpunkt en sådan nivellering måste förkastas. Men hvad angår framtidens välfärd ett samhälle, i hvilket

enda motivet för individen att tygla sin egoism är fruktan för de medlefvandes missnöje? Låter sig den politiska utilitarismen emellertid ej afskräckas från den inkonsekvens, som privategendomen från dess ståndpunkt innebär, då finnes ingen annan utväg att till det kapitallösa flertalets skydd minska följderna af intressekampens ojämnhet än den, att staten blir något mera än blott rättsstat, att den sålunda i kulturellt och humanitärt syfte får ingripa reglerande, men huru befogadt detta än i och för sig må vara, står det i strid med manchesterteoriens andra hufvudgrundsats: laisser aller, hvilken för öfrigt ju äfven var utilitarismens.

Under början af 1800-talet observerades emellertid icke denna motsats mellan den politiska och den ekonomiska liberalismen, och i en naiv kombination af dem bestod just hvad man då med ett gemensamt namn kallade »liberalism». När den inre motsägelsen under århundradets fortgång kom i dagen, frigjorde sig de olika riktningarna, och om än därefter den ena eller andra af dem har uppträdt under liberalismens namn, så innebär denna liberalism något helt annat.

Liksom liberalismen bekämpade reaktionen, så bekämpade naturligtvis också denna liberalismen. Men det uppstod äfven en annan opposition mot liberalismen än den rent reaktionära. Det var den s. k. *Historiska skolans*, hvars program 1814 först framlades af den tyska rättshistorikern F. H. v. Savigny i hans skrift: »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtwissenschaft». Den historiska skolan vände sig närmast mot liberalismens, från den naturrättsliga upplysningsfilosofien ärfda, anspråk att hafva funnit en för alla tider och folk passande samhällsorganisation och gjorde häremot gällande, att samhällsinstitutionerna äro uttryck för det i ständig kulturell utveckling eller tillbakagång stadda nationella lifvet, hvarför någon allmängiltig form för dem ej finnes. Häri kunde i själfva verket legat ett uppslag till den högre uppfattning af staten, hvartill liberalismen och dess föregångare ej förmått tränga fram, nämligen den, att staten visserligen är folket, men ej folket vid hvarje särskild tidpunkt, utan folket såsom en rättsligt organiserad enhet lefvande *genom tiderna*, och åtminstone drog den historiska skolan af det kulturella utvecklingsmomentet i teorien konsekvensen, att staten ej

blott bör verka såsom rättsstat. Det sammanhang mellan folkets lif och statsinstitutionerna, som den historiska skolan gjorde gällande, lät sig å andra sidan ej heller förena med det reaktionära påståendet, att statsinstitutionerna äro till för handhafvarnes och ej för folkets skull, och den historiska skolans uppfattning borde ej ledt till en oresonlig konservatism, ty, om statsinrättningarna framgå ur en historisk utveckling, så böra de också förändras i enlighet med de nya behof, som af utvecklingen skapas.

Den historiska skolan blef emellertid i mycket sina egna principer otrogen. I strid med dessa fattade äfven hon vanligen ordet »folk» såsom blott innebärande en samvaro i tiden;[1] därigenom drefs hon till att i den ständigt fortlefvande staten se något utom folket, något blott i regeringsmakten sig uppenbarande, och återföll sålunda praktiskt, om också ej teoretiskt, ofta till härskarsuveränitetens ståndpunkt. Det var denna statsuppfattning, som i Sverige genom J. K. Boströms filosofi fick sitt kanske mest pregnanta uttryck. Då folkomröstning är ett nödvändigt medel för folksuveränitetsteoriens tillämpning, blefvo den historiska skolans män misstrogna mot allt hvad folkomröstningar hette — ehuru sådana mycket väl låta förena sig äfven med den högre statsuppfattning, hvartill fröet låg i skolans grundteori —, och till följd häraf visade de förkärlek för institutioner, som ej berodde på folkval, utan på börd, självskrifvenhet o. d. Därför, att uråldriga samhällsinrättningar voro verk af en organisk utveckling, ansågo de deras ersättande med nya såsom ett godtyckets verk, ett brott mot den organiska samhällsutvecklingen, förbiseende, att dessa gamla inrättningar också en gång varit nya och då undanträngt föråldrade. Såsom dylika godtyckets skapelser utan sammanhang med nationernas historiska lif betraktades skrifna författningar, hvarvid dels erfarenheter grundade på beskaffenheten af vissa moderna »papperskonstitutioner» upphöjdes till allmängiltig regel, dels förkastelsedomen öfver den i sina konsekvenser statsupplösande samhällsfördragsteorien utsträcktes äfven till sådana helt olikartade fördrag, som just afse att tvinga statens organ att tjäna statens idé.

[1] Spår af en högre uppfattning finnas dock hos skolans män t. ex. Järta (jfr. *Rösträttsproblemet* s. 19) och Geijer *Feod. o. Rep.* Saml. Skr. II s. 276).

Onekligen förefunnos sålunda i tillämpningen öfverensstämmelser mellan reaktionen och den historiska skolan, och därför bortskymdes ofta den principiella olikheten, så att en samverkan mellan de båda riktningarna ägde rum och bådas åsikter sammanfördes under namnet *konservatism* eller *ultraism*. I själfva verket var, som man finner, 1800-talets konservatism lika litet som dess liberalism en enhetlig företeelse. Att i den blott se klassegoism och baksträfvan vore lika obefogadt som att i liberalismen se blott en ytlig och grund statsdoktrin. I mycket förde liberalismen framtidens talan, men trots det, att konservatismen i praktiska frågor ofta uppträdde blott återhållande, fanns dock inom densamma plats för en statsuppfattning, som innehöll en ännu kraftigare framtidstanke: statslifvet under kulturens och utvecklingens tecken, och häri synes mig förklaringen ligga till att så många af tidens djupsinnigaste andar — i Sverige t. ex. Järta och länge Geijer — återfunnos inom dess läger. För öfrigt hemföll det 19:de århundradets konservatism under samma upplösningsprocess som dess liberalism. Vår tids konservatism har en helt annan karaktär än den sammansatta och af sin tids idéströmningar bestämda riktning, som under 1800-talets förra hälft gick under konservatismens namn. Liksom den samtida liberalismen är denna nu mer blott en historisk företeelse och bör därför kunna med oväld bedömas.

Hvad Sverige angår, hade det rent reaktionära ifrandet för ett patrimoniellt konungadöme af Guds nåde här ej någon plats, ej ens på tronen. Detta slags konungadöme hade fått sin dom genom hela vår historia och sist genom 1809 års revolution. Då Järta 1823 i »Odalmannen» angrep läran om samhällsfördraget, misshagade detta högeligen Karl Johan, som däri såg ett förnekande af att ett valfördrag kan bilda en rättslig grund för konungadömet, och han förmådde P. A. Wallmark att i »Allmänna Journalen» draga i härnad mot Järta, hvilken framställdes såsom en eftersägare af v. Haller. Karl Johans misstanke var fullkomligt obefogad. Järta hörde ej till v. Hallers skola — han hade icke ens, när han skref sin artikel, läst dennes arbete —; han var den *historiska skolans* snillrike förkämpe i vårt land, och *hans* historiska uppfattning var alltför svensk, för att han

ej, såsom skedde i hans »svar» — ett af den svenska statsfilosofiska literaturens pärlor — skulle erkänna, att »*sättet* af regeringens och folkets samverkan» *inom* den, ej på ett ursprungligt fördrag utan i människans natur grundade »samhällsföreningen» verkligen kan »bestämmas *genom ömsesidiga aftal och löften*», d. v. s. genom fördrag. Händelsen är emellertid betecknande för, huru ringa resonans hos oss fanns för den reaktionära rojalismen. Därför var också å andra sidan de svenska liberalernas republikanism, särskildt Richerts, så tam jämförd med t. ex. de dåtida tyska liberalernas (Warburg I, s. 340 o. 348).

Hvad Järta afsåg med sitt angrepp på läran om samhällsfördraget var icke konstitutionalismen utan liberalismens benägenhet att uppfatta staten såsom en blott rättsanstalt saknande kulturella eller humanitära uppgifter, hvilken benägenhet han ansåg hafva sitt upphof i nämnda lära i förening med utilitarismen.[1] Denna sida af liberalismen hade visserligen ej samma betydelse för det dåtida Sverige med dess ringa industri som t. ex. för England, men den var dock här i olikhet med legitimitetsprincipen något verkligt aktuellt, och de ekonomiska frågorna blefvo ett af hufvudmomenten i striden mellan den svenska liberalismen och konservatismen. Manchesterdoktriner gåfvo färg åt »brukspatronsliberalismen» i borgarståndet, och om de konservativa inlade förtjänst genom sitt principiella häfdande af statsinterventionens berättigande, så försökte de å andra sidan i dess namn bevara föråldrade inrättningar, såsom prohibitism, skråväsende etc.

Hvad särskildt Richerts ställning till den ekonomiska liberalismen angår, får den en intressant belysning genom uttalanden, hvartill han under åren 1835—42 föranleddes af det då framträdande sträfvandet att medelst lagstiftning stäfja hemmansklyfningen. I dessa uttalanden bekände han sig afgjordt till laisser-aller-principen, men den harmoni, han

---

[1] Järtas artikel bar titeln »Om allmänna undsättningsanstalter» och hade till syfte att bevisa statens plikt att söka afvärja följderna af missväxt, hvilken plikt ej kunde härledas vare sig ur egennyttan eller skyldigheten att afvärja och straffa rättskränkningar. Se om denna strid H. Forssell: »Valda skrifter af Hans Järta» Sthm 1882—83 I s. CLIII och II ss. 229 o. ff., där artikeln och svaret äro tryckta.

väntade af denna, framstod för honom såsom följd, ej af en krass intressestrid, utan af en gudomlig världsstyrelse. Så skref han bland annat:

»När ljuset kommer, skall man erfara, att hvad som förut varit kaotiskt och grumligt, antagit ett ordnadt och redigt skick, och att öfvergången varit lättast och bäst, där den fått ledas af ett högre finger utan mellankommet tummande af människohand.»

Hvad han hoppades af, att staten ej inblandade sig i jordägarefrågan, var ej heller fritt spelrum för ett förvärfsbegär, som med kapitalets makt kunde åstadkomma ett storgodsvälde. Visserligen kräfde han äfven frihet härför. Med anledning af, att en recensent mot honom framhållit faran af ett sådant välde såsom följd af låt-gå-systemet, skref han:

»Anmärkaren talar... liksom han trodde, att här för närvarande funnes en lag, som förnekade den rike att köpa så stora jordstycken han kunde hafva lust att slå under sig. Jag känner ingen sådan åkerlag; och skulle den komma i fråga, så blefve icke jag den, som tillstyrkte den... Jag förfäktar frihetens grundsatser, äfven såväl för den rike som för den fattige. Jag önskar lika ärligt *rättvisa* för dem båda, men icke en hårsmån *mer* för någondera.»

Resonemanget är typiskt för tidens ekonomiska rättsstatsliberalism, men hos Richert lät denna i detta fall förena sig med ett humanitärt syfte. Saken var den, att pauperism och penningaristokrati i *Sverige* enligt hans uppfattning endast voro tomma »spöken», och att det ej var ett storgodsvälde utan en demokratisk egnahemsrörelse, som han hoppades skola befordras genom non-interventionsprincipen. Utan tvifvel hade han rätt i det då aktuella specialfallet, men hvad den allmänna principen angår, har hans optimism fått ett svar i vår tids »Norrlandsfråga», och ett belysande exempel på den principiella skillnaden mellan den gamla liberalismen och nutidens är, att den senare just för egnahemsakens befrämjande yrkar på — statsintervention.

Om det patrimoniella konungadömet ej hade någon egentlig betydelse för motsatsen mellan *svensk* liberalism och konservatism, så spelade byråkratismen en så mycket större roll däri. Onekligen förefunnos i det dåtida Sverige arga byråkratiska missbruk. Att därför, såsom nyligen skett, nästan likställa samhällsförhållandena i Sverige denna tid med våra dagars ryska, innebär dock ej blott en öfver-

drift utan ock ett förbiseende af principiella olikheter.[1] Vårt lagbundna statsskick erbjöd själft korrektiv, och att hafva begagnat dessa är just liberalismens stora förtjänst. Det var pressens män, särskildt L. J. Hierta, som därvid gjorde det mesta, men Richerts domareverksamhet lämnar bevis på, att äfven våra offentliga institutioner kunde erbjuda värn mot byråkratiskt godtycke och maktmissbruk. Att Richert ej ännu mer kom att visa detta, berodde på hans besynnerliga ringaktning för justitieombudsmannaämbetet, hvilken — kanske i förening med hans af Warburg anmärkta obenägenhet för personligt framträdande eller offrande af sin »bekvämlighet» — förmådde honom att 1823 undandraga sig detta ämbetes utöfning. Men äfven på konservativt-byråkratiskt håll fanns nitälskan för »folkets» sak. Därom vittna bl. a. Järta såsom landshöfding och hans förhållande till Dalarnes allmoge, hvilken, kraftigare än någon annan landsändas, bevarat den gamla odalmannaandan. Men det är betecknande, att i den citerade artikeln i »Odalmannen», som just afsåg denna allmoges bästa, fördömde han tanken att gifva den kommunal själfstyrelse. Den historiska skolans skuggrädsla för folksuveräniteten var nog det, som i detta och liknande fall afhöll honom och i allmänhet tidens konservativa intelligens från att vara med om verksamma korrektiv mot byråkratiska missbruk.[2]

Men hvad striden mellan konservatism och liberalism i främsta rummet gällde här i Sverige, var stånds- och korporationsidén. I dennas stärkande var det, som den konservativt-reaktionära rörelsen efter Napoleons fall hos oss egentligen yttrade sig, och häri har man att söka hufvudorsaken till representationsfrågans långa försumpning efter 1809 års riksdag. Visserligen framträdde äfven förut bland de privilegierade krassa ståndsanspråk. Vid förhandlingarna om den nya riksdagsordningen vid 1809 års riksdag mot-

[1] J. Mortensen: »Från Aftonbladet till Röda rummet» s. 38. Stockholm. 1905.

[2] »Jag vill», skrifver Järta angående själfstyrelse i landt- och länskommuner, »nu icke inlåta mig i ett fullständigt försvar för den delen af Sveriges styrelseförfattning (landshöfdingämbetet), hvilken bestått orubbad och hittills äfven oklandrad, allt sedan våra häfder omtala något ordnadt samhällstillstånd, icke undersöka, huruvida *en republikansk princip för provinsernas styrelse vore förenlig med den monarkiska för hela riket*» Forssell a. a. II s. 241.

satte sig t. ex. grefve Karl Löwenhielm dess första §, emedan den förklarade stånden för svenska folkets representanter, men enligt hans mening adelns andel i lagstiftningen jämte konungen ej grundade sig på representationsidén utan var en personlig urminnes rätt.[1] Detta påstående blef visserligen då med ovilja tillbakavisadt af riddarhuset,[2] men åt dylika tendenser gåfvo naturligtvis de Hallerska teorierna växt, och den historiska skolans förkärlek för »organiska» institutioner gjorde sitt till. I allmänhet var tidens liberalism i mycket en klassrörelse, beroende på medelklassens anspråk på politiskt inflytande, och denna dess sociala sida blef här, där plats ej fanns för några envåldsteorier, synnerligt framträdande. Häri ligger också förklaringen till att Richerts liberalism så öfvervägande tog formen af en kamp mot ståndsrepresentationen och i allmänhet mot allt korporationsväsende.[3] Att han dock därvid var medveten om det internationella sammanhanget, visa hans reflexioner (Warburg II s. 256) med anledning af Fredrik Vilhelm IV:s tal 1847 till den förenade preussiska landtdagen — ett tal, som skulle kunna kallas den Hallerska reaktionens svanesång och hvari denna reaktions mest sympatiska bekännare vid själfva tröskeln af 1848 års revolution lade sina »ständer» på hjärtat, att de ej hade att representera opinioner utan blott vårda sina egna rättigheter, och högtidligt förband sig att aldrig låta ett »skrifvet blad» tränga sig emellan Herren Gud och hans land!

Denna stånds- och korporationsidéns betydelse för den konservativa och liberala motsättningen förklarar också, hvarför frågan om den akademiska jurisdiktionen då väckte så stort uppseende. Med stöd af den rätt till egen jurisdiktion, som statuterna tilldelat universiteten, ville de akademiska myndigheterna i Uppsala ej underkasta sig Uppsala landshöfdingeämbetes och magistrats administrativa förordningar. Detta gaf anledning till nedsättande af en kungl. kommitté,

[1] Förmodligen var det kaptenen Karl Gösta Löwenhielm, hvilken ensam af ätten är upptagen på förteckningen öfver vid riksdagen närvarande adelsmän. Ridderskapets och adelns protokoll den 29 augusti 1809 I s. 1282.

[2] Jfr ibid. d. 18 okt. III, 2 ss. 4347 o. ff.

[3] Huru konsekvent han häri var, visar hans ofördelaktiga omdöme t. o. m. om enkammarsystemet, när detta, såsom i det Lagerbjelkeska från 1851 hvilande representationsförslaget, var byggdt på ståndsprincipen. Warburg II s. 348.

i hvilken Richert fick plats och hvars den 24 okt. 1820 dagtecknade betänkande flutit ur hans penna. Då i detta föreslogs upphäfvande af den akademiska jurisdiktionen utom i disciplin- och ämbetsmål, trädde Uppsala-konsistoriet i bräschen för de hotade akademiska privilegierna, och antog enhälligt ett af Geijer, akademiräntmästaren Themptander och professor Biberg af egen drift uppsatt afstyrkande betänkande.[1] Kommittén (Richert) hade i sitt utlåtande framställt den akademiska jurisdiktionen såsom en lämning af medeltidens korporationssystem, hvilket gick ut på att privilegierade klasser fingo bilda stater i staten. Härigenom rycktes frågan upp till en principfråga om dylika samhällsbildningars allmänna berättigande, och med vapen, hämtade ur den historiska skolans rustkammare, försvarade konsistoriet detta. Korporationerna, heter det, hade uppkommit i en tid, »af hvilken med alla sina (dess) ofullkomligheter den närvarande likväl kanske ännu kunde lära den sanningen, att en regering kan mindre *skapa* än ordna och leda det, som ur det stora nationella lifvet frivilligt utvecklar sig». Konsistoriet nöjde sig emellertid ej med detta häfdande af den historiska skolans allmänna grundåskådning utan urgerade till det yttersta de konservativa konsekvenser, som (med orätt) plägade dragas därur. Om staten, heter det, med rätta kunde liknas vid en organism, så kunde man ej därifrån borttaga den minsta lem utan att göra det hela ofullständigt. Men lemmarna i statskroppen vore ej individerna, som kunde frånskiljas utan att kroppen förlorade sin form eller organisation, utan afdelningar af för visst ändamål förenade individer. »Borttages en enda sådan, så har staten förlorat sin helhet.» Detta aktstycke framkallade 1822 Richerts (s. 208) omtalade afhandling: *Ett och annat om korporationer etc.* Den utgör den dåtida svenska liberalismens enda egentliga försök att gifva en vetenskaplig historisk grundval åt sin uppfattning och visade, att Richert i historisk lärdom ej stod tillbaka för sina vedersakare.[2]

[1] Konsistoriets protokoll innehålla ej, att de härtill erhöllo ett formligt uppdrag.

[2] Angående tvistefrågan om förhållandet mellan domare och nämnd har dock den historiska forskningen visat, att konsistorium hade en något riktigare uppfattning än Richert, som likställde den svenska nämnden, den engelska juryn och den tyska Schöffeninstitutionen.

Också ansågs detta aktstycke så betydande, att både Geijer och Biberg funno nödigt att ånyo uppträda på krigsplatsen, den förre genom sin först i »Svensk Literaturtidning» 1822 offentliggjorda afhandling: »Nytt, ett och annat i anledning af frågan om akad. jurisdiktionen», den senare genom sin i »Svea» 1823 intagna men redan 1822 författade »betraktelse»: »Om falsk och sann liberalism». Bibergs skrift är rik på djupsinniga utredningar i den historiska skolans anda, men konservatismen närmar sig här mer än i någon annan produkt af den svenska historiska skolan den Hallerska reaktionen. Visserligen förnekar författaren, att han tagit sina principer från v. Hallers »Restauration», men han omtalar dock detta verk såsom ett bland tidens »till materialierna lärorikaste», och hans egen framställning af samhällslifvets uppkomst smakar af teorien om härskarmakt på grund af egen rätt och om staten såsom blott ett aggregat af naturliga afhängighetsförhållanden. För öfrigt synes mig uppsatsen äga intresse såsom i mycket innehållande uppslaget till den Boströmska statsläran. Med stor bestämdhet framhålles däri både motsatsen mellan stat och folk och ståndsförfattningens förnuftsnödvändighet.

Ännu märkligare är Geijers skrift. Enligt Richert var kulturens uppgift »själfviskhetens uppoffring». Själfviskheten hade »i sin lägsta råhet» vid medeltidens början framträdt i »den obändiga odalmannafriheten», som blott kände näfrätten (en uppfattning som påminner om Hobbes' naturtillstånd). Medeltidens korporationer inneburo ett framsteg från denna själfviskhet, ty skråande är ändock ett slags allmänanda, och genom att staten absorberade korporationerna uppkom en ännu ädlare själfviskhet: fosterlandskärleken. Kulturen hade sålunda lyft människan från *man för sig* till *skråborgare* och nu från skråborgare till *medborgare.* Geijer erkände »med nöje», att detta resonnemang i motsats till dagspolitikens vanliga »prat» innehöll »något sken af högre idéer», men ansåg det fela däri, att det lät de högre organisationerna förstöra i stället för att i sig upptaga de lägre, och han påvisade, huru genom afskaffande af alla intermediära associationer och genom individens ställande utan annat skydd än rättsstatens följden kunde blifva pauperism. Men på grundvalen af denna framsynta kritik sökte han rädda äfven

föråldrade korporationsprivilegier, och hans snillrika inlägg stod sålunda onekligen i en falsk konversatisms tjänst.

Och dock kan det sägas innehålla ansatser till hans blifvande fria åskådning. Den franska revolutionen, hvilken han i »Feodalism och republikanism» endast uppfattat såsom ett naturvidrigt försök att bryta kontinuiteten i mänsklighetens utveckling, erkännes här hafva inneburit ett berättigadt häfdande af »det i och för sig publika» gentemot furstliga och korporativa privatintressen. Bestämdt afstånd tages från v. Hallers krassa maktteori och likaledes från det »olyckliga modebegreppet» af en »naken motsats» mellan regering och folk. Såsom medel däremot förordar han en kraftig kommunal själfstyrelse, och i själfva hans försvar för ståndsrepresentationen framskymtar *personlighetsbegreppet* såsom grund för medborgarrätt. Efter att hafva skarpt kritiserat försöken i dåtida »liberala» författningar att binda denna rätt vid ett kvantum af egendom (census) proklamerar han, att representationsrätten bör vara en *personlig kvalifikation*, ehuru han visserligen anser denna böra framgå ur *arten* af medborgarens *arbete*, d. v. s. ur ståndsprincipen.

Under den följande tiden ägnade sig Geijer åt sina arbeten i svensk historia. När han nästa gång (1838) uppträdde såsom politisk författare i stor stil, var det för att markera hvad han själf kallat sitt »affall från den historiska skolan». Uttrycket är knappast riktigt. Hans nya öfvertygelse, »att principen för handling måste vara hvarje tidehvarfs egen insats», står i fullkomlig öfverensstämmelse med den historiska skolans grundtanke (se ofvan s. 225). Denna hade undanskymts af dagspolitik, och det var därför naturligt, att Geijer, såsom han själf vittnat, fördes därtill genom djupare *historiska* studier. Den förändring han genomgått var icke ett affall utan en evolution, och ett oöfverstigligt svalg skiljer därför icke de båda perioderna i hans lif. C. D. af Wirsén, som i sin uppsats: »Järta och Geijer före och efter utgifvandet af den senares Litteraturblad (Sv. Ak:s Handl. för 1899) kraftigt häfdat, att Geijer aldrig varit anhängare af den Hallerska reaktionen (»restaureringspolitiken»), håller dock på, att ett genomgående och verkligt affall förelåg. Om man med ett affall menar uppgifvandet af vissa praktiskt-politiska åsikter, kan man ju också

med fog säga, att Geijer »aftöll». Men om de åsikter han öfvergaf, såsom jag sökt visa, stodo i strid med hvad som varit och fortfarande var hans grundåskådning (själfva det väsentliga i den historiska skolans program), så synes man berättigad, att i deras öfvergifvande se en handling af *trohet* mot hans eget jag, *icke ett affall* därifrån, och det t. o. m. fastän han själf en gång förklarat sig ej ha något emot, att man förebrådde honom ett sådant affall.[1] Han hade funnit, att *personlighetsbegreppet* var blifvet den stora insatsen i nutidens samfundslif. Att han då fordrade dettas ombildning i öfverensstämmelse med personlighetsbegreppets fordringar, var blott en tillämpning af den historiska skolans utvecklingslära. Personlighetsbegreppet hade dittills varit liksom inkapslad i sociala formationer. När det nu behöfde fritt göra sig gällande, hade dessa förlorat det historiska berättigande, de en gång ägt, och måste därför gifva plats. Den personlighet, af hvars frigörelse han hoppades så mycket för mänsklighetens utveckling, var emellertid ej den af blott egennyttan och förvärfsbegäret styrda, som utgjort den utilitaristiska liberalismens ideal. »Kapitalistens bekvämliga hvila efter väl förrättadt jordiskt förvärf är», skref han, »ej mänsklighetens mål. En adel har uppkommit i världen, emedan den ursprungligen var ställd på plikter, som ej kunde betalas.» Han insåg, att i det nya samhället de drifvande krafterna måste blifva lifvets högre makter: religion, kärlek, barmhärtighet, pliktkänsla. Han fattade ej detta samhälle såsom ett aggregat af enstaka, jämlika individer, blott förenade genom rättsskydd, utan insåg dess behof af nya »associationer» till förstärkande af »det moraliska, personliga kapitalets makt». Och han tänkte sig, att äfven däri skulle finnas en aristokrati, men en *personlighetens aristokrati*. Häri röjer sig ock sambandet med det i hans gamla ståndpunkt, som hade en högre valör än den därmed samtida liberalismen. Geijers öfvergång till det liberala lägret blef kanske mer än något annat afgörande för dess strid mot konservatis-

---

[1] I själfva inledningen till Litteraturbladet 1838 — det verk som just betecknar den nya facen i hans utveckling — heter det: «Men sätter någon synnerligt värde på att förebrå mig ett affall. Välan! Jag har då affallit från mig själf; hvilket också ej skadar där det befinnes med skäl vara försiggånget.

men, men den liberalism, som afgick med segern, fick tack vare honom en ädlare innebörd än den gamla, och detta nya innehåll var så rikt, att vårt folk ännu långt ifrån tillgodogjort sig detsamma. Det må vara befogadt att med prof. Warburg på Richert tillämpa orden: »att gå tillbaka till honom, det är att gå framåt»; alldeles särskildt gälla de om E. G. Geijer.[1]

Äfven för Richert synes den nya insats Geijer gaf åt liberalismen ej blifvit utan betydelse. Med glädje hade han 1840 i bref till den forne motståndaren hälsat denne såsom bundsförvant, och efter denna tid märkes hos honom en fördjupad uppfattning, särskildt framträdande i betonandet af personlighetsprincipen (t. ex. i striden om hemmansklyfningsfrågan (se Warburg II ss. 122 o. 134 och ofvan s. 228). I självfva verket hade Richerts liberalism af gammalt företett anknytningspunkter med *det* i den historiska skolans åskådning, som betingade Geijers »affall». Så skref han i inledningen till sitt representationsförslag 1830:

»Det oändliga framåtskridandet, den oupphörliga utvecklingen af nya och ändamålsenligare former är lif och tillväxt; det eviga stillaståendet, den andlösa orubbligheten i hvad som upphört att verka och gagna är död och förruttnelse. Sådant är vårt begrepp om *kontinuitet* och stabilitet; sådan den mening vi kunnat fatta om den *sanna historiska* betydelsen af dessa ord.»

De båda motståndarnes slutliga förening gaf en vacker personlig prägel åt den sammansmältning, som i mycket kom till stånd mellan det berättigade i tidens båda kämpande politiska riktningar.

---

[1] Geijers utveckling är ett intressant motstycke till skotten T. Carlyles Genom personlighetsprincipens makt frigjorde sig den förre från en stelnad konservatism, den senare från den utilitaristiska liberalismens mekaniska världsförklaring, och båda gåfvo de sedan upphof till en högre samhällsuppfattning än den förut rådande konservativa och liberala. Det uttalande af Geijer, hvaraf citatet i texten är ett brottstycke, liknar så Carlyles tankar i hans »*Past and Present*», att man frestas antaga en inverkan, men detta arbete utkom 1843 och Geijers uttalande offentliggjordes första gången 1839. Ehuru Geijers skrifter röja en ej ringa bekantskap med den samtida engelska politiska literaturen, tyckes han ej, att döma af citaten, hafva känt Carlyles skrifter.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper.

I sina »Bidrag till Sveriges historia efter 1772» (1882) har professor Anders Fryxell åtskilligt att meddela efter den bekante generalen och diplomaten grefve Gustaf Löwenhjelm, som i en hel mansålder representerade Sverige i Paris. Under en forskningsresa dit gjorde Fryxell den gamle statsmannens bekantskap. Denne berättade åtskilliga anekdoter om förhållanden och personligheter i synnerhet under hans ungdomstid, af hvilka Fryxell återgifvit en del i nyssnämnda arbete, och skickade honom sedermera åtskilliga paket med politiska papper att genomse. Efter Löwenhjelms död 1856 underrättades Fryxell om att den aflidne skriftligen förordnat att hans historiska handlingar skulle öfverlämnas till honom för att tjäna som material till en biografi, ett uppdrag, som vållade Fryxell mycken onödig oro, ty de omtalade papperen hördes aldrig af. Först 1875, nära tjugu år efter excellensens död, öfversändes de till Fryxell af hofrättsrådet Fredrik Järta, som lärer haft befattning med sterbhusutredningen. Fryxell, efter att hafva inhämtat konung Oscars gillande, beslöt sig för att öfverlämna papperen förseglade till riksarkivet, med föreskrift att de skulle få öppnas efter trettio år. Detta har också skett på utsatt dag, den 1 oktober detta år.

Det hela utgjorde en jämförelsevis liten samling af icke ens en meter i längd på en hylla. Hufvudmassan består af handlingar rörande de många beskickningar, på hvilka Löwenhjelm var använd, alltifrån 1805, då han sändes till Berlin, och ända fram på 1850-talet, då han befann sig sedan många år tillbaka såsom sändebud i Paris. Man finner åtskilliga koncept, en och annan instruktion i original eller afskrift, anteckningar till sin egen ledning uppsatta af Löwenhjelm själf, ett mindre antal till honom ankomna bref. De flesta handlingarna föreskrifva sig från åren 1812—1816 och synas delvis vara af rätt stort intresse. Ett mindre konvolut innehåller handlingar rörande krigsrörelserna i norra Tyskland 1806.

Man finner vidare ett antal koncept och uppsatser af Löwenhjelms egen hand. Löwenhjelm var en mångsidigt intresserad man. Här förekomma uppsatser om postverket i Sverige, om fraktvagnsinrättning i Sverige, om hufvudfelen i ämbetsverkens organisation, om besvärsmålens behandling (helt kort), om representationsförändringen, om förhållandet till Norge 1828, bidrag till tidningar o. s. v. eller biografiska lexikon (delvis tryckta) m. m.

Några anteckningar röra Gustaf III, några »Minnen af Gustaf III» (hufvudsakligen rörande hans mord) samt anmärkningar vid Schinkels minnen, andra delen. Båda dessa äro tryckta af Fryxell i ofvan anförda arbete. Det visar sig af annat, att Löwenhjelm lifligt intresserade sig för den konung, som gjort hans första lycka. I franska tidningar har han sålunda infört uppsatser om Gustaf III:s död och granskat Brownes bekanta arbete »Les cours du Nord». Fryxell har haft i sina händer åtskilliga tidnings- eller tidskriftsnummer med sådana uppsatser (jfr anf. arb. sid. 237). Endast ett af dessa, Le Moniteur universel d. 27 sept. 1820, finns emellertid bland de till riksarkivet komna papperen; det innehåller granskningen af »Les cours du Nord». I förbigående må anmärkas, att den på samma ställe af Fryxell omnämnda bilagan 6 alldeles saknas bland de lämnade papperen. — Äfven om Karl XIII finnas några biografiska anteckningar.

En annan grupp af Löwenhjelms papper rör Karl Johan. Man finner sålunda bland dem tre egenhändiga uppsatser af general Suremain, af hvilka de två tämligen fullständigt ingå i dennes nyligen utgifna memoarer. Den tredje utgöres af en redogörelse för hans förhållande till kronprinsen, till innehållet öfverensstämmande med memoarerna, ehuru ej ordagrant upptagen i dem. Det framgår af dessa, att Gustaf Löwenhjelm varit en af Suremains närmaste vänner, och det bekräftas af den förres egna anteckningar. Man finner likaledes ett antal uppsatser, promemorior eller bref i afskrift rörande Karl Johans tidigare bana, som åtminstone delvis synas hafva begagnats i Touchard-Lafosses bekanta arbete. Det förekommer slutligen ett antal koncept från olika tider af Löwenhjelms hand, liksom åtskilliga bref till honom. Några memoarer af honom förekomma däremot icke, icke ens en tillstymmelse till sådana med undantag af de nämnda minnena från Gustaf III:s tid.

Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm.

Gustaf Löwenhjelm — med fullständiga förnamn Gustaf Karl Fredrik — var utan tvifvel både genom begåfning och lefnadsöden en af de märkligare personerna på sin tid; och den tiden var lång.

Född 1771 och son till en af de »tre gracerna» vid Adolf Fredriks hof, Augusta von Fersen, gift med envoyén och hofkanslern F. A. Löwenhielm, hade han under åren 1781—1787 jämte brodern Karl, fått en god del af sin uppfostran vid universitetet i Strassburg, dit förnäme ynglingar från olika länder plägade sändas, och där bland hans samtida äfven funnos män sådana som de framdeles så bekante furst Metternich, lord Grey, marskalk Beresford m. fl. Närmast blef hans bana därpå hofkavaljerens och kavalleristens; såsom officer vid »lätta dragonerna» (lifgardet till häst) deltog han i 1788—1790 års finska krig, och under den ohyggliga maskeraden den 13 mars 1792 var han vakthafvande hos konungen. Han har också efterlämnat en målande skildring af den dagen.[1] De följande åren fylldes hufvudsakligen af militära befordringar och göromål — 1804 blef han inspektör för kavalleriet —, hvilka emellertid alltifrån 1799 då och då afbrötos af speciella uppdrag på den bana, som sedermera blef hans egentliga, diplomatens. 1806 stred han emellertid i Lauenburg, och 1808 såsom Klingspors stabschef i Finland, till dess hans bekanta tillfångatagande vid Pyhäjoki öppnade denna plats för Adlercreutz. Fångenskapen höll honom borta från Sverige tills efter revolutionen, den han sålunda stod utanför; vid tronföljarevalet 1810 arbetade han också för konungen af Danmark, men sändes efter dess utgång af Karl XIII, som han och hans bror Karl alltid stått nära, jämte denne att möta den nye tronföljaren vid hans landstigning på svensk jord och blef snart en af Karl Johans intimaste anhängare och medhjälpare. Så invigdes han redan i december 1810 i kronprinsens planer att frigöra Sverige från franskt protektorat och söka vända dess blickar mot Norge i stället för mot Finland, och när tankarna 1812 skulle sättas i verket, blefvo bröderna Löwenhielm som bekant ytterst flitigt använda, Karl såsom den ordinarie representanten i Petersburg, Gustaf under dels omväxlande specialmissioner till såväl kejsar Alexander som andra af de allierade furstarne dels tjänstgöring vid högkvarteret. I Trachenberg var det han, som satte den öfverenskomna fälttågsplanen på papperet; efter intåget i Paris kvarstannade han en tid därstädes såsom Sveriges ombud hos de förenade furstarne, men återvände och beordrades då i juli att åter uppsöka kejsar Alexander för att underhandla om den närmare användningen af general Bennigsens undsättningstrupper. Det blef en äfventyrlig färd; genom åtskilliga motigheter misslyckades hans försök att träffa kejsaren på dennes resa från Frankrike genom Tyskland, och Löwenhielm måste i stället jaga efter honom ända till Petersburg, hvarifrån han omsider fick bege sig till först Bennigsen och sedan Norge. Äfven till kongressen i Wien, där brodern var det ordinarie ombudet, sändes han med särskilda uppdrag, och fastän han 1818 blef Sveriges fasta representant i Paris, fortsatte dylika specialuppdrag vid olika tillfällen, då Karl Johan lade särskild vikt

[1] Tryckt hos And. Fryxell, Bidrag till Sveriges historia efter 1772. Sthlm 1882, sid. 189 ff.

på valet af ombud, såsom vid kronprinsessan Josefinas förmälning och färd till Sverige 1823, vid drottning Victorias kröning 1838 m. fl. Bekant är Löwenhielms originella försök såsom minister i Paris att vid julirevolutionen 1830 i det längsta rädda kronan åt Karl X. Trots sin plats i utlandet fick han äfven ganska rikt tillfälle att medverka i svensk inre politik, i det att han, mer eller mindre långvarigt, deltog i flertalet riksdagar alltifrån 1809 till sin död. 1834 var han starkt ifrågasatt till landtmarskalk, men afböjde uppdraget. 1856 erhöll han afsked från sin ministerpost och dog kort därefter, nära 85 år gammal, efter att i 69 år varit i statens tjänst, däraf 38 såsom minister i Paris.

Såsom Löwenhielms efterlämnade papper visa, stod han under sin vistelse i Paris i förbindelse med åtskilliga samtida författare, som behandlade tidens historia, och har tydligen öfvat inflytande på deras skriftställeri i mer än ett fall. Men därjämte visar samlingen äfven, att L. med en vaken blick, som skärpts genom hans af den ständiga beröringen med de allmänt-europeiska spörsmålen vidgade synkrets, följde ställningar och förhållanden i hemlandet, och öfver dem emellanåt afgaf sitt omdöme på ett frimodigt, originellt, stundom något drastiskt språk.

Bland sådana yttranden föreligga i hans samling äfven koncepten till de två här följande. Det ena handlar »*Om hufvudfelet i ämbetsverkens organisation i Sverige*». Det torde vara afgifvet 1828 och är förmodligen ingifvet till konungen själf. De idéer, L. däri framställt, blefvo af honom sedermera ytterligare utvecklade i hans anonyma broschyr »*Om styrelsens organisation*», som utgafs 1830 och sedermera något omarbetad 1834. På en del af de brister han kritiserar hafva senare reformer rådt bot. Vid en tidpunkt, då den svenska förvaltningens arbetsmetoder äro föremål för ompröfning, torde emellertid L:s tankar på området ännu vara af ett visst, *ej blott* historiskt intresse. Den, som önskar taga kännedom om deras närmare utveckling finner, som sagdt, en sådan i nyssnämnda läsvärda broschyr.[1]

*   *
*

Det andra af L:s här aftryckta yttranden berör den norska frågan under förra delen af 1828. Stortinget 1827 hade djupt gäckat de förväntningor Karl Johan gjort sig om detsamma. Han hade personligen midt i vintern begifvit sig till Kristiania för att

---

[1] Icke utan sin spets är där L:s polemik mot att *hufvud*synpunkten vid en omorganisation skall vara besparing i löner. »Genom en *enda* bättre inrättning af ett eller annat ämbete hade staten kunnat vinna mera än produkten af strängaste reduktion...... Ja, jag vore färdig uppgifva sådant mål, som, handlagdt *så*, som det vid en god organisation blifvit, hade tillskyndat staten sådan årlig vinst, hvaraf hela nuvarande civila aflöningsstaten kunnat bestridas», hvarpå i en not tillägges: »Vi *ha haft* recognitionsskogar»!

öppna det, hade mottagits med festligheter och fraser, hade låtit återkalla sina från 1824 hvilande mindre populära grundlagsändringsförslag (bl. a. om absolut veto i lagfrågor) samt hade återvändt i tro på utsikten till blifvande samförstånd. Däraf blef dock intet; ett flertal propositioner afslogos, stundom på ett sätt, som sårade konungen personligen. Bodösakens behandling gjordes till föremål för en delvis oberättigad kritik, å diplomatbudgeten gafs mindre, än förhållandet mellan rikena gjorde skäligt, och äfven i andra frågor gjorde sig oppositionen ganska starkt gällande, såsom genom det uppseendeväckande riksrättsåtalet mot statsrådet Collett. Särskildt det sistnämnda väckte ytterlig harm hos konungen, hvars missnöje ett demonstrativt firande af den 17 maj på våren 1827 och ett uthvisslande på teatern af divertissementet »Föreningen» den 4 nov. samma år äfven bidrogo att öka. 1828 inbröt därför under stark misstämning hos konungen och i Sverige gentemot norrmännen. B. B. von Platens utnämning till ståthållare i Sandels' ställe ansågs betyda en kraftigare unionspolitik än under de närmast föregående åren, och i samband med kallelsen till ett urtima storting, hvilken bebådades i nov. 1827 och utgick den 29 jan. 1828, talade konungen starka ord om krafvet på att hans konstitutionella rättigheter upprätthölles. Andra aktstycken erinrade om de uppoffringar han själf och Sverige gjort till Norges båtnad, om ansvaret för Norge inför Europa, om behofvet att veta om unionen vore mer än ett tomt namn och om nödvändigheten af garantier, som kräfdes af hänsynen till Sverige, de båda rikenas lugn och grannregeringarnas säkerhet. Det är tydligen under denna situation Löwenhielms betänkande infordrats; synbarligen afgifvet mellan den 28 jan. (dagen för den i betänkandet omnämnda Wellingtonska ministärens utnämning i England) och den 16 april (stortingets sammanträde) var det, som vanligt, skarpt åt olika håll, men pekade visserligen också ut öfver de närmaste tilldragelserna.

S. Clason.

* * *

1. **Om hufvudfelet i ämbets-verkens organisation i Sverige**
(privatissime ingifvet).

Bland de många, som hetsigt stridt *emot* ändring däri, har ingen, mig veterligen, uppfattat hvarom frågan egenteligast var.

Bland de några, som skriftligen yttrat sig *för* ändring, har ingen mer än Hartmansdorff anat hufvudfrågan, men äfven han har icke som sådan behandlat henne. För öfrigt vände han om mot slutet af sista riksdag. Osäkert är således, om han än är att påräkna.

Hufvudfelet i Sverige är brist på befäl i spetsen för hvarje departement eller, med andra ord, de, som hos konungen föredraga ärenderna, som expediera kungens befallningar och som borde an-

svara för dessas behöriga verkställighet, sakna den verkställande makt, som dessa höga befattningars natur uppenbarligen kräfver.

Det gifves intet land i världen, så absolut eller så liberalt det än må vara konstitueradt, där icke föredragning, expedition och befäl är inom hvarje departement förenadt i en och samma hand. Sverige är den enda stat, där denna sistnämnda attribution är skild ifrån de tvenne förstnämnda.

Det gifves några sådana förhållanden till, där svenskarne ha alldeles oerhördt orätt eller ock ha makalöst rätt, ty i detta senare fall ha de ensamma i hela vida världen hittat på det sanna och rätta. Item lärer ingen vilja försöka påstå, att det här ifrågavarande förhållande är ibland dem, där särskilte lokala förevettande omständigheter bjuda undantag ifrån allmänt antagna organisationsgrundsatser. Ej heller tyckas resultaterne, neml. våra ämbetsärenders gång och opinionen därom, antyda, att vi häri ensamma ärft Salomos vishet, och att alla öfrige stater famla i mörker. Hvadan annars detta allmänna kända och så många riksdagar uttalta behof af ändring?

Ja, erfarenheten skulle ej ens härvid behöfvas. Det gifves absurditeter, hvilka *a priori* kunna tryggt som sådane stämplas. Till desse hörer utan tvifvel att lägga ansvarigheten på dem, som ingen makt äga, lägga makten i deras händer, som icke äro ansvarige, och sedan bygga hela sitt konstitutionssystem på ansvarighetsläran.

Detta är hvad vi göra. Hvem åligger konstitutionella ansvarigheten? Konungens statsråds ledamöter och statsekreterare, som intet befäl äga. Hvem har verkställande makten närmast konungen? Rikets kollegier, landshöfdingeämbetena, direktionerna och komiteerne, som ingen konstitutionell ansvarighet vidkännas.

Eller irrar jag?

Hvad göra statsråderne?

De *resonera* öfver ärenderne. På beslutens behöriga verkställighet ha de icke ringaste verkningskraft. De veta ej en gång, om de alls verkställas. Må man icke mot mig invända ett eller annat statsråds mer eller mindre lyckliga bemödanden i en eller annan sak. Jag talar om huru uret är inrättadt, ej om huru man kan tumma det att gå. Må således statsråder stundom lyckas i att följa och skjuta på en eller annan verkställighet. Det sker på omvägar och mäst af personlig aktning. Väl må statssekreterarne vara pliktige lämna de upplysningar, som i statsrådsberedningen eller i kungens konselj äskas. Vi få se längre fram, huru godt statssekreterarne ha om upplysningar själfve. Icke mindre står fast, att annorlunda än så, är ingen åt statsråderne den ringaste rappor[t], den ringaste lydnad skyldig. — Jag hade således rätt i att säga, att de ingen makt äga och att de intet annat åtgöra ärenderne än resonera öfver dem, och det utan annan egentlig ansvarighet eller kompetens, än så vida fråga är om laglighet. Om resultatet, således om nyttan af en regeringsåtgärd kan icke ägas hvarken en ansvarig eller en kompetent mening af den ämbetsman, som öfver beslutets verkställighet ingen officiell organiserad makt äger. Hvad statsråderne (märk grund-

lagsmässigt) vidgöra ärenderne, utöfver pröfning af deras laglighet, uttryckes således riktigt, då man säger — att de resonera öfver dem.

Hvad göra nu statssekreterarne? De *skrifva* om ärenderne. De författa och föredraga sina meningar, och de expediera kungens beslut. När paketerne utur deras vaktmästares hand hunnit falla i postluckan, så är ärendet i ock med detsamma utur statssekreterarens maktkrets, ty denne slutas vid dörren till expeditionsförmaket. Hans befäl börjar på förste expeditionssekreteraren och slutas på extravaktmästaren. Utom denna personal är ingen skyldig att på hans befallning skära en penna eller gå ett fjät. — Verkställes kungens befallning med behörig drift, med oegennytta, med förstånd och skicklighet? Är den af alla lika fattad? Handla de verkställande i den anda, som dikterat befallningen? Se, det är allt saker, om hvilka statssekreteraren genom egen makt och myndighet aldrig kan få det ringaste veta; långt mindre förmår han allt sådant godt befordra. Konstitutionen tycks ha förutsatt, att det ej angår honom. Så upplyst tycks hennes teori om befäl och lydnad vara, att hon ansett det vara nog att befalla, och att alltid kommer lydnaden sedan: ett kätteri i tjänstgöringsläran, vid hvilket icke ett infanterikompani, icke den ringaste landthushållning, icke den obetydeligaste näring kan väl fortgå i 8 dagar. Statssekreteraren äger ju ej egen myndighet nog att ens få veta, om den befallning han expedierat alls verkställes.

Må man ej häremot invända hvad som sker genom enskilt god vilja, genom courtoisien emellan den eller den presidenten eller landshöfdingen och den eller den statssekreteraren. — Alla sådane inkast har jag i föregående besvarat. — Det står ju fast (incredibile dictu), att statssekreteraren ej får skrifva handbref, att dessa ej behöfva — hvad säger jag — ej få åtlydas. — Blir behofvet af rapports erhållande, af iterations eller förklarings meddelande alltför svårt trängande, så skall ju statssekreteraren sådant i konseljen anmäla, erhålla kungens autorisation, oftast afvakta justering, men i alla fall å nyo erhålla kungens underskrift, innan han ansvarslös kan fullgöra en ämbetsmans första och väsentligaste plikt den att till behörig verkställighet befordra genom honom utfärdade befallningar. Hvilken, som någorlunda vet hvad tjänstgöring är, kan påstå, att en tillräckeligen driftig, statens tjänst behörigen befordrande kontroll och ämbetsmannatillsyn är vid sådane former, vid sådan total frånvaro af egen makt och myndighet möjelig? Hvad statssekreteraren brister i förmåga att på ämbetsrummet i Stockholm kontrollera sitt departement och ha reda på tillståndet inom detsamma, kan han ej ersätta genom de annorstädes så nyttiga ämbetsturnéer. Ingen länsman är ju skyldig att taga hatten af sig för statssekreterare Danckwardt. Ingen skiltvakt skildrar ju för statssekreteraren Nordin. Statssekreteraren Skogman, drickande brunn vid Ramlösa, skulle ju kunna vid Helsingborg upptäcka den skandalösaste tullförsnillning, allt därvid ankomma på snabba mesurer, och ingen besökare behöfva vårda sig lyda honom. Hvad skulle ämbetsturnéer båta ämbetsmän, så totalt saknande allt förman-

skap? Kan man af dem fordra, att de under så obehageliga förhållanden resa ändamålslösa förödmjukelser till mötes? Men hvad medel återstå då för statssekreterarne att kontrollera och yrka statens tjänst, d. v. s. på hvem ankommer i första instantien verkställigheten af rikets tjänst, af kungens befallningar, eller skall statens tjänst icke hvarken kontrolleras och icke yrkas?

Jag hade således rätt att säga, att befäl, att verkställande makt saknas hos dem, som i spetsen för rikets styrelse-departementer stå närmast konungen. Men hos hvem är då makten? Jo, på dem, till hvilka dessa befallningar äro ställde, på de 40 eller 50 ämbetsverk jag här ofvan nämt. Men hvem kontrollerar dem, hvem har egen makt att af dem utkräfva behörig tjenstgöring? Kungen, kungen allena. Hvem redogör för kungen om verkställigheten? Hvem kan kungen därom tillspörja? Ingen, ingen annan än de verkställande själfva. Är detta ett ondt? Ja, och ett svårt organisationskätteri af högst förlamande egenskap. Svenska kungars dygn består ej af flere timmar än andra kungars. Det är en materiel omöjlighet för regenten att direkte befatta sig med så många ämbetsverk. Kungen i Sverge kan omöjeligen ensam medhinna hvad 6, 7 eller 8 ministrar göra i alla andra stater. Jag missdömer ingalunda därmed våra regenters förmåga eller våra ämbetsverks uppsåt och dugelighet. Det är ej af misstroende till våra kommenderande generaler eller till våra bataljonschefer vi fördela våra arméer på divisioner och brigader. Det sker, emedan sjelfva Montecuculi ej hade förmått föra sitt befäl genom omedelbar beröring med 40 à 50 bataljonschefer.

Hittills har jag likväl allenast afhandlat den för rikets tjänst skadeliga verkan närvarande organisation har på couranta ärenderne. Än större skada gör den staten som hinder för den förkofran, det framskridande med sin tid, hvarförutan ingen nation blir stark eller lycklig, hvarken komparativt med hvad hon kunde vara, eller relativt till andra nationer. Det lärer icke bestridas, att de högre ämbetsmännen fullgjort blott hälften af sin plikt, när de behörigen handlagt couranta ärenderne. Vid nyssnämnde äfventyr för den stat de tjäna måste de oupphörligt syfta till ett bättre, till förkofrande af hvad de under händer hafva. Allt kan förbättras på jorden. Ergo bör förbättring eftersträfvas i allt. Men hvem kan väl fordra planer därtill af ämbetsmän så totalt skilda vid all makt öfver sina planers verkställighet? — Hvem vet ej, huru litet ett förslags intrinseka förtjänst båtar, hvem vet ej, huru skadeligt resultat det bästa förslag kan få, om oskickelighet, oredlighet, illvilja, ja blott liknöjdhet och orklöshet kunna få råda vid verkställigheten? Hvem vill således framstå med ett förslag, som han riskerar att se sålunda förfuskadt? Hvem vill blottställa sig för denna frätande harm? Hvem vill på sådane villkor åtaga sig ansvarighet inför opinion? Hvem vet, huru mången ljus, nyttig, ypperlig idée våra statssekreterare hos sig på sådan grund kväft? Jag hör ofta dem, som undra på deras overksamhet. Det är, när de i ringaste mån af sitt nit drifves utom cirkeln af

ämbetsslentrianens oaflåtligaste fordringar man skulle undra på dem. Jag hetes vara ifrig och verksam. Men blef jag statssekreterare (hvartill, tror jag dock, jag af ingen fördel kunde bekvämas, huru högt jag än skulle af kallelsen finna mig hedrad), så teg jag som en fisk med allt hvad planer och förbättringar heter. Icke blott af egoism, men för det att det förslag, som, väl verkställdt, blifver balsam i statskroppen, kan, illa verkställdt, bli dess gift.

På sådane grunder är det jag egenteligast ifrån denna här anmärkta organisation härleder det onda. Ondt finnes ju: därom äro ju alla ense. Hvarifrån annars denna täta klagan öfver lamhet och osammanhang i ärendernes gång, öfver så långsamt framskridande i somt, öfver stationärt tillstånd med annat, ja t. o. m. öfver sackande akterut med något? Nåväl — intill dess annan verksammare orsak mig visas, påstår jag, icke att felet ligger ensamt i ämbetsverkens organisation, men att, i den mån det ligger i denne, ligger det hufvudsakligast i den bristfällighet jag anmärkt: nämligen i frånvaro af befäl, af verkställande kraft i spetsen för hufvuddepartementerne af rikets styrelse.

Huru skall nu detta hjälpas? Här finner jag mig något brydd.

Icke vid att förklara, att hjälpen består däri, att konungens statssekreterare utrustas med makt och myndighet att i konungens namn, men på eget bevåg och utan annan omgång eller förpliktelse än den att förfara lagligen och till konungen rapportera, hvar inom sitt departement utkräfva behörig efterlefnad af alla gällande lagar och författningar och enkannerligen att igenom alla instantier följa och tillvägabringa behörigaste verkställighet af alla af dem expedierade konungens bud och befallningar, hvaraf skulle följa [såväl] deras rättighet att utfärda handbref till rapporters och upplysningars infordrande samt till ledande, förklarande och pådrifvande af all verkställighet, som samtelige ämbetsverks förpliktelse att ovägerligen åtlyda sådane handbref, enär de angå verkställighet af existerande lag och författning eller af konungens konstitutionelt utfärdade befallningar.

Ej heller är jag brydd vid att besvara de endast i Sverige möjeliga skrupler, enligt hvilka statssekreterarne härtill skulle först behöfva förstärkning i värdigheten eller i rangen. Nödgas ej arméens och flottornes högst uppsatta befälhafvare lyda konungens föredragande i kommandomål utan afseende på dessas rang? Är förhållandet ej enahanda i hvarje armé emellan chefen för generalstaben och generalerne? Närvarande franska krigsministern är bland de yngsta generalmajorerna och kommenderar dem, som minister, alla. Franska justitieministern har aldrig varit annat än advokat. Hvad rang ha Canning, Peel, Robinson och Huskisson? Alltnog, att de under en mängd olika benämningar innehafva ämbeten, vid hvilka är fästad rättigheten att befalla i kungens namn, eller rättare ämbeten, inrättade enkom för att vara ständiga organer af kungens befallningar, — och detta är dem nog att utan afseende på annan ämbetsrang i så måtto befalla. — Se där principen, som reder allt dunkelt i den frågan och som utan ringaste fara för friheten, den

man åtminstone i England förstår att vårda, ger regeringen en drift, en kraft, som vi i Sverige ensamme bland alla stater, så souveräna som konstitutionella, hittat på att vilja undvara. Och det hvarföre? Af en dunkel farhåga, för hvilken icke ens de, som hysa den, förmå göra fattlig reda, och af en till yttersta löjlighet gränsande småaktig rangkänslighet.

Nyssnämnda farhåga hos mina vedersakare är visst icke heller hvad som bryr mig vid mitt förslags framställande. Ordet minister förskräcker dem, men ha de nånsin för sig sjelfve redogjort, hvad de egentligen mena med en minister? Aldrig ha de under våra många kontroverser uppgifvit det. — Se här min definition. Minister är, under hvad benämning som helst, den ämbetsman, som närmast konungen, med en mer eller mindre vidsträckt egen myndighet att befalla och handla i konungens namn, förestår en hufvudafdelning af rikets styrelse. Minister är *icke* den föredragande och expeditionschef, som alls ingen myndighet äger utom sitt kansli och som måste be kungen själf tala, när behof af befallning göres. — Olika lokala förhållanden föranleda till olika behof af latitud i makt hos cheferne för departementerne af rikets styrelse. Andra länders ministrars makt går stundom ända till initiativets tagande på eget bevåg i stundom viktiga regeringsåtgärder. Min linia är ganska bestämdt dragen. Jag begär för våra statssekreterare ej makt att i ny sak, ej ens den ringaste, handla på eget bevåg, blott makt att få gjordt, och väl gjordt, hvad kungen inom deras departement befallt. Må mig tillåtas i förbigående anmärka, att ministerskräcken, sällsamt nog, verkat på 1809 års lagstiftare. Af 6 departementer ha vi två, där ingenting är att administrera. Desse ansåg man högst maktpåliggande att förse med ministrar. I de öfrige 4 departementerne är allt administration. De fingo statssekreterare, beröfvade all makt att administrera. E sempre bene! Eller är anmärkningen icke riktig? Utrikesministern förer befäl. Justitieministern dömer och är alls icke minister. Ingendera har det ringaste att administrera, ty man kan väl ej kalla administration utdelningen af diplomatiska kassans anslag till missionerne, och hvad som inom justitiedepartementet kunde på sätt och vis anses som administrativt tillhörer ju justitiekansleren och statssekreteraren för inrikes ärenderne. Och sådant kallas organisation!

Men jag återvänder till hufvudsaken. Jag är brydd, sade jag, huru jag skall uppgifva hjelpen, och väl må jag vara det, då jag uti grundlagen aldrig förmått att finna en enda bokstaf, som förmenar konungen att gifva statssekreterareämbetena den makt och myndighet jag för dem begärt. Väl bjuder grundlagen, att hvarje kungens beslut skall framläggas till kungens underskrift och af statssekreteraren kontrasigneras. Jag yrkar ingalunda afsteg ifrån detta stadgande. Ej må ringaste regeringsåtgärd få originera hos statssekreteraren. Ej må han vara berättigad att genom handbref gifva första impulsen i något, äfven ringaste, mål. Men att han utan kungens nya underskrifts erhållande hvarje gång ej skall få af-

låta de skrifvelser, som till ett af kungen i statsrådet utfärdadt och undertecknadt besluts behöriga verkställighet fordras, att han i kraft af sitt höga och ansvarsfulla ämbete ej skall få anses tala och befalla i kungens namn, då han håller sig inom lydelsen af redan existerande lagar och författningar, då han talar och befaller blott för att till behörig verkställighet befordra hvad lagen redan stadgar eller hvad kungen konstitutionelt och uttryckligen nyss befallt, därtill kan ej uppgifvas något giltigt skäl.

Eller hvad olägenhet befarar man häraf? Den för konungamakten, att en öfverdådig statssekreterare befaller sådant, som utan kungens vetskap ej får befallas? Men han står ju under kungens ögon: han skall ju dageligen i statsrådet redogöra för sine åtgärder, och öfverskrider han sin gräns, så åtlydes han ju intet.

Befarar man olägenhet för friheten? Denna kan fordra, att ingen författning kan annorlunda än under föreskrifne konstitutionella former emanera. Men när en författning är sålunda emanerad, hvad kan friheten då ha att befara af åtgärder, som endast få ha till föremål verkställigheten af hvad lagligt befalldt blifvit? Finnes högre nonsens än att medgifva, det väl skall konungen under vissa former få genom sina statssekreterare låta utfärda vissa beslut, men att kungen till erhållande af verkställighet därå ej skall äga annat medel än att genom sin egna direkta uppmärksamhet och förnyade underskrift verka på de verkställande?

Jag påstår tvärtom [att] det konstitutionella interesset t. o. m. fordrar hvad jag har föreslagit. Detta interesse är hufvudsakeligen sammanbundit med ansvarighetsprincipen. Domens utöfning är illusorisk i den mån den är orättvis. Högre orättvisa än att göra en ämbetsman ansvarig utom gränsen af sin verkningskraft gifves intet. När nu våra statssekreterare ingen eller en högst ringa makt äga öfver verkställigheten af hvad af dem föreslagits och expedierats, när de således icke kunna bedömas efter resultaterne af deras åtgärder, enär beskaffenheten af desse resultater så hufvudsakligen beror af det verkställighetssätt, öfver hvilket de ingen makt äga, än mera, när denna deras maktlöshet är för dem ett likgiltigt skäl att afhålla sig ifrån föreslåendet af nyttiga åtgärder, huru kan man då bedöma deras nit, drift och skicklighet? Huru kan då nånsin rättvist emot dem utöfvas det i 107 § af grundlagen stadgade ansvar, som jag för min del anser för den ojämförligen viktigaste delen af ansvarighetsprincipen. Inskränkes ej ansvarigheten då till det, som 106 § stadgar, nämligen till den, som rena lagbrott medföra? Är det då ej sant, att riken kunna högst lagligen vanskötas och förfalla till vanmakt och vantrefnad? Skulle man ej tro, att närvarande organisation antingen öfversett eller ock afsett detta, då den, långt ifrån att uppmuntra eller tvinga departementscheferne till nit, drift och verksamhet, tvärtom skyddar liknöjdhet och overksamhet, ja t. o. m. uppenbart lockar till dessa fel? När statssekreteraren är ansvarig blott för de olagligheter han begår, men platt icke för det nyttiga han underlåter och allra minst för allmänna tillståndet inom sitt departement, blir

det icke för honom en uppenbart riktig beräkning att, i den mån han handlägger ett mindre antal mål, i den mån lefver han tryggare för ansvar, så att den statssekreterare, som expedierar blott 2,000 om året, är 50 pct. klokare än den, som expedierar 3,000?

Men ansvarighetsläran har hos oss aldrig varit förstådd. Detta synes bäst däraf, att ansvarigheten för kungens i statsrådet fattade beslut öfverflyttas på dagen på den expeditionssekreterare som händelsevis föredragit. Häraf följer, att denne är för dagen oberoende af statssekreteraren, ty med ansvar måste följa själfständighet. Men få regeringsåtgärder äro i och för sig själfva riktige eller oriktige. De äro det oftast relative till det antagne systemet och till de af detta alstrade antecedentier. Om nu expeditionssekreteraren befordrar ett mot det antagne systemet stridande beslut, hvarigenom 20 äldre kloka beslut bli skadeliga och systemet i sin grund rubbas, så har han utan tvifvel gjort något ganska skadeligt, om annars plan och system äro nödvändiga villkor för dugelig administration. Men har han därvid ingen form förnärmat, så kan honom intet ondt ske. Såväl administrationsprincip som ansvarighetsprincip bjuda således att, när statssekreterarens förfall icke är af den natur, att någon i hans stad och ställe bör tillförordnas att tjänsten och ansvaret öfvertaga, utan blott är tillfälligt och transitoriskt, bör expeditionssekreteraren föredraga i enlighet med statssekreterarens föreskrift, denne ansvara för det tillstyrkta beslutet, och expeditionssekreteraren ansvara blott för föredragningens fullständighet och formella behörighet.

Många flera anomalier finnas i våra ämbetsverks organisation. Ridderskapets och adelns protokoller vid 1823 års riksdag innehålla mina tankar därom. Här har jag blott velat försöka ytterligare bevisa den sats redan vid 1812 års riksdag yttrades och om hvars riktighet 14 års eftertanka grundat min djupaste öfvertygelse — att nämligen våra statssekreterareämbetens maktlöshet utgör hufvudfelet i vår administration.

---

2. Den norska frågan 1828.

Memorandum.

Mig är ålagdt yttra min tanka om den beklagliga sinnesstämningen i Norge och förnämligast om sannolikheten af utifrån verkande orsaker dertill.

Sådane skulle kunna vara

1:o) Stämplingar af danska regeringen.

2:o) Stämplingar af det afsatta konungahuset.

3:o) Stämplingar af de i Europa existerande hemliga förbund.

Jag tror icke på *danska* stämplingar.

Lika litet som vi hunnit glömma Finlands förlust, lika litet har visserligen Danmark ännu kunnat glömma Norges. Lömskt ha alla

danska regeringar förfarit emot Sverige, äfven då, när till hämndelystnad inga färskare anledningar fanns än Karl den 10:s eröfringar, af hvilkas återgång intet rimligt hopp likväl kunde hysas. *Omöjliga* äro danske regeringens stämplingar således icke nu: — dock, sannolike äro de icke. Försiktigheten förbjuder dem. De politiska sederne i Europa ha hyfsat sig. Det cabinett, som nu skulle beslås med sådane nedrigheters bedrifvande hos grannen, skulle få olidelig smälek att utstå, ej allenast af allmänna opinionen, utan af Europas öfrige cabinetter. De mäktigaste bland dessa ha högsta intresset i att bannlysa sådana ränker, enär de alla äga nya eröfringar, där likartade knep skulle gifva dem myckot bekymmer. Sådant skulle dessutom misshaga dem i dess egenskap af möjelig fara för det hufvudändamål, åt hvilket vi nu i 13 år sett dem uppoffra allt: nämligen allmänna freden och status quo i Europa.

Kung Frederik den 6:tes lynne, hans ministèrers personliga beskaffenhet, hans skattkammares tillstånd, så föga gynnande för så penningeödande konster, synas mig också ägnade att afvända misstankar.

Recuperationsplaner kunna dessutom icke gärna förmodas. Vore de annars verkställbara, så kunde de väl numera aldrig föra längre än till en förening, *sådan som nu vår*. Men vår ringa fördel af denna, när defensionsnyttan afdrages, är nogsamt bekant. För det ultramarinska Danmark vore den uppenhart ingen. Förmå harcelera vårt cabinett under några fredsår och vid första krig ha skadan, och nesan, af Norges återeröfring, se där allt hvad en med ordinairaste vett utrustad dansk statsman numera kan af dess återförening förvänta.

Stämplar *f. d. kongl. famillen?*

Jag tror det icke.

Hvarje vårt bekymmer är utan tvifvel dess interesse och fägnad. Men far och son äro, hvar på sitt sätt, rakt oförmögne till något sådant. Markgrefvinnan[1] är nu snart 75 år gammal. Polier[2] allena kunde bedrifva slikt. Men han hvarken törs eller förmår det, med mindre cabinetterne gifva sitt samtycke, sin ledning och sina pengar.

Cabinetternes verkliga inre sinnelag emot oss på det hela är ett ämne, som utan tvifvel förtjänar att rätt uppfattas, och i hvilket jag hos oss ofta funnit antingen missförstådd tillit eller öfverdrifven misstro; vid annat tillfälle skall jag därom utveckla hela min tanka. Nu skulle den bilda en alltför betydlig digression, som dessutom vore här öfverflödig. Här är nog att antaga, att de 4 stora continentala magterna utan tvifvel med hemligt nöje se, att den enda, på nationernes legitimitet sig grundande dynastien har regeringsbekymmer af nationell beskaffenhet, och att än högre är deras skadeglädje, då den som mönster för frihetsälskande furstar i Europa framställdo regenten provoceras till strid af frihetsyran. Ja, jag antager också, att denne dolska fröjd är lifligast hos furst Metternich i sin tredubbla egenskap af illiberalitetens patriarch, af en oss föga huld minister (hvarom mera en annan gång) och af prins Gustafs enda synlige protector.

[1] Gustaf IV Adolfs svärmoder.

[2] Baron de Polier-Vernaud, guvernör för prinsen af Vasa.

Men: — när jag å andra sidan betraktar, först hvad jag redan anfört om nesan och vådan af sådane stämplingar hos andra, och därnäst samt i synnerhet dessa makters så strängt sysselsatta tillstånd, i hvilket de verkeligen mer än allt annat frukta ringaste nya complication, som kunde åt dem alstra ny tillsats af bekymmer, tvekar jag alldeles intet vid att anse, det ingen utländsk machination af detta slag för närvarande medverkar til sinnesställningen i Norge.

Sist — månne Norge bearbetas af *hemlige förbund?* Jag tror det för ingen del. Dessa förbund arbeta blott i souveraint styrda länder. Det mål, till hvilket de där arbeta, är i representativa stater redan vunnet. I dessa ha de för öfrigt ingen verkningskraft, ty denna äga de blott i mån af motståndet, på sätt ångan förmår frästa på kitteln, blott i den mån säkerhetsventilen är tillsluten. Men denne hålles i Norge af den fria periodiska pressen ständigt öppen, och journalisterne göra ju uppe i ljusa dagen, helt obehindradt och utan äfventyr, hvad *die geheime Brüder* i de icke pressfria länderne måste göra underjordiskt. Låt vara, att bland de förra finnas de, som med de senare ha lika föremål, nemligen åverkan på kungamagten, äfven på den lagbundna. Skillnaden blir alltid den, att medan *die umtriebe minera* fästningen, arbeta journalerne *à la sappe*, således *i dagen* och synbart, i ty att när man läst de fientliga bladen, så vet man om deras förehafvande och ändamål vida mer, än domstolarne i Maynz och Köpenick nånsin förmått om *sina* mullvadar upptäcka. Det är under denna synpunkt jag anser att, ehvad kanaljerier i Norge bedrifvas, äro de icke att anse som åvägabragte genom utgreningar af hvad vi egentligen med *die geheime Umtriebe* förstå.

Inländske äro således, i min öfvertygelse, orsakerne till förhållandet i Norge.

Till dessa räknar jag *icke* en nyss emanciperad nations kinkiga månhet om sin frihet. Denna existerar utan tvifvel och medverkar. Men den adresserar sig till norska kungen, och det är mot kungen i *Sverige* jag nu ser missfirmelserne egentligen riktade.

Men jag räknar *danska* surdegen som i Norge qvarstannat, och som nu för egen norsk räkning jäser.

Jag räknar det *ärfda* hatet, i hvilket hvar norrman, öfver 25 år, hunnit bli uppfödd. Item måste grannephobien vara intensare i Norge än i andra länder. Dessa ha gemenligen flere grannar att hata. Norrmännen ha blott en: blott oss. De detestera oss ostördt och odeladt: ergo intensare.

Jag räknar det under de senare 40 åren af oss *förvärfda* hatet. För att bedöma det billigt, betraktom oss objectivt, d. v. s. ställom oss i tankan vestanfjälls, och åskådom de 40 senare årens händelser i Sverige, sådane som de i norrmännens retina måst afspegla sig!

1788: krig mot Sverige. En del af svenska adeln stämplar med kejsarinnan, en annan del tager flocktals afsked under brinnande campagne.

1789: vid en riksdag, hållen under betänkeligaste krig, idkar hela ståndet hätskaste opposition emot konungen.

1792 mördas denne konung, den förste svenske furste, som efter 50 års tysk regering bestigit svenska tronen. Adelsmän voro alla de sammansvurne, och officerare de flesta.

1808: nytt krig med Sverige.

1809 försvinner svenska hären ifrån gränsen. Hvart är han gången? Till Stockholm att afsätta kungen. Och norska hären inbryter icke i Sverige? Nej, danska generalen är mutad med löfte om svenska kronprinsmanteln.

Nu spörjas i hela Norge sällsammaste och vidrigaste ränker. Hvadan dessa uppmaningar till affall? Jo, den *danska* fursten hade lofvat att, ställd närmst *svenska* tronen, skulle han locka under *svenska* spiran det rike, han nyss af *danska* konungen varit ombetrodd att försvara, och där han endast igenom *danska* kungens förtroende förvärft det anseende han så söker begagna! Svenskarne samtycka, att *denne* väg låta bestiga sin trontrappa! *Svenska* statsmän tro på denna absurda tillställning, och *därpå* fota de hela tidens politik!

1810 ankommer äfven denne furste. Svenska allmänheten anser honom förgifven. Sveriges första ändlingar, ja, Sveriges drottning misstänkes och beskylles! En af rikets högsta ämbetsmän mördas i hela befolkningens och garnisonens åsyn! Banemännen förblifva okände, och alla förblifva ostraffade!

Denna tafla är ju sann. Opartiskheten, understödd af mycken sakkunnighet, kan vid dess åskådande fridöma klasser och stånd ifrån det odium, som endast individer förtjent, och äfven fria en del af desse ifrån det, som bör skrifvas på omständigheternes räkning. Men sedde ifrån fjällryggen, med granuhatets ögon, ha ju desse händelser bort i Norge alstra outsägelig afsky till svenska statsmän, svensk adel, svenska ständer, svensk militair, svenske tjänstemän, och allt svenskt.

1810 sågo Norrmännen svekets bemödanden upphöra, men nu vidtog politikens och styrkans kännbarare, dock ädlare, åverkan.

1812 bortslöts Norge i S:t Petersburg.

1813 begyntes tvåårig svältkur och alle öfriga med strängt hämmade communicationer förente lidanden.

1814 krig och stryk, stryk alltid och allestädes, stryk, säger jag, och norska vapnens yttersta förödmjukelse.

Hvad nya ämnen till hat!

Dock, tvänne vederlag hade nu norrmännen, hvarmed trösta nationalegenkärleken och försona minnet af utståndne lidanden: den öfver all måtta fria constitutionen och den politiska individualiteten som stat.

Men den förra ha de vid hvarje senare storting sett ifrågasättas.

Den senare tro de ständigt hotad af fusionsplaner, som östanfjälls smidas, mena de.

Men af tvnene blott genom en gemensam regent förenta nationer har den svagare alltid burit afsky till incorporation.

Denne afsky ökas hos norrmännen af norska folksfördomen, som uti incorporation med Sverige ser Norges inkräktning af denne samme svenska adel, som genom ofvanuppräknade antecedentier blifvit vestanfjälls så execrerad.

De upplystare norrmän hämta af svenska statsförfattningen en ytterligare och billig ovilja till närmare förening. Bedröfveligen märkbart blir i alla tider, att *de* statsmän, som 1809 grundade Sveriges hela politik på Norges förening genom Karl Augusts utkorande, alldeles försummade att till emottagande af denne aggregation omstalta Sveriges politiska former, som likväl genom revolutionen då voro blifna i dessa statsmäns händer ett mjukt vax, hvilket kunnat bildas till hvad nyttigt man förstått och velat. Men ej nog att vår statsorganisation äger denna relativa olägenhet. Den är *an sich* högst beklagelig och anomalisk. Därom kunna norrmännen icke vara okunnige, sedan de nu i 16 år hört oss sjelfve vid alla våra riksdagar *ständigt* öfverklaga och *aldrig* förbättra våra inrättningar, efter hvilka de således omöjligen kunna vara frestade att jemka sine. Sant är ock verkeligen, att i hvad styrelsens organisation beträffar, är Norge den civiliserade system och Sverge den barbariska.[1] — Tillägges vårt olyckliga myntsystem, den i Sverige så öfverhandtagande bankerutteringen och hela vår osaliga financiella ställning, så ohjelpelig genom våra egna grundsatser, genom vår af ständer styrda bank, genom vår oförnuftiga skattefördelning, genom vår öfverdådiga luxe och missföstådda lära därom, genom våra quinquenella schustringar(?) med nya systemer och vår oafbaseliga hårdnackenhet att vid allt detta förblifva, — så förstår man lätt, att tron på incorporationsplaner måste försätta norska sinnena i eretisme. Att denna tro är ogrundad, att Sverge, såsom det är organiseradt, är oförenligt med Norge och med hvarje annan stat, posito då föreningsdriften vore ömsesidig — allt detta, säger jag, ändrar ingen ting i förhållandet. Det, som *tros*, verkar i sådana fall lika med det, som är.

Betraktar jag å andra sidan *norrmännens* politiska inskränkthet i alla andra afseenden, och synnerligen deras utmärkta dumdristighet, så antager jag som ytterligare skäl till ovilja och till ständiga provocationer en fåkunnig tro på möjligheten af en ifrån svenska konungahuset afsöndrad, sjelfständig norsk krona.

Att folkopinionens corypheer vid sådane förhållanden lätteligen förmå förblinda densamme, så öfver Norges sannskyldiga interesse, som öfver de ofanteliga välgerningar Norge skett, först genom föreningen och sedan genom kungens administration, är något *så* vanligt, att motsatsen allena vore det, som kunde väcka förundran. Med vilja har jag förbigått den mängd mindre gravamina jag blott yteligen känner. Ha vi tillfredsställt den billiga delen af norska nationalegenkärleken? Huru ha norrmännen vid vissa solemna tillfällen blifvit behandlade? Hvi bära våra arffurstar ej också norska titlar? Huru ha kungens ombud tjent Hans M:t i *Marieboeska* saken? Allt detta vet jag intet. Men att denna sistnämnda affaire gjort gräsligt ondt, det vet jag.[2] I ett *litet* land finns *ingen* liten sak.

---

[1] Torde syfta på statsrådets dåvarande sammansättning och förhållande till ämbetsverken. Jfr föregående uppsats.

[2] Köpmannen Ludvig Mariboe, som i Norge sedan 1805 drifvit stor affärsverksamhet och vid flere tillfällen utmärkt sig genom patriotiskt nit,

Nu är det icke i en sådan sinnesstämnings natur att vara purt defensiv. Ett förhållande sådant som Norges till oss *kan* icke vara stillastående. Norge måste oupphörligt gravitera *till* Sverige, eller *ifrån* Sverige. Det ena sker nödvändigt i den stund det andra ej påarbetas. De oss afvogt sinnade känna detta, instinctmässigt om ej annorlunda, och inskränka sig därföre icke till försvar af sin grundlag och sitt oberoende, när de förmena dem vara af kungens propositioner eller beslut angrepne. De underhålla en ständig offensive. De fortsätta oppositionen mellan stortingen. De skulle frukta hatets kolnande, om det ej genom ständiga manifestationer constaterades och lifvades. Den, som icke ständigt och bittert utalar sig *emot* oss, skulle frukta att anses vara *för* oss; och hvad inom husen sålunda oafbrutet fortsättes, öfvergår till explosion, när månge komma tillsammans.

Sådan är *min* uppfattning om rätta bedömandet af de symptomer, som i *Norge* sig framtett. Vid dess framställande har jag dock intet annat anspråk än att söka uppgöra, huru föga utländsk inverkan till förklarande af detta tillstånd behöfver förutsättas. I allt öfrigt afseende fördöljer jag mig ingalunda, huru föga värde en på så långt afstånd fattad opinion kan äga.

Sedan jag nu utvecklat mitt begrepp om det beklageliga förhållandets orsaker och natur, återstår för mig att indicera min åsigt om hvad, sic stantibus rebus, är att därvid åtgöra.

Åsidosättom hätskheten hos folket: att icke ifrån början ooh oaktadt alla smekande manifestationer ha antagit den som gifven, är att ifrån början ha självilligt gjort sig illusion. Tvärt häfvas kan dessutom denna hätskhet icke. Den måste af tiden, och genom vår goda styrelse, bortnötas.

Må Norge, säger jag, vara ondt eller godt, item måste det kunna styras med nytta för sig, utan skada för Sverige samt med heder och någorlunda tillfredställelse för båda rikenas konung. Huru detta skall kunna ske, är problemet att lösa, problemet, som *måste* lösas, eller löses snart eller sent föreningsbandet, hvilket åter Sveriges bestånd numera icke medgifver.

Vid forskandet efter solutionen af detta problem åsidosätter jag allt det ofvannämnda. Jag åsidosätter, säger jag, Norges oss afvoga sinnesstämning, alla förra årets händelser, och allt accidentellt. Det onda ligger mycket, mycket djupare. Det ligger i föreningsvillkoren, som äro af den olyckliga beskaffenhet, att så länge de bestå, kan bitterheten aldrig utplånas, att de skapte den om den icke fanns, och att, om den hvarken förefanns eller skapades, vore ändå lika omöjeligt att lyckligt regera i Norge.

---

hade under krisen 1816 råkat i stora svårigheter, måst upphöra med affärerna och därvid sökt och erhållit Karl Johans ekonomiska understöd samt 1817 öfverflyttat till Sverige, där han blef adjutant hos Karl XIII. Den väntade befordran uteblef emellertid, hvarpå han 1822 återflyttade till Norge, där han ställde sig i oppositionens led som utgifvare af tidningen »Patrouillen». 1827 hade planer att göra honom till stortingsman varit å bane, men strandat möjligen på grund af tidningsartiklar rörande hans föregåenden.

Desse villkor kunna reduceras till tvenne. Kungen kan tvingas att göra stortingets af honom ogillade vilja. Kungen måste sakna alla medel att få sin vilja gjord af stortinget.

Det förstnämnde bildas genom ofullständigheten af konungens veto-rätt. Öfver detta onda behöfver jag ej utbreda mig. Det har blifvit nogsamt insedt. Till dess bevisning har intet lemnats osagdt. Till dess afhjelpande intet lagligt lemnats oförsökt.

Det andra villkoret är bildadt genom norska kronans radicala af-saknad af hvarje i alla kände representativa monarchier förhandenvarande medel till anvärfvande af majoritet i sitt parlament. Detta än större onda har, tyckes mig, aldrig blifvit behörigen beaktadt.

Fastmera måste man vid dess blotta antydande uthärda ideologernes förkättrande utrop. Just detta förhållande anse de tvärtom som representativa systemets skönaste ideal. Ja, äfven de af dessa utopister, som möjligen skulle kunna förmås inrymma absurditeten af ett blott suspensivt veto, skulle ropa ack och ve öfver den leda immoraliteten af majoritets bildande genom inflytelse. De glömma, att styrelsen icke har monopolium å förförelse, att därtil finnas andra medel än dem ministrar disponera, att concurrensen är öppen för alla, som ha planer, och att den idogt begagnas: att således står hon afväpnad bland intriganter, den regering, som intet annat inflytelsemedel äger än god afsigt, förstånd och vältalighet, men att första moraliska regeln för statsmän likväl är att göra practicabelt det regeringssätt, de svurit att practicera, emedan detta besvurna annars icke består.

Alla parlament äro alla styrelsers födda motsägare, vore de styrande än idel Soloner och Demosthener.

Denna motsägelseanda systematiseras af partiandan, hvaraf förmåga hos regeringarna att systematiskt motverka denna än högre påkallas.

Anmärkom härjemte, att periodiska tryckpressens nyvuxna och förfärliga magt icke är neutral! Den tillhörer oppositionerne. — Endast i Arcadien väntar man ännu effect af ministeriell journalism.

Men vid sådant förhållande är ju permanent minoritet ju den regerings säkra lott, som väpnad blott med dialectik och retorik måste emot oppositionerne strida. Bestode än ministèren af idel professorer juris och logices, skall han ofelbart tappa jemnt så många frågor, som förekomma.

Men är detta likmätigt representativa monarkiens natur? Benämnelsen allena svarar och bevisar *nej*. Huru länge tror man, att den kan på dessa villkor idkas? Huru länge tror man, att konungamagten uthärdar denna passivitet?

Historien besvarar intet dessa frågor, ty norska kungamagten är den enda representativa regering verlden i sådan belägenhet sett, och än har trädet icke hunnit bära all sin frukt.

Den, det redan bär, är att kronan i Norge njuter ofvannämnda permanenta minoritet i sitt parlament. Men hvad säger jag: minoritet? Det är icke så väl; af denne kan blifva majoritet. Nej, complett unanimitet emot sig har regeringen, så mycket jag vet, hittills oafbrutet mött i alla mål af någon vigt, och ett väsende likt en ministeriell talare har, mig veterligen, aldrig än på stortingsbänk sig förnimma låtit.

Sällsamt är icke detta. Motsatsen allena vore det i ett nyss förent rike.

Orättvist skulle man också skylla stortinget. Det har i mitt omdöme visat ändå mer hofsamhet, än af ett så oberoende parlament väntas bort. Sverige är väl af alla land det, om hvilket fullkomligast kan sägas, att det har den kung, det velat ha, och att denna kung har landets opinion för sig ända igenom, och ändå, hvem vill framträda och påstå, att det i Sverige skulle gå en bit bättre än i Norge, om de svenska riksdagsmän vore alla så complett utur kungens hand, som de norska stortingsmän äro? — Gud bevare oss för de grundlagsändringar, som lemnade tillfälle till försöket.

Se detta, de norska väljarnes och valda representanternes totala oberoende af kronan är vårt egenteliga, ofanteliga onda i Norge, och det är så mycket svårare, som det är oboteligt.

Vetoparagraphen är vida mindre fatal. Absolut veto är en concret, begränsad ide, som kan med bestämda ord uttryckas, en fördel som öppet kan omtalas, med upplyftad panna yrkas — och med ärligt våld tagas, om den ej erhålles i godo.

Icke så förmåga till parlamentair inflytelse. Denna helgjutes icke. Den kan icke heller enkom instiktas. Den måste tillkomma indirect och oförmärkt därtill verkande institutioner. Dessa kunna icke heller *tagas*, ty äfven våldet måste i ty fall kunna motiveras. En total omstöpning kunde allena, och ändå långsamt, leda till målet, och denne är icke tänkbar.

Allena vore dock hvarje af dessa båda onda någorlunda drägligt. Absolut veto vore *ett* correctiv. Behof af konungens sanction skulle uttvinga stortingets medgörlighet. Saknande medel att få sin vilja gjord, slapp kungen åtminstone att göra andras.

Majoritetsmedel vore *ett annat* och än vida bättre correctiv. Då kunde det aldrig komma till uttömmande af den suspensiva vetorätten.

Men *förenta* bilda desse båda regeringsvillkor norska statssystemet till ett politiskt *monstrum*, oerhördt till sin beskaffenhet och af omöjelig viabilitet.

Det är en souverän parlamentsregering. Kronan saknar både motståndskraft och verkningskraft, och parlamentet äger båda. Konungen är detta parlaments befallningshafvande, regeringen dess statsexpedition, konungatiteln och spiran pura bogabberier.

Men i den politiska som i den physiska verlden kunna monstra hvarken trifvas eller länge lefva.

Konunganaturen uthärdar på längd icke sådan belägenhet. Ja, förutsatt hvad ädelmodig sjelfförsakelse som hälst, skall långmodet uttömmas. Än mer, ett *så* utrustadt parlament skall outblifveligen göra revolution till konungapligt. Späkt och lagom är icke i politiska aggregationers förmåga. Vilja allt, hvad de kunna, är i deras natur; kunna de allt, hvad de vilja, så spänna de ofelbart bågen, tills den brister, och det än vissare, när den tredje monstruositeten (som jag till vidlyftighets undvikande lemnat onämndt) existerar, nemligen att sittande på *en* kammare voterar parlamentet definitivt.

Konungen, säger jag, skall bli tvungen vädja till styrkan. Vanligen omkommer då kronan eller friheten. En kung, som vår, må det vara förbehållet att rädda båda.

Under tiden och intill måttet är fylldt, lefver man i den ofvan förmälta vantrefnaden, där förtroendet är stördt, misslyntheten ömsesidig, och allt, hvad man företager, vändande sig till ondo.

Det är i detta stadium Norge och dess konung sig nu befinna. Så förhålla de sig respective till hvarandra.

Sedd ifrån höjden af dessa betraktelser, förfaller till oändelig obetydelighet frågan, huruvida nu beramade extrating skall justera lagtima tingets insolenser eller öka dem med sitt approbatur. Det enda därom må sägas, är, att man icke har lätt att förmå inse hvarföre *samma* tingsmän, röstande under *samma* grundlag och under impulsion af *samma* anda, skulle rösta *nu* annorlunda än *då*.

Sturskas de, så ljuta vi en förödmjukelse *till* att uppskrifva och tåla till vedergällnings-dagen. Mjukna de, så krassla vi oss åter fram i två år, för att vid nästa lagtima ting åter befinna oss i samma betänkeliga och nedsättande anomaliska tillstånd.

En gång måste ändå Norge flyttas utur den i alla afseenden osaliga Eidsvoldska abnormiteten. En gång måste det försättas i den regelmässiga categori, där de för Europas öfriga constitutionella monarkier antagne grundsatser och regeringsreglor blifva äfven på Norge användbara.

Norges eget väl, Sveriges säkerhet, dynastiens trygghet fordra det oaflåteligen.

Men, bevisa det var lätt; svårare blir att besvara frågan: *huru skall detta ske?*

All framtida effect af hot annullerades 1821.

Hvad ljus och sorgfällig discussion samt huldt upplysande bemödanden förmå, uttömdes 1824.

Sin känslolöshet för konungsligt undseende och långmod samt oförtjent huldhet ådagalade nerrmännen 1827.

Hvad återstår då? Uppenbart intet annat än att *taga*, hvad man vill och måste ha.

Men *huru* taga det?

Ett norskt 1772 vore skönt, och skulle motsvara alla ändamål. — Men 1772 skedde genom svenskar, bland svenskar. Kan det i Norge, genom norrmän, eftergöras? Må det då ske i dag hällre än i morgon! Men beklageligen lärer det icke vara att påtänka.

Då återstår endast svensk härsmagt.

Åsedt som militairisk operation, är Norges kufvande lika lätt gjordt som sagdt.

Men *formen* och *påföljden* bry mig.

Långt ifrån att anse vårt olyckliga föreningsförhållande förbättradt genom extratingets undfallenhet önskar jag, att detta *nu* må sturskas, ja, än uppenbarare och väsendtligare än förra tinget bryta grundlagen. Ja, må excesser sådane som de af den 4 november därvid förnya sig än brutalare! Detta vore uppror. Till dess hämmande och bestraffande

inrycker norske konungen med sine svenska trupper. Det är en känd väg, utstakad genom alla publicister och genom hundradetals antecedentier. Manifestet till Norge och communicationen till alla utländska hof skrifva sig då sjelfva.

Men nu afbeder och godtgör extratinget hvad stortinget brutit. Nu hålla norrmännen sig talmudiskt inom grundlagen. Alla excesser vid samqväm upphöra. Kungen mötes och omgifves af mäst demonstrativa kärleks- och vördnadsbetygelser: hvar stå vi då?

Allt, hvad jag ofvan sagt om det fördärfveliga af föreningsbandets närvarande beskaffenhet, förblifver lika sannt vid all denna legalitet, och vid allt detta kärnlösa smek, hvarmed norrmännnn så gärna slösa, när de slippa för det köpet, och hvarigenom de så länge hållit oss i så skadelig illusion.

Dock, vi uppskjuta då för i år med den radicala boten. Det antager jag i det fallet som gifvet.

Men, *en gång* måste denna radicala bot företagas.

Och då, om vi icke ha att förebrå norrmännen annat än, att de envist hålla sig vid ett formeligen negocieradt och å ömse sidor högtideligen besvurit, synallagmatiskt fördrag? Manifestet skrifver sig då icke sjelf.

Dock dermed blifver råd. Men hur skola vi förmoda, att saken tager lag, när svenska armeen inryckt i Norge?

Meningen kan ju icke vara en bestraffning af landet. Sådant tål ett så magert land icke vid och uppfyller intet ändamålet.

Icke heller är meningen en permanent occupation. Det vidtåler föga någotdera landets financer. Det skulle göra föreningen till en värre börda, än den är. Det kan visserligen blifva en nödvändighet, men kan aldrig anses som önskansvärdt.

Ändamålet måste således vara att få ihop ett storting, som voterar en förnuftig grundlag. Men till hvad grad är att förvänta, att man förmår norrmännen att sammanträda [och] välja stortingsmän under våra bajonetter? Och om än, till hvad grad skola de sedan anse en *i sådan väg* tillkommen grundlag bindande? Och hvad framtida åtlydnad, hvad stillhet i landet bli att påräkna? Förmås folket icke att välja, måste vi utcommendera stortingsmän, så låter allt detta än mer fråga sig. Svaren böra af någon, som bättre än jag känner Norge, gifvas.

Nu till effecten utomlands.

Interventionsrätt äger *ingen*. Våra allierade 1814 ha accederat till tractaten i Kiel, med hvilken ifrågavarande operation vore fullkomligen likstämmig. Ingen utländsk magt har, mig veterligen, garanterat föreningsacten af 4 nov. Icke heller kan rimligen någon främmande regering påstå sin trygghet, sin fördel eller sitt intresse i någon väg genom vårt företag comprometteradt eller ens concerneradt. Interventionslärans äfven vidsträcktaste tolkning autoriserar således icke utländsk mellankomst. För öfrigt äro och förblifva de ännu länge så pass sysselsatta alle, att de föga medhinna beblanda sig med så lång-

väga och dem så föga rörande mål. Jag tror således icke på något utländskt *hinder*.

Men jag hoppas lika litet något utländskt *medhåll*. Att påräkna det vore att bilda sig den bedrägligaste illusion. Jag har trott mig förmärka hos oss en benägenhet att antaga, det regeringarne och deras anhängare skulle i mån af sin absolutism finnà sitt intresse uti norska sjelf[s]våldets dämpande och se det med tillfredsställelse såsom deras systême gagneligt. Nej, så afsöndradt som Norge i geographiskt och i intellectuellt hänseende ligger, kunna de icke frukta någon smitta af dess frihetskoller, till ehvad ytterlighet den än må öfvergå. Striden står dessutom icke emellan absolutism och frihet, utan emellan tvenne nuancer af det absolutisterne så förhateliga representativa systemet. Men huruvida detta till en viss grad utsträckes eller begränsas är dem fullkomligt likgiltigt. Ja, fastmera är jag öfvertygad, att de vid våra norska svårigheter röna den hemliga skadefröjd jag främst här ofvan beskrifvit. Länge nog ha de liberala scribenterne och tidningarne smärtat och förödmjukat absolutisterne och legitimisterne med hänvisningar på liberalitetens lyckliga resultater i Scandinaviska halfön. Oangenäma kunna då den frihetsälskande konungens af frihetsyran förorsakade bekymmer icke vara frihetens fiender. Allt, hvad som tyckes bevisa omöjligheten af god frukt af frihetsträdet, måste vara desse välkommet. För öfrigt äga vi i frågan mera än gissningar. Vi ha de fem makternes svar på våra communicationer 1821.

Egenteligen är det blott Ryssland och England, hvars sannolika åsikter in casu quæstionis förtjena tagas i beräkning.

Att döma efter allmänna politiska præsumptionsreglor borde antagas, att Ryssland gerna och England ogerna se det, som försvagar oss. Jag tror likväl tvärtom, att det blef vesterifrån vi hade ledsamheter att förvänta.

Jag saknar all direct kännedom om kejsarens dispositioner, men tror dom icke vara illviljande, och lemnar åt Palmstjerna[1] att därom stadga regeringens omdöme.

Jag lemnar åt Stierneld att upplysa till hvad grad vi, i afseende på norska saken, vunnit eller förlorat vid Cannings afgång och Wellingtons uppträdande.[2] Jag anser det för min del så vida likgiltigt, att vi af Englands *cabinette* ingen ting i vår sak kunna ha att frukta eller att hoppas.

Mellankomst till Norges fördel vore allt för tvärt afstickande ifrån Englands så bestämdt, så ofta och så nyss yttrade lära i interventionsteorien.

Bistånd af England emot Norge är hundrade resor än mindre tänkbart, och omöjeligen har vårt cabinett kunnat en enda minut lemna rum åt någon sådan förhoppning.

Vi kunna icke ignorera, huru ytterst impopulär Norges tvungna förening med Sverige alltid varit och ännu är i England. Intet mindre

[1] Nils Fredrik Palmstierna, envoyé i Petersburg 1820—1845.

[2] Algernon Stierneld, envoyé i London 1818—1828. Wellington blef i januari 1828 chef för det engelska kabinettet.

än det af striden på lif och död med Buonaparte alstrade och öfvervägande interesset kunde 1812, 1813 och 1814 förmå i parlamentet hindra, att oppositions bittra utbrott emot ministrarnes medverkan därtill öfvergingo till formeligen ogillande parlamentsacter.

Denna disposition fortlefver i England och skall lifligen manifestera sig, om det kommer till det yttersta emellan oss och norrmännen.

Så vida kunde denna partialitet vara oss likgiltig, att den lika litet skall förmå engelska cabinettet att bistå norrmännen, som motsatte stämning af opinionen skulle förmå det bistå oss i en stund, då hushållning på 10 pund hörer i England till ordningen för dagen.

Men så vida är detta förhållande icke likgiltigt, att norrmännen däraf ha att förvänta ett möjeligt individuelt understöd. Att subscriptioner i England ske till Norges bispringande, och att volontairer ankomma, är långt ifrån icke omöjligt. Mycket finna väl engelsmännen icke calcul i att påkosta Norge, men så behöfves icke heller mycket att göra norrmännen fullkomligen galna. Item äro engelska lagarne ytterst vanmäktige att sådant hindra, utan speciella parlamentsacter, som kanske icke bli voterade.

I allt detta finnes dock icke något, som infirmerar hvarken nödvändigheten af att söka ändring i det olyckliga tilståndet eller utsigten att däri lyckas. *Ett* är att icke blunda öfver svårigheter, ett *annat* att låta dem afskräcka sig.

Conclusion.

Extratinget sturskas, och missfirmelser fortfara att ostraffadt störa allmänna ordningen? Då tveka vi väl icke vid att pragmatiskt slå till och *nu genast* taga hvad vi ändå en gång måste ha.

Extratinget vädrar faran och återträder inom grundlagen, öfrige missfirmelser upphöra eller bli af norska auctoriteterne opåmint och behörigen näpsta? Då är för oss option öppen att för närvarande vara där med nöjda eller ej, och då är för oss att undersöka, om uppskof med radicala boten är oss nyttig eller ej.

Därom förmår jag intet döma.

Men *en* sanning ligger för mig klar och synes mig vigtig, nämligen att vi måste göra *helt det ena* eller *helt det andra.*

Slå vi till, så måste anstalterne vara så träffade och så tillräckligt tilltagna samt vår föresats så oryggelig, att saken sker *ofelbart*, *fort* och *till fullo.*

Låta vi tvärtom stå till, så måste vi tills vidare fullkomligen finna oss i det tillstånd vi besluta att tåla.

Alla försök att därmed *jemka* måste upphöra.

Vi ha ju hunnit tillräckeligen öfvertyga oss därom, att hot, dialectik, smek och politiska föreläsningar icke det ringaste uträtta, och att styrkan allena kan en dag förmå göra ändring.

Må vi därföre, intill dess denne användes, och så länge grundlag och allmän ordning af norrmännen icke kränkas, förhålla oss full-

komligen passivt och upphöra med alla propositioner, ja, till och med allt klander.

Att vi vid *hvarje* storting, sedan föreningen skedde, ha postulerat, utan att ha vunnit *en enda* punct, har redan tillräckligen uppblåst norrmännen och nedsatt oss i deras ögon, som icke ha sett sakerna på nog nära håll att behörigen ha uppskattat det ädelmodiga i kungens långmod.

Det gifves ett sätt att med värdighet tåla, medan man afvaktar sin tid. Antagande af detta sätt, till dess vår tid är kommen, påkallas nu af sjelfkänslan och af klokheten.

Underrättelser.

Svenska historiska föreningens styrelse har den 18 nov. till sin sekreterare samt till redaktör för Historisk tidskrift utsett e. o. amanuensen i riksarkivet fil. d:r Torvald Höjer. För egen del får den hittillsvarande utgifvaren uttala sin tacksamhet till de många medarbetare, bortgångna liksom ännu lefvande, som genom sina värderika bidrag under 25 års tid gjort denna tidskrift till ett organ för svensk historisk forskning.

— Den 31 augusti 1905 afled förre professorn vid Lunds universitet Gustaf Ljunggren vid öfver 80 års ålder. Gentemot Atterboms och Malmströms litteraturhistoriska verksamhet betecknar hans egen genombrottet af den nya, kritiska och på självständig detaljforskning stödda metoden, som sedermera alltmera utvecklat sig för att till sist blifva dominerande. Hans 1864 utgifna »Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet» var i det afseendet i viss mån banbrytande, och metoden tillämpades sedermera på ett därjämte i stilistiskt afseende ej sällan glänsande sätt i hans hufvudverk »Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död» (I—V, 1873—1895), som når fram till 1820-talets början. 1886 utgaf han därjämte i två band »Svenska Akademiens historia 1786—1886».

— Underbibliotekarien vid Kungl. biblioteket i Köpenhamn F. H. Chr. Weeke afled den 19 april 1905 vid 72 års ålder. Han har bl. a. för Sällskapet till utgifvande af källor till Danmarks historia utgifvit (1884—89) »Lunds domkapitels gavebøger» (Libri datici Lundenses).

— Danska etatsrådet H. Chr. P. Hansen har aflidit den 5 april 1905. Han utgaf i två band (1886) »Illustreret dansk litteraturhistorie» och har dessutom författat »Den danske skueplads. Illustreret theaterhistorie».

— Professorn i Giessen Vilhelm Oncken afled den 11 aug. 1905, 67 år gammal. Han har inom vidare kretsar i synnerhet

gjort sig känd som utgifvare af det stora samlingsverket »Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen» (1877—1894), för hvilket han själf författade »Das Zeitalter Friedrichs des grossen» (två band), »Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreichs und der Befreiungskriege» (två band) samt »Das Zeitalter des Kaiser Wilhelm» (två band).

— Professorn i gammal historia och klassisk filologi vid universitetet i Leipzig Carl Wachsmuth har aflidit den 8 juni 1905 vid 68 års ålder. Han är mest känd genom sitt stora arbete »Die Stadt Athen im Alterthum» (1874, 1890).

— Dominikanerpatern och underarkivarien vid vatikanska arkivet Enrico Suso Denifle har aflidit den 10 juni 1905 vid 61 års ålder. Han är i den lärda världen ryktbar genom sin »Geschichte der Universitäten im Mittelalter» och sina urkundspublikationer »Chartularium universitatis Parisiensis» (4 band) och »Auctarium chartularii» (2 band). Tillsammans med pater Ehrle utgaf han »Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters». På den sista tiden har han väckt uppseende genom sin hätska, i ultramontan anda författade digra bok »Luther und Lutherthum», som utkom 1903, framkallat skarpa gensagor från protestantiskt håll och föranledt en motskrift af författaren under titeln »Luther in rationalistischer und christlicher Beleuchtung», riktad bl. a. emot A. Harnack och slutande med den djärfva förklaringen, att den protestantiska, teologiska liksom historiska, vetenskapen i sitt försök att vederlägga honom spelat bankrutt.

— I nov. 1905 afled en af Frankrikes utmärktaste häfdaforskare och historieskrifvare, Alfred Nicolas Rambaud, som, född 1842, fick kröna en 25-årig verksamhet som historieprofessor vid olika universitet (sedan 1882 i Paris) med chefskapet för det franska undervisningsväsendet, i Mélines kabinett april 1896—juni 1898. Sedan 1895 var han senator. Rambauds namn är fäst särskildt vid den af honom i förening med Lavisse utgifna bekanta världshistorien (*Histoire générale du IV:e siècle jusqu'à nos jours*, 12 bd, 1894—1902), som väl torde kunna sägas göra epok bland framställningar af detta slag på franskt språk[1] och vid de arbeten, i hvilka han behandlade Ryssland. Hit är att räkna i första rummet hans *Histoire de la Russie* (1878), som till omfånget visserligen är ringa, en handbok blott, men genom de grundliga studier, på hvilka den hvilar, den kritiska förmågan, blicken för det väsentliga samt framställningens klarhet och ofta antitesrikt blixtrande stil väcker täflan i tacksamhet mellan det folk, som det behandlar, och dem, som läsa detta folks öden. Boken öfversattes af dåv. kammarherren Carl Silfverstolpe på svenska (1880—81). Vidare utgaf Rambaud *La Russie épique* (1876) och *Russes et Prussiens. Guerre de sept ans* (1895).

[1] Vi hänvisa till den i Hist. Tidskr., 19:e bd., 1899 (s. 126—148), införda utförliga anmälan af V. Söderberg.

Det var naturligt, att åt en så med det stora slaviska rikets historia förtrogen man som Rambaud öfverlämnades utgifningen af afdelningen Ryssland i det allbekanta verket »Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française». Hans »Russie» (2 bd, 1890) blef emellertid något långt mera än hvad titeln utlofvade, ej blott en naken reproduktion af instruktionernas text. Efter en redogörelse för den ryska diplomatiens uppkomst, med en tillbakablick på den bysantinska diplomatien, och för dess första organisation (1556) lämnar Rambaud i sammanhang med instruktionerna en yppig framställning af Frankrikes och Rysslands inbördes diplomatiska förbindelser alltifrån François de Carles tid, den förste franske ambassadören till Ryssland (1586), till Patot d'Orflans' (1793), dels i form af resuméer öfver det politiska läget och af underhandlingarnas gång, dels genom att framlägga korrespondensen emellan franska regeringen (konungen och utrikesministern) och dess sändebud, i utdrag eller in extenso. Så t. ex. upptager regeringens brefväxling med Chétardie 35 sid., med L'Hôpital 42, med Breteuil 32, med Segur 50, med Genet 45. Ja, af de bägge bandens hela sidotal, 1,121, upptagas i självfva verket endast 357 af instruktioner i egentlig mening.

Rörande hans *Histoire de la civilisation française* (tiden 1648—1789; 2 bd 1885—87) och dess komplement *Histoire de la civilisation contemporaine en France* (tiden efter revolutionen; 1888) hänvisas till vår tidskrifts del 6 (sid. 262) och del 8 (sid. 176). (*T. W.*)

— I början af detta år ingick riksarkivarien till Kungl. Maj:t med en underdånig framställning, att den äldre delen af *flottans arkiv*, i öfverensstämmelse med vederbörande myndigheters uttalanden år 1902, måtte öfverflyttas till riksarkivet för att på så sätt både komma i åtnjutande af bättre vård och blifva mera tillgängligt för den historiska forskningen än för närvarande är fallet i arkivets trånga lokaler på Skeppsholmen. De i saken hörda myndigheterna ha numera funnit sig böra afstyrka denna förflyttning, och framställningen har icke heller ledt till någon åtgärd. Redan nu är, såsom redan antydts, flottans arkiv svårtillgängligt. Det vore visserligen att beklaga, om det skulle blifva detta i ännu högre grad genom en eventuell förflyttning af flottans station i Stockholm. De äldre arkivens centralisering har för de flesta historiska forskare varit ett synnerligt väl befogadt önskemål, flottans arkiv kan svårligen med fördel begagnas utan att på samma gång rådfråga riksarkivets samlingar, och de skäl, som anförts mot den föreslagna åtgärden, synas icke heller vara så särdeles tungt vägande.

— Vid *riksgäldskontorets* flyttning till sin nya lokal på Helgeandsholmen medfördes endast dess eget arkiv från och med 1789. Till riksarkivet har däremot öfverlämnats såväl dess föregångares, rikets ständers kontors, statskontorets riksgäldsafdelnings och riks-

gäldsdirektionens, arkiv som ock några smärre, i riksgäldskontoret af olika anledningar förvarade arkiv, såsom nummerlotteridirektionens, diskontverkens m. fl.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: Torvald Höjer, Studier i Vadstena klosters och Birgittinerordens historia intill midten af 1400-talet; Herman Brulin, Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskriget. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII; L. M. Bååth, Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige; Arnold Bratt, Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. — Lund: Sigurd Schartau, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715; Edvard M. Rodhe, Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping; Knut Stjerna, Bidrag till Bornholms befolkningsförhållanden under järnåldern.

— Samfundet Sankt Erik har utgifvit sin *Årsbok för 1905* med växlande bidrag till Stockholms historia. Dess sekreterare G. Upmark meddelar »Ett minne från det gamla Castenhof» (en rikt utsirad portal). Arkivarien Flodmark lämnar under titeln »Från det forna Stockholm» anteckningar ur stadens räkenskapsböcker af kulturhistoriskt innehåll. Utgifvaren skildrar »Seved Bååts och Gustaf Otto Stenbocks palats» i Stockholm eller det nuvarande frimurarhuset. D:r H. Rosman behandlar efter källor i riksarkivet och kammararkivet »En arbetskonflikt på 1600-talet» (mellan glasmästaren Melker Jung och hans arbetare). A. Romdahl redogör för »Rums- och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska museet». Därefter följer arkivarien T. Westrins tal den 16 juli 1905 vid aftäckningen af Skogsömonumentet. Grosshandlaren J. Unman lämnar efter samtida källor en redogörelse för »Stockholm under svensk-norska unionens första dagar», o. s. v. Såsom bilaga medföljer »Mantalsförteckning öfver staden mellan broarna från 1620-talet» efter en handskrift i riksarkivet.

— Lektor E. Brate har i senaste häfte af »Arkiv för Nordisk Filologi» uppträdt mot professor Axel Kock till försvar för sin härledning af ordet *härad*, som enligt honom skulle förete betydelseutvecklingen »hem—hemort—bygd—härad» (jämf. här förut sid. 121).

— Af *Historisk Tidskrift för Skåneland*, utgifven af Lauritz Weibull, har andra bandets fjärde och femte häften utkommit. Man finner där slutet af professor A. Stilles afhandling *Fälttåget i Skåne och Halland 1657*, vidare *Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech*, *Ur Axel Urups arkiv* samt *Underrättelser*.

— Stadsfogden Carl Sjöström i Lund har utgifvit en ny del af »Skånska Nationen», som omfattar tiden 1834—1889. Den åtföljes af en historisk inledning samt af tillägg till »Skånska nationen 1682—1833».

— Af det förut mer än en gång omnämnda arbetet *Uppland, skildring af land och folk*, har första bandets sista (fjärde) häfte

utkommit. Det innehåller slutet på kapitlet »Upplands städer», författadt af C. M. Kjellberg, åtföljt af statistiska uppgifter, sammanställda af Sten Leijonhufvud, samt kapitlet »Offentliga och enskilda byggnader», de kyrkliga byggnaderna behandlade af O. Janse, slott och herrgårdar af Gustaf Upmark. Särskildt de båda sista afdelningarna äro rikt och intressant illustrerade.

— I en artikel i Stockholms Dagblad (27 nov. 1905) har professor A. Noreen sökt språkligt förklara uppkomsten af namnet *Göta älf*. Floden kallades ursprungligen endast »Älfven», så t. ex. hos Adam af Bremen i den latiniserade formen »Albis». På 1200-talet finner man i norsk-isländska källor namnet »Gautelfr». Detta betyder »Göt» eller »Forsälfven», älfven med vattenfallet (Trollhättan). Första stafvelsen sammanhänger med verbet gjuta, göt (jfr tyska giessen och Giessbach, en »strid bäck»). Först på 1600-talet visar sig formen Götaälf. Landskapets äldsta namn är också Gautland, Götland eller Västergötland, hvarur regelbundet utvecklat sig Västergylland (redan 1397). Folknamnet götar har möjligen uppkommit af detta Gautland. Sannolikare är likväl enligt författaren namnet gautar en förkortning af det hos Jordanes förekommande namnet »Gautigoth», som synes betyda goterna vid Gaut, forssen, hvarvid den senare leden med tiden bortfallit, och exempel på liknande förkortningar af folknamn anföras. Man finner huru, när de historiska källorna upphöra, språkforskningen tager vid för att sprida ljus i dunklet för att sedan i sin tur lämna plats åt fornforskningen. Äfven om resultaten icke kunna anses höjda öfver hvarje tvifvel — och som hypoteser framställas de närmast af författaren själf — äro de intressanta och sätta i hvarje fall fantasien i rörelse.

— Professor Fritz Läffler har för någon tid sedan under titeln *Om Sveriges integritet. Några svensk-norska spörsmål* samlat några smärre artiklar af intresse för de två sista årens svensk-norska mellanhafvanden. Han behandlar först *Gränstvistfrågan 1904*, utgår från en, såvidt vi förstå, riktig uppfattning af 1661 års gränstraktat med dess dåliga formulering och af samma års gränskarta och kommer till en uppfattning motsvarande den, som uttalats af lotskaptenen i Göteborgs och Bohus län, som också synes hafva goda skäl för sig. Han behandlar därefter *Våra från Norge eröfrade provinser och norsk chauvinism*, *Det svenska Norrland annekteradt af den nya norska vetenskapen* samt *En fornnorsk tradition om Tröndelagens kolonisering från Sverige pröfvad och styrkt.* Den norska vetenskapen synes som bekant på senare tid alltför mycket hafva lånat sitt öra åt den norska chauvinismen och icke skytt att äfven utom Norges gränser sprida ohållbara uppgifter bland annat om Norges forntida storhet. I ett förlidet år utkommet arbete uttalade en norsk forskare, att det första bebyggandet af Norrland norr om Dalälfven har utgått från Tröndelagen. På ett öfvertygande sätt gendrifver professor Läffler med språkliga och arkeologiska skäl detta påstående, visar huru svenska vetenskaps-

mäns utsagor blifvit misstydda och anför docenten B. Hesselmans nyligen gjorda uttalanden i en afhandling om »Sveamålen och de svenska dialekternas indelning», enligt hvilken själfva uppsvenskan är ett »typiskt nord-svenskt dialektkomplex» och de öfriga norrländska kustmålen icke äro mera 'norska' än de uppsvenska målen. Han åberopar dessutom professor Montelius' åsikt, att den svenska bygden i Helsingland går tillbaka mer än fyra årtusenden före våra dagar. Slutligen behandlar prof. Läffler några gamla traditioner om en svensk invandring till och eröfring af Tröndelagen, som skulle hafva ägt rum redan omkring år 500; från dessa svenska invandrare skulle enligt en tradition till och med de ryktbara norska Ladejarlarna härstamma.

— Adjunkten Johan Nordlander har utgifvit sjätte häftet af *Norrländska samlingar*. I föregående häften har han behandlat Gästrikland, Medelpad och Ångermanland. Denna gång är det fråga om Västerbotten. Till en början utgifves 1543 års jordebok för Västerbotten med en namnhistorisk kommentar. Därefter följer under titeln »Till Västerbottens äldre kulturhistoria» ur åtskilliga källor samlade anteckningar af biografiskt och kulturhistoriskt intresse, t. ex. om prästerna i Västerbotten på 1500-talet, marknaden i Torneå, landsköpmännen, personalhistoriska anteckningar, bl. a. om lappfogden Olof Andersson Burman, kungsgårdarna m. m. En afdelning handlar om »Västerbotten i Stockholms stads tänkeböcker», de nyfunna från medeltiden, i hvilka utgifvaren funnit »en otroligt gifvande källa för Västerbottens historia, så mycket mera välkommen, som medeltidshandlingarna för detta landskap äro lätt räknade».

— Under titeln *Några minnen från en svensk officers deltagande i dansk-tyska kriget 1848* (12 s. 8:o, Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1905) har öfverste Oscar Silverstolpe i en liten för släkten beräknad upplaga utgifvit några blad rörande sin fader, dåv. löjtnanten vid K. Dalregementet David August Leonard Silverstolpes (född d. 27 april 1822) kamp på danskarnas sida mot tyskarna 1848. Publikationen innehåller till större delen utdrag ur tidningar, rapporter och tjänstgöringsbetyg, alla vittnande om den bravur, som Silverstolpe, anställd som löjtnant vid 1:a brigaden (v. Bülow) af general Hedemanns kår, visade vid flera tillfällen, särskildt vid Alssundet d. 16 maj, vid Sundeved d. 28 s. m. och i Dybbölslaget d. 5 juni, där hans gode vän och kamrat frih. Erik Leijonhufvud stupade. Han fick för sitt vackra förhållande dannebrogen och den svenska guldmedaljen för tapperhet i fält. Han avancerade slutligen till öfverste och chef först för Värmlands fältjägarregemente (1859), sedan för Västmanlands regemente (1870) samt utnämndes till generalmajor i armén (1874). Efter att 1884 tagit afsked ur krigstjänsten tillbragte S. sina sista år i Stockholm och afled där den 30 juli 1898. (*T. W.*)

— *Svensk adelskalender för år 1906*, på Norstedt & Söners förlag utgifven af Karl Karlsson Leijonhufvud, har nyligen ut-

kommit. Den är uppställd på samma sätt som de föregående och är en nyttig uppslagsbok i heraldiskt, genealogiskt och biografiskt hänseende. Af de åtföljande registren framgår bl. a., att det för närvarande finnas 64 grefliga, 151 friherrliga och 581 adliga ätter. Såsom utdöda under åren 1903—1905 upptagas von Kaulbars, Cronhielm till Flosta, Hellenstierna och af Borneman.

— I juli 1905 bildades i Chicago en *svensk-amerikansk historisk förening*. Dess hufvudsäte skall vara i Chicago. Som dess ändamål angifves 1) att främja studiet af svenskarnes i Amerika och deras afkomlingars historia; 2) att samla ett bibliotek och ett museum, belysande deras utveckling i Amerika; 3) att utgifva skrifter rörande svenska folkets historia i Sverige och Amerika; 4) att främja studiet af svensk historia och litteratur vid amerikanska universitet. Föreningens årsmöte skall hållas sista onsdagen i mars. Årsafgiften är satt till två dollars och afgift som ständig medlem till 50 dollars. Styrelsen består af 15 medlemmar, den väljes årligen och utser inom sig ordförande, vice ordförande, sekreterare och skattmästare. Inom sig utser styrelsen vidare åtskilliga utskott: ett verkställande utskott, ett utskott för val af medlemmar, ett finansutskott, ett publikationsutskott, ett biblioteks- och museiutskott, ett utskott för förbindelse med andra samfund eller institutioner. Bland den första styrelsens medlemmar finner man professor John A. Enander, rektorn vid Augustana College i Rock Island Gustaf Andreen, Aksel Josephson i Chicago m. fl. Ordförande är J. Enander, vice ordförande Gustaf Andreen, sekreterare Anders Schön, Chicago, skattmästare A. Josephson. Den sålunda bildade föreningen är ett nytt bevis på det lifliga intresse för svensk odling, som under senare tiden uppspirat bland svensk-amerikanerna, och vi tillönska densamma all framgång i dess vackra sträfvanden.

— Man har tillsändt oss en biografisk skiss under titeln *John Morton, en af revolutionsperiodens svensk-amerikaner*, af Oliver A. Linder (publicerad i »Ungdomsvännen» okt. 1905). John Morton härstammar enligt författaren från en Mårten Mårtensson, som tillhörde de svenska invandrarne på 1600-talet. Denne hade en son vid namn John, som skref sig omväxlande Mortonsson eller Morton och var gift med en engelska, Mary Archer. Deras son var den John, som här är i fråga. Han bodde i Pennsylvanien och hade där en ansedd ställning, blef efter hand ledamot af provinsens »general assembly», fredsdomare, sheriff, presiderande domare i domstolen för civila mål och slutligen medlem af provinsens högsta domstol. 1774 valdes han till medlem af den första kongressen i Filadelfia och omvaldes sedermera ett par gånger. Medan kolonien Pennsylvania i allmänhet höll på bandet med moderlandet, slöt sig Morton till självständighetspartiet. Då det afgörande beslutet den 2 juli 1776 skulle fattas, voro två af Pennsylvanias närvarande representanter mot, två för självständighetsförklaringen. Morton var ordförande, och hans röst gaf utslaget till förmån för den senare

meningen och afgjorde sålunda Pennsylvanias anslutning till förbundet. Hans namn återfinnes också under självständighetsförklaringen. Året därpå var han död. Enligt författaren var hans hustru en afkomling af de första Delaware-svenskarne; hon hette Ann Justis (Gustafson eller Göstason = Justason = Justas = Justis).

— Professor M. G. Schybergson har i Svenska Litteratursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser», 19, redogjort för *Porthan* såsom medlem af Finska hushållningssällskapet, som stiftades 1797. Genom sin i Åbo tidningar 1797 införda artikelserie »Tankar om Finlands uppodling» visade sig den berömde patrioten och lärde forskaren icke vara främmande för de ämnen, som lågo Hushållningssällskapet om hjärtat, och sedan han 1798 blifvit medlem af detsamma, visade han sig snart som en af dess mest drifvande krafter, intresserad för dess olika uppgifter från potatisodlingen och koppympningen till skolväsendets reformerande, som sällskapet vid 1800-talets början äfven upptagit på sitt program.

— Arkivarien i danska riksarkivet, A. Thiset, har med häftet 28 afslutat sitt för några år sedan påbörjade monumentala arbete *Danske adelige sigiller fra det 15., 16. og 17. århundrede.* Åtskilliga omständigheter hafva förenat sig att inom jämförelsevis kort tid bringa detta stora verk till fullbordan, utgifvarens sedan många år tillbaka förvärfvade fullständiga herravälde öfver materialet, hans sällsynta förmåga att själf utföra teckningarna, liksom att träffa karaktären både i omskrifter och heraldiska figurer, slutligen understöd af den outtömliga Carlsbergfonden. Som bekant har detta arbete haft två föregångare, »Danske gejstlige sigiller fra middelalderen» och »Danske adelige sigiller fra det 13. og 14. århundrede», båda utgifna af numera aflidne d:r Henry Petersen, och Thisets verk är närmast en fortsättning af det sistnämnda. Det är emellertid utfördt efter en helt annan plan. Petersen hade ordnat sigillen kronologiskt. Thiset ordnar dem efter de heraldiska figurerna, därinom hvar släkt för sig, och slutligen efter personer, men mera i genealogisk än kronologisk följd. Om flera släkter eller enskilda personer af okänd släktförbindelse fört samma sigill, användes en topografisk ordning efter landskap. Man finner sålunda en enskild persons olika sigill, ifall sådana förekommit, efter hvarandra och i sammanhang med hans föräldrars, syskons, barns och andra anhörigas, som fört samma sköldemärke. Utgifvaren påvisar i sitt företal de förhållanden, som göra en kronologisk ordning mer och mindre illusorisk. Man känner i vanliga fall alldeles icke, om det år, då ett sigill första gången förekommer, något så när svarar mot det, då sigillstampen utfördes. Man har ej sällan af ett sigill från 13:e och 14:e århundradet blott ett enda aftryck. Ingenting upplyser om, huruvida detta aftryck härstammar från ett af de första eller ett af de sista åren signetet måhända under en lång tidsföljd varit i bruk. I företalet lämnar utgifvaren i öfrigt en om synnerlig sakkunskap vittnande utredning af de danska sigillens

uppkomst, användning, yttre form och innehåll, vapenbilder och omskrifter o. s. v., anförande bl. a. lustiga exempel på gravörers dumheter eller misstag. Sluthäftet åtföljes af ett heraldiskt register med följande afdelningar: mänskliga figurer och kroppsdelar, öfvernaturliga väsen, däggdjur, fåglar, kräldjur, fiskar och lägre djur, växter och växtdelar, himmel och haf, vapen, redskap o. d., byggnadsverk, murpartier o. d., skeppsfart, heraldiska figurer och slutligen obestämbara. Äfven ett alfabetiskt namnregister åtföljer verket.

— Till norsk riksarkivarie har utnämnts förre professorn vid Kristiania universitet, sedermera bankdirektören Ebbe Hertzberg.

— I Kristiania har utkommit *Historiske afhandlinger tilegnet professor Dr. J. E. Sars på hans syttiende fødselsdag den ellevte oktober 1905 af venner og disciple.* Man finner där bl. a. afhandlingar af Alexander Bugge, »Et lidet bidrag til spörgsmålet om Norges nedgang i det 14:de århundrede. Grunden til flådens forfald og skibsfartens tilbagegang», Edv. Bull, »Bidrag til Jemtlands historie fra Kristian III til Kristian IV», Ebbe Hertzberg, »Vore ældste lovtexters oprindelige nedskrifvelsetid», Yngvar Nielsen, »De gamle helligdomme på Selja», Absalon Taranger, »Oslos ældste byprivilegium.»

— Det polska folket har fått en ny historisk tidskrift, *Przegląd Historyczny* (Historisk tidskrift), hvars första häfte utdelades i september detta år. Tidskriften, som för sitt framträdande har att tacka den äfven för svenska historici allt sedan sina forskningar i svenska riksarkivet bekante Wacław Sobieskis ansträngningar, utgifves i Warschau under redaktion af J. K. Kochanowski, vid hvilkens sida står en redaktionskommitté (Ign. Chrzanowski, S. Dickstein, Al. Jabłonowski, St. Kętrzyński, Al. Kraushar, Fr. Pułaski, Wł. Smoleński och W. Sobieski). Tidskriften, hvars prenumerationspris är 6 rubel, skall utkomma två gånger i månaden efter ett mycket omfattande program: afhandlingar rörande polska historien och Europas allmänna historia, särskildt slavernas, samt i rättshistoria och historiografi; skisser och historiska berättelser; skildringar om vetenskapliga samfund och föreningar, af land, städer, provinser i kulturellt hänseende; biografier öfver häfdatecknare, lärde och skriftställare; artiklar i historiens hjälpvetenskaper: antropologi, arkeologi, ekonomi, sfragistik, etnografi, geografi, heraldik, historisk metodologi, numismatik och sociologi; artiklar rörande konst, litteratur och vetenskap; recensioner och anmälningar; meddelande af historiskt material: urkunder, bref m. m.; vetenskaplig öfversikt; teckningar, kartor, porträtt; bokförteckningar.

Vi tillåta oss att ur Sobieskis förord meddela följande betecknande upplysning: »I hela det under ryskt välde liggande Polen finnes icke en enda historisk tidskrift, medan i Tyskland i hvarje provinssmåstad finns en historisk förening, som utger publikationer. Tyskarne ha klart förstått historiens betydelse och förstå att med

dess tillhjälp uppfostra släkten för framtiden. I England, Frankrike, Tyskland räknas de tidskrifter, som ägna sig åt speciellt historia, i tiotal. Och i Warschau, nästan en millionstad, finnes ej en enda årstidskrift!»

»'Przegląd Historyczny' blir», säger den i Krakau utkommande, af vetenskapsakademien därstädes understödda »Przevodnik Bibliograficzny», »en allvarsam konkurrent till 'Kwartalnik Historyczny' (den bekanta, i Lemberg utgifna polska historiska tidskriften), som numera ej räknar många prenumeranter och som i tjugu år för sitt bestånd varit hänvisad uteslutande till den historiska föreningens i Lemberg uthållighet.»

Det nu utkomna 1:a häftet (omfattande april—september) imponerar ej genom några grundligare artiklar utan söker en större läsekrets utom fackmännens genom uppsatser i en mängd olika ämnen. Se här några titlar: »Historia och sociologi», »Prof på nyaste historisk kritik», »Några anmärkningar om abbé Astryk Anastazy (Polen och Dijon)», »Masuriska adelns deltagande i konungavalen», »Furstinnan Tarakanov och konfederationen i Bar», en uppsats om Alexander Fredro (den polska komediens grundläggare). Recensionsafdelningen är rätt omfattande, och märkas bland recenserade skrifter A. Jensens »Svenska bilder i polska vitterheten» och Th. Westrins uppsats i denna tidskrift om »Częstochowa klosters belägring 1655». Bägge recensionerna äro af hr W. Nowodworski, som för historiska studier för en tid sedan besökte Sverige. (*T. W.*)

— Den i Historisk Tidskrift 1904 införda artikeln af arkivarien Westrin om *Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655* har i Polen väckt en ej ringa uppmärksamhet. Det är dels det i uppsatsen meddelade styrkeförhållandet på belägrarnes sida, dels, och i ännu högre grad, publikationen af priorn Kordeckis i riksarkivet befintliga originalbref (hvilket ställer hans uppträdande emot svenskarne, från heroisk synpunkt sedt, i en något mindre förmånlig dager), som upprört ej blott historici utan, för att begagna en recensents ord, »hela den allmänna meningen i Polen». Ja, man har tagit saken så djupt och funnit brefvet så komprometterande, att en redaktionsartikel i »Przewodnik Bibliograficzy» (28:e årg., n:r 4) framställt den förmodan, att brefvet vore förfalskadt, och föreslagit, att vetenskapsakademien i Krakau borde taga initiativ till en specialundersökning rörande Częstochowas belägring och utfästa en belöning för en afhandling i ämnet, hvarvid »hvarje fläck på Kordeckis välförtjänta ära skulle aftvås». Detta gaf arkivarien Westrin en naturlig anledning till ett genmäle i nyssnämnda tidskrift (n:r 8 och 9), hvari han anställde en dokumentkritisk undersökning och ådagalade brefvets äkthet och, för att styrka sina skäl, hänvisade till en jämförelse mellan det uppsatsen i Historisk Tidskrift bilagda faksimilet af Kordeckis namnteckning och i polska arkiv tvifvelsutan befintliga autografer af nationalhjälten. Han framhöll därjämte, att enligt hans åsikt Kordeckis bragd ej förringats

genom nämnda bref. I ett svar på denna replik förklarade man, att det något häftiga utfallet haft sin grund däri, att man just i dagarna med en nationalfest firat 300:e årsdagen af Kordeckis födelse. Man förklarade sig öfvertygad om, att intet falsarium förelåg, och man medgaf, att i uppsatsen om belägringen ej funnes »den minsta tendens till partisk framställning». Men man ville ej instämma i påståendet, att upptäckten af detta bref ej förringat Kordeckis ära. Tvärtom, den hade ledt till, att hans berömda skildring af belägringen, »Nova Gigantomachia», ej längre kunde betraktas som en felfri källa och att hans ställning som nationalheros börjat vackla, sedan det visat sig, att han liksom andra i själfva verket erkänt Karl X Gustaf såsom Polens konung och till råga på allt ej tvekat skrifva till svenskarne, att Częstochowa kloster bad för Polens nye herre. Någon jämförelse emellan faksimilet och en originalnamnteckning hade ej kunnat företagas, emedan dittills ingen autograf af Kordecki upptäckts — utom den i Historisk Tidskrift återgifna. (Enligt ett senare ingånget privatmeddelande af tidskriftens redaktör d:r Heck har man under en med anledning af frågan företagen noggrann arkivalisk undersökning lyckats påträffa en autograf i Krakau och en i Warschau.)

Artikeln i fråga har anmälts äfven i »Kwartalnik Historyczny», af Josef Korzeniowski, och i första numret af den nya historiska tidskriften »Przegląd Historyczny», af Witold Nowodworski. Äfven han anser i sin rätt ingående granskning, att Kordeckis ära lidit genom brefvet, och finner Westrins omdöme för mildt. För öfrigt ger han dennes artikel det vitsord, att den är hållen i en »värdig, strängt oväldig, vetenskaplig ton».

Den hotande svensk-polska konflikten kan således anses fullständigt aflägsnad.

Öfversikter och granskningar.

Svenska rådets historia till år 1306. Af Karl Gustaf Westman. XVI + 227 sid. Akad. Afh. Uppsala 1904.

Det svenska riksrådets medeltidshistoria har på 1870-talet blifvit bearbetad af Alin i ett par afhandlingar, som alltsedan dess väsentligen bestämt uppfattningen af denna sida i vårt äldre statsskick. Nu framlägges en ny undersökning af alldeles samma ämne, men begränsad inom en tidrymd, som Alin behandlat mera inledningsvis och utan strängare pröfning af materialets detaljer — vår historias dunkla begynnelsesekel, intill 1300-talets början. Man får en påminnelse om allt vetenskapligt arbetes och äfven historieskrifningens ständiga kretslopp; nya tider komma med skärpta kraf och förbättrade hjälpmedel, för hvilka en tidigare generations verk, också de bästa, icke göra till fyllest, och redan gjordt arbete göres om samt ger nya resultat, nya fakta eller ny belysning åt de gamla. Docenten Westman har gripit sig an med ett sådant, till synes otacksamt värf, och han har utfört det på ett sätt, som förtjänar en allmännare uppmärksamhet än ett akademiskt lärdomsprof vanligen kan tillvinna sig.

Hans svenska rådets historia till år 1306 ger mer än titeln direkt utlofvar. För att kunna ställa in den uppväxande rådsinstitutionen i dess rätta historiska sammanhang har han sökt följa hela den svenska stormansklassens framträdande och ingripande i rikshistorien, han genomgår steg för steg alla de källor, ur hvilka vi kunna sluta oss till möten af stormän under denna tid, han ägnar ett särskildt och intressant kapitel åt »Magnus Birgersson och det världsliga frälset», och afhandlingens sista partier, för tiden från Magnus Ladulås' död till Tyrgils Knutssons fall år 1306, röra sig med hela den märkliga kris i den unga svenska riksenheten, som utvecklar sig i Birger Magnussons förmyndarstyrelses egendomliga kyrkopolitik och i hertigarnes begynnande täflan med konungadömet. Förf. har ej varit blind för att en så vid läggning af undersökningen sätter dess enhetlighet och öfverskådlighet i fara, och han har å andra sidan sökt lätta framställningen genom att utsöndra

diskussionen af en del detaljfrågor såsom exkurser. Det har kanske icke öfverallt lyckats honom vare sig att hålla tråden i tankegången fullt tydlig eller att undvika en viss tyngd öfver framställningen. De kronologiskt uppförda detaljuppgifterna om stormännen vid Magnus Birgerssons möten (sid. 56—69, 116—120) skulle vunnit på en sammanfattning i ordentliga listor öfver herrarne och deras olika deltagande i mötena, och några af exkurserna — särskildt n:o 1, om »Magnus Birgerssons valmöte», samt delar af n:o 2, om »Magnus Birgerssons handfästning och kyrkoprivilegierna 1276—1281» — meddela bra litet, som icke också fått ingå i afhandlingens text, samt bidraga därför knappast till dess öfverskådlighet. Men uppgiften har varit mycket svår, och förf:s sätt att fatta och gruppera ämnet röjer dock i alla händelser en mognad blick för hela dess historiska innebörd.

Det största och mest odelade erkännande förtjänar sofringen och behandlingen af det material, hvarmed författaren rör sig. Vår tidigaste medeltidshistoria är ett otacksamt och hårdarbetadt fält; de sparsamt bevarade urkunderna måste granskas och pressas med den mest minutiösa omsorg, allt medan deras latinska terminologi oupphörligt ställer forskaren inför tvifvelsmål om det innehåll de vilja återgifva ur det fornsvenska samhället, och de stora fornsvenska dokumenten från detta samhällslif, landskapslagarna, äro trots Schlyters utmärkta texteditioner långt ifrån utforskade i fråga om sin historiska uppkomst och sin egentliga karaktär. Förf. behärskar emellertid med ovanlig självständighet den fornsvenska rättshistorien, såsom äfven framgår af flera förut offentliggjorda undersökningar; han rör sig likaledes med säkerhet inom den medeltida diplomatiken, och han har härigenom kunnat underkasta sitt material en pröfning af vida mera ingående art än den, som i äldre arbeten om Sveriges medeltid varit vanlig. Han har icke nöjt sig med urkundernas aftryck i Sv. Diplomat., utan gått till originalen och uppsökt bevarade äldre uppgifter om handlingarna samt på så sätt i ej få fall kunnat beriktiga eller fullständiga den tryckta samlingen eller draga nya slutsatser af stilar och sigillering. De partier af lagarna, som för ämnet varit af betydelse, betraktar han ur en historisk-genetisk synpunkt, som ger äfven välkända ställen en delvis ny belysning. Öfver hufvud taget ligger afhandlingens största och mest obestridliga förtjänst just i dess fullt moderna arbetsmetod. Denna metod är icke ny; den har utvecklat sig under de senare årtiondenas intensiva medeltidsforskning i Tyskland, Frankrike och England, och den är nu för all sådan forskning gemensam egendom. Men förf. är den förste, som här i Sverige tillämpat denna moderna »diplomvetenskap», såsom han älskar att uttrycka sig, så konsekvent och på ett så omfattande ämne. Därmed har han visat väg för ett bättre utnyttjande af äfven vår medeltidshistorias material, och han ger därjämte här och där, vid sidan af sin egentliga undersökning, små uppslag i olika riktningar, som icke hafva mindre värde därför att de ibland i sin tillspetsade formulering uppkalla till motsägelse

(så t. ex. satsen, att Upplandslagens »ceremoniella» bestämmelser om konungaval »endast afse att fastställa det sätt och den ordning, hvarpå lagmännen å landskapstingens vägnar skulle gifva den utvalde kungen kunganamn», sid. 146 n. 2).

Resultaten af förf:s utredningar i rådets äldsta historia skilja sig i hög grad från hitintills gifna framställningar.

Han utgår därifrån, att det konungadöme, som vi kunna urskilja i våra äldsta urkunder, från 1100-talets slut och 1200-talets början, är af mycket primitiv natur; konungarne själfva uppträda på tingen, jämte dem framskymta landskapens ledande stormän, »storättade höfdingar», vid rättshandlingar i de olika landskapen, och till samma stormansklass höra äfven de män, som oftare återkomma i urkunderna såsom samlade omkring konungen — hufvudsakligen hans fränder samt den uppväxande kyrkliga organisationens ledare, biskopar och prelater. Allesammans äro män med fullt själfständig ställning inom riket, utan spår af tjänsteförhållande till konungen. Inom samma krets uppdyker nu på 1220-talet i en enstaka handling titeln consilarius i det af gammalt kända dombrefvet i Sv. Dipl. n:r 216, utfärdadt å den omyndige Erik Erikssons vägnar af några hans »consiliarii» (förf. har med rätt stor sannolikhet daterat brefvet till 1225). Titeln förekommer alltså för konungens förmyndare, och förf. sammanställer detta med det faktum, att i fornsvenska lagar termen för att utöfva förmynderskap är »raþa»; Erik Erikssons consiliarii äro hans närmaste fränder, och förmynderskap tillhörde enligt landskapslagarna fränder; consiliarii äro alltså en grupp af förmyndare för den unge konungen, hvilka utöfvat regeringen i någon form af kollegial samverkan, sannolikt efter förebild af de domkapitelskollegier, som nu började organiseras i Sverige. Förf. finner också analogier härtill i utlandet, i det att både i Tyskland och i England titeln consiliarius användes på detta sätt, i betydelsen förmyndare. Följaktligen är »rådet», när det först uppträder i Sverige, intet annat än en förmyndarstyrelse, och det har icke utgått ur hirden, utan bestått af en skara kungen närstående stormän.

Med Erik Erikssons störtande genom Knut Holmgersson år 1229 försvann naturligtvis denna institution; när den förre återkom till makten, behöfdes ej längre en förmyndareregering, och under Valdemar Birgerssons omyndighet trängde faderns, Birger Jarls, person alla andra så i skuggan, att någon kollegial förmyndarstyrelse ej kunde komma i fråga. Däremot fortforo naturligtvis stormännens möten under denna period. Förf. finner, att de småningom utveckla sig till något som vi kunna kalla verklig riksinstitution, att det kyrkliga elementet får större och större betydelse, och att i synnerhet under Magnus Ladulås' första år biskoparne började bilda en särskild grupp, som med konungen afgör äfven frågor af blandadt kyrklig och statlig natur. Stormansmötena hade fortfarande lika litet som förr något med hirden att skaffa; deltagarne voro landskapens magnater och kyrkans herrar, och mot Hans Hildebra

teori om stormansklassens uppgående i hirden — hvilken teori med orätt betecknas såsom »den nu gällande» — ställer förf. en bevisning, enligt hvilken ännu vid denna tid intet särskildt trohetsband mellan stormännen och konungen utöfver det för undersåtarne allmänna kan uppvisas ur källorna. Till och med de nu uppträdande marsk- och drotsämbetena vill han skilja från hvarje anknytning till poster i hirden och göra till en direkt efterbildning af utlandets höga titulära värdigheter, afsedd just för stormän. Mot denna bakgrund ser han sedan Magnus Birgerssons råd, då detta med midten af 1280-talet framträder. Det är åter i sammanhang med ordnandet af en förmyndarstyrelse som detta sker — consiliarii omtalas efter Skeningemötet 1284, de utgöra enligt Skeningestadgan en »afgränsad stormannasamling», och rådets konstituerande såsom enhet skedde därigenom, att dess medlemmar garanterade de arfföljdsbeslut, som vid mötet fattades, samt på samma gång af konungen insattes till eventuella förmyndare för hans äldste son under drottningens och hertig Bengts ledning. Det är alltså en »bestämd förpliktelse till en bestämd uppgift», som blir »en grund tillräckligt stark för att uppbära en stadigvarande rådsherrevärdighet» (sid. 115).

I öfverensstämmelse härmed var det också rådet i sin helhet som öfvertog regeringen vid Magnus' död. Det utöfvade den dels såsom korporation, vid samlade rådsmöten, dels så, att enskilda medlemmar afgjorde en del löpande ärenden. På denna väg trädde marsken Tyrgils Knutsson mer och mer i förgrunden. Hans maktställning och därmed stormannaelementets ledande betydenhet i riket bibehöll sig också sedan konung Birger blifvit myndig, då den egentliga kollegiala förmyndarstyrelsen måste upphöra. Rådet var formen för en »stormanskonfederation», som under marskens ledning bl. a. bekämpade hertigarnes försök att utvidga sin makt, och till en tid tvungos dessa senare att själfva träda in i rådet och dela dess gemensamma ansvar, medan å andra sidan också konungamakten förlamades och rikets statsskick sålunda antog en oligarkisk karaktär. Då vann hertig Erik konungen för en strid mot detta stormannavälde. Marskens fängslande och afrättning äro ett slag mot detta välde och afse att förlama och spränga den korporation, som uppbär det, — rådet.

Såsom synes är det icke blott rådet, som genom denna framställning framstår i ny dager. Den framdrifvande och sammanhållande kraften i denna tids svenska riksutveckling såsom helhet flyttas till stor del öfver från konungadömet till aristokratien. Förf. uttrycker det på ett ställe så, att rådet uppkommit till följd af en sträfvan att organisera de ledande landskapsstormännens inflytande på riksstyrelsen (sid. 176).

Tvifvelsutan har förf. härigenom i viktiga punkter beriktigat uppfattningen af vårt äldsta statsskicks utveckling. Men till alla delar verkar hans framställning icke öfvertygande. Den ger nästan det intrycket, att sedan förf. fått sin teori klar för sig, han ibland

drifvit denna till väl vågade konsekvenser och därvid betraktat källornas fåtaliga och mångtydbara fakta ur den en gång gifna synpunkten, men för litet pröfvat andra möjligheter.

Det Sverkerska och Erikska konungadömets primitiva karaktär betonas sålunda med rätta. Men man har dock svårt att såsom bevis härför godtaga alla de fall, då förf. ser landskapstingen uppträda vid konungarnes sida, och särskildt finnes knappt något hållbart skäl för hans sats, att t. o. m. Skeninge kyrkomöte år 1248 samarbetat med Östergötlands landsting. Förmyndareregeringarnas betydelse för rådets utveckling är likaså obestridlig, men har drifvits längre än som kan förenas med hela institutionens namn och verksamhetssätt. Det är misstolkning att »consiliarius» i medeltidslatin skulle betyda förmyndare, därför att det användes om förmyndare, och förf. har genom denna misstolkning tillslutit sin blick för den statsrättsliga åskådning, som just ligger i ordet och som ensam kan tillfredsställande förklara själfva institutionen. Consiliarius betyder alltifrån karolingiska riket (konungens) rådgifvare, och när consiliarii uppträda såsom förmyndarkollegium i England och Tyskland, är det under fiktionen af rådgifvarskap åt den omyndige konungen — det visas bäst däraf att denne konung sedan också som myndig behåller »consiliarier». Den lärdomen var att hämta för Sverige icke blott från Tyskland och England, utan lika mycket från Norge och kanske äfven Danmark, att en fixering af rådgifvareställningen helt naturligt gärna inträder med ett förmynderskap, då konungens person ej kan uppbära regeringen, och den låter också förena sig med satsen att Magnus Ladulås' råd träder fram såsom fixeradt i samband med arfföljdens ordnande för hans söner. Utesluter man däremot, som förf. gjort, rådgifvareställningen såsom det statsrättsligt grundläggande, »fiktiva», blir det bra svårt att förklara, huru vederbörande kunna kallas för konung Magnus' egna »consiliarier», utgöra *hans* »consilium». En direkt anknytning för rådgifvaresynpunkten finner man dessutom i terminologien, i det att konungen handlar med herrarnes »råd» (consilio) och consiliarierna »gifva råd» (consilia dederint, sid. 110).

Också förutsättningen för det oligarkiska rådet, stormansklassens allmänna självständighet gentemot konungen, kan svårligen göras *så* starkt gällande, som förf. vill. Att denna klass icke uppgått i hirden, därom hafva nog de flesta historiker länge varit ense. Men något slags trohetsband utöfver det allmänt undersåtliga måste ha förenat dem med konungen, om också blott såsom en allmän anslutning till medeltidsvärldens feodala åskådning. Hela utvecklingen af det världsliga frälset hvilar på denna förutsättning. När konungen i Alsnöstadgan ger frälse också åt stormännens hirder, kan detta ej gärna förklaras, om han icke var försäkrad om dessa stormäns särskilda lydnad, och frälset säges uttryckligen vara gifvet åt dem, som »följa konungen med råd och hjälp», liksom friheten från gästning enligt samma stadga (§ 1), också för stormännen, motiveras med att dessa »arbeta mera» (än andra) för konungen.

Skeningestadgan visar konungen som lagstiftande herre öfver stormännen just i deras viktigaste tjänstgöringsform; konungen är herre öfver sin egen hird och stormännens hirder. Det förefaller, som skulle en närmare jämförelse med samtida utveckling i Danmark och Norge hafva hjälpt till att klargöra dessa förhållanden, för att icke tala om äldre statsordning inom t. ex. karolingiska riket; 1200-talets Sverige var i samhällsutveckling flera århundraden efter det sydligare germanska Europa. Regeln att »tiga när vår egen historias källor tiga» (sid. 71) får nog icke tillämpas så rigoröst, att man ej söker hjälpmedel till åtminstone en hypotetisk förklaring från motsvarande företeelser i andra länder, i de fall, där våra egna källor äro fragmentariska men synas återspegla grunddragen af en liknande samhällsordning.

I hög grad lämplig skulle en sådan jämförelse hafva varit vid den intressanta pröfningen af Magnus Ladulås' kyrkopolitik (sid. 39—44). Det betyder mindre, att en eller annan detalj i den skarpsinniga undersökningen synes hvila på bra hastiga slutsatser, såsom tolkningen af Magnus' första löftesbref till kyrkan, hans »handfästning», såsom förf. kallar det. Viktigare är, att hans uppfattning af Magnus' kyrkopolitik i sin helhet såsom »uppoffrande den världsliga statens intresse» lämnar alldeles ur sikte den alls icke ovanliga medeltida företeelsen, att kyrkoorganisationen på ett visst stadium användes af konungadömet just såsom en form också för den världsliga regeringen, den bästa form som tidens samhällen erbjödo, och sålunda var till förmån icke blott för kyrkan, utan också för konungen själf och den outvecklade statens ordning. Bedraga icke alla tecken, så har Magnus Ladulås just förstått att befästa sin makt och höja sin kungliga myndighet gent emot de ohandterliga världsliga stormännen genom att ställa de kyrkliga som deras motvikt och taga den fint förgrenade biskopliga förvaltningen i sin tjänst. Detsamma hade skett i viss mån redan i Karl den stores rike och sedan i tyska riket allt ifrån Otto den store länge varit högsta statsmannavisdom. Betraktar man Magnus Ladulås' kyrkopolitik ur denna synpunkt, blir den icke uttryck för konungadömets svaghet, utan ett medel för dess befästande. När härtill kommer hvad nyss sagts om Magnus' ställning till stormännen, är det svårt att finna den vanliga uppfattningen om denne konung såsom en — efter våra medeltida förhållanden — mäktig härskare så öfverdrifven, som förf. vill göra den.

Det är några hufvudpunkter i doc. Westmans afhandling, som här blifvit diskuterade, och i hvilka anmälaren icke kunnat fullt instämma i hans resultat. Men anmärkningarna gälla egentligen hvad som kunde kallas vissa ytterligheter i hans slutsatser och beröra icke själfva hufvudsaken. Att stormannaklassen vid rådets och hela den svenska riksenhetens grundläggning ingripit vida mera aktivt och stått som en betydligt själfständigare maktfaktor i förhållande till konungadömet, än man hittills antagit, det har förf.

genom sin utredning gjort i hög grad sannolikt. Därmed jämkar han ganska väsentligt på hela utgångspunkten för vår medeltida historia, liksom hans uppslag i flera enskilda frågor synas ställa viktiga punkter i källorna i delvis ny belysning. Ett arbete, som ger sådant utbyte, måste karaktäriseras såsom verkligt betydande, och icke ofta har en anmälare så starka skäl som här att i vårt historiska vetandes intresse uttala en förhoppning om fortsättningar.

Ville så förf. till dessa fortsättningar en smula öfverarbeta och förenkla sin stil, som nu genom sin abstrakta hållning vållar läsaren något besvär, så skulle också hans rön bli lättare tillgängliga.

N. E.

Runorna i Norden, en kortfattad redogörelse för våra förfäders äldsta skrift af Erik Ålund. 89 sid. Stockholm, Norstedt & Söner 1904.

Det är ett rätt egendomligt faktum att populära framställningar af runläran äro så tunnsådda som fallet är: egendomligt därför, att intresset för runskriften, som lockar med gåtans och forntidens förknippade krafter, är spridt i de vidaste kretsar af de nordiska folken och icke minst bland menige man.

I vårt land var det först Olof Verelius som i sin *Runographia Scandica, En kort underwijsning om Then gambla Swea-Götha Runaristning*, Uppsaliæ 1676, gaf en mera allmänfattlig framställning af de runologiska elementerna, ett arbete som väl näppeligen kunde under dåtida förhållanden nå någon större spridning. År 1866 utgaf C. J. Ljungström sin lilla skrift *Runalist*, hvilken 1875 utkom i en ny upplaga. Detta arbete var dock alltför knapphändigt för att ge ens en tillnärmelsevis adekvat föreställning om sitt ämne. Lekmannen, som ej önskar ernå annat än en öfversiktlig bild af runskriften och dess ställning i och till forntida nordisk kultur, har varit för detta ändamål hänvisad till dansken P. Købkes visserligen förtjänstfulla och vederhäftiga bok *Om runerne i Norden*, som utkommit i en andra upplaga 1890. En anmärkning har man emellertid med rätta kunnat rikta mot Købkes arbete: det tar alldeles för liten hänsyn till de icke danska runurkunderna. Framför allt få de svenska, som utgöra åtminstone 4/5-delar af alla kända, en väl styfmoderlig behandling; detta är destomer att beklaga, som de svenska runurkunderna väl kunna i betydelse och omfång mäta sig med de danska.

Hr Ålunds arbete är välkommet särskildt därför, att det i det antydda afseendet söker fylla luckan utan att förf. fördenskull

glömmer den vidare ram, som titeln anger. Visserligen vänta våra runstenar alltjämt på en undersökning och bearbetning af den ingående art, som prof. Wimmer underkastat de danska, men hr Å:s lilla arbete visar, att den vetenskapliga litteraturen i alla fall har en mängd intressanta upplysningar att erbjuda.

»Runorna i Norden» omfattar 89 sidor och bjuder på inemot 30 i regeln goda och väl valda illustrationer. Uppgifter och öfversättningar äro korrekta och pålitliga. Tryckfel möta endast sällan. Stilen är enkel och klar. En anmärkning, som jag gjort, gäller afdelningen De nordiska runorna, som omfattar 64 sidor, således den största delen af boken. Här synes mig arbetet i väl hög grad ha fått karaktären af en resonerande katalog öfver ett antal föremål, hvars inbördes ordning synts samlingens ordnare eller katalogförfattaren skäligen likgiltig. Detta har naturligen haft till följd att det inre sammanhanget och den yttre öfversiktligheten fått lida betydligt afbräck. Gärna medges, att källarbetena endast delvis ge omedelbar ledning för bedömandet af de olika urkundernas och urkundsgruppernas inbördes ställning och utvecklingens allmänna gång, men om förf. med hjälp af de kronologiska uppgifter, som i regeln förekomma i källskrifternas kommentarer, ordnat de urkunder, han utvalt, skulle den nämnda afdelningen te sig väsentligen annorlunda — och mer till sin fördel.

Oafsedt detta anser jag mig utan förbehåll kunna rekommendera hr Å:s skrift till alla, som hysa intresse för våra fäders nationella skrift och den säregna, af samtiden säkerligen i mer än ett afseende underskattade odling, hvarom runorna utgöra *ett* vittnesbörd.

O. v. F.

Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer utgifna af Henrik Schück. III, 352 sid.; IV, 256 sid.; V, 300 sid. Stockholm, Hugo Geber 1904.

De tre sista delarna af Skjöldebrands memoarer ändra i det hela icke det intryck, som de två första gjort. Skjöldebrand var helt visst en rättrådig, välmenande, varmhjärtad och fosterlandsälskande man, en tapper och skicklig officer, utrustad med ej obetydliga litterära och artistiska anlag, med stor musikalisk begåfning och ett lifligt sinne för naturens skönhet; han är visserligen emellanåt väl bred i framställningen och röjer stundom en viss »garrulitas senilis», å andra sidan berättar han ofta ganska väl, och man läser mer än ett kapitel med nöje, men —

Utgifvaren har användt en handskrift af Skjöldebrand själf, men ett »fragmentariskt manuskript», delvis dikteradt, delvis rättadt

af, delvis slutligen uppsatt efter samtal med S., har begagnats af P. Wieselgren i dennes biografi öfver memoarförfattaren i Biografiskt Lexikon. Det saknas ej olikheter mellan de båda framställningarna. Läs t. ex. redogörelsen för Skjöldebrands samtal med de två danska emissarierna före tronföljarvalet 1810 i memoarerna (IV, 142) och i Biografiskt Lexikon (XIV, 348). Enligt den förra skulle S. sagt, att villkoret för en union enligt honom vore, att det blefve »en svensk konung», som styrde de förenade rikena, enligt den senare, att vilkoret vore, att »en hjälte» efterträdde Karl XIII i de tre förenade rikena. Ingendera kan gärna vara fullt korrekt, men den senare versionen låter i öfrigt sannolikare. Läs äfven redogörelserna i memoarerna och i biografien för Skjöldebrands samtal med Karl Johan efter slaget vid Bornhöft och för hans ordväxling längre fram med densamma med anledning af krigsrådet Askegrens adlande. Man kan tryggt påstå, att sent skrifna memoarers framställningar af samtal, helst om det sker ordagrant, höra till de mera opålitliga historiska källorna. Frestelsen ligger alltför nära att låta sig själf säga hvad man efteråt tänkt att man borde säga och för öfrigt att retouchera dialogen i litterärt intresse. Men Skjöldebrands memoarer äro fulla af samtal.

Det är lika vanskligt att på gamla dagar skildra det faktiska förloppet af händelser, som passerat flera eller färre år förut, äfven om man själf varit en deltagare, så snart man icke har samtida anteckningar eller bref till hands. Detaljernas skarpa konturer aftrubbas och åren lägga sig emellan som en skymmande slöja eller en dimma. Faran blir så mycket större, om man är en känslomänniska, såsom Skjöldebrand säkert var, eller om man är »en metafysikus i allt», såsom han åtminstone enligt *en* skarp iakttagares omdöme var. I tredje delen läser man med nyfikenhet och intresse kapitlet om »Revolutionsförsöket» i februari 1809, låt vara att hufvudinnehållet af Skjöldebrands uppfattning af detta tillämnade äfventyr redan är kändt. Lägger man denna skildring vid sidan af de många andra, som vi äga af händelserna i februari och mars detta år och det af deltagare eller ögonvittnen, kan man med en viss förvåning öfvertyga sig om, huru svårt det är att komma åt den historiska sanningen i dess enskildheter, äfven när det gäller så pass nära liggande tilldragelser som förberedelserna till 1809 års revolution. Att Skjöldebrand begått flera minnesfel har utgifvaren påvisat. Jämför man sedermera memoarförfattarens skildring af det ryktbara mötet den 8 februari (af honom förlagdt till den 10) hos Jakob Cederström med dennes och Hans Järtas skildringar af detsamma, kan man knappast tro att det gäller samma sak. Skjöldebrands hela skildring bär spåren af en djup och, om man så vill, psykologiskt förklarlig förbittring öfver att den väsentligen af honom planlagda och i detaljer uttänkta enleveringen af Gustaf IV Adolf gick om intet. Det är alltför möjligt, att de våldsamma och hänsynslösa ord, som han enligt egen uppgift vid detta tillfälle skulle hafva utslungat mot Järta, och som vare sig denne eller

Cederström helt lätt antyda, aldrig blifvit fällda, utan endast tillskapats af hans egen fantasi för att uttrycka hvad han i sitt innersta då och långt efteråt kände, hvad han ville hafva sagt. Det berättas, som bekant, att Adlersparre en gång skulle ha yttrat: »hälsa Hans Järta, att det svenska blod, som varder rinnande, det rinner öfver hans hufvud.» Får man tro Skjöldebrand, är det han, som i form af en önskan begagnat detta uttryck. Det var Järtas feghet, högmod och afund, menar Skjöldebrand, som gjorde honom till en så afgjord motståndare till dennes misslyckade revolutionsplan. Helt visst ett obefogadt omdöme, och hvad fegheten särskildt vidkommer, lärer man väl i ett fall som detta ej få tillmäta en krigsmans uppfattning af en civil persons mod eller brist på mod alltför stor vittnesgillhet. Skjöldebrand anser, att det varit bättre för Sverige, om hans plan gått i fullbordan, och utgifvaren synes luta åt samma mening. Det tjänar ej mycket till att tvista om hvad som möjligen kunnat ske. Vi erinra endast om Hans Gabriel Wachtmeisters samtida omdöme: »Öfverste Skjöldebrand visade sig där (vid detta tillfälle) mera korttänkt än man af en gammal man kunnat förvänta. Hans förhållande var så oeftertänksamt och hans framställningar så litet öfverlagda, att de väckte uppseende hos själfva ungdomen.» Får man för öfrigt tro Skjöldebrand, så upplystes vid mötet den 8 februari, att många af de för konungens enlevering öfverenskomna och på många händer fördelade åtgärderna icke blifvit vidtagna. Det finns, såvidt vi veta, icke ens skymten till bevis, att Järta varit orsaken därtill, äfven om Skjöldebrand tyckes tro att så varit fallet.

Ett kapitel, där Skjöldebrand visar sig ganska »metafysisk», ifall med detta Wachtmeisters omdöme menas »virrig», är det som handlar om hans öfverståthållareskap, bland annat i den del, som rör orsaken till att han helt brådstört på sommaren 1812 begärde afsked från detta ämbete. Saken förhöll sig på följande sätt. Enligt en paragraf i 1791 års instruktion för öfverståthållaren skulle det ankomma på denne att »efter inhämtadt magistratens betänkande» placera rådmännen i stadens olika rätter och kollegier, dock så att rådmännen i kollegierna hvart tredje år ombyttes. Paragrafen synes hafva mer eller mindre fallit i glömska. I hvarje fall fanns vid ifrågavarande tillfälle en rådman Alegren, som i tjugu år (icke »tio», såsom memoarförfattaren uppgifver) suttit i handelskollegium och som öfverståthållaren med eller utan skäl — sannolikt med goda skäl — ansåg böra förflyttas. Han tillkännagaf en dag sitt *beslut* för magistraten, och denna myndighet ansåg sig i den höga förmannens närvaro böra iakttaga tystnad. Därmed ansåg Skjöldebrand, att magistratens »betänkande» blifvit inhämtadt. Men Alegren besvärade sig i en skrift, som synes hafva varit kittslig nog till formen, ehuru i själfva verket ganska tam i jämförelse med åtskilliga besvärsskrifter, som man i våra dagar får läsa. Besvären föredrogos i kammarexpeditionen den 24 juli 1812, och K. Maj:t resolverade att öfverståthållarens utlåtande skulle infordras,

sedan vederbörande blifvit hörda. Resolutionen synes vara fullt korrekt. Mera ovanligt var kanske, att den föredragande statssekreteraren befalldes att i ett »handbref» förständiga öfverståthållaren att låta med Alegrens förflyttning anstå, tills Kungl. Maj:t slutligen pröfvat besvären. Måhända ansågs en dylik särskild påminnelse behöflig till den icke juridiskt bildade öfverståthållaren; i sig själf förefaller emellertid äfven denna åtgärd ganska naturlig. Skjöldebrand kastade enligt egen utsago handbrefvet under bordet och ingaf den 29 juli på samma gång den äskade förklaringen och sin afskedsansökan. Den senare föredrogs och beviljades den 7 augusti. Besvärsmålet afgjordes en vecka senare, den 14 augusti, då statsrådet frih. Fleming i mycket varsamma ordalag anförde, att öfverståthållaren visserligen icke, på sätt som vederbort, iakttagit föreskriften om inhämtande af magistratens betänkande (han »vågade ej påstå, att laga former iakttagits»), men att i öfrigt bestämmelsen om kollegiiledamöternas förflyttning vore klar och att åtgärden med Alegren endast borde företagas i laga ordning, hvarjämte dennes skrifsätt ogillades. Statsrådets öfriga medlemmar förenade sig med Fleming, och K. Maj:ts beslut utföll i öfverensstämmelse därmed. Alegren befinnes också sedermera till sin död eller afgång tillhöra det kollegium, dit Skjöldebrand velat flytta honom. Öfverståthållaren hade alltså tydligen begått ett formfel men fick i sak rätt. Det är öfver detta som Skjöldebrand deklamerar på flera sidor i sina memoarer. Han hade »väl studerat» öfverståthållarens instruktion, och han anför den ifrågavarande paragrafen men i fullkomligt vanställdt och delvis meningslöst skick — den är riktigt anförd i hans egen till K. Maj:t ingifna förklaring. Han antyder, att Engeström på grund af ett af S. antaget men alldeles obestyrkt vänskapsförhållande mellan Alegren och en af Engeströms bröder bestämt sig för att chikanera öfverståthållaren — »nu var gåtan upplöst» —, och han dristar påstå: »antingen har statsrådet dömt utan att känna instruktionen och min förklaring och ej ens unnat mig den rätt, som tillhör den gröfsta brottsling att blifva hörd, eller, det som är troligare, vetande och viljande förfarit tvärt emot den klaraste författning i den enklaste sak». Skjöldebrand blef ju hörd och hans förklaring i vederbörlig ordning föredragen i statsrådet. Man endast häpnar under sådana förhållanden öfver möjligheten af att en redbar man kan låta en dylik ärerörig utlåtelse gå till eftervärlden, och man öfvertygas om att, hvad Skjöldebrand än passade för, icke passade han till civil ämbetsman. Han ger af statssekreterarens bref ett nästan lika oriktigt referat som af instruktionen, han gör den mycket osannolika insinuationen, att rådmannen »varit med i rådplägningen om beslutet», och han skyller alltsammans på »partihat», som förvillat eljes aktningsvärda människor.

Det är i samma kapitel Skjöldebrand ger en upprörande skildring af förhållandena med den allmänna fattigvården och med stora barnhuset i Stockholm på den tiden. Vi hafva hört uppgifvas men ej varit i tillfälle att själfva kontrollera saken att framställningen

icke är fullt korrekt. Det är slutligen i samma kapitel som författaren ger en teckning af förre teaterchefen Edelcrantz, som visserligen måste anses som ärerörig och som i flera enskildheter, efter hvad utgifvaren påvisar, är oriktig.

1815 blef Skjöldebrand statsråd. Wachtmeister fäller om honom såsom sådan det stränga omdömet, att han, »svag, obestämd och metafysikus i allt samt utan något slags ämbetsmannatakt» gjorde mera skada än nytta. Åt statsrådstiden ägnas sista kapitlet i femtedelen, och får man tro författaren, skulle han tagit initiativet till många nyttiga åtgärder. Det skulle bland annat vara honom, som man hade att tacka för den så kallade statsrådsberedningens tillkomst. Kanhända — men det behöfs onekligen mera än Skjöldebrands utsago, för att en kritisk läsare skall tro därpå. Det är här han vidare berättar, att »dagen efter mitt första inträde» i statsrådet förevoro finansärenden, och skulle Skjöldebrand då uppträdt i kronprinsens närvaro med ett kraftigt anförande mot dennes bekanta försök att styra växelkursen. Den första gången Skjöldebrand enligt protokollen var närvarande i statsrådet var den 24 januari 1816; nästa statsråd hölls den 31 januari. Ingendera gången berördes åtminstone enligt protokollen växelkursen. Men den 1 februari, alltså dagen efter Skjöldebrands andra statsrådssession hölls ett ryktbart extra statsråd — utan protokoll, där växelkursen behandlades och där kronprinsen å ena sidan, Järta å den andra uppträdde med flammande anföranden, och där den senare understöddes af flera statsrådets medlemmar. Dåvarande justitiekansleren Trolle-Wachtmeister, som också tyckes hafva varit närvarande, ger i sina anteckningar en liflig skildring af debatten och anmärker, att två af statsråden, Skjöldebrand och Cederström, »tego stilla». Nu befinnes det emellertid, att Skjöldebrand på ett annat ställe i samma statsrådskapitel — i rak strid med de undertecknade protokollen — uppger, att han icke gjorde sitt inträde i statsrådet förrän några få dagar *efter* den *26* januari. Själf måste han sålunda tydligen räkna statsrådet den 31 januari som sitt första, och det tyckes då, märkvärdigt nog, blifva uppenbart, att det verkligen är på det extra sammanträdet den 1 februari, som han syftar med sitt nyss anförda påstående, och detta sammanträdes förekomst måste anses vara höjdt öfver hvarje tvifvel. Wachtmeister har i sin dagbok för den 2 februari antecknat, att det skedde »i går». Är det möjligt, att Skjöldebrand med ett litet minnesfel beträffande första och andra gången, då han i statsrådet var närvarande, äfven kunnat vara så glömsk, att han tillägnat sig en del af Järtas eller Wirséns vältalighet? Otänkbart synes det icke vara för den, som följt med innehållet i dessa memoarer. Det besynnerliga ökas däraf att Skjöldebrand vidfogar till berättelsen om sitt uppträdande i kursfrågan: »Jag var inom mig förundrad, att ingen icke ens statssekreteraren, som säkert fått befallningen om saken, gjort dessa föreställningar». *Statssekreteraren* — Hans Järta — skulle sålunda

tegat och Sköldebrand ensam talat! Med en uppenbar bitterhet talar Skjöldebrand till sist om sitt icke frivilliga aflägsnande ur statsrådet 1828. Han var dock vid den tiden öfver sjuttio år gammal, och orsaken till afskedet låg kanske mera i detta förhållande än i de intriger han antyder. Men visserligen har han haft en helt annan uppfattning af sin kapacitet än t. ex. den nyss anförda Trolle-Wachtmeister. Hvem har rätt?

Skjöldebrand var en känslomänniska, och liksom många sådana hade han lätt att bakom andra personers ord eller handlingar lägga dolda afsikter, att misstänka illvilja eller intriger. En dylik sinnesstämning kan medföra mycket obehag, men det är kanske värst för vederbörande själfva. Annorlunda ter sig saken, när man i ord afsedda att läsas af eftervärlden formulerar sina misstankar till verkliga beskyllningar och visserligen, går ej Skjöldebrand fri för detta betänkliga fel. Han har varit, om man får tro honom själf, omgifven af afundsmän, och han räknar bland dem Lars von Engeström, Hans Järta, Magnus Björnstjerna, Gustaf Wirsén för att taga några ryktbara exempel. Utgifvaren har mer än en gång påpekat huru ringa stöd det i verkligheten tyckes finnas för dessa misstankar. Att Järta efter 1809 års händelser ej sympatiserade med Skjöldebrand är visserligen kändt; på hvad sätt han egentligen skulle skadat honom vet man emellertid icke. På Skjöldebrands omdömen om Järta hafva vi anfört prof. I sammanhang med det ryktbara Oxelbergska målet vid riksdagen 1810 får han tillfälle att än en gång utgjuta sig öfver honom i de bittraste ordalag. Oxelberg hade i bondeståndet som bekant i ett anförande angripit den dåvarande magasinsdirektionen och bland annat påstått, att dess medlemmar »strukit vinsten i egna fickor på både statens och näringarnas bekostnad». Dåvarande statssekreteraren Järta tog upp saken i statsrådet — memorialet stred mot regeringsformen — och hotade att ögonblickligen taga afsked, om ej Oxelberg ställdes under tilltal (»om han ej blefve straffad» säger Skjöldebrand) — ett yrkande, hvars konstitutionalism visserligen kan ifrågasättas. Skjöldebrand ger, såsom utgifvaren påpekar, ett vilseledande referat af Oxelbergs memorial, framför allt af den mest graverande punkten, och han gör därjämte ett påstående, som, om det vore sant, måste väsentligen förvärra Järtas sak, då han låter honom »föra ordet» i magasinsdirektionen. Den dåvarande öfverståthållaren måste hafva vetat, att Järta icke var direktionens ordförande — det var Lagerbjelke, — och det gamla statsrådet borde visserligen tagit sig till vara att utan kontroll nedskrifva en dylik uppgift.

Äfven redogörelsen för rättegången mot Oxelberg är inkorrekt, åtminstone omedvetet tendentiös och till sitt innehåll i det hela litet värd. Kämnersrätten förklarade sig ej kunna döma öfver O:s yttrande som riksdagsman, förklarar Skjöldebrand och tillägger: »Kämnersrättens utslag fick vinna laga kraft, och jag mins ej, huru det *kunde tillställas*, att en högre domstol det oaktadt ålade kämners-

rätten att upptaga saken». Kämnersrätten i Örebro förklarade sig visserligen den 29 januari 1811 ej i målets dåvarande skick kunna taga befattning därmed — orsaken var dock ej den af S. angifna — utan öfversände handlingarna till Svea hofrätt »till den vidare åtgärd hofrätten täckes finna äga rum». Hofrätten öfverlämnade dem till advokatfiskalens utlåtande, och denne yttrade på anförda skäl den 5 mars, att kämnersrätten enligt hans mening förfarit orätt och i stället bort anmäla målet hos justitiekanslern till vidare behandling. Handlingarna öfverlämnades nu till honom, som i en skrifvelse till advokatfiskalen den 26 mars anmodade denne att hos hofrätten skyndsamligen yrka målets återförvisning till kämnersrätten, hvilket också skedde. Det var sålunda ingen högre domstol utan åklagaremaktens högste representant, justitiekansleren, som föranledde målets återförvisning, och hvad man känner om Trolle-Wachtmeisters ämbetsutöfning såsom sådan ger ej anledning till någon misstanke att han, de maktägande till behag, skulle velat »tillställa» någon olaglighet. Äfven redogörelsen för domen öfver Oxelberg är ej fullt riktig. Han dömdes icke till ett års fängelse, utan till 28 dagars vatten och bröd samt ärans förlust, men han satt dessförinnan länge häktad — dock icke i »åratal» såsom Skjöldebrand antyder. »Jurister mellankommo», slutar denne sitt såsom vi funnit vilseledande referat af denna affär, »och höjden af hvad man kallar juridisk skicklighet är att i hvad sak som helst kunna tala för eller emot, med stöd af lag eller sken af rättvisa». Själfva hafva vi här med det ofvan anförda icke alls velat uttala något omdöme i sak öfver Oxelbergs behandling. Vi hafva endast vela visa att Skjöldebrands ovilja mot »juristeri» synes ha varit förenad med en verklig oförmåga att uppfatta och redogöra för juridiska former.

Utgifvaren säger i förordet till första delen, att hvad som i hans ögon ger dessa memoarer deras förnämsta värde är författarens »sträfvan efter opartiskhet och sanning». Vi vilja ej bestrida, att Skjöldebrand i sina skildringar sträfvat efter dessa vackra mål. Han gör, såsom vi redan framhållit, intrycket af en personligen rättrådig man med åtskilliga ideala intressen, som i sitt enskilda likaväl som sitt offentliga uppträdande tyckes hafva velat det rätta; vi hålla gärna för troligt, att han till karaktären var redbarare än en och annan af sina samtida på de framskjutna posterna. Men det är skada, att sträfvandet efter sanning varit behäftadt med så pass många brister i fråga om resultaten, att sträfvandet efter opartiskhet åtföljts af så många oblida eller oberättigade utsagor och omdömen. Skjöldebrand synes hafva hört till dessa varmhjärtade människor, som lätt uppröras af hvad de anse för orättvisor eller för ondt, men som alltför ofta låta känslan löpa i väg med förståndet. Han synes hafva saknat eller på gamla dagar förlorat den omdömets skärpa, som gör en försiktig, när man uttalar sig om offentliga förhållanden eller handskas med personliga minnen och intryck, och som är oumbärligare än någonsin, när man tager sig

för att göra detta i afsikt att inverka på eftervärldens dom. Han torde varit för mycket fantasimänniska för att hafva sinne för detaljernas exakthet, och han har vid nedskrifningen af sina minnen sannolikt mera tänkt på den litterära formen än på behofvet af någon kontrollgranskning. Både som öfverståthållare och statsråd torde han hafva befunnit sig i en ställning, som ej passade för hans egenskaper; det är också de partier, som behandla våra inre förhållanden, som äro de svagaste i hans memoarer; det finnes sådana, hvilka ej hafva annan betydelse än att visa huru en gammal man förlorat all självbehärskning och all förmåga att korrekt återgifva den serie fakta, han tager sig för att bedöma. Helt visst förekomma äfven i dessa delar åtskilliga riktiga uppgifter och beaktansvärda uttalanden, men de många misstag man påträffar göra den kritiske läsaren skeptisk, och det är ofta, såsom af det föregående torde framgå, förenadt med mycket besvär att utreda hvilka korn af sanning, som gömma sig under författarens breda och stundom något grumliga svada. Det är ej den exakta verkligheten man får som behållning vid läsningen utaf dylika skildringar utan verkligheten bruten genom några rätt dunkla och, därjämte mycket subjektivt färgade glas. Skillnaden är ganska stor i trovärdighetsgrad mellan memoarer sådana som Skjöldebrands och t. ex. Trolle-Wachtmeisters Minnen och anteckningar.

Vi vilja ej utan inskränkning utsträcka det omdöme vi härofvan fällt om vissa partier till memoarerna i sin helhet. Skjöldebrand har stundom, ehuru alltför sällan, haft samtida bref eller anteckningar att tillgå. Vissa skildringar, såsom af fredsunderhandlingen i Fredrikshamn, af utresan med Gustaf IV Adolf, af det Fersenska mordet, af krigshändelserna i Tyskland och Danmark 1813, göra ett pålitligare intryck och kunna delvis lätt kontrolleras. De militära operationerna hafva också legat mycket lättare för en man af Skjöldebrands egenskaper att skildra än de borgerliga förhållandena, Till de partier, som i närvarande stund äga ett visst aktuellt intresse, hör äfven kapitlet om föreningen med Norge. Skildringen är visserligen icke fullt exakt, Skjöldebrands egen roll sannolikt något öfverdrifven och hans funderingar om rätta sättet att gå till väga fantastiska nog, men hans yttranden om svensk och norsk nationalkaraktär äro anmärkningsvärda; hvad svenskarne alldeles sakna, säger han, är nationalstolthet, och han anför rätt träffande exempel, som styrka detta påstående.

Vi ogilla icke heller, att memoarerna så pass fullständigt blifvit utgifna, och ämna ej tvista med utgifvaren om lämpligheten af flera eller färre uteslutningar. Vissa af Skjöldebrands uppgifter och — misstag hafva längesedan börjat sin vandring genom litteraturen, och det är under sådana förhållanden bättre att hafva det hela med sina förtjänster, som visserligen icke saknas, och sina brister tillgängligt i tryck och tillgängligt, när så behöfves, för kritik. I fråga om denna senare har utgifvaren själf genom sina kommentarier undangjort mycket arbete. Han har gång efter annan påpekat eller

rättat faktiska oriktigheter och varnat för författarens förhastade omdöme. Man kan ej rimligen begära, att han skulle hafva underkastat alla partier en lika noggrann sofring. Äfven efter honom kommer därföre kritiken att i Skjöldebrands memoarer finna ett fruktbart fält för sin gagnande verksamhet att skilja kornen från agnarna.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 2. A. Kock, Ett par ordbildningsspörsmål i fornnordiska språk. — A. B. Larsen, Om ordet »barn» i oldnorsk og i de nynorske bygdemål. — E. Hellquist, Ett par mytologiska bidrag. — A. Kock, Till frågan om nasalvokaler i de danska runinskrifternas språk. — S. Bugge, Foranskudt s, især i navne. Tillägg om namnet Noen, av A. Kock. — E. Ljunggren, Verben bry och förbrylla. — G. Cederschiöld, »Hundum verpa». — B. Sjöros, Genmäle. — E. Rodhe, Anmälan av »Otto Jespersen, Sprogundervisning». — Th. Hjelmqvist, Anmälan av »Snorre Sturluson, Gylfaginning, oversat af Finnur Jónsson». — C. Weeke, Anmälan av »Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat». — J. Mjöberg, Anmälan af »Ruben G:son Berg, Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning».

Illustrerad Militärrevy. 1904, 4. W. Ridderstad, Gula gardet 1526—1903, anm. af T. J. P[etrelli]. — **6.** S. Natt och Dag, »Äran», »Vasa», »Tapperheten». — **8.** A. Liperovskij, Svenskarnas grafvar vid Poltava. — **10.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia, anm. af T. J. P[etrelli].

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1904, 1. W. Ridderstad, Gula gardet 1526—1903. — **2.** C. J. Ljunggren, Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809. — **3.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia. H. 1. — **11, 12.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia. H. 2—4. — A. Quennerstedt, I Torneå och Umeå 1808 och 1809.

Meddelanden från föreningen för grafisk konst 1904. C. U. Palm, Anton Ulrik Berndes och Johan Bernhard Berndes (med 5 portr. i ljustryck).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1904, 4.** C. A. Ossbahr, En polsk vasakonungs intåg i Krakau. Med 3 fig. — **6.** Amalia von Helvig. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar, meddelade af M. G. 1. — A. L. Romdahl, Bilder af Albrecht Dürer till Birgittas uppenbarelser. Med 2 fig. — A. Bugge, Vikingerne, anm. af O. Montelius. — **7.** Amalia von Helvig och Erik Gustaf Geijer. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar, meddelade af M. G. 2. — L. Fenger, Om birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager 1. Med 5 fig. — **8.** L. Fenger, Om birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager. — Acta pontificum Danica, udg. af L. Moltesen, anm. af J. Nielsen.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. — **9.** J. Stadling, Det ryska förvisningsväsendet och straffångarna i Sibirien. — **10.** A. Dresdner, Dansen som bildande konst. — **11.** A. Lewenhaupt, Dorothea von Zettwitz.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1904. Th. Westrin, Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728. — G. Upmark, Huset n:r 8 Södermalmstorg. — K. F. Werner, Norrtullsgatan och dess omgifningar förr och nu. — K. F. Werner, Stockholms första luftseglare. — J. Flodmark, Några anteckningar till S:ta Maria Magdalena kyrkas historia. — F. U. Wrangel, Södra Djurgårdens forna hamn. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkliga tilldragelser i Stockholm 1902.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1904. Bd 12, H. 2. J. Ahrenberg, Några dokument till vår konst- och kulturhistoria. Samlade, tecknade och ordnade i och för klargörande af frågan om restauration af Åbo slott. Med 76 fig. — M. Lagerheim, Bidrag till kännedomen om fylgja-tron.

Sveriges Allmänna Handelsförenings Månadsskrift. 1904, N:r 11, 12. H. Rosman, Svenska handelns främjare under 1600-talet. 1. Abraham Cabeljau. 2. Bröderna De Besche.

Tidskrift i fortifikation. 1904, H. 1—5. Bilaga. L. W:son Munthe, Kungl. Fortifikationens historia.

Tidskrift i sjöväsendet 1904. Årg. 67, H. 6. G. v. Horn, Bilder från nordiska sjuårskriget.

Varia. Illustrerad Månadsskrift. **1905, 1.** H. Wieselgren, Ett fyrtioårsminne. Representationsförslaget som blef riksdagsbeslut.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **Fjerde Række. Bd 2: H. 4 (1904).** J. Nielsen, En svensk officer om Norge i 1814. — H. Koht, Smaating fra Halvdan Svartes og Harald Haarfagres Sagaer. Smaastykker. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift. 4:e Række. Bd 2.

Norsk Militært Tidsskrift. 1904, 1, 2. Bidrag til den store nordiske krigs historie, udgivne af den danske generalstab, kritisk referat ved C. O. Munthe. — **9—11.** J. O. Wahl, Toget til Bohnslehn 1788.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 5: H. 1 (1904).** P. Lauridsen, Holsten-Gottorp og Kronen 1658. — Smaastykker. — Anmeldelser: Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark, anm. af L. Koch.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1903 [Tr. 1904]. Fr. Bienemann jun., Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des nordischen Krieges, anm. af A. Feuereisen.

Archiv des Vereins f. d. Geschichte d. Herzogthums Lauenburg 1904. Bd 7: H. 3. S. Fitte, Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg. Eine Abenteurerleben aus dem dreissigjährigen Kriege.

Deutsche Literaturzeitung. 1904, 32. H. Teitge, Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631, anm. af H. Rammert. — **33.** Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710—1740, hgb. aus dem Nachlass von A. Buchholtz von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands durch A. v. Bulmerincq. Bd 1. 1710—25, anm. af A. Seraphim. — **44.** J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland u. die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg, anm. af G. Wolf.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **Bd 93: H. 3.** K. Hampe, Kritische Bemerkungen zur Kirchenpolitik der Stauferzeit. — G. Roloff, Das französische Heer unter Karl VII. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1904, 34. E. Wiese, Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611—1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansastädten (1616). — **37.** D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd 5, anm. af A. L. — **48.** Briefe des Pfalzgrafen Johann Casimir, mit verwandten Schriftstücken gesammelt u. bearb. von Friedr. v. Bezold. Bd 3.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 1904, 12. L. Noël, Die Schlacht bei Gross-Beeren und die Berliner Bürgerschaft.

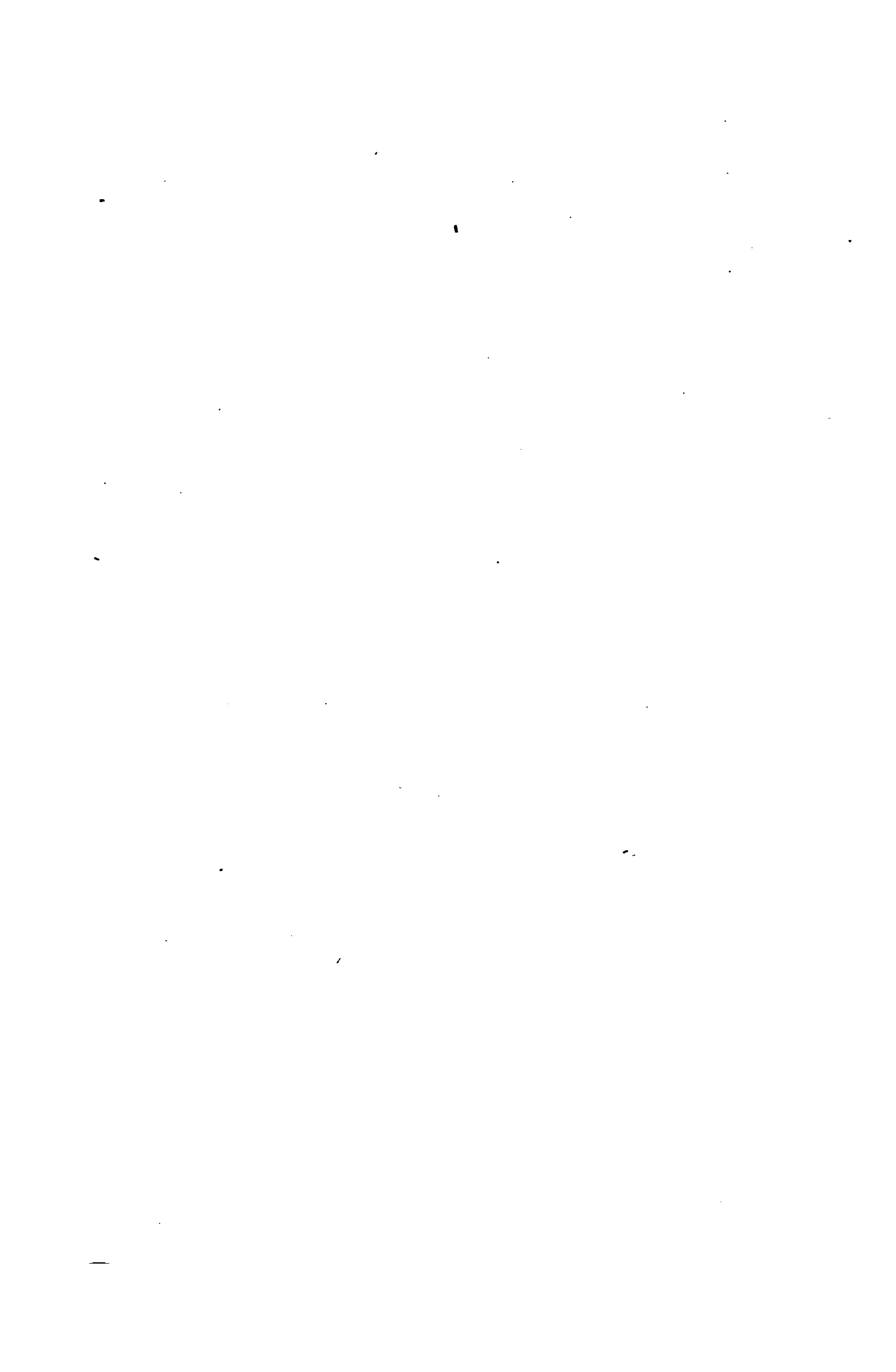
Mittheilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1904. H. 16. G. Schrötter, Glückwunschschreiben der Reichsstadt Nürnberg an König Karl XII von Schweden nach seiner Rückkehr aus der Türkei 1714/15.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1904, October.** F. Haverfield, The last days of Silchester. — H. Thurston, The Canon law of the divorce. — W. Miller, Greece under the Turks, 1571—1684. — R. G. Marsden, The »Mayflower». — C. Oman, The French losses in the Waterloo campaign. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — Index.

The Nineteenth Century. 1904, December. C. Bildt, Queen Christina's pictures.

Nouvelle revue historique de droit français et étranger. 1904, Mars—Avril. L. Beauchet, Loi d'Upland. Livre du manhælghi.

Revue d'historie diplomatique. 1904, 4. G. de Mun, Le cardinal de Sainte Cécile (1607—1648). — A. Raffalovich, La seconde occupation de Francfort en 1796. — L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre (1389—1409). — P. Coquelle, Sébastiani, ambassadeur à Constantinople. — P. Durand-Lapie, Un roi détroné réfugié en France. Dom Antoine 1er de Portugal (1580—1595). (Suite). — Lettre de M. le comte d'Harcourt. — Comptes rendus.

Öfversikter och Granskningar.

Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden af Oscar Almgren. 104 sid. Aktiebolaget Ljus, Stockholm, 1904,

Medeltidens kyrkliga byggnadskonst af Sune Ambrosiani. 60 sid. Aktiebolaget Ljus, Stockholm, 1904.

Då våra fornminnen ej kunna i likhet med arkivalier och dylikt helt och hållet sammanföras i några få institutioner utan till följd af sin karaktär till största delen måste vara lämnade i allmänhetens händer, är tydligt att detta kulturhistoriska material ofta lidit svåra förluster. Talrika äro exemplen på, huru grafhögar, som inneslutit viktigt kulturhistoriskt material, jämnats med marken, huru runstenar användts till brohällar, huru dyrbara kyrkliga inventarier kastats undan på vindar och i bodar som skräp eller sålts på auktion som träbråte — allt utan att vederbörande institution haft en aning därom och alltså ej kunnat träda hindrande och räddande emellan. I de flesta fall hafva säkerligen bristande kunskap och därmed naturligtvis sammanhängande bristande intresse varit orsaken till det skedda.

Under sådana förhållanden hafva vederbörande såsom ett af de kraftigaste medlen till dessa bristers bekämpande sedan länge sökt sprida kunskap i de bredare lagren om forminnenas vikt och betydelse.

Jämsides med dessa sträfvanden har Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, så mycket den förmått, genom afbildningar och beskrifningar sökt åt den vetenskapliga forskningen rädda och göra lätt tillgängliga de fornminnen, som ej hafva kunnat sammanföras i statens historiska museum. Resultatet är dess redan ansenliga historisk-typografiska arkiv.

Genom de tvenne här ofvan nämnda arbetena, hvilka äro afsedda att efterföljas af flera liknande, har föreningen Urd, hvilken just afser att sprida kunskap om och intresse för våra kulturhistoriska minnen samt gifva anvisningar för insamlande af ett fullgodt studiematerial lämnat vederbörande ett godt handtag i deras ofvan angifna sträfvanden.

Från en dylik bakgrund är det som de bägge skrifterna böra ses och bedömas.

Oscar Almgrens »Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden» är ett synnerligen klart och öfverskådligt arbete, där författaren aldrig släpper ur sikte det ifrån början satta målet. Med hjälp af Almgrens bok kan nybörjaren därför både så att säga examinera sig till en för handen varande fast fornlämning och få ett begrepp om dess nu kända svenska utredning.

Lokalintresset, som, då det gäller våra fornminnen, ju är lika berättigadt som naturligt, tillgodoser författaren genom en efter landskap uppställd öfversikt i det följande kapitlet. Almgren lämnar också de för ett mera ingående studium nyttiga litteraturhänvisningarna. Då dessa hänvisningar äro ordnade i öfverensstämmelse med grupperingen af den egentliga texten blifva de mycket lättåtkomliga.

Till helt säkert både tillfredsställelse och båtnad för litet hvar af våra fornminnesvänner har Almgren aftryckt den nu gällande förordningen angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande. Det sista kapitlet utgöres af en del nyttiga anvisningar till fornminnenas beskrifning, kartläggning och afbildning. Boken är rikt illustrerad.

* * *

Sune Ambrosianis »Medeltidens kyrkliga byggnadskonst i Sverige» har med samma allmänna mål dock en vida svårare uppgift att fylla. Betydelsen af de olika delarna af en kyrka, hvilken ju för hvarje intresserad äfven har ett tillgängligt inre och som i regel dessutom under tidernas lopp genomgått mångfaldiga »restaureringar», måste ju vara vida mera invecklad än det yttre af en fast fornlämning.

Inför dessa svårigheter har Ambrosiani gifvit sin framställning formen af en sammanhängande skildring med ett utförligt frågoformulär rörande ämnets olika detaljer. Några rubriker förekomma ej i Ambrosianis bok; de talrika figurerna, ordnade i grupper, angifva dock här i stället framställningens hufvudmoment.

Det är att hoppas att de bägge böckerna skola få stor spridning, då de tydligen äro skrifna på programmet: vetenskapen för allmänbildningen och allmänbildningen för vetenskapen.

O. J—e.

Bohuslens Eiendomsforhold indtil omkring Freden i Roskilde. Af Oscar Alb. Johnsen. Alb. Cammermeyrs Forlag, Kristiania 1905.

Detta arbete förtjänar, så vidt referenten kan döma, ganska stor uppmärksamhet från svenska forskares sida, om det ock afser att närmast fylla en lucka i den hittillsvarande norska historieskrifningen, som tagit alltför ringa hänsyn till Bohuslän.

Svenska skrifter, som innehålla bidrag till Bohusläns ekonomiska historia, finnas visserligen. Vi ha ju från 1700-talet Joh. Ödmans »Bohusläns Beskrifning», från 1800-talet J. F. Hellbergs »Undervisning om Bohusläns Hemman», Axel Emanuel Holmbergs »Bohusläns Historia och Beskrifning», Brusewitz' »Elfsyssel» samt Arcadius' »Om Bohusläns införlifvande med Sverige» samt sist, men icke minst, de bägge utförliga, af byråchefen Wilhelm Berg författade monografierna »Augustinerklostret i Konungahälla» och »Dragsmarks klosters historia». Men den omfattande uppgift, författaren uppställt för sig, är alldeles ny, och de källor, han på skilda håll uppsökt, äro vida rikare än dem, som tidigare forskare på området haft att tillgå; ja, författaren har i några fall lyckats finna källskrifter, om hvilkas tillvaro också specialforskare förut varit okunniga.

Det var i själfva verket hänsynen till en af forskarne förut obegagnad källskrift, som gaf första uppslaget till den undersökning, hvars resultat blifvit boken om »Bohuslens Eiendomsforhold». Författaren, kand. mag. Oscar Alb. Johnsen, blef år 1902 af sin lärare, numera aflidne professor Gustav Storm, gjord uppmärksam på en jordebok för Bohuslän af år 1573, som tillhör länsstyrelsens arkiv i Göteborg, men för tillfället med kungl. tillåtelse lånats till riksarkivet i Kristania. Denna jordebok borde kand. Johnsen enligt professor Storms mening bearbeta. Kand. Johnsen, som tidigare författat en monografi öfver Hurums härad (i närheten af Kristiania) fann snart, att den inblick i Bohusläns förhållanden omkring år 1573, han fick af den nämnda jordeboken, starkt lockade till utarbetandet af landskapets ekonomiska historia för hela den tid, det lydt under den norska kronan. Lyckligtvis beslöt han sig för denna betydliga utvidgning af den ursprungliga planen, oaktadt de dryga förarbeten, resor och kostnader, som blefvo erforderliga.

De bohuslänska arkivalierna för tiden före 1658 hafva af naturliga grunder hamnat på skilda ställen. Talrikast föreligga de i »Kongerigets Arkiv» i Kjøbenhavn, den därnäst största samlingen har Rigsarkivet i Kristiania, men också länsstyrelsens arkiv i Göteborg har utom den nämnda jordeboken af 1573 åtskilliga viktiga handlingar, som väl förskrifva sig från tiden strax efter landskapets afträdande till Sverige, men bidraga till att sprida ljus öfver tidigare förhållanden. Också Göteborgs Musei arkiv (i Göteborgs stadsbiblio-

tek) har genom sin diplomsamling och de Aschebergska papperen visat sig gifvande. Från kungl. kammararkivet i Stockholm har förf. fått till Kristiania låna länets jordebok för år 1574 samt Jakob Krummediges räkenskaper för Viken 1527—33. Och slutligen har förf. på Lunds universitetsbibliotek kunnat använda Vincent Lunges jordebok af år 1535. Författarens förteckning på »utrykte kilder» vittnar om stor samlarflit och skall säkert komma väl till pass för den, hvars studier i någon mån beröra ämnet. De tryckta skrifter, af hvilka något varit att hämta, synes förf. ha fullständigt tillgodogjort sig.

Urkundernas uppgifter äro naturligtvis mycket sparsammare för den förkristna tiden än för den kristna. Huru landskapet efter hand blifvit bebyggdt genom grundandet af nya gårdar, uppvisar förf. genom analys af gårdsnamnen, och begagnar härvid de resultat, som i fråga om andra delar af Skandinavien vunnits af Joh. Steenstrup, Andreas Hansen m. fl. Anmärkningsvärdt är, att i Bohuslän de gårdsnamn, som bestå af eller innehålla ordet *röd*, utgöra ett relativt mycket stort antal (ej mindre än 537); för så vidt *röd* motsvarar det gamla *rud* (= röjning), tillhöra namnen till sin stora massa medeltiden och vittna alltså om, att landskapets bebyggande före kristendomens införande varit ganska glest. Det kan anmärkas, att »*röd*» någon gång, såsom skrifsättet i medeltidshandlingar utvisar, icke uppkommit af *rud*, utan af ordet *rjóðr* (= öppen plats i skog); i så fall torde namnen vara betydligt äldre, men författarens uttalanden härom förefalla mig något motsägande.

Af intresse är författarens resonemang om kronogodsets omfång under den förkristna tiden; han finner, att kronan redan omkring år 1000 måste ha ägt en rätt betydlig del af landskapets jord.

Under medeltiden blir det, som bekant, kyrkogodsets tillväxt, som utgör det mest karakteristiska draget i egendomsförhållandenas historia. Härvid stå också för Bohuslän ganska rikliga källuppgifter till buds, så att förf. kan i detalj redogöra för hvarje särskildt slag af kyrkogods inom landskapet. En hufvudkälla är gifvetvis biskop Eysteins jordabok från slutet af 1300-talet, den s. k. »röda boken». Om åtkomstsättet (gåfva, byte, köp o. s. v.) får man dock i källorna besked endast med afseende på de nyaste förvärfven.

Författaren genomgår först landskapets samtliga socknar och kyrkor (som under perioden 1150—1350 småningom uppnådde det största antal, de någonsin utgjort) och anför allt, hvad källorna upplysa om jord, anslagen till underhåll af kyrkan eller af dess präst, åtkomstsätt o. s. v. Här liksom i öfriga delar af boken finner man talrika notiser af kulturhistoriskt intresse äfvensom åtskilliga bidrag till personalhistorien. Kyrkornas egendom har varit mycket ojämnt fördelad; några, såsom i synnerhet Skee, kunna betecknas såsom rika, andra ha varit ytterst klent doterade.[1] Somliga af

[1] En god reflexion af förf. förtjänar att citeras: »Antalet af de jordagods, kyrkorna ägde, är af största intresse för oss att känna, i synnerhet därför att det gifver oss goda vinkar om deras relativa ålder och rätt pålit-

dessa små fattiga socknar blefvo mot medeltidens slut eller under reformationstiden förenade med andra socknar, så att de antingen rent af uppgingo i dem eller gjordes till annex. Ang. staden Marstrand, som ju redan under medeltiden blef rätt betydande, påpekar förf., att den före reformationen icke haft egen sockenkyrka. I staden fanns sedan 1200-talet ett minoriterkloster, och dettas munkar ha väl hjälpt till med själavården för stadsboarna, som för öfrigt lydde under Lycke socken.

Den reduktion i sockenkyrkornas antal, som nyss nämndes, tyckes ha tagit sin början omedelbart efter digerdöden, och som en följd af folkminskningen, men fortgick sedan, så att sockenkyrkornas antal, fastän det ökats med två f. d. klosterkyrkor, efter reformationen utgjorde blott 66, mot 72 under den äldre tiden. Ännu större tyckes öfvergången af självständiga kyrkor till annex ha varit, men denna öfvergång kan ej med full säkerhet uppvisas.

Ytterligare bör framhållas författarens utredning af huru en del af sockenkyrkornas egendom småningom afsöndrades till prästens underhåll, äfvensom hans påpekande af det starka aftagandet och slutliga upphörandet af gåfvor till kyrkorna under 1400-talet. Ej mindre märklig är författarens redogörelse för de sätt, på hvilka kyrkors jordagods förminskades eller kom ur deras ägo (sid. 57 ff.).

Mycket utförlig är undersökningen af klostrens jordförvärf. De rikaste af alla andliga godsägare i Bohuslän voro Kastelleklostret (i Konungahälla) och Dragsmarks kloster. Dessutom funnos ett minoriterkloster i Konungahälla och ett i Marstrand, båda jämförelsevis fattiga. Också några utanför landskapet belägna kloster ägde jord inom detsamma.

I fråga om Dragsmarks stora jordbesittningar har förf. lyckats på Kongerigets Arkiv i Kjöbenhavn återfinna en jordebok, som äldre forskare trott vara förlorad. Det bör också framhållas, att han vederlägger den gamla svenska skriftställaren Joh. Ödmans uppgift, att också på Tjörn skulle ha funnits ett kloster.

Efter klostergodset behandlar förf. »bispegodset», som varit ganska omfångsrikt inom Bohuslän, i synnerhet inom Hjertums socken. Sedan kommer han till det jämförelsevis obetydliga gods, som tillhört domkapitlet i Oslo och några andra kyrkliga institutioner utanför landskapet.

Därefter följer en sakrik och intressant skildring af kronogodsets omfång och växlingar under medeltiden, reformationstiden och det närmast följande århundradet, därvid t. ex. anledningar till ökning eller minskning af kronodomänerna utredas och förses med belysande exempel. Särskildt dröjer förf. vid förvaltningen af en del sekulariserade och till kronan indragna biskops- och klostergods.

---

liga vittnesbörd om det anseende, hvar och en för sig har åtnjutit, liksom detta antal jordagods på det mest slående sätt visar, hur allmänt och utbredt begäret var att få del af de förmåner, kyrkan hade att erbjuda» (själamässor, grafplats o. s. v.).

Nästa afdelning, om adelsgodsen, innehåller de flesta bidragen till tidens och landskapets personalhistoria; bland de adliga godsägarne nämnas också många märkliga män och kvinnor, och man får mer än en pikant inblick i lif och seder. Egendomligt är att med författaren iakttaga den invasion af *dansk* högadel, som från slutet af medeltiden ägde rum i Bohuslän. Den inhemska landtadeln tyckes till största delen ha lidit brist på reda penningar, och dess jord blef därför ett lätt byte för de inflyttande kapitalstarka och hänsynslösa danska adelsmännen, som lånade dem penningar mot jordens pantsättning och snart bragte godsen i sin ägo. Somliga af de gamla norska adelssläkterna torde redan vid denna tid ha utarmats, så att de ej längre kunnat höja sig öfver bondeståndet; afkomlingarna af en och annan sådan gammal släkt lära ännu kvarlefva i landskapet, delvis med bevarande af släktnamnet. Det var för öfrigt ej blott från den inhemska adeln, utan äfven från bönderna, som de inflyttade adelsmännen förvärfvade jordagods, och detta skedde ej alltid på ett sätt, som kan godkännas af nutida begrepp om humanitet och redbarhet. Under de sista årtiondena före Bohusläns införlifvande med Sverige, eller (närmare bestämdt) alltifrån det år, då Kristian IV inblandade sig i det tyska (trettioåriga) kriget, år 1625, blef allmogen så hårdt betungad af skatter, utskrifningar, dyr tid, missväxt och kreaturssjukdomar, att mången bonde af nöden tvangs att pantsätta eller försälja sin odaljord. En högst intressant utredning af såväl krigens som andra faktorers inflytelse på allmogens välstånd och befolkningens antal och ståndsfördelning har förf. lämnat i en särskild uppsats: »Bidrag til Oplysning om Befolkningsforholdene og Almuens økonomiske Stilling i Bohuslen før Afstaaelsen (1528—1658)», intagen i (Norsk) Historisk Tidsskrift 4de Række, 3die Bind.

I skildringen af de danska adelssläkternas godsförvärf inom Bohuslän är det bland andra egendomliga drag ett, som i hög grad lägger beslag på vår uppmärksamhet. Det är några individers eller familjers målmedvetna och ihärdiga, stundom under flera generationer fortsatta sträfvan att kring ett säteri som residens samla en allt större komplex af jordagods. Ett dylikt komplex kvarstår, som bekant, ännu i denna dag odeladt: det är den samling af egendomar, i hvilken säterierna Sundsby på Mjörn och Åby på Sotenäs, utgjort kärnan och hvars senaste innehafvare och tillökare voro den jylländska adelsmannen Thomas Dyre och hans hustru Margareta Hvitfeldt. Den sistnämnda, som öfverlefde ej blott maken, utan äfven sin ende son, testamenterade all sin jordegendom till den stipendiefond, som i vår tid låtit tala så mycket om sig. Vid fru Margaretas död, år 1683, utgjorde denna egendomskomplex ej mindre än $137^{5}/_{12}$ mantal.

Till adelsgodsen räknas ett par kategorier, som förtjäna att framhållas. »Brahegodsen» kallades ett femtiotal gårdar i Bohuslän, som vid midten af 1500-talet innehades af bröderna Jørgen och Otto Brahe, som ärft dem efter sin moder Sofia Rud; hon hade

ärft sin fader, Otto Rud, den käcke borghöfdingen på Bohus. En del af sina gårdar hade Otto Rud fått på följande sätt. På kung Hans tid var den svenskfödde och svensksinnade Nils Ravaldsson kommendant för den svenska besättningen på Olofsborg (Olsborg) vid Bullaren; julnatten år 1504 öfverrumplade Otto Rud med trupper från Bohus den lilla fästningen samt nedhögg befälhafvare och besättning. De jordagods, Nils Ravaldsson innehaft i Bohuslän, konfiskerades och gåfvos till Otto Rud som belöning för hans bedrift. »Brahegodsen» tillhörde vid Roskildefredens afslutande Jørgen Brahes sondotter Sofia Brahe, hvars man Jørgen Lunge varit ståthållare på Bohus. Ett par år efter hennes död inköptes dessa gods af Rutger von Ascheberg.

Under namnet »Svenskegods» uppföras i Bohusläns jordeböcker åtskilliga gårdar tillhörande svenska adliga personer, som innehade dem med adliga privilegier. År 1573 funnos inom landskapet 67 sådana gårdar, däraf 34 inom Södervikens fögderi. Godsen voro fördelade på flera händer och visade föga tendens till ökning. Vid afträdelsen utgjorde de 63 »fullgårdar» (väl ungefär = hemman eller mantal). Det hade varit af intresse, om närmare utredning af dessa egendomars innehafvare kunnat lämnas; t. ex. i hvad mån godsen tillhört samma familjer ända från unionstiden eller senare genom giften öfvergått till svenska ägare o. s. v.

Vidare upptaga jordeböckerna ett litet antal s. k. »knapegods»; knaparne eller väpnarne i Bohuslän skilde sig blott genom gårdens skattefrihet (till ersättning för hvilken de skulle göra krigstjänst) från bönderna. Också väpnaretiteln bortlades under loppet af 1500-talet. Ofta ägde »knapen» eller »väpnaren» blott den gård, han bebodde, skötte den med egna händer, gifte sig med bonddöttrar och hade inga förbindelser med högadeln. Skattefriheten tyckes på det hela mera ha åtföljt gården än personen. År 1573 utgjorde knapegodsen i Bohuslän blott 15 gårdar, däraf 7 i Björlunda socken på Hisingen.

Jämförelsevis knapphändig är författarens redogörelse för bönders och borgares gods, hvaraf naturligtvis den stora massan bestod i skattegods. Han ställer som hufvuduppgift att utröna, hur mycket af sådant gods kom på hvart och ett af landskapets fögderier.

En särskild afdelning ägnas åt borgerligt frälse, d. v. s. sådana gårdar, som tillhörde oadliga personer, men ändock åtnjöto skattefrihet. Det var företrädesvis ämbets- och tjänstemän, som fått sådan förmån för sina gårdar. Antalet var ännu omkring år 1600 mycket ringa, men tillväxte raskt under 1600-talet, så att vid afträdelsen ej mindre än 52 oadliga personer voro i besittning af skattefri jord inom Bohuslän; tillsamman hade de 154½ »fullgårdar».

Mot slutet af sin bok har kand. Johnsen uppställt utförliga tabeller öfver »Kirkernes og prestebordenes gods ved 1400», »Sognepresternes og kirkernes visse indkomst 1624», »Gaardsbrugene

fordeling 1573», »De bohuslenske sædegaarde med tilliggende gods 1658» samt »Jordegodsets fordeling 1659».

Resultatet af sin undersökning sammanfattar han på följande sätt: Skattegodset, som till allra största delen ägdes af bönder, omfattade redan före reformationen hufvudmassan af jordegendomen i Bohuslän. I landskapets tre södra fögderier utgjorde år 1570 skattegodset 739 af de cirka 1,700 gårdsbruken, år 1659 däremot blott 631 af 1,898, hvilket visar en ganska betydlig sjunkning af antalet självägande bönder. Det utgjorde dock icke obetydligt öfver $^{1}/_{3}$ af all jordegendom i landskapet. — Kyrkogodset (i vidsträcktaste betydelse) kan vid reformationstiden ej anslås till mer än cirka 400 gårdsbruk eller ungefär $^{1}/_{8}$ af hela antalet. Genom reformationen och under den närmast följande tiden lades mer än $^{3}/_{4}$ af det forna kyrkogodset under kronan. — Kronogodset räknade före reformationen *mindre* än $^{1}/_{3}$ af hela antalet gårdsbruk, men tillväxte genom reduktionen af det andliga godset till något *mer* än $^{1}/_{3}$. — Frälsegodset slutligen utgjorde år 1570 tillsammans 472 gårdsbruk eller något öfver $^{1}/_{7}$ af hela antalet, säterierna självfva icke inräknade. Men år 1659 hade det vuxit till mer än en $^{1}/_{6}$ af gårdsbruken.

Kand. Johnsens omsorgsfulla och grundliga arbete skall säkert bli af värde för mången historisk forskare. Också för språkmän erbjuder boken många goda upplysningar genom de gamla former af bohuslänska ortnamn, som förf. citerar ur sina källskrifter. Bokens nytta som uppslagsbok minskas dock genom den alltför stora knapphet, hvarmed registret blifvit uppgjordt.

Göteborg sommaren 1905.

Gustaf Cederschiöld.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 3. C. Grimberg, Undersökningar om konstruktionen ackusativ med infinitiv i den äldre fornsvenskan. — L. F. A. Wimmer, Til tolkningen af Vedelspangstenene. — F. Jónsson, iǫ:io i norsk-islandsk. — F. Jónsson. Stærke nutidsformer i oldsproget. — B. Kahle, Zu den handschriften des kürzeren Þátti Þorvalds ens viðfǫrla. — S. Bugge, Oldnorske sammensætninger paa -nautr. Nye bemærkninger. — Kj., Svante, Svente. Med tillägg av A. Kock. — W. Ranisch, Anmälan av »Axel Olrik, Danmarks Heltedigtning. D. 1». — B. Erichsen, Bibliografi for 1903.

Ekonomisk Tidskrift. 1905, 2, 3. B. H. Dahlberg, Till frågan om vattenregalet och 1697 års kvarnkommissioner.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1905, 1.** I bokhandeln: E. Bergroth, Suomen kirkko, seu kehitys ja seu vaikutus kausaan ja seu suhde valtioon, anm. af M. G. Schybergson. — **2.** L. Munck, M. Borodkins skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. — I bokhandeln: Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesteckningar. Utg. af H. Schück, anm. af M. G. Schybergson. — **4.** M. G. Schybergson, Kejsar Alexander I tecknad af Th. Schiemann. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af T. Carpelan.

Historiska Handlingar utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 19. Bihang. Tolken Alessandro Amiras anteckningar rörande konung Karl XII:s vistelse i Turkiet åren 1709—1714. Medd. af N. Iorga. [Dessa äro på italienska o. tr. i Bucarest.]

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 5. 1904.** J. A. Eklund, Från en studieresa i Tyskland 1843—1844. Efter P. Genbergs dagboksanteckningar och bref. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet, 1681—1724. 4. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå. — H. Levin, Bidrag till Visby stifts historia. 2. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. o. afslutn.) — A. Hahr, Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka. — E. Herlenius, »Predikare-Lena» eller »Hvita Jungfrun». Ett litet bidrag till kännedom om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början. — Meddelanden och aktstycken. H. Lundström, P. Melartopæus' her

bref till Åbo stifts prästerskap 1595. — H. Huldt, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575. — A. Rydberg, Ur Peter Murbecks predikningar och tal. — C. Wadstein, Instruktion för sockenskolmästarne i Bjuf den 10 okt. 1806. — Granskningar. J. Freisen, Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katolische Ritualbücher Schwedens u. Finnlands im Mittelalter, anm. af H. Lundström. — A. Rydberg, Peter Murbecks verksamhet i Skåne, anm. af O. Ahnfelt. — E. Arnell, Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning, anm. af Hj. Holmquist. **Bihang:** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af H. Lundström. H. 2.

Personhistorisk Tidskrift. 1905. Årg. 7. H. 1. A. Lewenhaupt, Prinsessan Margarethas af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 1. Tre Rosor. — M. Lamm, Samuel Triewald och Teutsch-übende Gesellschaft i Hamburg (med en bild). — O. Ahnfelt, Några anteckningar om släkten Ahnfelt under 1600- och 1700-talen. — Th Klinckowström, Hans von Fersens anträd (med en bild). — J. W. Goijer, Wulfklouska grafkapellet eller den s. k. Björnögrafven vid Åby kyrka. — Personhistorisk litteratur.

Samlaren. Årg. 25. 1904 (tr. 1905). E. Wrangel, Forskningar om svenskarnes universitetsstudier i Tyskland. — P. O. Wilner, Förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft. — C. A. Westerblad, Lingiana. Aktstycken och anteckningar. — Joh. G. Rudbeck, Bibliografiska anteckningar om Olof Rudbeck den äldres anatomiska skrifter och striden med Thomas Bartholin. — Tre bref af Christian Molbech. Medd. af Ruben G:son Berg. — J. Mortensen, Till Runebergs förebilder. — Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—45. Utg. af M. Kristensen o. Ruben G:son Berg. — B. Risberg, Litterära inflytelser på Tegnérs Svea. — B. Risberg, En tillfällighetsdikt af Tegnér efterbildning från Schiller. — I. Collijn, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 3. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 22. 1903. — **Bihang:** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. H. 9.

Svenska Turistföreningens årsskrift. 1905. A. R. Alvin, Kinda härad i Östergötland. En natur- och kulturskildring. C. S[ahlin], Grängshammars och Ulfshyttans bruksegendom, anm. af G. A. — C. Bååth-Holmberg, Wästmanland, anm. af A. Kempe.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1904, 2.** E. Hertzberg, Den förste norske Kongekröning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder. (Forts.). **3.** Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1817 - 22. Udg. af L. Daae. Bd 2: H. 7. — **4.** E. Hertzberg, Den förste norske Kongekröning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder. (Slutn.). — Y. Nielsen, Stiftamtmand Christies Ungdomskjærlighed. — O. A. Johnsen, Bidrag til Oplysning om Befolkningsforholdene og Almuens ökonomiske Stilling i Bohuslen for Afstaaelsen (1528—1688). — Y. Nielsen, Nordmænd og Skrælinger i Vinland. (Fortsættes). — **1905, 1.** Y. Nielsen, Nordmænd og Skrælinger i Vinland. (Slutn.). — O. Olafsen, Syssendalens förste Bebyggelse. — D. Thrap, Adjunkt John Mourly. — E. K. Elieson, Om Slægterne Bolt og Kusse. — A. Taranger, Fra Smaaskibe till Storskibe. Fra Baadfiske til Skibsfiske. Reformforslag fra det 16. Aarh. — L. Daae, Biskop Karl II af Hamar. (Fortsættes).

Samtiden. Redigeret af G. Grau. **1905, H. 5.** J. E. Sars, Svenske seire, norske nederlag i unionspolitiken. — W. Söderhjelm, Den

politiske situationen i Finland. — H. Schück, Fornnordisk diktning och europæisk.

Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2: H. 10. Den svensk-norske Union. — **12.** Den svensk-norske Strid. — G. Heiberg, Unionskonflikten.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1904. Bd 19: H. 4. A. Bugge, Bidrag til det sidste Afsnit af Nordboernes Historie i Irland.

Kirkehistoriske Samlinger 1905. Femte Række. Bd 2: H. 4. J. O. Andersen, Oprettelsen af det danske Ærkesæde i Lund.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 1904. 3:e R. Bd 4: H. 2. Lidt om Krigen i Jylland 1657—58. 1. C. Klitgaard, Ett par Smaabemærkninger. — 2. C. V. Christensen, En Replik. — 3. K. C. Rockstroh, Yderligere Bemærkninger. — 4. C. B. V. Hansen, Om Forskansningerne ved Agger og Kampen ved Nabe den 3 oktober 1657. Med et Kort.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands aus dem Jahre 1904 (tr. 1905). N. Busch, Fragmente eines Druckes der Oppenbaringe Sunte Birgitten in der Rigaschen Stadtbibliothek. — P. Baerent, Nochmals die Frage: Wo lag die Burg Alt-Wenden?

Baltische Studien. 1904. N. F. Bd 8. H. Voges, Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Forts.).

Historische Zeitschrift. 1905. N. F. Bd 58: H. 1. K. Wenck, War Bonifaz VIII ein Ketzer? — C. Varrentrapp, Meinungen in Kurhessen über das deutsche Kaisertum in den Jahren 1848 und 1849. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. Utgifna af W. Sjögren. Bd 5; Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Afdeln. 2. Bd 10, anm. af Fr. Arnheim). — Notizen und Nachrichten. — **2.** K. Zeumer, Die böhmische und die bayrische Kur im 13. Jahrhundert. — W. Lang, Die preussisch-italienische Allianz von 1866. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **3.** W. Köhler, Die Doppelehe Landgraf Philipps von Hessen. — O. Hintze, Stein und der preussische Staat. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Historisch-politische Blätter. 1904. Bd 134. Die Neugestaltung der Landesverteidigung Schwedens und Norwegens.

Der Roland. Zeitschrift für Heimatkunde 1905. **Jahrg. 3, N:o 10-** Roland, Wanderungen durch Berlin. Die Altestädte Berlin-Köln. (Innehåller bl. a. äfven en skildring af det hus, där Gustaf II Adolf bodde. då han var i Berlin 1631.)

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap 1905, D. 26. Memorien van den Zweedschen resident Harald Appelboom, medegedeeld door G. W. Keenkamp.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1905, January.** A. H. I. Greenidge, The authenticity of the Twelve Tables. — E. Fry, Roncesvalles. — J. F. Chance, The Northern question in 1717. P. 1. — Notes and documentes. — Riviews of books (bl. a. N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1632—1634), anm. af W. F. Reddaway). — Notices of periodical publications.

Revue Historique. 1905, Janvier—Fevrier. A. Bourguet, Les débuts d'un ministère. Le duc de Choiseul et l'Autriche. — H.

Houssaye, Les intriques royalistes de Fouché et de Davout après la seconde abdication (1815). — Ch. V. Langlois, Notices et documents relatifs à l'histoire de France du XIIIe et du XIVe siècle: Nova curie. — Ch. E. Oelsner, Fragments de ses mémoires relatifs à la révolution française, publiés par A. Stern (suite et fin). — Correspondance. Lettre de M. Albert Mathiez. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer et Ch. Pfister. — Allemagne et Autriche. Publications relatives à l'histoire romaine, 1896—1902, par W. Liebenam (suite et fin). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Greklands historia 500—350 i nutida tysk framställning.

Geschichte des Alterthums von EDUARD MEYER. Del III. Das Perserreich und die Griechen. I 3 band: Band III. XII + 691 sid. Stuttgart 1901. — Band IV. X + 666 sid. Stuttgart och Berlin 1901. — Band V. X + 584 sid. Stuttgart och Berlin 1902.
Griechische Geschichte von JULIUS BELOCH. Band I. XII + 637 sid. Strassburg 1893. — Band II. XIII + 713 sid. Strassburg 1897.
Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chæroneia von D:r GEORG BUSOLT. Band II. 2 u. XVIII + 814 sid. Gotha 1895. — Band III, del I. XXII + 592 sid. Gotha 1897. — Band III del II. XXXV + 1052 sid. Gotha 1904.

Den äldre idealiserande uppfattningen af det antika Hellas och dess historia i den tyska klassicitetens anda, med en viss vemodig saknad af dess försvunna skönhetsglans, fann i Ernst Curtius bekanta verk på 1850- och 60-talen ännu ett glänsande och länge inflytelserikt uttryck. Politiskt mer intresserad och skarpsynt än denne visade sig Max Duncker i sitt samtidiga och senare fortsatta arbete, och Tysklands samtida öden efter 1848, enhetsverket och kriget 1870 med den därpå följande inre utvecklingen, måste småningom bereda denna riktning segrande öfverhand. Adolf Holm gaf (1886—1894) en nykter kritik af Curtius estetiskt färgade åskådning; och helt fullbordad är brytningen i tre betydande sammanfattande verk, som under de sista femton åren framträdt och på ett slående sätt visat den tyska vetenskapens ledande ställning på detta forskningsområde: andra t. o. m. femte banden af Eduard Meyers Geschichte des Alterthums, samt Julius Belochs och Georg Busolts Griechische Geschichten. Medan Holms sympati ännu i fullt mått tillhörde den republikanska friheten, medan hans intresse under det hellenistiska tidehvarfvet med förkärlek vände sig till städernas större och mindre autonomi, ser man hos Beloch och Meyer i hvarje drag det nya Tyskland: den nationella sammanslutningens, den po-

litiska enhetens gagn och nödvändighet är, när de nå fram till Greklands storhetstid, en af deras förnämsta synpunkter vid bedömandet af tilldragelser och människor, och för statens och dess styresmäns uppgift och rätt ha de en stark känsla. Icke så, som om dessa båda historiker därför skulle på något sätt förbise den andliga odlingens höga värde utanför politikens fält: litteraturen, konsten, vetenskapen; ej heller den materiellas; men folkets enhet och statsmaktens styrka är för dem förutsättningen för dessas varaktiga och högsta blomstring.

Att denna genomgripande förändring i uppfattning och skildring innebär ett bestämdt framsteg, därom kan icke vara mer än en mening; mer tviflande kan man äga rätt att ställa sig med hänsyn till den antydda åskådningens absoluta giltighet, den mer eller mindre fullständiga tillämpligheten af våra dagars erfarenheter och ideal på hellenernas värld och lif för öfver 2000 år sedan. Eduard Meyer är heller icke omedveten om detta. Visserligen förklarar han, att man icke kan föreställa sig detta lif *nog* likt vårt eget, och man förstår detta ords syftning och berättigande; men han uttalar också, att framtiden utan tvifvel skall finna äfven vår blick på tingen beroende af öfvergående tidsomständigheter — dock, tillägger han, i hvarje fall opartiskare än tidigares.

Busolts verk afviker till sin karaktär väsentligt från de båda andra anförda arbetena. Han har icke satt sig till uppgift att ge en egentlig historisk skildring och berättelse, med den öfverskådlighet, den formella genomarbetning och den klarhet i de bestämmande synpunkterna som man väntar hos en dylik; betecknande kan ju vara, att han själf i ett företal anger sitt arbete som afsedt »mehr zum Lernen als zum Lesen», och i ett senare meddelar att han särskildt på utländska läsares önskan gestaltat den löpande texten så, att den skulle vara för vidsträcktare kretsar utan svårighet läsbar och förståelig. Hvad han velat gifva och hvad han ger är en handbok för mer ingående studier, där litteraturen så fullständigt som möjligt citeras, och där i texten och i utförliga noter materialet med alla tillhörande små och stora frågor kritiskt framlägges och sofras, och på tvistiga punkter forskarnes olika åsikter anföras. Han har på sådant sätt åstadkommit ett för sitt afsedda ändamål synnerligen nyttigt arbete, och ett arbete, hvars sist utkomna del svällt ut till 1050 sidor, änskönt endast omfattande det peloponnesiska krigets historia.

I formellt och stilistiskt hänseende briljant är däremot Belochs Griechische Geschichte, som i två delar behandlar grekernas öden och utveckling »till Aristoteles och Asiens eröfring», och i en tredje, utkommen 1904, det grekiska världsherraväldet till år 219, d. v. s. till Roms inträde som bestämmande faktor i den helleniska världens politiska system. Hans verk är sålunda det till omfånget minsta och äfven i öfrigt det, hvars allmänna anläggning lämpar det bäst för en vidsträcktare läsekrets; bl. a. äro noterna inskränkta till en obetydlighet; i stället åtföljes tredje delen af ett band specialundersökningar.

Den radikala skepsis gent emot traditionen som karakteriserar Beloch torde vara allmänt bekant, huru han t. ex. stryker ur historien den doriska vandringen och hvad därmed sammanhänger, för att blott nämna ett enda slående resultat af hans kritiska räfst. Om i denna och i många andra punkter hans mening icke kunnat tränga igenom eller blifva allmännare antagen, så kan man dock icke förneka värdet och intresset af en framställning som genomgående och efter fasta grundsatser belyser skarpt traditionens trovärdighetsgrad och svagheter, i det den betviflar allt som möjligen kan vara ovisst.

Positivt ligger ju värdet af hvad Beloch bjudit och framsteget framför föregångarne framför allt i större politisk insikt och särskildt i hans betonande och utredning af ekonomiska och befolkningsförhållanden, af utvecklingens materiella sida och grundvalar. Hans uppfattning i dessa ting står nära Pöhlmanns,[1] och han finner i antikens framskridna skeden snarlika företeelser till våra dagars kapitalism och industrialism, samma kamp emellan »Proletariat und Junkertum», mellan hvilka en sund politik har att finna väg för att skipa rätt. Han bjuder åtskilligt nytt äfven i enskildheter; så är han bl. a. den förste, som användt det athenska förbundets tributlistor till belysning af dess städers betydelse i förhållande till hvarandra. Om »Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt» har han utgifvit en särskild undersökning. — I samband härmed står å andra sidan ett yttrande om »de stora männens» jämförelsevis ringa betydelse, och en reaktion mot gängse hjältedyrkan visar sig t. ex. i tredje bandet i omdömet om Alexander; men dess bestämdare prisas Filip, och Beloch visar äfven eljes i regeln full förmåga att uppskatta individernas insatser.

Bekant torde också vara det starka intresse med en prägel af modern liberalism och radikalism, hvarmed han följer och kraftigt framhåller vetenskapens, upplysningens och bildningens framsteg och bedömer tider, andliga rörelser och personer efter deras ställning till dessa, hvarvid Sokrates och Platon framställas som representanter för en föga nyttig reaktion, som sofisterna visserligen förvållat genom öfverdrifven negativitet.

Eduard Meyers *Geschichte des Alterthums* har som titeln anger en vidsträcktare plan och omfattning än de nu omtalta verken. Det första bandet behandlade med förstahands sakkunskap orientens äldsta tider, och i de följande framträder grekernas historia i det världshistoriska sammanhangets ram: åt Persien och åt judarna ägnas i tredje delen gedigna och präktigt skrifna kapitel; Karthago och Rom få sitt. Men det grekiska folkets ledande plats i dessa senare skedens utveckling gör, att blicken nödvändigt framför allt måste fästas vid Hellas och Hellas kolonier, att grekiska händelser och förhållanden nu taga den ojämförligt största delen af utrymmet i anspråk. Det är som grekisk historia vi här vilja betrakta Meyers verk.

[1] Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus (I 1893, II 1901), refererad i Bergstedts Samhällsstrider och samhällsutopier i det forntida Grekland.

Olikt Busolts till planen, är det desslikes öfverlägset genom den historiska öfverblickens klarhet, den lefvande känslan för och den lysande framställningen af sammanhanget i stort på alla områden. Ty liksom sina föregångare och medarbetare på samma fält, skildrar Meyer ej blott det politiska förloppet och dess förutsättningar; han tillgodoser fastmer framställningen af hela den andliga och materiella odlingens utveckling på ett sätt som ej minst bidrager att skänka hans arbete dess högst framstående rang. Visserligen förblifver dock han, liksom Beloch, i första rummet politisk historiker; i tredje delens trenne band erhålla öfriga materier sammanlagdt omkring 500 sidor af 1885. Och ehuru han i många afdelningar af de kulturhistoriska kapitlen står på fullt självständig grund med stöd af egen ingående forskning — man erinre sig hans analys af den homeriska epiken i andra delen, teckningen af litteraturen och de andliga rörelserna öfverhufvud, eller utom det grekiska området hans särskildt utgifna Entstehung des Judenthums — så torde han dock i ett och annat stycke, såsom i fråga om den bildande konsten, vara mera beroende af, förvisso skickligt använda, moderna specialarbeten. Och han underlåter heller icke att erkänna sin tacksamhetsskuld t. ex. till Julius Lange.

Vid en yttre jämförelse med Beloch framträder hos Meyer jämte det större omfånget genast den rikliga utstyrseln med noter. Denna skillnad speglar olikheten i verkens syfte och karaktär. Beloch ger en välgjord öfversikt och hans bevisföring för sina åsikter är knapphändigt antydd eller lämnad åt läsarens kunskap att sluta till af hans påståenden; Meyer däremot vill framlägga hela materialet i genomarbetad form, och genom konsekvent anförande af källor och skäl mera omedelbart sätta läsaren i stånd att på alla punkter bedöma framställningens förutsättningar och hållning gent emot tradition och problem. Tilltalande synes härvid den använda yttre anordningen med anmärkningarna samlade i samhöriga stycken *mellan* lämpliga större eller smärre textafdelningar.

I stort öfverensstämmande med Belochs är Meyers uppfattning af den grekiska antikens ekonomiska och sociala förhållanden. En ofvan angifven öfverensstämmelse är vidare det nationella enhetsidealet som genomgående måttstock för politikens företeelser; men i skildringen af det politiska yttrar sig ock en hufvudolikhet mellan de båda historikerna: Eduard Meyers större konservatism, hvilken likaledes tydligt präglar hans betraktelse af det andliga lifvet i öfrigt så väl som hans källkritik. Det är ingen gammaldags konservatism, hvarken i religiösa ting eller annat, men i det ena som det andra står han dock, om uttrycket tillåtes, till höger om sin forskningsfrände. — Meyers stil är klar, enkel och kraftfull, om också kanske ej fullt så elegant som Belochs och visserligen icke blixtrande och personlig så som tilldömes en Mommsens.

Vi vilja för att mera konkret kunna betrakta Eduard Meyers verk, såsom det förnämsta, med den antydande knapphet som ut-

rymmet fordrar skissera några hufvuddrag i hans teckning af Hellas öden mellan perserkrigen och den makedoniska epoken.[1]

Berättelsen om perserkrigen, sådan den träder oss till mötes förnämligast hos Herodotos, därnäst i Plutarkhos biografier, erbjuder som Meyer framhåller ett utmärkt tillfälle att studera den populära traditionens karakteristiska drag. De afgörande händelserna, de bestämmande personligheterna, enstaka viktiga moment äro bevarade i minnet; men det viktigaste för en verklig historisk insikt, det politiska och det militäriska sammanhanget, de ledandes egentliga afsikter och planer, detta har man icke förstått eller fasthållit; och genomgående spelar anekdoten en stor roll. Hvad det militära angår, låter traditionen utan tvekan oerhörda människomassor röra sig på trångt begränsadt utrymme och utföra fysiskt omöjliga operationer; de persiska härarnas styrka öfverdrifves på ett rent af groteskt sätt. Möjligheten för ett grundadt omdöme i dessa ting har åvägabragts af Delbrück genom hans analys i sitt arbete Perserkriege und Burgunderkriege, af 1887; han vill sänka siffran för Xerxes här ända till 45,000 à 55,000 stridande; Beloch och Meyer beräkna omkring 100,000.

Herodotos och Thukydides behandlas af Eduard Meyer utförligare i hans Forschungen zur alten Geschichte, II bandet. Han bestrider att Herodotos arbete skulle vara ofullbordadt och betonar dess politiska syfte — det liknar i detta stycke 1800-talets historiska verk — författadt som det är under det peloponnesiska krigets första år och af en vän till Perikles, Alkmaionidernas ättling; häraf den kända fiendskapen mot Sparta och mot Themistokles. Thukydides sätter han utomordentligt högt, utan medgifvanden åt senare tiders angrepp på denne, medan Beloch däremot i Müller-Strübings bekanta kritik ser en visserligen öfverdrifven, men dock hälsosam reaktion mot allt för stor Thukydidesdyrkan. Thukydides är den ende af antikens historiker, som fyller måttet af nutida fordringar, men som också, enligt Meyers mening, knappast i vår tid blifvit uppnådd; närmast honom ville denne, enligt en not i sina Forschungen, ställa Ranke och hans Geschichte der Päbste. Han bekämpar den tämligen gängse, först af Ullrich 1845 uttalade åsikten, att skildringen af det s. k. arkhidamiska kriget 431—421 skulle varit ett utarbetadt helt före fiendtligheternas förnyade utbrott, som sedan lindrigt ändrats och fortsatts.

Anmärkningsvärdt är Meyers försvar för de bevarade platonska brefvens äkthet, som eljes allmänt förnekats — »naturligtvis, eftersom de äro bref». —

Themistokles stora roll uppskattas af Eduard Meyer till fullo. Mer nästan än någon annan forntida statsman har han varit utsatt för förnäma rivalers hat och senares förtal eller smädelser. Hero-

[1] Korta uppgifter om Eduard Meyers ställning i ett stort antal kritiska punkter lämnas af Rudolf Adam i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1902 och 1903.

dotos kan icke bortförneka hans stordåd, men uttyder allt till det värsta och tillägger honom idel egennyttiga bevekelsegrunder. Visserligen kan man nu lika litet vederlägga som bevisa beskyllningarna för vinningsbegär, men det är icke på detta det kommer an vid bedömandet af hans historiska betydelse. Themistokles gärning är ju att ha räddat sitt fosterland ur den persiska faran och att ha gjort Athen till en sjömakt. För att åstadkomma detta har han fört sin stat långt fram på demokratiens väg och skapat den ställning af statsledare, demagog, utan civilt ämbete, som först han själf och sedan Perikles intog och hvars innehafvande af sådana män blef ett villkor för det sedermera halft anarkiska statsskickets lyckliga verkan — ett villkor, som efter Perikles i regeln icke uppfylldes. Det var medlet för målet, ty som verklig statsman leddes Themistokles ej af doktrinära författningsideal. Skapandet af Athens flotta är den största statsmannahandling, som världshistorien dittills haft att uppvisa, hans störtande det athenska folkets största politiska brott. Det kom till stånd genom en koalition af inhemska vedersakare och fiender i Sparta; i Sparta såg Themistokles själf enligt Meyer efter frihetskampen den oundviklige motståndaren som måste krossas för att göra slut på dualismen i Hellas och trygga dess framtid genom att samla dess kraft. — Man har otvifvelaktigt rätt att i ett och annat se Bismarcks gestalt skymta bakom denna teckning.

Grekernas fälttågsplan mot Xerxes var, såsom händelsernas förlopp utvisar, att lämna afgörandet åt flottan, medan landthären blott hade att skaffa denna möjlighet till slag under så gynnsamma villkor som möjligt — »ein Gedanke von so zwingender Einfachheit und Klarheit, wie ihn nur der Genius zu fassen und durchzuführen vermag». Planen var Themistokles, men måste ha godkänts af ephorerna i Sparta; Spartas hegemoni var då obestridd, och diskussionerna därom hos Herodotos ha blott retoriskt intresse.[1]

Betydelsen af Hellas seger öfver Persien är, att den räddat den fria staten hos grekerna och därmed allt som behöfde denna för sin fulla utbildning. I Grekland funnos ett mäktigt prästerskap, inflytelserika orakel och en stark religiös rörelse. Med dessa makter stodo perserna, såsom mångfaldiga smådrag visa, i lifligaste känning; hade de segrat skulle de säkerligen här liksom i Palestina och i Egypten sökt regera med hjälp af deras auktoritet, och följden skulle med stor sannolikhet, enligt Meyer, ha blifvit en härskande kyrka och ett utbildadt teologiskt system, som skulle hämmat det fria tänkandet och hindrat Grekland att gifva världen vetenskapen.

Sin viktigaste uppgift på det andliga området har det sålunda tack vare segern fyllt; sin politiska uppgift har det icke lyckats att lösa. Med dess enhet hade väldet öfver Medelhafsvärlden kunnat följa; men Spartas orubbliga organisation som stadsstat hindrade det att genomföra föreningsverket, och Athen försummade sitt tillfälle

[1] Spartas yttre politik under de första perserkrigen behandlades af Nordin i en afhandling Uppsala 1895, som enligt Meyer i det hela riktigt belyst det allmänna politiska sammanhanget.

då det gafs, och då Themistokles ville bruka det. Kriget 459—446 visade, att det var förbi, att motståndarne hunnit bereda sig och samla sin styrka.

Demokratien i Athen kom till makten under Perikles efter Areopagens fall på en kombination af sitt eget och de konservatives program i fråga om utrikespolitiken: krig med Sparta och Persien på en gång. Det visade sig att detta var en öfverspänning af statens krafter; hegemonien till lands i mellersta Grekland blef kortvarig, och med storkonungen slöts fejden genom en öfverenskommelse, den s. k. Kallias fred. Det var Perikles själf som med klar insikt om Athens läge genomdref denna vändning, och han stod fast nog för att öfvervinna det naturliga missnöjets anlopp, som då i stället ledde till Thukydides ostrakisering. Som demokratisk partiman hade han börjat sin bana och bar utan tvifvel sin del af ansvaret för den föregående krigspolitiken; liksom också hans lag af 451 om uteslutande från medborgarrätt af dem, hvilkas föräldrar icke båda voro athenska medborgare, var en partiåtgärd, väl till den dåvarande borgarmängdens, men icke till statens fromma. Blott genom en motsatt politik i denna sak hade Athen kunnat blifva starkt nog att vinna väldet öfver hellenerna. Men ju mer han sedan höjde sig till ställningen som Athens regent, dess mer steg han också som statsman, och har till slut kommit Themistokles nära. Utåt var Athen numer hänvisadt till defensiven; men i det inre har Perikles idealism efterlämnat lysande minnesmärken. Det är den äldre uppfattningen af denne som Meyer här företräder dels mot Beloch, dels mot Wilamowitz.[1]

Mot Beloch vänder han sig äfven i frågan om det peloponnesiska krigets orsaker, som han framställer i väsentlig anslutning till Thukydides, medan den förre i likhet med antikens populära uppfattning finner den närmaste anledningen i beslutet om megarernas utestängande från handel i det athenska riket och därmed gör Perikles ansvarig för dess utbrott just då, som han skulle framkallat af inre politiska hänsyn, för att afvända den storm som efterhand började draga upp mot hans härskareställning. Men det är sant att Thukydides nog mycket tillspetsar sin sats om Spartas krigsbeslutenhet ända från krisens början, liksom han också förbiser, att Athens makt sedan 455 icke hade vuxit, utan fastmer gått något tillbaka. Perikles åsikt, att Athen var sina fiender fullt vuxet och i längden måste uttrötta dem, har fullständigt besannat sig genom det tioåriga arkhidamiska krigets utgång, och detta trots Perikles egen död och den fullkomligt oförutsebara pästen. Det är icke hans skuld, att sedan Alkibiades för sina personliga syften i förtid kastade Athen in i nya krigsföretag.

Denne var på grund af sin begåfning och sin släktskap och ställning till Perikles på sätt och vis Athens kronprins; men genom Perikles död, innan Alkibiades uppnått tillräcklig ålder och hunnit

[1] Wilamowitz förtjänstrer om den grekiska historien behöfva f. ö. icke påpekas.

göra sig tillräckligt gällande för att omedelbart inträda på hans plats, kom han i en pretendents ställning och såg sig nödsakad att själf bana sin väg till makten. Till detta behöfde han krig och däraf bestämdes hans politik. Sedan han undgått ostrakismen 417 genom Nikias brist på mod, förde han staten in i företaget mot Sicilien 415; Sicilien kunde svårligen behållits, om det också kunnat eröfras, men Alkibiades hade kunnat vinna allenaherraväldet i Athen, om han icke i förtid halft genom tillfälligheter förlorat sitt befäl, och i sådant fall skulle kanske han liksom Dionysios af Syrakusai hafva visat sin personliga politiks inre berättigande. När han sedermera återkallades ur landsflykten voro möjligheterna icke längre de samma; afgörandet låg då hos perserna, och de vände sig till slut emot Athen och honom.

De femtio åren från Athens fall till Makedoniens framträdande visa ett ständigt sjunkande af Greklands kraft, i det alla dess makter försvagas och upplösas. Epameinondas verkar varaktigt blott i denna riktning, och den äldre Dionysios rike i västern sprängdes under sonen af en republikanskt idealistisk rörelse utgången från Platons krets. Ställningen omkring 360—350 är öfverallt söndring och svaghet emellan och inom staterna.

Här slutar för närvarande Eduard Meyers verk, men hans omdömen om Filip och Demosthenes bli förvisso lika Belochs, hvars sympati och beundran bestämdt tillhöra vida öfvervägande den förres gärning. —

I sina skildringar af Greklands allmänna kultur på Perikles tid och af de andliga striderna under det peloponnesiska kriget, kampen om den modärna bildningen, upptager han som grundproblemet för tidens tänkande personlighetens förhållande till religion, sed och stat. De nya rörelserna röna därvid ospardt erkännande, så t. ex. också Euripides kritiska och pessimistiska spekulationer i sina dramer; men värderingen af den senare reaktionen hos Sokrates och Platon är icke densamma som Belochs och deras som anse, att sofisterna både i morallära och öfriga åsikter stått mycket öfver Sokrates. Meyer delar fastmer den meningen, att först Sokrates gifvit en positiv grund att stå på efter sofisternas välgörande, men blott negativa kritik; han diskuterar för öfrigt utförligt hans ställning till staten, till personlighetsproblemet, till uppfostringsfrågan, hans betydelse för vetenskapens utbildning o. s. v.[1] —

[1] En *Griechische Kulturgeschichte* i 4 band har 1898—1902 utgifvits af Jakob Oeri efter Jakob Burckhardts efterlämnade papper från 1870—80-talen och stenografiska anteckningar vid hans då hållna föreläsningar. Anmärkningsvärd bl. a. på grund af sin starkt pessimistiska uppfattning af den grekiska staten — således äfven här en reaktion mot Curtius — och öfverhufvud som uttryck för sin författares personliga åskådningssätt, grundar den sig dels på egen läsning af antik litteratur, dels på en del nyare arbeten, men icke på någon vare sig nu eller då fullständig fackkunskap, och omnämnes t. ex. af Eduard Meyer afvisande, med allt erkännande för Burckhardts förtjänst på andra områden. (Burckhardts försvar mot fackkritiken för Carl Neumann i Sybels Historische Zeitschrift 1900.)

Att döma af förordet till hans lilla skrift Zur Theorie und Methodik der Geschichte (1902) torde Eduard Meyer nu vara sysselsatt med omarbetningen af sitt arbetes bägge första band. Man kan endast önska att han därefter måtte få fullfölja sitt verk framåt, ty äfven den makedonisk-hellenistiska och romerska historien har fullväl rum och bruk för hans skarpsinniga forskning.

G. Wk.

Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII. Akad. Afh. af HERMAN BRULIN. Uppsala 1905.

Karl XII:s-frågan är ofanligt omfattande och invecklad — det var mer än en paradox, när den karakteriserades såsom stor nog för en hel »akademi». Här ligga uppgifter i massa för den ingående detaljforskning, som kännetecknar det moderna historiska arbetet, och som måste föregå de sammanfattande framställningarna, om dessa skola hvila på säker grund. Den afhandling, hvarpå anm. härmed vill fästa uppmärksamheten, är en dylik detaljundersökning, ägnad åt en viktig sida i de första årens utrikespolitik och sålunda behandlande själfva utgångspunkterna för de stora krigens historia.

Författaren har starkt begränsat sitt ämne. Det är diplomatiskt, ej krigshistoriskt, det inskränker sig till en sida af utrikespolitiken, Sveriges förhållande till Frankrike, och det når endast öfver två år, 1700 och 1701. Kanske förefaller denna begränsning ibland allt för snäf. Som bakgrund kunde man önska sig en något djupare analysering af den svenska stormaktspolitiken under 1690-talet än de korta antydningar, som förf. ger i sin inledning (sid. 10—17), och under framställningens gång får man åtskilliga anledningar att fråga sig, om ej de svensk-franska förhandlingarna, för att framstå i fullt klart historiskt sammanhang, kräfva större hänsyn också till Sveriges mellanhafvanden med sjömakterna, kejsaren och Brandenburg. Dessa mellanhafvanden har förf. nu endast berört, så långt den tryckta litteraturen ger ledning. Men det bör erkännas, att han synbarligen väl behärskar denna litteratur, och att undersökningen fullt konsekvent blifvit anlagd och genomförd så, att Sveriges politik ställes in i den allmänt europeiska tidsramen. Redan själfva titeln, med dess sammanställning af det nordiska kriget och den spanska successionskrisen, visar tydligt, att detta är en grundläggande synpunkt.

Sitt otryckta material har förf. uteslutande sökt i svenska arkiv. Det är genomforskadt med största omsorg. Endast i en eller annan punkt kunde förf. möjligen — äfven med den anläggning han nu gifvit framställningen — ha utnyttjat samlingarna af icke-franska

diplomatiska handlingar något mera, såsom t. ex. för sjömakternas och Frankrikes inbördes ställning till den holsteinska krisen på sommaren 1700 (härom en del upplysningar bland »Anglica») och för händelserna i Lifland vid samma tidpunkt (»Polonica» och »Borussica»). En viss svaghet måste det innebära, att också de franska ministerdepescherna varit förf. tillgängliga endast i de afskrifter, som finnas i svenska riksarkivet i Wahrenbergs samling. Det kunde nog ha varit skäl att litet starkare betona, att denna samling, tillkommen på Wahrenbergs stipendiatresa för 50 år sedan, icke behöfver vara och sannolikt icke är så alldeles fullständig, och äfvenså att den utgör en ganska egendomlig blandning af referat och afskrifter, där det icke alltid är så lätt att afgöra, om antecknaren velat gifva ett ordagrant citat eller icke. Dylika förhållanden böra mana till en viss försiktighet vid användningen af Wahrenbergs papper, i synnerhet då de som här måste blifva en hufvudkälla för undersökningen. Förf. har emellertid knappast på allvar framkastat frågan om den Wahrenbergska samlingens fullständighet och pålitlighet, han preciserar ej alltid i sina noter, om det är ett referat eller en afskrift han stödjer sig på, och han åberopar någon gång ett referat med samma trygghet som om aktstyckets verba formalia förelegat. Dess bättre har man ej anledning att befara, att detta förtroende ledt till några egentliga misstag; i stort sedt förefaller onekligen samlingen pålitlig.

Inledningen tecknar, såsom nämndt, i korta drag Sveriges politiska läge vid 1690-talets slut. Intressant är en här inflätad karakteristik af den svenska utrikespolitikens ledande män, kanslikollegiets medlemmar och de förnämsta sändebuden vid främmande hof. Bland de förra fäster man sig särskildt vid Bengt Oxenstierna och Nils Gyllenstolpe, kanslipresidenten och hans närmaste man, Samuel Åkerhjelm, från 1700 kansliråd och synbarligen en viktig person i ämbetsverket, och Karl Piper, konungens följeslagare på fälttågen. Af diplomaterna uppmärksammas särskildt Nils Lillieroot i Haag, den forne medlaren i Rijsvijk och den ende, som synes ha åtnjutit något större anseende; äfven Mauritz Vellingk's äfventyrarefysionomi skymtar fram. Man får ett starkt totalintryck af vida mera rutin än statsmannabegåfning, och likaså, för att använda förf:s egen litet ironiska formulering, snarare »af fullmogen erfarenhet än af snabb och ungdomlig handlingskraft». Belysande för tiden och för ställningen, fast dess värre föga upplyftande, äro också de uppgifter om de svenska statsmännens »gratifikationer» och »pensioner» från främmande makter, som här för första gången finnas systematiskt sammanförda. Det är ju en företeelse, gemensam för alla europeiska hof, och någon direkt korruption synes knappast vidlåda Karl XII:s rådgifvare, men icke kunna dessa upplysningar stärka deras auktoritet. Det hela blir en viktig och hittills knappast tillräckligt klargjord bakgrund för uppfattningen af dessa mäns hållning i de stora politiska frågorna, närmast de franska medlingsförsöken, som utgöra afhandlingens hufvudämne.

I fråga om utgångspunkten för denna franska medlingspolitik häfdar förf. till en början — i motsats till bl. a. Hjärne —, att Ludvig XIV verkligen hade allvar med sina sträfvanden att bilägga den nordiska krisen. Den franske konungen hoppades nämligen kunna indraga samtliga nordiska makter i den stora europeiska allians, som skulle framtvinga kejsarens bifall till det andra delningsfördraget angående den spanska monarkien. Men å andra sidan betydde denna franska medling ingalunda att konung Ludvig tog parti för Sverige, just därför att han också ville vinna dess motståndare; förf. har klart visat, huru föga hans hållning motsvarade den svenska regeringens fordran på hjälp af Frankrike såsom Olivafredens garant. Ludvig XIV:s hållning i den holsteinska frågan blef sålunda högst tvetydig. Medan sjömakterna ställde sig vid Sveriges sida såsom garanter af Altonafördraget och deras eskadrar förenade sig med den svenska flottan, arbetade den franske ministern i Danmark, Chamilly, ifrigt till Danmarks förmån och sökte förmå den engelske amiralen att undvika alla fientligheter mot Danmark.

Denna utredning ställer Frankrikes medling i helt annat ljus än Carlsons framställning. Den ger de starkaste skäl för den misstro, hvarmed den unge Karl XII mötte de franska bearbetningarna, och den blottar en begynnande motsättning mellan den stora spanska delningstraktatens förbundsmakter. Då de franska försöken att hålla sjömakterna tillbaka misslyckades och Karl XII med stöd af de förenade flottorna kunde öfvergå till Själland, synes Frankrike ha gått så långt, att det afrådde Danmark från freden. Danmark måste dock sluta den, och så blef freden i Traventhal ett afgjort nederlag för den franska diplomatien; den hade komprometterat sig i förhållande till Sverige utan att därför kunna vinna Danmark, som efter denna erfarenhet om den franska hjälpens ringa effektivitet icke längre visade någon ifver att tillträda konung Ludvigs allianssystem.

I trots häraf fortsätter denne sina medlingsförsök i alldeles samma stil mellan Karl XII och konung August, då den liffländska krisen numera träder i förgrunden. Åter försöker han att binda Sverige vid sig genom sina tjänster utan att dock stöta August ifrån sig. Den franska diplomatien kunde aldrig förmås att biträda svenskarnes fordran, att konung August skulle återställa de liffländska orter han öfverrumplat — på sin höjd ville man från fransk sida föreslå, att dessa fästen skulle öfverlämnas åt konung Ludvig och båda parterna underkasta sig hans skiljedom. Det kan knappast förvåna, att Karl XII ej visade någon lust att gå in på dylika franska anbud, och förf. visar, att på detta stadium af händelsernas utveckling också kansliherrarne i Stockholm förordat en afvaktande hållning gent emot både Frankrikes och sjömakternas påtryckningar och velat egga dem till kraftigare hjälp. Ett projekt dyker upp — sannolikt framkastadt af holsteinaren Mauritz Vellingk under förhandlingarna med franska sändebudet Guiscard — att Frankrike skulle fullgöra sin traktatsenliga skyldighet att bistå Sverige genom

att lämna några tusen man till ett svenskt anfall direkt på Augusts arfland, Sachsen. Detta projekt synes dock ha varit främmande både för det svenska kansliet och för Karl XII själf. Däremot anser förf. för otvifvelaktigt, att konungen tänkt på ett dylikt anfall uteslutande med de svenska trupperna i Tyskland. Han uppgaf tanken först efter ifriga föreställningar från alla de makter, som fruktade för ett krig i Tyskland, framför allt sjömakterna. Guiscard, som följt efter konungen under angreppet på Själland, fick efter freden ett höfligt afböjande svar på sina medlingsanbud och hänvisades för öfrigt — i början af sept. 1700 — för vidare förhandlingar till kanslikollegium i Stockholm. Sistnämnda öde hade också träffat hans medtäflare, kejsarens sändebud Weltz.

I Stockholm lyckades fransmannen under de följande veckorna vinna bättre gehör för sina medlingsförslag. Frukterna visa sig i Kanslikollegiets och dess enskilda medlemmars skrifvelser till konungen — de fredsmaningar, som i vår historiska litteratur spelat så stor roll såsom den pröfvade statsmannaerfarenhetens varningar gent emot konungens obetänksamma krigslystnad. Förf. utreder nu, huru de svenska statsmännen i Stockholm — äfven Frankrikes gamle motståndare, Oxenstierna — läto påverka sig särskildt af de fredsanbud från konung August, som Guiscard mottog från sin kollega vid sachsiska hofvet, du Héron. Men han ådagalägger också, att dessa anbud knappast voro allvarligt menade af konung August själf, och särskildt framstår i mycket misstänkt dager den fredsvänlighet, som de franska diplomaterna funno manifesterad i Augusts upphäfvande af Rigas belägring. Kanslikollegiets uttalanden för den franska fredsmäklingen äro också ännu vid midten af sept. 1700 icke allt för deciderade. Då kom underrättelsen om ryssarnes anfall, och detta gaf den franske diplomaten ett starkare skäl än all hans föregående vältalighet. Nu följa kollegiets skrifvelser af 26 och 29 sept. jämte Oxenstiernas och Gyllenstolpes enskilda bref, alla bestormande konungen att antaga fredsförslagen.

Dessa skrifvelser nådde icke Karl XII i Sverige. Den 1 okt. inskeppade han sig till Lifland. Hans beslut var då redan fattadt, och ett kungligt bref hade den 25 sept. afgått till Kanslikollegiet därom: ingen underhandling och ingen medling, förr än August återställt de lifländska orterna och en satisfaktion verkligen stod att vinna.

Förf. döljer icke, att Karl XII:s afvisande hållning gent emot freds- och medlingsanbuden genomfördes med ett hänsynslöst negligerande af alla de diplomatiska framställningarna, hvilket måste göra hans försiktiga rådgifvare »sårade och bekymrade». Men sakens kärna blir dock, att denna hållning får sitt historiska berättigande i konung Augusts numera afslöjade dubbelspel och den franska medlingspolitikens opålitlighet. Här finnes, säger förf., *icke* plats för någon sorg öfver ett sådant »försummadt tillfälle» i Karl XII:s lefnad, som en länge tämligen vedertagen historisk uppfattning velat se i den franska medlingen. — Huru fullständigt Karl XII

själf verkligen genomskådat hela den politiska situation, som nu börjar klarna för forskningen, blir sedan en särskild fråga. Faktum är, att en kunglig skrifvelse till Lillieroot, också den af 25 sept., innehåller en tämligen utförlig exposé, hvari både konung Augusts och Frankrikes politik vederbörligen belysas, och förf. menar, att åtminstone grundtankarna däri härröra från konungen själf.

Karl XII:s affärd till Lifland gjorde ingalunda slut på de franska bearbetningarna. Guiscard befäste först sina förbindelser med kansliet i Stockholm, lyckades särskildt närma sig hertigen af Holstein, som nu ankom hit, och afreste därpå för att uppsöka konungen. I början af nov. var den franske diplomaten i Reval, dit också österrikaren Weltz ankommit, och därmed börjar ett nytt skede i dessa förhandlingars historia. Det utvecklar sig jämsides med den nu, efter Karl II:s död, mognande spanska successionskrisen, som snart gjorde Frankrike och England-Holland till fiender i stället för bundsförvanter. Starkare än någonsin blefvo sträfvandena från de motsatta lägren att hvart för sig vinna Sverige på sin sida i den annalkande striden.

Guiscard började sina framställningar till Karl XII — och till hans utrikespolitiske medhjälpare, Piper — redan före tåget mot Narva, och han fortsatte dem efter slaget med oförminskad ifver. Frankrike hade nu afslutat ett förbund med konung August; Sverige skulle förlikas med denne för att ingå ett liknande förbund eller åtminstone lämna honom fria händer att hjälpa Frankrike mot kejsaren. Piper synes ha blifvit vunnen för dessa planer. Men Karl XII sade nej. Hans misstroende var oförändradt — och fortfarande allt för väl grundadt. Just nu, i början af 1701, slöt August sitt förbund med tsaren i Birzen.

Då började Guiscard vädra österrikiska intriger, och hans misstankar liksom hans förbittring skärptes, då Karl XII vägrade att tillåta ett ifrågasatt möte mellan honom och du Héron. Under dessa förhållanden företar den franske diplomaten, till en början, som det synes, på eget bevåg, en fullständig omläggning af sina sträfvanden. Han finner, att Frankrike ej längre har något att vinna af fred i Norden, emedan man af en sådan kunde befara Sveriges förening med kejsaren, och han fortsätter därför mera till skenet fredsmedlingen, medan han i själfva verket börjar arbeta på krigets fortsättning för att hålla Sverige bundet. På denna punkt har förf. icke alldeles lyckats. Han framställer svängningen allt för brådstörtad, på grundvalen af ett något chargeradt referat af Guiscards bref af 14 mars 1701 (s. 163), medan den i själfva verket mognade så småningom, och han har icke riktigt klargjort, huru den franska regeringen accepterade den nya politiken. Äfven några detaljer angående det inhiberade diplomatmötet torde ha kunnat förklaras tydligare (s. 168 not 1). Hufvudsaken är i alla fall klar: Ludvig XIV uppger den egentliga medlingspolitiken, emedan han ej längre hoppas på Sveriges förbund.

Ännu en gång, på sommaren 1701, uppdyker visserligen förhoppningen att på ett eller annat sätt draga Sverige in i en fransk allians. Instruktionerna för det nya franska sändebudet Bonnac, som på hösten detta år aflöste Guiscard, gå till och med så långt, att Frankrike i nödfall skulle acceptera ett förbund med Sverige *mot* Polen. Och dess förinnan hade konung Ludvig erbjudit subsidier mot intet annat villkor än att Sverige förband sig att ej öfverlåta sina trupper i Tyskland till hans fiender. Men dessa franska ansträngningar voro framkallade af fruktan för sjömakternas och kejsarens motsatta bearbetningar, och i den mån det blef klart, att ej heller dessa makter skulle vinna något, öfvergick Ludvig XIV till en passiv hållning. Karl XII lät icke draga sig in i den spanska successionskrisen, vare sig af den ena eller den andra parten; han tar i stället de afgörande stegen in i nordöstra Europas stora kris. Under hösten 1701 börjar hans inblandning i de littauiska och polska inbördesstriderna. Ludvig XIV och hans nya sändebud kunde tills vidare nöja sig med den negativa tillfredsställelsen, att dessa företag bundo Sveriges krafter, och afvakta händelsernas vidare utveckling.

Äfven på detta stadium af förhandlingarna hade Karl XII stått i motsats till sina rådgifvare; från alla håll hade dessa gjort försök att stämma honom för fred. Och äfven här har en dom blifvit fälld öfver konungen, som mot alla erfarnes råd följde sitt eget envisa hufvud. Förf. synar nu dessa fredsyrkanden från de svenska statsmännen litet närmare, och han finner, att deras enighet är mera skenbar än verklig. Fred med konung August ville alla, men ingen visste riktigt, huru den skulle vinnas, och åtminstone en eller annan yrkade på freden i öster endast för att få händerna fria till ingripande i krisen i väster. Bengt Oxenstierna hoppades för Sverige »den gloiren att hålla balancen i kristenheten» och lät ganska tydligt förstå, att Sverige borde vända sig mot den stora störaren af denna balance, Frankrike. Oxenstiernas motståndare i kansliet arbetade åter för anslutning till Frankrike, och den franska diplomatien syntes också ha vunnit hertigen af Holstein för att genom honom påverka Karl XII: hertigen förband sig genom ett hemligt aftal i Hamburg i okt. 1701 tämligen nära med Frankrike. De fredsyrkanden, som Karl XII:s rådgifvare framställde, voro lika oklara i fråga om sättet för fredens förverkligande som osäkra till sin inneböd.

Man skulle nästan vilja vänta en konklusion, ett nytt omdöme om hvem som »hade rätt», Karl XII eller hans rådgifvare. Förf. har icke uttalat något sådant. Han undviker öfver hufvud taget allmänna domslut, också i fall, där sådana kunde vara lättare att fälla än i detta, och där framställningen skulle hafva vunnit i öfverskådlighet och enhetlighet genom några sammanfattande reflexioner. Det är kanske att drifva försiktigheten väl långt. Men denna lugna sträfvan att på alla punkter låta fakta själfva tala stämmer väl tillsammans med hela den prägel af ovanlig pålitlighet och grundlig-

het, som kännetecknar afhandlingen, och som gör dess resultat i hög grad beaktansvärda. Intet vore lyckligare än om Karl XII:s-frågan så småningom blefve bit för bit genomforskad just på sådant sätt.

N. E.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Tredje delen 1787—1788. 272 ss. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner.

Det arbete, hvars tredje och sista del nu föreligger i tryck så långt författaren medhunnit densamma, innan han bortrycktes af döden, är alltför väl kändt inom historiska kretsar, för att någon karaktäristik af detsamma här skulle behöfva förekomma. Nära ett årtionde har förflutit, sedan den andra delen utkom, och under hela denna tid hafva vi historiker gått och väntat på och längtat efter fortsättningen. Äfven den stora, historiskt intresserade allmänheten har helt säkert i icke mindre grad än fackmännen varit spänd på hvad Odhner skulle säga om den sista, mest upprörda och omdebatterade perioden af Gustaf III:s skiftesrika historia. Öfver ingen epok af konungens lif falla ljus och skuggor i så skarp och tät växling som öfver denna tid. Kampen med den inhemska adelsoppositionen å ena sidan, med den ryska kejsarinnan å den andra blir mera brännande och afgörande än någonsin. Krigets scener, adelsupproret och den nya statskuppen, den på kriget följande europeiska äfventyrspolitiken och så det tragiska slutet — allt lockar intresset och nyfikenheten. Ryktena äro mera djärfva och otroliga än någonsin, de samtida omdömena mera oförenliga, beundran och tadlet mera utpräglade än förr. Här om någonsin behöfde man det lugna, opartiska sanningsord, som endast Odhner var i stånd att uttala. Hans samvetsgranna och gedigna forskning, hans lugna, klara omdöme och lidelsefria, förnäma framställningskonst voro de säkra garantierna för att äfven denna sällsynt svårutredda och svårbedömda tid skulle finna en uttömmande behandling och objektiv värdesättning i likhet med de föregående partierna af Gustafs regering. Odhners inträngande kännedom om den gustavianska tidens historia blef allt djupare, ju längre hans skildring framskred. Liksom den andra delen af hans verk i detta hänseende öfverträffar den första, så skulle — förmodade man — den tredje ytterligare vittna om författarens växande intima bekantskap med sitt ämne. På alla dessa förväntningar syntes Odhners plötsliga bortgång göra ett tvärt slut. Men det förnams snart, att ett parti af den tredje delen förelåg i nästan fullt tryckfärdigt skick. Det är detta manuskript, som nu utgifvits i ett ganska omfångsrikt häfte.

Detta häfte, väl ungefär en tredjedel af det beräknade omfånget för hela tredje delen, framför skildringen till slutet af år

1788 i trenne starka kapitel. Det är således förberedelserna till ryska kriget, detta krigs utbrott och första skede samt den danska invasionen, som utgöra skildringens föremål. Anjalaförbundet och folkrörelsen i Sverige framträda såsom centrala moment i händelseutvecklingen. Det är den farligaste tidpunkten i Gustafs regering, själfva peripetien i hans lifs drama, då de politiska misstagen framalstrade sina mest fördärfbringande följder och han själf ett ögonblick syntes räddningslöst förlorad, för att i nästa ånyo sammanfatta sin kraft till fortsatt kamp och gå oskadd ur pröfningen med nya planer och nytt hopp.

Det må sägas först som sist, att den skildring, som här lämnas af det händelserika och ödesdigra året 1788, i intet afseende sviker förväntningarna eller står tillbaka för de föregående delarne af verket. Odhners egenskaper såsom forskare ooh författare voro ännu oförminskade, och hans sista arbete röjer ingen andlig afmattning trots den växande fysiska ohälsan. Det föreliggande häftet kan dock icke sägas bringa särdeles mycket nytt till vår kännedom eller afvinna materialet många nya synpunkter. Det beror däraf, att de intressanta företeelserna under år 1788 framlockat en mångfald speciella forskningar och utredningar, som öfverhufvud gjort händelseförloppet ganska klart. Hvad som saknades var en sammanfattning af de spridda dragen till en helhetsbild och dennas inarbetande i en skildring, som sträckte sig öfver hela denna regering. Odhner gifver denna sammanfattning, men hans grundliga forskning har på samma gång styrkt och riktat de föregående resultaten. På grund af sin större öfversikt af materialet vågar han med större säkerhet fälla omdöme öfver omtvistade spörsmål, och i enstaka fall kan han belysa ett förut dunkelt moment eller undanröja oriktiga antaganden. Man känner, huru ett nytt parti af vår nyare historia liksom ryckts undan de lösa ryktenas, traditionens och anekdotens område för att i stället erhålla sin fulla vetenskapliga bestämning.

Skildringen af krigets förberedelser och utbrott, hvilken upptar första kapitlet, bestyrker i det väsentliga den uppfattning, som inom historiskt bildade kretsar småningom mognat, att fredsbrottet med Ryssland väsentligen hade sin grund i konungens personliga ifver att bruka ett lockande tillfälle till ett hastigt slag mot sin på samma gång hatade och beundrade fiende. Han ville därmed höja sitt anseende inom Europa, stärka sin ställning mot den växande adelsoppositionen, göra slut på ryska intriger inom landet och skörda ära och möjligen än mera reella vinster. Skildringen visar också, huru ett angrepp från Sverige i detta ögonblick kom ytterst olägligt för den mäktiga Katarina och huru det ryska kabinettet gjorde allt för att undvika utmanande steg som kunde gifva dess fiende förevändning att bryta lös. Kriget var till sättet för sin tillkomst ett rent anfallskrig, icke egentligen oförutsedt af de ryska statsmännen, men oförmodadt så till vida, som de i det längsta ej kunde tilltro Gustaf en så dåraktig djärfhet. Ingen svensk man har heller styrkt Gustaf till detsamma. Väl voro Toll och Ruuth tidigt invigda i planen och

ställde sig tämligen villigt till disposition såsom konungens verktyg, men under förberedelsernas lopp insågo de mer och mer de ekonomiska och militäriska förutsättningarnas svaghet, varnade konungen för ett förhastadt steg och drefvos att gå på endast genom konungens sangviniska försäkringar om utländskt stöd och i förhoppning att det hela skulle stanna vid en väpnad demonstration eller ett kort fälttåg på några veckor. Konungen bär själf alltigenom ansvaret för fredsbrottet; han är den ende, som vill kriget, den ende som sitter inne med full öfversikt öfver hela läget och den, som genom sina antydningar och försäkringar förmått andra att foga sig i rollen af krigspolitikens verktyg.

Men Odhners hela skildring — och jag tar härvid i betraktande äfven de föregående delarnes resultat — visar också, huru i stort sedt bakom det lättsinniga företaget lågo större motiv af berättigad art, huru Sveriges yttre ställning, inklämd såsom den var mellan Ryssland och Danmark-Norge, i längden var ohållbar och oförenlig med en tryggad fred och full självständighet på en gång. Fred kunde Gustaf visserligen få behålla, om han fann sig i en fullständig anslutning till ryska politiken, en anslutning som i längden mer och mer betydt Sveriges förvandling till en rysk vasallstat, hvars egna lifsintressen aldrig hade något berättigande, om de korsade den ryska politikens tillfälliga önskningar. Detta var innebörden af det familje- och vänskapsförbund mellan de tre oldenburgska hofven, som än Katarina, än hennes drabant i Köpenhamn Bernstorff bjöd Gustaf III. Ville han ej finna sig i denna roll, var motsatsen mellan Sverige och Ryssland oöfvervinnelig, och man hade att vänta, att ryska politiken vid lägligt tillfälle kastade sig öfver Sverige, inblandade sig i de inre partistriderna för att behärska hela landet eller också angrep Finland för att eröfra och införlifva denna landsdel. Denna fara får ej undanskymmas af det faktum, att ryska kabinettet, när det självt för tillfället var inveckladt i svårigheter, uppriktigt önskade fred och uppträdde så fredsälskande och försonligt som möjligt. Denna hållning var nog för att insöfva den svenska samtiden i det stora hela och ingifva densamma tron på att från Ryssland ingen fara hotade, och den har bedårat eftervärlden och vilseledt äfven historiker af facket, som bedömt 1788 års fredsbrott, och det ända in i våra dagar. För Gustaf III var Katarinas undfallande hållning endast tecknet till att ögonblicket var gynnsamt för honom och att hon för tillfället var den underlägsna, och realpolitiker, som han var, fann han däri endast ökad anledning att slå till.

Det ligger en viss värdemotsats mellan de djupare, allmänna förutsättningarna för fredsbrottet och de mera tillfälliga och personliga, som förklara, att det ägde rum just i det ögonblicket och på det sättet som skedde. Ju mer man fäster sig vid de närmast liggande drifkrafterna och betraktar självfva förloppet för brytningen med Ryssland, desto mer blir man böjd att klandra lättsinnet och äfventyrligheten af en politik, som satte Sveriges hela välfärd i fara. Ju mera åter man fördjupar sig i de allmänna förut-

sättningarna för den tidens svenska politik, i betraktelser af den svenska statens yttre läge i stort och dess framtidsmöjligheter, desto mera drifves man att beundra djärfheten och skarpsinnet hos den man, som vågade taga ansvaret för ett försök att omdana hela den yttre ställning, som vårt land intog efter frederna i Nystad och Åbo.

Odhner har i sitt verk genomgående gjort rättvisa åt båda dessa synpunkter. Med en sällsynt rättfärdighet fäller han sin dom. Hans begåfning var alltför mycket spekulativ och riktad på det allmänna, hans historiska bildning alltför omfattande och skolad i en Geijers och en Rankes universella uppfattningssätt, för att han skulle frånse de högre, allmännare motiv, som bestämma de historiska företeelserna och influera den enskildes viljebeslut, ofta utan att han själf har fullt medvetande om desamma. Öfver Odhners skildring af Gustaf III:s regering ligger ständigt utbredd denna vida hänsyn till de stora bestämmande villkoren och lagarne för utvecklingen, som främst karaktäriserar den universella historiska vetenskapsmannen. Utan att han annat än undantagsvis i sin framställning öfvergår till en direkt redogörelse för den utländska diplomatien eller de utländska kulturströmningarna, förstår han ändock att hela tiden gifva den uppmärksamme läsaren känslan af den svenska politikens sammanhang med det allmänna maktläget. Men han är också för mycket skolad i den moderna empiriska forskningen för att hängifva sig till någon konstruktion utan tillbörlig pröfning af materialet, och han utreder omsorgsfullt så långt möjligt det faktiska förloppet och betonar oafbrutet de brister eller företräden, som den näraliggande detaljbetraktelsen måste iakttaga hos sitt föremål.

Det kunde därför icke vara annorlunda, än att Odhners framställning af brytningen med Ryssland nu, när han kom fram till skildring af det faktiska förloppet därvid och de närmast liggande motiven och beräkningarna, måste te sig vida ofördelaktigare för Gustaf III än hvad man kunde hafva anledning att vänta vid studiet af de föregående delarne och deras antydan af de mer aflägsna orsaker, som drefvo hän mot kriget. Här, i detta häfte, träda de inre och yttre krigsförberedelserna och själfva sättet för brytningen i förgrunden, och resultatet af granskningen blir allt annat än fördelaktigt för konungen. Särskildt skildringen af de diplomatiska förberedelserna väcker starkt tvifvel om Gustafs statsmannaförmåga. De förhandlingar med Danmark, England, Preussen och flere makter, som föregingo kriget, äro tämligen utredda förut, men sammanställningen af de spridda underhandlingarna till en helhetsbild af svenska utrikespolitiken under slutet af 1787 och förra hälften af följande år verkar kraftigt belysande. Redogörelsen för Englands och Preussens hållning meddelar äfven åtskilligt nytt. Resultatet af det stora diplomatiska fälttåget var bedröfligt nog. Odhner visar definitivt, att Gustaf rusade i väg utan att från något håll hafva fått annat än lösa löften och förhoppningar om hjälp och att han genom att för hastigt kasta sig in i striden betydligt försämrade sina utsikter att erhålla effektivt stöd för sina planer.

Fullt lika nedslående är skildringen af de inre, militäriska och ekonomiska förberedelserna. Saknaden af medel och nödvändigheten att in i det längsta dölja rustningarna verkade förlamande, och man undrar ingalunda på, att bristerna i utrustningen sedan visade sig så stora som de voro, snarare tvärtom. Odhner fritager mer än förut skett Toll från skulden härtill. Han offrades såsom syndabocken, för att ansvarsbördan skulle aflastas från konungen själf.

Sättet slutligen, hvarpå brytningen framdrefs, verkar ovanligt osympatiskt. Gustaf skydde inga medel att kasta skulden på Katarina, utan att nå ens en skenbar framgång. Bristen på öppenhet ledde i stället till förlust af flera, eljest gifna fördelar, såsom uppfångandet af den ryska flotteskader, som var på väg till levanten. Razumovski kunde på grund häraf ej heller behandlas så hänsynslöst, som eljest bort ske, utan fick tillfälle hålla sig kvar i Stockholm i sex veckor efter det faktiska krigsutbrottet. Odhner har först påvisat den stora betydelsen af Razumovskis fortsatta vistelse i hufvudstaden och klargjort naturen af det intrigspel han här bedref. Anjalaförbundet förbereddes i Stockholm under hemliga öfverläggningar mellan ryske ministern och de landsförrädiska »patrioterna», och programmet att genom armén antingen direkt framtvinga en riksdagskallelse eller också af ryska kejsarinnan begära fred, för att hon såsom villkor härför skulle fordra ständernas sammankallande, fastställdes redan här. Razumovski berättar hem till sin regering, att patrioterna endast fruktat, att det skulle lyckas konungen att blidka kejsarinnan, hvarför han måst lugna dem i detta hänseende.

I det andra kapitlet förflyttas uppmärksamheten till Finland, och krigets första bedröfliga akt upprullas. Här får Odhner tillfälle att diskutera den omstridda frågan om det ryska infallet i Savolaks och Karelen. Händelsen i Karelen affärdas såsom fullständigt obestyrkt. Affären vid Pumala sund åter, som Hastfer tog till förevändning för sitt inbrott, är närmare skildrad. Ehuru Odhner icke tilltror sig kunna med full evidens bevisa, att det hela var arrangeradt från svenskt håll, anför han så stora sannolikhetsgrunder härför, att frågan därmed kan anses löst i öfverensstämmelse med den samtida traditionen. Hastfers egna bekännelser inför hertigen och andra, sedan han väl öfvergifvit konungens parti, väga väl ej så synnerligen tungt, men Odhner framhäfver beviskraften af hans egna och Stedingks antydningar i bref, direkt skrifna till konungen; så t. ex. Hastfers bref ur fängelset mars 1790, i hvilket han för konungen beskrifver sin sinnesstämning hösten 1788 med orden: »Jag förebrådde mig bittert krigslisten vid Pumala och att jag först öfverskridit gränserna, ehuru bådadera skedde enligt Eders Maj:ts vilja.» Med rätta anmärker Odhner, att uttrycket »krigslisten vid Pumala» omöjligen kan fattas på mer än ett sätt. De bekanta orderna till Hastfer, som finnas tryckta hos Fersen och i Hemliga Handlingar, anser han däremot för förfalskade och vill endast medgifva sannolikheten af den tredje ordern — detta dock knappt på fullt öfvertygande skäl. Enligt anmälarens mening finnes icke till-

räcklig grund att underkänna dessa aktstyckens äkthet. Att Hastfer den 11 maj, då den första ordern är daterad — ifall nu aftrycket är korrekt — vistades i Stockholm och Savolaksbrigaden ännu icke var samlad, bevisar egentligen intet, då ordern naturligtvis var afsedd att utgöra en trygghet för Hastfer i det följande.

Det finska kriget under år 1788 har varit föremål för en mångfald framställningar, såsom af v. Schantz, Mankell, Rein, Gyllengranat m. fl., men ännu saknas en fullt vetenskaplig framställning af detsamma, som tillfredsställer moderna kraf, icke minst från rent militärisk facksynpunkt. Saknaden häraf medför bland annat, att det är fullständigt omöjligt att ur den gängse litteraturen fastställa den verkliga styrkan af de truppkårer, svenska och ryska, som opererade mot hvarandra under detta fälttåg. Äfven Odhner har saknat en rent facklig detaljutredning i detta fall, och det har ej legat i hans uppgift att själf försöka göra den, så mycket mera som fälttågets utgång endast i oväsentlig mån bestämdes af rent militäriska förhållanden. Saknaden af klara styrkebesked lämnar emellertid läsaren stundom något oviss om den verkliga militäriska kraft, med hvilken konungen uppträdde, och uppgifter om antalet regementen och bataljoner lämna ej tillräcklig ledning, då det är bekant, att truppkårerna voro mycket ofulltaliga. Här återstå detaljuppgifter för krigshistorikern snarare än för den politiske historieskrifvaren. Framställningen af slaget vid Hogland, den enda egentliga rent krigiska kraftmätningen under 1788 års fälttåg, är väl gjord och innehåller flera intressanta moment.

Odhner framhåller detta slag såsom en vändpunkt ej blott i hela fälttåget utan äfven i konungens ställning och i hans personliga stämning med afseende på kriget. Det därpå följande misslyckade angreppet mot Fredrikshamn omintetgjorde den sista utsikten till framgång i kriget, och upprorsrörelsen bland de svenska officerarne hotade att alldeles göra konungen vanmäktig. Gustaf syntes ett ögonblick förlorad och umgicks på allvar med planen att abdikera. En dylik stämning varade dock ej länge. Underrättelsen om det danska anfallet och upptäckten af landsförrädiska stämplingar inom officerskåren gåfvo honom ny kraft och nya möjligheter till kamp mot sina fiender. Odhner nedgör fullständigt det utspridda ryktet, att Lijkalanoten skulle tillkommit med konungens hemliga vetskap. Ett uttryck för konungens återvaknande självtillit var det krigsmanifest, som han utfärdade strax före hemresan till Sverige för att inför Europa sammanfatta alla sina beskyllningar mot Katarina och gifva henne hela skulden för kriget. Detta märkliga aktstycke, som bär datum af 21 juli, har, såsom Odhner öfvertygande visar, tillkommit först i midten af augusti. Manifestet var synnerligen oklokt och onödigt utmanande, då han samtidigt önskade fred och anhöll om andra makters bemedling. Det var en yttring af den märkligt impulsiva statskonst, som var betecknande för Gustaf III.

Skildringen af stämningen inom officerskretsarne vid krigets utbrott och särskildt efter slaget vid Hogland är mycket intressant och

bildar jämte redogörelsen för Razumovskis verksamhet i Stockholm en belysande bakgrund för Anjalaförbundets uppkomst. Till denna, redan förut genom Tigerstedts forskningar väl utredda sammansvärjningshistoria har Odhner för öfrigt endast några nya smådrag att tillägga. Huruvida de förbundne på allvar hade någon afsikt att hindra konungens hemresa, lämnar äfven Odhner osagdt, men lutar åt att anse ryktena härom osannolika.

Det korta danska kriget och folkrörelsen i Sverige, som utgöra hufvudföremålet för det tredje kapitlet, äro likaledes förut väl klargjorda, företrädesvis af Holm och Elof Tegnér. Preussens framträdande roll vid fredsmedlingen är dock skarpare betonad än förr. Mera nytt innehåller skildringen af rådets hållning till konungen efter hans hemkomst och af stämningar och planer inom oppositionskretsarna hemma i Sverige under hösten 1788. Det största intresset vid detta kapitel ligger dock i skildringen af hertig Karls uppträdande i Finland. Odhner visar, huru den svage hertigen, utan att från början afse det, småningom drages öfver på de upproriske officerarnes sida. Han synes därvid särskildt påverkats af den inflytelserike Anckarsvärd och kom mer och mer in i dennes och de svenska officerarnes tankegång. Han förmåddes att mot instruktionen inlåta sig i underhandlingar om stillestånd med ryssarne och att bestorma konungen med böner om riksdagskallelse och fred. Höjdpunkten af denna förbindelse med myterikretsarne var det onödiga utrymmandet af Högfors. Hertigen har visserligen sedan själf förklarat, att han endast låtsats gå in på de upproriskes fordringar för att vid lägligt tillfälle slå ned hela upprorsrörelsen, och konung Gustaf har själf funnit bäst att gifva hans förhållande detta sken. Det är dock tämligen tydligt, att hertigen ett ögonblick fullständigt var i officerarnes händer och att planen att så snart stillestånd med Ryssland kunde vinnas öfverföra en del af armén till Sverige för att där gripa makten ej varit honom främmande. Det var i detta syfte, som Högfors utrymdes, såsom förutsättningen för alla stilleståndsförhandlingar. Efter reträtten från Högfors skref hertigen till Anckarsvärd, att stilleståndet snart torde vara afslutadt, och »sedan skall jag med all kraft arbeta på andra tomen af vår historia». För att vinna klarare insikt om läget hemma sände han den 27 september ett särskildt bud med bref till sina förtrogna i Sverige. Såväl hertiginnan som Ruuth och Karl Göran Bonde skyndade att upplysa om huru ogrundade och öfverdrifna ryktena om konungens vanmakt och impopularitet voro, och rådde honom enträget till försiktighet, medan Reuterholm åter eggade hertigen att gå på. Men redan innan dessa bref kommit, hade hertigen kastat om Det var de finska separationsplanerna och den ryska politikens felgrepp att gynna dessa obetydliga intriger i stället för de svenska officerarnes konstitutionella planer, som ändtligen öppnade hertigens ögon. Han fann sig förd bakom ljuset liksom flera af dem, som spelat en roll i Anjalaförbundet. Den 2 oktober sände han Aminoff till konungen för att meddela sin plan att förlägga trupperna i vinterkvarter och att ge-

nom öfverrumpling söka återtaga Högfors, hvarjämte en från Stockholm utskickad agent arresterades. Hertigen hade tagit sitt parti, och underrättelserna från Sverige endast styrkte honom i hans nya roll. Inom några veckor var armén skingrad, flottan hemförd och myteriets ledare arresterade eller i landsflykt.

Ännu flera intressanta moment skulle kunna framhållas, men läsaren må själf gå till Odhners framställning och jämföra densamma med hvad man visste förut. Häftet slutar med riksdagskallelsen och en blick på den yttre ställningen vid årets slut. Tyvärr har Odhner ej medhunnit att skildra 1789 års märkliga riksdag, till hvilken hufvudintresset nu vänder sig. Äfven denna riksdags händelser hafva förut blifvit föremål för en ganska uttömmande utredning, och det var ej de yttre dragen af det stormiga ständermötet, som man närmast önskade att se tecknade af Odhner. Det var framförallt hans uppfattning om den nya statshvälfningen, som skulle varit af värde att känna för besvarandet af den fråga, som alltid framställer sig för den, som djupare reflekterar öfver denna revolution: Var den nödvändig? Var det det politiska lägets tvång, som dref konung Gustaf att genombryta 1772 års författning, eller var det blott äre- och maktlystnadens lockelser i hans inre? Vi stå inför Gustaf III:s mest ödesdigra handling, och just här skulle Odhners mogna omdöme varit en säker ledning.

Odhners verk öfver Gustaf III har förblifvit ofullbordadt liksom Geijers och F. F. Carlsons och så många andra svenska stormäns verk. Men det han gifvit oss är af bestående värde och tillhör det bästa, som den svenska historiska litteraturen har att uppvisa.

L. S.

Sveriges krig åren 1808 och 1809, utgifvet af *Generalstabens krigshistoriska afdelning. Tredje delen.* 387 + 121 sid. jämte kartor och innehållsförteckning. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm. 1902. — *Fjärde delen.* 294 + 95 sid. jämte kartor och innehållsförteckning. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm. 1905.

Det omfattande verk, som generalstabens krigshistoriska afdelning för ett och ett halft årtionde sedan började att utgifva, och hvars fjärde del nyligen utkommit, har i viss mening gjort epok i vårt lands krigshistoriska litteratur. Det svenska folket äger en ganska storartad krigshistoria, ty vårt folk har under en period af det europeiska krigsväsendets utbildning till och med gått i spetsen för nationerna. Under Gustaf Adolf nådde den svenska hären höjdpunkten af tidens tekniska och administrativa utveckling, liksom den

i inre andlig kraft och i organisk sammansmältning med hela samhällsbyggnaden i öfrigt stod för andra nationer såsom ett beundradt mönster. Denna framskjutna roll fick väl det svenska arméväsendet ej länge bevara, i det att redan under århundradets senare hälft Colbert och Louvois gjorde den franska armén till tidens ypperstа och mest beundrade vapen. Men den egendomligt nationella utbildning, som under envåldet kom den svenska hären till godo, gaf densamma fortfarande en rangplats och en ypperlig inrättning, som bevisade sin kraft under det långvariga och hårda prof, som det stora nordiska kriget pålade vårt folk.

Efter stormaktsväldets fall har Sveriges krigshistoria visserligen inga större bedrifter att uppvisa, och vårt försvarsväsende har under de senaste seklen icke haft någon betydelse såsom idégifvande mönster för andra folk. Men utom den betydelse ett folks försvar alltid äger för detta folk självt, om det också intager en undanskjuten plats bland nationerna, har det svenska krigsväsendet genom att ovanligt länge bevara sin gamla nationella typ arbetat med säregna problem, som gifva äfven dess nyare historia en viss färg och ett visst intresse. Den svenska krigsutvecklingen har aldrig blifvit blott en kopia i smått af utländska mönster — om ej möjligen i vår egen tid. De två senaste århundradenas historia är väl icke heller alldeles blottad på uppslag af nya tankar och nya inrättningar, som äga ett originellt värde, icke minst kanske på sjöförsvarets område.

Det kan under sådana förhållanden onekligen synas ganska öfverraskande, att den rent vetenskapliga litteraturen i Sverige på detta område ingalunda framstått såsom särdeles värdefull eller gedigen. Den har öfverhufvud icke alls stått i jämnhöjd med ämnet. Detta förhållande har också blifvit af utländska forskare påpekadt. Men detsamma gäller i själfva verket många andra grenar af vår storartade förvaltningshistoria, och öfverraskningen försvinner, när uppmärksamheten riktas mot hvad som gjorts på andra, icke mindre betydelsefulla områden af det svenska stats- och samhällslifvets historia. Frånsedt några specialafhandlingar eller monografier är generalstabens ofvannämnda arbete det enda verkligt uttömmande och vetenskapligt tillfredsställande arbete vi äga på det militärhistoriska området.

Det stora verket är ägnadt den svåraste kamp, som vårt folk haft att bestå i sin nyare historia efter stormaktsväldets fall. Det för oss således icke tillbaka till vår krigshistorias glänsande dagar, utan rör sig på det nationella och politiska förfallets sorgligaste tider, när den svenska staten ett ögonblick syntes dödsdömd och endast genom en ny stympning, som lämnade densamma i en ytterligt vanmäktig och prekär ställning, undgick tillintetgörelsen. 1808—1809 årens krig är den ojämförligt viktigaste krigsföreteelsen i vår nyare historia. Det föreliggande verket afser icke blott att uttömmande framställa dess strategiska och taktiska förlopp, skildra de händelser, som stå i sammanhang därmed, karaktärisera personligheter och folkstämningar och utreda yttre och inre förhållanden,

som kunnat influera på utvecklingen, utan det ger såsom bakgrund för det egentliga ämnet en bred framställning af hela det dåvarande försvarsväsendets tillstånd, såväl arméns som flottans, och klargör dess såväl tekniska som administrativt-ekonomiska utvecklingsståndpunkt och program vid tiden för krigets utbrott. Arbetet får därigenom en central betydelse inom vår nyare krigshistoriska litteratur. Det ger en vid utsikt öfver den föregående utvecklingen, och alla dess skilda trådar löpa tillsamman liksom i en knutpunkt för den uppmärksamme läsaren. För studiet af den följande utvecklingen under 1800-talet blir det icke mindre betydelsefullt såsom grundläggande.

Den vidlyftiga skildringen af svenska försvarsväsendet vid tiden för krigsutbrottet upptager större delen af den första delen. Betydelsen för vårt försvar af perioden 1790 till 1808 har först därigenom kommit fullt fram. Den svenska armén var då underkastad ett ganska betydelsefullt nydaningsarbete, som, om det också var behäftadt med åtskilliga brister, dock på det hela taget gick ut på en modernisering af vår armé och vår arméförvaltning, såvidt detta var möjligt med de små tillgångar, som stodo till buds, och utan rubbning af försvarsorganisationens gamla principer. Det var således en fortsättning af det arbete, som pågått under den tidigare delen af Gustaf III:s regering, innan ännu alla krafter och tillgångar togos i anspråk för flottans räkning. Dock synes denna reformperiod tydligen hafva saknat en sådan ledande och sammanhållande kraft, som Karl Sparre var på sjuttiotalet. I viss mån framstår den äfven såsom en reaktion mot den forcerade utveckling af flottan, som utmärker åttiotalet, och för sjöförsvaret har den väsentligen en negativ betydelse. De inledda reformerna voro emellertid betydelsefulla nog. En olycka var det därför otvifvelaktigt, att vårt folk ännu stod midt uppe i denna omdaning, då kriget utbröt, ty den fulla nyttan däraf, särskildt af artilleriets omskapande, kunde icke vid denna kamp komma detsamma till godo.

Den andra delen är väsentligen ägnad åt det ryska infallet i Finland, finska arméns reträtt till Österbotten och Sveaborgs fall. Det i flera hänseenden intressanta innehållet i denna skildring är förut framhållet i denna tidskrift (se Hammarskjölds afhandling: »Finska kriget 1808—1809» i Hist. Tidskr. 1896). Den tredje delen, som först efter flera års mellanrum utkom, skildrar stämningar och förhållanden i Finland efter landets ockupation af ryssarne, sommarfälttågets början och finska hårens framryckning till och med slaget vid Lappo, som i viss mån representerar höjdpunkten af dess framgångar. Den fjärde och hittills sista delen riktar blicken på företeelserna hemma i Sverige, rustningarna till lands och sjöss och de första försöken till landstigningar i södra Finland.

Denna korta öfversikt af hufvudinnehållet i de till dato utkomna delarna vittnar om arbetets breda anläggning. Samtliga delar äro utrustade med vidlyftiga bilagor af akter och kartor, ökande arbetets användbarhet för fackmannen, som vill tränga in i ämnets

alla detaljer, och styrkande vederhäftigheten af dess uppgifter. Särskildt kartmaterialet förtjänar beröm för fullständighet och noggrannhet. Arbetet hvilar för öfrigt på det mest omfattande arkivstudium. Det aktmaterial, som våra offentliga arkiv erbjuda, torde vara så godt som fullständigt uttömdt, och äfven ryska arkiv hafva i stor utsträckning genomforskats. Naturligtvis är äfven den tryckta litteraturen i ämnet omsorgsfullt tillgodogjord. De förteckningar på tryckta källor, som medfölja de särskilda delarna, öfverraska genom mångfalden och omfattningen af bidrag, som redan sett dagen. Tydligen hafva detta krigs händelser väckt ett stort intresse hos eftervärlden och framkallat en litteratur, hvartill andra svenska krig icke hafva något motstycke.

Det stora verket är icke författadt af en ende, utan är institutionens gemensamma arbete; planläggning och forskning äro frukter af samarbetet mellan flera under enhetlig ledning, och författarne af särskilda partier framträda icke individuellt hvar med sin andel. Så mycket är dock otvetydigt, att den militäriska fackbildningen öfverallt har ordet. Detta är i flera hänseenden en styrka. Sakkunskapen kommer till sin fulla rätt in i de minsta detaljer, och de rent militäriskt afgörande momenten blifva klart och skarpt belysta. Diskussionen om de taktiska eller strategiska möjligheter, som förefunnos i afgörande ögonblick, får en vida säkrare grund och kritiken af de motiv, som de ledande personligheterna själfva framhållit såsom bestämmande för deras handlingssätt, blir mera inträngande och träffande, än när icke-fackmannen talar, han må hafva aldrig så grundligt studerat de föreliggande akterna. Men visserligen kan ej heller nekas, att den speciella skolningen på ett fackområde, när den ej förenas med omfattande historiska studier i öfrigt, lätt kan leda till ett framhäfvande af detaljen på bekostnad af det väsentliga. För denna fara gå fackarbeten på det krigshistoriska området i regel icke fria. Mängden af faktiska uppgifter, af hvarandra trängande episoder, af styrkebesked och andra tabeller fördunklar ofta sammanhanget och försvårar öfversikten. Framställningen röjer ofta en viss ängslighet hos författaren att icke vara fullständig nog eller meddela allt, och känslan för stilens kraf förslöas lätt genom det ideliga användandet af tekniska termer och hopandet af statistiska fakta och data. Den allmänna historiska bakgrunden, icke minst de diplomatiska och statsrättsliga företeelserna, tecknas ofta schablonmässigt eller dilettantiskt, och de psykologiska momenten vinna ej djupare beaktande. För dessa eller liknande brister kan det föreliggande arbetet icke sägas hafva gått alldeles fritt. Vissa partier af detsamma äro för andra än fackmännen ganska onjutbara och torde nog stundom äfven förefalla dem tröttande och onödigt detaljtyngda. Men denna anmärkning gäller så godt som alla arbeten af liknande art, icke minst de berömda utländska mönster, som torde förelegat den svenska generalstaben. Det torde knappt kunna undgås, att företräden i ett hänseende måste köpas genom brister i ett annat, och den kombinerade hän-

synen till den bildade allmänhetens kraf och fackmännens behof framkallar i regel ojämnheter.

Arbetet är ägnadt Sveriges krig under åren 1808—1809, således icke uteslutande kriget med Ryssland. Den breda diplomatiska inledningen — för öfrigt i anmälarens tycke bland de svagare partierna — och den lärorika öfversikten af Sveriges, liksom Rysslands och Danmarks, försvarsväsen antyda ytterligare afsikten att föra läsaren in i den svenska statens hela politiska och militäriska läge vid krigsutbrottet. Det är tydligen den svåra yttre kris, som Sverige under dessa år genomgick, i dess helhet, som är ämnet. En fullt tillfredsställande skildring häraf torde knappt vara möjlig utan att den svenska centralledningens planer och åtgärder få träda i förgrunden och uppmärksamheten riktas mot de särskilda krigsskådeplatserna i tur och ordning, allteftersom de framträda såsom aktuellt betydelsefulla, utan att så länge dröja vid en af dem, att känslan af samtidighet mellan de olika krigsföreteelserna går förlorad. Det förefaller anmälaren, som om det anmälda arbetet i detta hänseende kanske kunde varit lyckligare byggdt. Efter den breda inledningen följa helt naturligt och med rätta infallet i Finland och vårfälttåget därstädes till slutet af april, ty dessa företeelser framträda ju såsom krigets omedelbara inledningsakt och utgöra därtill en isolerad akt, under hvilken finnarne utan hjälp från Sverige fingo reda sig själfva, så godt de kunde. Men därefter, med tredje delen, hade otvifvelaktigt uppmärksamheten med fördel kunnat flyttas öfver till Sverige, till krigsförberedelserna därhemma och fälttåget mot Norge, som hela våren och försommaren 1808 tog svenska regeringens hufvudintresse och krafter i anspråk. I dess ställe följer en framställning af en del af finska sommarfälttåget, hvilket därigenom ej får fullt tillräcklig bakgrund. Man förstår ej, hvarför undsättningen dröjer, och Bergenstråles företag mot Vasa framträder såsom en alltför isolerad yttring af svenska regeringens intresse. I den fjärde delen tages nu visserligen skadan igen, och vi föras tillbaka till hvad som sker i Sverige sedan krigsutbrottet. Dock icke fullständigt. Afsikten är tydligen fortfarande att lämna det norska fälttåget ur sikte och endast motivera den begynnande sjökampens företeelser, Ölands och Gottlands återeröfring, som nu först omtalas, och landstigningsföretagen i södra Finland. Förmodligen är planen den, att skildra hela kampen med Ryssland intill Finlands utrymmande eller kanske ända till fredsslutet, innan arbetet går öfver till behandling af kriget mot Norge. Anmälaren finner häri en brist i det för öfrigt så förtjänstfulla verket, ty det upplöses därigenom i en följd af monografier öfver speciella fälttåg eller från hvarandra isolerade krigshändelser, i stället för att blifva en konsekvent genomförd skildring af svenska statens kamp för sitt bestånd mot sina mäktiga fiender under en stor sammanhängande kris i dess moderna historia.

De tredje och fjärde delarna erbjuda för öfrigt mycket af intresse. Det totalintryck de lämna af de för krigets gång i stort af-

görande faktorerna eller af händelseutvecklingen under den period af kriget, som de behandla, är väl icke skildt från det, som föregående framställningar gifvit. Men vi få våra omdömen i stort bestyrkta på ett sätt, som gör att de förnimmas såsom hvilande på en helt ny och tryggare grund. Berättelsen visar, huru, frånsedt tillfälliga inflytelser, utsikterna till ett gynnsamt försvar förspilldes å ena sidan genom den högsta ledningens oduglighet, dess växlande planer och motstridiga order, å den andra sidan genom den försumpning, som det nationella eller moraliska lifvet nått, den slöhet och misstro till framtiden, som behärskade den tidens ledande samhällsklasser och i främsta rummet mängden af ämbetsmän och officerare trots enstaka glänsande undantag. Men därtill äro de båda delarna rika på nya, intresseväckande upplysningar och detaljskildringar. Så är i tredje delen skildringen af de inre förhållandena i Finland af stort allmänt intresse och supplerar och vidgar den inblick, som Danielsons intressanta framställning i »Finska kriget och Finlands krigare» gifvit. Den Bergenstråleska expeditionen, bonderesningen i Österbotten och striden vid Lappo lämna äfven fullt af intressanta detaljer. Särskildt den sistnämnda framställningen visar svårigheten att ur massan af individuella framställningar och detaljuppgifter kunna få fram en säker detaljbeskrifning af själfva händelseförloppet. Öfverallt stridiga eller oförenliga uppgifter af samtida deltagare, öfverskattning af motståndarens styrka eller missuppfattning af de afgörande momenten. Kritiken har att gå fram öfver dylika svårigheter och genom uppgifternas sofring få fram en någorlunda fyllig och säker totalbild. En sådan uppgift blir så mycket svårare, när såsom i detta fall den ryska öfverbefälhafvarens, Buxhövdens, rapport till kejsaren är så mager som möjligt, såsom i regel var fallet, när det gällde att inberätta ryska motgångar.

I fjärde delen fjättras hufvudintresset af den svenska regeringens rustningar och planer. Vargeringens uppsättande blott genom ett kungligt påbud skulle väl behöfva en kommentar ur statsrättslig synpunkt. Landtvärnets tillkomst och utveckling är föremål för intressanta utredningar. Öfverraskande är den öfvertygande bevisföringen för att konungens planer varit att göra landtvärnet till en permanent led i den svenska härordningen. Än mera nytt meddelar utredningen af försvarsåtgärderna till sjöss, såväl örlogs- som skärgårdseskadrarnas utrustning och första verksamhet. Kritiken af den dubbla uppgift, som förelades örlogsflottan vid Hangö, är träffande. Skildringarna af Ålands och Gottlands återeröfring och af Vegesacks landstigningsförsök vid Lemo äro väl gjorda och upplysande. Öfverhufvud är berättelsen framförd till den afgörande vändpunkten i 1808 års finska krig. På ryssarnas stora framgångar i början hafva följt det nya, oväntade framryckandet af finska armén, stödt af kraftiga folkrörelser, och de begynnande krigsföretagen från svenska moderlandet, hvilka tydligen hotade det ryska väldet i sydvästra Finland med snar undergång och fjättrade större delen af Rysslands krigskrafter härstädes. Ännu var frågan om Finlands öde ej afgjord,

och man känner sig ingalunda öfvertygad, att kejsar Alexander var militäriskt och diplomatiskt rustad att slutföra landets eröfring.

Det är att hoppas, att det ej skall dröja alltför länge, innan nya delar af generalstabens stora verk skola gifva den uttömmande förklaringen till kampens slutliga utgång. Det blir förvisso en sorglig historia, en berättelse om nya misstag, ny slapphet hos dem, som buro ansvar, och nytt elände för land och folk. Ämnet är ju i självfva verket så nedslående som möjligt. Men vårt lands nyare historia bjuder icke på några stora krigiska bedrifter, och vår generalstab kan ej såsom den preussiska på samma gång skildra sitt folks viktigaste moderna krig och dess nationella pånyttfödelse eller segerrika lösande af världshistoriska uppgifter. Är uppgiften således icke så eggande och upplyftande, är den desto mera uppfordrande till oförvanskad sanning och till själfkritik. Studiet af en nationell svaghetsepok och af svåra olyckskriser kan verka fostrande och lärande i icke mindre grad än det mera lockande inträngandet i de segerrika, kraftfyllda tiderna af ett folks lif. Därför är det stora verk, som den svenska generalstaben företagit, icke minst en nationell gärning af betydelse.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 4. C. Grimberg, Undersökningar om konstruktionen ackusativ med infinitiv i den äldre fornsvenskan. — A. Kock, Om ordet *härad* och grunden för häradsindelningen. — E. Tuneld, Till frågan om i-omljudet i gutniskan. Ett svar. — H. Hungerland, Anmälan av »Über die Bárðar Saga Snæfellsáss von J. Gotzen». — K. Mortensen, Anmälan av »Adolf Noreen, Vårt Språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning». — F. Jónsson, Anmälan av Paul Herrmann, Nordische mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. — **18: H. 1.** S. Bugge, Fyrunga-Indskriften III. — H. Celander, Om dateringen av judövergången $ð > d$ i fornisländskan och fornnorskan. — K. B. Wiklund, Finska *karilas*. — O. Hoppe, Orden *rättskaffens* och *beskaffad*. — N. Beckman, Anmälan av »Bidrag till Eddametriken af H. Pipping». — S. Blöndal, Anmälan av »G. T. Zoëga, Icelandic-English Dictionary». — A. Noreen, Nekrolog över Fredrik Tamm.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **1905. Bd 2: H. 4/5.** A. Stille, Fälttåget i Skåne och Halland (forts.). — Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbeck, medd. af L. Weibull. — J. Andersson, Ur Axel Urups arkiv. — Underrättelser.

Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift 1904. Bd 3: H. 3. P. Olsson, Om Jämtlands och Herjeådalens forna gränser. — P. Olsson, Om råmärken i äldre tider. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län [1556—1597]. Utg. af P. Olsson.

Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1904. Om bruken och bergverken i Valbo socken. (Utdrag ur några årsberättelser till bergskollegium.) — Läkare i Gefle på 1600-talet. — Om jordbeskattningen i Gestrikland.

Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905). E. Modin. Några anteckningar om myrjärnstillverkning och smide i Härjedalen i gångna tider. — H. Samzelius, Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker. — E. Hammarstedt, Såkaka och såöl.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1905, 2.** B. Asmundsson, Livet på Island i det nittende århundrede. — **3.** A. Bugge, En saga om vikingerne i Irland. — Litteratur. F. U. Wrangel, Stockholmiana. Saml. 3, anm. af A. Hahr. — **5.** Litteratur. V. Rydberg, Kulturhistoriska föreläsningar, anm. af S. Wide. — **6.** G. Nordensvan, Egron Lundgren om svensk konst. — K. H. Karlsson, Vatikanens arkiv. — Litteratur. G. Upmark, Svensk byggnadskonst 1530—1760, anm. af F. Vetterlund.

Norrländska Samlingar. Utgifna af J. Nordlander. H. 6: J. Nordlander, 1543 jordaboken af Västerbotten. — J. Nordlander, Till Västerbottens äldre kulturhistoria.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1.** H. Schück, Gustaf III, anm. af E. Wallis. — **2.** A. M. Roos, En renässansfurstinna. Margareta af Angoulême-Navarra. 1. — **3.** A. M. Roos, En renässansfurstinna. Margareta af Angoulême-Navarra. 2. — G. Pauli, Konstnärsförbundet. En historik. — **5—6.** R. Steffen, Friedrich von Schiller. — C. Forsstrand, Sveriges polarforskning. En återblick med anledning af Vegaexpeditionens tjugufemårsjubileum. — O. Sirén, Ett porträtt af Erik XIV. — **7.** G. Schjeldrup, Richard Wagner. — **8.** J. J. Tikkanen, Uttrycken för smärta och sorg i konsten. — **9.** J. J. Tikkanen, Uttrycken för smärta och sorg i konsten. — Ur bokmarknaden: J. Mortensen, Från Aftonbladet till Röda Rummet, anm. af O. Sylvan. — **10.** E. Svensén, Huru representationsreformen genomfördes. — T. Forssner, Sven Adolf Hedin.

Pedagogisk Tidskrift. 1905, 1. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand. Afd. 4: Gustaf Vasas söner, anm. af N. Höjer.

Personhistorisk Tidskrift 1905. H. 2, 3. L. Fr. Läffler, Bidrag till vår medeltida personhistoria (med tre bilder). 4. Johannes Swarteprest. 5. Gammal kiärlek rostas intet. — N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare. 20. Friherre Gustaf Mauritz Armfelt (med en bild). — Fr. Arnheim, Tessiniana i Kungl. Preussiska husarkivet. — A. Hahr, Ett par gustavianska porträtt (med två bilder). — T. J. P[etrelli], Balzar von Dalheims meritförteckning. — K. K:son Leijonhufvud, En förlorad sigillstamp. — Personhistorisk litteratur.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905. Utgifven genom G. Upmark. F. U. Wrangel, Ett minne från det gamla Castenhof. — J. Flodmark, Från det forna Stockholm. Kulturhistoriskt plockgods. — G. Upmark, Seved Bååts och Gustaf Otto Stenbocks palats i Stockholm, nuv. Frimurarhuset. — H. Rosman, En arbetskonflikt på 1600-talet. — A. L. Romdahl, Rum och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska Museet. — Th. Westrin, Stockholms räddning 1719. Tal vid Skogsömonumentets aftäckning. — J. Unman, Stockholm under svensk-norska unionens första dagar. — G. Upmark, K. F. Werner. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1903. — Mantalsförteckning rörande staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af F. U. Wrangel.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 1905. Allmänna årsmötet. Med bilaga: Ordning vid val af confessor generalis i Vadstena kloster. Utg. af R. Geete. **H. 127.** Skrifter till uppbyggelse från medeltiden. Efter gamla handskrifter utg. af R. Geete. H. 2. (Slut.) — **128.** Svenska medeltids-postillor. Utg. af R. Geete. D. 4: H. 1.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1905, 2. C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 1. Konvojkommissariatets lånetransaktioner med banken åren 1746—1778. — **4.** C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 2. Karl XII:s krigslån under åren 1702—1712.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 12: H. 3. T. Arne, Ett urnegraffält i Västergötland. — O. Montelius, Östergötland under hednatiden. 2. — J. Nordlander, Namnen *Vi*, *Vibol* och *Vibro* i Gestrikland. — S. Ambrosiani, Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest. — E. Hammarstedt, Professor Schücks Studier i religionshistoria. — K. Stjerna, Svear och Götar under folkvandringstiden. — O. Janse, Ett bidrag till de ornerade granitkyrkornas åldersbestämmelse.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18: H. 1. B. Morgenstierne, Unionelle Retsspörgsmaal. — Litteratur. L. Beauchet, Histoire de la propriété foncière en Suède, anm. af W. Sjögren.

Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2: H. 19. P. Munch, De nordiske Folk. — K. Wicksell, Hur vi förlorade Norge.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Udg. af den danske hist. for. ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 5: H. 2, 3.** E. Madsen, De nationale Tropper, samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Aarhundrede. — E. Holm, Bidrag til Karakteristik af den Guldbergske Kabinetsstyrelse. — **4.** I. Hertzsprung, De danske klosters styrelse og ökonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202—1319. — Kr. Erslev, Rigets »bedste Mænd», Danehof og Rigsraadet. — Smaastykker. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1903, vedrörende Danmarks Historie. — **5, 6.** C. A. Trier, Den danskvestindiske Negerindförselforbud af 1792. — **Smaastykker:** Kr. Erslev, Sildetolden på Skaanemarkedet.

Tilskueren. 1905, Juli. V. Vedel, Norges Uafhængighedserklæring.

Varden. Katolsk Maanedsskrift. Redigeret og udgivet af O. Andersen. **Aarg. 3: H. 8. 1905, August.** H. Grönkvist, Vadstena kloster.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden. [Titeln äfven på finska.] **4. 1903—1904** (tr. 1905). Aktstycken rörande Abraham Achrenius, hans lefnadsförhållanden, verksamhet samt åsigter under tiden för hans tidigare presterliga verksamhet jämte separationsperioden (1730—1742). Medd. af M. Ruuth. — A. Neovius, Ett exemplar af Manuale Aboënse. — Ett visitationsprotokoll från biskop Terseri tid. Medd. af H. Råbergh. — H. Råbergh, Om vidskepelsen under förra delen af 18:de århundradet i Borgå stift. — H. Råbergh, Ur biskopsvalens i Borgå stift historia under 18:de århundradet. — H. Råbergh, Separatisten Kapten Adam Brunov och hans meningsfränder. — H. Råbergh, Tidsbilder från 1741—1743 års krig. — Skriftväxling angående den grekisk-ortodoxa kyrkan i östra Finland på 1700-talet. Medd. af K. G. Leinberg.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand, **1905, 1.** L. Mechelin, I januari 1905. — Hj. Öhman, Erik Cainberg. En finsk elev af Sergel. — I bokhandeln: E. Bergroth, Suomen kirkko, sen kehitys ja sen vaikutus kansaan ja sen suhde valtioon, anm. af M. G. Schybergson. — **2.** R. F. v. Willebrand, Johan Jacob Nervander. — L. Munck, M. Borodkins skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. — I bokhandeln: Ur J. M. Sprengtportens papper. Utg. af H. Schück, anm. af M. G. Schybergson. — **4.** M. G. Schybergson, Kejsar Alexander I tecknad af Th. Schiemann. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af T. Carpelan. — **6.** I bokhandeln: A. Bugge, Vikingerne, anm. af H. Vendell. — **7—8.** R. A. Wrede, På hvilka grunder bör en representationsreform byggas? — M. G. Schybergson, Den historiska kongressen i Lund 2—4 juni 1905. — **10.** M. G. Schybergson, Olof Rudbeck d. ä:s verksamhet såsom universitetsman tecknad af Claes Annerstedt. — I bokhandeln: Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1905. D. 19. C. v. Bonsdorff, Om källorna till Finlands historia före år 1809. Föredrag den 9 november 1904. — Några handlingar rörande staden Brahea 1663—1671, meddelade af K. G. Leinberg. — Finska autografer i Kungl. Biblioteket i Stockholm. Meddeladt af K. G. Leinberg. — K. Grotenfelt, Eräs samanaikuinen kertomus Käkisalmen valloituksesta v. 1580, painatt K. Grotenfelt. — W. Tavaststjerna, Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana. — H. Biaudet, Om finska studerande i Jesuitcollegier.

Kwartalnik Historyczny. 1905, 1. Th. Westrin, Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655, anm. af J. Korzeniorski.

Przeglad Historyczny 1905. Th. Westrin, Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655, anm. af Nowodworski.

Przervodnik Bibliograficzny 1905. Rok 28, N:r 4. Th. Westrin, Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655 (rec.) Härpå följde i samma tidskrift N:r 8—9 ett genmäle af Th. Westrin.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1905, 1.** W. Stolze, Zur Geschichte der 12. Artikel von 1525. — H. Glagau, Landgraf Philipp von Hessen im Ausgang des Schmalkaldischen Krieges. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Entgegnung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 1.** Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien. — Berichtigung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **2.** O. Dittrich, Die Grenzen der Geschichte. — J. v. Pflugk-Harttung, Aus den Tagen des 17. und 18. Juni 1815. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 2.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **3.** G. Seeliger, Forschungen zur Geschichte der Grundherrschaft im früheren Mittelalter. — W. Struck, Die Notablenversammlung von 1787. — Kritiken (bl. a. K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff, anm. af O. Hötzsch). — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 3.** Nachrichten und Notizen (bl. a. M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af R. Hirsch). — Gesellschaften. — Personalien. — Erwiderungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. **4.** L. Erhardt, Die Einwanderung in Deutschland und die Ursitze d. Indogermanen. — K. Hampe, Eine Schilderung d. Sommeraufenthaltes d. römischen Kurie unter Innocenz III, in Subiaco 1202. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift 1905. N. F. Bd 59: H. 1. J. Kromayer, Wahre und falsche Sachkritik. — R. Holtzmann, Des Process gegen Johann ohne Land und die Anfänge des französischen Pairshofes. — A. Wahl, Die Unterredung Bismarcks mit dem Herzog Friedrich von Augustenburg am 1. Juni 1864. — Literaturbericht (bl. a. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen; K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff, anm. af M. Ritter; Fr. Bienemann jun., Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges, anm. af A. B.). — Notizen und Nachrichten. — **2.** G. Dehio, Die Kunst Unteritaliens in der Zeit Kaiser Friedrichs II. — K. Brandi, Passauer Vertrag und Augsburger Religionsfriede. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten Nordischen Krieges in Pufendorfs »Karl Gustaf» und »Friedrich Wilhelm», W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805). 1, anm. af F. Arnheim). — Notizen und Nachricen.

Jahresbericht des Vereins f. Gesch. der Stadt Nürnberg. 47. (1904) Sixt, Ein merkwürdiger Rest des alten Wallensteinischen Lagers vom Sommer 1632 bei Altenberg.

Literarisches Zentralblatt. 1905, 3. N. Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. 2. — **7.** Hohenzollern-Jahrbuch. Jahrg. 7 (1903). — **8.** Acta ponteficum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1. Udgifvet af L. Moltesen. — **13.** Hohenzollern-Jahr-

buch. Jahrg. 8 (1904). — **20.** Joh. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. — **21.** E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwed. auf die poln. Seite während des ersten nordischen Krieges. — **34.** K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1905, 2. E. Salzer, Der Ubertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs ›Carl Gustav› und ›Friedrich Wilhelm›, anm. af F. Hirsch. — **4.** K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen, anm. af G. Wolf.

Mitteilungen des Vereins f. Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1904. H. 11. P. Hasse, Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563--1570.

Pommersche Jahrbücher 1905. Bd 6. E. Wendel, Ein Gedicht E. M. Arndts auf Gustav IV Adolf.

Studien und Mitteilungen a. d. Bened.- u. Cist.-Orden 1904. Th. 25. H. Bihlmeyer, Der hl. Ansgar, Benediktinermönch, Erzbisch v. Hamburg-Bremen u. Apostel d. Nordens.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap. D. 26. G. W. Kernkamp, Memoriën van der zweedschen resident Harald Appelboom.

The Edinburgh Review. 1905, January. Sweden: its people and its industry. Edited by G. Sundbärg.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1905, April.** W. W. Fowler, Notes on Gaius Gracchus. P. 1. — C. H. Firth, Blake and the battle of Santa Cruz. — J. F. Chance, The Northern Question in 1717. P. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — **July.** W. W. Fowler, Notes on Gaius Gracchus. P. 2. — W. T. Waugh, Sir John Oldcastle. P. 1. — E. Broxap, The sieges of Hull during the Great Civil War. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. N. Bain, Scandinavia; M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af W. F. R.). — Notices of periodical publications. — **October.** E. H. Parker, China and the Ancient Cabul Valley. — W. T. Waugh, Sir John Oldcastle. P. 2. — E. P. Cheyney, International law under queen Elizabeth. — R. W. Ramsey, Records of Houghton-le-Spring, 1531—1771. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — Index.

The Quarterly Review. 1905, July. Sweden and Norway.

Mélanges d'histoire et d'archéologie. 1904, sept.—dec. G. de Manteyer, Les manuscrits de la reine Christine aux archives du Vatican.

Revue des Questions historiques. 1905, 1er janv. J. Martin, L'Église et l'État en Suède au moyen âge.

Revue d'histoire diplomatique. 1905, 2. L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre. (Suite.) — P. Rain, Le duc de Richelieu d'après sa correspondance publiée par la Société Imperial de Russie. — B. Favre, La diplomatie de Leibniz. (À suivre.) — P. Durand-Lapie, Dom Antoine Ier de Portugal (1580—1595). (Suite et fin.) — Comte d'Antioche, La présidence du maréchal de Mac-Mahon à propos d'un livre récent. — M. Boutry, L'alliance autrichienne et la diplomatie secrète. — Comptes rendus. — **3.** Assemblée générale de la Société. — Compte rendu de M. le Trésorier. — Rapport de MM. les Secrétaires. — L. Emsten, Napoléon III et les préliminaires diplomatiques de la guerre civile aux États-Unis. — F. Masson, Un Explorateur d'archives pendant la seconde moitié du dix-neuvième siècle. — Le vicomte d'Harcourt, Souvenirs du comte de Sainte-Aulaire. — Discours de M.

le Président. — Membres élus depuis le 1er janvier 1905. — L. Pingaud, Le comte Fedor Golovkine. — A. Bourguet, Le Bracelet de la reine. — H. Doniol, Historiens et enseignements de la Révolution française. — Comptes rendus (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling). — 4. L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre. (Suite et fin.) — G. Gallavresi, Un Ambassadeur italien sous l'ancien régime. Le comte Joseph-Constantin Ludolf. (À suivre.) — B. Favre, La diplomatie de Leibniz. (Suite.) — P. Coquelle, Latour-Maubourg, chargé d'affaires à Constantinople (1809—1812). — Comptes rendus (bl. a. A. Waddington, Le grand Électeur Frédéric de Brandebourg. Sa politique extérieure (1640—1688), anm. af F. de Saint-Charles).

Revue des deux mondes 1905. T. 28: Livr. 4. Chr. Benoist, La sécession de la Norvège.

Revue Historique. 1905, Mars—Avril. B. de Mandrot, Le meurtre de Jean Berry, secrétaire de Jean, duc de Bourbon (1488). — É. Bourgeois, La collaboration de Saint-Simon et de Torcy. Étude critique sur les Mémoires de Saint-Simon. — L. Duchesne, Le concile de Turin. — L. Maury, Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal (1re partie). — Bulletin historique: France. Nécrologie: Bernard Monod, par Gabriel Monod. Moyen âge, par Chr. Pfister. — Histoire de l'art, par Bernard Monod. — Publications relatives à l'empire byzantin, par Louis Bréhier. — Pologne. Le développement de historiographie polonaise dans la seconde moitié du XIXe siècle, par J. K. Kochanowski. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** R. Guyot et F. Thénard, Le conventionnel Goujon (1er article). — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 1re partie: Bonaparte et la République cisalpine. — E. Babut, La date du concile de Turin et le développement de l'autorité pontificale au Ve siècle. Réponse à Mgr Duchesne et à M. Pfister. — É. Bourgeois, Une nouvelle édition des Mémoires de Choiseul. — L. Maury, Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal (suite et fin). — Comptes-rendus critiques (bl. a. Hansisches Urkundenbuch. T. 5, 8, anm. af G. Blondel.) — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** E. W. Dahlgren, Le comte Jérôme de Pontchartrain et les armateurs de Saint-Malo, 1712—1715. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 2e partie: Bonaparte et la République italienne. — L. Halphen, La »Vie de saint Maur»; exposé d'une théorie de M. Auguste Molinier. — Ch. Petit-Dutaillis, Un nouveau document sur l'Église de France à la fin de la guerre de Cent ans. Le registre des visites archidiaconales de Josas. — G. Weill, Les papiers de Buonarroti. — Correspondance. Un dernier mot sur le concile de Turin en 417; Lettre de M. Babut. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Bohême. 1899—1904, par I. Goll. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** E. Rod, Jean-Jacques Rousseau et les affaires de Genève. La condamnation. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 2e partie: Bonaparte et la République italienne; suite. — M. Marion, À propos de la géographie judiciaire de la France sous l'Ancien régime. La question du ressort des présidiaux. — Bulletin historique: France. Publications relatives au moyen âge, par Chr. Pfister; Révolution et premier Empire, par Rod Reuss. — Bohême. 1899—1904; suite par J. Goll. — Comptes-rendus critiques (bl. a. A. Waddington, Le Grand Electeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg, anm. af G. Blondel). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

25.

Bibliografi 1904.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

6474. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.*. Årg. 24, 1904. 330 + 58 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Söderqvist, O., Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl. 3—4.
Warburg, K., Förbudet mot 1820 års »Talsällskap».
Petrelli, T. J., Striderna kring Finska viken 1706—1710.
Heckscher, E., Ekonomisk historia. Några antydningar.
Fabricius, K., En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrade. 1—2.
Westrin, Th., Om Czcstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

6475. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. 1904, H. 1—2. Fjerde Række. Bd 3: H. 1. 80 s. Bd 2: H. 4. S. 227—272 + XIX + (1) s. Kristiania.

6476. Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd 5: H. 1. 122 s. Kjöbenhavn.

6477. **Fryxell, A.,** Berättelser ur svenska historien. Till ungdomens tjänst utgifven. Nationalupplaga. D. 34: Fredriks regering. Afdeln. 4: Striden mellan Arvid Horn och Karl Gyllenborg samt Ulrika Eleonoras och Arvid Horns sista år. S. 113—228. 35: Fredriks regering. Afdeln. 5: Hattpartiets styrelse 1739—43 och Finska kriget. 230 s. 36: Fredriks regering. Afdeln. 6: Efterräkning med Hattarne, Dalkarlsupproret, tronföljarvalet och dyningarna efter stormen. 226 s. 37: Fredriks regering. Afdeln. 7: Tiden från 1743 till 1751. 257 s. 38: Fredriks regering. Afdeln. 8: Konung Fredrik och hans senare samtida, rikets inre 1743—50 och konungens död. 218 s. + 4 Bilag. 39: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 1: Striden mellan hofvet och frihetspartiet 1751—58. 301 s. 40: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 2: Pommerska kriget 1757—62 och riksdagen 1760—62. 170 s. 41:

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1902 och 1903 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Adolf Fredriks regering. Afdeln. 3: Reduktionsriksdagen 1765—66, kronprinsen Gustafs ungdom och förmälning och reaktionsriksdagen 1769—70. 359 s. 42: Frihetstidens sista år och revolutionen 1772. 280 s. 43: Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, deras samtida statsmän, krigare, ämbetsmän och präster samt Emanuel Swedenborg. 254 s. 44· Adolf Fredriks regering. Afdeln. 6: Adolf Fredriks samtida vetenskapsmän och riksdagsmän. 154 s. 45: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 7: Adolf Fredriks samtida skalder och konstnärer. 215 s. 46: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 8: Öfversikt af Sveriges inre tillstånd och samhällsutveckling under frihetstiden. 348 s. + 3 Bilag. Sthlm, Norstedt. Pr. D. 34—36: 4 kr. 50 öre, 37—39: 5 kr. 75 öre, 40—42: 5 kr. 75 öre, 43—46: 5 kr. 75 öre.

6478. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* och *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 31—46. Afdeln. 2: H. Hildebrand, Medeltiden. H. 1—3. 144 s. Afdeln. 4: E. Hildebrand, Gustaf Vasas söner 1560—1611. H. 1—7. 330 + (2) s. Afdeln. 6: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. H. 3—4. S. 97—192. Afdeln. 8: L. Stavenow, Gustaf III och Gustaf IV Adolf. H. 1—3. 144 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.

Se nedan »Recensioner» 6785.

6479. **Hörman, E.,** Svenskarne i Kristiania. En historisk öfversigt i sammandrag. 108 s. Kristiania & Sthlm, Cammermeyer & Nordin & Josephson. [Tr. i Kristiania]. Pr. 2 kr.

6480. **Schybergson, M. G.,** Historiska studier. (2) + 316 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

Innehåller bl. a.: Var Gustaf Adolf en troshjälte eller en politiker? — Lars Johan Ehrenmalm. — Riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden. — Mikael Speranski.

6481. **Snoilsky, C.,** Minnesteckningar och andra uppsatser. 341 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr.

Innehåller bl. a.: Rutger Fuchs, Königsmark och Thynne och Carl Gustaf Warmholtz.

6482. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 1—10. 418 + (4) + XXVII + (7) + 320 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.

Innehåller: Gustaf Mauritz Armfelt. D. 1 och början af D. 2 jämte en biografi öfver Elof Tegnér förf. af *H. Schück*.

6483. **Marquart, J.,** Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und hist.-topographische Studien zur Gesch. d. 9. u. 10 Jh. (c. 840—940). Mit Unterstützung d. K. Ak. d. Wiss. z. Berlin. L + 557 s. Leipzig, Dieterich 1903.

6484. **Bugge, Alex.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv. (2) + 319 s. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 5 kr.

6485. **Bugge, Alex.,** Det svenske og det danske Aristokrati i deres förste Udvikling. En sammenlignende Studie.

Historiske Skrifter tillegn. og overlev. Ludvig Daae på hans syttiende Födselsdag. Kristiania, Aschehoug, s. 161—185.

6486. **W[estma]n, K. G.,** Tiden för årsskiftet i svenska urkunder från slutet af 1200-talet och början af 1300-talet.

Hist. Tidskr. 1904, s. 146—153.

6487. **Westman, K. G.,** Svenska rådets historia till år 1306. Akad. Avh. XVI + 227 s. + 1 fototypi. Uppsala, Appelberg. Pr. 4 kr. 50 öre.

6488. **Westman, K. G.,** Kung Birger Magnussons stora kyrkliga frihetsbref.
Hist. Tidskr. 1904, s. 255—268.

6489. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1. 1316—1378 (Det Avignonske Tidsrum). Udg af *L. Moltesen*. Bekostet udgivet af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. VIII + 383 + (1) s. Köbenhavn, Gad. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 6788.

6490. Norges gamle love. Række 2: 1388—1604. Ifolge offentlig foranstaltning udg. ved *A. Taranger*. Bd 1: Statens lovgifning 1388—1447. IX + 306 s. Kristiania, Gröndahl.

6491. Svenskt diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af Riksarkivet. D. 4: Supplement till åren 1401—1420, utgifvet genom *K. H. Karlsson*. H. 2: 1403—1407. S. 121—240. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.

6492. **Fabricius, K.,** En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede. 1—2.
Hist. Tidskr. 1904, s. 199—254, 273—300.

6493. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Saml. 17: Romerske Oldbreve. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond af *G. Storm* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. H. 2: 1407—1451. S. 241—480. Kristiania 1903. Pr. 3 kr.

6494. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Hrsg. v. dem Vereine f. lübeckische Geschichte u. Alterthumskunde. Th. 11: Lief. 5—6. [1468—1470]. S. 401—600. 4:o. Lübeck, Lübcke & Nöhring.

6495. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber. Udgivne for det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af *W. Christensen*. III + (1) + 475 s. Kjöbenhavn, Gyldendal.

6496. Anteckningar från det sextonde seklet. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia [genom *J. A. Almquist*]. H. 1. 176 s. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 5 kr.
Innehåller: Rasmus Ludvigssons kröuika om k. Gustaf I. Efter originalhandskrifter i Kungl. biblioteket i Stockholm. — Berättelser om k. Gustaf I:s sista stunder och död. Efter äldre afskrifter i Riksarkivet. — Sten Eriksson (Leijonhufvuds) anteckningar från åren 1518—1566. Efter äldre afskrifter i Riksarkivet och Uppsala universitets bibliotek. — Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bjelkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand. Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Början).
Historiska Handlingar. D. 20, N:r 1.

6497. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *J. A. Almquist*. D. 22. 1551. II + 572 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 25 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

6498. **Horn, G. v.,** Bilder från nordiska sjuårskriget.
Tidskrift i sjöväsendet 1904. Årg. 67, s. 493—507.

6499. Kölner Inventar. Bd 2: 1572—1591. Bearbeitet v. *K. Höhlbaum*. Mit einem Akten-Anhang. XVII + 1014 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot 1903.

6500. **Söderqvist, O.,** Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl. (1576—1582). 3—4.
Hist. Tidskr. 1904, s. 1—30, 83—112.

6501. **Ödberg, F.,** Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590—1592.
Västergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2. H. 4—5, s. 1—59.

6502. **Hoogeweg, H.,** Der Heirathsplan der Herzogs Johann Friedrich von Braunschweig-Lüneburg (Harburger Linie).
Zeitschrift des historischen Vereins f. Niedersachsen 1903, s. 471—503.
Handlar om ett ifrågasatt giftermål mellan Johann Friedrich och Elisabeth, Gustaf Wasas dotter.

6503. **Frost, G. A.,** Bilder aus dem Leben des Heldenkönigs Gustav Adolf von Schweden. 138 s. + 1 portr. Leipzig, A. Strauch.

6504. **Molin, A.,** Tal vid festen till Gustaf II Adolfs minne i Göteborgs högskolas aula den 6 november 1904. 21 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 50 öre.

6505. **Watts de Peyster, J.,** Gustavus Adolphus.
The United Service 1904. Third Series. Vol. 5, s. 63—85.

6506. **Öhlander, C.,** Bidrag till de adliga privilegiernas historia 1611—1626. 65 s. Uppsala, Förf. 1903.

6507. **Edén, N.,** Gustaf Adolfs riksdagsordning. Profföreläsning. 29 s. Uppsala, Förf. 1902.

6508. **Schybergson, M. G.,** Gustaf II Adolfs frieri.
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 493—500.

6509. **Schmitz, O.,** Die maritime Politik d. Habsburger in d. Jahren 1625—28. Inaug. Diss. 64 s. Bonn.

6510. **Flanss, R. v.,** Kriegs und Heeresgeschichtliches von Marienwerder. 1—2.
Zeitschrift des historischen Vereins f. den Reg. Bezirk Marienwerder 1902, 1903. H. 41, s. 50—64; 42, s. 45—82.

6511. **Simson, P.,** Geschichte der Stadt Danzig. (1) + 202 s. Danzig, L. Sauniers Buchh. 1903.
Se nedan »Recensioner» 6798.

6512. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 1. 2:a uppl. 1627—1632. Utg. af *S. Bergh.* VI + 227 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

6513. **Wissdorf, W.,** Untersuchungen über die Beziehungen Gustav Adolfs zu Frankreich vom schwed. poln. Kriege des Jahres 1629 bis zum Vertrage von Bärwalde. Inaug. Diss. 116 s. Rostock.

6514. **Becker, J.,** Ueber historische Lieder u. Flugschriften aus der Zeit des 30 jähr. Krieges. Inaug. Diss. 111 s. Rostock, Leopold.

6515. **Fridericia, J. A.,** Gustav Adolf i Tyskland. Nogle Betragtninger.
Tilskueren 1904, s. 142—152.

6516. **Kretzschmar, Joh.,** Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (3) + 525 + (1) s. Hannover u. Leipzig, Hahn.
Quellen u. Darstellungen z. Geschichte Niedersachsens. Bd 17.
Se nedan »Recensioner» 6795.

6517. **Stubb, W.,** Lectures on European history. Edited by *A. Hassall.* VIII + 424 s. London, Longman.
Innehåller bl. a. en framställning af trettioåriga kriget och svenskarnas deltagande däri.

6518. **Büring, Joh.,** Geschichte der Stadt Arnstadt 704—1904. Im Auftrage der Stadt und unter Benutzung hinterlassener Vorarbeiten des *H. Schmidt.* IV + 212 + (3) s. + pl. och illustr. Arnstadt.

6519. **Jahnel, C.,** Der dreissigjährige Krieg in Aussig und Umgebung. (Se N:r 6150).
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1903. Jahrg. 42, s. 43—60, 227—252.
Äfven separat 134 s. Prag, Calve.

5520. **Wintera, L.,** Braunau und der dreissigjährige Krieg. Geschichtliche Studie. Progr. 86 s. + 2 pl. Braunau 1903.

6521. **Kanngiesser, W.,** Aus d. Tagen d. schweren Not Kolbergs.
Monatsbl. d. Ges. f. pomm. G. 1903, s. 162—167, 177—182.

6522. **Schilling, A.,** Aufzeichngn. aus d. Zeit d. 30 jähr. Krieges in d. Pfarrregistratur Niederwangen.
Diözesanarch. v. Schwaben 1903, s. 127—.

6523. **Kretzschmar, Joh.,** Die Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg im Mai und Juni 1631.
Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1904. Bd 17, s. 341—382.

6524. **Wollesen, E.,** Zum Besuch Gustav Adolfs in Werben [11 Juli bis 10 August 1631. Eine Schadenberechnung].
Jahresbericht d. altmärkischen Vereins f. vaterländische Geschichte u. Industrie zu Salzwedel. Abteilung für Geschichte 1904, s. 126—127.

6525. **Rammelt, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs.
Blätter f. Handel, Gewerbe u. sociales Leben. Beiblatt zur Magdeburgischen Zeitung 1904, N:r 26.

6526. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. VII + 135 s. Halle, Niemeyer.
Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte. H. 42.
Se nedan »Recensioner» 6797.

6527. **Wejle, C.,** Beitrag zur Aufklärung der Politik des Kurfürsten Georg Wilhelm während des polnischen Interregnums 1632.
Mitteilungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia 1903. H. 9 (Jahrg. 9), s. 14—42.

6528. **Rückert, Gg.,** Die Schweden in Lauingen, 1632—1634. Nach d. Ratsprotokollen u. sonstig. archival. Quellen d. Stadt.
Jahrb. d. Hist. Ver. Dillingen 1903. Th. 16, s. 1—30.

6529. **Fitte, S.,** Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg. Eine Abenteurerleben aus dem dreissigjährigen Kriege.
Archiv des Vereins f. d. Geschichte d. Herzogthums Lauenburg 1904. Bd 7: H. 3, s. 1—54.

6530. **Rogge, B.,** Herzog Bernhard von Weimar. Geb. 6 August 1604.
Unterhaltungsbeilage der Täglichen Rundschau 1904, N:r 183.

6531. **Thoma, A.,** Bernhard von Weimar. Ein Lebensbild zu seinem 300. Geburtstage. VII + 162 + (1) s. + 2 portr. + 3 pl. och kartor. Weimar, H. Böhlaus Nachf.

6532. **Jacob, K.,** Von Lützen nach Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Kriegs in Süddeutschland in den Jahren 1633 und 1634. VIII + 236 + 152 s. Strassburg i/E., Ed. v. Hauten.

6533. **Siegl, K.,** Französische Zeitungsberichte über Wallensteins Ende. Ein Beitrag zur »Wallensteinfrage».
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 42, s. 289—310.

6534. **Czerny, Joh.,** Herzog Bernhard von Weimar und der französische Hof im Jahre 1637. Progr. 22 s. Brüx 1902.

6535. **Voigt,** Die Kämpfe bei Plauen in den Kriegsjahren 1639 und 1640.
Festschrift aus Anlass der 10 jährigen Stiftungs-Feier d. Museums-Gesellschaft zu Plauen (Vogtländer Museum). Herausg. v. Vorstand d. Museums-Gesellschaft. 116 s. Plauen i V., Wieprecht.

6536. **Langenbeck, W.,** Die Politik des Hauses Braunschweig-Lüneburg in den Jahren 1640 u. 1641. VIII + (1) + 261 + (1) s. Hannover u. Leipzig, Hahn.
Quellen u. Darstellungen z. Geschichte Niedersachsens. Bd 18.

6537. **Consentius, E.,** Eine Lügenzeitung von der Verlobung des Grossen Kurfürsten. Aus den Akten des Geheimen Staatsarchivs.
Sonntagsbeilage der Nationalzeitung 1904, N:r 38.
Berör ett rykte om Stora Kurfurstens förlofning med drottning Kristina.

6538. **Knott, R.,** Ueber Einquartierung und Verpflegung der Truppen in der Teplitzer Gegend im dreissigjährigen Kriege.
Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen seinen Mitgliedern gewidmet zur feier des 40 jährigen Bestandes 27 Mai 1902, s. 61—71.

6539. **Gantzer, P.,** Archivalische Quellen zu Torstensons Einfall u. Feldzug in Böhmen bis z. Schlacht b. Jankau 1645. Progr. 41 s. 4:o. Aschersleben.

6540. **Gantzer, P.,** Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau. Kritik der Quellen. 1—3 + Die Schlacht bei Jankau.
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 42, s. 421—441; 43, s. 1—26.

6541. **Routh, E. M. G.,** The attempts to establish a balance of power in Europe during the second half of the seventeenth century (1648—1702).
Transactions of the Royal Historical Society. N. S. Vol. 18, s. 33—76.

6542. **Navenne, F. de,** Le premier séjour de Christine de Suède en Italie.
Revue Historique 1904. T. 86, s. 1—35.

6543. **Ricci, C.,** Vita barocca. 334 + (1) s. Milano, L. F. Cogliati.
S. 17—48 handlar om Cristina di Svezia.

6544. **Swarte, V. de,** Descartes, directeur spirituel. Correspondance avec la princesse Palatine et la reine Christine de Suède. Préf. de *E. Boutroux*. (1) + III + 292 s. + 8 pl. Paris, F. Alcan.

6545. **Westrin, Th.,** Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655.
Hist. Tidskr. 1904, s. 301—320.

6546. **Salzer, E.,** Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs »Carl Gustav» und »Friedrich Wilhelm». VI + 97 s. Heidelberg, C. Winter.
Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. H. 6.

6547. **Trefftz, Joh.,** Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 1: 1659—60.
Zeitschrift d. Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1904. N. F. Bd 15, s. 1—70.

6548. **Stille, A.,** Fälttåget i Skåne och Halland 1657.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 105—156.

6549. **Lauridsen, P.,** Holsten-Gottorp og Kronen 1658.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1904. Syvende Række. Bd 5, s. 1—99.

6550. **Roessel,** Die Sperrung des Hafens von Landskrona im brandenburgisch-dänisch-schwedischen Kriege im Jahre 1658, ein Gegenstück zu Port Arthur.
Militär-Wochenblatt 1904. Jahrg. 89, N:r 106.

6551. Aktstykker vedrörende Forholdene i Nordsjælland 1658—59 under Kjöbenhavns Belejring. Ved *K. C. Rockstroh.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 257—276.

6552. **Bidstrup, J.,** Östifternes Köbstæder under Svenskekrigen 1658—60. 3.
Fra Arkiv og Museum 1904. Bd 2, s. 272—294.

6553. Nogle Aktstykker vedrörende Slaget ved Nyborg 14 Nov. 1659. Ved *A. Thiset.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 282—291.

6554. To samtidige Breve om Begivenhederne 1660. Ved *J. Estrup.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 278—282.

6555. **Philippson, M.,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. T. 3. 1660 bis 1688. V + 514 s. Berlin, Cronbach 1903.

6556. Das Tagebuch Dietrich Sigismund von Buchs (1674—1683). Herausg. v. *F. Hirsch.* Bd 1. IV + (1) + 270 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Veröffentlichungen des Vereins f. Geschichte d. Mark Brandenburg.

6557. Aktstykker fra Johan Adolf af Plöns Arkiv. [1676—1700]. Medd. af *A. Tuxen.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 293—330.

6558. Oberst Georg Reichweins Forslag til Alarm- och Samlingspladse i Krigstid, dat. 21 Septbr. 1676. Medd. af *M. Huitfeldt.*
Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv 1903. Bd 2, s. 379—382.

6559. **Hagemann, A.,** Preben von Ahnens Tog i 1678.
Aftenposten 1904, N:r 398.

6560. **Lindbæk, Joh.,** Karl XII og hans Motstandere.
Dansk Tidsskrift 1904, s. 683—689.

6561. **Brunnström, E.,** Karl XII:s ritbok.
Ord och Bild 1904, s. 459—463. (Med 8 bilder).

6562. **Christiani, T.,** Die Schlacht von Hummelshof am 6 (19) Juli 1702.
Walkscher Anzeiger 1902, N:r 26.

6563. [**Freytag, E. R.**], Die Sachsen im nordischen Kriege.
Blätter f. d. Geschichte d. sächsischen Armee. Beilage z. »Kamerad». 1904, N:r 3—6.

6564. **Günther, A.,** Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707.
Neues Archiv f. sächsische Geschichte u. Altertumsk. 1904. Bd 25, s. 231—263 + 1 karta.

6565. **Petrelli, T. J.,** Striderna kring Finska viken 1706—1710. 1—2.
Hist. Tidskr. 1904, s. 113—145.
Denna uppsats är ett referat af tvenne ryska afhandlingar uti tidskriften »Vojennij Spornik» den ena som är författad af *Timtjenko-Ruban* utkom 1900, den andra af *B. Adamovitj* finnes i septemberhäftet för 1903.

6566. **Benzelstjerna-Engeström, L.,** Sprawa szlązka w roku 1707. Urywek z dziejów Karola XII. [Schlesiska frågan 1707. Ur Karl XII:s historia]. 27 s. Posnán.
Rocznika Towarzystwa Przyjaciól Nauk Poznánskiego. Rocznik 30.

6567. **Sehested, Th.,** Admiral C. T. Sehesteds Saga. Med ett Portr. og en Plan. 226 + (1) s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3 kr. 50 öre.

6568. Oberst N. C. Reichweins Forslag om Armeens Forstærkelse, dat. 15 April 1710. Medd. af *M. Huitfeldt.*
Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv 1903. Bd 2, s. 383—385.

6569. **Kock, Ch.,** Eckernfördes Notlage zur Zeit des nordischen Krieges.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1904. Bd 33, s. 252—262.

6570. **Schrötter, G.,** Glückwunschschreiben der Reichsstadt Nürnberg an König Karl XII von Schweden nach seiner Rückkehr aus der Türkei 1714/15.
Mittheilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1904. H. 16, s. 253—258.

6571. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. T. 1.
Baltische Studien 1903. N. F. Bd 7, s. 1—73.
Äfven delvis som Inaug. Diss. Göttingen. 32 s.

6572. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1716. P. 2.
The English Historical Review 1904, s. 55—79.

6573. Et Bidrag til Tordenskjolds Krigshistorie. Ved *J. C. W. Hirsch.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 291—292.

6574. **Wahl, J. O.,** Krigsretssagen mod fænrik Neuspitzer m. fl. (Et bidrag till felttoget 1718:s historie).
Norsk Militært Tidsskrift 1903, s. 609—624.

6575. **Malm, K.,** Karl den tolvtes Dödsmaade.
Verdens Gang 1904, N:r 163, 164.

6576. Karl den tolvtes Dödsmaade.
Verdens Gang 1904, N:r 167.

6577. [**Petrelli, T. J.**], Vid Fredrikshall.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 199—222.

6578. **Westrin, Th.,** Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 1—75.

6579. Kong Christian VI:s egenhændige Breve til Greve Frederik Danneskjold-Samsöe. 1734—45. Medd. af *J. Estrup.* (Slutning).
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 331—404.

6580. **Cederbom, L. A.,** Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766. Akad. afh. [Lund]. 137 + (3) s. Skara, Förf.

6581. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 16. 1746—1747. D. 2: H. 2. Utg. af *G. Berg.* (1) s. + S. 321—655. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 25 öre.

6582. Der siebenjährige Krieg. 1756—63. Herausg. v. Grossen Generalstabe. Bd. 6. Leuthen. X + 156 s. + Anlagen 45 s. + 1 karta. Berlin, Mittler & Sohn.
Afd. D. Die Ereignisse in Pommern 1757 und bis Ende März 1758.

6583. **Schück, H.,** Gustaf III. En karaktärsstudie. 138 s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 75 öre.
Först utg. i Samtiden (Kristiania) 1904, s. 43—54, 111—121, 201—213, 309—317, 340—373.
Se nedan »Recensioner» 6808.

6584. Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesanteckningar utgifna af *H. Schück.* L + 199 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Svenska memoarer och bref utg. *H. Schück* och *O. Levertin.* 8.

6585. **Hansson, O.,** Le journal de la mère adoptive de Bernadotte. [2].
Revue d'histoire diplomatique 1904, s. 367—378.

6586. **Westrin, Th.,** Ett kraftprof med Rom under den svenska religionsfrihetens första dagar.
Hist. Tidskr. 1904, s. 65—75.

6587. **Lienhardt, M:lle de,** Souvenirs de Russie 1783—1798. Extraits du journal. 5: La guerre avec la Suède.
Revue des Etudes Historiques 1903. Année 69, s. 248—261.

6588. **Wahl, J. O.,** Toget till Bohuslehn 1788.
Norsk Militært Tidsskrift 1904, s. 523—541, 599—620, 657—688.

6589. Ett fruntimmers bref från ofredstid. [1789]. Medd. af *R. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och Uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 370—372.

6590. **Studenskaja, E. M.,** Velikaja Knjažna Aleksandra Pavlovna. [Storfurstinnan Alexandra Pavlovna, dotter af kejsar Paul, förlofvad med Gustaf IV Adolf].
Istoričeskij Věstnik 1903, Okt., s. 106—123.

6591. **Montgoméry, M.,** Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar.
Ord och Bild 1904, s. 26—32, 433—440 (Med 9 bilder).

6592. **Hjelmérus, A.,** Ur Samuel Hjelmérs papper. Norrköpings riksdag 1800. 19 s. Norrköping, Förf.

6593. **Gerich, P. von,** Zavoevanie Finljandii. Istorija Russko-Švedskoj vojny 1808—1809 g. [Finlands eröfring. Historia om rysk-svenska kriget 1808—1809]. H. 1. VIII + 73 s. S-Peterb.
I Hist. Tidskr. 1904, s. 164—165 omtalar T. J. Petrelli, att arbetet endast är ett sammandrag af svenska generalstabens verk »Sveriges krig åren 1808—1809» men utan att detta i arbetet angifves.

6594. **Schybergson, M. G.,** Äro Runebergs »Fänrikar» historiskt sanna?
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 129—137.

6595. **Englund, J. A.,** Krigiska besök i Norrbotten. Ett blad ur Norrbottens historia. 51 s. Luleå, Hallman & Helin. Pr. 75 öre.

6596. **Granlund, St.,** Norrländska minnen från finska kriget 1808—1809 [ur tryckta och otryckta källor]. 20 s. Luleå 1902.

6597. Ett bref om Georg Adlersparres och västra arméns inryckande i Karlstad mars 1809.
Hist. Tidskr. 1904, s. 153—155.

6598. **Flach, C. G.,** Huru min farfar blef adjutant hos Adlersparre samt ett och annat om revolutionen 1809.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 85—92.

6599. Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. Utgifna af *H. Schück.* D. 3. 351 + (1) s. 4. 255 + (1) s. 5. 298 + (2) s. Sthlm, Geber. Pr. för alla tre del. 15 kr.
Se nedan »Recensioner» 6810.

6600. **Lochard, J.,** Registres paroissiaux relatifs aux baptêmes, mariages, vêtures, noviciats et sépultures dans les églises et couvents de la ville de Pau (1553—1792). Avec notices d'archives. (1) + 203 s. Pau 1902.
Inneh. bl. a. S. 32. Un roi de Suède. — S. 33. L'origine de Bernadotte.

6601. **Noël, L.,** Die Schlacht bei Gross-Beeren und die Berliner Bürgerschaft.
Mitteilungen d. Vereins f. die Geschichte Berlins 1904, s. 153—157.

6602. **Friederich,** Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1: Vom Abschluss des Waffenstillstandes bis zur Schlacht bei Kulm. XVI + 600 s. + 9 kartor. 2: Von der Schlacht bei Kulm bis zu den Kämpfen bei Leipzig. XVI + 500 s. + 32 kartor. Berlin, Mittler u. Sohn 1903,04.
Geschichte der Befreiungskriege 1813—15. 2: 1—2.

6603. **Bornemann, L.,** Die Lützower vor Hamburg.
Zeitschrift des Vereins f. hamburgische Geschichte 1904. Bd 12, s. 117—146.

6604. **Sörensen, C. Th.,** Bernadotte i Norden eller Norges Adskillelse fra Danmark og Forening med Sverig. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfonden. D. 2. H. 8. S. 201—268 + VIII s. 3. H. 9—11. 200 s. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 1 kr. häftet.

6605. **Nielsen, Y.,** Norge i 1814. X + 340 s. + 1 pl. + 97 portr. Christiania, Stenersen & C:o. Pr. 4 kr.

6606. **Nielsen, Y.,** En svensk Officer om Norge i 1814.
Historisk Tidsskrift (Kristiania) 1904. Fjerde Række. Bd 2, s. 227—286.

6607. **Thorsander, G.,** När vi sist voro med. Skildringar från 1814. 197 s. Sthlm, Fröléen & C:o. Pr. 2 kr.

6608. **Höjer, N.,** Herman Wedel-Jarlsberg och den svensk-norska unionen. 4. Wedel efter föreningen.
Läsning för svenska folket 1904, s. 1—13.

6609. Correspondance diplomatique des ambassadeurs et ministres de Russie en France et de France en Russie avec leurs gouvernements de 1814 à 1830. Publiée par *A. Polovtsoff.* T. 2. 1817—1818. XVIII + 896 + (1) s. S.-Peterb. 1903.
Innehåller en del upplysningar om Karl XIV Johan.

6610. **Sars, J. E.,** Norges politiske Historie 1815—1885. Med Tillægsafhandlinger angaaende Norge i det nittende Aarhundrede af *Chr. Collin, L. A. Havstad, O. Holm, Ragna Nielsen.* H. 16—21. S. 497—662 (2) s. Kristiania.
Gratisbilag til »Verdens Gang» 1903, 04.

6611. **Warburg, K.,** Förbudet mot 1820 års »Talsällskap». Ett bidrag till den svenska föreningsfrihetens historia.
Hist. Tidskr. 1904, s. 31—64.

6612. **Borodkin, M. M.,** Vojna 1854—55 gg. na finskom poberežně. [Kriget 1854—55 på finska kusten]. 406 s. S.-Peterb.
Omarbetad och fullständigad uppl. af förf:s 1903 utgifna arbete under samma titel.

6613. **Borodkin, M. M.,** Sverige och Ryssland under Krimkriget. Öfversatt och bearbetad af *T. J. Petrelli.*
Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1904, s. 89—112.

6614. **Lehmann, O.,** Af Orla Lehmanns Papirer. Bidrag til Danmarks Tidshistorie i det 19 Aarhundrede. Udgivne af *J. Clausen.* (3) + 247 + (2) s. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag 1903. Pr. 4 kr.
Innehåller bl. a.: Ett bref från Lehmann til Carl XV (1863), ett bref från Oscar II til Lehmann (1866) o. Besög hos Carl XV (1866).

6615. **Hedin, A.,** Tal och skrifter. Utg. af *V. Spångberg.* H. 1—6. 480 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. häftet.

6616. I unionsfrågan. Ett svenskt samlingsprogram af Liberal affärsman. 24 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 25 öre.

6617. **Lövland, J.,** Den politiske skandinavisme.
Samtiden (Kristiania) 1904. Aarg. 15, s. 8—21.

6618. »Og derefter». Unionspolitiska funderingar af *R.* 20 s. Sthlm, W. Bille. Pr. 50 öre.

Biografi och Genealogi.

6619. **Annerstedt, Cl.,** Olaus Martini. Minnesteckning.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 18, s. 49—286.

6620. **Arnell, E.,** Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. Akad. afh. [Uppsala]. XV + 135 s. + Textbilagor 55 s. Sthlm, Förf.

6621. **Bååth, L. M.,** Häfdatecknaren Erik Gustaf Geijer.
Ord och Bild 1904, s. 129—146. (Med 11 bilder).

6622. **Bååth-Holmberg, C.,** Vilhelm von Schwerin. En femtonårig hjälte.
Läsning för svenska folket 1904, s. 129—145..

6623. **Dardel, N. v.,** Stockholms öfverståthållare. [Friherre Knut Posse].
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 5—10 + 1 portr.

6624. **Ekstrand, V.,** Svenska landtmätare 1628—1900. Biografisk förteckning. H. 6. General-Landtmäterikontoret. Tillägg. Register. S. 263 —349 + (1) s. 4:o. Upsala 1903. Pr. 2 kr.

6625. **Fischer, Th. A.,** The Scots in Germany: being a contribution towards the history of the Scot abroad. VI + (1) + 324 s. + 2 portr. Edinburgh, Schulze & C:o 1902.

6626. **Holmquist, Hj.,** Emanuel Swedenborg som naturforskare och andeskådare.
Kyrklig Tidskrift 1904, s. 423—434.

6627. **Indebetou, Gov.,** Slägterna Aspelin från Småland. Anteckningar. 41 s. + 7 portr. Sthlm, Förf.

6628. **Karlsson, K. H.,** Bese-ätten.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 1—4.

6629. **Kastman, C.,** Jesper Svedberg. Hans lefnad berättad för svenska folket. 104 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek, red. af C. Kastman. Ser. 3: 4.

6630. **Lewenhaupt, A.,** Dorothea von Zettwitz [Markgrefvinnan Dorothea af Brandenburg-Bayreuth, född prinsessa af Holstein-Beck].
Ord och Bild 1904, s. 609—614. (Med 2 portr.)

6631. **Läffler, L. Fr.,** Bidrag till vår medeltida personhistoria.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 63—72.

6632. **Matrikel,** Uppsala Universitets. På uppdrag af universitetets rektor utg. af *Aks. Andersson.* H. 4. 1665—1680. (1) s. + S. 189—268. Uppsala.
Uppsala Universitets Årsskrift 1904. Progr. 1.

6633. **Medlemmar,** Kalmar nations i Uppsala, 1663—1903. (Tryckt som manuskript). 54 s. Uppsala.

6634. **Montgoméry, M.,** Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar. meddelade af *M. G.* 1. Amalia von Helvig. 2. Amalia von Helvig och Erik Gustaf Geijer.
Nordisk Tidskrift 1904, s. 425—436, 513—526.

6635. **Nordmann, P.,** Per Brahe, grefve till Visingsborg, friherre till Kajana, herre till Rydboholm, Lindholmen, Brahelinna och Bogesund, Sveriges rikes råd och drots samt lagman öfver Wästmanland, Bergslagen och Dalarna. Illustrerad lefnadsteckning. 520 s. + illustr. Helsingfors. Pr. 6 m.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 60.
Se nedan »Recensioner» 6812.

6636. **P[lanting]-G[yllenbåga], W.,** Karolinen Georg Planting-Gyllenboga.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 73—78.

6637. **Rosman, H.,** Svenska handelns främjare under 1600-talet. 1. Abraham Cabeljau. 2. Bröderna De Besche.
Sveriges Allm. Handelsförenings Månadsskrift 1904, N:r 11, 12.

6638. **Rydberg, Alex.,** Peter Murbecks verksamhet i Skåne. Akad. afh. X + 285 + 90 s. + 1 portr. Lund, Gleerupska Universitetsb. Pr. 3 kr.

6639. **Sjöström, C.,** Skånska nationen 1833—1889. Biografiska och genealogiska anteckningar. VIII + 545 s. Lund, Förf. Pr. 15 kr.

6640. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud.* H. 7. (1) s. + S. 465—556. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

6641. **Steuart, A. F.,** Scottish officers in Sweden [1573—1627].
The Scottish Historical Review 1904. Jan.

6642. **Taube, M. A.,** Ursprung des Geschlechts von Taube. 4:o. [Mitau 1904].
Särtr. ur Jahrbuch f. Genealogie.

6643. **Toll, H. G.,** »Sicco et sa descendance» jusqu' à l'an 1318. 78 s. + 6 bl. pl. (23 sigillafbildnin.) [Utrecht 1904].
Särtr. ur De Navorscher 1904, Aug.
Innehåller utredning ang. familjen Tolls holländska förfäder.

6644. **Wargentin, P.,** Anteckningar om sin släkt.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 28—38.

6645. **Weibull, L.,** Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 38—71.

6646. **Welin, S.,** Lennart Torstensson. Ett trehundraårsminne. Föredrag.
Läsning för svenska folket 1904, s. 40—64.

Heraldik och Numismatik.

6647. **Ambrosiani, S.,** Några stenar med allians-vapen.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 93—95.

6648. **Bonnier, I. A.,** Illustrerad katalog öfver Isidor Adolf Bonniers svenska myntsamling. H. 1. Medeltidsmynt. Med 374 illustr. (2) + 52 s. Sthlm, Adolf Bonnier.

6649. **Läffler, L. Fr.,** Några svenska talande vapen. Nya meddelanden. (Tillägg till uppsatsen i föregående årgång.) (Se N:r 6281.)
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 11—24.

6650. **Wimarson, N.,** Några nyfunna Lundamynt från den äldre medeltiden.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 23—37.

Krigshistoria.

6651. **Bodart, Gast.,** Rysslands sjömakt. En återblick 1704—1904. Med Förf. tillstånd öfversatt af *S. B. Sundin.* 20 s. Sthlm, Ljus. Pr. 50 öre.

6652. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 93—336 + 9 kartor.
Tidskrift i fortifikation 1904. Bihang.

6653. **Natt och Dag, S.,** »Äran», »Vasa», »Tapperheten».
Illustrerad Militärrevy 1904, s. 201—209.

6654. **Nordensvan, C. O.,** Värmlands regementes (Närkes och Värmlands regementes) historia. Under medverkan af officerare vid regementet. H. 2—4. D. 1: Regementets historia. S. 113—412 + IX s. + 6 pl. + 1 portr. + 11 kartor o. planer. D. 2: Personalhistoria. S. 65—308 + II s. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 6815.

6655. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 2. Upplands, Dalarnes och Västmanlands Storregemente och Österdalaregementet 1617—1682. På uppdrag af regementets officerskår utg. af *C. Westerlund.* (4) + 246 + 22 s. + 1 tabell + 1 pl. + 1 portr. + 6 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

6656. **Planting-Gyllenbåga, W.,** Anteckningar om Västgöta regemente i Sveriges krig 1520—1814. Med illustr. af *E. Lieberath.* (3) + 171 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

Litteratur- och konsthistoria.

6657. **Ambrosiani, S.,** Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige. 60 s. Med illustr. i texten. Sthlm, Ljus. Pr. 1 kr.

6658. **Beckett, Fr.,** Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 77—96.

6659. **Bildt, C.,** Queen Christina's pictures.
The Nineteenth Century 1904. Vol. 56, s. 989—1003.

6660. **Granberg, O.,** Skokloster slott och dess samlingar. En öfversikt. 56 s. Med en mängd illustr. 4:o. Sthlm 1903. Pr. 7 kr. 50 öre.
Svenska Allmänna Konstföreningens Album. N:r 12.
En annan uppl. i sammandrag. Kortfattad beskrifning. 80 s. + 1 portr. Många illustr. i texten. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr. 50 öre.

6661. **Jensen, Alfr.,** Svenska bilder i polska vitterheten. Utgifna med understöd af Svenska Akademien. 171 + (1) s. Sthlm, A. Rietz bokh. Pr. 2 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 6816.

6662. **Nordensvan, G.,** Sveriges konst från 1700-talets slut till 1900-talets början i dess hufvuddrag. 142 s. Sthlm, Ljus. Pr. 3 kr.

6663. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 12—17. S. 35—54 + 89 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand 1903, 04. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

6664. **Romdahl, A. L.,** Drottning Kristina-porträtt.
Ord och Bild 1904, s. 159—165. (Med 4 bilder).

6665. **Roosval, J.,** Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mäster Jan Bormans verkstad i Bryssel. (8) + 75 + (4) s. + 51 pl. 4:o. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 5 kr.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 13.

6666. **Schück, H.,** Ett blad ur vår litteraturhistoria.
Ur gamla papper. Ser. 6, s. 191—207.

6667. **Schück, H.,** Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. Med illustr. D. 1. 214 + (1) s. 2. 319 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. för båda del. 9 kr.
Innehåller: Guda-mjödet. — Sigurdsristningar. — Balderssagan.

6668. **Upmark, G.,** Svensk byggnadskonst 1530–1760. X + 220 s. + 100 pl. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 30 kr.

6669. **Weibull, L.,** Anteckningar till Skånes konsthistoria.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 97—104.

Statsrätt, Juridik och Nationalekonomi.

6670. **Ambrosiani, S.,** Uplandslagens Ärfda B. III — ett bidrag till Erik den heliges historia?
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 1—6.

6671. **Beauchet, L.,** Loi d'Upland. Livre du manhælghi.
Nouvelle revue historique de droit français et étranger 1904. Année 28, s. 197—224.

6672. **Fahlbeck, P.,** Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. VI + 247 s. Lund, Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.

6673. **Fahlbeck, P.,** Engelsk och svensk parlamentarism. 1—2.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1904, s. 1—30, 73—103.

6674. **Förarbetena** till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utg. af *W. Sjögren* D. 6. Lagkommissionens förslag 1719—1734. XI + 589 s. Upsala. Pr. 8 kr. 50 öre.

6675. **Heckscher, E. F.,** Ekonomisk historia. Några antydningar.
Hist. Tiskr. 1904, s. 167—198.

6676. **Norrby, Rob.,** Ett bidrag till frågan om svenska statens vattenrätt.
Ekonomisk Tidskrift 1904, s. 251—262.

6677. **Södermannalagen** efter Cod. Havn. Ny Kgl. Saml. 4:o. N:r 2237. Utg. af *K. H. Karlsson*. XXIV + 200 s. + 2 facs. pl. Sthlm. Pr. 3 kr. 25 öre.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 126.

6678. **Thulin, Gabr.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena i Gefleborgs län. Efter nådigt uppdrag utarbetad. LXII + 472 + (2) s. 13 tabeller. 4:o. Sthlm.

6679. **Westman, K. G.,** Södermannalagens avfattning.
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 89—114.

Bibliografi.

6680. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. H. 1. 152 s.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 26.

6681. **Almquist, J. A.,** Nordiska Museets pergamentsbref från tiden före år 1600 [1367—1599]. Med angifvande af innehållet förtecknade.
Meddelanden från Nordiska Museet 1902 [Tr. 1904], s. 147—188.

6682. **Brackmann, Alb.,** Papsturkunden des Nordens, Nord- und Mittel-Deutschlands. Zweiter Bericht der Wedekindschen Preisstiftung für deutsche Geschichte.
Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-hist. Klasse 1904, s. 94—138.

6683. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 7/8. Sp. 609—800. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 17: 6.

6684. **Carlander, C. M.,** Svenska bibliotek och ex-libris. Anteckningar. 2:a omarbetade och tillökade uppl. D. 1—2: 1—2; 3—4: 1—2. Sthlm, Iduna. Pr. för hela verket 4 delar i 6 band 150 kr.
Se nedan »Recensioner» 6817.

6685. **Collijn, I.,** Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. Smärre bidrag. 2: Clemens Rytinghs boksamling och bokdepositioner.
Samlaren 1903 [Tr. 1904]. Årg. 24. s. 125—140.

6686. **Gödel, V.,** Svenska ortnamn. Bibliografi på uppdrag af ortnamnskommittén utarbetad. (1) + 58 s. Sthlm.
Ur Antikvarisk Tidskrift för Sverige. 17.

6687. **Handlingar** rörande arkivväsendet.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1, s. 218—244.

6688. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner*. Jahrg. 25. 1902. Hälfte 2. IX + 538 + 324 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 271—282 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson*, *A. Hackman* o. *U. Karttunen* och utgör s. 283—290 af tredje afdelningen.

6689. **Langlois, Ch. V.,** Manuel de bibliographie historique. T. 1—2. XI + 623 s. Paris 1901—1904.
Innehåller bl. a. en del uppgifter rörande Sverige.

6690. **Maury, L.,** Suède, 1884—1902. 1:re partie.
Revue Historique 1904. T. 85, s. 110—134.

6691. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1903. 31 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1904. 50 separatexemplar.

6692. **Thyselius, E.,** Förteckning öfver kommittébetänkanden. D. 2. 1895—1903. Utarbetad och på offentlig bekostnad utgifven. (2) + 233 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 1 kr.

6693. **W[estrin], Th.,** En storartad plan för utgifning af historiska handlingar.
Hist. Tidskr. 1904, s. 155—159.

Topografi.

6694. **Arnheim, Fr.,** Lovisa Ulrikas Drottningholm. Några bidrag till slottets historia under åren 1744—1757. Öfversättning från författarens manuskript af *G. M. Folcker.*
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1904. H. 1, s. 5—26.

6695. **Bohlin, Bernh.,** Minnesskrift. Hille församling tillägnad. 47 s. + 1 portr. Strömsbro. Pr. 50 öre.

6696. **Bref,** Kungliga, och förordningar rörande svenska köpingar. Med statsunderstöd utgifna af *H. Rosman.* XIX + 665 s. Sthlm. Pr. 3 kr.
Kungl. Civildepartementet. 43.

6697. **Bååth-Holmberg, C.,** Västmanland. Intryck och bilder. 240 s. Sthlm, Ljus. Pr. 4 kr. 50 öre.

6698. **Correus, C.,** Falsterbo och Skanör. Forntid och nutid. Skisserade teckningar. 51 s. + 2 kartor. Falsterbo, Förf. [Tr. i Trelleborg]. Pr. 75 öre.

6699. **De Vylder, L.,** Tornedalen, dess land och folk. Med 15 illustr. och 1 karta. 82 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 70 öre.
Svenska landskapsbilder. 1. Föreningen Heimdals folkskrifter. 81.

6700. **Donationsbref,** Konung Gustaf II Adolfs, till Söderhamn i dess egen belysning och med hänsyn till stadens rättegångsåtgärder för »återvinning» af donationsjord. 23 s. Söderhamn 1902.

6701. **Eriksson, E. W.,** Enköpings kyrka jämte dess präster, klockare och organister samt berättelse om stadens kloster och hospital från äldre till närvarande tid. 108 s. Sthlm, Adolf Bonnier 1903. Pr. 1 kr. 25 öre.

6702. **Flodmark, J.,** Några anteckningar till S:ta Maria Magdalena kyrkas historia.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 103—115 + 1 pl.

6703. **Grau, O.,** Beskrifning öfver Vestmanland, dess städer, härader och socknar. I ny uppl. utg. af Vestmanlands läns tidning. [Med förord af *K. H. Karlsson*]. VIII + (16) + 538 + (2) s. Vesterås.

6704. **Handlingar,** Äldre, angående Vestergötland. (Forts. från föregående häfte). [1475, 1489, 90, 1630, 31, 42—65, 1753].
Vestergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2: H. 4—5, s. 60—134.

6705. **Järnbäraland.** Bergslagens tidnings illustrerade bilaga. H. 1—4. 96 s. Lindesberg, Bergsl. Tidnings A. B. Förlag 1903.
Innehåller en del ortshistoriska uppsatser om Linde, Ljusnarsberg, Fellingsbro m. fl.

6706. **Kyrkor,** Gotländska, i ord och bild, utgifna af Gotlänningens redaktion. Ser. 6. S. 276—330. 4:o. Visby 1903. Pr. 1 kr. 50 öre.

6707. **Levertin, A.,** Medevi från forntid och nutid. Ett minnesblad från Skansens vårfäst 1903. 34 s. Sthlm 1903.

6708. **Lindström-Saxon, J.,** Jämtlands läns kyrkor i ord och bild. 82 s. Sthlm, Alb. Bonnier. [Tr. i Östersund]. Pr. 1 kr. 50 öre.

6709. **Lundqvist, K. G.,** Norrköpings hamn 1850—1903. En historik. VI + 233 s. Norrköping, Förf.

6710. **Modin, E.,** Några drag ur en Hälsingebygds historia och natur [Hogdal].
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 180—198.

6711. **Nilson, Alfr. B.,** Andrarums alunbruk. Anteckningar från äldre och nyare tider.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 346—358.

6712. **Nordberg, P.,** Några blad ur Rodhins och Norrteljes historia uppsamlade. 60 + (1) s. Norrtelje, G. A. Syréns bokh. 1903. Pr. 1 kr.

6713. **Nynäs.**
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1900—1901 [Tr. 1902]. H. 12, s. 1—9.

6714. **Stockamöllan** och dess ägare 1682—1902. 1. Egendomshistorik. 2. Danielsson-Sonessonska släkten. 33 + (3) s. + 3 facs. pl. + 2 pl. Göteborg 1902. Tr. i 150 ex.

6715. **Sweden.** Its people and its industry. Historical and statistical handbook. Published by order of the government edited by *G. Sundbärg.* XI + 1141 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 18 kr.

6716. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius.* H. 1: 1, 4: 1. 64 + 64 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

6717. **Werner, K. F.,** Nortullsgatan och dess omgifningar förr och nu.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 82—98.

6718. **Westling, G.,** Linköpings domkyrka. Vägledning för besökande. 2:a uppl. 75 s. Linköping, H. Carlsons bokh. Pr. 1 kr.

6719. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Tredje samlingen. Anteckningar. (2) + 180 + (1) s. + 24 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.

6720. **Vågman, O.,** Vreta kloster. Historik jämte vägledning vid besök i Vreta klosters kyrka och dess omgifning. (1) + 103 s. Med illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.

6721. **Åkerhielm, E.,** Småländska fideikommiss. Herrgårdsskildringar och sägner. Med 47 illustr. VIII + 224 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.

Kulturhistoria.

6722. **Ambrosiani, S.,** Till eldstadens historia.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1904. H. 1, s. 27—52.

6723. **Berlin, K. A.,** Gamla gårdar och stugor på Gotlands landsbygd.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 71—89.

6724. **Björkman, Rud.,** Ur Jönköpings teaters historia. 190 s. + 4 pl. Jönköping, Smålands Allehanda. Pr. 1 kr.

6725. **Braune, Hj.,** Om utvecklingen af den svenska masugnen.
Järnkontorets Annaler 1904. Årg. 59, s. 1—113 + 5 pl.

6726. **Brisman, S.,** Bidrag till riksgäldsedlarnas historia.
Hist. Tidskr. 1904, s. 321—326.

6727. **Erdmann, N.,** De politiska kannstöparne. En idyll från det borgerliga Stockholm 1788—1791. 264 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr. 50 öre. Extra uppl. i 100 numr. ex. inb. 7 kr.

6728. **Furste**, En indisk, vid Uppsala universitet på 1700-talet.
Hist. Tidskr. 1904, s. 75—79.

6729. **Henrici, I.**, Sägner om Ålleberg. + **Lampa, S.**, Tillägg till sägnerna om Ålleberg.
Vestergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2: H. 4—5, s. 152—156.

6730. **Lagerstedt, N. G. W.**, Svenska uppfostringsväsendets historia. Kort öfversikt. 70 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre.

6731. **Lindfors, A. O.**, Talis Qvalis' ungdomstid i Lund. Några tidsbilder från 1830—40-talen.
Ord och Bild 1904, s. 193—216. (Med 28 bilder).

6732. **Lundin, Cl.**, En gammal stockholmares minnen. (1) + 355 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr. 50 öre.

6733. **Minnesskrift** vid invigningen af nya posthuset i Stockholm den 27 oktober 1903 efter nådigt bemyndigande utgifven på föranstaltande af Kungl. Generalpoststyrelsen. H. 2: Postverkets utveckling i nyare tid. 3: Posthusen i Stockholm 1636—1903. S. 69—306 + en mängd illustr. o. kartor. 4:o. Sthlm. Pr. 9 kr.
Afdelning: Posthusen i Stockholm 1636—1875 är förf. af *Sven P:son Lagerberg*.
Se nedan »Recensioner» 6820.

6734. **Nordlander, Joh.**, En visitation i Piteå trivialskola år 1683.
Pedagogisk Tidskrift 1904, s. 351—361.

6735. **Norstedt & Söner, P. A.**, Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner 1904. [1823—1879—1904]. Minnesblad med anledning af firmans 80-åriga tillvaro och aktiebolagets verksamhet. (2) + 172 s. + 8 portr. + 30 pl. Sthlm, Norstedt.

6736. **Rosman, H.**, Ur Stockholms handelslif på 1600-talet.
Minne af Sveriges Kontoristförenings 15-årsfest tisdagen den 17 mars 1903, s. 27—46.

6737. **Samzelius, H.**, Sagor och sägner, skrock och vidskepelse från Finnbygder och Lappmarker.
Meddelanden från Nordiska Museet 1902 [Tr. 1904], s. 183—212. Äfven separat.

6738. **Schagerström, A.**, Om råd, drakar och mjölingar. Några historier från Gräsön i norra Roslagen.
Historiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 395—401.

6739. **Schwerin, F. B. v.**, Bidrag till kännedom af fäderneslandet. 91 + (1) s. Sthlm, Norstedt 1903. Pr. 1 kr. 25 öre.

6740. **Sommarin, E.**, Skråtvånget. Ett blad ur den svenska arbetsklassens äldre historia. 30 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. N:r 124.

6741. **Svederus, M. B.**, Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid. 81 s. Sthlm 1903.
Aftr. ur »Järnkontorets Annaler» för år 1903.

6742. **Wahlström, L.**, Den svenska kvinnorörelsen. Öfversikt af dess uppkomst och utveckling. 70 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 45 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 84.

6743. **Welander, E.**, Blad ur prostitutionsfrågans historia i Sverige. 193 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 50 öre.

6744. **Väg- och Vattenbyggnadskåren,** Kungl., 1851—1901. Minnesskrift med anledning af kårens femtioåriga tillvaro. VIII + 579 s. + 4 pl. + 5 kartor. [Med många illustr. i texten]. Sthlm. Pr. 15 kr.

Kyrkohistoria.

6745. **Fenger, L.,** Om Birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager. 1—2.
Nordisk Tidskrift 1904, s. 543—560, 607—623.

6746. **Grath, G. F.,** Svenska kyrkans brudvigsel, en historisk-liturgisk framställning. Akad. afh. (1) + 186 + (1) s. Upsala, Förf.

6747. **Grönkvist, Hilm.,** Till Riseberga.
Varden. Katolsk Maanedsskrift 1904. Aarg. 2, s. 22—26.

6748. **Hall, Fr.,** Beiträge zur Geschichte der Cistercienser-Klöster in Schweden. 103 s. Bregenz, I. N. Teutsch 1903.
Sonder-Abdruck aus der »Cist. Chronik». Jahrg. 15.

6749. **Historik** öfver svenska metodismen i Amerika från 1877 till 1903. Tillägg till andra uppl. af Minnen från mitt lif. V + 154 s. U. o. o. å.

6750. **Kolmodin, A.,** Sverige och hednamissionen under 19:de seklet. Med illustr. 103 s. Sthlm, Evangeliska Fosterl.-Stift. förlag. Pr. 1 kr.
Särtr. ur »De protestantiska missionernas historia.»

6751. **Levin, H.,** Munkväsendet och dess betydelse för vårt lands odling.
Läsning för svenska folket 1904, s. 161—178, 241—263.

6752. **Ordning** vid abbedisseval i Vadstena kloster. Efter en Upsalahandskrift utgifven af *R. Geete.* S. 75—105. Sthlm.
Bilaga till Svenska Fornskriftsällskapets allmänna årsmöte 1904.

6753. **Sakramenter,** Våra, i katholsk dräkt eller K. Johan III:s liturgi jämte inledning och noter samt redogörelse för dopceremonielet i den katholska kyrkan. Utg. af *A. L. Nordström* (Verax). (4) + 18 + LXIII + 16 + 10 + (1) s. 4:o. Sthlm, Björck & Börjesson. [Tr. i Wexiö]. Pr. 2 kr. 25 öre.

Finland och Östersjöprovinserna.

6754. **Ahrenberg, Jac.,** Några dokument till vår konst- och kulturhistoria. Samlade, tecknade och ordnade i och för klargörandet af frågan om restauration af Åbo slott.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1904. Bd 12, s. 105—168. (Med 76 fig.)

6755. **Begründung,** Die, der Universität Dorpat im Jahre 1632.
Rig. Tagebl. 1902, N:r 235.

6756. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen.* D. 3. (2) + 52? + (2) s. Helsingfors.
Innehåller: Spridda urkunder från tiden 1581—1560.

6757. **Bienemann jun, Fr.,** Ein estländ. Hochverratsprozess im Jahre 1605.
Baltische Monatsschrift 1904. Th. 56, s. 1—24.

6758. **Blumenthal, W.,** Die Stände Vorpommerns von 1648 bis 1720. T. 1. Inaug. Diss. [Göttingen]. VI + (1) + 46 s. Lüneburg 1903.

6759. **Bonsdorff, C. v.,** Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Bd 2: H. 3. XIII s. + S. 387—652 + 1 karta. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. Ser. 2: 7.

6760. **Feuereisen, A.,** Die livländische Geschichtsliteratur 1902. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands. VI + 99 s. Riga, N. Kymmel.

6761. **Karsten, T. E.,** Några bidrag till Österbottens uppodlingshistoria.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, s. 273—293.

6762. **Leinberg, K. G.,** Gillet »Amore Proximi» eller Kärleken till Nästan.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 268—350.

6763. **Mathesius, J.,** Om Lax fänget uti Pyhäjoki och Sijcajoki socknar, samt några anmärkningar därvid ingifna till Österbottniska Nation d. 18 Apr. 1750.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, s. 227—237.

6764. **Nordman, G. A.,** Johan Ekelund.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903. [Tr. 1904], s. 373—407.

6765. **Palmén, E. G.,** Henrik Gabriel Porthan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa. 16 p. maalisk. 1904. 21 s. Helsingissä.
Suomi 1904. Osa 2.

6766. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 3—5. S. 219—506 + 1 karta + 1 pl. Helsingfors, Clouberg & C:o. Pr. 1 m. 50 p. häftet.

6767. **Råbergh, H.,** Johan Balthasar Campenhausen.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 74—77.

6768. **Råbergh, H.,** Den evangeliskt-lutherska kyrkostyrelsens förhållande till de grekiska församlingarna i Karelen efter stora ofredens slut 1721 till 1809 års fredsslut i Fredrikshamn.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 54—74.

6769. **Råbergh, H.,** En sedebild ifrån 17:de århundradets senare hälft.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 37—43.

6770. **Samzelius, H.,** Studier och anteckningar. 6. Uleåborg på 1720-talet.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 96—105.

6771. **Savolaksbild,** En, från slutet af 1700-talet. Medd. af *R. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 367—369.

6772. **Saxén, R.,** Onomatologiska bidrag till belysande af den svenska befolkningens äldre utbredning i Egentliga Finland.
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 39—45.

6773. **Schybergson, M. G.,** Porthans minne tecknadt af våra skriftställare. Illustr. med Porthansmedaljerna af 1799 och 1839.
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 181—198.

6774. **Till** minne af Jakobstads 250:årsfest den 27 oktober år 1902. 2:a uppl. 32 s. Jakobstad 1903.

6775. **Wallin, Väinö,** Tampereen kaupungin historia. D. 1: Tampereen historia Ruotsin aikana. [Tammerfors stads historia under svenska väldet]. (2) + 309 + (1) s. + 3 kartor + 1 pl. Tampereella, Tampereen Kaupingen Kustantama 1903.

6776. **Vennola, J. H.,** Suomen kirkon irtaimiston anastuksesta uskonpuhdistuksen aikana.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, 150—173.

Allmän och utländsk historia.

6777. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världhistorien berättad för folket. Med illustr. H. 52—72. D. 2: *Bergman, J.*, Hellenismens tidsålder och det romerska världsväldet. S. 353—541 + (2) + VIII s. + 1 karta. D. 3: *Bergman, J.*, Medeltidens historia. 160 s. D. 5: *Svensén, E.*, Konungarnas och revolutionernas tidehvarf. S. 129—448. Sthlm, Bohlin & C:o. Pr. 35 öre häftet.

6778. **Dahlgren, E. W.,** Ur Vigos historia. 19 s. Sthlm.
Aftr. ur Stockholms Dagblad.

6779. **Eidem, O., & Lütken, O.,** Vor Sömagts Historie. En populær-historisk Fremstilling. Paa Grundlag af I. C. Tuxens Den Dansk-Norske Sömagts Historie. Illustr. H. 1—37. 591 s. Köbenhavn, Gyldendal 1903, 04. Pr. 25 öre häftet.

6780. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen.* Historisk illustreret. D. 1: J. C. H. R. Steenstrup, Danmarks Riges Historie, Oldtiden og den ældre Middelalder. H. 26—36. S. 601—849 + (1) + XV s. D. 2: Kr. Erslev, Danmarks Riges Historie, Den senere Middelalder. H. 20—26. S. 473—640. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 60 öre häftet.

6781. **Nielsen, Y.,** Af Norges Historie. (3) + 167 + (1) s. Sthlm, Ljus [Tr. i Kristiania]. Pr. 2 kr.

6782. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. H. 9—18. Romerska kulturen under de två första århundradena efter Kristus. D. 3. 339 + (2) s. 4. Medeltidens kultur till och med korstågen. 448 s. Sthlm, Alb. Bonnier. [Tr. i Göteborg]. Pr. 1 kr. häftet.

6783. **Sloane, W. M.,** Napoleon Bonaparte. En populär historisk framställning. Öfv. af *O. H. Dumrath.* Med talrika illustr. efter de förnämsta befintliga original. 606 + (2) s. Sthlm, Varias förlag. Pr. 9 kr. 75 öre.

6784. **Århundrade,** Socialdemokratiens. Arbetarerörelsens historia från franska revolutionen 1789 intill våra dagar i Frankrike, England, Tyskland, Sverige, Norge och Danmark under redaktion af *Hj. Branting*, med flera hundra historiska illustrationer, porträtter, karrikatyrer och fotografier. H. 7—32. D. 1: Frankrike och England. S. 81—496. Sthlm, Ljus. Pr. 25 öre häftet.

Recensioner.

6785. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af *E. Hildebrand.* Afd. 1: O. Montelius, Forntiden. 3: E. Hildebrand, Gustaf Vasa. 5: M. o. L. Weibull, Gustaf II Adolf. 7: L. Stavenow, Frihetstiden. (Se N:r 5711 o. 6119.)
Rec. i Pedagogisk Tidskrift 1904, s. 35—41, 70—76, 120—123, 165—170 af *N. Höjer.* Denna rec. framkallade ett genmäle af *E. Hildebrand* s. 206—207 af samma tidskrift; i Svenska Dagbladet 1904, 10 o. 18 April af *C. H. Hallendorff.*

6786. Svenska memoarer och bref, utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* Bd 5—7. (Se N:r 5843, 5844 o. 6256.)
Rec. i Ord och Bild 1904, s. 474—478 af *J. Mortensen.*

6787. **Schäfer, D.,** Die Hanse. (Se N:r 6125.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 182—185 af *Fr. W. Riemann.*

6788. Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1: 1316—1378, udgivet af *L. Moltesen.* (Se N:r 6489.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1904, s. 631—635 af *J. Nielsen.*

6789. Hansisches Urkundenbuch. Bd. 9. 1463—1470. Bearbeitet v. *W. Stein.* (Se N:r 6132.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 81—84 af *J. Girgensohn.*

6790. **Schäfer, D.,** Geschichte von Dänemark. Bd 5. (Se N:r 5748.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 193—196 af *Ködderitz.*

6791. **Edén, E.,** Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634). (Se N:r 5755.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1904, s. 710—711 af *D. Schäfer.*

6792. **Wiese, E.,** Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611—1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansestädten (1616). (Se N:r 6144.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1904, s. 463—464 af *J. Krebs;* i The English Historical Review 1904, s. 591—592 af *A. W. Ward;* i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 419—421 af *K. Elias.*

6793. **Simson, P.,** Geschichte der Stadt Danzig. (Se N:r 6511.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 482—484 af *Foss.*

6794. **Arnheim, Fr.,** Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg. 1. (Se N:r 6145.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1255—1256 af *K. Spannagel.*

6795. **Kretzschmar, J.,** Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland u. die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (Se N:r 6516.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 2686—2688 af *G. Wolf;* i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 43—50 af *C. H. H[allendorff].*

6796. **Schwartz, P.,** Die Neumark während des Dreissigjährigen Krieges. T. 2. (Se N:o 6152.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 99—101 af *Foss.*

6797. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. (Se N:r 6526.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1994—1997 af *H. Rammelt.*

6798. **Sondén, P.,** Axel Oxenstierna och hans broder. (Se N:r 6146.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 102—104 af *J. Kretzschmar.*

6799. **Struck, W.,** Johann Georg und Oxenstierna. Von dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurter Konvents (Herbst 1633). (Se N:r 4566.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 92, s. 289—296 af *K. Jacob.*

6800. **Wimarson, N.,** Sveriges krig i Tyskland 1675—79. Bd 2. (Se N:r 6184.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1904, s. 305—306 af *R. Hirsch.*

6801. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 18. Politische Verhandlungen. Bd 11. Herausg. von *F. Hirsch.* (Se N:r 5804.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 93, s. 109—111 af *G. Mentz.*

6802. Bidrag til den store nordiske Krigs Historie udgv. af den danske Generalstab. D. 1—2. (Se N:r 4618 o. 6200.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1904, s. 1—43, 85—125 af *C. O. Munthe.*

6803. Briefe des Herzogs Ernst August zu Braunschweig-Lüneburg an Johann Franz Diedrich von Wendt aus den Jahren 1703—1726. Herausg. v. *E. G. Kielmansegg.* (Se N:r 6196.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 93, s. 111—113 af *R. Geerds;* i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1575—1576 af *A. Wolfstieg.*

6804. **Bienemann jun, Fr.,** Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des nordischen Krieges. (Se N:r 5810.)
Rec. i Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1903 [Tr. 1904], s. 94—105 af *A. Feuereisen.*

6805. Karolinska krigares dagböcker. D. 1—2. 1: R. Petres o. C. M. Posses dagböcker. 2: J. Lyth, L. Visocki-Hochmuths dagböcker. Bihang slutet af A. L. Lewenhaupts berättelse. (Se N:r 5404 o. 6191.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6806. Anders Pihlströms dagbok 1708—1723. Hist. Handlingar. D. 18, N:r 4. (Se N:r 6199.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6807. Löjtnant Fr. Chr. von Weihes dagbok 1708—1712. Hist. Handlingar. D. 19, N:r 1. (Se N:r 5817.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6808. **Schück, H.,** Gustaf III. (Se N:r 6583.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1904, N:r 279, 280 af *O. Levertin;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1904, N:r 281 B ($\frac{5}{10}$) af *K. Warburg.*

6809. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. D. 2. (Se N:r 6215.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 57, s. 233—236 af *J. af Forselles.*

6810. Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. Utg. af *H. Schück.* D. 1—4. (Se N:r 6216 o. 6599.)
1—3 rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 366—368; 57, s. 317—320 af *J. af Forselles;* 4 rec. i Aftenposten 1904, N:r 644 af *L. Daae.*

6811. **Geijer, E. G.,** Ur Geijers brefväxling. Familjebref af Erik Gustaf Geijer. Utgifna af *H. Schück.* (Se N:r 6256.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 365—366 af *J. af Forselle*

6812. **Nordmann, P.,** Per Brahe. Illustrerad lefnadsteckning. (Se N:r 6635.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 1—5 af *P. Sondén;* i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 516—520 af *K. F. Ignatius;* i Nordisk Tidskrift 1904, s. 348—351 af *O. Montelius.*

6813. **Ridderstad, W.,** Gula gardet 1526—1903. (Se N:r 6269.)
Rec. i Illustrerad Militärrevy 1904, s. 148—153 af *T. J. P[etrelli].*

6814. **Schöldström, B.,** Svenskarne under Dannebrogen 1848—50. (Se N:r 6271.)
Rec. i Nationaltidende (Kjöbenhavn) 1904, N:r 128, 129 af *P. Hansen.*

6815. **Nordensvan, C. O.,** Värmlands regementes historia. (Se N:r 6290 o. 6654.)
Rec. i Illustrerad Militärrevy 1904, s. 361—365 af *T. J. P[etrelli].*

6816. **Jensen, A.,** Svenska bilder i polska vitterheten. (Se N:r 6661.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 32—39 af *T[h]. W[estrin].*

6817. **Carlander, C. M.,** Svenska bibliotek och ex-libris. (Se N:r 6684.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1904, 4 juli af *R. Geete.*

6818. **Clason, S.,** Studier öfver arkivväsendet i utlandet. (Se N:r 5945.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 225 af *J. Kretzschmar.*

6819. Öfre Dalarne förr och nu. Utg. under medverkan af *G. Andersson, F. Schenström* m. fl. (Se N:r 6327.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 368—369 af *J. E. Rosberg.*

6820. Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset i Stockholm den 27 oktober 1903. H. 1—3. (Se N:r 6376 o. 6733.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 50—56 af *L. M. Bååth.*

6821. **Schybergson, M. G.,** Finlands historia. D. 1—2. (Se N:r 6063 o. 6427.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 417—422 af *Fr. Arnheim.*

6822. **Aulard, A.,** Histoire politique de la révolution française.
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 27—32 af *B. S[vartlin]g.*

6823. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. (Se N:r 5644, 6066 o. 6428.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 5—10 af *A. R[yd]f[or]s.*

6824. **Ekedahl, W.,** Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805). D. 1. (Se N:r 6070.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 17—21 af *E. Apelqvist;* i The English Historical Review 1904, s. 385—386 af *J. Holland Rose.*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årsammankomst den 23 mars 1905.

Sedan sammankomsten öppnats af kommendörkapten H. Wrangel, upplästes följande

Årsberättelse för år 1904.

Svenska Historiska Föreningen har under året räknat omkring 770 årsafgift betalande ledamöter inom och utom Sverige, förutom 12 postprenumeranter. Antalet af dem som erlagt ständig ledamotsafgift var liksom vid slutet af 1903 79 och den af dylika afgifter bildade fonden uppgick till 5,925 kr.

Vid årssammankomsten den 24 mars invaldes i styrelsen professor N. Edén i Uppsala efter f. d. riksarkivarien Malmström, som undanbedt sig återval. Under året har en medlem af styrelsen aflidit, nämligen förre riksarkivarien C. T. Odhner.

Föreningen har under året utgifvit 24 årgången af Historisk Tidskrift.

* * *

Äfven år 1904 har för vår historieskrifning medfört stora förluster. Kammarherren friherre Nils Gabriel Djurklou, som dog den 31 mars, tillhörde visserligen icke de s. k. fackmännen. Han var som bekant en intresserad jordbrukare och kommunalman. Men med denna praktiska verksamhet förenade han i märkligt hög grad andliga intressen af olika slag. Han var till en början en framstående bygdehistoriker, en spirituell »folklorist»; han slutade som en stor medeltidskännare och som vår förnämsta släktforskare på det område, där släktforskningen kan sträcka sig längst tillbaka, eller i fråga om det svenska frälset, det introducerade såväl som det ointroducerade. I Historisk Tidskrift var han under många år en synnerligt värdefull medarbetare.

Den 11 juni afled midt under arbetet förre riksarkivarien C. T. Odhner. Jag behöfver ej vara mångordig om denne vida utom de egentliga forskarnes krets kände vetenskapsman. Det var för jämt 40 år sedan som han med »Sveriges Inre historia under drottning Kristinas förmyndare» intog en plats bland våra främste historici. Det är ett förträffligt arbete ännu i dag, utmärkt genom de egen-

skaper, som till det sista karakteriserade Odhners författarskap, den omfattande och samvetsgranna forskningen, den lugna och opartiska värdesättningen, den enkla men ej sällan behagliga framställningen. Dessa egenskaper fick han pröfva på en större och svårare uppgift eller »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering». Han hade hunnit skildra icke blott de första lyckliga och solbelysta åren utan äfven de oroliga och dystra som följde t. o. m. 1786, det mörkaste och äfven svåraste partiet af denne konungs historia enligt hans eget omdöme. Det var under skildringen af de fyra sista årens dramatiskt spännande och till sist tragiska uppträden, som verket afbröts. Odhner tillhörde den Historiska föreningens stiftare och var ända sedan 1896 styrelsens ordförande. Det tillkommer sålunda särskildt den Historiska föreningen att ägna honom ett varmt erkännande.

Produktionen på det historiska området inom Sverige har under 1904 hvarken varit synnerligt rik eller synnerligt betydande. Hvad vi ha att anteckna för den politiska historien är mest omtryck af äldre arbeten eller fortsättningar af förut påbörjade och i tidigare årsberättelser redan uppmärksammade. Det senare gäller särskildt om de i öfrigt så viktiga urkunds- och textpublikationerna. Bland dem hafva vi dock att anföra en ny eller de »Anteckningar från det sextonde seklet», som Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia börjat offentliggöra. Det är på dessa krönikor eller berättelser, som vår äldre historieskrifning för ifrågavarande tid väsentligen lefvat, och det är därföre af intresse att få dem tryckta. Man finner i det under året utgifna häftet bland annat den psykologiskt intressanta af mer än en begagnade men hittills aldrig offentliggjorda skildringen af Gustaf Vasas sista sjukdom och död samt början till de innehållsrika uppteckningarna om det nordiska sjuårskriget, för hvilkas bevarande vi hafva Hogenskild Bielkes samlarintresse att tacka.

Bland de historiska bearbetningarna skola vi ett ögonblick fästa oss vid en akademisk afhandling. Man har hittills trott, att man om det svenska riksrådet före 1300-talet visste i det närmaste ingenting. Det har då inneburit en viss öfverraskning att finna denna dunkla period af rådets historia göras till föremål för en vidlyftig undersökning, som enligt kompetenta domares utsago lämnat många nya uppslag och beredt sin författare d:r Westman kallelse till en docentur. Förhållandet är både nedslående och trösterikt. Det visar å ena sidan huru skenbart väl grundade uppfattningar eller lärda vetenskapliga utredningar förr eller senare förlora sin giltighet, å den andra huru den historiska vetenskapen ännu alltjämt ständigt föryngras, huru nya eller förbättrade arbetsmetoder och nyvunna synpunkter alltjämt förmå att afvinna äfven det skenbart mest motsträfviga material värderika korn af historisk malm. Jag skall för öfrigt bland smärre afhandlingar endast erinra om huru arkivarien Westrin i Historisk tidskrift för första gången efter källorna behandlat

en episod ur Sveriges utomordentligt rika krigshistoria, som hos oss varit förbisedd eller med afsikt hållen i dunkel men åtminstone i ett land väckt ett oerhördt uppseende. Det var den på Karl X:s befallning föranstaltade men misslyckade belägringen af den polska nationalhelgedomen klostret Czenstochowa. Intet svenskt krigsföretag i det af våra härar så grundligt hemsökta Polen har framkallat en sådan rörelse i sinnena, ingen svensk motgång en sådan patriotisk hänförelse; den har återljudit i den polska litteraturen ända till senaste tider och den inpräglas ännu i dag i minnet på de tusentals personer, som årligen vallfärda till klostret.

Till den politiska historiens område ha vi äfven att hänföra de memoarer som under året utkommit. Sprengtportens minnesanteckningar äro till omfånget ganska begränsade och därjämte af historieskrifningen ganska utnyttjade. Af Skjöldebrands bredt skrifna memoarer ha de tre sista delarna utkommit. Man kan icke säga att de motsvarat förväntningarna. I vissa partier måste de till och med räknas till de mera farliga skrifter, som på senare tider utkommit. Farligt är det nämligen för en historieskrifvare åtminstone i många fall att stödja sig på Skjöldebrands utsagor eller begagna sig af hans uppgifter, för så vidt man sätter något värde på exakthet eller en riktig värdesättning af händelser och personer. Det är psykologiskt intressant men för uppskattningen af människonaturen ganska nedslående att se, huru när vi blifva gamla erinringarna äfven från en händelserik lefnad grumlas och röras om hvarandra, huru intryck och stämningar få omskapa verkligheten, huru, när vi synas vara mest exakta i våra data, vi ändock blifva inkorrekta och huru lätt vi ha att i ett suddigt minne tillägna oss själfva äran och förtjänsten af hvad andra i själfva verket gjort eller sagt.

På den egentliga historiens sidoområden finner man kanske något större omväxling i produktionen. Inom biografien ha vi att anteckna bibliotekarien Annerstedts minnesteckning af ärkebiskopen Olaus Martini, tack vare materialets beskaffenhet mindre ett minne af personen, om hvilken man vet så litet, än en skildring af de dogmatiska och liturgiska strider, som togo den tidens intressen i lika hög grad i anspråk, som de politiska frågorna sysselsätta våra dagars. Ämnet och språket, fastän icke författarens nationalitet, berättiga oss att här likaledes omnämna den breda, populärt skrifna och illustrerade monografi, som finnen P. Nordmann på Svenska litteratursällskapets i Finland bekostnad utgifvit öfver Per Brahe.

Inom litteraturhistorien är det ur historiskt synpunkt skäl att påpeka Alfred Jensens i Historisk tidskrift för öfrigt uppmärksammade skrift »Svenska bilder i polska vitterheten» icke på grund af några nya historiska data utan af den anledningen, att den visar på ett i sanning öfverraskande sätt, huru svenska konungar och svenska bedrifter i ett främmande folks litteratur ända långt in på 1800-talet gifvit stoff till den ena rimkrönikan, romanen eller hjältedikten efter den andra. Det är förfärligt långa dikter på åtta, tolf ända till 16,000 alexandriner, om hvilka det är fråga och det är

om en af dem som det omdöme fälles, att en till innehållet mäktigare hjältedikt ur Sveriges krigshistoria har säkerligen ej skrifvits på utländskt språk. — Inom konsthistorien åter bör erinras om den svenska upplagan af Gustaf Upmarks ståtliga arbete »Svensk byggnadskonst 1530—1760» med sina förträffliga illustrationer. Biografi och topografi erbjuda för öfrigt som vanligt ett stort antal nummer; det förnämsta C. Sjöströms biografiska anteckningar om Skånska nationen 1833—89, en fortsättning på det lika omfattande verket »Skånska nationen 1682—1832».

Icke heller den utländska litteraturen synes haft mycket att bjuda för vår historia. Svenskarnes deltagande i vikingatågen är vederbörligen uppmärksammadt i professor Alexander Bugges populärt skrifna och underhållande monografi »Vikingerne». Det viktigaste arbetet torde i öfrigt vara den tyska arkivarien Kretzschmars omfångsrika afhandling »Gustav Adolphs Pläne und Ziele in Deutschland», som läsare af Historisk Tidskrift kunnat bilda sig en föreställning om genom en granskning i 1904 års årgång. Drottning Kristinas eccentriska personlighet har framkallat ett par arbeten. Ett bland dem under den lockande titeln »Descartes directeur spirituel» lofvar hvad Kristina angår något mer än det håller. Man vet att drottningen tillskrifvit den berömde filosofen ett stort inflytande på hennes öfvergång till katolicismen. Hvad den nämnda boken erbjuder är emellertid egentligen endast några för öfrigt intressanta upplysningar om den genom den franske ministern Chanut förmedlade litterära förbindelsen mellan den svenska drottningen och Descartes. Man finner att den senare bland annat delgaf drottningen ett par moralfilosofiska undersökningar om kärleken och hatet och om det högsta goda, liksom att drottningen med intresse läste andra arbeten af filosofen. Men af hans mera intima inflytande gifves ingen närmare utredning och om Descartes' vistelse i Stockholm vet författaren ej att meddela mera än hvad man redan känner förut. Af ett visst litteraturhistoriskt intresse är författarens ur en äldre källa hämtade uppgift att ingen mindre än Descartes skulle hafva skrifvit den franska texten till den balett, som uppfördes med anledning af den westfaliska fredens afslutande och som Stiernhielm försvenskat under titeln »Fredsafl». Uppgiftens riktighet undandrager sig vår kontroll.

Till sist må endast erinras därom att en ung svensk forskare tillbragt större delen af året i Italien och i olika italienska arkiv, framför allt de romerska, samlat bidrag till den katolska reaktionens historia i Sverige under Sigismunds regering.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1904, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1903		5,638: 50.
Inkomster:		
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	50: —	
675 årsafgifter à 5 kr.	3,375: —	
12 postprenumeranter à kr. 4.54	54: 48.	
1 afgift för 1903	5: —	
1 » af en medlem af danska hist. föreningen	3: —	
Redovisning från Fritzes hofbokhandel . .	314: —	
» » Nordiska bokhandeln . .	73: 50.	
» » Norge	112: 20.	
» » Danmark	109: 65.	
Försålda häften	97: 50.	
1 ex. Anckarsvärds minnen	2: —	
Räntor	337: 15.	
Gåfvor till föreningen	650: —	5,183: 48.
	Summa kr.	10,821: 98.

Kredit.

Utgifter:		
Å redaktionskonto	1,950: —	
» boktryckerikonto	2,571: 86.	
» distributionskonto	167: 08.	
» diversekonto	529: 51.	5,218: 45.
Saldo till 1905		5,603: 53.
	Summa kr.	10,821: 98.

Behållningen är sålunda placerad:

Revers mot säkerhet af aktier i försäkringsaktiebolaget Skandia	5,000:
Å sparkasseräkning	400:
Kontant i kassan	203: 53.
Summa kr.	5,603: 53.

Enligt föreningens stadgar, punkt. 10, bör summan af inbetalta ständiga ledamotsafgifter utgöra en fond, hvaraf endast räntan får, utan föreningens särskilda beslut, användas. Denna fond, som småningom ökats allt efter som nya ständiga ledamöter tillkommit, utgjorde vid 1904 års slut kr. 5,925, under det att behållningen vid samma tid endast uppgick till kr. 5,603: 33. Styrelsen har sålunda nödgats förskottsvis använda en del af fonden, en åtgärd som vi, i betraktande af föreningens finansiella ställning och då om-

kostnaderna i vissa fall nedbringats, funnit vara befogad, hvarföre vi också hemställa, att den måtte af föreningen godkännas. Behållningen har emellertid under de närmast föregående åren endast genom frikostiga gåfvor från flera af föreningens ledamöter kunnat hållas uppe i jämnhöjd med den ifrågavarande fonden. Anledningarna härtill hafva varit, dels att antalet medlemmar, som erlägga årsafgift, gått ned — antalet årsafgifter à 5 kr. var exempelvis 1,390 år 1884, 863 år 1894, 675 år 1904 — dels att tryckningskostnaderna från och med 1902 ej obetydligt ökats. Det torde under sådana omständigheter vara skäl att föreningen bemyndigar styrelsen att tills vidare vid behof anlita fondens medel under förutsättning att tidskriftens omfång icke ökas utöfver hvad som hittills varit vanligt och för öfrigt nödig sparsamhet iakttages. Men på samma gång, som vi framställa detta förslag, få vi fästa föreningens uppmärksamhet därpå, att, såvida icke föreningens tillgångar inom en ej aflägsen framtid skola blifva uttömda, särskilda åtgärder måste vidtagas för att förekomma en sådan eventualitet. En utväg vore att söka åstadkomma en ökning af ledamöternas antal, en annan att hos Kungl. Maj:t anhålla om understöd för tidskriftens fortsatta utgifvande eller om inlösen af ett visst antal exemplar för utdelning till mindre bibliotek, och dessutom må framhållas, att en moderat höjning af den med hänsyn till nuvarande pris för tryckning låga årsafgiften ingalunda skulle vara obillig.

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi slutligen, med åberopande af hvad ofvan blifvit anfördt, tillstyrkta full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1904.

Stockholm den 18 mars 1905.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen decharge; behandlingen af de ekonomiska frågorna i öfrigt uppsköts.

Till medlem i styrelsen i ledigheten efter riksarkivarien Odhner invaldes e. o. amanuensen i riksarkivet fil. lic. T. Höjer; öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt och till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Lektor C. Hallendorff höll ett föredrag om »Karl XII och August den starke».

Stockholm 1905. Kungl. Boktryckeriet.

Medföljer Hist. Tidskrift 1905.

Genmäle till lektor C. Hallendorff

Af

Arkivarien Joh. Kretzschmar.

Herr Dr. Hallendorff hat in diesen Blättern (1904, S. 43 ff.) eine eingehende Besprechung meiner Studie über Gustav Adolf veröffentlicht, die um so wertvoller für mich ist, als Herr Dr. H. in diesen Fragen als hervorragender Sachverständiger zu gelten hat; hat er doch erst kürzlich die Verträge Gustav Adolfs herausgegeben, auf denen zum grossen Teil meine Untersuchungen beruhen. Aus diesem Grunde kann ich einige seiner kritischen Bemerkungen nicht unwidersprochen lassen, so sehr ich mich freue, dass er im grossen ganzen meinen Ausführungen zustimmt.

Vor allem hat er daran Anstoss genommen, dass Gustav Adolf von den Ständen des corpus Evangelicorum die Vasallität von Schweden und damit den Austritt aus dem Reichsverbande gefordert haben soll; ins besondere kann er meine Interpretation der Alliance mit Braunschweig nicht billigen, wonach der König von dem Herzog von Wolfenbüttel ein Lehensverhältnis seiner sämmtlichen Länder verlangt habe, sowohl der braunschweigischen Stammlande, wie der neu zu erwerbenden hildesheimischen Stiftsgebiete.

Wie bekannt war Gustav Adolfs Plan, in Deutschland ein corpus Evangelicorum unter schwedischer Führung zu bilden. Herr Dr. H. stimmt mir zwar zu, dass dieses corpus nicht nur bis zum Frieden, sondern dauernd bleiben sollte, er hat aber weiter eine Stelle übersehen, die von entscheidender Bedeutung ist. Der König forderte für sich und seine Nachfolger als capo dieses Bundes nicht nur das absolute directorium politicum et militare, sondern er verlangte auch ausserdem von den Mitgliedern des corpus diejenigen Rechte, die der Kaiser bisher noch an den Ständen besessen hatte. »Es sei billig», sagte er,* »dass er an den Orten, so er den evangelischen Fürsten, die seine Freunde wären, als Mecklenburg, Pommern etc., restituiert hätte, diejenigen jura superioritatis für sich behielte, welche zuvor sein Feind, der Kaiser, gehabt hätte; denn

* S. 174 meiner Studie.

dem Freund wollte er zwar das Seinige wiedergeben, aber dem Feind sein gehabtes jus schlechterdings wiederum abzutreten, das wäre de jure gentium nicht billig.» Ebenso erklärten Sattler und Chemnitz in seinem Namen: dem Könige und der Krone Schweden blieben billig diejenigen jura superioritatis und *Lehnschaften*, welche zuvor der Feind gehabt. Zu gleicher Zeit forderte Gustav Adolf von Kursachsen die Anerkennung seiner jura acquisita, sonderlich des »jus supremum». Wenn er den Schlesiern anheim stellen liess, ob sie ihn zu ihrem »Fürsten annehmen» wollten, und wenn er in seinen Donationen Schweden das jus superioritatis vorbehielt,[1] so besagt das dasselbe. Das hauptsächlichste Recht, das der Kaiser an den Ständen überhaupt noch geltend zu machen hatte, war das des Oberlehnsherren: dies in erster Linie sollte auf Gustav Adolf und die Krone Schweden übergehen, wie es auch Sattler und Chemnitz ausdrücklich ausgesprochen haben. Das entsprach auch den damaligen Rechtsanschauungen der Reichsstände: die Territorien waren Lehen, die »wovon ihre Dependenz haben mussten»,[2] und welche Beklemmungen die Forderung des Königs, souveräne Fürsten zu werden, bei den Mecklenburgern hervorrief, schildert ja anschaulich die Relation Cothmanns.[3] Diese Oberlehnsherrlichkeit verschaffte also dem Könige die staatsrechtliche Grundlage, auf der sein directorium absolutum sich aufbaute.

Damit verliert aber auch die Forderung des Königs, aus dem Reichsverbande auszuscheiden — wie er sie im Frühjahre 1632 nicht nur bei Braunschweig, sondern auch bei Mecklenburg und Kurpfalz erhob[4] — seine Schärfe: denn was er damals sich vereinzelt ausbedang, das sollten ihm später sämmtliche Mitglieder des corpus Evangelicorum zugestehen. Das will Oxenstierna sagen, wenn er den Mecklenburgern zum Troste erklärte, der Herzog wäre und bliebe Reichsfürst, trotz des § 18 seiner Allianz.[5]

Diese Absicht des Königs ist zugleich der Schlüssel für das Verständnis der braunschweigischen Allianzen. Aber auch abgesehen [illegible] nach dem Wortlaute der Verträge der Interpretation des Herrn Dr. H. nicht beipflichten.

Der § 14 des [illegible] Rezesses lautet:[1] »Da durch S. Mt. [illegible] Lande recuperiert, incorporiert [illegible] werden, so will der Herzog [illegible] von S. K. Mt. [illegible] Fürsten und Stände [illegible]» Damit waren [illegible] Bedeutung [illegible] die [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

der anderen welfischen Herzöge, die sie nach Lehnrecht oder Familienverträgen auf die wolfenbüttelschen Besitzungen hatten, ausnimmt, so wiederstreitet das keineswegs meiner Interpretation: die Lüneburger hatten ein Erbrecht als *Lehns*nachfolger im Fürstentum Wolfenbüttel, nicht im Stift Hildesheim: ersteres blieb ihnen auch unbestritten; denn obwohl die Person des Ober-Lehnsherrn wechseln sollte, verpflichtete sich Gustav Adolf — der an die Stelle des Kaisers treten wollte — Wolfenbüttel den Lüneburgern nach wie vor zu Lehen zu geben. Dagegen bei Hildesheim behielt er sich freie Hand vor, falls das Lehen mit dem Tode Friedrich Ulrichs an Schweden heimfallen sollte. Dass diese Stelle von den Braunschweigern und Lüneburgern selbst ebenso verstanden worden ist, habe ich S. 32 ff. weiter ausgeführt.

Weniger klar ist der Frankfurter Vertragsentwurf;[1] hält man sich aber streng an die Satzkonstruktion, so bezieht sich das »solcher Land und Güter» unbedingt auf das unmittelbar vorhergehende »unsere Fürstentümer, Graf- und Herrschaften, Land und Leute»; dafür spricht auch das »*wieder*erlangen und respective kommen», von denen sich ersteres auf die vom Feinde besetzten Stammlande, letzteres auf das neu zu erobernde Stift Hildesheim bezieht.[2] Aber ich gebe sogleich zu, dass der ganze Paragraph dadurch, dass anfänglich allein vom Stifte Hildesheim die Rede ist, unklar und irreführend abgefasst ist. Ich halte das für eine absichtliche Verschleierung der Absichten des Königs, die gewiss nicht rühmlich ist, die wir aber auch getrost Sattler in die Schuhe schieben dürfen. Das war ein Diplomatenkunststück, wie es der König selbst nie angewendet hat; wir wissen vielmehr, dass er auch seine schwersten Forderungen mit verblüffender Offenheit ausgesprochen hat.[3]

Dass Gustav Adolf die braunschweigische Alliance nicht ratificiert hat, und zwar absichtlich es vermieden hat, habe ich, glaube ich, S. 53 u. 101 genügend motiviert; dann bleiben natürlich auch alle ihre Zugeständnisse ohne Wert. Wenn Herr Dr. H. trotzdem die eigentümliche Art der Ausfertigung (ein königliches Siegel und die Unterschrift Sattlers — nicht des Königs) für ausreichend hält,[4]

[1] Den Wortlaut giebt Dr. H. auf S. 46.

[2] Der § I 4 besteht deshalb ruhig für sich, ohne jeden Einfluss auf § II 3.

[3] Ein klassisches Beispiel berichtet Burgsdorff in seiner ausserordentlich wichtigen Relation bei Spannagel, Burgsdorff S. 382 ff.

[4] Warum die Alliance mit Ulm in derselben Weise ausgefertigt worden ist, weiss ich nicht; zweifelsohne hat das seinen besonderen Grund, doch kenne ich die Ulmer Akten nicht, die darüber Auskunft geben würden. Dass wir überhaupt noch manche Studien über die Schicksale der einzelnen Verträge machen müssen, lehrt das Beispiel der Frankfurter Alliance, über die folgende Notiz von Interesse ist. Am 15. Jan. 1633 (st. v.) erklärte der Frankfurter Abgesandte auf dem Städtetag zu Esslingen, dass Gustav Adolf so alteriert gewesen sei, über die Zögerung Frankfurts, dass er das Siegel vom Revers abgeschnitten und weggeworfen habe, sie hätten das Instrument der Alliance bis jetzt in forma nicht erhalten können. Trotzdem befindet sich im Stadtarchiv zu Frankfurt ein Original des Reverses mit der Unterschrift des Königs und dem aufgedrücktem Siegel (vgl. Sverg. Tract. V, 1

so versteht man nicht, warum der König die drängenden Braunschweiger nicht einfach mit der Erklärung abwies, die Alliance sei ja bereits ratificiert? Statt dessen wurde der Abgesandte unter den nichtigsten Vorwänden hingehalten. Ausserdem hat, wie bekannt, Oxenstierna die Alliance tatsächlich noch am 30. October 1633 (st. v.) ratificiert[1] — also muss auch er der Meinung gewesen sein, dass dies bisher noch nicht geschehen sei.

Schliesslich findet Herr Dr. H. in der hessischen Donation[2] einen indirekten Beweis, dass Gustav Adolf keineswegs beabsichtigte, die Mitglieder des corpus Evangelicorum zu schwedischen Lehnsleuten zu machen, weil in ihr weder der König, noch nach seinem Tode der Reichskanzler die Vasallität der Landgrafen gefordert habe. Dagegen ist einzuwenden, dass die hessische Donation zu Lebzeiten des Königs nie in ein förmliches Instrument gebracht worden ist; sie liegt nur in einer Resolution des Königs auf die Anträge Wolffs vor. Aber selbst in dieser formlosen Abfassung ist es doch höchst auffällig, dass sich Schweden das Heimfallrecht der donierten Länder vorbehielt für den Fall, dass die hessen-kasselsche Linie aussterben würde. Und noch auffälliger ist dann, dass nach dem Tode des Königs der Landgraf in seinem Revers die Schenkung unter dem ausdrücklichen Vorbehalt annahm, dass »I. F. G. sich vor einen ganz und gar nicht subjecten, sondern allerdings freien und franken Fürsten und I. K. Mt. und der Krone freien socium und Konfoederierten halten». Das scheint mir doch ein deutlicher Hinweis zu sein, dass der Landgraf sich nach dem Tode des Königs vor ähnlichen Forderungen sicherstellen wollte. Oxenstierna hatte freilich längst auf solche Pläne verzichtet, und wenn er den Heimfall der donierten Länder trotzdem beibehielt, so kam das lediglich daher, dass er die königliche Resolution wörtlich übernahm, wie sie vorlag, um seinem Vaterlande nichts zu vergeben. So scheint mir die hessische Donation eher meine Ansicht zu stützen, als zu widerlegen.

Man kann nun sagen, dass ich mit dem Argument ex post operiere, indem ich Äusserungen des Königs, die er erst im Juni 1632 getan hat, bereits auf Verhandlungen anwende, die im November und December 1631 geführt wurden. Aber einmal ist der Zeitunterschied wirklich nicht sehr gross; dann aber wissen wir auch, dass der König, als er in Frankfurt weilte, mit sich und seinen Plänen bereits im klaren war. Dass er es aber auch bereits früher war, dafür haben wir ein unzweideutiges Anzeichen in der »norma futurarum actionum», die schon aus dem April 1631 stammt; sie enthält mit den Worten: »ein neu evangelisch Haupt und eine neue Verfassung unter den evangelischen Ständen und solchem Haupte» den ganzen Plan des Königs in nuce. So bleibt für mich die braun-

S. 584), das demnach erst später von Oxenstierna übergeben worden sein kann.

[1] Sverg. tract. V, 2. S. 158.

[2] Sverg. tract. V, 2. S. 77.

schweigische Alliance der erste Versuch des Königs, sein Projekt mit allen seinen Konsequenzen zur Tat werden zu lassen.

Zuletzt freue ich mich besonders eine Übereinstimmung mit Herrn Dr. H. in der Bewertung der »Nationalität» und der »Libertät» für das 17. Jahrhundert konstatieren zu können. Auch Herr Dr. H. misst dem Nationalitätsprincip für die damalige Zeit nur untergeordnete Bedeutung bei. Trotzdem es sich nicht leugnen lässt, dass der nationale Unterschied gekannt und gefühlt wurde, hat er doch eine nennenswerte politische Rolle nicht gespielt. Wohl aber die »Libertät» der deutschen Stände, die wir kurzweg als das Lebenselement für ihre politische Betätigung bezeichnen können.

Auch darin stimme ich mit Herrn Dr. H. überein, dass man aufhören sollte, Gustav Adolf nur nach dem Thema: Glaubensheld oder Kaiserkandidat zu behandeln. Er gehört zu den grössten Menschen, die je gelebt haben, und seine Taten verdienen es, ohne Voreingenommenheit und rein wissenschaftlich untersucht zu werden. Die Kritik wird manches an ihm zu tadeln finden und manchen Schatten in seinem glänzenden Bilde entdecken, aber wenn jemand, so verträgt er es. Das Resultat wird stets sein, dass wir bei intensiverer Betrachtung die Grösse seines Genius immer mehr bewundern müssen. So auch hier; denn sein Plan des corpus Evangelicorum in Deutschland gehört, objektiv betrachtet, trotz allem zu den genialsten und kühnsten Gedanken, die das 17. Jahrhundert hervorgebracht hat.

Hannover.

Joh. Kretzschmar.

Replik.

Enligt herr Kretzschmars mening har Gustaf Adolf konsekvent sökt gentemot sina allierade träda in i kejsarens ställe, d. v. s. vid organiserandet af sin *corpus evangelicorum* begagna sig af det gamla länsväsendets former. Att den svenska diplomatien i sina diskussioner nyttjade allehanda termer, som voro lånade från länsrätten, är onekligt och för öfrigt helt naturligt, ty sådant hörde till tidens politiska språkbruk. Men dessa termer äro ofta så vaga och därför i grunden så litet sägande, att någon bestämd uppfattning om konungens afsikter icke kan byggas på dem, åtminstone ej förrän man noga utreder, huru de hvarje särskild gång menats. Det ofta återkommande uttrycket *jura superioritatis* t. ex. torde åtminstone i vissa fall snarare åsyfta rätt till en del ekonomiska prestationer är något slags politisk öfverhöghet.*

Ej heller de afslutade traktaterna ge i allo ojäfviga besked. Ehuru man vid dem bort ha all orsak att eftersträfva klara och bindande formuleringar, hände det med eller utan afsikt, att skiljaktiga tolkningar ej uteslötos. Att sålunda Braunschweigarne, ängsliga om sin »Libertät», utlade innehållet i Halle-recessen af den 28 november 1631 på ogunstigt sätt, kan ej förvåna men är naturligtvis alls ej bevisande för Gustaf Adolfs afsikter. Hvad Frankfurtfördraget af den 5 februari 1632 angår, erkänner dr K., att min tolkning af det svenska projektet är fullt möjlig, liksom jag ingalunda vill förneka möjligheten af hans. Frågan blir, hvilken mening Gustaf Adolf själf velat inlägga. Då synes det vara afgörande, att den af Braunschweigarne begärda ändringen, som skulle utesluta all tvetydighet, utan motstånd accepterades af svenskarne. Så länge inga andra upplysningar vunnits, kan detta tillmöteskommande ej gärna tolkas annorlunda, än att denna mer bestämda formulering i sak stämde med det svenska projektets andemening. Dr K. har visserligen sökt en annan förklaring, nämligen att konungen icke hade något allvar med aftalet utan blott ville dupera hertig Fredrik Ulrik. Det enda bevis, som förebragts härför, är, att Gustaf Adolf aldrig gaf den af hertigen begärda fullt formella ratifikationen af

* Så särskildt i Gustaf Adolfs instruktion för Axel Oxenstjerna till det beramade Ulmkonventet, § 11 (Axel Oxenstjernas skrifter, 2, I, s. 861 f.)

fördraget. Till denna underlåtenhet kunna emellertid flera skäl ha funnits (kanske har man velat afvakta resultatet af den underhandling med hertig Kristian af Celle, som dr K. skildrar å sid. 96 f., för att sammanföra aftalen med de Braunschweigska hertigarne liksom förut de med Mecklenburgarne i en högtidlig urkund), men ogensägligen har Gustaf Adolf själf betraktat den i Frankfurt gifna urkunden såsom fullt bindande. Detta framgår af det instruktionsmemorial för Steinberg, hvilket dr K. meddelat såsom bil. 55. Ty att konungen beträffande en af förhandlingens centrala fråga skulle fört sitt eget sändebud bakom ljuset, det hade varit alldeles för odiplomatiskt för att kunna förutsättas.

Blott genom att supponera en rad af spegelfäkterier och ganska otympliga diplomatiska knep från de svenska statsmännens sida kan man förklara dessa fakta till stöd för dr K:s mening. Det faller mig naturligtvis icke in att förneka, att sådana konstgrepp kunnat finnas, men det synes obefogadt att söka denna förklaring, då det gifves en enklare och närmare liggande, nämligen den, att Gustaf Adolf visserligen sökte med starka band knyta sina allierade vid sig, men att hans afsikt icke var att för dem träda i länsherrens ställe.

Beträffande realiteten i Gustaf Adolfs planer torde det exempel, som han själf förde på tungan, de fria Nederländerna, gifva mera upplysning än en parallell med den tyska riksorganisationen. Det var en storartad politisk-religiös nyskapelse han åsyftade; huruvida denna kunde rymmas inom riksförfattningens ram, lämnade han därhän. Framförallt tror jag knappast, att han ansåg sig behöfva från länsrätten låna någon motivering för sitt kraf på *directorium absolutum* inom det blifvande förbundet. För detta fanns vida kraftigare stöd i själfva det faktiska lägets tvång.

C. Hallendorff.

Stockholm 1905. Kungl. Boktryckeriet.

Författare, som önska få föredrag, uppsatser eller andra arbeten omnämnda i Hist. Tidskrift eller Hist. Bibliografi, böra insända dem till Redaktionen under adress Stockholm, Riksarkivet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

25 ÅRGÅNGEN 1905 HÄFTENA 3, 4

STOCKHOLM 1905. KUNGL. BOKTRYCKERIET

irsta) kunna
s hos Red.
häften (utom
af 1 kr.; inne
1—10, 11—20

f ledamöter
f 40 kr.
dlem kan

s Minnen från
af Sv. Hist.
dlemmar hos
...erhållas till ett pris af 1 kr. 50 öre (bok-
ladspriset är 2 kr. 50 öre).

Till red. insända skrifter:

Arkiv för nordisk filologi. XXII. N. F. XVIII, 1.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift III, 4 Östersund 05.
Historisk Tidskrift för Skåneland II, 4, 5.
J. Bergman och E. Svensén. Världshistorien berättad för folket. H. 75—83. Sthlm, Bohlin 05.
C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under kon. Gustaf III:s regering. III. Sthlm. Norstedt 05.
A. Munthe. Svenska sjöhjältar. V. Sthlm, Norstedt 05.
G. H. Fröding, Biografiska studier. Sthlm, Norstedt 05.
Sveriges historia intill tjugonde seklet. H. 53—60. Sthlm, Norstedt 05.
C. G. Laurin, Kulturhistorisk bilderbok. H. 8—18. Sthlm, Norstedt 05.
C. Annerstedt, Olof Rudbeck (För Heimdals folkskrifter). Sthlm, Norstedt 05.
L. Wahlström, Den heliga Birgitta (För Heimdals folkskrifter) Sthlm, Norstedt 05.
S. Hensel, En lifsbild från Tysklands nydaningstid. Sthlm, Norstedt 05.
H. Schück, M. et M:me de Staël. Sthlm, Geber 05.
Värmlands regementes (Närkes och Värmlands reg:tes) historia 1623—1905. Sthlm, Norstedt 05.
J. Nordlander, Norrländska Samlingar H. 6. Sthlm, 05.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. LXX, LXXI. Hfors 05.
M. G. Schybergsón, Porthan såsom medlem af Finska hushållningssällskapet. (Sep.) Hfors 05.
Danmarks riges historie H. 166—171. Khavn, Nordiske forlag 05.
Historiske afhandlinger tilegnet professor Dr J. E. Sars. Kria 05.
Historiske Samlinger udg. ved det Norske hist. Kildeskriftfond. II, 2. Chria, 05.
Norske Herredagsdomsböger. Anden Række. II. Udg. for det norske Kildeskriftfond ved E. A. Thomle. Chria 04.
Caithrem Cellachain Caisil. Edited with translation by A. Bugge. Publ. for det norske Kildeskriftfond. Chria.
On the Fomorians and the Norsemen by Duald Mac Fims. Edited with translation by A. Bugge. Publ. for Det Norske Hist. Kildeskriftfond. Chria. 05.